Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever

Louis Couperus

bron
Louis Couperus, *Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*, 2 delen (ed. F.L. Bastet). Nederlands letterkundig museum en documentatiecentrum, Den Haag 1977.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/coup002brie01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

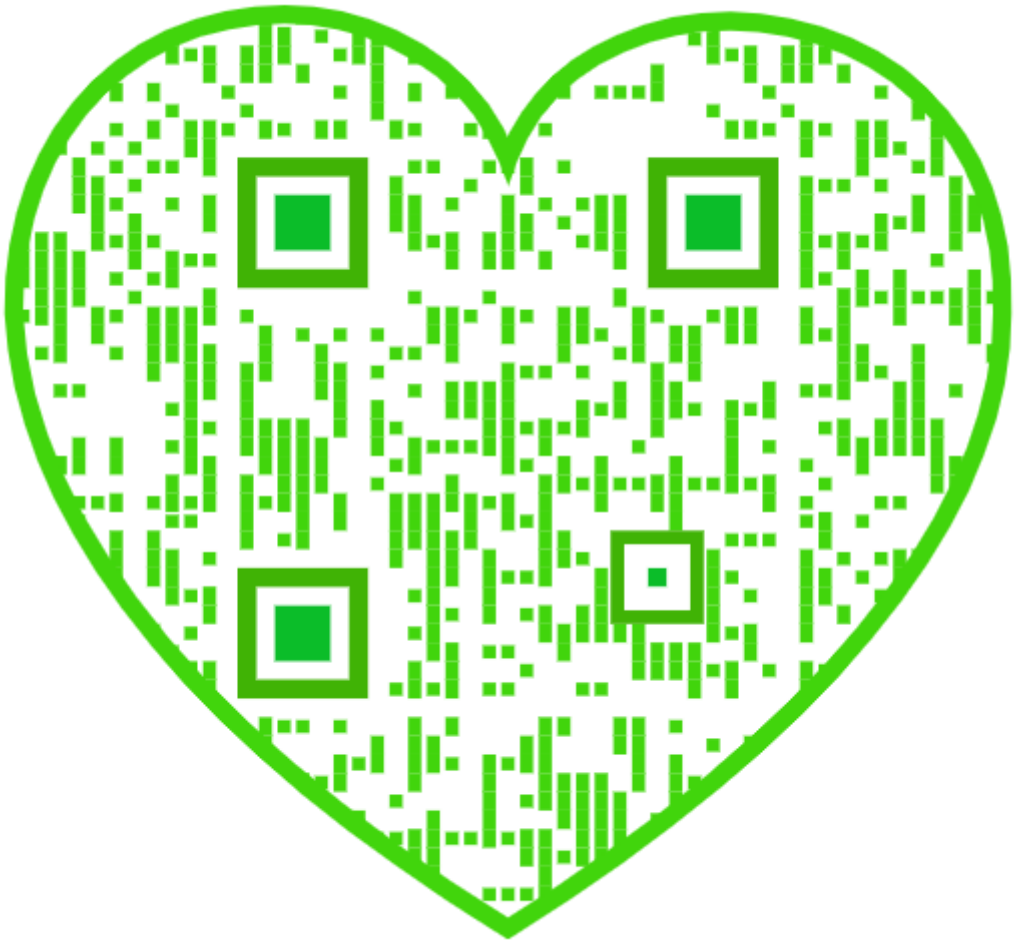

[Deel I: Waarde heer Veen]

Vooraf

Couperus heeft in zijn voorwoord voor *Williswinde* verklaard niet op ‘woorden vooraf’ gesteld te zijn: hij hield zelf namelijk ook niet van antichambreren. Hoewel hij zoals in veel dingen ook daarin gelijk had, wil ik toch niet nalaten hier mijn dank te betuigen aan al diegenen, die mij bij het tot stand komen van dit boek zo goed en hartelijk geholpen hebben. Dit betreft in de eerste plaats Ellen Warmond en Harry G.M. Prick, de eerste wegens haar niet genoeg te waarderen assistentie bij het uittypen van de handschriften, de laatste wegens zijn onverdroten en inspirerende aanmoediging, bijstand en goede raad die steeds met zo grote kennis van zaken spontaan gegeven werd.

In het bijzonder dank ik voorts R. Breugelmans; C.H.A. Broos; G. Crebolder (archivaris gemeente Barneveld); C.W. Delforterie (conservator Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag); R.E.O. Ekkart; mej. W. Fock; David L. Masson (sublibrarian Brotherton Library, Leeds); H.M. Mensonides (archivaris gemeente Den Haag); P.G.P. Meyboom; H.J. Mühl; R. Richard (conservator Van Eeden Museum, Amsterdam); G.J. Slijkhuis; H.W. van Tricht; Albert Vogel; mevr. M. de Vries-van Booven; mej. F.S. de Vrieze. En tenslotte dank ik gaarne de staf van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatie Centrum en de medewerkers van de Drukkerij Semper Avanti te Den Haag.

F.L.B.

De uitgever L.J. Veen. Portrettekening door Jan Toorop uit 1915.

I. Inleiding

In 1963 deelde Dr. H.W. van Tricht mede, dat er op dat ogenblik circa 750 brieven van Louis Couperus bekend waren.[1] Dit aantal is intussen aangegroeid tot een kleine 800,[2] en het valt te hopen dat er ooit nog meer bijgevonden worden. Hij en zijn vrouw Elisabeth Couperus-Baud moeten er in de jaren dat zij in het buitenland reisden zeker talloze aan hun familieleden en kennissen geschreven hebben. Een groot deel van dit materiaal is waarschijnlijk vernietigd. Om wat nog over kan zijn op te sporen, zouden uitgebreide acties op touw gezet dienen te worden.

Gelukkig is een nauw samenhangende groep brieven wel bewaard gebleven, althans grotendeels: die welke hij aan zijn uitgever Lambertus Jacobus Veen (1863-1919) schreef gedurende de vele jaren dat hun betrekkingen duurden. Van deze heeft Van Tricht er reeds een aantal gepubliceerd, om precies te zijn 49.[3] In totaal gaat het hier echter om ongeveer 600 brieven en briefkaarten, en in de bloemlezing zijn uit sommige brieven bovendien slechts fragmenten gekozen. Deze documenten vormen, hoewel zij voor een belangrijk deel over geldzaken gaan, een naarmate de relatie met Veen hechter wordt steeds boeiender lectuur. Zij verschaffen ons allerlei inlichtingen die voor het ontstaan van Couperus' oeuvre verhelderend zijn. Daar wij over de schrijver betrekkelijk weinig weten - althans in vergelijking met persoonlijkheden als b.v. George Sand, Hans Christian Andersen of Toergeniew, wier innerlijk leven en creatieve ontwikkeling wij veel beter kunnen volgen; en deze reeks zou ook met Nederlandse schrijvers als Van Deyssel, Du Perron en Vestdijk uitgebreid kunnen worden -, is het wenselijk dat in de eerste plaats de gehele correspondentie met Veen bereikbaar wordt. Dit gebeurt hier in een teksteditie, die bewust afziet van te veel details. De commentaren worden zo beknopt mogelijk gehouden. Uitgangspunt is geweest het presenteren van beschikbaar materiaal, waar andere studies mee verder kunnen werken. Voor een werkelijk grondige aanpak lijkt de tijd nog niet rijp: daartoe zouden wij over veel meer gegevens buiten juist deze collectie om moeten beschikken.[4] De volledige biografie van Couperus moet nog geschreven worden.

De brieven, die zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatie-

1 H.W. van Tricht, *Waarom daarom,* in Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 145.

2 F.L. Bastet, *Louis Couperus en de klassieke oudheid,* in De Revisor, II/1, maart, 1975, blz. 9; blz. 15 noot 80. Behalve de aan de familie Garzes gerichte brieven, zijn er nog enkele andere opgedoken.

3 Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 179 e.v.

4 In de eerste plaats over de vele aan Jhr. J.H. Ram gerichte brieven, waar Van Booven over heeft kunnen beschikken en die hem blijkens zijn tekst een schat van gegevens hebben opgeleverd. Helaas geeft Van Booven van deze brieven slechts fragmenten en uittreksels weer. De brieven aan Frans Netscher zijn door diens zuster vernietigd en ons dus op een enkele na niet bekend.

centrum te Den Haag bevinden, vormen tezamen een schenking van Veen's kinderen. Zoals Van Tricht al meedeelde, zijn de door Veen van zijn kant geschreven brieven helaas niet bewaard gebleven. Hoe jammer dit op zichzelf ook is, een groot bezwaar vormt dit toch niet. Couperus' antwoorden zijn namelijk doorgaans zo zakelijk, dat wij er de inhoud van Veen's brieven in grote lijnen uit kunnen reconstrueren. Deze zakelijkheid kan op het eerste gezicht verrassend lijken. De brieven leren ons een Couperus kennen, die opvallend goed in rekenen was, om niet te zeggen in het naar zich toe rekenen. Dit betreft in de eerste plaats de honoraria die hij vraagt, en doorgaans ook wel krijgt. Soms laat hij daarvoor zelfs zijn artistiek geweten in de steek, b.v. als de bundel *Williswinde* niet genoeg volume dreigt te krijgen en hij voorstelt er dan maar de kinderoperette *De schoone Slaapster in het Bosch* aan toe te voegen, een suggestie die Veen begrijpelijkerwijs niet heeft overgenomen. Deze eigenschap moet Couperus echter zeker vergeven worden: hij schreef en kon niets anders dan schrijven, en moest daarmee in het onderhoud van zijn vrouw en zichzelf voorzien. In de tweede plaats betreft het ook zijn tijdsindeling. De planning van zijn boeken, de tijd die hij nodig dacht te hebben om ze te voltooien, het verliep alles volgens een schema van rigoureuze orde. Couperus was een uitermate precies mens die de hem toegemeten tijd uitnemend kon indelen. Vaste uren voor het schrijven, vaste uren voor het flaneren, ontvangen en uitgaan, en waarschijnlijk ook voor het lezen en proeven corrigeren. Het rekenen in geld correspondeert met het rekenen in tijd. Enige malen deelt hij Veen het geheim van zijn grote werkkracht mee: hij schrijft niet zozeer veel als wel heel geregeld, naar het voorbeeld van ‘papa Zola’: nulla dies sine linea. Deze precisie is slechts in schijn met zijn wezen in strijd. Zwierig, artistiek, improviserend, fladderend door het leven zoals het slechts een kunstenaar gegeven is die tevens een groot levenskunstenaar is - zo zien wij hem graag voor ons. Maar de krekelnatuur heeft tevens de mier in zich: ‘ik ben een mier in 't midden mijns gemijmers’. Precisie en ordelijkheid garanderen hem een zekere basis in zijn onzekere bestaan. Met zijn vrouw heeft hij na hun huwelijk in 1891 een schrijfbedrijfje opgericht, zou men kunnen zeggen. Elisabeth verdient bij met vertalen en treedt voorts als zijn secretaresse op, die doorgaans zijn manuscripten in het net overschrijft. Wanneer de literaire inkomsten op een gegeven ogenblik dreigen te verminderen, gaat zij paying guests ontvangen, waartoe een advertentie in de Parijse editie van de New York Herald geplaatst wordt.

Uit de brieven kan het inkomen van het echtpaar gereconstrueerd worden, althans voorzover het de uitgaven in boekvorm betreft. In dit opzicht is het essentiële werk reeds gedaan door Pierre Dubois, die, mede rekening houdend met de bijdragen in tijdschriften, tot voor die tijd ongehoord hoge honoraria komt.[5] Het werd allemaal met gemak opgemaakt! want sparen was er niet bij, integendeel.

5 P.H. Dubois, *Couperus en de materie,* in *Over Louis Couperus,* Amsterdam, 1952, blz. 38 e.v.; id., *Werd Couperus onderbetaald*?, in Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 233 e.v.

Herhaaldelijk maakt Couperus schulden en moet hij leningen sluiten. Als de 'beren' dan te veel oplopen, schrijft hij noodgedwongen *De Boeken der kleine Zielen*. Want deze mogen op een afrekening met zijn familieleden berusten, ze leiden ook tot een afrekening met Veen en de bankiers Scheurleer. Toch zou het onjuist zijn te stellen dat de brieven ons in hoofdzaak iets over zijn financiën vertellen. Er is veel meer. Zij leren ons soms onbekende feiten: wie kwamen voor presentexemplaren in aanmerking? wie regelde de vertalingen? hoe kwam het bandontwerp tot stand? en vooral: hoe lang wierpen sommige boeken hun schaduw naar voren of naar achteren? Dat Couperus soms al jaren van te voren met een boek in gedachten bezig was wisten wij. Volgens Van Booven dacht hij reeds in 1895 aan een roman over Heliogabalus.[6] Maar dat b.v. een boek als *Metamorfoze*, met titel en al, zo lang van te voren overdacht werd wisten wij niet. Anderzijds blijkt *Wereldvrede* min of meer in een opwelling aan *Majesteit* toegevoegd te zijn, in die merkwaardige neiging tot wat Van Tricht doeltreffend persevereren heeft genoemd.[7] Deze twee boeken samen overschaduwen nog lang zijn latere activiteiten. Zolang er geen geïllustreerde edities van zijn verschenen laten ze hem niet los. De herdrukken maar ook de vele vertalingen bleven hem uiteraard voortdurend bezighouden.

De brieven leren ons ook, in hoeverre hij zich juist met deze illustraties bemoeide, zo goed als met de bandontwerpen en soms zelfs de verschillende lettertypes waarin hij de tekst graag gezet wilde zien. Zij tonen ons de hypernauwgezette Couperus - putteluttig noemt Elisabeth hem, die zelf weigert om ook maar de minste verantwoordelijkheid voor welke proef ook op zich te nemen, daar zij in dit opzicht als de dood voor hem is -: de Couperus die geen drukfout kan velen als waren het stofjes op zijn keurige bureau; die er van wakker ligt als de zetter *V*an der Welcke eigenmachtig veranderd heeft in *v*an der Welcke; en die in een paroxysme van woede uitbarst als de een of andere corrector *de* salon zonder inspraak van de auteur verandert in *het* salon. Deze zetters mogen posthuum althans ten dele gerehabiliteerd worden: Couperus' handschrift maakt nauwelijks onderscheid tussen grote V en kleine v, en ook in het gebruik van U en u is hij niet consequent. In de hier gepubliceerde brieven is uniform gekozen voor de grote V, omdat Couperus dat prefereerde, en voor U omdat de overschrijver dat prefereert. In de interpunctie zijn heel wat slordigheden en inconsequenties overigens wel overgenomen.

De volgorde van de brieven plaatst ons nu en dan voor enige problemen, daar niet alles precies gedateerd is. Soms levert het poststempel van een briefkaart een gegeven op, maar soms ook niet. Gezocht is uiteraard naar een zo logisch moge-

6 Henri van Booven, *Leven en Werken van Louis Couperus,* Velsen, 1933, blz. 142.
7 H.W. van Tricht, *Vanwege Couperus (1863-1963),* in Jaarboek Mij. Lett. 1962-1963, Leiden, 1963, blz. 18 e.v.

lijke reeks.[8] Deze laat ons zien waar de schrijver van maand tot maand, en soms zelfs van week tot week, verbleef. Ook hier ontdekken we tot onze verrassing dat de Couperus van de luxehotels slechts bij uitzondering optreedt. Doorgaans logeert het echtpaar bij familie of in eenvoudige pensions.[9] Als het zich in 1900 in Nice vestigt in de Villa Jules, is ook dat slechts voor enkele jaren.

Over de innerlijke ontwikkeling van de schrijver leren deze brieven ons minder dan wij wel zouden willen. Enerzijds echter vangen wij telkens toch een glimp op van zijn lectuur, anderzijds zien wij hem groeien in zijn menselijke relatie tot Veen. Deze is aanvankelijk koel zakelijk, soms tot op het onhebbelijke af - Elisabeth ondertekent haar brieven niet met hoogachtend maar met achtend (sic) -, maar wordt persoonlijker met het verstrijken van de jaren, en lijkt op een gegeven ogenblik zelfs op gereserveerde vriendschap. Als Veen in het huwelijk treedt, ontmoeten de twee echtparen elkaar soms, en dit heeft blijkbaar bijgedragen tot een minder neerbuigende toon. Toch kent de relatie van meet af aan haar spanningen, en na het begin van een periode van conflicten treedt tenslotte een verwijdering op, die nooit meer geheel is overbrugd. Volmaakt ongedwongen is de verhouding eigenlijk zelden. Wat in de weg blijft staan is het zakelijk belang, het daarmee gepaard gaande wantrouwen en soms zelfs de twijfel aan integriteit. Als Veen geen hoge honoraria meer kan betalen, wendt Couperus zich verontwaardigd van hem af.

De geschiedenis van deze zakelijke relatie is op zichzelf merkwaardig genoeg. Maar waar wij misschien gehoopt hadden op meer informatie over het ontstaan van de boeken wat hun inhoud betreft, stellen de brieven ons teleur. Tot het creatieve proces wordt Veen slechts bij uitzondering toegelaten. Onderwerpen, motieven en vormgeving worden door deze correspondentie alleen bij uitzondering verhelderd. Daarvoor moeten wij ons blijven wenden tot het werk zelf, en daarnaast tot de zeer weinige persoonlijke epistels die aan het noodlot der totale vernietiging zijn ontkomen en die zonder reserves gericht waren aan familieleden, vrienden en kennissen. Het ware te hopen, dat ooit de brieven te voorschijn kwamen die Couperus in 1896, 1897, 1898, 1900, 1901 en 1906 aan zijn intieme

8 In de eerste jaren is Couperus zeer nauwkeurig in het zelf dateren van zijn epistels. Gaandeweg wordt hij daar echter slordiger in. Een aantal brieven en kaarten zijn in het geheel niet gedateerd. Hier helpen dus soms de poststempels. Ook komt het voor, dat hij zelf een verkeerde datum boven zijn brief zet (b.v. brief 268, waar hij VI schrijft in plaats van IV; een enkele maal vergist hij zich ook in het jaar). Inconsequent is hij in de wijze van dateren. Nu eens zien wij b.v. 1901, dan weer 01 of I. Deze inconsequenties zijn in de tekst uiteraard overgenomen. Niet dateerbare brieven zijn voorzien van de aanduiding [z.(onder) j.(aar)]. Bij de door poststempels of andere externe gegevens gedateerde brieven is de datum toegevoegd als b.v. [19.IX.01] voor 19 september 1901.

9 Dit blijkt overigens al uit Van Booven, *Leven en W.,* passim. Een aantal van zijn adressen te Rome werd reeds verzameld door Jeanette Koch, *Couperus' Rome; een itinerarium,* Rome, 1974.

vriend Jhr. J.H. Ram geschreven heeft.[10] Hierin worden volgens Van Booven, die deze langdurige correspondentie onder ogen heeft gehad, ‘sommige scheppingsmomenten nader in een belangrijk licht gesteld’.[11] Couperus heeft b.v. aantekeningen van Ram verwerkt in Het Boek van Anarchisme (*Metamorfoze* boek 4), en ook los daarvan dikwijls met Ram over zijn werk gesproken. Zonder juist déze brieven, zal veel van Couperus' motieven en achtergronden voorgoed op gissingen moeten blijven berusten.

Zoals gezegd, heeft Van Tricht ons al met een aantal brieven enigszins bekend gemaakt. De concordans, opgenomen achter in deze uitgave, geeft daarvan een overzicht tot en met ons nr. 319. (Zie voor de nog volgende brieven die Van Tricht al citeerde deel II van deze correspondentie).

10 De originelen zijn sinds 1933 vermoedelijk verloren gaan. Mevrouw Couperus-Baud bezat ze in de laatste jaren van haar leven niet meer. Onderzocht wordt nog, of Van Booven er misschien een aantal geheel heeft gecopieerd, en of dit materiaal dan nog bewaard kan zijn gebleven.

11 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 150 e.v.

II. December 1890-Februari 1892 (Brief 1-7)

Op het ogenblik dat de briefwisseling met Veen begint, is Couperus in Parijs. Zijn biografie tot op dat moment is als volgt te recapituleren. Geboren in 1863 te Den Haag, Mauritskade 11 (nu 43), bracht hij daar tot 1872 zijn kinderjaren door. (Men zie voor deze periode uitvoerig Van Booven, Van Tricht en Vogel; ook voor de volgende jaren). In 1872 vertrokken zijn ouders met hem naar Indië, om eerst in 1878 weer naar Den Haag terug te keren. Daar vestigde de familie zich op de, later tot Nassauplein gedempte, Nassaukade 4. Hier schreef Couperus *Een Lent van Vaerzen* (Utrecht 1884, ed. J.L. Beyers) en de kinderoperette *De Schoone Slaapster in het Bosch* (Den Haag z.j., ed. F.J. Weygand & Co - J.F.A. Muzerie).

Na in 1884 verhuisd te zijn naar Surinamestraat 20, ontstonden daar *Orchideeën* (Amsterdam 1886, ed. A. Rössing), *Eline Vere* (Amsterdam 1889, ed. P.N. Van Kampen & Zn.) en *Noodlot* (Amsterdam 1891, ed. Elsevier). Al deze werken verschenen dus bij andere uitgevers, vóór Couperus' eerste contacten met Veen. *Noodlot,* gedateerd Mei 1890, werd reeds in October van datzelfde jaar in *De Gids* gepubliceerd. In dat tijdschrift heeft het waarschijnlijk de aandacht van Veen getrokken, die Couperus vervolgens zijn eerste brief schreef, blijkbaar om te trachten de schrijver voor zijn fonds te winnen.

Couperus droeg *Noodlot* op 8 Juli 1890 aan Frans Netscher op.[12] Spoedig daarop begon hij te Karlsbad aan de novelle *Eene Illuzie,* die hij in Den Haag zou voltooien. Ook liep hij al met plannen rond voor *Extaze*. Sinds de zomer van dat jaar groeide zijn vriendschap voor Jhr. J.H. Ram, een officier die model gestaan moet hebben voor Taco Quaerts in *Extaze*.[13]

Op 13 October vertrok Couperus, geheel alleen, naar Parijs. Hij maakte daar een eenzame tijd door en schijnt er met weinig mensen van betekenis contact te hebben gezocht. Een uitzondering daarop was Teodor de Wyzewa, een Pools-Franse criticus en essayist, die o.m. voor de *Revue des Deux Mondes* werkte. In December schreef hij daar de schets *Een Verlangen,* later opgenomen in zijn eerste novellenbundel. Veen heeft hem in die late herfst zijn eerste brief geschreven. Couperus antwoordde hem met niet meer dan een paar regels.

12 Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 159.

13 Zij hadden elkaar leren kennen bij Marcellus Emants. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 117; H.W. van Tricht, *Louis Couperus, een verkenning,* Den Haag, 1960, blz. 82 e.v.; Albert Vogel, *De man met de orchidee,* Den Haag/Rotterdam, 1973, blz. 67 e.v.

1

[Parijs 8.XII.90]

WelEd. Heer.
U dank zeggend voor Uw aanbod, meld ik U, dat *Noodlot* zeer spoedig reeds verschijnen zal bij de Uitgeversmaatschappij *Elzevier*.

Met alle hoogachting,
Uw dienstw.
Louis Couperus

Ruim een jaar later wordt de correspondentie hervat. Ditmaal is het Couperus, die contact opneemt met Veen. In Januari 1891 was hij, terug in Den Haag, begonnen aan *Extaze,* in een bij Mensing en Visser gekocht schrift. In diezelfde maand verloofde hij zich met zijn nichtje Elisabeth Baud. In de zomer vertrok hij naar Wiesbaden, waarna hij op 9 September met Elisabeth in het huwelijk trad. Een korte huwelijksreis naar Vlaanderen volgde. Tenslotte ging het jonge paar op 21 September naar Hilversum in de villa 'Minta' wonen, waar in October *Extaze* voltooid werd. Vier maanden later zou dit verhaal in *De Gids* gaan verschijnen. Intussen was de novelle *Eene Illuzie* gepubliceerd in *Elsevier's geïllustreerd maandschrift,* (1891), met een illustratie van F.H. Kaemmerer, en wat later de schets *Epiloog* in *Eigen Haard,* (1892), met illustraties van P. de Josselin de Jong (brief 21). Voor de laatste tekeningen had Couperus veel waardering, hij kende de originelen maar merkte later op dat die veel verloren hadden bij de reproductie.[14]

In November schreef Couperus te Hilversum *Uitzichten* en *Epiloog* (zie boven). In December voltooide hij *Kleine Raadsels*. 1891 was dus een vruchtbaar jaar. Bovendien kondigden zich toen reeds de eerste vertalingen aan. Op aanraden van Jan van der Poorten Schwartz (Maarten Maartensz) publiceerde Sir Edmund Gosse *Noodlot* in de vertaling van Clara Bell, voorzien van een door hemzelf geschreven inleiding (ed. W. Heinemann). Spoedig zou *Eline Vere* volgen, in de vertaling van Jack T. Grein (ed. Chapman and Hall). Beide vertalingen verschenen in 1892. The Brotherton Library te Leeds bewaart twee brieven over *Noodlot,* beide geschreven uit Surinamestraat 20, Den Haag.[15] De eerste is blijk-

14 *Eene Illuzie* verscheen in Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift, 1891, I (nr. 6), blz. 585 e.v.; blz. 593 e.v.; bl. 611 e.v. Van Deyssel kondigde het, op dat ogenblik geheel nieuwe, tijdschrift aan met een tirade die Couperus blijkbaar niet heeft afgeschrikt zo hij deze al gelezen heeft: 'Zie hier een breede en grootsche onderneming der op letterkundig gebied koningsgezinde partij in de nederlandsche dienst-boden-wereld'. Zie De Nieuwe Gids, VI/II, aflev. 4, april, 1891, blz. 123-125; herdrukt in *Prozastukken,* Amsterdam, 1895, blz. 153-155. - *Epiloog* verscheen in Eigen Haard van 1892, nrs 27-29, blz. 417 e.v.; blz. 433 e.v.; blz. 449 e.v.

15 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 113. - De brieven van en aan Gosse worden vermeld door Paul Vincent, *Sir Edmund Gosse and Frederik van Eeden,* in The Modern Language Review, 66/1, januari, 1971, blz. 9 e.v. Copieën van deze brieven ontving ik door vriendelijke bemiddeling van David L. Masson, sublibrarian, evenals de toestemming deze te publiceren. Hiervoor zeg ik de Brotherton Library hartelijk dank.

baar aan de uitgever zelf gericht en luidt: (15.II.91) ‘Volgaarne geef ik mijne toestemming voor de Engelsche vertaling van Noodlot in de International Library. Intusschen zou ik gaarne nog van U vernemen, of de heer Gosse hiervoor honoreert en welk honorarium hij gewoon is te geven’. (Volgt ondertekening). De tweede is aan Gosse zelf gericht, zoals wij weten uit een brief aan Van Eeden:[16] (27.II.1891) ‘I thank you for your kind appreciation of “Noodlot”. I hope you will have success with the translation of my book, but I take the liberty to call your attention to the title which as I have seen in the newspaper is to be translated as “Fostering a Viper”. I think a literal translation of Noodlot - Fatality would be more in the character of the book, in which Bertie is never called a viper. I am willing to accept the royalty of 5% your publisher offers me, but I should like to know beforehand the time & mode of payment. Many thanks for your kind attention of sending me your volume of “Froth”. I hope you will let me hear from you...’. (Volgt ondertekening. De brief is in Elisabeths handschrift). - Eveneens in 1892 verscheen in Duitsland Dr. P. Raché's vertaling van *Noodlot*.

Behalve *Extaze*, zouden de novellen en verhalen *Een zieltje* (reeds uit 1889 en te Den Haag geschreven), *Eene illuzie, Een verlangen, Uitzichten, Epiloog* en *Kleine raadsels* samen in 1892 verschijnen onder de door Veen voorgestelde titel *Eene Illuzie* (brief 23). Zo als de band van zowel *Extaze* als *Eene Illuzie* is geworden, blijkt het ontwerp op een idee van Couperus zelf terug te gaan.

2

den Haag
20 Surinamestr.
16.1.92.

Geachte Heer.

Naar ik mij herinner, deed U mij eens het voorstel mij uit te geeven. Mocht U thans genegen zijn twee werken te doen verschijnen, zoo zoû ik gaarne met U in onderhandeling treden.

Mijn voornemen is *Extaze* (Gids Januari) in boekformaat te doen verschijnen, flink gedrukt, met wijden letter!

Daarna een bundel: *Novelletten,* verschillende kleine schetsen verzameld.

Mocht U hiertoe genegen zijn, zoo meld mij s.v.p. welke voorwaarden U mij zoudt kunnen aanbieden.

De bundel is van omvang iets grooter dan *Extaze*.

In afwachting van Uw geëerd antwoord, heb ik de eer te zijn

Uw dw.
Louis Couperus

16 Van Eeden Museum te Amsterdam. Voor de copie hiervan en de toestemming tot publicatie gaat mijn bijzondere dank uit naar de beheerder, de Heer R. Richard. - Zie over Gosse's vertaling en inleiding ook K.A.P. Reijnders, *Couperus bij Van Deyssel,* Amsterdam, 1968, blz. 213 en blz. 220-221, met verdere verwijzingen, o.a. over zijn ontmoetingen met Couperus.

Het ouderlijk huis van Louis Couperus, Surinamestraat 20, Den Haag.

3

Hilversum.
Villa Minta.
25.1.92.

WelEd. Heer.
Tot mijn spijt kan ik niet in uw voorstel treden.
Hooger aanbiedingen weigerde ik reeds.

Hoogachtend
Uw dw.
Louis Couperus

4

Hilversum
Villa Minta
31.1.92.

Geachte Heer.
Uw brief met inhoud heb ik in orde ontvangen. Ook mijne keuze valt op cicero zonder rand. Ik zoû echter een lijn boven aan de bladzijde, zooals ik dit aanduidde, wel netjes vinden. Wat vindt U?
Dan het titelblad. Ik had mij zoo iets gedacht van een groote ster, met een enkel lijntje van een wolk, eenigszins links boven aan; de titel, onder rechts. Zoû U iemand weten, die dat artistiek en vooral zonder pretentie zoû kunnen teekenen.
Wil dan ook s.v.p. de bijgaande opdracht vooraan laten plaatsen.[17]

Steeds Uw dienstw.
Louis Couperus.

5

Hilversum.
Villa Minta.
6.2.92.

Waarde Heer.
Ik vind den omslag erg ‘lievig’ en zoû liefst iets strengers hebben. Als de ster niet kan, dan b.v. grijs en wit met zilveren letters; weinig arabesken en *vooral* streng. Dat van Veth zoû ik wel aardig vinden: zoû U het niet eens kunnen vragen? Maar laat

17 De opdracht: ‘Aan het Geluk en het Leed te Zamen, L.C.’. Gedateerd ‘Hilversum, Jan. '92’.

het anders dood-eenvoudig zijn en vooral geen ‘lieve’ kleuren. Een ster zoû anders mooi symbolisch zijn.

Wil mij s.v.p. een proef zenden van de opdracht.

De bandjes zend ik U gauw terug.

Geloof mij steeds

Uw dw.

Louis C.

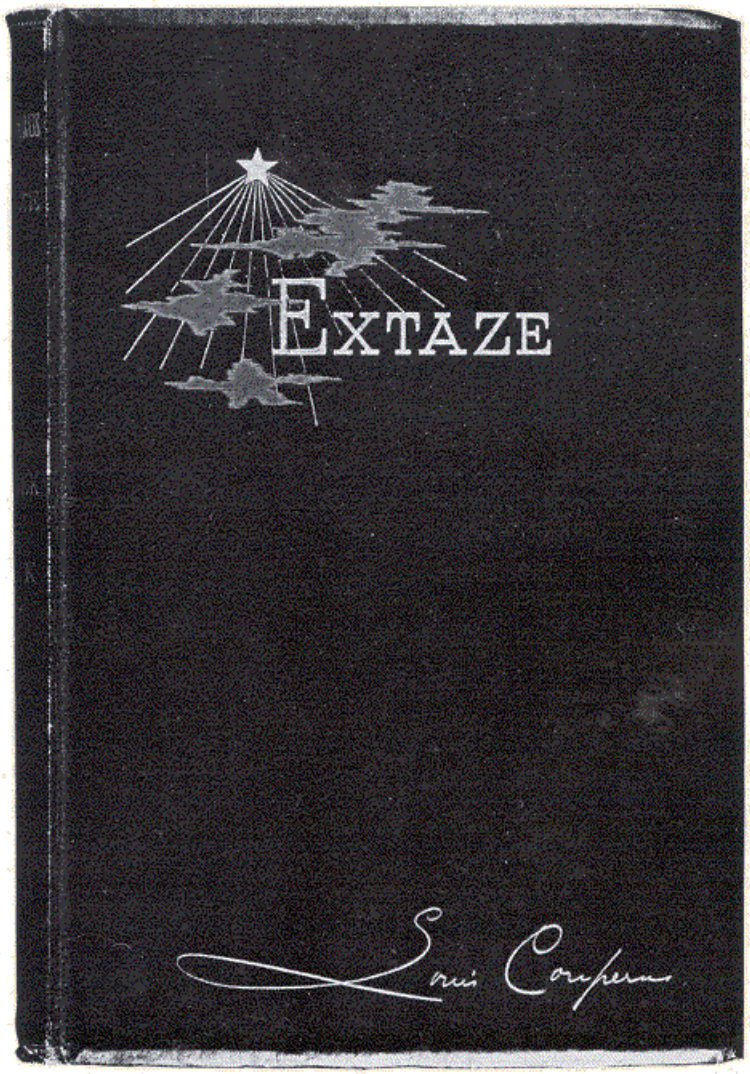

De door Louis Couperus zelf ontworpen band van Extaze, 1892.

6

Hilversum
Villa Minta
18.2.92.

Geachte Heer.
Eerlijk gezegd vind ik de teekening stijf; een stijf sterretje en stijve letters. Kunt gij nog eenigen tijd wachten met het graveeren: ik ga over een paar dagen naar den Haag en wilde daar iemand vragen iets voor mij te teekenen.
Er is zeker nog geen haast bij.

Hoogachtend
Uw dw.
Louis Couperus.

7

Hilversum
Villa Minta
22.2.92.

Geachte Heer.
Wat dunkt U in plaats van ster te nemen:
perkamentpapier met gouden letters naar dit handschrift? Uwe handteekening en woonplaats eigenhandig in den linkerhoek.
Voor gewone ex:
lichtgrijs papier met donkerblauwe letters
of crème papier met zwarte.
Ik schrijf U in haast.
Antwoord mij s.v.p. en zend proeven:
Den Haag
20 Surinamestraat

Steeds
t.à.v.
Louis C.

III. Maart 1892-December 1892 (Brief 8-41)

Van Couperus' contacten met Oscar Wilde (1856-1900) is weinig bekend. Diens *The Picture of Dorian Gray* was in 1891 verschenen. Wilde las volgens Van Booven de Engelse vertaling van *Noodlot* (zie boven) en schreef daarop Couperus een brief, waarin hij dit boek zeer prees.[18] Hij zond hem bovendien *Dorian Gray*. Elisabeth vatte toen het plan op dit boek te vertalen. Dat is niet omstreeks 1895 gebeurd, zoals Van Booven suggereert (N.B. het jaar van Wilde's proces), maar reeds in 1892.

Een uitgebreide briefwisseling kan er nauwelijks op gevolgd zijn, daar de voltooide vertaling in 1893 slechts vergezeld van een visitekaartje via de uitgever aan Wilde wordt toegezonden (brief 54). Elisabeth moet hard aan deze vertaling bezig zijn geweest: zij had die eind Augustus van het zelfde jaar al bijna af (brief 24). Onmiddellijk daarna overweegt zij andere vertalingen (Gustavson; Rudolf Baumbach, waarschijnlijk diens sprookjes *Es war einmal,* 1889; Matilde Serao, *Fantasia,* 1883; id., *Addio, Amore*!, 1890).

De presentexemplaren die Couperus op 7 Maart 1892 en 12 October 1892 bij Veen aanvraagt, van resp. *Extaze* en *Eene Illuzie*, maken duidelijk, dat behalve een aantal familieleden alleen zijn leermeester Jan ten Brink[19] en zijn twee vrienden Frans Netscher[20] en Gerrit Jäger[21] in aanmerking komen. Jhr. J.H. Ram[22] ontbreekt vreemd genoeg; maar Couperus kan hem natuurlijk een der voor hemzelf bestemde presentexemplaren overhandigd hebben. Andere intimi heeft Couperus in deze periode blijkbaar niet gehad. De band met Netscher is later losser geworden. Jäger pleegde op 27 Augustus 1894 zelfmoord door verdrinking in het Ververschingskanaal, een tragedie waar Veen niets van te horen krijgt. Van de familieleden zullen wij herhaaldelijk zien terugkeren zijn vader

18 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 142.

19 Prof. Dr. Jan ten Brink (1834-1901). Aanvankelijk theoloog, later neerlandicus en aan de H.B.S. te Den Haag leraar van o.m. Emants, Couperus en Netscher. Sinds 1884 hoogleraar te Leiden.

20 Frans Netscher (1864-1923). Zie ook noot 19. Deze schrijver/criticus, die ook optrad onder het pseudoniem H. van den Berg - waaraan een reminiscensie bewaard is in de figuur van Dolf den Bergh in Couperus' *Metamorfoze* -, was een jeugdvriend van Couperus. Van Booven, *Leven en W.,* passim; Van Tricht, *Verkenning,* blz. 67 e.v.; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 41 e.v.; blz. 64; blz. 68.

21 Gerrit Jäger (1859-1894). Iets oudere vriend van Couperus, die *Eline Vere* aan hem opdroeg en hem wel Gerrit-van-de-krant noemde. Door Jägers bemiddeling en met instemming van Dr. J. de Jong werd *Eline Vere* in 1888 in Het Vaderland als feuilleton geplaatst. Jäger was behalve letterkundige ook redacteur van Het Vaderland. Zie ook Van Booven, *Leven en W.,* blz. 87; blz. 94; blz. 130-131. Jäger bewerkte Couperus' *Noodlot* voor het toneel. Over zijn dood Van Booven, *Leven en W.,* blz. 139.

22 Jhr. Johan Hendrik Ram (1861-1913), luitenant en later kapitein van het regiment grenadiers en jagers. Zie ook de noten 4, 10 en 13. Hij was de tweede zoon van K.J.A.H. Ram, Heer van Bottestein (1829-1911) en P M. Rose (1838-1910). Zie de brieven 247 en 271.

John Ricus[23] (zijn moeder[24] wordt niet genoemd; maar men heeft de gewoonte het echtpaar naar de man te noemen - ook Elisabeth wordt b.v. steeds Mevr. Louis Couperus genoemd); zijn zuster Geertruida Johanna Valette-Couperus (Trudy);[25] zijn tante Baronesse Taets van Amerongen (dochter uit een tweede huwelijk van zijn grootmoeder Cath. Couperus-Cransen);[26] zijn schoonmoeder Mevr. Baud-Steenstra Toussaint;[27] Guillemine Louise Baud (Minta; jongste tante van Elisabeth en haar rivale bij Louis - zij was slechts een jaar ouder dan Couperus zelf en de familie had verwacht dat hij haar gehuwd zou hebben).[28]

De Engelse vertaling van *Extaze,* waar in brief 18 en 38 sprake van is, verscheen pas in 1897, van de hand van A. Teixeira de Mattos, met wie Couperus in 1893 in Nederland kennis maakte, en John Gray.[29] De in brief 20 genoemde Duitse vertaling van *Extaze* verscheen in 1894 te Berlijn (ed. A. Beyer).

De titel *Eene Iluzie* is, zoals gezegd, van Veen afkomstig, zij het dat deze er aanvankelijk *en andere verhalen* aan toe wilde voegen (brief 25), wat Couperus afwees. *Een zieltje* werd door Veen aanvankelijk na de titelgevende novelle geplaatst, maar Couperus corrigeerde dat om redenen van chronologie (brief 25 en 26). In tegenstelling tot het in brief 38 vermelde, is van deze bundel geen Engelsche vertaling verschenen.

23 Mr. John Ricus Couperus (1816-1902). Het laatste raadsheer in het Hoog Gerechtshof (1850), tevens lid van het Hoog Militair Gerechtshof (1854) te Batavia. Over hem Van Booven, *Leven en W.,* blz. 2; Van Tricht, *Verkenning,* blz. 8 e.v.; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 26 e.v.

24 Jonkvrouwe Catharina Geertruida Reynst (1829-1893), wier vader vice-president van de Raad van Indië en waarnemend Gouverneur Generaal is geweest. Over haar Van Booven, *Leven en W.,* blz. 3; Van Tricht, *Verkenning,* blz. 9; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 28 e.v.

25 Geertruida Johanna Couperus (1856-1923), sinds 1877 gehuwd met G.J.P. [de] [la] Valette. De laatste was achtereenvolgens resident van Tegal, Pasoeroean, Probolinggo; tenslotte president van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java en zijn Departementen.

26 Maria Catharina Eleonora Riesz (1832-1908), die in haar tweede huwelijk trouwde met Godert Hendrik baron Taets van Amerongen (1835-1907). Zij stierf te Nice (zie ook noot 53).

27 Johanna Steenstra Toussaint (1844-1927), die gehuwd was met J.C.W. Th. R. Baud (1838-1883). Zij waren de ouders van Elisabeth Wilhelmina Johanna Baud (1867-1960), met wie Couperus getrouwd is. Elisabeth was zijn volle nicht.

28 Guillemine Louise Baud (1862-1949).

29 Zie voor de relaties met deze en andere Engelse vertalers J. Kooij, *Couperus in Engeland,* in Merlijn 2/5, juli, 1964, blz. 11 e.v. Kooij noemt een - mij helaas niet toegankelijke - biografie van Alexander Teixeira de Mattos door Stephen Mc Kenna. Over de Engelse dichter en R.K. geestelijke John Gray nu ook Ernst Braches, *Het boek als nieuwe kunst,* Utrecht, 1973, blz. 54 e.v. - Ook Van Deyssel kende Teixeira de Mattos, die hij beschouwde als 'een sobere dandy', zie Reijnders, *Couperus bij Van D.* blz. 489; zie ook *ibid.,* blz. 373 en 425. - Zie voor Van Deyssel over Gray de *Gedenkschriften,* I, Zwolle, 1962, ed. Harry G.M. Prick, blz. 427 e.v.

Louis Couperus op achttienjarige leeftijd.

8

Den Haag.
20 Surinamestraat.
5.3.92.

Geachte Heer.

Ik zoû U gaarne willen spreken over eene vertaling van Oscar Wilde's roman A Picture of Dorian Gray, die mijne vrouw zich voorstelt te schrijven.

Ik ontving het werk van den auteur zelve en weet niet of U het kent: het is zeer boeiend en modern geschreven, met een tintje fantastiek. Ik schreef Wilde reeds over deze vertaling. Mijne vrouw stelt zich voor de vertaling eerst in *Het Vaderland* als feuilleton te krijgen; dit is echter nog niet zeker.

Zoudt Gij daarna de vertaling in het licht willen geven? Zoo ja, zeg mij dan Uwe voorwaarden en wil dan Uwe maatregelen nemen, om de vertaling aan te teekenen.

Kunt gij het werk meester worden ter inzage? Anders zal ik het U zenden: hier zal echter eenige tijd over moeten verloopen, daar ons exempl: zich op het oogenblik niet in ons bezit bevindt.

Hoe zijn de bandjes van Extaze uitgevallen?

Steeds Uw dienstw.
Louis Couperus.

N.B. Wat kan men echter al doen om de vertaling aan te teekenen, opdat niemand ons, trots het consent van den auteur, voor zij? Zoû U niet reeds dit kunnen doen? Met de voorwaarde *tusschen ons,* dat als het werk U niet bevalt, U toch aan niets gebonden is?

9

Hilversum
Villa Minta.
5.3.92.

WelEd. Heer.

Wat dunkt U van *Oscar Wilde*? Wil ons s.v.p. het boek na lezing terug zenden, daar mijne vrouw zich aan de vertaling zetten wil.

Steeds
t.à.v.
Louis Couperus.

10

Hilversum.
Villa Minta.
7.3.92.

Geachte Heer.
Hierachter voeg ik een lijstje van de personen, aan wie ik gaarne had, dat U exemplaren zond uit mijn naam, als *Extaze* is uitgekomen. Wil dan zoo goed zijn bovenaan te schrijven: Van den Schrijver.- Behalve natuurlijk op de *3* laatste exemplaren.
Wat dunkt U van Oscar Wilde? Ik zoû ook gaarne het bundeltje novellen in het licht geven, of wil U daar nog mede wachten?

Steeds hoogachtend
Uw dw.
Louis Couperus.

Mr. J.R. Couperus Den Haag.

Mevrouw G. Valette
Salatiga
Java.

Baronesse Taets van Amerongen.
22 Quai de la Boverie.
Luik.

Den Heer Frans Netscher
Rotterdam.

Den Heer Gerrit Jäger
Willemstraat. Den Haag.

Prof. Dr. J. ten Brink
Leiden.

Mevrouw R. Baud
Steenstra Toussaint.
Java. Semarang.

Benevens *3* exemplaren (*1* ingebonden en *2* niet ingebonden).

11

Den Haag.
20 Surinamestr.
7.3.92.

Waarde Heer.
Hierbij den brief; en wil dan de vertaling s.v.p. aanteekenen. Ik heb het boek nog niet terug; zoo spoedig mogelijk zend ik het U.
Laat de band van Extaze vooral streng van kleur worden, niet waar, grijs met zilver, of wit.

Steeds
t.à.v.
Louis C.

12

Hilversum.
Villa Minta
14.3.92.

Geachte Heer.
Daar U zoo vriendelijk was mij Uw aanstaand bezoek aan te kondigen, moet ik U melden, dat ik van af Zaterdag in den Haag ben, waar ik een paar weken denk te blijven.

Hoogachtend
Uw dw.
Louis Couperus.

13

Den Haag.
20 Surinamestr.
22.4.92.

Geachte Heer.
Tot mijn spijt kan ik het omslagje niet meer vinden. Het was anspruchlos maar heel netjes. Ik hoop, dat ik U door dit verlies niet in ongelegenheid breng.

Steeds Uw dw.
Louis C.

14

Hilversum
Villa Minta.
3.5.92.

Geachte Heer.
Ik ben buiten terug.
Als het boek verschijnt, wil het dan hierheen zenden.

Steeds
t.à.v.
Louis C.

15

Baarn
Villa 'Mon Repos'[30]
Vrijdag. [z.j.]

Waarde Heer.
Tot nog toe ontving ik niets. Ik bevind mij aan bovenstaand adres; wil zoo goed zijn mij het boek, zoo het verschijnt, hier te doen toekomen.

Steeds Uw dienstw.
Louis Couperus.

16

Baarn.
Villa Mon Repos.
1.6.92.

Waarde Heer.

30 Couperus logeerde hier in een pension met zijn in 1891 weduwe geworden oud-tante Wilhelmina Baud-Couperus (1818-1899) en haar dochter Minta (zie noot 28). Na de dood van zijn oudtante komt dit adres in de correspondentie niet meer voor. Het huis is thans helaas afgebroken. Uit de brieven 61 en 62 blijkt, dat in de Amalialaan tevens logeerde Mr. J.J. van Santen, wiens vrouw van zichzelf de Sturler de Frienisberg heette. (De zuster Gesina Rica van de oude heer Couperus was in haar eerste huwelijk getrouwd met Ludwig Alexander de Sturler de Frienisberg. De twee kinderen uit dit huwelijk bezaten het land Tjisella te Bantam, vergelijk brief 201. Eén van deze was met Mr. van Santen gehuwd. Dit was dus een volle nicht van Couperus). - Zie W. Wijnaendts van Resandt, *Oude Indische Families: het geslacht Couperus,* in Maandblad van het genealogisch-heraldiek genootschap 'De Nederlandsche Leeuw', 26, 1908, blz. 208 e.v.; 239 e.v.; 271 e.v.; 303.

Tot nog toe ontving ik *Extaze* niet, hoewel U mij telegrafeert, dat U het 21 Mei verzond. Ik gaf mijn nieuw adres in Hilversum op en ontvang hier anders alle brieven etc. Wees dus zoo goed en informeer hier eens na en zend mij het boek, dat ik tot nog toe niet mocht aanschouwen. Ook van den aangeteekenden brief zag ik nog geen spoor.

Met vriendelijke groeten
t.à.v.
L.C.

17

Baarn
Mon Repos.
Zaterdag. [z.j.]

Waarde Heer.
Tot nog toe ontving ik nog niet mijne exemplaren en wel brieven van mijne vrienden, om mij te bedanken voor hunne toezendingen. Wees zoo goed en zend mij spoedig de mijne. Van de verloren brief gewerd mij nog niets; het is zeker een zeer onaangenaam geval.

Steeds
t.à.v.
Louis C.

18

Hilversum
Villa Minta
11.6.92.

Waarde Heer.
Gij zoudt mij zeer verplichten met de toezending van het overige honorarium, daar ik eenigszins op dit geld gerekend heb. Mocht de verloren brief mij nog daarna geworden, zoo restitueer ik U dien dadelijk.
Wanneer zoudt Gij willen beginnen met het drukken van den bundel *Novellen*? Het honorarium ervoor zoû ik gaarne eveneens op *ƒ* 550,- willen stellen.
De brief, dien U mij zondt, was van Henry en Co. uit London, over een Engelsche vertaling van *Extaze*.
Met vriendelijken groet

Uw dw.
Louis Couperus.

19

Hilversum
Villa Minta
19.6.92.

Waarde Heer.

Prof. Paul Raché (54 Hochstrasse, Frankfort (Main), die *Noodlot* vertaalde, ontving gaarne *Extaze,* zooals hij mij schrijft.[31] Wil U zoo goed zijn, hem uit mijn naam een ex: te doen toekomen.

Groetend,
Uw dw.
L.C.

31 Paul Raché, in de jaren negentig verbonden aan het tijdschrift Die Gesellschaft, komt herhaaldelijk in Couperus' brieven aan Veen voor. Zie over zijn vertaling van *Noodlot* Van Booven, *Leven en W.,* blz. 130. Id., blz. 151, deelt mede, dat Raché hem in 1929 o.m. schreef: 'Couperus werd in Duitschland bekend door mijn bij Deutsche Verlags-Gesellschaft te Stuttgart verschenen vertaling van *Noodlot* (1892), die ik met een kort voor-woord over de jonge nederlandsche literatuur van die dagen inleidde, en waarin ik op Couperus wees als een der sterkste en eigenaardigste vertegenwoordigers van het jonge Holland. Een jaar later, bij mijn eerste bezoek aan Nederland, leerde ik Couperus ook persoonlijk kennen, die toen in Hilversum woonde. Wij gingen een half uurtje in den tuin wandelen en spraken over allerlei, ik kan echter niet zeggen dat het tot veel toenadering kwam, daar zijn teruggetrokkenheid wat te veel met mijn jeugdig temperament in tegenstelling was. Later toen ik gedurende de oorlogsjaren in Nederland verbleef, hebben wij elkander meermalen in Den Haag ontmoet. Ik heb ook verscheidene vertellingen van Couperus in het Duitsch vertaald. Ik vertaalde ook *Wereldvrede* 1895'. - Raché schreef in Die Gesellschaft in 1891 bovendien een artikel over Hélène Swarth.

20

Baarn
Amalialaan.
7.7.92

Waarde Heer.

Ik hoop U spoedig de novellen te zenden; er ontbreken nog aan *Uitzichten* en *Kleine Raadsels* (uit de Gids), die ik niet meer terug kan vinden: zoû U ze niet aan Van Kampen kunnen vragen?

In deze volgorde zoû ik de novellen willen laten drukken:

1. Een Zieltje
2. Eene Illuzie
3. Een Verlangen
4. Uitzichten
5. Epiloog
6. Kleine Raadsels.

Nog een verzoek: Frau Ida Frick wonende te München, 41. Adalbertstrasse, vroeg mij een roman ter vertaling; zoû U haar van mijnentwegen *Extaze* willen doen toekomen?[32] Zij had indertijd *Noodlot* ook willen vertalen.

Dan wilde ik U nog vragen of U mij zoû willen verplichten met mij couranten etc. toetezenden, zoo U critieken ziet over *Extaze;* of ze mij in alle geval te melden. U zoudt mij daarmede een grooten dienst bewijzen.

Geloof mij intusschen
Steeds Uw dienstw.
Louis Couperus.

Ida Frick
München
41 B. III Adalbertstrasse

32 Deze niet nader bekende dame heeft de vertaling niet gemaakt. In 1894 verscheen bij A. Beyer, Berlin, *Ekstase, ein Buch vom Glück*. In 1892 was reeds een Duitse vertaling gepubliceerd van F. Norden. Vergelijk brief 90 en brief 106, waarin sprake is van twee Duitse vertalingen.

Twee illustraties door F.H. Kaemmerer bij Eene Illuzie

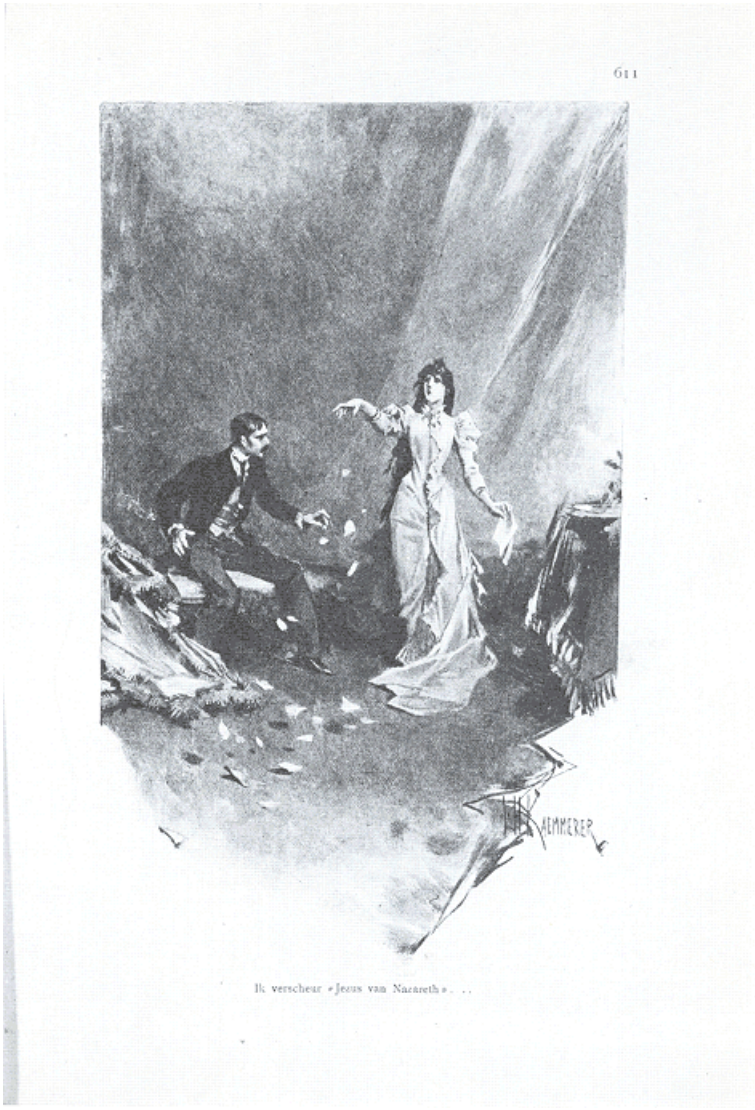

Ik verscheur «Jezus van Nazareth»...
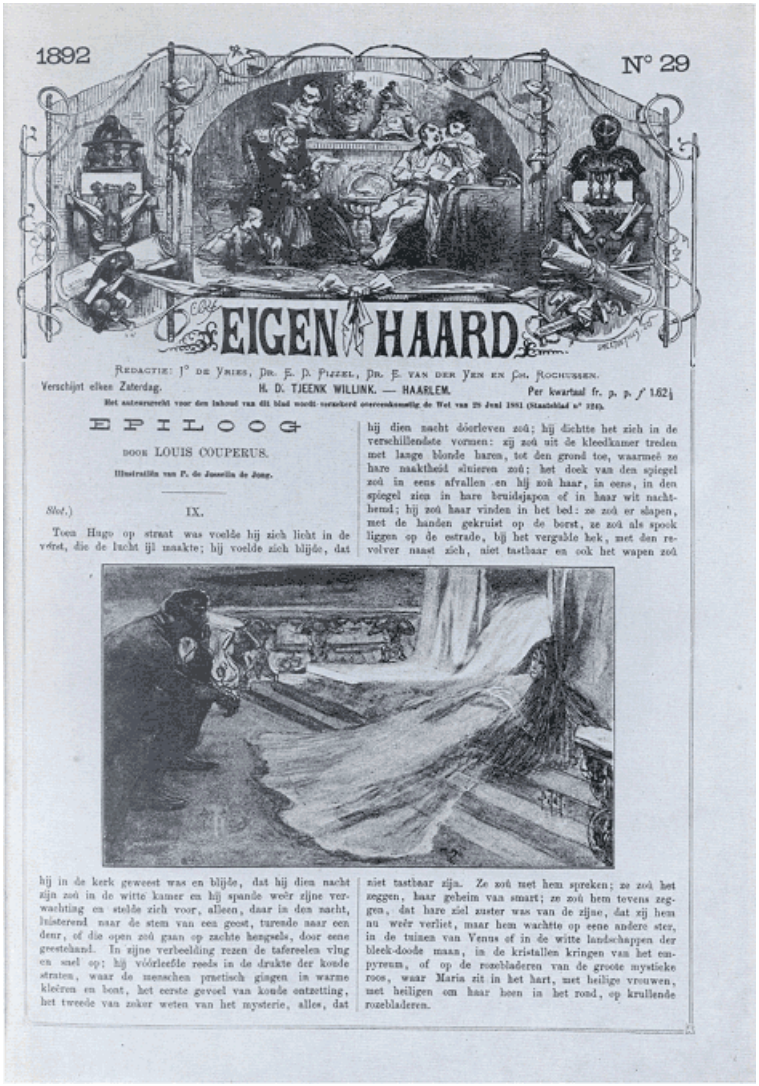
1892 N° 29

EIGEN HAARD

Redactie: J° de Vries, Dr. F. D. Pijzel, Dr. F. van der Ven en Jos. Rochussen.
Verschijnt elken Zaterdag. H. D. Tjeenk Willink. — Haarlem. Per kwartaal fr. p. p. ƒ 1.62½
Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 29 Juni 1881 (Staatsblad n° 124).

EPILOOG

door LOUIS COUPERUS.

Illustratiën van P. de Josselin de Jong.

(*Slot.*)

IX.

Toen Hago op straat was voelde hij zich licht in de verte, die de lucht ijl maakte; hij voelde zich blijde, dat hij dien nacht doorleven zoû; hij dichtte het zich in de verschillendste vormen: zij zoû uit de kleedkamer treden met lange blonde haren, tot den grond toe, waarmeê ze hare naaktheid silnieren zoû; het doek van den spiegel zoû in eens afvallen en hij zoû haar, in eens, in den spiegel zien in hare bruidsjapon of in haar wit nachthemd; hij zoû haar vinden in het bed: ze zoû er slapen, met de handen gekruist op de borst, ze zoû als spook liggen op de estrade, bij het vergulde hek, met den revolver naast zich, niet tastbaar en ook het wapen zoû

hij in de kerk geweest was en blijde, dat hij diens nacht zijn zoû in de witte kamer en hij spande weêr zijne verwachting en stelde zich voor, alleen, daar in den nacht, luisterend naar de stem van een geest, turende naar een deur, of die open zoû gaan op zachte hengsels, door eene geestehand. In zijne verbeelding rezen de tafereelen vlug en snel op; hij vóórleefde reeds in de drukte der koude straten, waar de menschen praetisch gingen in warme kleêren en bont, het eerste gevoel van koude ontzetting, het tweede van zaker weten van het mysterie, alles, dat niet tastbaar zija. Ze zoû met hem spreken; ze zoû het zeggen, haar geheim van smart; ze zoû hem tevens zeggen, dat hare ziel zuster was van de zijne, dat zij hem nu weêr verliet, maar hem wachtte op eene andere ster, in de tuinen van Venus of in de witte landschappen der bleek-doode maan, in de kristallen kringen van het empyreum, of op de rozebladeren van de groote mystieke roos, waar Maria zit in het hart, met heilige vrouwen, met heiligen om haar heen in het rond, op krullende rozebladeren.

Twee illustraties door P. de Josselin de Jong bij Epiloog

ı halven nacht
kiezenkroon en

re ziel? Welke
n dát te doen:
ıen hare bleeke
geleden?
; stil, als lijk-
stil krulden de
ek hunne kop-
en de uitgewas-
iden misschien,
le arme markie-
t vragen.
egaan, van ka-
n licht latende
hem niet. Hij
n de geopende
gaan. Bij den
hem, dat hij
t geweld, met
den tegenhield.
n ging.

op zijne borst
als den nadruk
ı geheelen dag
kennissen, ging
laat thuis, en
was het niet
sessie van dat zach-
iets ontzettends, het
s, dat aan hem kle-
re omhelzing van ver-
a smeekte aan dát te
, maar het tot troost
e. Met niemand sprak
sprak dien dag met
lingen, de meest te-
erendeel, hem onver-
ıs dát geene seconde
van die hooge, witte
zooals een sneeuwlucht
, vóór dat de vlokken

ıı eerst aan? vroeg hij
thuis keerde.
:en met Marinus daar-

:leine zijdeur van het
eensklaps van deze ge-

om vloeide er
anders nu iets samen
van zijne gedachte met dat
wat om háar geweest was, waarom
zweemde zijne gedachte nu hare smart
aan, zonder iets te weten? Hoe vreemd
was de, alles doorziende, alles doorwe-
tende onverbiddelijkheid, die de zielen der
menschen leidde, ze elkaâr deed ontmoeten,

21

Baarn
Amalialaan
22.7.92

Geachte Heer.

Laat ons over het verschil van *f* 50,- heenstappen; ik neem dus Uw aanbod van *f* 500,- aan. Ik zoû echter gaarne onze overeenkomst door een contractje regelen: dit is toch zakelijker en beter voor alle partijen, in alle omstandigheden. Hierin wilde ik ook gaarne regelen de honoraria voor volgende drukken, zoowel van *Extaze,* als van den bundel, waaraan ik eenvoudig weg den naam van *Kleine Novellen* wilde geven. Wat dunkt U van *f* 350.- voor *Extaze* en *f* 300.- voor den bundel, voor iederen volgenden uitgaaf?

U zal hiertegen wel geen bezwaar hebben, hoop ik; laat mij dus een concept van zulk een contract van U tegemoet zien.

Wat het titelblad betreft, wat dunkt U voor de oningebonden ex: te nemen eene der illustraties van de Jong, van Epiloog; die, waarin de markiezin in den spiegel verschijnt en Hugo slaapt, lijkt mij voor het titelblad het meest geschikt. Ik denk wel niet, dat de Jong hier iets tegen zal hebben.

Voor de gebonden ex: heb ik geen idee; ten minste niet tot nogtoe. Grijs en wit, met zilveren letter, vind ik wel netjes, in het genre van Dorian Gray, dat mijne vrouw nu vertaalt.

In de hoop spoedig van U te hooren,

Met alle hoogachting
Uw dienstw.
Louis Couperus

22

Hilversum
Villa Minta
10.8.92.

Waarde Heer.

Tot mijn spijt heb ik Uw brief en concept-contract verloren, ten minste ik vind het niet weêr. Ik kon mij er echter niet mede vereenigen; ik geloof niet, dat de honoraria van *f* 350, en *f* 300, te hoog zijn; ik kan mij ten minste niet schikken naar de Uwe, die mij wat weinig toeschijnen.

In de voorwaarde, dat U deelen zoû in mijne buitenlandse bénificies, kan ik ook tot mijn leedwezen niet treden.

De titel van *Eene Illuzie* is mij goed; de uitvoering zal verder wel netjes worden, hoop ik. Ik zoû gaarne eenigen spoed maken met den bundel, omdat ik in het einde

van den volgenden maand van hier opbreek, en naar Italië ga, waar het heen en weêrgezend van drukproeven zeker groote vertraging zoû geven.[33]

Mag ik U dus op het harte drukken de proeven in deze maand gereed te laten

33 Couperus is echter pas in januari 1893 naar Italië vertrokken, vanwaar hij in februari al weer teruggeroepen werd wegens de dood van zijn moeder op 15 februari 1893. In het najaar is hij weer teruggekeerd naar het zuiden.

maken. Ik hoop, dat wij het eens zullen worden over de volgende edities. Met vriendelijken groet

Uw dw.
Louis Couperus.

23

Hilversum
Villa Minta
15.8.92.

Waarde Heer.

Daar ik niet weet of ik U treffen zal, zoo U hier mocht komen, antwoord ik U maar dadelijk. Het spijt mij de kwestie der tweede drukken niet reeds in den aanvang te hebben afgehandeld; dit is ten minste al weêr iets geleerd voor den toekomst. De honoraria van *f* 250.- en *f* 200.- lijken mij zoo miniem in vergelijking van andere honoraria, die ik weet, dat ik er mij bezwaarlijk mede kan vereenigen. U zult toch geen volgende drukken geven, als het werk geen aftrek heeft; zoo het dat wèl heeft, zijn de, door U voorgestelde, honoraria waarlijk te weinig. Ik meen niet te hebben overvraagd, maar om tot een vergelijk te komen stel ik thans voor: *f* 300,- voor iederen volgenden druk der beide boeken. En ik zoû wel verwonderd zijn, als de verkoop van *Extaze* U niet kon doen besluiten hier in toetestemmen.

Wat de questie der buitenlandsche honoraria aangaat, ik kan hierin ten stelligste niet met U medegaan. Het doet mij natuurlijk veel genoegen als U moeite doet met mijne werken naar het buitenland te zenden, maar ik moet U doen opmerken, dat *Noodlot* vertaald was in Engeland en in Amerika zoû vertaald worden, voor er sprake van was, dat U *Extaze* zoû publiceeren. *Eline Vere* is gevolgd in beide landen; mijn naam was dus in het buitenland bekend vóor de verschijning van *Extaze*.[34]

Verder is het niet logisch, dat ik de honoraria, die ik van buitenlandsche uitgevers ontving voor werken, door U uitgegeven, met U deelen zoû. Het is, zooals de zaken in Holland staan, geheel en al iets tusschen hen en mij.

Ontvangt U wellicht benificies voor verkoop van mijne boeken, zooals nu misschien in Duitschland, dan heb ik natuurlijk van mijne kant hier niet mede te maken.

Ik geef U gaarne mijne toestemming, wat het portret betreft. Men vindt, het portret door Veth gemaakt niet algemeen goed; ik zal dus mijne fotografie laten nemen en U die zenden.[35]

Geloof mij na vriendelijke groeten

Uw dw.
Louis Couperus.

34 *Noodlot* is niet in Amerika verschenen, *Eline Vere* daarentegen wel, in de vertaling van J.T. Grein (New York, 1892, ed. D. Appleton & Co).

35 Jan Veth tekende Couperus in 1892. Afgebeeld bij Van Booven, *Leven en W.,* naast blz. 204; zie ook *Louis Couperus* (Schrijvers Prentenboek 9), Den Haag, 1963, blz. 19, afb. 47.

24

Hilversum
Villa Minta
21.8.92.

Waarde Heer.

Het contract, aldus gesteld, zal goed wezen. Zoû U er ook in willen opnemen de vertaling van Dorian Gray, die mijne vrouw zoo goed als gereed heeft?

Zij wil gaarne haren naam op het titelblad zetten.

De honoraria zouden zijn

ƒ 200,- voor den eersten

ƒ 100,- voor volgenden drukken.

Voor het portret zoû ik gaarne in Amsterdam willen komen, Maandag over een week, maar ik zoû het liefst bij Böttinghausen[36] poseeren. Maar dit kunnen wij nog zien.

Met vriendelijken groet

Uw dw.
Louis Couperus

N.B. Ik zoû nog gaarne aan het contract willen toevoegen de clausule:

Bij eventueele verkoop der bovengenoemde werken, zal de kooper gehouden zijn aan de zelfde voorwaarden.-

Mocht U alzoo eens met de zaken willen uitscheiden, zooals mijn vriend van den Tol ook deed, zoo blijf ik gedekt.-

25

Hilversum
Villa Minta.
23.8.92.

Waarde Heer.

Hierbij het contract.- Ik herinner mij niet over Dorian Gray iets vasts te hebben afgesproken. Gaarne zoû ik het honorarium blijven houden op *ƒ* 200.- en *ƒ* 100.- voor volgende drukken; denkt U dus nog eens hier over na. Des noods zoû het boek nog eenigen tijd kunnen wachten.

36 Couperus bedoelt M. Büttinghausen, die sinds 1886 een atelier had aan het Spui (nr. 15-19) te Amsterdam. Dit zeer fraaie, in Jugendstil opgetrokken pand bestaat nog (nu onderdeel van Madame Tussaud). De naam staat voluit te lezen op de versierde gevel (Gebouw Helios, volgens de contemporaine inscriptie op de tweede verdieping). Deze bekende fotograaf is ook gevestigd geweest aan het Singel, en bovendien nog te Utrecht.

Tot mijn spijt kan ik onmogelijk nog dezen week komen voor het portret; ik ben de geheele week dag aan dag bezet, ga woensdag voor een paar dagen naar den Haag etc. Maandag a.s. zoû ik echter kunnen.

Een Zieltje had ik gaarne voorop, om de chronologie. U kan echter zeer goed, vind ik, den titel van *Eene Illuzie* blijven behouden: ik vind dat *en andere verhalen* niet mooi er bij; laat er dus dit liefst van af. De Fransche bundels novellen verschijnen immers ook zoo dikwijls onder den naam der voornaamste novelle. Ik herinner mij niet of vel 3 afgedrukt kan worden; meestal als ik *niet:* revizie zet, kan het afgedrukt worden, maar dubieert u, zend dan liever nog een proef. Ik zal er gaarne haast mede maken, daar ik gaarne, vóor 15 October minstens, *alle* proeven zoû hebben willen nagezien.

Zeer gaarne zal ik U bij gelegenheid komen bezoeken. Is Uw nommer niet 45?

Met vriendelijken groet.
L.C.

26

Hilversum
Villa Minta.
3.9.92.

Waarde Heer.

Tot mijn spijt kan ik niet vóor 10 September in Amsterdam komen; op dien datum hoop ik het portret te laten maken.

Zend mij s.v.p. de revizie die ik vroeg; door het verwisselen van plaats van Zieltje en Illuzie zijn de vellen niet meer gelijk en wenschte ik nauwkeurig natezien vel voor vel van den beginne af, vóor de latere vellen, die U al zond, en die ik expres laat wachten.

Groetend
L.C.

27

H.
V.M.
17.9.92.

Weled. Heer.

De portretten zijn geheel mislukt. Ik wil ten minste gedecideerd *niet,* dat er een van in mijn boek komt. Misschien zoû ik kunnen overposeren, maar een fotograaf,

die mij eens slecht treft, treft me zelden later goed. Wat zoû U denken van het portret van Jan Veth te laten reproduceeren? Ik zoû U dan een cartonafdruk kunnen zenden.

Groetend
Uw dw.
L.C.

Louis Couperus door Jan Veth.

28

Hilversum
Villa Minta
21.9.92.

Waarde Heer.
Kunt ge tot October wachten, dan ben ik in den Haag en zoû ik daar kunnen poseeren voor Adolphe, die mij altijd zeer goed treft.[37] In Amsterdam zal het moeilijk gaan. Verwerpt U geheel en al dat van Veth? Het is wat strak; maar ik vind er zeer, zeer veel goeds in.

Steeds t.à.v.
L.C.

29

Hilversum
Villa Minta
23.9.92

Waarde Heer.
Zoudt ge zoo goed willen zijn een presentexemplaar van *Extaze,* gebonden, te willen zenden aan het adres van den Heer J.A. Callenbach 117 Leidsche gracht Amsterdam, met hiernevensgaand kaartje.
Geloof mij steeds

Uw dw.
Louis Couperus

30

Den Haag.
20 Surinamestr.
2.10.92.

Waarde Heer.
Een vriendelijk verzoek:
Zoû U er eenig bezwaar in hebben mij het honorarium voor *Eene Illuzie* geheel of gedeeltelijk reeds nu te voldoen? U zoû er mij ten zeerste mede verplichten. Gaarne ontving ik hier spoedig een woordje omtrent.

37 Adolphe Zimmermans, fotograaf te Den Haag, De Riemerstraat 21. Zijn naam stond voluit op de achterzijde van zijn portretfoto's. Op de voorzijde waren deze onderaan gesigneerd ‘Adolphe’, in fraaie gouden sierletters.

U ziet, dat ik op in dit oogenblik in den Haag ben: wil dus s.v.p. de proeven hierwaarts zenden.

Geloof mij na vriendelijken groet

Uw dw.

Louis Couperus

Elisabeth Couperus-Baud, gefotografeerd door Henri de Louw.

Louis Couperus, gefotografeerd door 'Adolphe'.

31

Baarn
Amalialaan
3.10.92.

Geachte Heer.
Gaarne ontving ik antwoord op mijn laatste schrijven, daar het anders zoo laat wordt.
Met vriendelijke groeten steeds

Uw dw.
Louis C.

32

Den Haag.
20 Surinamestr.
7.10.92.

Waarde Heer.
Den brief met inhoud in orde ontvangen. Zoo mogelijk, zoû ik het overige ook zeer gaarne ontvangen. Voor het portret zal ik spoedig zorgen; verschillende druktes verhinderden mij tot nog toe.

Steeds
t.à.v.
L.C.

33

Den Haag.
20 Surinamestr.
12.10.92.

Waarde Heer.
Den brief in orde ontvangen. Het portret is gekomen; heden verwacht ik de proeven; ze zullen U zoo spoedig mogelijk geworden. Wat dunkt U van Dorian Gray? Mijne vrouw zoû gaarne met de uitgave beginnen.
Wij zouden het honorarium willen houden op *f* 200,- als rond getal. Zeg ons Uwe beslissing.

Steeds Uw dw
Louis Couperus

Hierbij een lijstje van de personen aan wie ik gaarne presentex. zag gezonden, met aanduiding: v.d.S.

Mr. J.R. Couperus Den Haag

Mevrouw Baud-Steenstra Toussaint Salatiga
Java.

Mevrouw G. Valette Salatiga, Java

Dr. J. ten Brink Leiden

G. Jäger, Redacteur v/h Vaderland Den Haag.

Frans Netscher Rotterdam.

Baronesse Taets van Amerongen Luik 22 Quai de la Boverie

En *3* exemplaren aan mijn adres. (2 gebonden, *1* ongebonden)

Ook nog aan Mej. Minta Baud.
Villa Mon Repos. Baarn.

34

Den Haag
18.10.92.

Geachte Heer.
Wijt het aan het onophoudelijke slechte weêr, dat het portret zoo lang uitblijft, het doet mij evenveel leed als U. Misschien zoû het goed zijn als Uzelve eens schreef aan Adolphe Zimmerman, ook al noemde ik reeds Uw naam. Een deel van de copie Dorian Gray zal ik U spoedig zenden: ik reken liever niet per vel en vroeg U daarom een dadelijk honorarium; het doet mij genoegen, dat U hierin medestemt.
Zoo ik vandaag nog niets hoor van Adolphe, zal ik een estafette zenden.

Geloof mij
Uw dienstw.
Louis Couperus

35

Den Haag.
78 Celebesstraat.[38]

38 Volgens gegevens van het Gemeentearchief te Den Haag was omstreeks 1892 op dit adres een pension gevestigd. In de zomer van 1893 woonde hier tevens W.F.L. (Frits) Lapidoth, die in februari 1894 met Hélène Swarth trouwde. In maart 1894 werd ook zij daar

27.10.92

Waarde Heer.

Het is zeer, zeer jammer van het portret; de gelijkenis en uitdrukking zijn uitstekend; de bewerking echter niet fraai. Kan ik mijn portret terug krijgen?

Mijne vrouw stelt zich voor te vertalen: Sprookjes van Gustavson (een Zweed) en van Baumbach, te zamen genomen, en ook: Fantasia, van Matilde Serao; Ita-

ingeschreven. Het echtpaar heeft dit adres vermoedelijk aan Couperus te danken gehad, die zelf intussen naar Italië was vertrokken.

liaansch.[39] Zoû U dit alles voor ons willen laten aanteekenen en ook nagaan of er niet al van vertaald is? Wat dunkt U van de sprookjes; zoû dit niet iets zeer voordeeligs zijn? Wij missen in onze taal goede sprookjes. Fantasia is een subliem werk; het komt misschien eerst als feuilleton in het *Vaderland;* wij kunnen echter later altijd zien.

Intusschen steeds
Uw dw.
Louis Couperus.

36

Den Haag
78 Celebesstraat.
22.11.92.

Waarde Heer.
Het adres van Mevrouw Baud is in orde. Salatiga. Ik hoorde nog niets van U omtrent Dorian Gray, U ontving toch wel het gedeelte copie?
Wanneer meent U er meê te beginnen?

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

37

den Haag
78 Celebesstraat
6.12.92.

Geachte Heer.
Wil U s.v.p. een recensie-exemplaar van *Eene Illuzie* zenden aan Prof. Paul Raché, Frankfurt a/M., 54 Hochstrasse; den vertaler van *Noodlot*.-
Gaarne ontving ik antwoord op mijn laatste schrijven, vooral waar het *Fantasia* aangaat.
Zond U een exemplaar van *Illuzie* aan Prof. ten Brink?

39 Rudolf Baumbach (1840-1905), Duits dichter en prozaïst, die o.m. van 1878-1880 de *Lieder eines fahrenden Gesellen,* en in 1889 de sprookjes *Es war einmal* schreef. - Voor Gustavson leze men vermoedelijk Richard Alfrid Gustafsson (1840-1918), die o.m. van 1874-1882 *Sagor* publiceerde. - Matilde Serao (1856-1927), Italiaanse schrijfster en journaliste, was de medeoprichtster van de Corriere di Roma, de Corriere di Napoli, Il Mattino en Il Giorno. Dit zijn belangrijke Italiaanse dagbladen geworden. Daarnaast schreef zij meer dan 40 romans en novellen. *Fantasia* dateert van 1883.

Hoogachtend
L.C.

Pension Celebesstraat 78, Den Haag.

38

Den Haag
78 Celebesstraat.
8.12.92.

Geachte Heer.

Van Dorian Gray ontving ik zeker door vergissing copie terug *zonder* proef. Voor den titel eenvoudig:

Oscar Wilde
Het Portret van Dorian Gray
vertaald door
Mevr. Louis Couperus.

Meld mij s.v.p. nummer der laatste bladzijde copie; dan zal ik U meer zenden. Van de Engelsche vertaling* van *Extaze* en van die van *Illuzie,* die volgen zal, wist ik; de firma Henry handelde er met mij over; ik meende, dat U dit bekend was?

Het spijt mij zeer van Fantasia. Wat de sprookjes betreft, U moet ze niet beschouwen als romanlectuur maar als *kinder*lectuur. Mijn vrouw wilde een bloemlezing maken van vertaalde, niet al te veel bekende sprookjes; ik geloof niet dat hier groote keuze reeds van is. Wij kunnen hier later echter nog op terugkomen. Als u meent, dat Baumbach niet behoeft aangeteekend te worden, dan maar niet; ik vertrouw mij hierin aan Uwe leiding. Een exempl. is reeds in ons bezit. Wil ik U Gustavson zenden, of ontvangt U het zelve?

Het doet mij genoegen, dat *Extaze* goed loopt. Laat ons dit van den bundel ook hopen.

Met vriendelijke groeten
Steeds Uw dw.
L.C.

39

78 Celebesstraat
12.12.92.

Geachte Heer.

Ik mis in mijn ms. bl. 85, 86 en 87; berusten die bij U of niet? Antwoord mij spoedig, anders moeten deze bladzijden op nieuw overgeschreven worden. Ik zend U dan zoo gauw mogelijk de rest.

Na groeten
L.C.

* Doorgehaald: - en.

Hoorde U al iets van Mensing [en] Visser? Het bandje van Wilde eenvoudig en smaakvol; gaarne zie ik er eerst een proef van. Laat U ook ex: inbinden? Wij blijven hier door omstandigheden tot Februari, dan gaan wij op reis.

40

Den Haag.
78 Celebesstraat.
24.12.92.

Waarde Heer.
U schreef eerst over 2de druk van *Extaze* en nu van *Lent v Vaerzen:* wat is het? Het eerste zoû ik zelve willen nazien; het tweede laat ik aan U over.
Zoû U zoo goed willen zijn mijn portret te zenden aan den heer Van Loghem,[40] die het voor *Nederland* vroeg; U kan het daarna weêr van hem terug vragen. Ik zend spoedig weêr nieuwe copie en proeven.

Steeds Uw dw.
L.C.

41

[z.j.]

Geachte Heer,
Zoudt U voor mij willen aanteekenen 'Addio, Amore!' van Matilde Serao.[41] Ik zend U morgen ook het boek, gaarne had ik het zoo spoedig mogelijk terug, om er dadelijk aan te beginnen.

Achtend
Mevr. Louis Couperus

P.S. Zoo het boek reeds aangeteekend is, dan natuurlijk niet, ik zal dan zien iets anders te krijgen.

40 Mr. M.G.L. van Loghem (1849-1934), die als letterkundige bekender is gebleven onder zijn pseudoniem Fiore della Neve, was redacteur van het maandblad Nederland en bovendien ook van het weekblad De Amsterdammer. Van dit laatste was hij mede-oprichter. Zie over hem J. Funke, in Jaarboek Mij. Lett. 1934-1935, Leiden, 1935, blz. 159-173. - Van Deyssel had veel waardering voor Nederland, zie Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 47. Frans Netscher had in de jaargang 1889, nr. 9, blz. 4-30 onder *Moderne Romans* bewondering voor *Eline Vere* geuit. Couperus heeft hem daarvoor bedankt in een brief van 3 september 1889, en laat zich in dit schrijven terloops ook uit over Van Loghem: 'Van Loghems *Victor* heb ik niet gelezen en ik wist zelfs niet, dat hij er moderne pretenties meê had'. Zie Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 158 brief 7. Zie ook Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 62-65. - Men krijgt niet de indruk, dat Couperus Van Loghem goed kende of zelfs maar een oppervlakkige relatie met hem had. Zijnerzijds had Van Loghem blijkbaar wel veel waardering voor Couperus.
41 Zie noot 39. Dit boek verscheen in Italië in 1890.

Bandontwerp door L.W.R. Wenckebach voor Een Lent van Vaerzen, 2e druk.

IV. Januari 1893-april 1894 (Brief 42-80)

Couperus heeft met zijn vrouw slechts ruim een jaar in Villa 'Minta' te Hilversum gewoond. Het jaar 1892 laat ons niet veel zien van nieuwe plannen; in de brieven houdt hij zich hoofdzakelijk bezig met de uitgave van wat al geschreven was. Volgens Van Booven werkte hij toen echter al aan de compositie van *Majesteit*.[42] Dikwijls ging hij naar Baarn, waar Minta Baud met haar moeder in Villa 'Mon Repos' verbleef. In Mei van dat jaar is hij te Brussel. Plannen voor een reis naar Italië worden doorkruist door de ziekte van zijn moeder in het najaar. In November beleeft hij de opvoering van *Noodlot*, in de toneelbewerking van zijn vriend Gerrit Jäger, die niet meer dan een succès d'estime heeft. Het boek zelf verschijnt in de Duitse vertaling van Dr. P. Raché. Gedurende November-December logeert het echtpaar in de Celebesstraat 78. In de loop van Januari 1893 zal het tweetal echter toch naar Italië vertrekken.

Veen verzorgt intussen de eerste herdruk van *Een Lent van Vaerzen*. Hierdoor aangemoedigd, biedt Couperus hem (brief 42) nog vóór zijn vertrek een nieuwe bundel aan, samengesteld uit allerlei in voorafgaande jaren verspreid gepubliceerde gedichten: *Vroegere Verzen*, in 1895 te verschijnen als *Williswinde*. Daarna reist hij met zijn vrouw naar Florence. Spoedig wordt hij echter al weer naar Den Haag teruggeroepen, waar hij zijn moeder helaas niet meer in leven aantreft. Zij is op 15 Februari 1893 gestorven en wordt op 18 Februari begraven aan de Kerkhoflaan. Wonderlijk snel herstelt Couperus zich van de slag: in dezelfde maand zet hij zich aan het schrijven van *Majesteit,* de Italiaanse plannen worden voorlopig opzij geschoven, hij blijft bij zijn vader in de Surinamestraat 20 en denkt erover in het voorjaar naar Baarn te gaan. Inderdaad is hij daar sinds begin Mei. *Majesteit* is dan blijkbaar al in een vergevorderd stadium. Couperus denkt reeds aan illustraties door P. de Josselin de Jong (die ze niet zal maken; W.F.A.I. Vaarzon Morel zal de roman later verluchten).[43]

Uit de Villa Mon Repos aan de Amalialaan worden ook de onderhandelingen gevoerd over de vertaling van George Moore's *Vain Fortune,* die *IJdel Geld* zal heten. De toon van de brieven is koel-zakelijk, Couperus is enigszins beledigd dat Veen geen vertaalde sprookjes wil uitgeven. Over *Majesteit,* dat van Juli tot September in *De Gids* verschijnt, schort hij zijn plannen op, maar niet voor lange tijd: op 26 Juni vraagt hij Veen de ronde som van f. 1500,- voor de eerste druk. De uitgave van *IJdel Geld* wordt steeds uitgesteld, omdat uitgever en vertaler(s!) het over de prijs niet eens kunnen worden. In Juli kondigt Couperus aan, dat hij 'naar menschelijke berekening voor zeer lang naar het buitenland' gaat. Eind

42 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 126; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 77.

43 P. de Josselin de Jong (1861-1906). Hij werkte van 1883-1897 te Den Haag. Hij was vooral portretschilder, maar was daarnaast ook als letterkundige actief. Een portret dat hij in 1895 van Couperus zou maken is niet tot stand gekomen, zie Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 247-248. - W.F.A.I. (Willem) Vaarzon Morel (1868-1955) was schilder en tekenaar.

September is het zo ver. Via Bex - niet ver van Montreux - reist het echtpaar naar Florence, waar zij in October hun intrek nemen in het ook later dikwijls te frequenteren pension Rochat in het Palazzo Niccolini (Via dei Fossi 16). Half November arriveert daar de eerste druk van *Majesteit,* door Couperus zeer kritisch bekeken: ... 'laat mij voortaan een woordje meêspreken, waar het den band aangaat ...'! - Maar een maand later prijst hij de uitvoering van *Majesteit* aan voor n.b. een herdruk van *Extaze*.

December 1893 wordt in Rome doorgebracht, in Hôtel du Sud, Via Lombardia, en ook in Januari 1894 treffen wij hem daar nog aan. Intussen zet hij zijn reisindrukken op papier, die later als *Reisimpressies* in boekvorm zullen verschijnen. Uit Rome zendt hij Veen zijn familiewapen (brief 74). De Schotse oorsprong van zijn familie is sinds enige jaren helaas definitief naar het rijk der fabelen verwezen. Daarover kort het volgende.[44] De geschiedenis van het geslacht Couperus is behandeld in 3 geschriften. In 1908 gaf W. Wijnaendts van Resandt de eerste versie uit, die ten dele teruggaat op naspeuringen van Couperus' vader (gest. 1902). Dezelfde schrijver vatte dit onderwerp in 1953 nog eens op. Recent, in 1962, keerde E. Huisman zich tegen de familiemythe, volgens welke de stamvader de Schotse, uit Edinburgh afkomstige predikant John Couper (Cowper) zou zijn. Deze Schot zou de vader moeten zijn geweest van de Fries Jan Jansen Cuijper, en deze op zijn beurt weer de vader van Ds. Dirk Janssen Couperus. Van deze laatste stamt de familie in elk geval wèl af, maar diens vader en grootvader blijven constructies.

De Schot John Couper (Cowper) zou onder de naam van Johannes Johannes in 1580 voor het eerst de gereformeerde leer verkondigd hebben te Burgwerd. Juist is, dat Johannes Johannes als zoon Jan Jansen Cuijper gehad kan hebben; vrijwel onmogelijk is echter, dat Johannes Johannes en de Schot John Couper (Cowper) één en dezelfde persoon waren. Jan Jansen Cuijper werd ong. 1590/95 geboren; zijn vermeende vader John Couper (Cowper) was van 1587-1603 predikant te Glasgow. Ook als John Couper (Cowper) vóór 1587 evangelist in Friesland geweest zou zijn, dan nog staat zijn identiciteit met Johannes Johannes geenszins vast, integendeel. De oudste zekere stamvader van het geslacht Couperus blijft daarmee Jan Jansen Cuijper, geboren te Bolsward, wonende te Sneek en meesterkuiper van beroep.

De predikantenzonen verlatijnsten deze naam tot Cuyperus, Cuperus, Couperus. Ook het wapen wijst daarop. Een duif met een olijftakje is een typisch predikantenwapen, dat door verscheidene domineesfamilies gevoerd is. De kuipershamer als helmteken is een herinnering aan het beroep van de stamvader. Wat de wapenspreuk *Tuum est* betreft, deze is vermoedelijk overgenomen van een Engels adel-

44 Behalve in het in noot 30 genoemde artikel behandeld door W. Wijnaendts van Resandt, *Het geslacht Couperus in Nederland van 1580 tot ongeveer 1830,* Rotterdam, 1953; voorts door E. Huisman, *De afstamming van het geslacht Couperus,* in De Nederlandsche Leeuw, 79, Aug./Sept., 1962, blz. 310.

lijk geslacht Cowper uit Kent, dat deze spreuk voerde, maar bij een totaal ander wapen. Deze 'overname' (!) is waarschijnlijk in de 19e eeuw geschied. Mogelijk heeft Couperus' genealogisch geïnteresseerde vader John Ricus daarvoor de verantwoordelijkheid op zich genomen.

In Februari is Couperus in Napels, vanwaar hij naar Corfou en Athene reist. Via Rome, Florence en Venetië keert hij dan in April 1894 weer naar het noorden terug: te Brussel stelt hij de titel van zijn verzamelde reisschetsen vast.

Vlak voor zijn terugkeer in Baarn meldt hij, eveneens uit Brussel, dat hij het motief van een nieuwe roman 'caresseert', die *Metamorfoze* zal heten.

42

Den Haag.
78 Celebesstraat.
5.1.93.

Waarde Heer.

Hierbij het overige van Dorian Gray. Mag ik U verzoeken *alles* in eerste proef nog deze maand te laten drukken; ik ga, hoop ik, 1e Febr. (misschien ook een paar dagen vroeger) op reis en zoû dan de nog niet nageziene proeven kunnen medenemen. Wij hebben elkaâr dan alleen de revizie over en weêr te zenden.

Ik weet niet of ik deze maand veel van de proeven zal nazien, ik heb het druk en de proeven nemen veel tijd in beslag.

Zijn er van *Illuzie* nog andere kritieken verschenen dan in *de Gids?*

Steeds Uw dw.
L.C.

Uw brief ontvangen. Houd de primeur van het portret voor U en zend het s.v.p. *daarna* aan Nederland.

Van Lent v. Vaerzen heb ik aan *1* ex. voor mijzelven genoeg.

Zoo U pleizier heeft in mijne poëzie, zoû ik U nog een aardigen bundel kunnen formeeren: wat zoû U hiervan denken? Bestaande uit:

1. Een *Fragment* in *Nederland* (wat *Weemoed* zoû kunnen genoemd worden): het staat in het zelfde nummer als: Mijn kunst is als een klaar geslepen kelk.
2. *Viviane* en 3. *Williswinde,* twee gedichten uit *Nederland*.
4. *Ginevra* en 5. *Semiramis,* twee gedichten uit Gouverneurs Onze Huisvriend.[45]
5. Fragment uit Johannes' Apocalyps, in *Zingende Vogels*.[46]

45 Couperus citeert hier niet juist. Bedoeld is De Huisvriend van J.J.A. Goeverneur (1809-1889). Deze had, na als student te hebben deelgenomen aan de Tiendaagsche Veldtocht, wel nog het doctoraalexamen in de letteren afgelegd, maar daarna uitsluitend van zijn pen geleefd. Hij vond zijn bestaan voornamelijk in vertaal- en redactiewerk ten behoeve van genoemd tijdschrift. Zie voor meer gegevens het door zijn vriend W. Hecker bezorgde levensbericht in Levensberichten van de Mij. Lett., 1889.

46 *Zingende Vogels*. Oorspronkelijke Bijdragen van Nederlandsche Dichters verzameld door Pol de Mont. IIde-IVde stuk, Hasselt, 1891. Er verschenen in het geheel drie delen in drie banden.

Ik zoû echter de gedichten moeten zien op te duiken, want ik heb ze niet: mijn boeken en meubelen zijn opgeborgen. Ook de proeven zoû ik aan U overlaten, want ik heb heusch geen tijd. Ik zoû er een kort woordje vóor willen schrijven en ze noemen: *Vroegere Verzen*.- Voor *f* 200,- de eerste editie; en bv. *f* 100,- voor volgenden. Heeft U er pleizier in?

Steeds Uw dw.
L.C.

Ik denk, dat het wel een bundel als *Orchideeën* zoû worden. -

43

78 Celebesstraat.
9.1.93.

Geachte Heer.
Zoû U zoo goed willen zijn het hierbij aangegeven boek voor mijne vrouw te willen aanteekenen,[47] die het gaarne vertalen zoû. Hoorde U nog iets van *Fantasia*?

Steeds Uw dw.
Louis Couperus.

44

Den Haag.
20 Surinamestraat.
17.2.93.

Waarde Heer.
Ik ben plotseling uit Florence teruggekeerd om den dood mijner innig geliefde moeder. U begrijpt, dat verdriet en vermoeienis mij eenigen tijd het corrigeeren der proeven van D.G.* onmogelijk maken. Ik hoop U echter spoedig revizies te zenden.

Geloof mij
Uw dw.
Louis Couperus.

47 Dit is vermoedelijk George Moore, *Vain Fortune,* London, 1891. Vergelijk brief 52, waar die vertaling voor het eerst genoemd wordt en dan al kant en klaar is.
* *Dorian Gray*.

Couperus' moeder, Catharina Geertruida Couperus-Reynst

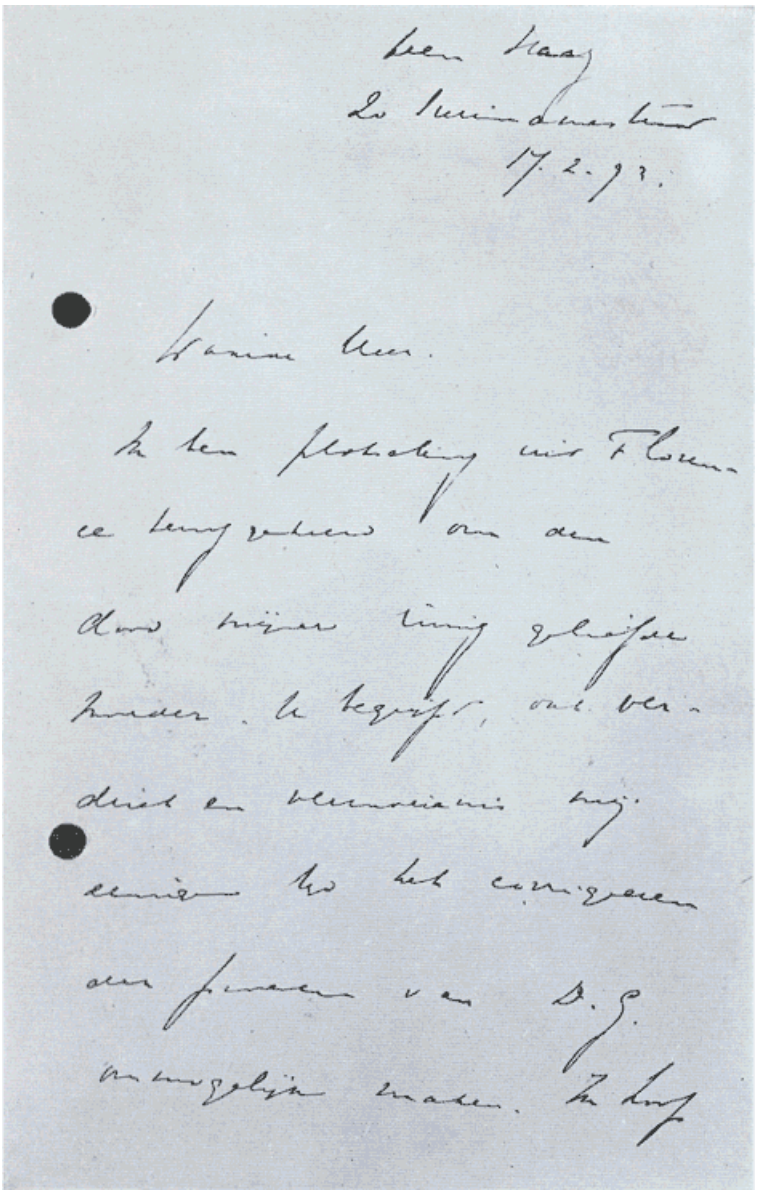

Brief van Couperus aan Veen, waarin hij de dood van zijn moeder meedeelt.

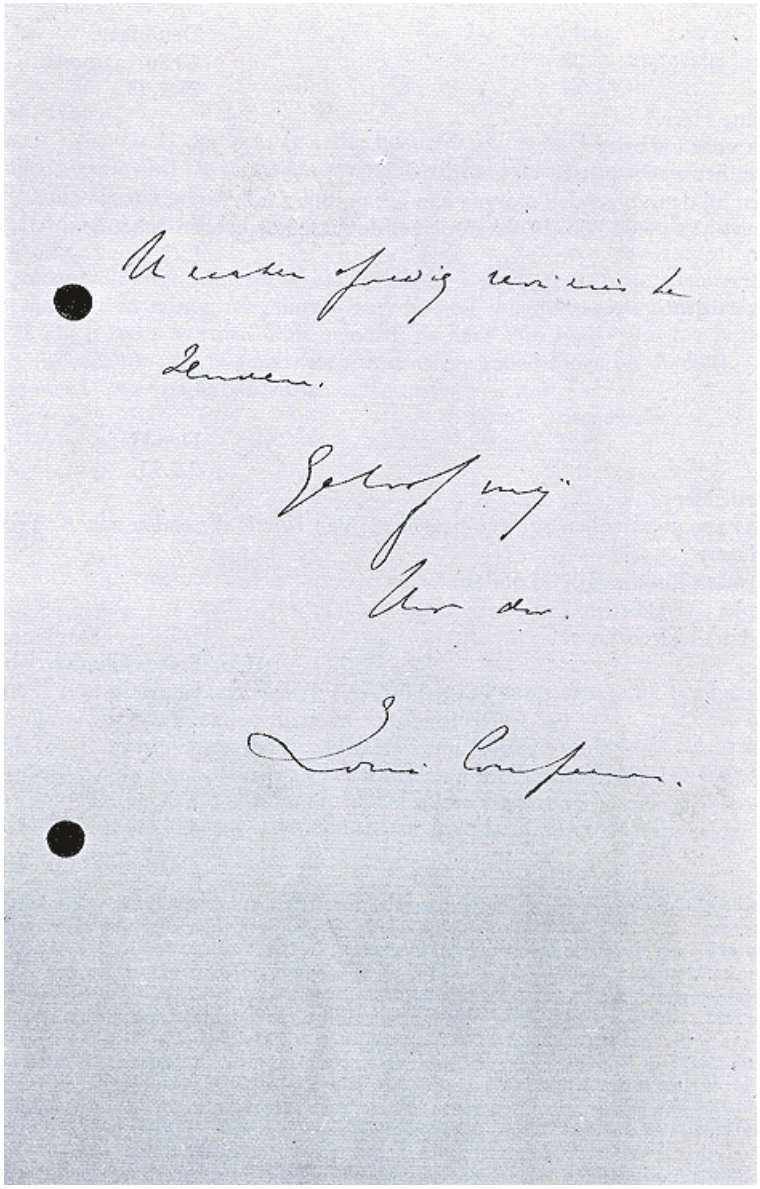

45

Den Haag.
20 Surinamestr.
21.2.93.

Geachte Heer.
Dank voor uw brief.*
U kan het werk splitsen bij hoofdstuk IX:(?)
'Toen hij den volgenden morgen aan het ontbijt zat.'[48]
Ik weet niet of de hoofdstukken de zelfde nummers hebben behouden.

L.C.

46

Den Haag.
2.3.93.

Waarde Heer
Zoû U zoo goed willen zijn een presentex: van *Illuzie* te zenden aan A. Teixeira de Mattos
3 Plowden Buildings London
Temple.
Met dank bij voorbaat

Steeds Uw dw.
Louis C.

* Regel onleesbaar gemaakt.

48 Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray,* hoofdstuk 9: 'As he was sitting at breakfast next morning ...'. - Deze brief, maar vooral ook de vorige, doet vermoeden, dat de vertaling in supervisie het werk van Couperus zelf is geweest. In Het Vaderland van 23 december 1911 zou hij hierover vertellen: 'Mijn nichtje, nu mijn vrouw, las den roman met mij. Zij vond hem mooier dan ik hem vond. De vele paradoxen vermoeiden mij en maakten mij ongeduldig. De held vond ik te fantastiesch: ik was in een realistische bui. Maar mijn nichtje schreef aan Oscar Wilde om vergunning het boek te vertalen in het Hollandsch'. Zie uitvoeriger Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 623-624. *Ibid.,* blz. 618, meldt Reijnders: 'Er ontstond een briefwisseling tussen Wilde en Couperus', enz. Hier zijn echter geen bewijzen voor. Uit Engeland zijn geen brieven van Couperus aan Wilde bekend. Houden wij ons aan wat hijzelf zegt, dan is de enige correspondentie een tweetal brieven over *Noodlot* geweest, plus een brief van Elisabeth. Of Wilde op de vertaling heeft gereageerd is evenmin vast te stellen. - Hoever Couperus' medewerking aan de vertaling gegaan is, kan eveneens niet vastgesteld worden. Uit brief 44 blijkt echter wel, dat niet zij doch hij de proeven corrigeerde.

47

Haag.
20 Surinamestr.
17.3.93.

Waarde Heer.

Ik dacht niet, dat U den omslag terug behoefde; U vond hem niet mooi en wij ook niet, maar enfin! De roode band vind ik vooral zeer netjes en gaarne ontving ik *vijf* zulke exemplaren.

Wij gaan in den eersten tijd niet op reis, maar zullen van het voorjaar wel naar Baarn gaan.

Den roman, die *Het Vaderland* aankondigde, heb ik reeds sedert eenigen tijd onder handen en is *nog lang niet* klaar, hoewel ik er tegenwoordig druk aan werk.[49] Hij is reeds aan den Gids beloofd; de heer Van Hall[50] las het begin en drong mij zeer tot voortwerken, toen ik eens een moedelooze bui had. Ik zal er gaarne met U over onderhandelen.

Steeds Uw dw.
L.C.

48

Den Haag.
20 Surinamestraat.
Woensdag. [z.j.]

Geachte Heer

Wanneer verschijnt Dorian???

Mocht U eens in den Haag komen, zoo zoû het mij aangenaam zijn U te spreken over mijn nieuw werk, en het plan wat ik daarmeê heb.

Ik blijf tot de laatste dagen van April alhier, aan dit adres; met Mei is mijn adres: Baarn, Villa Mon Repos (tusschen het Station en het Sanatorium), ten huize van Mevr. D[riere] Baud. Wil dezen naam bij het adres voegen als U me schrijft daarheen: het is wel eens gebeurd, dat ik brieven etc. niet dadelijk kreeg, zonder dien naam.

Steeds Uw dw.
L.C.

49 *Majesteit*. Uit deze passage blijkt, dat Couperus waarschijnlijk inderdaad al in 1892 met de opzet van het boek is begonnen. Zie ook Van Tricht, *Verkenning,* blz. 91 e.v.

50 Jacob Nicolaas van Hall (1840-1918), van 1883-1916 redacteur van De Gids. Voor een brief van Couperus aan Van Hall, d.d. mei 1895, zie Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 162-163.

49

[z.j.]

Geachte Heer.
Ik vind de band ook niet bizonder en beter* iets te nemen in het genre der vorigen.
Meent de drukker den voorreden? Wij lieten dien weg; omdat er misschien veel nieuws in stond voor een Engelsch publiek, maar niet voor het onze.

Steeds Uw dw.
L.C.

50

[4.V.93]

WelEd. Heer.
In antwoord op Uw briefkaart, meld ik U, dat wij U gaarne a.s. Zaterdag, in den morgen, zullen ontvangen.

Achtend
Mevrouw Louis Couperus.

51

Baarn
'Mon Repos'.
6.5.93.

Waarde Heer.
Ik vernam gaarne *spoedig* Uwe beslissing omtrent de sprookjes.
Wil s.v.p. een ex. Dorian Gray zenden (gebonden) aan
Mevr. Valette Couperus
20 Surinamestraat, Den Haag

Steeds Uw dw.
L.C.

52

Baarn.

* Doorgestreept: zooals.

Mon Repos.
16.5.93.

Waarde Heer.

Dorian Gray nog niet verschenen? Zoû U zoo goed zijn mij dezer dagen het honorarium te zenden; U zoû er mij *ten zeerste* meê verplichten.

Wat is Uwe beslissing omtrent de sprookjes? Wij denken er over *Vain Fortune* elders ter uitgave aan te bieden, daar U den eersten tijd er toch geene gelegenheid

toe hebben zoû, en wij niet te lang wilden wachten: de vertaling is gereed. Heeft de Josselin de Jong met U gesproken over *Majesteit?*

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

53

Baarn
Mon Repos
18.6.93.

Waarde Heer Veen.

Het stelt mij zeer te leur, dat Gij van de Sprookjes afziet.

Majesteit verschijnt reeds in Juli in de Gids en zal vervolgd worden in Aug. en Sept.; denkelijk zal het te laat worden voor Dec.; ik ben het ook nog niet met mijzelven eens, of ik het zoo spoedig reeds als boek zal laten verschijnen. Hierover dus *later*.

Van *Vain Fortune* kan ik niet aannemen wat Ge biedt, daar *Dorian Gray* reeds *f* 10. per vel was.

Steeds Uw dw.
L.C.

54

[z.j.]

WelEdele Heer.

Ik vergat U van morgen nog te vragen om de present exemplaren, die U voor mij verzenden zou, alleen in donkerrood linnen band te nemen, die van het grove linnen, zoo ook de 2 ingebonden ex: die U mij hier zoû sturen.

Hierbij ook twee kaartjes een voor Wilde, een voor Teixeira de Mattos; wilt U die bij de boeken doen?

Na groeten
achtend
Mevrouw Louis Couperus.

55

Baarn
Mon Repos.

26.6.93.

Waarde Heer Veen.

Om op mijn vorigen brief terug te komen, zoû ik U gaarne *Majesteit* en *Vain Fortune* voor de volgende voorwaarden afstaan;

Voor de eerste respectievelijke drukken:

Vain Fortune *ƒ* 300.-

Majesteit 2 dln. *ƒ* 1500.-

Majesteit verschijnt in Juli, Aug. en Sept. in de Gids en zal in grootte worden gelijk aan *2* deelen van *Noodlot*.

Laat mij U tevens hierbij ronduit verklaren, dat ik op deze condities *niet* terug kan komen, en dat ik de *beide* boeken gaarne bij U zoû zien verschijnen. Zoû U verder de goedheid willen hebben *Castigo,* hetgeen ik U zond, voor Mevr. Couperus ter vertaling te laten aanteekenen en vervolgens het deel terug te zenden?[51] Geloof mij steeds

Uw dienstw.
Louis Couperus.

56

Baarn
Mon Repos
9.7.93.

Waarde Heer Veen.

Mevrouw Couperus verzoekt mij omtrent *Vain Fortune* terug te komen op mijn besluit. U bood er een vorigen keer het zelfde voor als voor Dorian Gray - *ƒ* 200.-; laat ons het hier dan op houden.

Wat *Majesteit* betreft; de grootte van het eerste deel (in het hs. van Mevr. C.), is 4 bl. minder dan het hs. van Noodlot; dus geen beduidend verschil. Het tweede deel is nog niet geheel overgeschreven, maar ik vermoed, dat het iets langer dan het eerste zal zijn. Ik kan mij begrijpen, dat U een juiste berekening van den omvang van den roman wilt maken. Ik kan U echter den omvang van het tweede deel nog niet nauwkeuriger bepalen. Het geen in Aug. verschijnt in de Gids is kleiner, dan het reeds verschenen ged.; dat van Sept. zal echter waarschijnlijk grooter zijn dan het eerste. De beide deelen tellen ieder drie hoofdstukken, besloten door een brief; de *beide* tweede hoofdstukken van ieder deel zijn de langste.[F]

Kunt U reeds geheel beslissen, laat ons dan het contract opstellen en *ƒ* 1000.- zetten voor ieder der volgende drukken. Wil er dan bijvoegen, dat, in geval van prachtuitgave, een nader te bepalen pc. zal gerekend worden door den auteur, voor ieder (onderteekend) ex:- Ik zoû zulk een prachtuitgave met medewerking van de Jong gaarne wenschen.

In het midden van Sept. ga ik naar menschelijke berekening voor zeer lang naar het buitenland en zoû gaarne dan gedaan hebben met het meerendeel der proeven. Vain Fortune is echter nog lang niet overgeschreven. De proeven van *Majesteit* konden echter zoo gauw mogelijk beginnen.

Wij zonden U een ex: van *Castigo ter aanteekening,* dat het Uwe heeft moeten croiseeren. Heeft U dit niet ontvangen? Wil er anders eens naar informeeren,

51 Dit boek van Matilde Serao verscheen in dit zelfde jaar, 1893.

F Aug. zal bevatten Hoofdstuk III 1e dl. en id. I 2e dl. Sept. de beide laatste hoofdstukken, II en III. 2e dl.

en zoo ja, wil het dan houden in ruil voor het Uwe. Geloof mij na vriendelijke groeten

Uw dw.
Louis Couperus.

57

Baarn
Mon Repos.
16.7.93.

Zeer Geachte Heer.

Castigo zend ik U heden, ter aanteekening. Ik zal informeeren naar het andere ex: Uw aanbod over *Vain Fortune* begrijp ik niet: wil U nog eens duidelijk verklaren. Voor Dorian Gray gaf U *ƒ* 200; het is 10 vel, dus *ƒ* 20.- per vel. Noem echter liever in eens de geheele som.

Majesteit 1e deel telt 109 Gidsbladzijden; het tweede deel zal ± even groot zijn, eerder grooter dan kleiner. Daar ik de proeven voor Sept. nog niet heb, kan ik het echter nog niet precies bepalen. Hoû echter de deelen voor gelijk, dan valt het denkelijk meê.

Ik zag in het contract liefst opgenomen de voorwaarde omtrent de *gewone* volgende drukken (*ƒ* 1000.-). Voor de geillustreerde uitgave kunnen wij nader te bepalen voorwaarden treffen, meld dit s.v.p. in het contract.

Kunt U U beslissen, zend mij dan de contracten ter teekening.

Ik zal daarna gaarne de proeven ontvangen.

Met vriendschappelijken groet

Uw dw.
Louis Couperus.

58

Baarn
Mon Repos.
27.7.93.

Geachte Heer Veen.

Over *Vain Fortune* zullen wij maar de onderhandelingen staken, daar wij het niet met elkander hierover schijnen kunnen eens te worden.

Laat mij U verder herhalen, dat - om *in alle omstandigheden* - zeker recht op mijne boeken te blijven behouden, *ik er op sta* in het contract opgenomen te zien de conditiën omtrent de volgende edities en dat ik deze condities *niet minder dan ƒ 1000*.- stellen kan. Het zoû mij leed doen zoo U zich hier niet mede kon vereenigen.

Wat het formaat betreft, ik had liever iets royalers gehad dan die mijner vorige werken, een formaat meer in overeenstemming met het onderwerp, maar zoo dit niet verkoopbaar is, zal ik mij neêrleggen bij het geen U raadt.

Hoogachtend
Uw dw.
Louis Couperus

59

Baarn
Mon Repos.
27.7.93.

Geachte Heer Veen.

Wij zullen, pour en finir, voor V.F. accepteeren *ƒ* 10.- per vel; wat ik U schreef van de *ƒ* 20.- was natuurlijk eene vergissing. Laten wij dan echter niet afgaan op het oordeel van den heer Versluys; de tweede versie, waarnaar Mevr. C. het boek vertaalt, telt 18 vel. Laten wij dus geene definitieve som vaststellen maar het, in den *druk van Dorian Gray,* houden op *ƒ* 10.- per vel. Schrijf mij even of U dit goed vind. Uw tegenbod omtrent de volgende drukken van *Majesteit* kan ik niet accepteeren. Kan U zich dus vereenigen met mijne eischen, dan ontving ik gaarne, in dien zin gesteld, de contracten ter teekening. Ook mij zal het aangenaam zijn spoedig met het drukken te zien aanvangen. Ik heb in Aug. nog veel tijd over en op reis doe ik mijne proeven maar zeer langzaam af, ook al zie ik de heilige 5 Dec. in het verschiet. De proefpagina dunkt mij wat klein van formaat; kan U het niet royaler nemen en de zelfde hoeveelheid behouden op éene bladzijde, maar met een *zeer breede* marge? Zend mij in alle geval nog iets anders te zien.

Geloof mij Hoogachtend
Uw dw.
Louis C.

60

Baarn*
Villa Mon Repos.
29.7.93.

Geachte Heer.

Het formaat dunkt mij goed; de nummers van Aug. en Sept. zal ik U zenden.

* Geschreven door ‘Den Haag’ heen.

Steeds Uw dw.
L.C.

61

Baarn.
ten huize van Mr. J.J. van Santen.[52]
9.8.93

WelEd. Heer.
Wil U s.v.p. maken, dat ieder onderhoofdstukje op een *nieuwe* bladzijde gedrukt wordt; het geen vooral voor de hoofden der brieven verkiezelijk is.

Achtend
L.C.

62

Baarn
ten huize van Mr. J.J. van Santen.
Amalialaan.
10.8.93.

Geachte Heer.
De proeven werden op een bar slordige manier gedrukt. Ik kan ze onmogelijk vlug terugzenden als dit zoo doorgaat. Wil U zoo goed zijn eens om meerdere zorg op het hart te drukken, daar ik vrees anders *drie* proeven noodig te zullen hebben.

Steeds tt
L.C.

Mochten de proeven zoo slordig blijven, dan zend ik ze *on*gecorrigeerd weêr terug; ik heb geen lust zulke proeven te ontvangen, als men *de Gids* letterlijk na kan drukken. Mille excuses voor mijn boosheid!

63

Baarn
Amalialaan
27.8.93.

Geachte Heer Veen.
Ik verwacht iederen dag te vergeefs proeven. Het is jammer, dat het deze maand niet geleidelijk gegaan is, daar ik in Sept. er niet zoo veel tijd voor heb als nu.

52 Zie noot 30. Hier zij nog aan toegevoegd, dat Van Booven, *Leven en W.,* blz. 52, een Ir. J.v.S. noemt als vroegere schoolkameraad van Couperus. Daar hij alleen de initialen vermeldt, is het onduidelijk of het hier om dezelfde persoon gaat.

Zend nog zooveel U kan.

Steeds Uw dw.
L.C

64

Baarn
Amalialaan.
29.8.93.

Geachte Heer Veen.
Ik ontving gaarne de proeven, die volgen op het laatste, voor afdrukken gezonden, vel, met bijvoeging van *den laatsten regel* van dat vel; de nu gezonden proeven kloppen niet met het laatste, dat ik voor afdrukken terugzond. Ik houû ze dus aan tot alles in orde is. Ook ontving ik gaarne de afgedrukte vellen, zoo mogelijk.

Steeds Uw dw.
L.C.

65

den Haag.
6.9.93.

Waarde Heer Veen.
Is het Sept. nummer U nog niet geworden, schrijf er dan s.v.p. *dringend* over naar Baarn, Mevr. J.J. van Santen, Amalialaan.
Zend voortaan de proeven: Génève, poste restante.

Steeds Uw dw.
L.C.

66

Bex
Hôtel des Alpes.
23.9.93.

Geachte Heer Veen.
Het verwondert mij geen proeven te ontvangen; laat de tijd toch niet voorbijgaan; daar ik mijne oogenblikken wel voor ze maken moet. Zend voortaan: Pallanza, Lac Majeur, poste restante.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus.

67

Florence
16 Via de'Fossi
21.10.93.

Zend mij s.v.p. de afgedrukte
vellen waar ik om vroeg.
1, 2, 3, 4

Waarde Heer.
Hierbij de errata terug; heeft U er misschien ook nog gevonden? Ik had gaarne den druk zoo vlekkeloos mogelijk, maar dat blijft altijd een illusie.
Wat van de bandjes? Zend U mij eens wat U dacht te nemen; ook de omslagen. U zal nu wel met St. Nicolaas klaar zijn.
Wanneer kan ik rekenen op het honorarium? En hoe? In den Haag zijn mijne bankiers de Heeren Scheurleer en Zn.; alhier: Société Génerale du Credit Mobilier Italien

Steeds Uw dw.
L.C.

68

Florence
Pallazzo Nicolini
16 Via de'Fossi
1.11.93.

WelEd. Heer.
Gaarne ontving ik de verdere afgedrukte vellen. Is Majesteit uit zend mij dan 2 ex.; ingebonden; verder exemplaren aan[53]
Mr. J.R. Couperus, den Haag.
Mevrouw Baud, Salatiga, Java.
Gerrit Jäger, den Haag.
Prof. J. ten Brink, Leiden.
Mevrouw C.S. Hein, den Haag.
Mr. B.M. Vlielander Hein, id.
Mevrouw Valette, 20 Surinamestr. den Haag
Frans Netscher, Rotterdam.
B^{nesse} Taets v. Amerongen,
ten huize Mr. v. Lawick, Villa Sofia, Hilversum.

Steeds t.à.v.
L.C.

Wat van de banden en omslagen?

53 In de hier volgende lijst komen drie nog niet genoemde familieleden voor, achtereenvolgens: Couperus' oudste zuster Johanna (1848-1906), gehuwd met Carel Servaas [Fayan] [Vlielander] Hein (1846-1900). - Couperus' zwager Benjamin Marius [Vlielander] Hein (1838-1919), die gehuwd was met Catharina Rica Geertruida Couperus (1850-1923). - Wat Mr. v. Lawick betreft het volgende. Maria C.E. Riesz (zie noot 26) was gescheiden van haar eerste echtgenoot, Willem Schuurman. Haar dochter Wilhelmina Petronella Nicolasina Schuurman trouwde met Jhr. Mr. Hugo Gustav van Lawick (1847-1897). (N.B. Maria Riesz was een dochter van Couperus' grootmoeder van vaderszijde, die, weduwe geworden, hertrouwde met Carel Jan Riesz (1791-1856); een tante dus).

69

Florence
Palazzo Nicolini
16 Via de'Fossi
16.11.93.

Waarde Heer.

Het boek ontvangen: nog al gezellig uitgevallen. Maar laat mij voortaan een woordje meêspreken, waar het den band aangaat. De insignieën onderaan zijn nog al goed, maar dat kroontje boven de M, van Majesteit is niets.[54] Het is alles wat U maar wil, maar geen kroon, en vooral geen Keizerskroon. Waarom niet een flinke Keizerskroon boven de M; die zich zoo leent om gekroond te zijn! Nòg een aanmerking; de letter van den druk is pleizierig, maar de inkt wat bleek; er zijn vele letters, die half of slecht gedrukt zijn. Het is goed, daar voortaan op te letten. Het boek is prettig los ingebonden en ziet er nog al flink uit.

Zend de presentex; liefst gebonden, met een aanduiding, dat ze van mij zijn; zend s.v.p. ook nog een *on*ingebonden ex: aan Mej. Baud, Mon Repos, Baarn. Ikzelve ontving gaarne ook een *on*ingebonden ex:, en nog een gebonden, zoo U nog een *andere kleur* van band krijgt, om te zien; anders is het niet noodig. Kan U mij het honorarium zoo spoedig mogelijk overmaken, dan zal mij dit aangenaam zijn; omdat ik er eenigzins op wacht, voor ik nieuwe schikkingen met mijn bankier maak, en ook, omdat het agio op het oogenblik hoog is en U mij dus met een spoedige zending bevoordeelt.

Veel succes met het boek, en mogen wij nog eens spoedig over een prachtuitgave spreken.

Steeds Uw dw.
L.C.

Hoorde U nog iets van Piet de Jong?

70

Florence,
Palazzo Nicolini
16 Via de'Fossi
Mme Rochat
17.11.93.

54 Aldus Couperus' oordeel over de band van R.N. Roland Holst. Zie hierover Braches, *Boek als N.K.*, blz. 160-162; blz. 274-275. Roland Holst tekende de band, die in september klaar was, in Noordwijk en Groesbeek. Braches houdt het voor mogelijk, dat in de band symbolisch de zinspreuk ‘Per aspera ad astra’ is uitgedrukt. Couperus heeft van deze symboliek blijkbaar niets begrepen, en zich alleen maar geërgerd aan de ‘mislukte’ keizerskroon. Zou Roland Holst zijn inspraak in het bandontwerp op prijs gesteld hebben?

Waarde Heer.

U zoû mij zeer verplichten met mij zoo spoedig mogelijk mede te deelen, wanneer

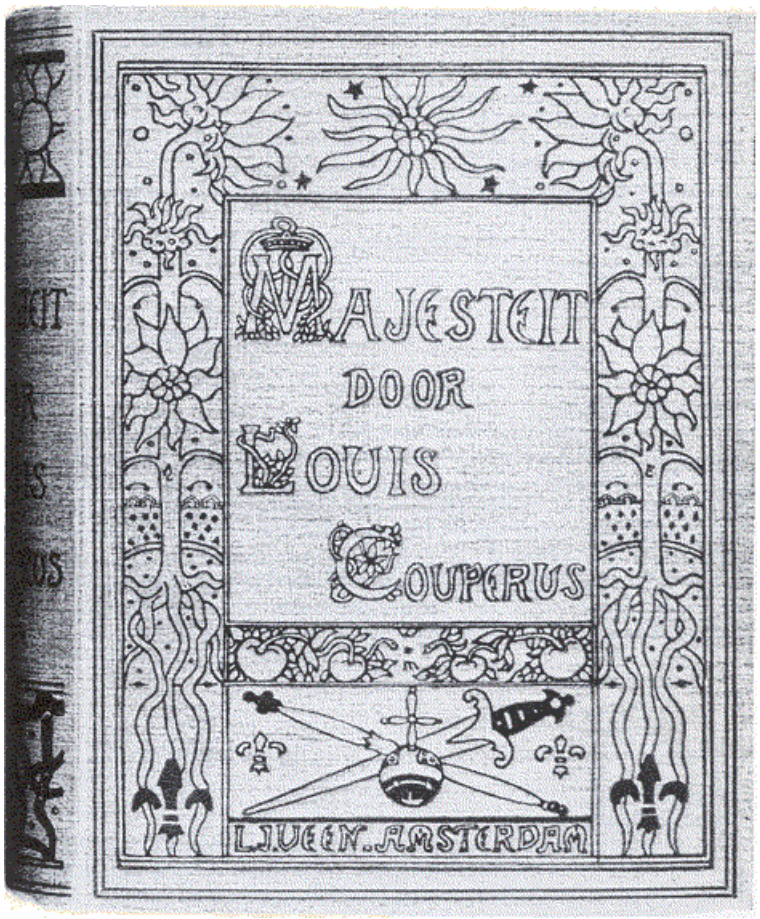

Bandontwerp door R.N. Roland Holst voor Majesteit, 1893.

ik hier rekenen kan op het *hrm.* van M., daar ik niet zeer lang meer hier blijf.

Steeds Uw dw.
L.C.

Zend s.v.p. een ingebonden ex: aan het adres van:
Den Heer en Mevr. J.J.v. Santen
39 Vondelstr. Amsterdam
Mocht U mij bij gelegenheid eens kritieken kunnen zenden, zoo hoû ik mij zeer aanbevolen.

71

Rome
Hôtel du Sud
Via Lombardia
11.12.93.

Waarde Heer Veen.
Het hon: in orde ontvangen. Dank voor de kritieken; ik apprecieer zeer, dat U ze mij zend en hoû mij aanbevolen voor verdere. Me dunkt, het succes gaat nog al. Wordt het boek goed verkocht?
De Jong zoû voor de illustr. heel goed zijn: U denkt zeker aan *Epiloog,* maar de teekeningen waren prachtig; de reproducties echter infaam. We kunnen daar later nog op terug komen.
Wanneer denkt U over [hoek weggescheurd] uitgave van *Extaze?*

Steeds Uw dw.
L.C.

72

Rome
Hôtel du Sud
Via Lombardia
20.12.93.

Waarde Heer Veen.
Alle Uwe zendingen heb ik in goede orde ontvangen: vriendelijk dank daarvoor. Van Mej. Fles[55] hoorde ik nog niets. Raché dacht erover dezen zomer het boek te

55 Etha (Margaretha Tekla Johanna) Fles (1857-1948), schilderes en schrijfster over contemporaine kunst. Zie over haar Harry G.M. Prick, ed. Van Deyssel's *Gedenkschriften,* Zwolle, 1962, blz. 769.

vertalen en schreef mij te Baarn; sedert hoorde ik er niets meer van. Van Duitsche vertalingen ontvang ik *niets* en hoor ik zelf zeer weinig.

Eline Vere verscheen in de Magdeburger Zeitung (*niet* van Raché); maar kwam niet onder mijne oogen.

Noodlot van Raché in *Aus Fremden Zungen,* en later als boek.

Extaze zoû vertaald worden door Mevr. Ida Frick te München; ik weet er verder niets meer van.

Een Zieltje werd vertaald door Raché.

Ziedaar alles wat ik van mijne Duitsche vertalingen weet.

Zoo mogelijk, geef dan *Extaze* nog eens in Mei: de uitvoering van *Majesteit* is er ook zeer goed voor.

Misschien heb ik voor het najaar een bundel reisschetsen voor U.

[Ondertekening ontbreekt].

72A

Rome
Hôtel du Sud
Via Lombardia
3.1.94.

Waarde Heer.

Zend mij eens het adres van Raché, want ik moet eens hooren wat hij eigenlijk van plan is.- Wat vertelt U toch van *Een Zieltje* van Hoste?[56] Ik weet er *niets* van, zoover ik mij herinneren kan. Of suf ik? Is het in een bloemlezing? Ik zal toch geene toestemmingen geven van werken, die ik reeds aan U heb afgestaan, en *in allen gevalle* naar U verwijzen.- Zend mij eens een *Extaze;* ik heb er hier geen en zoû het gaarne nog eens willen nazien, voor U den tweeden druk geeft.- Met Febr. hoop ik naar Napels te gaan, maar ik geef U wel later een volgend adres op. A happy New year!

Steeds Uw dw.
L.C.

73

Rome
Hôtel du Sud
9.1.94.

Waarde Heer Veen.

Ik, voor mij, heb er niets tegen maar maak U het zelve s.v.p. af met Dr. Buiten-

56 Ad[olf] Hoste (1846-1915), sinds 1891 uitgever te Gent, publiceerde in 1893 *Een Zieltje* en *Kleine Raadsels,* met biografie en bibliografie. Hij had o.a. ook Cyriel Buysse, Pol de Mont en Hélène Swarth in zijn fonds.

rust Yekema (Harlingen);[57] het auteursrecht is toch het Uwe nu, et c'est tout à fait votre affaire. Vraag er desnoods iets voor, als U wil; waarom niet?

Zooals ik U schreef, gaarne ontving ik nog een *Extaze,* om eens te zien, voor U herdrukt; ik zal U dan het boek terug zenden en herdruk dan s.v.p. naar *dat ex*. De *laatste* proeven zie ik gaarne na; zend mij ook de band.

Steeds Uw dw.
L.C.

74

Rome
Hôtel du Sud.
Via Lombardia.
10.1.94

Waarde Heer Veen.

Er zijn toch geene beduidende drukfouten in *Extaze*; alleen op bl. 199, onderaan, ver*w*aald voor verd*w*aald.

Mag ik dus de correctie maar aan U opdragen: dit zal veel tijd uitsparen. Ten minste als U mij *vast* belooft nauwkeurig te zijn en mijne spelling en vooral mijne teekens (die den geheelen stijl soms uitmaken), te eerbiedigen. Kan ik hierop *vast* rekenen?

Hierbij een wapentje: zilveren duif met olijftak, die naar de zon vliegt.- het devies is *Tuum est*.- boven den helm kroontje met 14 parelen (iets heel vreemds in Holland; het is een sheriff-coronet, daar wij van Schotse origine zijn en vroeger *Cowper* heetten.) De *us* is van de dominee's! Boven de kroon steekt een kuiperdissel uit: U ziet de origine van Adam af, was dus nog al eenvoudig.

Nog eens Hoste: *het kan zijn,* dat ik hem geschreven heb, dat *ik* geen bezwaar had, maar *zeker* heb ik hem verwezen naar U ,en ik vind het zeer vreemd, dat hij dit niet gedaan heeft. Ik ontving de bloemlezing niet.

Zend U Dr. Raché maar een (oningebonden) ex.; ik ken hem niet, maar wij hebben nog al gecorrespondeerd.

Met vriendelijke groeten

Uw dw.
L.C.

Ik verwacht een teekening van de band, niet waar?

57 Couperus bedoelt ongetwijfeld Dr. Foeke Buitenrust Hettema (1862-1922), mederedacteur van de bij Tjeenk Willink te Zwolle gepubliceerde Zwolsche Herdrukken. Deze was inderdaad woonachtig te Harlingen. Waarschijnlijk wilde hij iets van Couperus opnemen in zijn bekend geworden *Analecta* (I, 1892; II, 1892; III, 1899; enz.). Dit was ‘een leesboek voor scholieren, niet gericht op het verzamelen van stijlmodellen, maar op het begrip van de tekst als levensuiting’, aldus W.J.M.A. Asselbergs, *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde,* 's-Hertogenbosch, Antwerpen, Brussel, z.j., blz. 380.

Lakzegel van Couperus' ring met het familiewapen.

75

Rome
Hôtel du Sud
13.1.94.

Waarde Heer.
Ik ben wel met Henry and Co. in correspondentie, maar niets is nog beslist; zeer gaarne hoor ik nader wat U in deze zoû kunnen doen; door wien de vertaling zoû gebeuren en welke honorarium. Ik heb in deze precaire zaken niets liever dan Uwe medewerking.
Henry and Co zijn echter altijd zeer aan te bevelen als gentlemanlike uitgevers.

Steeds t.à.v.
L.C.

76

Napels
Hotel de la Ville.
23.2.94.

Waarde Heer Veen.
Mijn adres is, als U deze ontvangt, Corfou, poste restante. Wat heeft U besloten omtrent Uw reis naar London?
Gaarne zoû ik ook dit van U vernemen; kan ik einde April, in Brussel, waar ik dan hoop te zijn, van U ontvangen het hon: van 2e Ext.? Dit zoû mij zeer aangenaam zijn; in allen gevalle zoû U mij met een woordje antwoord verplichten.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

77

Rome
Hôtel du Sud
24.3.93*

Waarde Heer Veen.
Zend en schrijf naar Florence, 16 Via de' Fossi, Palazzo Nicolini, daar ik langzamerhand weêr naar het Noorden kom.

* Couperus bedoelt: 94.

In Brussel zal ik gaarne het *hon. Ext.*[**] ontvangen, eerder is niet noodig; ik meld U nog nader ons Brusselsch adres.

Steeds Uw dw.
L.C.

** *Honorarium Extaze*.

78

Florence
Palazzo Nicolini
Via de'Fossi.
1.4.94.

Waarde Heer Veen.

Dank voor de opgezonden brief, die over een vertaling van *Illuzie* in het Fransch handelt, of liever niet handelt. Al die aanvragen om kostelooze vertalingen beginnen mij de keel uit te hangen; meestal beantwoord ik ze niet.- Neen, over *Majesteit* is nog niets bepaald; kan U een Fransche vertaling in het leven roepen en heb ik er eenig financieel voordeel bij, dan gaarne.- Wat de Reisschetsen betreft, ik *hoop,* dat er een boekje van komt, maar ik weet het niet: zal het niet te weinig zijn?

Ik heb nog reisbrieven uit Napels, Corfou, Athene; ben nu bezig aan een uit Florence, en dan nog een uit Venetië. Misschien een boekje van de grootte van *Extaze*; enfin, we zullen zien, als Florence en Venetië af zijn. Ik hoop den 7den te gaan naar Venetië; ongeveer 1 Mei ben ik in Baarn, en hoop dan te hooren, wat U met de Jong verhandeld heeft.

Het doet mij pleizier, dat U aan een geïllustreerde uitgave denkt, en ik geloof, dat U genoeg energie heeft om zoo een onderneming van stapel te laten loopen. Naar aanleiding van mijn Redakteurschap[58] meende Van Kampen, dat ik voortaan mijne werken bij hem zoû uitgeven: ik schreef hem echter, dat ik daar niet het minste plan toe had, en geen reden had U te verlaten.

Mijn pen is afschuwelijk, en mijn hand gaat er ook al niet op vooruit!

Met vriendelijken groet

Uw dw.
Louis Couperus

79

Brussel.
Maison Allante
74 B^{vard} de Waterloo.
11.4.94.

Waarde Heer Veen.

Mocht U mij thans hon: Extaze in Nederl. bankpapier, per aangeteekenden brief, aan bovenstaand adres zenden, zeer gaarne dan.

Schreef ik U al over een Fransche Majesteit? Ik vind Uw plan goed, maar heb er ook gaarne eenig voordeel van. In volgend nummer Gids verschijnt brief Athene.

58 Couperus trad in 1894 tot de redactie van De Gids toe, die hij echter al in 1896 weer zou verlaten. De Gids werd uitgegeven bij P.N. van Kampen & Zn.

6 Gidsbladzijden; dan heb ik nog brief Florence, die is langer. Voor Venetië was het te warm dezen keer. Besluit U na verschijning brief Florence over de grootte: is het te *klein,* dan zal ik er aan toevoegen een of twee kleine novellen van reismotieven: de bundel kan dan Reis*impressies* blijven: ik hoop *dan* die novellen in Mei te schrijven in Baarn.

Steeds Uw dw.
L.C.

80

Brussel
74 B^{vard} de Waterloo
12.4.94

Geachte Heer.

Ik dank en goede orde ontvangen. De Gidsen heb ik wel voor U. Van de Reis*impressies* had ik gaarne een boekje als *Illuzie,* plus minus, en dan kunnen wij het op die zelfde voorwaarden stellen: fl. 500.- en 300.- volgende drukken. Ik zoû U gaarne willen vragen: zoû U geen lust hebben *Noodlot* te willen overnemen van Robbers?[59] Of zoû dat niet gaan. Het moment zoû in zooverre gunstig zijn, omdat Robbers mij reeds lang geleden een tweede uitgave aankondigde, die echter voor zoover ik weet, nooit is verschenen. Ik weet niet waarom; ik schrijf Robbers liefst zoo min mogelijk!

Sprak U de Jong? Als ik zoo plannen maak, zie ik U ook eigenaar van *Eline Vere,* en dan een geillustreerde editie van al mijn werken, ook de poezie! Een groote illuzie, zal U misschien uitroepen, maar illuzies doen leven. Enfin, mocht er ooit questie van zijn, dan zult U wel genoeg energie ervoor hebben. Maar *Noodlot* is misschien iets van dadelijken zorg.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

Van den zomer hoop ik wat kleine dingen te schrijven, en onderwijl caresseer ik het motief voor mijn volgenden roman; die *Metamorfozen* zal heeten; het leven van een modern litterair artist. Dat is voor de toekomst.

59 J.G. Robbers was directeur van Uitgevers-Maatschappij Elsevier, waar *Noodlot* als boek is verschenen, nadat het eerst als bijlage van De Gids was gepubliceerd. Zie ook de brieven 191 en 192. De schrijver Herman Robbers was zijn zoon. Couperus moest kennelijk niets van Robbers hebben. Deze afwijzende houding tegenover de vader zal hij later op de zoon over-projecteren. Een der zeldzame giftige stukken die ooit uit Couperus' pen zijn gevloeid richtte zich tegen Herman, men zie Richard Erbe, *Louis Couperus, Nagelaten werk*, Assen/Amsterdam, 1975, blz. 178-180.

V. Mei 1894-December 1894 (Brief 81-105)

De *Reisimpressies* verschenen van Februari 1894 af in *De Gids*. Couperus trad in dit zelfde jaar tot de redactie er van toe, die toen verder gevormd werd door de heren W.G.C. Byvanck, J.N. van Hall, A.G. van Hamel, A.A.W. Hubrecht en P.W.A. Cort van der Linden. De novelle *Menschen op Reis,* die hij na terugkomst wil schrijven, en wellicht identiek aan de in de brieven 102 en 124 genoemde *Portretten* en *Typen,* is als zodanig niet tot stand gekomen, maar het materiaal is vermoedelijk gebruikt in de pas in 1900 te schrijven roman *Langs Lijnen van Geleidelijkheid*.

De zomer van 1894 wordt nu eens in Baarn, dan weer in Den Haag doorgebracht, waar het echtpaar zich vestigt in de Jacob van der Doesstraat 123. Het valt op, dat Couperus, als hij zijn zaken in verband met *Majesteit* behartigt - illustraties, de Engelse vertaling van Teixeira de Mattos die dat jaar verscheen, zijn afwijzing van een Carlistische opdracht - nog steeds niet over een vervolg op de roman spreekt. Wat hem bezig houdt, is de publicatie van *IJdel Geld* en die van *Reisimpressies*. Terwijl hij bovendien nog steeds *Metamorfoze* als idee ‘caresseert’, komt in de loop van September echter het plan voor zo'n vervolg op, dat, aansluitend bij de ideeën van Bertha von Suttner, in November wordt aangekondigd als *Wereldvrede*. Hij is intussen uit eigen beweging begonnen Flaubert's *Tentation de St. Antoine* te vertalen. *Metamorfoze* is ‘van later zorg’.

De lijst voor presentexemplaren van *Reisimpressies* is kort. Niet alleen ontbreekt Frans Netscher ditmaal, maar ook Gerrit Jäger, die op 27 Augustus is gestorven. (Jäger's portret is getekend in de figuur van Dolf den Bergh uit *Metamorfoze,* waar de zelfmoord door middel van morfine plaats vindt; Jäger verdronk zich). Men zou er misschien uit af mogen leiden, dat Couperus zelf van deze schetsen achteraf niet zo'n hoge dunk heeft gehad, hij wil spoedig over Venetië een dieper gaande studie schrijven; een vertaling van Jerôme K. Jerôme's *Lavender Sketches* wordt later zelfs geheel weggemoffeld! (brief 218). Meer ziet hij in zijn vroegere poëzie, die hij Veen stukje bij beetje aanbiedt en die als *Williswinde* in 1895 het licht zal zien. Tenzij wij die bundel moeten beschouwen als een product van de ‘geldduivel’, die hij later nog eens ten tonele zal voeren. Om de bundel dik te maken, suggereert hij Veen in brief 104 n.b. nog de toevoeging van *De Schoone Slaapster in het Bosch*. Forse honoraria zijn hem welkom. In brief 105 wordt Veen op slinkse wijze onder druk gezet met een ‘zeer mooi aanbod’ van de uitgeverij Warendorf, voor een volgende roman. Veen weet heel goed, dat Couperus al druk aan *Wereldvrede* schrijft, dat niet minder dan f. 2000,- moet gaan kosten (brief 115).

81

Baarn.
Villa Mon Repos.
9.5.94.

Waarde Heer Veen.

Zoû U, met bijliggend kaartje, een ingebonden presentex: van *Majesteit* willen zenden aan Dr. Vlaanderen te Hilversum.[60] Bij voorbaat vriendelijken dank. Ik zend U spoedig de Reisimpressies van *de Gids*; en ik hoop spoedig te beginnen aan een novelle: *Menschen op Reis,* - scènes in een hôtel -, die den bundel kan sluiten, maar die ik wel eerst in *de Gids* wilde plaatsen. Maar vóor Dec. kan de bundel wel gedrukt zijn.

Dezer dagen ga ik voor korte pooze naar den Haag, maar kom hier weêr terug; mocht U mij dus later over de geillustreerde uitgave van *Majesteit* willen spreken, dan kan U mij hier vinden.

Steeds Uw dw.
L.C.

82

den Haag
178 Riouwstraat[61]
25.5.94.

Waarde Heer.

De Jong kan ons onmogelijk morgen wachten, en ik moet morgen absoluut terug naar Baarn. Het spijt mij zeer. Ik zal de Jong nu vragen eens in Baarn te komen, om aldaar samen met U te overleggen. De geheele maand Juni blijf ik in Baarn.

Steeds Uw dw.
L.C.

83

den Haag
178 Riouwstraat
ten huize Mr. C.S. Hein
Zondag [z.j.]

60 Lambertus Pieter Vlaanderen, geb. 1834 te Utrecht, van beroep geneesheer (voorheen officier van gezondheid), vestigde zich in 1875 te Hilversum, komende van Den Haag. Hij was gehuwd met Francina G.E. VorderHake (1842-1909).

61 Dit is het adres van Couperus' in noot 53 genoemde zwager C.S. [Fayan] [Vlielander] Hein.

Waarde Heer Veen.
Zoû U eens hier in den Haag kunnen komen om te confereeren met de Jong? Schrijf mij dan s.v.p. aan bovenstaand adres.

Steeds Uw dienstw.
Louis Couperus

84

Baarn.
Mon Repos.
31.5.94.

Waarde Heer Veen.

Ik zend U hierbij de Gidsbladen der Reisimpressies. Maar wat de novelle betreft, hoe gaarne ik U die zoû geven, ik heb geen lust meer ze te schrijven, daar mijne gedachte eigenlijk meer bezig is met mijn volgenden grooten roman. Kan U van de Reisimpressies alleen dus een boekje maken: mij dunkt van wel. Wat onze samenkomst met de Jong betreft, ik geloof, dat de Jong dit niet bepaald noodzakelijk vond, en hoewel ik er gaarne eens met ons drieen over spreken wilde, heeft hij misschien gelijk uit een zuiver praktiesch oogpunt. Er is zoo weinig 'noodzakelijks' op de wereld.

Dan wilde ik U nog eens het volgende vragen: bij onze terugkomst alhier vinden we de vertaling van *Vain Fortune* zoo goed als klaar in de portefeuille! Mevrouw Couperus veut en finir: wil U de vertaling nog uitgeven? Het is toch een fijn boek en de vertaling, met medeweten van Moore, genomen uit twee lezingen van den roman, heeft iets eigenaardigs. Wat denkt U ervan? Zeg zelve wat U er voor geven kunt: Dorian Gray was *f* 200.- Ik zoû er oogenblikkelijk werk van kunnen maken en U de copie zenden om een begin met drukken te maken.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus.

85

Baarn
Mon Repos.
2.6.94.

Waarde Heer Veen.

Honorarium *Reisimpressies* bespraken wij reeds: *f* 500.- eerste druk; *f* 300.-volgende.

Het is jammer, dat *Vain Fortune* dit jaar niet zoû kunnen; is dit waarlijk onmogelijk? Is het waar, dat de aanteekening voor eene vertaling verjaart na een jaar? Denk er nog eens over na of het niet met St. Nicolaas zoû kunnen. Grootte is 19 vel, en daar komt nog 1 of 2 vel bij, door de combinaties der beide versies. In een voorrede zal ik een kort uittreksel van Moore's brieven geven, omtrent die vertaling; dat zal aardig staan.[62] Het is jammer, dat wij er reeds zoo lang meê getalmd hebben.

Zend mij s.v.p. het contract, betreffende 'Reisimpressies'.

Steeds Uw dw.

62 De voorrede is recent herdrukt door Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. w.,* blz. 183-184.

L.C.

86

Baarn.
Villa Mon Repos.
8.6.94.

Waarde Heer Veen.

In de contracten van *Reisimpressies* staat 2°: *f* 300.- voor den tweeden druk: dit is natuurlijk eene vergissing; wil U zoo goed zijn dus gewijzigde contracten te zenden, luidende *f* 300,- voor (den tweeden en) *volgende* drukken. Wat de illustratie van *Majesteit* betreft, zoû ik U nog gaarne dit mededeelen: ik behoû mij, voor U vast met de Jong afspreekt, deze voorwaarde voor: dat ik oordeelen kunne over de gelijkenis tusschen mijne hoofdpersonen met de illustraties, die de schilder van deze maakt. De hoofdpersonen moet ik terugzien in de illustraties, zooals ik ze mij gedacht heb en niet volgens een soms zeer gewijzigde opvatting van den verluchter. B.v., toen de Jong *Epiloog* illustreerde, waren de beide mannen zeer goed getroffen, maar het dametje was alles behalve een chique, Parijsche cocotte en meer een dorpsnaaistertje, en hoewel de Jong dat beaamde, heeft hij het niet veranderd, en zoo gelaten. U begrijpt, zoo iets kan niet gebeuren waar het betreft de *hoofdpersonen* van *Majesteit* en daarom behoû ik nog voor mijne opinie te kunnen uiten, en wensch ik, dat daarmeê rekening wordt gehouden. U zult deze voorwaarde niet anders dan billijk kunnen vinden.-

Vain Fortune, dat wij *IJdel Geld* noemen, is gereed en wordt overgeschreven: ik zoû U copie kunnen zenden: U zei immers, dat U dit jaar het nog zoû kunnen laten drukken? Verlangt U ook nog *het boek* ter inzage?

Verder verzoekt Mevrouw Couperus U zoo goed te willen zijn te informeeren of *Esther Waters* van Georges Moore aangeteekend is, en, zoo niet, het te bestellen en ter vertaling te doen aanteekenen.[63] Het boek schijnt nog al sensatie te maken.

Steeds Uw dw.
Louis C.

87

123 Jacob v.d.Doesstr.
Woensdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik zie, achter op de Reis-impressies, dat U een 2de editie van *Orchideeen* ter perse heeft. In mijn kontract met Rössing[64] zie ik: volgende uitgave, nieuwe condities.

63 Elisabeth Couperus is wel begonnen aan de vertaling van George Moore's in 1894 verschenen roman *Esther Waters,* maar zij heeft deze niet voltooid. Wat haar o.m. moeilijkheden opleverde, waren de vele 'sporttermen' (zie brief 127).

64 A. Rössing, uitgever te Amsterdam, had in 1886 de uitgave van de *Orchideeën* bezorgd. *Een Lent van Vaerzen* was in 1884 bij J.L. Beyers te Utrecht verschenen.

Woonhuis van Couperus in de Jacob van der Doesstraat 123, Den Haag.

Wat is dus Uw idee en wat kan U mij voor die 2de uitgave aanbieden: van Rössing kreeg ik indertijd *ƒ* 100; me dunkt, een *ƒ* 150. ± mag U me wel geven; Een Lent v. Vaerzen kreeg U al cadeau, voor de tweede maal! Ik heb nog eenige groote gedichten liggen, indertijd in tijdschriften verschenen: Viviane, Semiramis en Williswinde; als U er die wil bijvoegen, en alzoo een 'vermeerderde uitgave' geven, mag U ze hebben en zal ik ze U zenden.

Steeds Uw dw.
L.C.

88

den Haag
123 Jacob v.d.Doesstraat. [z.j.]

Waarde Heer Veen.
Vergeef mij, dat ik de proeven nog niet terugzond; het verhuizen etc is daar de schuld van. Zoodra ik tijd heb, zal ik het doen.- Wat is er van die Eng. vert. van M.;* is die met Uw weten?
Schrijf voortaan aan bovenst. adres.

Steeds tv
L.C.

89

den Haag.
123 J.v.d.D.str.
12.7.94.

Waarde Heer Veen.
Zend mij s.v.p. nog twee gebonden exemplaren van *Majesteit*. De proeven spoedig.

Steeds Uw dw.
L.C.

90

den Haag.
123 Jacob v.d.D.str.
9.8.94.

* *Majesteit.*

Waarde Heer Veen.

Ik hoop, dat de Eng. vertaling alleszins loonen moge; zoû ik eens inzage mogen hebben van Uw contract met den Eng. uitgever?

Een Duitsche permissie. Ik kan mijne aanteekeningen omtrent vertalingen niet vinden; ik herinner mij vaag, er eene gegeven te hebben, maar aan wie weet ik niet. Zeker niet in engageante bewoordingen, want al die aanvragen van dames pour l'amour de leurs beaux yeux vervelen mij bar. Daarbij: *Extaze* in het Duitsch

is *niet* verschenen van de hand der dame aan wie ik permissie gaf, maar van een mij geheel onbekende!! U ziet dus: willekeur zwaait den scepter en zoo raad ik U van harte: doe ook precies wat U wil met die vertalingen, als U mij maar op de hoogte houdt. Voilà.

Steeds Uw dw.
L.C.

Spoedig de proeven.

91

den Haag.
123 Jacob v.d.Dsst.
21.8.94.

Waarde Heer Veen.

Ik heb over die opdracht nagedacht, maar kan er mij niet mede vereenigen. Ik kan mij niet, zonder de minste overtuiging of sympathie, voor de heele wereld als Carlist vertoonen; en dan wat zoû het geven? En daarbij, een vorst, die het niet is, kalmweg koning van Frankrijk en Spanje te noemen, is, - behalve voor een Carlist - eenvoudig ridicuul. Laat ons dit in Godsnaam niet zijn. Ik heb niets tegen de opdracht aan een gekroond hoofd.

Durft U het aan Carmen Sylva bijvoorbeeld opdragen, dat is mij goed. Maar Don Carlos is wel een beetje erg vaag![65]

Steeds Uw dw.
L.C.

65 Het is niet goed begrijpelijk, waarom Veen (?) aan Couperus de suggestie heeft gedaan *Majesteit* op te dragen aan Don Carlos (1848-1909). Don Carlos Maria de los Dolores Juan Isidoro José Francisco van Bourbon, hertog van Madrid, trad op als Spaans troonpretendent en plaatste zich in 1872 aan het hoofd der Carlisten in de Baskische provincies. Na een burgeroorlog van vier jaren vluchtte hij in 1876 naar Frankrijk, en reisde vandaar de wereld rond. - Carmen Sylva (1843-1916) was het pseudoniem van Elizabeth Ottilie Luise, prinses Von Wied, die in 1869 met koning Carol I van Roemenië trouwde en, ten dele samen met haar hofdame Mite Kremnitz, belletrie heeft geschreven. Werken van haar werden door F. Smit Kleine ook in het Nederlands vertaald. Zij was o.m. ook met Frederik van Eeden bevriend, die wel met haar gecorrespondeerd heeft. Het staat vast, dat ook Couperus haar niet ongelezen heeft gelaten. Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 180, haalt in dit verband *Eline Vere* aan: ‘Couperus typeert het dweepstertje Marianne, dochter van Théodore en Truus van Erlevoort die in *Eline Vere* De Horze bewonen, door haar Carmen Sylva's melodramatische roman *Ein Gebet* (waarin o.a. een moord uit minnenijd wordt gepleegd met een vergiftigde hostie) als lievelingsboek te geven’. Zie *ibid.* ook Van Deyssel's invectieven tegen zowel Carmen Sylva als Smit Kleine, die hij noemt ‘de letterkunde-consul van de groote Carmen, welke is de Synthezis, die de wereld altijd heeft tegemoet gezien, vereenigend het Koningschap en het Dichterschap’.

92

den Haag.
123 J.v.d.D.
24.8.94.

Waarde Heer Veen

Tot mijn groote spijt heb ik den brief van T.d.M.* niet meer; maar er stond verder niets meer in: waarom moest Unwin[66] hem terug hebben?! In allen gevalle spijt het mij hem niet meer intact te hebben.

Laten ze toch in Godsnaam die malle opdracht *niet* doen, hoe meer ik er over denk, hoe doller ik het vind.

Steeds Uw dw.
L.C.

93

den Haag.
123 Jacob v.d.Doesstr.
17.9.94.

Waarde Heer Veen

Ik heb verleden een dame-vertaalster uit Berlijn naar U verwezen; ik geloof, dat U er zich met meer nut meê kan bemoeien dan ik, wien al die aanvragen bar vervelen. Laat mij U dus - met exceptie van bizondere gevallen in welke de buitenlandsche uitgever zich *direkt* tot mij wenden zoû - plein pouvoir geven waar het vertalingen betreft: ik vertrouw gaarne in dezen op Uwe billijkheid.

Nu enkele vragen: denkt U nog over een geillustreerde uitgave *Majesteit* en heeft U nog eens met de J. de Jong hierover gesproken.

Zoû U genegen zijn de vertaling van *Vain Fortune* dadelijk in '95 uit te geven en in dit geval zoodra de proeven van *Reisimpressie's* gereed zijn, met de proeven van *Vain Fortune* te beginnen? We hebben nog geen accoord gemaakt, maar Mevrouw Couperus laat het thans aan U over wat U geven wil.

Ben ik indiscreet U te vragen mij het honorarium van *Reisimpressies* toe te doen komen zoodra U dit kan doen en wat vroeger dan de uitgave plaats heeft?

Wat heeft U besloten omtrent het bandje voor dien bundel?

Ik denk tegenwoordig meer over mijn volgend werk, dan dat ik er aan schrijf. Trouwens ik heb twee groote plannen: behalve *Metamorfoze,* een vervolg op Majesteit, Othomar Keizer; maar het schrijven wil nog niet gaan.

Zie daar wat ik U mede wilde deelen. Geloof mij intusschen

* Teixeira De Mattos.

66 T. Fisher Unwin, (1848-1935), progressief Engels uitgever, die o.m. voor vrijheid in Rusland en verzoening met Zuid Afrika pleitte. Bij hem zou in 1894 de vertaling van *Majesteit* door Alexander Teixeira de Mattos en Ernest Dowson verschijnen.

Uw dw.
L.C.

94

den Haag
123 J.v.d.Dsstr
27.9.94

Waarde Heer Veen
Brief met hon. *Reisimpressies* en boek beide *in goede orde* ontvangen; dank, dat U zoo spoedig aan mijn verzoek hebt voldaan.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

95

123 J.v.d.D.str.
12.10.94.

Waarde Heer Veen.
Zend s.v.p. een exemplaar *Illuzie, met portret* (en kies er een mooi en duidelijk uit) aan:
Baronne Von Vietinghoff-Scheel-Leist[67]
5 Rue Berthier
Versailles.

Steeds Uw dw.
L.C.

96

den Haag
123 J.v.d.Dstr. [z.j.]

Waarde Heer Veen.
Hierbij de proeven; revizie is niet noodig, als U er nog eens streng het oog over laat gaan. Ik zal U spoedig zenden copie *Vain Fortune*. Vergeet U niet ex: *Illuzie* met portret?
Ik vergat U dit te zeggen verleden keer: ik ben, bezigheidshalve, begonnen aan een vertaling van *la Tentation de St. Antoine*. Van Flaubert. Ik weet niet, of ik ze afmaak, hoewel ik er veel pleizier in heb; in alle geval komt het werk *niet* in de Gids. Zoû U het willen hebben, b.v. voor begin volgende jaar? Dan maak ik het af, en

67 In brief 193 zal nader over haar worden meegedeeld wie zij is: ‘ ... eene onzer vriendinnen uit Duitschland, eene jonge dame, die zich zeer ernstig toelegt op illustreeren en décoreeren van boeken ...’.

anders niet. Het boek is zoowat 19 vel. Heeft U er een *ƒ* 500.- voor over, dan zoû ik U gaarne dat inédite werk geven.

Hoe dacht U met het honorarium te doen voor de geillustreerde uitgave *Majesteit?* Ik heb er nog geen vaste ideeen over. Een som ineens of% van ieder exemplaar?

Steeds UW dw.
L.C.

Nog dit: mocht U eens weten bronnen etc., die ik zoû kunnen gebruiken voor mijn volgend werk (vervolg *Majesteit;* Europeesche vredequestie) meld of zend mij dan het een en ander; Ontvangt U ook *Die Waffen nieder!* orgaan van den Vredebond, directrice Bertha von Suttner?[68]

97

den Haag.
123 Jacob v.d.Does str.
6.11.94.

Waarde Heer Veen.

Vooreerst dank voor de twee exempl: *Extaze:* vooral de roode band vind ik heel mooi: zoo is het uitstekend![69]

Zoû U zoo goed willen zijn exempl. te willen zenden, van *Extaze* (roode band) aan Mej. G.L. Baud, 29 Trompstr.; alhier, en aan Frans Netscher, Rotterdam.; dan zal U mij zeer verplichten.

Nu over de geillustr. uitgave *Majesteit,* waar ik U al lang over had willen schrijven. Over een uitgave met risico heeft U mij nooit geschreven, en daar treed ik ook liever niet in. Zoo mengt U mij in 'de zaken', en dat is Uw departement. Ik had dus gaarne een vaste som en heb die berekend op *ƒ* 2000,- Nu zoû het mij zeer aangenaam zijn als U mij die som in 4 termijnen van *ƒ* 500.- afbetaalde in het volgende jaar en mij alzoo begunstigde met eenige voorschotten, de termijnen bv. stellende: Maart, Juni, September en December. Zoû U hierin kunnen treden? Wat presentexemplaren betreft heb ik er niet meer noodig dan drie: verdere vrienden mogen koopen.

Ik ben begonnen aan mijn nieuwen roman, die zich bij *Majesteit* zal aansluiten en waarvoor ik een mooien titel heb: *Wereldvrede*. Ik wijd mij nu liever aan dit werk dan aan *Metamorfoze:* misschien is dat van later zorg.

Spoedig hoop ik U copie te zenden van *Vain Fortune,* dat wij *IJdel Geld* zullen noemen. Denkt U het uittegeven begin volgende jaar, of wanneer? Wij kwamen hiervoor dus verleden, mondeling, overeen *ƒ* 200.-, niet waar?

68 Bertha von Suttner, geb. gravin Kinsky (1843-1914), die bekend werd als voorvechtster van de wereldvrede en in 1905 de Nobelprijs voor de vrede zou krijgen. In 1891 stichtte zij de nog steeds bestaande Österreichische Friedensgesellschaft, met een eigen tijdschrift Die Friedenswarte, al spoedig gewijzigd in Die Waffen nieder! Zij schreef vele romans, van welke alleen *Die Waffen nieder,* van 1889, beroemd is geworden en in zekere zin gebleven.

69 *Extaze,* dat in de eerste druk was verschenen in een band van R.N. Roland Holst - zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 137-138; blz. 162 - werd in 1894 herdrukt. Volgens Van Booven, *Leven en W.,* blz. 276, 'bandteekening onbekend'.

Heeft U al wat van de Jong gehoord? Ik nog niet. Is U klaar met hem gekomen?

Gaarne, als het niet te indiscreet is, vernam ik wat hij krijgt voor het illustreeren: me dunkt, een nog al rechtmatige nieuwsgierigheid.

U geeft de *Reisimpressies* toch vóor St. Nicolaas? Laat ze niet te laat verschijnen: de menschen koopen hun cadeaux hier vroeg.

Voilà pour aujourd'hui en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

98

Den Haag.
123 Jacob v.d.Doesstr.
10.11.94

Waarde Heer Veen.

Ik weet waarlijk niet hoe en wat! Verwijst U Unwin maar naar het artikel van Pol de Mont[70] of misschien wil Vosmeer de Spie[71] iets doen? Maar die zit, geloof ik, in Florence. Ik, voor mij, weet waarlijk niets te schrijven.

Steeds t.à.v.
L.C.

99

den Haag.
123 Jacob v.d.Doesstr.
15.11.94.

Waarde Heer Veen.

Ik zal gaarne Uwe beslissing afwachten, maar ik wilde U nog eens zeggen, dat ik waarlijk niet van idee veranderd ben en dat wij nooit over een risico-uitgave gesproken of geschreven hebben: misschien heeft U dit *willen* doen, maar zeer zeker is het er nooit van gekomen. Ik leg hier nadruk op, omdat ik vind, dat wij ons ook aan mondelinge afspraken moeten houden, even goed als aan contracten, en dat U mij

70 Van Pol de Mont verschenen over Couperus, *Noodlot* en *Extaze* 3 artikelen in Dietsche Warande, 1892, blz. 55 e.v.; blz. 402 e.v.; blz. 529. Over *Eene Illuzie* bovendien in Dietsche Warande, 1893, blz. 420 e.v.

71 Pseudoniem van Maurits Wagenvoort (1859-1944), die in De Kunstwereld, I, maart, 1894, nrs. 9, blz. 1-2; 10, blz. 1-2; en 12, blz. 1-2 *Louis Couperus en 'Majesteit'* schreef (zie brief 102 en 142 met noot 97). Ook als brochure verschenen bij Veen in 1894 en in 1896 aldaar herdrukt.

een beetje verwijt het eerste niet te doen; maar waarlijk, nog eens, van een risico-uitgave is nooit sprake of correspondentie geweest.

Majesty is zeer goed vertaald, maar het bandje vind ik net een ouderwetsch bedgordijn! Ik heb het erg druk tegenwoordig, maar zoodra ik kan, zal ik U een gedeelte van *IJdel Geld* zenden.

Hierbij een lijstje voor *Reisimpressies:*
Mr. J.R. Couperus, den Haag, Surinamestr.
Mevr. Ricus Baud-Steenstra Toussaint, Salatiga
Java.
Mej. M .Baud, 29 Trompstraat,
den Haag;
en twee exemplaren aan mij: meer is vooreerst niet noodig.

Steeds UW dw.
L.C.

100

123 Jacob v.d.Does
Zaterd. [z.j.]

Waarde Heer Veen
Wil U zoo goed zijn aan Unwin te schrijven, of hij mij alle kritieken etc. over *Majesty,* die hij in handen krijgt, zenden wil?

Steeds UW dw.
L.C.

101

Zaterdag. [z.j.]

Waarde Heer V.
Ik heb het erg druk: een woordje om U te zeggen, dat de brief in orde was. Spoedig meer.

t.à.v.
L.C.

102

123 Jacob v.d.Doesstr.
Woensdag [z.j.]

Waarde Heer Veen.
Ik zal U de prachteditie zenden, maar kan ik er op rekenen, dat er niets aan bederft?

Ik zoû ook na de zieke Herbst maar eens een frissche lente nemen![72] Wat mij betreft, ik word liever niet vertaald dan wel! Wat een stomme troep Engelsche critieken: er is er geen een bij, die het boek vat.

72 Niet te begrijpen zonder brief 106, waar sprake is van een vertaalster, Herbst geheten, wier ziekte haar blijkbaar verhinderd heeft een vertaling te voltooien.

Trouwens hier is Vosmeer de Spie een van de weinigen geweest, die ‘Majesteit’ in zich heeft opgenomen. Als ik pas zoo een banale onzin gelezen heb, heb ik niets geen lust aan *Wereldvrede* te werken. Maar dat wordt wel beter: een mensch is toch geen mensch, maar een machine.

Wereldvrede vordert langzaam, maar het vordert, vooral in mijn gedachte, en dat is het beste.

Ik ben tusschendoor aan lichter werk bezig: *Portretten,* (types en menschen op reis ontmoet): het zal nog al een moppig boekje worden, denk ik.

Dank voor Uw vriendelijk aanbod van voorschot: het honorarium van een nog niet geschreven werk echter zoû ik niet dan in het uiterste willen toucheeren. Maar zoo U mij de overige *ƒ* 700.- van de volgende editie *Majesteit* deze maand kondt zenden (of 350 in Jan. en 350 in Febr.) dan zoû U mij zeer verplichten. Mocht U dit dus kunnen doen, dan houd ik mij zeer aanbevolen.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

103

Den Haag.
123 Jacob v.d.Doesstr.
1.12.94.

Waarde Heer Veen.

Ik heb over Uw voorstel nagedacht, en kan er in toestaan, al is het niet volgens mijn vroeger contract met Rössing. Maar enfin.

Vroegere verzen is een goede titel, dien wij kunnen behouden. Ik zend U hierbij alles, behalve het fragment uit de Apocalyps, dat ik niet meer schijn te hebben: het was ook niet zeer belangrijk.

Aldus 200,- eerste; *ƒ* 100,- iedere volgende druk. Gaarne zie ik een contractje van U tegemoet. Mag ik de proeven aan U overlaten; ik heb het tegenwoordig druk en niet veel tijd: zend mij alleen de allerlaatste drukproef.

Van *IJdel Geld* zie ik de proeven tegemoet.

Een voorwoord voor den bundel zal ik schrijven.[73]

Nu wilde ik U gaarne het volgende vragen: Zoû ik in deze maand over eenig geld mogen beschikken en wel:

ƒ 200.- IJdel Geld

200.- Vroegere Verzen,

300.- Voorschot op de geillustreerde editie *Majesteit*? Alzoo *ƒ* 700.- U zoû er mij bizonder meê verplichten, daar de laatste maand van het jaar een lastige tijdlengte is! Gaarne vernam ik dit dus van U; U was verleden zoo vriendelijk mij

73 In *Williswinde,* gedateerd september 1895.

eventueele voorschotten toetestaan. Ook zie ik nog Uwe beslissing omtrent de geillustreerde editie te gemoet.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

104

123 Jacob v.d.Doesstr.
12.12.94

Waarde Heer Veen.

Hierbij het contract terug. Indien *Vroegere Verzen* niet goed is, dan zeker *Williswinde,* vind ik: het is het beste gedicht. Ik denk, dat het een goeden bundel zal worden, zeker grooter dan *Lent v. Vaerzen* en denkelijk ook dan *Orchideeën*. Mocht het echter te klein worden, dan kan U er in opnemen de tekst van een kinder operette: De Schoone Slaapster in het Bosch: indertijd hier door 100 kinderen opgevoerd, maar dan is mijn verzenreserve ook heelemaal uitgeput.

Ik wacht de proeven van *IJdel Geld* en zoodra ik meer tijd heb of zoodra het noodig is, krijgt U meer copie.

Steeds UW dw.
L.C.

Bereken dus s.v.p. de grootte van den verzenbundel en zie of U de operette nog gebruiken wil: dan zal ik ze U zenden. Maar liever hoû ik den bundel zoo.

105

den Haag.
123 Jacob v.d.Does.
21.12.94.

Waarde Heer Veen.

Ik heb nog eens over Uw voorstel nagedacht, maar treed liever toch niet in eene uitgave op risico. Laten wij dus hopen, dat U een goeden colporteur bemachtigen kan, en het dan houden op *ƒ* 2000.-.

Mocht U hier niet in kunnen treden, zoo zoû ik liever van de geillustreerde uitgave willen afzien, en, er voor in de plaats, een gewone editie geven, volgens contract. Dit zoû mij (in dit tweede geval) liever zijn, omdat er mij eenigszins aan gelegen ligt voor het volgende jaar te rekenen op eenige vaste honoraria.

Ik kreeg van Warendorf een zeer mooi aanbod voor een volgenden roman. Maar ik verander liever niet en blijf liever bij U.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

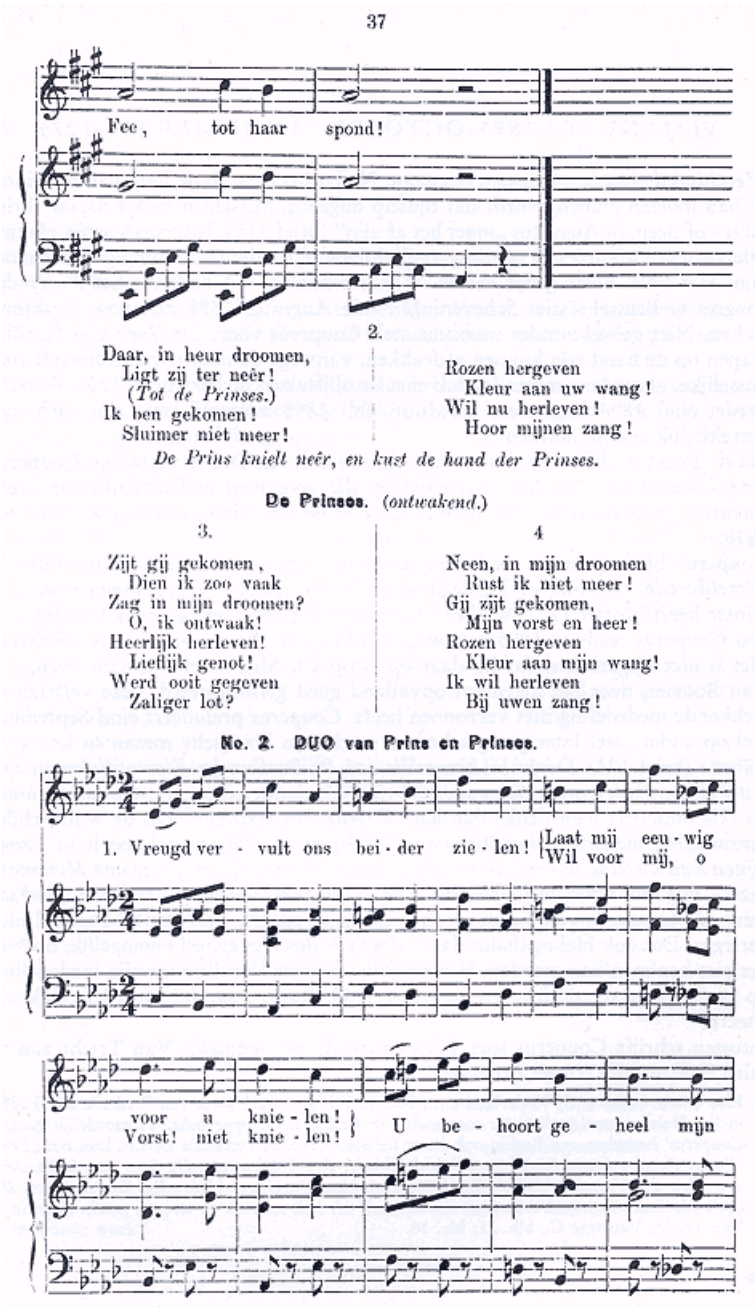

37

Fee, tot haar spond!

2.

Daar, in heur droomen,
Ligt zij ter neêr!
(*Tot de Prinses.*)
Ik ben gekomen!
Sluimer niet meer!

Rozen hergeven
Kleur aan uw wang!
Wil nu herleven!
Hoor mijnen zang!

De Prins knielt neêr, en kust de hand der Prinses.

De Prinses. (*ontwakend.*)

3.

Zijt gij gekomen,
Dien ik zoo vaak
Zag in mijn droomen?
O, ik ontwaak!
Heerlijk herleven!
Lieflijk genot!
Werd ooit gegeven
Zaliger lot?

4

Neen, in mijn droomen
Rust ik niet meer!
Gij zijt gekomen,
Mijn vorst en heer!
Rozen hergeven
Kleur aan mijn wang!
Ik wil herleven
Bij uwen zang!

No. 2. DUO van Prins en Prinses.

1. Vreugd ver - vult ons bei - der zie - len! Laat mij eeu - wig
Wil voor mij, o

voor u knie - len!
Vorst! niet knie - len!
U be - hoort ge - heel mijn

Bladzijde uit de kinderoperette De Schoone Slaapster in het Bosch.

VI. Januari 1895-October 1895 (Brief 106-127)

Wereldvrede is wat moeizaam ontstaan. Nadat het eerst in de loop van de winter af had moeten komen, wordt dat tijdstip ongewis. Misschien in het najaar (brief 109) - of neen, in Augustus '*moet* het af zijn' (brief 115). Intussen voeren Haagse dilettanten *Majesteit* op, wat ongetwijfeld een bijzondere vertoning geweest moet zijn. Het boek heeft groot succes. *Wereldvrede* zal het ondanks het 7e Vredecongres te Brussel - niet Scheveningen - in Augustus 1895 niet naar de kroon steken. Niet geheel zonder snobisme stelt Couperus voor, dat Veen zijn familiewapen op de band zou kunnen afdrukken, vanwege de daarin voorkomende toepasselijke, al eerder genoemde, duif met de olijftak in de bek (brief 120). *Wereldvrede,* eind 1894 begonnen, wordt in Juli 1895 voltooid, wat dus toch nog betrekkelijk snel te noemen is.

Na de Engelse editie van *Majesteit,* volgt nu ook een Duitse vertaling. Couperus maakt kennis met een lieve verschijning, die voor hem in Duitsland van grote betekenis gaat worden: Else Otten.[74] Een Franse vertaling moet nog wachten tot 1898.

Couperus blijft iedereen verbazen door zijn scheppingskracht. Nauwelijks is *Wereldvrede* voltooid, of hij deelt mee, dat hij 'goede werkplannen voor den winter heeft' (brief 122). Welke? Hij onthult het nog niet. Volgens Van Booven zou Couperus reeds in 1895 overwogen hebben *De Berg van Licht* te schrijven. Het is niet uitgesloten, dat hij daar op zinspeelt. Men moet wel aannemen, dat Van Booven, over het algemeen opvallend goed geïnformeerd, deze verbazingwekkende mededeling niet verzonnen heeft. Couperus preludeert eind September wel op ander, veel later pas geschreven werk: een Haagsche roman en iets over Venetië (brief 124). Denkt hij hier reeds aan *De Boeken der Kleine Zielen* en aan *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht*? Ook noemt hij portretten van mensen, op reis ontmoet: men denkt dan aan *Wreede Portretten* of aan de wonderlijke verzameling mensen in het Romeinse hotel-pension die een rol speelt in *Langs Lijnen van Geleidelijkheid*. Bovendien noemt hij vervolgens nogmaals *Metamorfoze:* 'nog iets voor de toekomst'. Dit is een niet onbelangrijke brief, die laat zien, dat Couperus voor jaren werk vóór zich zag. Om stof zat hij bepaald niet verlegen. Dat ook Heliogabalus daar bij was, is dus niet geheel onmogelijk, hoewel het niet bewezen kan worden. Vermoedelijk baseert Van Booven zijn mededeling op een passage uit de brieven aan Jhr. J.H. Ram, waar hij soms letterlijk uit citeert.

Intussen schrijft Couperus snel, persevererend, om nogmaals Van Tricht aan te halen,[75] de novelle *Hooge Troeven*.

74 Else Otten woonde, als Nederlandse, in Berlijn. Zij heeft veel werk van Frederik van Eeden in het Duits vertaald, die haar meermalen in Berlijn heeft opgezocht. Vermoedelijk golden Couperus' bezoeken aan Berlijn ook haar. Behalve novellen vertaalde zij van hem o.m. *Eene Illuzie, Psyche, Langs Lijnen van Geleidelijkheid, Babel, Dionyzos, De Berg van Licht, Aan den Weg der Vreugde, Antiek Toerisme, Herakles, De Ongelukkige, De Komedianten, De verliefde Ezel, Xerxes* en *Iskander*.

75 Van Tricht, *Vanwege C.,* blz. 21; blz. 36.

106

den Haag.
123 Jacob v.d.Doesstr.
6.1.95.

Waarde Heer Veen.

Hartelijk dank voor Uwe goede wenschen, ook namens Mevrouw Couperus, en ontvang ook de onze van ganscher harte.

Handelt U maar die vertalingkwesties met Mej. Herbst af. Het spijt mij natuurlijk, dat U de geïllustreerde *Majesteit* uitstelt, maar zooals het is, prefereer ik een gewone editie.

Als U de prachteditie *Vain Fortune* noodig heeft, zullen wij ze U zenden, maar Mevrouw C. zendt ze liever niet weg. Meld mij dus daar nog iets over.

Steeds na vriendschappelijke groeten

Uw dw.
L.C.

Ook omtrent *Eline* geef ik U gaarne volmacht: het gebeurt echter wel eens, dat er 2 vertalingen komen, getuige de 2 Duitsche vertalingen van *Extaze*.

107

den Haag.
123 Jacob v.d.Does.
15.1.95.

Waarde Heer Veen.

De brief in orde ontvangen, hartelijk dank. Ik meld U dus hierbij, ter nota, dat ik in vooruitbetaling ontvangen heb *f* 1000.- als honorarium voor de tweede (gewone) uitgave van *Majesteit*.

Voor de proeven zal ik zorgen, maar ik ben druk aan het schrijven en daarom gaan ze niet vlug. Ik ben nu op de helft van het eerste deel van *Wereldvrede* en heb hoop het boek van den winter aftekrijgen. Heeft U het artikel uit het Atheneum over *Majesty?*[76] Van Hall schreef mij erover. Zend het mij eens zoo Unwin het U zendt.

Steeds UW dw.
Louis Couperus.

76 In *Athenaeum,* 7 juli, 1894, blz. 19 schreef Taco H. de Beer o.m.: 'The event of the year is the publication of "Majesteit", by Mr. Louis Couperus, one of the veterans, so to say, of the young school, lately made one of the editors of De Gids, our leading monthly. (...) The decorative scenery is done in so good a style and there is so much aristocracy introduced that the tale is making a deep impression, and the public reads eagerly about royal misery and princely grace, in spite of the fact that the descriptions meet now and then some resemblance to mosaic work'.

108

Vrijdag [z.j.]

Waarde Heer Veen.
Hierbij laatste proeven van *IJdel Geld:* van de voorrede had ik nog gaarne revizie.
Ook zal ik U nog een paar errata opgeven, die binnenslopen, zoodra ik alle afgedrukte vellen heb,-
Dan is er dit: Else Otten, Berlijn, 4 [I] Lutherstrasse, wil Epiloog vertalen.
Wil U s.v.p. daarop reageeren?
Presentex: van *IJdel Geld* aan:
Mevrouw Baud-Steenstra Toussaint, Salatiga
Twee exempl. aan den auteur, Moore.
Vijf aan mij. Voilà pour le moment.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

Zend de ex: aan Moore, maar liefst aan den uitgever.
daar ik niet weet of zijn adres nog het zelfde is.

109

den Haag.
Zaterdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.
Dank voor de zending. De Orchideeën zijn een mooi boek geworden![77] Wat leelijk papier, die Duitsche vertaling! - Ik zond reeds een handteekening onder portret aan Minden: waarvoor nu een tweede?? *Wereldvrede* zal denk ik eerst in het najaar komen, maar ik weet het niet: misschien duurt het nog lang, misschien is het in een week af!
Een ex. Orchideeen s.v.p. aan Ten Brink, Leiden; ook aan Mej. Minta Baud, den Haag, Trompstraat. Anderen niet noodig.-
Ik mis vel 12 IJdel Geld; zend mij dat s.v.p. Errata etc zend ik spoedig.
Tweede druk *M.* laat ik maar aan U over: denk aan de errata, die reeds opgegeven zijn: verder zijn er geen beduidende fouten in: misschien één enkel foutje, dat U zelve zal zien.

Vele groeten
L.C.

77 L.W.R. Wenckebach (1860-1937) maakte deze band. Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 204; blz. 327, noot; blz. 329-330.

110

Zaterdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik zend U twee proeven. Volgen ze goed? Zend mij s.v.p. de afgedrukte vellen, anders heb ik geen overzicht van het boek.

Twee vellen ontbreken nu: 7 en 8. Zend mij die spoedig: ik wilde de proeven nu spoedig afmaken en zal U ook de rest copie zenden.

Steeds
t.à.v.
L.C.

111

Vrijdag [6.V.95]

Waarde Heer Veen.

De heer Carel Henny, 38 Groothertoginnelaan, alhier, vraagt toestemming voor Mej. Olga Lobedanz, om *Extaze* in het Deensch te vertalen.[78] Wil U zoo goed zijn die zaak, volgens afspraak, te behandelen?

Met de proeven zal ik voortmaken. Maar ik heb tegenwoordig erg weinig lust in letters op papier!

Daarom ligt *W ...*[*] ook al te slapen voor het oogenblik. Maar voor het najaar zal het er wel zijn.

Die Volksstem is niet erg logisch. Al is *bezit* niet geregeld door internationaal verdrag, daarom blijft het wel *bezit,* en het was dus wel degelijk 'diefstal', al zal het zoo niet bedoeld zijn.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

112

den Haag.
123 Jacob v.d.Does.
Zondag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

78 Het is moeilijk uit te maken wie dit is, Carel Hendrik Henny (1841-1901) of Carel Henny (1855-1944).

* Wereldvrede.

Dank voor de recensie en de twee exemplaren: ik wist niets van een goedkoope editie en waarom twee editie's tegelijk??

De vellen *IJdel Geld* kunnen afgedrukt worden. Ik heb Moore's brief gevonden en zend U spoedig het voorrede'tje.[79]
Spoedig meer proeven en copie.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

113

Maandag [z.j.]

Waarde Heer Veen.
Aan Uw verzoek is voldaan.
Ik hoop W:Vr:* af te hebben van den zomer, maar op het oogenblik is de veine niet bizonder. Het zoû mij echter zeer tegenvallen, als ik U het niet van het najaar kon aanbieden. Het is *1* deel (vijf hoofdstukken) en zal iets kleiner zijn dan *M.*:*M.* telt er 6. Ik ben nu zoowat op de helft.

Steeds t.à.v.
L.C.

114

123 Jacob v.d.Does
Vrijdag [z.j.]

Waarde Heer Veen
Wees zoo goed een *on*ingebonden presentexemplaar van *Majesteit* te zenden aan den heer G. Valette, 20 Surinamestraat, alhier; er zal eene voorstelling van *Majesteit* plaats hebben door dilettanten

Steeds UW dw
L.C.

115

Den Haag.
123 Jacob v.d.Doesstr.
Dinsdag. - [25.V.95]

79 Zie noot 62.
* Wereldvrede.

Waarde Heer Veen.

De veroordeeling van Engelenburg[80] vind ik goed: men kan er wel om heen praten, maar het blijft toch onveroorloofd gebruik maken van eens anders eigen-

80 Mr. F. Vredenrijk Engelenburg. Zie P.H. Dubois, *Marcellus Emants, Brieven aan Frits Smit Kleine,* Achter het Boek, I/1, Den Haag, 1962, blz. 58.

dom. Hij is een kennis van mij en wij hebben nog samen comedie gespeeld; wees dus maar wat vriendelijk tegen hem.-

Ik wilde U ook eens schrijven over *Wereldvrede*. U spreekt van een directe uitgave, maar dit zal niet gaan. Ik ben natuurlijk wel een beetje verplicht het boek aan *de Gids* te geven, en daarbij geniet ik tegenwoordig een honorarium van *de Gids* van *ƒ* 64.- per vel (in plaats van *ƒ* 40.); dus daar moet U maar niet meer over denken. Nu hoop ik het boek wel spoedig af te hebben: ik ben den laatsten tijd er meê vooruitgegaan en vóor Augustus (dan ga ik naar Baarn) *moet* het af zijn. Nu hoop ik het in de Gids te plaatsen Augustus en September (misschien October erbij). U kan dus in October met drukken beginnen of als het moet, vroeger: natuurlijk met de belofte, dat U *de Gids* niet te vroeg inhaalt!

Als honorarium van den eersten druk zoû ik U willen vragen: *ƒ* 2000.- (twee duizend). Ik zoû U dan tevens toezeggen het recht met het buitenland te onderhandelen over vertalingen en, mochten hiervan bénifices komen, aan U overlaten, wat U mij daarvan gaf. Het boek is *één deel, 5* hoofdstukken:

1. Proloog.
2. Eerste Hoofdstuk
3. Intermezzo
4. Tweede Hoofdstuk
5. Epiloog.

en het geheel is iets kleiner dan *Majesteit,* dat 6 hoofdstukken besloeg. Die hoofdstukken zijn in doorslag van een zelfden omvang.

De volgende drukken - behalve bizondere - zoû ik stellen op *ƒ* 1500.-

U behoeft dus niet bang te zijn, dat het met het najaar er niet zijn zoû, ten minste voor zoover een mensch beschikken kan.

Steeds gaarne Uw dw.
Louis Couperus.

116

[28.V.95]

Waarde Heer Veen.

Ik weet niets van een verdeeling in *2* deelen: ik zoû maar *1* deel houden. Maar ik laat U vrijheid hierin te doen zooals het beste is.

Juist ontvangen!

Gebonden Orchideeen nog niet ontvangen.

Als U nog errata vindt in IJdel Geld, voeg ze er dan achter, s.v.p.

Over *Wereldvrede* zal ik eens denken, maar ik geloof niet, dat dat gaan zal.

Steeds t.à.v.
L.C.

Ik hoop het vóor Aug. af te hebben. Sept. en Oct. in de Gids, Nov drukken.

117

[6.VII.95]

Waarde Heer Veen.
Hierbij de proeven. Druk echter voor het boek liever na uit een *Gidsnummer;* daar deze proeven nog niet correct zijn: ze zijn echter voldoende voor een vertaling.
In Sept. verschijnt de rest in de Gids, iets minder dan het eerste gedeelte.
In haast.

Steeds UW dw.
L.C.

118

Baarn.
(Mr.J.J. van Santen).
Dinsdag. [6.VIII.95]

Waarde Heer Veen.
Hierbij twee brieven. Doe er het Uwe meê. Ik zag gaarne Raché *Wereldvrede* vertalen, want *Majesteit* is erg gebanalizeerd in de vertaling. Heeft U dus nog niet met Minden afgesproken, denk dan eens over hem.
Druk *Wereldvrede vooral* niet af naar de proeven, die ik U zond en neem liever een Gidsex:.

Steeds UW dw.
L.C.

119

[z.j.]
Zondag.

Waarde Heer Veen.
Hierbij de eerste vellen *Wereldvrede*. U ziet, de voorrede is bijgewerkt. Gaarne heb ik daar revizie van. De andere vellen zijn zoo netjes, dat revizie er niet van noodig schijnt. De gedichten zal ik nazien en er een voorwoordje voor schrijven.
Is er echter haast meê, of kan ik er wat meê wachten?
Dit vernam ik gaarne van U.
Schorer heeft mij een visite gemaakt.[81] U denkt niet over hem? Mij wel, als U Minden-Raché beter vindt.

81 Deze wilde wellicht een en ander in Duitse vertaling van Couperus opnemen in zijn tijdschrift, dat, opgericht in 1880, aanvankelijk 'Das Deutsche Familienblatt. Eine illustrierte Zeitschrift'

De proeven *Wereldvrede* zal ik U geregeld zenden.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

heette, en later werd omgedoopt tot ‘Schorer's Familienblatt’. Na 1894 bovendien nog onder andere titels.

120

Den Haag.
Woensdag. [Kort na 9.VII.95]

Waarde Heer Veen.

IJdel Geld heb ik ontvangen: het is een keurig boek geworden. Ons beider compliment. Zal U s.v.p. zenden:

gebonden
1 ex. aan Mej. Minta Baud, Badhôtel, Baarn.
1 ex. aan Mevrouw Baud-Steenstra Toussaint. Salatiga, Java.
1 ex. aan Prof. ten Brink, Leiden
1 ex.- Prof. van Hamel, Groningen.

Ik woû die beide heeren vragen er eens wat van te zeggen.

Hierbij het contract terug: ik ben maar zoo vrij geweest bij mijn eerste idee omtrent de 2de en volgende uitgaven te blijven en ik denk wel, dat het U zal meêvallen. U weet misschien, in Aug. wordt hier in Scheveningen een Vrede-congres gehouden. Het boek is dus nog al aktueel. Het verschijnt Aug. en Sept. in 'de Gids', en dan kan U het dadelijk geven. Ik vermoed, dat het in Duitschland en Oostenrijk in de Vrede-kringen nog al gelezen zal worden: hoû dus goed acht op de Duitsche vertaling. Mej. Otten uit Berlijn liet er mij naar vragen, maar ik verwees haar naar U. Ik waarschuw U dus maar: misschien kunt U er nu reeds werk van maken.

Het boek wordt in alle geval *1* deel en het kan niet gesplitst worden, want het zijn 5 gedeelten, die nauw aan elkander hangen. Ik dacht het eerst in 2 deelen te schrijven als *Majesteit,* maar ik moest de stof wat serreeren, anders was het langdradig geworden. Ik ben er nu wel tevreden over, en de hoofdscène van het boek is zoo dramatisch geworden, als ik niet geloof, dat ik nog iets geschreven heb.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

U zoû misschien mijn wapen nu aardig kunnen gebruiken op den omslag, want het is geheel het symbool van den *Vrede*??

Als U voor mogelijke vertalers Gids-proeven wilt hebben, zal ik die bewaren en ze U zenden: vlugger kan het dan niet.-

121

den Haag.
123 Jacob v.d.Does.
Woensdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

De aangeteekende brief in orde ontvangen: hartelijk dank. Het liefst had ik de overige *ƒ* 1500.- dadelijk aan mij gezonden in bankpapier, b.v. in 3 aangetekende brieven van *ƒ* 500., na korte tusschenpoozen: dat is veilig genoeg.

Zoû U mij vóor *1* Oktober alle proeven kunnen gezonden hebben. Wij gaan waarschijnlijk 2 Okt. op reis, en dan is het gemakkelijk, dat ik ze alle heb. Die U mij zond, zijn bijna alle gecorrigeerd. Ziet U ze eerst na? Ze zijn prachtig!

Zouden de 5 hoofdstukken niet kunnen beginnen telkens met een witte pagina ertusschen, en op die pagina de titels der hoofdstukken? Ik zoû dit netter vinden, als het nog niet te laat is. Denkt U nog om mijn wapen op den band? De *Orchideeën* zoû ik maar laten: ik heb heusch geen lust me in de foutjes te verdiepen: alle aardsche dingen zijn onvolkomen, en Van Nouhuys moet altijd zoo iets hebben om in te peuteren.[82]

Van een tweeden druk *Majesteit* alleen een paar exemplaren aan mij.

Voilà tout voor het oogenblik.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

Ik heb jufvr. Otten ook bij mij gehad: een lieve verschijning, kennis van familie van mij: ze bracht mij *Epiloog* vertaald: heel goed: misschien kunnen wij later wel eens om haar denken.

122

den Haag.
Vrijdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik voel mij beter en zal de proeven nu geregeld zenden: spoedig ook de voorrede Verzen. Zoû U zoo vriendelijk willen zijn mij dezer dagen *f* 500.- te willen zenden, en zoû ik dan op het einde dezer maand mogen rekenen op de andere *f* 1500.-? Ik anticipeer wel zoo op het contract, maar U is niet gewoon mij dat kwalijk te nemen.

Ik heb goede werkplannen voor den winter, maar daar zal ik U wel later van vertellen.

Steeds gaarne
Uw dw
Louis Couperus.

82 Willem Gerard van Nouhuys (1854-1914), schrijver en criticus. Hij verzorgde sedert 1894 in Het Vaderland de toneel- en literaire recensies. Als zodanig was hij daarin de directe voorganger van Henri (Jean François) Borel (1869-1933). Later werd hij redacteur van Groot Nederland.

123

den Haag
14.9.95.

Waarde Heer Veen.

Uw tweeden aangetekenden brief met *f* 500.- in orde ontvangen: vriendelijk dank. De aparte titels heeft U goed begrepen.

De exemplaren *Majesteit* ontving ik. Ze zijn eenvoudig maar handig en de druk is goed, alleen veel open letters: ik meen, letters die niet goed aansluiten in het woord, maar dwarrelen.

Maar ik heb een aanmerking àpres-coup: dat U het boek in *1* deel drukt met zes hoofdstukken. U had het wel in *1* deel kunnen drukken, maar toch in *2* deelen laten. Het boek is geheel en al geconcepieerd in *2* deelen en de lijn van het geheel, de lijn van den bouw wordt er door geschaad als het in zes hoofdstukken achter elkaâr gelezen wordt. Maar enfin. Dat is een auteur-scrupule, die het groote publiek niet voelen zal, maar die mij toch speet. U zal het voor de handigheid zoo gedaan hebben, maar het formaat had het zelfde kunnen blijven met eene indeeling in *2* deelen.

Maar laat ons er niet over tobben: alleen doe het in het vervolg liever niet meer. Heeft U misschien nog een ex. van de oude editie over? Ik had er gaarne nog een als dat kon.

Na vriendelijke groeten

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

124

den Haag.
Zaterdag. [21.IX.95]

Waarde Heer Veen.

Uw aangeteekende brief met *f* 1000,- in orde ontvangen. Ik verklaar U dus hierbij genoten te hebben het honorarium van den eersten druk van *Wereldvrede*. Mijn vriendelijken dank voor Uwe bereidwilligheid dit vóor de verschijning van het boek te hebben uitgekeerd.

Het is jammer, dat ik Uw vraag omtrent de indeeling van den 2^{den} druk *Majesteit* verkeerd begrepen heb, maar er is nu niets aan te doen en zeker heeft niemand schuld.

Gaarne ontving ik een ingenaaid ex. Majesteit 1^{e} druk.

Wil u s.v.p. zenden 1 *ingenaaid* ex. 2^{e} druk *Majesteit* aan
Mej. M. Baud, 29 Trompstraat, alhier.

Zie hier mijne plannen. Wij gaan voor enkele maanden naar Venetië en ik zoû daar gaarne willen schrijven een werk over die stad, meer geaprofondisseerd dan *Reisimpressie's*. Dan zweeft mij een Haagsche roman voor den geest: *Een Bittere*

Ziel: een heel mooi motief. De *Typen* zullen in Venetië te pas komen: portretten van menschen op reis ontmoet. *Metamorfoze* is nog iets voor de toekomst.

Maar vóor het voorjaar a.s. zal ik denkelijk wel niets voor U hebben. Ik schrijf nu een kleine novelle voor *De Gids,* maar te klein om apart uit te geven: die wacht dus maar tot een bundel.

Voilà pour le moment.

Steeds UW dw.
L.C.

125

Donderdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Zoû U zoo vriendelijk willen zijn mij, zoo U kan, in te lichten wat *de Nederlander* is, een tijdschrift onder redactie van den heer Hoogendijk, alhier. Ik zag het blad nooit en ik zoû zeer gaarne weten wat voor een tijdschrift het is, en welke artikelen er in verschijnen.

Met eenige inlichting zoû U mij bizonder verplichten.

Steeds gaarne
Uw dw.
Louis Couperus.

[Op achterzijde, in ander handschrift, vermoedelijk van Veen: De Nederlander is een weekblad van een politieke fractie uit de kamer Kerdijk-Borgesius, waarin uitsluitend politieke artikelen verschenen (geavanceerd-liberaal) en een feuilleton wordt gegeven.]

126

den Haag.
Maandag. [7.X.95]

Waarde Heer Veen.

Dank voor Uwe inlichtingen *Nederlander*. Laatste proeven spoedig. Krijg ik de afgedrukte vellen vóor 15 Oct; dan ga ik op reis? Misschien voor errata. Als het wapen op den band komt, zoû ik gaarne de teekening zien, want er mogen *geen* heraldische fouten in komen: dit is altijd zoo dwaas.

Nu over iets anders. Mijne novelle *Hooge Troeven* is af, maar er is geen plaats voor in *de Gids* tot Februari. Die novelle van Jäger duurt N.B. drie maanden en dan komt Emants aan de beurt.[83] Nu heb ik al eens bedacht wat ik er meê doen

83 De Gids, 1895, IV, october-december, opent telkens met W. Jaeger, *Toga en Degen* (Couperus noemt de initiaal niet; niet te verwarren dus met Gerrit Jäger). De bedoelde bijdrage van Emants was *Ontwaakt* en opende het januarinummer van 1896.

zoû. Naar een ander blad zenden lokt mij niet toe. Nu dacht ik: zoû U ze willen uitgeven met een groot fragment van mijn vertaling van de Tentation de St. Antoine, en den bundel noemen naar de novelle: Hooge Troeven? U zoû op die wijze 'twee' dingen hebben, die nog niet verschenen waren. Ik had dien bundel toch al in mijn hoofd voor later en dacht er dan voor te vragen *f* 800. Nu *Hooge Troeven* echter niet in de *Gids* komt, zoû het *f* 1000. moeten zijn.-

Wat dunkt U ervan? Zoû het nog een boekje kunnen zijn voor St. Nicolaas, of heeft U al genoeg aan *Wereldvrede? Hooge Troeven* zoû ± 50 Gidsbladzijden zijn en de *Verzoeking* ook ongeveer 40 à 50. Ik herinner mij toevallig dat *Extaze* ook 90 Gidsbladzijden telde.

Meld mij spoedig of het U toelacht, of dat de novelle maar moet wachten tot de Gids van Febr.

Steeds UW dw.
L.C.

Mag ik U de zorg van deze Poolsche dame opdragen?

127

Baarn.
Amalialaan.
Vrijdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Zie s.v.p. een Gidsnummer te krijgen voor het afdrukken. De voorrede kan vervallen, als U er geen heil in ziet. De proeven echter ontving ik gaarne allen, daar ik dikwijls nog iets verbeter. Vellen van Sept. zal ik U zoo gauw mogelijk zenden.-

Kan U Mevrouw C. ook helpen aan de een of andere sport-dictionaire voor *Esther Water*. Die sport-woorden zijn in de vertaling een groote moeilijkheid.

Doe eens Uw best.

Steeds t.à.v.
L.C.

VII. October 1895-Maart 1897 (Brief 128-160)

In het najaar van 1895 gaat Couperus weer op reis: via Frankfort en Venetië bereikt hij in de Decembermaand Rome, waar hij evenals twee jaar daarvoor zijn intrek neemt in Hôtel du Sud. Gabriele d'Annunzio maakt in die tijd opgang, Elisabeth laat klaarblijkelijk de vertaling van Moore's *Esther Waters* liggen en overweegt nu deze moderne Italiaan te vertalen. De mogelijke invloed van diens werk op Couperus is nog weinig onderzocht (*L'innocente* lijkt hier en daar verwant met *Langs Lijnen van Geleidelijkheid*). Couperus voltooit in Rome zijn Flaubertbewerking, die hij aanvankelijk samen met *Hooge Troeven* in een bundel wil uitgeven. Veen besluit echter er twee boeken van te maken. Voor het eerst noemt Couperus hier zelf als mogelijke illustrator Jan Toorop, een suggestie die zal leiden tot althans toekomstige samenwerking.[84]. *Metamorfoze* begint vorm aan te nemen, schrijft hij midden Februari uit Rome. Wij zouden graag weten, hoe hij zijn schetsen had opgezet.

In de loop van April keert het echtpaar terug: niet meer naar de van der Doesstraat, maar naar het ouderlijk huis in de Surinamestraat. Als een van zijn eerste daden geeft hij in Mei zijn voornemen te kennen uit te treden uit de redactie van *De Gids,* na wat hij noemt ‘een psychische verwikkeling’. Tot 1897 blijft hij overigens nog officieel redacteur. *Metamorfoze* begint nu gestalte te krijgen, er komt ‘heel veel in van mijzelven’. Zijn financiën zijn door het reizen blijkbaar wat in de war geraakt: voor het eerst vraagt hij in Juli om een fors voorschot. Het boek, door Veen iets te vlug al in de pers aangekondigd, vordert traag doordat Couperus er met veel liefde en zorgvuldigheid aan werkt. Hij wenst het niet af te raffelen. Midden in het derde boek brengt hij een week door bij de ouders van Jhr. Ram, die in Zeist op het Zusterplein wonen.[85] In deze tijd vermoedelijk begint de langdurige correspondentie met Ram, die eind September presentexemplaren van twee boeken ontvangt die hij mirabile dictu blijkbaar nog niet heeft (brief 149). Ram heeft een deel van de stof geleverd, die Couperus in Parijs, waarheen hij onmiddellijk daarna vertrekt, zal verwerken in het vierde boek (*Anarchisme*).

In Parijs neemt hij contact op met De Wyzewa, maar naar het schijnt verder met bijna niemand anders. Hij werkt hard voort aan *Metamorfoze*.

Begin Februari 1897 nadert dit boek zijn einde (brief 157). Op de eerste Maart zijn Couperus en zijn vrouw terug in Den Haag, waar zij hun intrek nemen in Pension Boelen. *Metamorfoze* is, bijna drie jaar nadat hij voor het eerst over dit sterk autobiografische boek gedacht heeft, voltooid en verschijnt onmiddellijk in *De Gids*. Ook de uitgave in boekvorm laat daarna niet lang op zich wachten.

84 Jan T. Toorop (1858-1928) ontwierp de banden van *Metamorfoze, Psyche, Babel, God en Goden,* en voorzag *Psyche* en *Fidessa* van illustraties. Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 138; blz. 173-174; blz. 177-178; blz. 281-282; blz. 322. Zie ook aldaar voor de tussen Couperus en Toorop gewisselde brieven (blz. 282).

85 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 150-151. Vergelijk ook noten 4, 10, 13 en 22.

128

Hotel Continental
Frankfurt a.M., den 16.10.1895

Waarde Heer Veen.

Ik had verleden geen tijd U dadelijk te antwoorden en moest U daarom laten wachten. Ik dacht wel, dat het geen tijd meer was om den bundel nu te geven, en ik vind het uitstekend hem te geven in het voorjaar. Laten wij de grootte van ± 100 Gidsbladzijden vaststellen; ik zal U, als alles overgeschreven is, zenden: de Verzoeking en Hooge Troeven; reken dan uit hoeveel het is en ontbreekt er iets aan, dan zal ik er nog eenige van de schoonste scènes uit de Tentation fragmentarisch aan toevoegen. Zoo kunnen wij dus zeker zijn van de grootte.

Laat ons dan vaststellen *ƒ* 1000.- voor den eersten druk en *ƒ* 600.- voor iederen volgenden. *Hooge Troeven* is geheel niet geschikt voor de Lelie, want er komt een jonge koning in voor, die een hofdame verleidt![86] En daarbij zoû ik het ook liever niet tegenover *de Gids* doen. *De Gids* krijgt nu echter in Febr., naar ik hoop, mijn boek over Venetië en zal dus niet te klagen hebben. Zend U de contracten maar naar Venetië, poste restante; en ook daarheen een paar exemplaren *Wereldvrede*. Zie hier het lijstje der presentex: (zend U ze maar alleen ingebonden).

Mr. J.R. Couperus, den Haag.
Mevr. R. Baud-Steenstra Toussaint, Salatiga, Java.
Mej. M. Baud, den Haag, Tromptraat 29
1 ex
den Heer en Mevr. Van Santen, Amsterdam, 39 Vondelstraat
Ricus Lash[87] Esq. 39 Vondelstraat Amsterdam
Baronne Taets van Amerongen
(adres Jhr. Hugo van Lawick / Lausanne
Mevrouw de Veer-Boogaard[88] Leidscheweg. Voorschoten
Prof. ten Brink Leiden
Frans Netscher. Rotterdam
Dokter Vlaanderen Hilversum

Zend U mij de ex: maar liever als ik U mijn adres te Venetië heb opgegeven. Ik geloof nu, dat ik alles met U besproken heb en dus na vriendelijke groeten

Steeds gaarne Uw dw.
*L.*C.

86 De Hollandsche Lelie, 'Weekblad voor jonge Dames', dat sedert 1887 onder redactie van Catharina Alberdingk Thijm bij Veen verscheen. Dubois, *Emants,* blz. 62, citeert Ten Brink, die opmerkte, dat in het blad 'een ziekelijke geest van lievigheid en zoetigheid overheerscht, die steeds vreemd zal blijven aan de kunst en alleen behaagt aan nagemaakte asceten en onechte mystieken'.(!)

87 Over de identiteit van Ricus Lash zijn helaas tot nu toe geen gegevens te vinden.

88 Wilhelmina Catherina Félicia Bogaard (1855-1938), gehuwd met Justus Pieter de Veer (1845-1921).

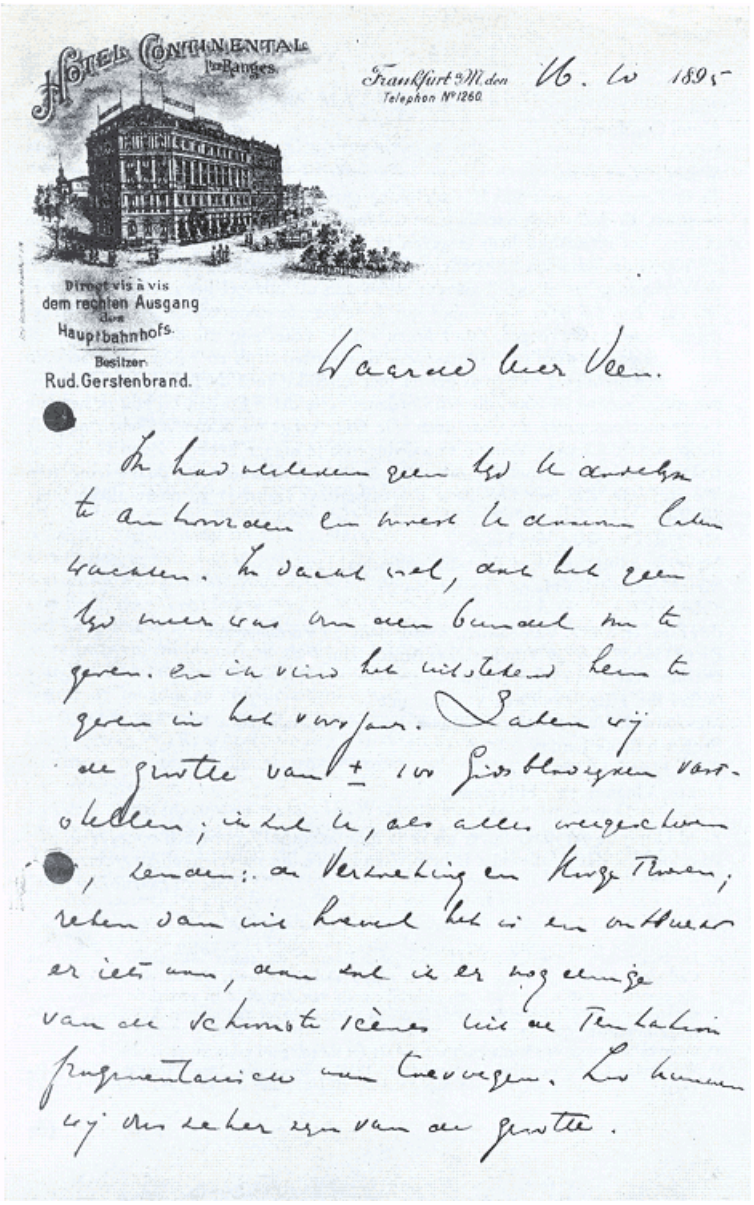
Hôtel Continental
1er Rangs.
Frankfurt a/M. den 16. 10 1895
Telephon N°1260
Direct vis à vis
dem rechten Ausgang
des
Hauptbahnhofs.
Besitzer
Rud. Gerstenbrand.
Waarde Heer Veen.
Ik had verleden week het
te druk
te antwoorden en wenst te
vragen. Ik vraag wel, dat het geen
tijd meer van een bureau mag te
geven. En ik vind het uitstekend hem te
geven in het voorjaar. Dadelijk wij
de proeven van ± 100 pagina's vast-
stellen; ik het te, als alles weggeschaafd
, zonder: de Verbeelding en Kunst Theorie;
zeker daar mis kunnen het is een ontwerp
er iets aan, dan ook is er nog eenige
van de schoonste scènes uit de Tentatrice
fragmentarisch aan te vragen. Dus kunnen
wij dus zeker een van de proeven.

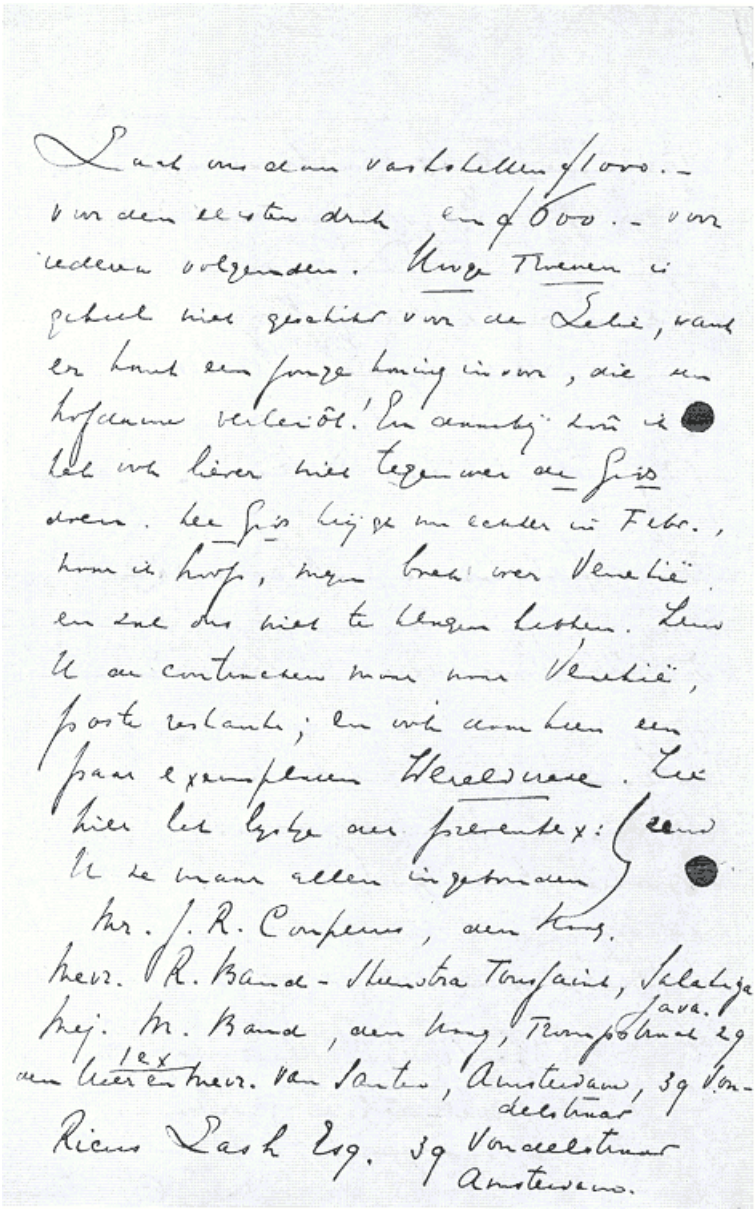

Laat nu al een van de tellen f 1000.–
van den eersten druk en f 600.– van
iedereen volgenden. Hugo Thoenen is
gehuld hier geachter van de Lelie, want
er komt een jonge koning in voor, die een
hofdame verleidt! En aangezien ik
het ook liever hier tegen over een Fries
doen. Een Fries krijgt me eerder in Febr.,
kom ik hoop, mijn boek over Venetië
en snel dus niet te langen kosten. Dus
U een contract voor mijn Venetië,
posito verlaat; en wil dan hier een
paar exemplaren Herdrukken. Een
hier het lijstje van presentex: (een
U te maan allen ingenomen
Mr. J. R. Couperus, oven Kong.
Mevr. R. Baud - Nieuwstra Tonsaint, Salatiga
Mej. M. Baud, oven Kong, Tjompolmas 29 Java.
een 1ex Heer en Mevr. van Santen, Amsterdam, 39 Van-
delenstraat
Rieus Lasch Esq. 39 Vondelstraat
Amsterdam.

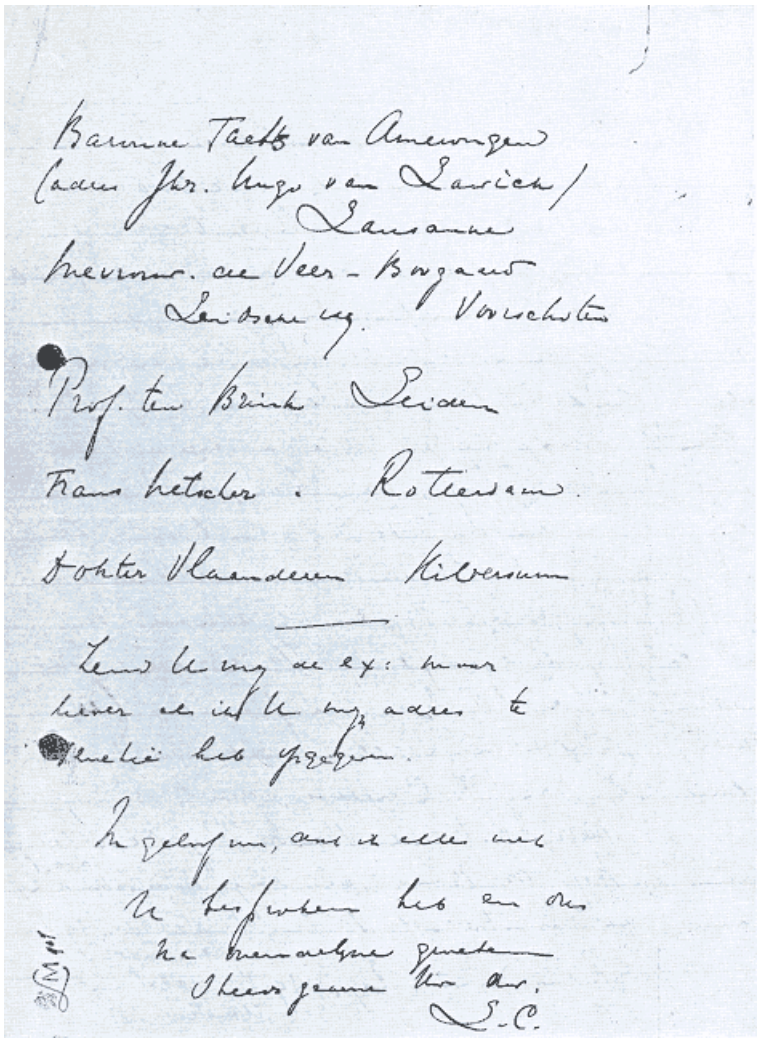

Baronne Taets van Amerongen
(adres Jhr. Hugo van Lawick /
Lausanne
Mevrouw. de Veer - Bogaers
Leidsche rijn. Voorschoten

Prof. ten Brink Leiden

Kam hetscher . Rotterdam.

Dokter Vlaanderen Hilversum

Zend U mij de ex: nu naar
Leiden en ook U mijn adres te
Amelie heb gegeven.

Ik gelief nu, ons te alle uur
U te bezoeken het en des
Ik meerdere genade
Steeds gunne hier en daar.
L.C.

129

Venetië
Hotel Luna.
24.10.95

Waarde Heer Veen
Een woordje om U te zeggen, dat mijn adres het bovenstaande is. Mag ik hopen, dat U mij zendt wat U aan kritieken over *W.* en *Will.*[*] bemachtigen kan. Ik hoor, dat ten Brink over *IJdel Geld* geschreven heeft in Elzevier:[89] zend mij dat eens, s.v.p.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

130

Rome.
Hôtel du Sud.
3.12.95

Waarde Heer Veen.
Zoû U aan mij nog willen zenden *1* geb. ex. *Wereldvrede*?
Gaarne hoor ik van U wanneer U met de proeven *Hooge Troeven* wil aanvangen? Wil U eerst de *Verzoeking* laten drukken, of eerst de novelle?
Ook vernam ik van U of ik met 1 Maart a.s. zoû kunnen rekenen op het honorarium *Hooge Troeven*?
Wat een geschiedenis van Johanna van Woude![90]

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

* *Wereldvrede* en *Williswinde*.

89 Jan ten Brink, in Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift, 1895, blz. 446-448.

90 In november 1895 verscheen bij Veen van Johanna van Woude *Van de Muziek des Levens* (met platen van L.W.R. Wenckebach), dat Veen misschien Couperus heeft toegezonden. Johanna van Woude (pseudoniem van Mevr. S.M.C. van Wermeskerken-Junius) voerde toen de hoofdredactie van De Hollandsche Lelie (zie noot 86). Het is niet duidelijk wat Couperus bedoelt.

131

Rome
Hôtel du Sud.
7.12.95.

Waarde Heer Veen.

Mijne vrouw zoû gaarne vertalen een werk van Gabriele d'Annunzio - Il Piacere of Trionfo della Morte-.[91] Zoû U zoo goed willen zijn eens na te gaan of die beiden zijn aangeteekend? Na Uw antwoord zullen wij U dan spoedig een titelblad zenden. D'Annunzio maakt op het oogenblik veel opgang.

Met vriendelijke groeten
L.C.

132

Rome
Hôtel du Sud
Via Lombardia.
Vrijdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Alles ontvangen: maar ik vind beider uiterlijk niet zoo geslaagd als vorige keeren: het eene zeer rouwig, zwart en wit, en het ingebonden zelfs bleek van band; en de bundel een vies kleurtje en met iets, dat me aan een Gartenlaube aan den Rijn laat denken, waar we Rijnwijn drinken.[92] Het schijnt altijd een tref te zijn! De druk is echter goed en hoewel er nog enkele grootere letters onvermijdelijk schenen, veel beter dan eertijds *M.** Ook de vertaling kreeg ik, maar het eerste wat ik las, was dat de keizer een kamer*dienaar*(!) (voor kamerheer) ontbood en toen ben ik zoo wee geworden, dat ik sedert niet verder las! Ik woû maar, dat ze met die vertalingen uitscheidden! Wil U mij s.v.p. zenden wat U machtig kan worden aan persopinie's, b.v. het zeker heel zachte artikel van Van Deyssel?[93] U zal mij daar zeer meê verplichten.

Uw brief zoo even ontvangen. ik zal de recensies bij gelegenheid weêr terugzenden. *Hooge Troeven* is klaar, maar aan de Tentatie moet nog veel gedaan

91 *Il Piacere* uit 1889, *Il Trionfo della Morte* uit 1894.

92 Aldus Couperus' nogal vernietigend oordeel over de banden van *Wereldvrede* (H.P. Berlage (1856-1934); zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 201 en 322) en *Williswinde* (L.W.R. Wenckebach (1860-1937); zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 209 en 330).

* *Majesteit.*

93 Couperus verwachtte blijkbaar een kritiek van Van Deyssels hand na diens *Over Louis Couperus,* in Tweemaandelijksch Tijdschrift, 4, maart, 1895, blz. 1-20. Zie over het ontstaan van dit laatste stuk Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 170 e.v.

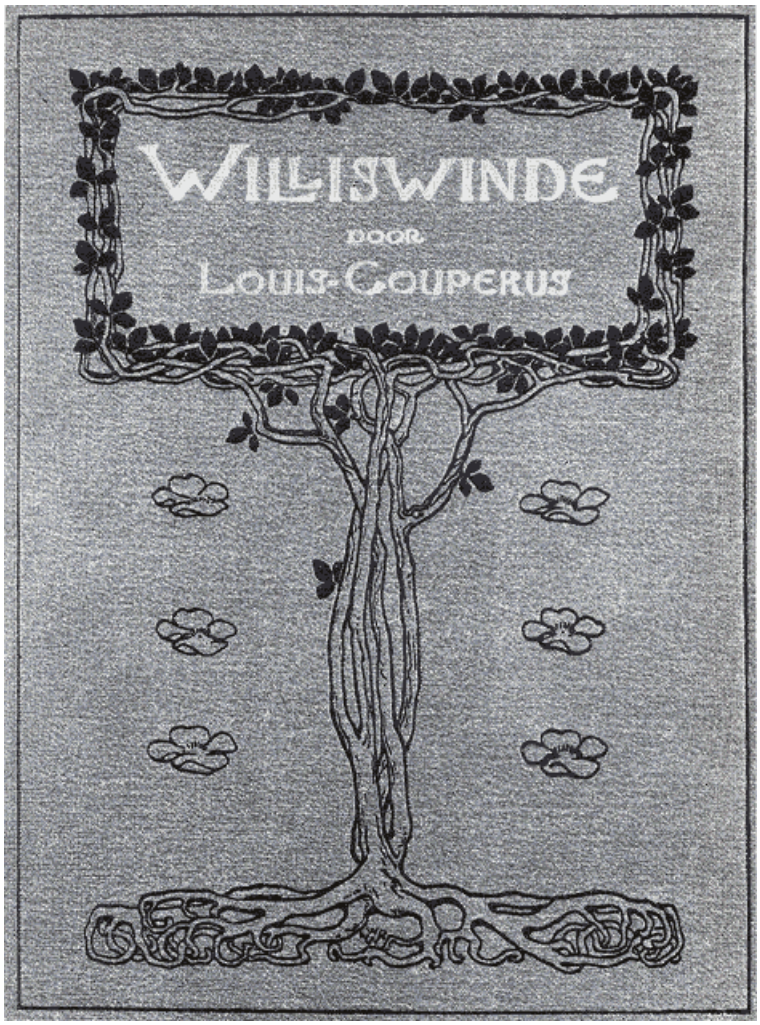

Bandontwerp door L.W.R. Wenckebach voor Williswinde, 1895.

worden. Maar U geeft het toch niet eerder uit dan het voorjaar? Het is wel eens prettig zonder proeven te zijn.

Met vriendelijke groeten
Steeds Uw dw.
L.C.

133

Rome
Hôtel du Sud
24.12.95.

Waarde Heer Veen.
Hooge Troeven heb ik doen zenden: Verlangt U ook aanstonds de Verzoeking: alles is gereed. Het is langer geworden dan mijn eerste plan, daar ik er gedeelten nog aan heb toegevoegd: het deel zal U dus zeer zeker medevallen.- Ik verwijs eene Mej. de Vries Robbé omtrent vertalingen en inlichtingen naar U - wil U zoo vriendelijk zijn haar die te geven: ik schreef haar, dat U haar wel zoû willen helpen.- Zend s.v.p. een ex. *Majesteit* (oning.) aan Mevrouw Scheurleer,[94] Hôtel de Rome, alhier en een ex. *Wereldvrede* aan J. Beraneck, aux soins de la Rédaction de la Revue Suisse et Bibliothèque Universelle, Lausanne. Wil U dat doen met mijne groeten: die meneer heeft een artikel over *M.* geschreven. Kan U mij ook zenden de Revue des Revues: daarin staat ook een artikel: als U het niet heeft, bestel het dan s.v.p. op mijne kosten.[95] U zoû mij met dat alles zeer verplichten.

Geloof mij Uw dw.
L.C.

134

Rome.
12.1.96.

Waarde Heer Veen.
Ik zal de *Verzoeking* vandaag nog inpakken. Ik zie geen bezwaar in een bundel van de twee stukken: trouwens *Hooge Troeven* alleen is toch te klein voor een boekje, niet waar? Zoû U niet op het titelblad beide namen vermelden:
Hooge Troeven.
De Verzoeking van den H. Antonius

94 Vermoedelijk Martina Susanna Constantia Scheurleer-Heldewier (1830-1902), in 1882 weduwe geworden. Na 1902 niet meer in de brieven vermeld.
95 In de Revue des Revues, juni, 1894, vertaalde Georges Khnopff (zie noot 141) Couperus' *Kleine Raadsels* als *Petites Enigmes*.

of niet?

Als het U het zelfde is, wees dan zoo goed deze maand het honorarium te verzenden aan de heeren Scheurleer en Zonen te 's Hage: U zal mij daar zeer meê verplichten. Dank voor Uwe trouwe toezendingen: ze breken *Wereldvrede* een beetje af, maar ze kunnen ook niet altijd loven en dank zeggen: dat verveelt wel eens! De critiek van Ten Brink was heel mooi. Wanneer de Revue van Netscher?? Ik ben op het oogenblik heel lui en ben aan niets bezig: het is wel eens prettig, zoo een leêg hoofd! Onze hartelijke wenschen voor '96 van ons beiden! Altijd gaarne

Uw dw.
L.C.

Zoû Mej. Else Otten misschien Hooge Troeven willen vertalen?

135

Rome
Hôtel du Sud
22.1.96

Waarde Heer Veen.
Ik heb Antonius al op twee verschillende manieren ingepakt om U te verzenden, maar telkens was het niet in orde. Het is niet gemakkelijk een ms. te verzenden, Ik denk, dat ik het U nu maar in kleine stukken, in genummerde brieven zal zenden, want je suis au bout de mon latin. Meld mij dan telkens de aankomst van een brief. Het ms. is niet zoo duidelijk als altijd: er zullen misschien 3 proeven moeten zijn. Is Hooge Troeven te klein voor een apart boekje, als novelle?? Dan zoû U er twee boeken van kunnen maken.
Of wat dunkt U?

Steeds t.à.v.
L.C.

136

Rome
Hôtel du Sud.
28.1.96.

Waarde Heer Veen.
Antonius is verzonden.
Wat zoû U ervan denken Antonius *alleen* uit te geven en de *Hooge Troeven* te bewaren om later te voegen aan een nieuwen en (dus vermeerderden) druk van *Eene*

Illuzie? Dit zoû mij dunkt zeer goed zijn en aan zoo een 2^{den} druk een nieuw belang geven.-

Ik kreeg reeds de Revue van Netscher. Kan U mij misschien zenden Tweemaandelijksch Tijdschr. over Williswinde en Stemmen Waarheid Vrede (artikel Huls-

man);[96] ook de 2de gedeelte Beraneck Revue Suisse? Ik ontving dit gaarne als U het ten minste kunt krijgen zonder moeite.- Gaarne vernam ik van U, of U een ex; *Wereldvrede* zond aan Mevrouw de Veer-Boogaard te Voorschoten: zoo niet, zend er dan s.v.p. een, en ook een aan Mevrouw Scheurleer, Hôtel de Rome, Rome.- Van mijn bankier nog niets vernomen: ik schrijf hem dadelijk.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

137

Rome
Sud.
3.2.96.

Waarde Heer Veen.

Dank voor de tijdschriften: ik zend ze U later terug, maar zoû ik ze daarna weêr kunnen ontvangen? Mej. Baud verzamelt alle kritieken etc. over mijne werken en heeft er een volledige collectie van en zoû ze gaarne bijhouden.[97] Of zendt U ze dan later aan haar terug, als dat kan.

Ik zal mij natuurlijk houden aan onze eerste afspraak van een bundel, als het niet anders kan, hoewel het mij eenigszins spijt. Maar dan had ik gaarne, dat U het titelblad alzoo liet teekenen:

Hooge Troeven
De Verzoeking van den H. Antonius
naar
Gustave Flaubert
- Fragmenten -

Want de Verzoeking *niet* op het titelblad te vermelden gaat niet aan, dat zoû niet eerbiedig genoeg zijn.

Ook heb ik bedacht de fragmenten, die ik eigenlijk als geheel gearrangeerd heb, en dus uitstekend als geheel *boek* zouden kunnen gedrukt worden (en die maar *zeer weinig minder* zijn dan het oorspronkelijke werk van Flaubert) - te noemen met aparte titels, die op aparte tusschentitelbladen gedrukt kunnen worden: dit maakt dan meer

96 Albert Verwey, *Williswinde,* in Tweemaandelijksch Tijdschrift, januari, 1896, blz. 541-542; G. Hulsman, *Wereldvrede,* in Stemmen voor Waarheid en Vrede, 33, 1896, blz. 36 e.v.; blz. 113 e.v., blz. 209 e.v..- De zeer uitvoerige studie van Hulsman noemt Couperus wel als groot schrijver, maar van verderfelijke invloed wegens zijn weerzinwekkende figuren, die in bordelen thuis horen, etc. In het oordeel over hem van kerkelijke zijde zag Couperus geen vooruitgang!

97 In *Metamorfoze,* blz. 390 en 396, blijkt 'Emilie' dat gedaan te hebben. Het Letterkundig Museum te Den Haag bewaart een dergelijk plakboek, waarvan de herkomst niet geheel vaststaat, doch dat identiek zou kunnen zijn met dat van Minta Baud.

den indruk van *een bundel*. Zoo dunkt het mij het beste als U volhardt in de uitvoering van *één* boek.

Ik weet niet of ik U reeds schreef dat de heeren Scheurleer mij bericht zonden *f* 1.000 (duizend) ontvangen te hebben. Zoo niet, dan doe ik dit hierbij en vraag U vergeving voor mijne slofheid U dit niet eerder gemeld te hebben. Tevens zend ik U hierbij de drie eerste proeven van *Hooge Troeven*. Ik zoû zeggen, dat ze wel kunnen worden afgedrukt, als U er goed op let.

Van *Antonius* zal ik wel drie proeven noodig hebben, denk ik.

Met vriendelijken groet,
Uw dw.
Louis Couperus

138

Rome
Hotel du Sud.
12.2.96

Waarde Heer Veen.

Het doet mij genoegen dat U besloten heeft tot twee boeken. *Hooge Troeven* is zeker heel klein: ik kan de dikte precies zien: 120 bl. *Wereldvrede*. Het was ook eerst niet geschreven voor aparte uitgave. Is het goed er bij te voegen: Eene Novelle, of niet? Ik dacht de Jong te vragen er een teekeningetje voor te maken: wil ik dat doen?

De *Verzoeking* zal echter een goed boek worden. Het is maar heel weinig korter dan het oorspronkelijke en dat is een dik boek: de dialoogvorm verwijdt het boek zoo. Laat het met zorg drukken, met *drie* letters. Als U het soigneert, wordt het zeker een mooi werk. Ook hierbij zouden een paar illustraties het goed doen: misschien van een onzer jongere symbolisten? Van Toorop anders? Wat denkt U? De titel is goed maar er hoeft volstrekt niet *Fragmenten* bij: het is een *geheel* zooals ik het gearrangeerd heb: ik had *Fragmenten* er bij willen zetten om er iets bundel-artigs van te maken: maar nu is het beter, en veel artistieker.

Natuurlijk, maakboeken zijn *nooit* goed, in geen geval. *Wereldvrede* zal nu wel gereleveerd worden door Netscher en ten Brink. Trouwens, die enkele hatelijke artikeltjes van J en X en N zullen het wel niet zoo deeren. Ik blijf er zeer tevreden over. Het ligt in de lucht af te keuren tegenwoordig. En er is zoo bitter, bitter weinig in ons landje: misschien alleen Borel; dat is prachtig. Wagenvoorts boek verdiende ook niet zulke kritieken: er zit zeer veel moois in.[98] Maar als een Hollander niet bij zijn theestoof blijft is het niet goed!

Metamorfoze begint vorm aan te nemen. Het zal iets geheel anders zijn dan wat ik tot nog toe geschreven heb: de held is een modern auteur.

98 In *Metamorfoze,* blz. 387, het zelfde oordeel over Borel. - Wat Wagenvoort betreft, Couperus bedoelt hier waarschijnlijk diens *Felicia Beveridge,* van 1895. Later had hij ook een zwak voor diens *Maria van Magdala,* uit 1897.

Ik ben onlangs vrij erg ziek geweest en zal van het voorjaar misschien drie kuren te maken hebben. Prettig perspectief.
Ik zend U spoedig de laatste proeven van *Hooge Troeven*.

Steeds gaarne Uw dw
L.C.

139

den Haag.*
Rome.
Hôtel du Sud
23.2.96.

Waarde Heer Veen.
Ik had het liever anders gedrukt gezien, maar het kan wel zoo blijven. Zend mij dus het eerste vel terug, dan zal ik de correctie beginnen.
Dank voor al Uwe zendingen, die ik U in Maart zal zenden; midden Maart kom ik terug in den Haag.

Steeds gaarne
Uw dw
L.C.

140

Rome
Hôtel du Sud.
4.3.96.

Waarde Heer.
14 Maart hoop ik terug te zijn in den Haag, ten huize Mevrouw Baud, 29 Trompstraat.

Steeds Uw dw.
L.C.

141

den Haag.
20 Surinamestraat.

* Doorgestreept: den Haag.

2.6.95*.

Waarde Heer Veen.

Ik ben in de laatste proeven in de war gekomen met de hoofdstukken: Hoofdstuk III ontving ik nu als het laatste: maar verder heb ik de hoofdstukken nog niet aangegeven. Zorg hier dus voor of zend mij nog eens de proeven terug: anders zoû het begin in hoofdstukken verdeeld zijn en de rest niet!

* Couperus bedoelt: 96.

Kan U mij nog zenden het slot artikel Hulsman? En de vroegere kritieken *Wereldvrede* voor Mej. Baud? *Hooge Troeven* ziet er goed uit.

Steeds Uw dw
L.C.

Ik zend U hierbij aanwijzing voor de hoofdstukken.

142

20 Surinamestraat
Woensdag. [18.VI.96]

Waarde Heer Veen.
Is U uit de stad? Anders zoû ik gaarne de volgende dingen van U ontvangen.
Een paar ex: van de brochures van Vosmeer de Spie en Netscher.[99]
1. ingebonden Hooge Troeven.
De afgedrukte vellen: Verzoeking.
Het slot van artikel Hulsman.
En zoo mogelijk terug al de recensies *Wereldvrede,* als U die niet meer nodig heeft.- Else Otten schreef mij om de 'preferentie vertaling Metamorfoze.' Wat dunkt U? Als U de zaak in orde met haar maakt, kan ik haar later Gidsproeven zenden.

Steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

143

den Haag.
20 Surinamestraat
Zaterdag. [11.VII.96]

Waarde Heer Veen.
Ik kom tot U met een vriendelijk verzoek. Zoû U mij kunnen verplichten met een voorschot van *ƒ* 1500,-, het zij op de tweede editie van *Wereldvrede,* het zij op de uitgave van *Metamorfoze*? Ik zoû deze som niet in eens noodig hebben, maar ontving ze gaarne in maandelijksche termijnen van *ƒ* 300.- Zoû U mij hiermede kunnen helpen? Ik neem U natuurlijk in het minst niet kwalijk als U mij even ronduit weigert, als ik U ronduit vraag; maar zoo het mogelijk ware, zoû U er mij een groote dienst meê bewijzen.

99 Maurits Wagenvoort: zie noot 71. - Frans Netscher, *Wereldvrede,* in de Hollandsche Revue, I, 1896, blz. 51 e.v. (Bij dit artikel enige niet overbekende fotoportretten van Couperus).

Ik herinner mij niet of ik U al veel van *Metamorfoze* schreef. De roman is in 1 deel, 5 hoofdstukken, en zal ongeveer zoo groot zijn als *Majesteit*. Het is eenigszins autobiografie, voor zooverre het werk geeft de kunst-evolutie van een modern auteur, die eerst poëzie schrijft en later proza. Er komt dus van zelf heel veel in van mijzelven. Ik schreef er reeds twee hoofdstukken van. Maar of het werk met het najaar klaar zal zijn betwijfel ik, hoewel ik het hoop. Ik dacht U voor de eerste editie te vragen 2500.-. Het zoû natuurlijk eerst in *de Gids* verschijnen.

Wat *Antonius* betreft, had ik gaarne, dat U geene presentexemplaren verzond. Misschien schrijf ik U later er aan een paar adressen te zenden. Zend mij er s.v.p. 5 exemplaren van.

Ik hoop, dat U een aangename reis gehad heeft!

Steeds gaarne Uw dienstw.
Louis Couperus

144

20 Surinamestr.
20.7.96.

Waarde Heer Veen.

Uw brief in goede orde ontvangen: hartelijk dank. Zoodra ik Uw antwoord heb, zal ik U een kwitantie en règle zenden.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

145

den Haag.
20 Surinamestraat. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik zal de proeven spoedig zenden; ze hebben getraîneerd omdat ik druk aan het werken ben: aan Metamorfoze.

Alles over Mevrouw N.-D. vind ik uitstekend.-

Ik ben nog altijd niet wel, hoewel ik toch uit ga: het is een questie van tijd.

Dood echter, nog niet.

Zend ook een ex. Hooge Troeven aan Mevrouw Valette, aan bovenstaand adres. U ziet, dat ik verhuisd ben.

Steeds gaarne Uw dw.

L.C.

146

den Haag.
20 Surinamestraat
27.7.96

Waarde Heer Veen.

Ik vind de voorloopige overeenkomst omtrent *Metamorfoze* goed: wij kunnen dan later wel het contract opstellen. *1*. Aug. heb ik geen geld noodig; wil mij dus s.v.p. niet zenden vóor *1*. Sept.- Twee deelen kunnen er niet van gemaakt worden, omdat het boek in *5* hoofdstukken wordt geschreven en omdat ieder hoofdstuk zijn ondertitel heeft. Ook kan ik U niet vast beloven dat het werk met het najaar gereed is. Er is nu een derde van gereed, en het is een moeilijk boek en ik werk er niet vlug aan. Ook moet het dan eerst in *de Gids* komen, want dit is al lang van te voren bepaald.

Ik dacht wel, dat U nog niet over een tweede druk *Wereldvrede* zoû denken. Maar hoe wordt die aflevering-editie? *Majesteit* is nu toch in de 2de editie met een andere type gedrukt dan *Wereldvrede* en *Hooge Troeven*: hoe wordt dat dus? Zoodra ik U kan zeggen, wanneer *Metamorfoze* gereed komt, zal ik dit doen en er dan bij *de Gids* op aandringen, dat het werk maar in 2 afleveringen verschijnt.

Met vriendelijke groeten
Steeds gaarne Uw dw
L.C.

147

den Haag.
Pension Boelen
12.8.96.

Waarde Heer Veen.

Ik moet U even een vriendschappelijk standje maken, nl: over Uwe voorbarige berichten omtrent *Metamorfoze,* die onzen goeden meneer van Hall zoo zenuwachtig hebben gemaakt, dat hij mij subito om inlichting vroeg. Maar waarom nu ook al over de uitgave een bericht in de wereld te zenden?? En nog wel: ‘met het najaar?’ Voyons: ik heb U ronduit gezegd - als ik me niet vergis - dat de roman voor 1/3 gereed is; denkt U nu, dat ik 2/3 af kan maken plus verschijning in *de Gids,* alles vóor het najaar?

Ik kan me heusch niet met dit werk haasten, het is er veel te fijn toe; en waarom is dat haasten nu ook noodig: laat de menschen nu nog maar eerst wat op me schelden: daarbij krijgen ze de *Verzoeking* van het najaar: dat is genoeg! Waarlijk, ik werk met te veel pleizier aan *Metamorfoze,* om het af te raffelen, reken er dus liever niet op voor dit jaar: trouwens ik heb U dat ook nooit vast kunnen belooven.

Heeft U nog iets met Else Otten vastgesteld, of is er niets van gekomen.

Steeds gaarne
Uw dw
L.C.

148

den Haag.
Pension Boelen.
3.9.96.

Waarde Heer Veen.

Dank voor den 2^{den} termijn van *f* 300, die ik in goede orde ontving; zoo ook de *Verzoekingen*. Zooals ik U vroeger zeide: presentexemplaren zijn niet noodig. Het boek ziet er heel netjes uit. Else Otten (Kurfürstendamm 264 I Berlijn. W.) zoû gaarne een ex: *Reisimpressies* hebben om daaruit het een en ander te vertalen. Als U er geen bezwaar tegen heeft, zoû ik haar maar een ex: zenden.

Brief omtrent *Telegraaf* heb ik indertijd ontvangen. Mevrouw Couperus dankt U, dat U aan haar gedacht heeft, maar ze souffreert tegenwoordig een beetje aan de oogen en het is beter dat zij maar in het geheel niet schrijft. Ze ziet dus van de vertaling af.

Ik schiet met *Metamorfoze* vrij wel op, en ben nu goed bezig aan het derde boek: er zullen er vijf zijn. Ook ben ik er zeer tevreden over: het wordt heel iets anders dan de Keizerromans en U kan niet zeggen, dat ik eentonig ben!

Vele groeten, ook van Mevrouw C. en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

149

Parijs
Pension Deviès
18 Rue Châteaubriand
24.9.96.

Waarde Heer Veen.

Zooals U ziet ben ik in Parijs, aan bovenstaand adres. Mag ik rekenen dat U mij naar afspraak, het geld hierheen zendt, op welke wijze U wilt, maar *niet* door Scheurleer, daar er op die wijze verwikkelingen komen in mijne rekening, die ik liever vermijd. Ik hoop weêr spoedig aan *Metamorfoze* door te werken en ben Zeer tevreden over de vordering ervan. Ik had gaarne, dat U mij hierheen zondt een paar presentexemplaren van Engelsche vertalingen van *Extaze* en *Majesteit,* die ik een enkelen keer als visitekaartje moet gebruiken: zoû U mij daaraan kunnen helpen, dan zal ik U ten zeerste dankbaar zijn. Het is U misschien gemakkelijker dan mij dit aan de Engelsche uitgever te vragen?

Dan had ik gaarne dat U presentex. van *Illuzie* en *Reisimpressies* zond aan Jhr. J.H. Ram, Luitenant der Grenadiers, te Zeist.[100]

100 Dit is de eerste keer dat de naam van Couperus' vriend Ram in de brieven aan Veen voorkomt. Het is vreemd, dat deze eind 1896 nog niet de hier genoemde boeken uit 1892 en 1894 bezit.

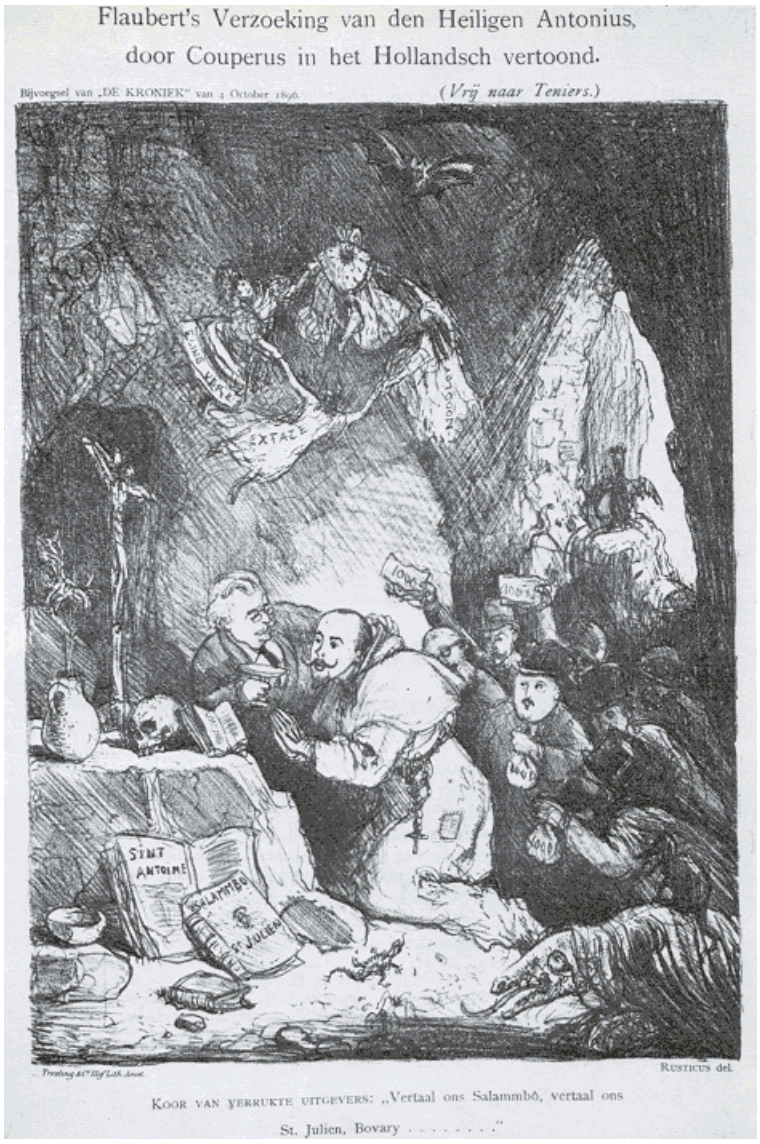
Flaubert's Verzoeking van den Heiligen Antonius,
door Couperus in het Hollandsch vertoond.
Bijvoegsel van „DE KRONIEK" van 4 October 1896.
(Vrij naar Teniers.)
SINT ANTONIUS
SALAMMBÔ
ST. JULIEN
Rusticus del.
Koor van verrukte uitgevers: „Vertaal ons Salammbô, vertaal ons
St. Julien, Bovary . . . . . "

Spotprent van Marius Bauer op Couperus' Flaubert-bewerking in De Kroniek van 1896

Zend U mij bij gelegenheid kritieken van de *Verzoeking*?

Ook nog dit: ik hoorde iets van een *vierde* editie van *Eline Vere*? Zoû U eens zoo goed willen zijn te informeeren of dit zoo is, want *is* het zoo, dan moet ik er van Kampen over interpelleeren:[101] wil *U* dus eens voor mij onderzoeken welke editie de laatste van *Eline Vere* is?

Met vele groeten
Steeds Uw dw.
Louis Couperus.

150

Parijs 2.10.96.

Waarde Heer Veen.

Dank voor den brief, die in orde ontvangen is met cheque, en voor de couranten. Ik zal U waarschuwen wat *Metamorfoze* aangaat.

Steeds Uw dw.
L.C.

Ook 2 Majesty's ontvangen, maar geen Extaze's nog ...

151

Parijs
18 Rue Châteaubriand
Donderdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Uw brief is mij in goede orde geworden, met de chèque van *f* 300.-, vriendelijk dank.

Metamorfoze vordert maar heel langzaam, maar dat kan geen kwaad. Men moet den menschen niet te gauw en te veel des Guten geven! Ik ben nu midden in het derde boek: dat is dus de helft.

Is er geen kans op een tweeden druk *Wereldvrede* vooreerst? Zoo het eenigszins kan, zoû ik Uw voorschot van dit jaar willen beschouwen als eene vooruitbetaling van dien tweeden druk: meld mij dus s.v.p. of U er bepaald op gesteld is het als vooruitbetaling op *Metamorfoze* te beschouwen?

Eigenlijk hoû ik er niet van vooruit te ontvangen, maar ... de tijden zijn slecht! Mevrouw C. zoû gaarne een aardig boek willen vertalen: de oogen zijn beter en zij heeft hier veel vrijen tijd. Mocht U dus eens iets hebben, wees dan zoo goed aan haar

101 Een vierde druk verscheen pas in 1898 bij P.N. van Kampen & Zn., in een door Couperus herziene editie.

te denken. Ik zoû het echter van het boek willen laten afhangen of zij de vertaling met haar naam teekent of niet.-

Else Otten vraagt mij dringend copie van *Metamorfoze*. Is U geheel klaar met haar en is er iets tegen als ik haar nu zend de copie van het Eerste Boek? Wat vindt U? Hoort U nog iets van de Italiaansche vertalingen? Zoû U niet eens Fransche vertalingen kunnen in de hand werken? Ik zoû dan hier met uitgevers kunnen praten. Morgen ga ik naar de Wyzewa,[102] die over mij geschreven heeft in de Revue des Deux Mondes: over Wereldvrede. U ziet, ze vinden dat boek mooier hier dan thuis. Wat zoû U kunnen doen ten opzichte van Fransche vertalingen? Wil U s.v.p. zenden een ex: *Verzoeking Antonius* aan Mevrouw Boon Hartsinck,[103] geb. van Valkenburg, Velperweg, Arnhem.- Ziehier het maandelijksche bulletin!

Intusschen steeds gaarne
Uw dw
L.C.

De Eng. boeken ontving ik in goede orde: ze dienen hier een beetje als visitekaartjes!

152

Parijs
18 Rue Châteaubriand.
22.11.96.

Waarde Heer Veen.

Ik wilde gaarne nog eens terugkomen op de kwestie van het honorarium van *Metamorfoze* en wel in dezer voege:

Laten wij het bepalen op *ƒ* 2500.- (de roman wordt waarschijnlijk zoo groot als *Majesteit,* maar *1* deel; maar intusschen kan ik het volume ervan niet op *enkele bladzijden* vaststellen met nauwkeurigheid).

Voor de volgende drukken *ƒ* 1800.- Daar ik reeds vier maanden *ƒ* 300.- van U ontving, zoû ik U dan willen voorstellen mij in December nog *ƒ* 300.- te zenden en de overige *ƒ* 1000 te verdeelen over de vijf eerste maanden van het nieuwe

102 Teodor de Wyzewa, pseudoniem van T. Wyzewsky (1862-1917). Zie over hem Paul Delsemme, *Découverte des lettres néerlandaises par les français à la fin du XIXe siècle,* in De Nieuwe Taalgids, 55, 1962, blz. 18 en passim; id., *T. de Wyzewa et le cosmopolitisme littéraire en France à l' époque du symbolisme,* Bruxelles, 1967. Hij beschouwde Couperus als een der belangrijkste Nederlandse schrijvers van de jaren negentig. Zie zijn *Deux romanciers: M. Louis Couperus et M. Marcellus Emants,* in Revue des Deux Mondes, 1 april, 1896; id., *L'autobiographie d'un romancier hollandais,* in Revue des Deux Mondes, 15 juni, 1897.

103 Elisabeth Cornelia Maria Boon Hartsinck - Van Valkenburg (1845-1929). Zij is wellicht identiek met de door Van Booven, *Leven en W.,* blz. 9 geciteerde Mevrouw M.B.H., die zich herinnerde hoe zij ‘in 1895 ongehuwd, reizend met hare moeder en zuster in Italië menigmaal met het echtpaar Couperus wandelingen maakte door Rome’, waarbij Couperus zich als geleider aanbood en ‘door zijn manier van vertellen alles voor ons opleven’ deed.

jaar; dus iedere maand *f* 200.- Mocht U hiertoe genegen zijn, dan zoû U mij zeer verplichten en mij inderdaad zeer helpen.

U zoû dan de contracten in dezen zin kunnen opstellen en wij zouden ze nu kunnen teekenen. De roman is nu tot de helft gevorderd en voor het volgende najaar kan ik U het werk wel met zekerheid belooven.

Van Hall wilde al absoluut met Januari beginnen met het Eerste Boek, maar dat zullen wij maar niet doen. Ik ben nu midden in het Derde Boek (er komen er Vijf) en daar ik uitgerekend heb, dat dit de helft van *Majesteit* was, vertrouw ik dat het geheele werk zoo groot als *Majesteit* zijn zal, vooral omdat het Vierde Boek zeer rijk aan stof zal zijn.

U sprak indertijd van een uitgave in afdeelingen van *Majesteit, Wereldvrede,* en *Hooge Troeven*; veel sympathie heb ik voor die uitgave niet: de tweede druk van *Majesteit* is toch met een kleinere letter gedrukt: hoe wordt dus het geheel? En dan - hoewel ik natuurlijk *geen oogenblik* Uwe eerlijkheid verdenk: dit is verre van mij - een volgende druk is voor mij ... een volgende druk, en onwillekeurig kan ik er dus mijn voordeel niet in zien. Ik begrijp wel, dat het maar een handelstruc is en het eigenlijk nog maar ... de eerste druk blijft, maar toch: sympathiek is mij de manoeuvre niet.-

Ik bemoei mij liever maar niet met de Fransche uitgevers: als ze het niet doen na het artikel van de Wyzewa in de Revue des Deux Mondes over Wereldvrede, dan maar niet.

Wil U s.v.p. aan Mr. T. de Wyzewa, 12 Rue du Pré aux Clercs, Paris, zenden een paar presentexemplaren van *Hooge Troeven* en de *Verzoeking*.

Wat Else Otten betreft, zal ik mij gaarne aan Uw raad houden.

Intusschen na vriendelijke groeten

Uw dw
L.C.

153

Paris
8 Rue Chateaubriand
25 Nov. [z.j.]

Geachte Heer Veen,

Mijn man wil niet op Uw idee van Dyre Rein antwoorden omdat hij tegen het vertalen van een vertaling is.[103a] Want, niet waar, het verschijnt in het Duitsch, en ik zou het uit het Duitsch vertalen, daar ik tot mijn spijt geen Noorsch ken. Nu is het waar dat zoo'n vertaling veel verliest en natuurlijk niet zoo goed kan worden als eene direct uit het oorspronkelijke. Ook wordt er in ons land *direct*

103a Roman van de Noorse schrijver Jonas Lie (1833-1905), verschenen in 1896. Realist en fantast, schreef hij hiermee een verhaal met een demonische inslag.

vertaald uit het Noorsch, geloof ik, o.a. door Wijsman, is U dus niet bang dat er op zoo'n vertaling langs een omweg een aanmerking zal gemaakt worden?

Maar enfin, als U deze bezwaren niet deelt, en het boek toch laat vertalen, wil ik het gaarne doen, zend U het mij dan maar eens als het uit is. Maar is U het met de bezwaren eens, toe, zoek dan iets anders voor mij, ik zou gaarne iets onder handen hebben.

U zoudt er mij een groot genoegen mee doen. Heeft U geen lust in een Loti serie, daar zijn er nog vele van onvertaald. Enfin, zorgt U maar voor mij, ik laat het aan U over.

Met groeten
Uwe dw.
Elisabeth Couperus.

154

Parijs
18 Rue Chateaubriand
5.12.96

Waarde Heer Veen.

Brief en chèque in orde ontvangen; hartelijk dank ook voor de schikking voor 97.- Ik kreeg een verzoek van de Vereeniging Handwerkers-Vriendenkring, om een paar boeken voor hun bibliotheek. Als U er niets tegen heeft, zend ze dan een paar exemplaren van wat U wilt: b.v. *Majesteit* en *Wereldvrede*. Of iets anders. Het is zoo moeilijk zoo iets te weigeren. Ook b.v. *Williswinde*; enfin, ik laat de keus aan U over.

Het adres is B.R. Pereira
80 Zwanenburgwal.
Onze beste wenschen voor het Nieuwe Jaar!

Steeds Uw dw.
L.C.

155

Parijs
18 Rue Chat.Br.
Jan 97.

Waarde Heer Veen.

De chèque in orde ontvangen; hartelijk dank.

Zoo ook de Noorsche vertaling.[104] Het is heel aardig, ook dat artikel in de Bergensche revue. Maar geeft het eenig geldelijk voordeel? Zeker niet. Dan moeten

104 In 1896 verscheen een vertaling van *Majesteit* bij Alb. Cammermeyers Forlag, Kristiana: *Majestaet*.

we ons maar troosten met den roem! En dat zoû wel gaan, als de tijden maar wat beter waren, maar die zijn vrij beroerd tegenwoordig.

Iets nieuws is dit:

Er komt een Fransche vertaling van *Majesteit* door Louis Bresson, Waalsch predikant te Rotterdam, in de Revue Hebdomadaire, en daarna als boek, bij Plon.[105] Mr. Maurice Spronck - van het Journal des Débuts - sprak mij erover verleden* zomer, in den Haag. De vertaling verschijnt van den zomer. Plon biedt 1500 fr, te verdeelen tusschen den vertaler en mij. Alzoo 750 fr. Voor den vorm zeide ik mij niet te kunnen beslissen voor ik U geschreven had. Maar wij zullen maar accepteeren, niet waar: we kunnen toch niet veel anders doen en het is nog al aardig.

Mijn idee is natuurlijk met U te deelen. Tenzij U zoo edelmoedig is mij dezen keer (dat de vertaling U geen moeite en tijd gekost heeft), Uw deel te laten. Ik zit tegenwoordig erg te rekenen - trouwens, dat begrijpt U ook wel uit mijn geregelde voorschotjes - en elke paar honderd gulden is weêr wat.

Maar vindt U het aardig de eerste Fransche vertaling samen met mij te deelen, dan nemen wij ieder de helft van dezen primeur! Misschien, dat als *Majesteit* wat succès heeft in het Fransch U met Plon over andere vertalingen kunt onderhandelen. Ik wacht nog op een officiëelen brief van Spronck, dien ik U zoû opzenden, maar ik ontving nog niets. Steeds gaarne

Uw dw.
L.C.

156

Parijs
18 Rue Châteaubriand
11.1.97.

Waarde Heer Veen

Hierbij het officieele epistel van Spronck, dat ik U gaarne wilde laten inzien. Ik stel het op *hooge waarde,* dat U mij voortaan alle vertalingsbenefices wilt laten en daarbij U toch wilt bemoeien met de onderhandelingen; en de hartelijke wijze, waarop U mij over dit punt schrijft, bewijst mij, dat onze verhouding vriendschappelijker is dan gewoonlijk tusschen uitgever en auteur het geval is! Nogmaals dus: *hartelijk dank,* voor de vriendelijke wijze, waarop U mij wilt bevoordeelen, gaarne beloof ik U een bijdrage voor Uw Kerstnummer; misschien kan ik van den

105 In 1898 bij Plon, Nourrit et Cie, Paris, met een inleiding van Maurice Spronck, die daarin, met de woorden van Van Booven, *Leven en W.,* blz. 132 ‘aantoont dat, door een heel bijzondere toevalligheid, een Fransch schrijver, Jules Le Maitre, in zijn roman *Rois* tegelijkertijd nagenoeg hetzelfde onderwerp behandelt als Couperus en dat beide schrijvers tot de zelfde gevolgtrekkingen komen’. Volgens Spronck konden de schrijvers niet door elkaar beïnvloed zijn.

* Verbeterd i. pl. v. ‘van den’.

zomer iets schrijven, en in alle geval heb ik een schetsje in portefeuille.- U kunt er dus *vast* op rekenen.

Is de aflevering-uitgave van de Keizer-romans in een ander formaat dan de eerste? Dan zoû ik er wel een exemplaar van willen hebben; voor de compleete collectie van mijn eigen boeken.

Aan *Metamorfoze* ben ik druk bezig: ik hoop, dat het vroeg in het voorjaar klaar zal zijn.

Met vriendelijke groeten van mijne vrouw

Steeds gaarne
Uw dw.
Louis Couperus

Heeft U nog iets aan die Werkliedenvereeniging gedaan, of vond U het niet noodig?

157

Paris.
18 Rue Châteaubr.
6.2.97.

Waarde Heer Veen.

Brief en chèque in orde ontvangen. Hartelijk dank. Den 1sten Maart kom ik in den Haag terug, Pension Boelen 70$^{H.}$ Javastraat. *Metamorfoze* nadert zijn einde: ik hoop het deze maand af te maken. Ik geloof niet, dat ik U dezen keer met den omvang zal teleurstellen. Ten minste, naar de Engelsche vertaling gerekend (die geene coupures heeft) zijn het evenveel *woorden*!! U ziet, zuiverder kan ik niet berekenen. Ik zal U de copie in Maart ter lezing zenden: wil U ze dan s.v.p. zoo *spoedig mogelijk* doen toekomen aan den heer Van Hall, 11 Vondelstraat (ik weet het nummer niet goed.)

Vele groeten van mijn vrouw en steeds gaarne

Uw dw.
L.C.

158

Pension Devies
H. Blanchonnet
Rue Chateaubriand, 18
Champs-Elysees
Paris

Paris

15 Februari [97]

Geachte Heer Veen,
Het doet mij genoegen te hooren dat U een geschikt boek bemachtigd heeft, en

gaarne wil ik het vertalen. Hoe lang is het, en heeft U al eenigszins een idee over het honorarium? Daar er zooals U schrijft geen haast bij is, heb ik liever dat U mij het boek toezendt in de eerste dagen van Maart, pension Boelen, Javastraat 70^{h}, Haag; wij denken primo Maart weer in het vaderland terug te komen en deze veertien dagen zou ik toch niet veel kunnen doen, door de copie van Metamorfoze. Maar ik zal in ieder geval maken dat het vóór het najaar klaar is, en ik vind het aardig van U bij Uwe vondst aan mij gedacht te hebben.

Met vriendelijke groeten van mijn man

Steeds Uw dw:
Elisabeth Couperus

159

Paris
Rue Chateaubriand 18
20 Febr: [97]

Geachte Heer Veen,

Met genoegen zal ik de vertaling op mij nemen. Zend mij s.v.p. het boek dus na 1 Maart in den Haag. Mijn man vraagt of u ook weet hoe het staat met de Italiaansche vertalingen?

Achtend met vele groeten

Elisabeth Couperus.

160

den Haag.
2.3.97.

Waarde Heer Veen.

Ik zend U vandaag een groot gedeelte van *Metamorfoze*. Lees het vliegensvlug en zend het *zoo spoedig mogelijk* naar Mr. J.N. van Hall, Vondelstraat.

Zend de twee eerste *Boeken,* - het eerste gedeelte voor de Gids - *niet later dan morgen*.

Ik vind van U een pakje,[*] nog niet opengemaakt!

In haast

Uw dw.
L.C.

[*] En aang. brief.

VIII. Maart 1897-Maart 1898 (Brief 161-189)

Terug in Den Haag, gaat voor Couperus het voorjaar zonder bijzondere gebeurtenissen voorbij. In April/Mei 1897 moet het bekende portret door H.J. Haverman ontstaan zijn, dat op Couperus' voorstel aan *Metamorfoze* wordt toegevoegd (brief 167).[106] Behalve met de publicatie van dit boek, houdt het echtpaar zich bezig met vertalingen. Typerend en niet zo verbazingwekkend is Couperus' voorkeur voor *Oblomow,*[107] een boek dat enige invloed gehad lijkt te hebben op *Metamorfoze*.

Begin Juli gaat hij naar Heidelberg, hoofdzakelijk om er te wandelen en er te luieren, maar ook wel met het plan 's middags weer wat aan het schrijven te gaan. Hier ontmoeten hij en Elisabeth Dr. P. Th. L. Kan en diens jonge vrouw. Kan, die later te Leiden hoogleraar in de keel-, neus- en oorheelkunde zou worden, verbleef toen voor studiedoeleinden in het zelfde pension als de Couperussen.[108] Op 6 Augustus begon Couperus hier aan *Psyche*. In dit boek schijnt de naam van Emeralda een idee van Mevrouw Kan te zijn.[109] Het presentexemplaar dat Couperus later laat zenden (brief 209) kreeg de opdracht ‘Aan de petemoei van Emeralda’ mee. *Psyche* zou een paar maanden later te Dresden worden voltooid. Nog schrijvend aan dit werk denkt Couperus al aan illustraties van Toorop. De eerste druk van *Psyche* verscheen in 1898, in een band van diens ontwerp.[110]

Op 31 Augustus 1897 wordt Couperus naar aanleiding van de verjaardag van Koningin Wilhelmina geridderd tot officier in de orde van Oranje Nassau. Veen, die hem naar aanleiding daarvan gelukwenst (brief 177), is niet de enige geweest. De oude heer Couperus zond zijn zoon onmiddellijk de bijbehorende decoratie.[111] Couperus' dankbaarheid voor de ridderorde uitte zich in het zenden van presentexemplaren van *Metamorfoze* aan de ministers van Buitenlandse Zaken en van Justitie. Zelfs aan Koningin Emma werd gedacht, maar daar kwam hij later op terug. Overigens valt het op, dat er ook een presentexemplaar naar Pier Pander

106 Van Booven, *Leven en W.,* t.o. blz. 164. *Louis Couperus* (Schrijvers Prentenboek 9), Den Haag, 1963, blz. 21 afb. 57.

107 I.A. Gontsjarow (1812-1891) publiceerde *Oblomow* in 1859. Couperus las het boek waarschijnlijk in de Franse vertaling. - Zie voor het ontstaan van *Metamorfoze* Van Booven, *Leven en W.,* blz. 142-150 en passim; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 84 e.v.

108 Prof. Dr. P. Th. L. Kan (1872-1940), gehuwd met Johanna A.J. Peelen. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 155; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 87-89.

109 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 155.

110 Braches, *Boek als N.K.,* blz. 174, 281 en 282.

111 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 156, citeert een brief van Couperus aan Marie Vlielander Hein waarin we lezen: ‘Ik vond het een alleraardigst idee van hem en was er zeer door getoucheerd, ik hoop dat hij dat uit mijn brief gezien heeft. Als het eens te pas komt, zeg dan aan opa, beste Mies, dat ik waarlijk zeer getroffen was door zijn cadeau! 's Avonds draag ik nu mijn oranje roos, maar of ik het altijd zal doen weet ik niet, ik voel me een beetje schichtig met die eerwaardigheid aan mijn knoopsgat ...’. De brief dateert van 7 September 1897, zie ook Maatstaf 11, juni/juli, 1963, blz. 166; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 88.

gaat. Deze speelt een rol in *Metamorfoze* onder de naam Fedder.[112] Dat Jhr. J.H. Ram behalve een presentexemplaar ook het manuscript van *Metamorfoze* krijgt in plaats van Veen, is meer dan een Freudiaanse vergissing, als wij bedenken, dat Ram waarschijnlijk voor een deel de stof van het Boek van Anarchisme geleverd heeft.[113] Couperus heeft op 5 December Ram verzocht, het manuscript alsnog aan Veen te zenden, maar Ram schijnt dat niet gedaan te hebben (brief 192). Couperus' verzoek om Maurits Wagenvoort ook een presentexemplaar van *Metamorfoze* te zenden (brief 180), berust op zijn bewondering voor diens *Maria van Magdala,*[114] waarvan hij de lectuur ook aan Ram aanbeval.

Midden December wordt Couperus te Dresden wat ziek. Het echtpaar blijft nog tot 16 Februari 1898 in die stad, om vervolgens via Berlijn, waar zij kennissen gaan opzoeken, begin Maart weer naar Den Haag te gaan.

161

Vrijdag [6.III.97]

Waarde Heer Veen.

Den brief etc. in orde ontvangen: hartelijk dank.

Het doet mij genoegen, dat *M.* U bevalt. Ik zend U de copie, zoodra ze overgeschreven is.

Mocht U eens in den Haag komen, kom ons dan eens zien en blijf lunchen of dineeren, naarmate het uitkomt.

Steeds gaarne
Uw dw
L.C.

162

70H. - Javastraat
Zondag [7.III.97]

Waarde Heer Veen.

Wij zullen U zeer gaarne Donderdag ontvangen: meld ons dan hoe laat U komt. Else O. zeurt geweldig om de proeven van *M.:* kan ik haar die nu zenden? Ze zoû gaarne tegelijk met *de Gids* in Duitschland haar vertaling publiceeren.

Steeds gaarne

112 J.P. Wiersma, *Pier Pander, een Friese beeldhouwer in Rome,* Drachten, 1966, blz. 120; 126. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 187.

113 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 151.

114 Verschenen in 1897. Vgl. noot 96. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 156: eind 1897 schreef hij aan Ram, ‘dat hij zich ziek voelde, maar hij was erg getroffen door Maurits Wagenvoort's *Maria van Magdala,* en noemde het een mooi boek dat R. bepaald moest lezen’.

Uw dw.
L.C.

163

Vrijdag [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ziehier slot *Nirwana* en begin Peter Halket.[115] Ik zal de proeven van Peter corrigeeren. Zend s.v.p. *Nirwana* na lezing aan papa Van Hall.

Ik ben nog onder mijne boeken kwijt:

Extaze met sterretje

Lent v Vaerzen met sterretje

IJdel Geld, ingebonden. (dat bestaat immers?)

Zoû U zoo vriendelijk willen zijn, die lacune aan te vullen? Doe er dan ook bij *Noodlot* met sterretje: dat vertelde U mij immers dat een nieuwigheid was?

Ik dank U zeer voor de boeken, die U mij zond.

Wij vonden het heel gezellig U verleden eens bij ons te zien. Herhaal dat, als het nog eens te pas komt.

Met vriendelijke groeten ook van mijne vrouw

Steeds gaarne
Uw dw
L.C.

164

[z.j.]

Waarde Heer Veen.

Hierbij het derde gedeelte ter lezing, maar lees het zoo *gauw mogelijk* en zend het binnen een paar dagen s.v.p. naar Van Hall. Het slot zend ik U spoedig.

Met vriendelijke groeten
Steeds Uw dw.
L.C.

165

Vrijdag [3.IV.97]

Waarde Heer Veen.

Brief met inhoud in orde ontvangen: hartelijk dank. Ook het pakket met boeken. Ik mis nog *Williswinde*: zoû ik U daarom ook nog mogen vragen? Pas langzamerhand

115 Olive Schreiner, *Trooper Peter Halket of Mashonaland,* London, 1897. Gepubliceerd door Elisabeth Couperus als *Peter Halket van Mashonaland,* in 1897. Herdrukt in 1899 en 1903.

ontdek ik al mijne verliezen: het is een razzia geweest! Zal U Nirwana spoedig aan papa v H. zenden: het moest er al zijn! Spoedig zenden wij U copie van Peter H.

166

den Haag.
7.4.97

Waarde Heer Veen
Dank voor *Williswinde:* ik geloof, dat ik nu alles compleet heb. Ik zal U spoedig *de Gids* zenden, maar wil nog een tijdje geduld hebben. Ik geloof, dat één proef van *Peter Halket* voldoende is, niet waar? De vertaling vordert goed.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

167

Den Haag
70 Javastraat
6.V.97.

Waarde Heer Veen
Ik heb U over veel te schrijven, en begin dus maar:
Den aangeteekenden brief in orde ontvangen, hartelijk dank.
Copie Halket zal U gezonden worden.
Verder zal ik U de Gidsnummers van *Metamorfoze* zenden, maar over eenigen tijd, omdat ik mij toch nog niet wijden kan aan de proeven van het boek, voordat alle Gidsproeven zijn nagezien. Laat ons dus nog wat wachten met drukken.
Het oorspronkelijk Ms. zal ik U als souvenir zenden, zoodra *Metamorfoze* in de *Gids* verschenen is.
Zoû ik voor de volgende maand kunnen rekenen op het honorarium Halket en dat van de Duitsche vertaling *Metamorfoze,* of wanneer zoû U dit laatste van Mej. Otten ontvangen?
U schreef mij verleden naar Parijs, dat er wellicht een 2de editie *Hooge Troeven* mogelijk was: kan ik hierop rekenen voor dezen zomer?
Zoû U als U het een en ander in couranten of tijdschriften omtrent *Metamorfoze* ziet, mij dit nu al willen zenden? Mij ontgaat bijna alles van dien aard. U zoû er mij zeer meê verplichten. Wij hebben nog geen contract gemaakt *Metamorfoze:* zoû U mij dit willen zenden, met betrekking tot de volgende uitgaven.
Vervolgens dit: Haverman teekent mij voor *Woord en Beeld:* hij heeft twee portretten gemaakt, een met hoed, een gewoon, beide zeer goed: zoû U er een willen hebben voor *Metamorfoze*?[116] Het was een idee van hem en ik zoû het uitstekend

116 Vergelijk noot 106. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 291, noemt eveneens de twee portretten: een tekening in zwart/wit en een andere in kleur. Het tweede portret, met hoed, zou zich in het Haags Gemeente Museum moeten bevinden volgens Van Booven, maar is daar niet (meer?) aanwezig, naar de conservator van het Prentenkabinet, Drs. C.H.A. Broos mij vriendelijk meedeelt. (In 1933 zou het daar nog geweest moeten zijn). In Woord en beeld,

vinden. Lacht het U toe, schrijf hem dan:
1 Kasuariestraat, alhier.
Ziedaar een heeleboel wissewasjes.
Met vriendelijke groeten van ons beiden

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

168

Pinksteren [97]

Waarde Heer Veen.
Hierbij het contract geteekend terug. Den aangeteekenden brief in orde ontvangen. Ik had gaarne een proef ontvangen van den *Brief uit Venetië*: is het hiervoor te laat?[117] Er komen anders licht vergissingen met namen.
Metamorfoze kunt U uit den Gids laten nadrukken, maar ik verwacht natuurlijk de proeven, als gewoonlijk.
Het derde deel zend ik U spoedig.

Steeds Uw dw
L.C.

169

den Haag
Zaterdag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.
De laatste proeven van Peter H. verzend ik U.
Ik zie op de laatste bladzij bij de annonce's een tweeden druk van Reisimpressies?? Ik hoorde er nog niets van, van U.
U weet, dat U er den Venetiaanschen brief uit *de Gids* kan bijvoegen. (Ik bezit die Gids niet meer.)
Zullen wij niet de contracten van *Metamorfoze* eens teekenen? Maar de tweede druk en volgende waren vastgesteld: *ƒ* 1800; ten minste U vond dat indertijd goed, zooals ik uit onze correspondentie zie.

Steeds gaarne

1897, blz. 288-294 schreef Frans Netscher het artikel over *Louis Couperus,* waarbij het portret zonder hoed als illustratie over een hele pagina is gereproduceerd. - In dit te weinig geciteerde stuk toont Netscher de grote invloed van Mr. Carel Vosmaer op Couperus aan, naast de invloed van Potgieter.

117 Bedoeld voor een nieuwe editie van *Reisimpressies,* zie brief 178.

Uw dw
L.C.

Heeft U de Gidsen ontvangen?

170

Dinsdag [10.VI.97]

Waarde Heer Veen.
Ik hoor van artikels, die verschijnen over *Metam.*; mocht U eens wat tegenkomen, zend mij het dan s.v.p.; bv. de groene Amsterdammer: daar moet wat in staan. Ik krijg anders niets onder oogen!

Uw dw.
L.C.

171

[12.VI.97]

Geachte Heer Veen,
Ik heb de Schetsen in Lavendel[118] gelezen en vind ze nog al aardig geschreven, maar verder gaat mijn oordeel niet. Toe, leest u ze zelf ook eens? Heeft u nog een tweede ex. of wil ik u dit terug zenden?

Met groeten
Uw dw.
E. Couperus

172

Heidelberg.
Pension Internationale
Anlage 10.
6 Juli [97].

Geachte Heer Veen,
Heeft u het 'Lavendel' boek gelezen, en wat vindt u er van? Geschikt of niet? Ik las een dezer dagen 'Der Absturz' van Gontscharow, heel mooi, en ik zou wel lust hebben het te vertalen, als u het zou willen nemen. Of vindt U het een bezwaar dat ik het uit het Duitsch zou vertalen, want Russisch ..., helaas, daar moet ik mijn onmacht voor bekennen. Ik zou u gaarne het boek ter lezing zenden, maar heb het niet in eigendom en las het ook van een ander. Of kent u het misschien? Het is van de zelfde schrijver van 'Oblomow' een boek waar mijn man mee dweept.
Toe, denkt u er eens over en leest het als u tijd heeft, ik zou weer gaarne wat onder handen hebben; en ik heb er nu alle tijd voor, want al zijn Heidelbergs om-

118 Jerôme K. Jerôme, *Lavender Sketches,* die Elisabeth Couperus anoniem zal vertalen als *Schetsen,* Amsterdam, 1899.

streken nog zoo mooi, een mensch kan niet altijd wandelen. Hoe staat het eigenlijk met Troeper Pieter,* is hij al verschenen?

Met vriendelijken groet ook van mijn man

Uw dw:
Elisabeth Couperus.

173

Heidelberg.
Pension Internationale
[9.VII.97]

Waarde Heer Veen

Ik betuig U mijn zeer hartelijken dank voor Uw zoo gracieus cadeau, dat ik volgaarne aanneem en op hoogen prijs stel.[119]

Wil U het voor mij bewaren tot ik weêr in den Haag kom, heel graag. En is U daarbij nog zoo vriendelijk het te encadreeren; dan zoû ik zeggen: een eenvoudigen eikenhouten lijst. Nogmaals hartelijk, hartelijk dank.-

Metamorfoze gedecideerd in *één* deel. Dat mag niet anders. Anders breekt U den 'bouw' van mijn boek barbaarsch in tweeën! Het boek is geheel geschreven als *één deel*.

Heel gaarne ontvangen wij hier één troepertje, om te zien hoe het boek er uit ziet: ik denk, dat Jufvr. Boelen Uw pakket netjes heeft opgeborgen.

Met vriendelijke groeten ook van mijne vrouw.

Steeds Uw dw.
L.C.

174

[Heidelberg 3.VIII.97]

Waarde Heer Veen

Ik krijg de proeven terug, zonder dat men aan de drukkerij nota gelieft te nemen van mijn aanmerkingen.

De proeven klopten niet, sluiten niet aan elkaár, en ik kan ze dus *niet* corrigeeren.

Gaarne Uw dw.

* Schertsenderwijs voor Trooper Peter, naar de Engelse titel. Vgl. ook brief 173: 'troepertje'.

119 Waarschijnlijk heeft Veen (zie brief 167) van Haverman één van de twee voor Woord en Beeld getekende portretten gekocht - dat zonder hoed werd in *Metamorfoze* als frontispice afgedrukt - en dit vervolgens aan Couperus geschonken. Eén van de portretten was in 1933 nog in het bezit van de uitgeverij. Vergelijk noot 116. - Zie ook brief 188.

L.C.

175

[z.j.]

Waarde Heer Veen.
Het motto staat voor het *geheele* boek; en moet dus gedrukt worden voór het titelblad van het *Boek van Torquato Tasso* en *niet er na*. Wil U dit dus aanwijzen s.v.p.- Ik kan niet voort met de proeven, want ze kloppen niet en ik ben bang, dat er vergissingen gebeuren, als ik voortga.
Ook vel 6 en 7 kloppen niet. Laat U dit dus eens nazien. Zijn de Gidsbladzijden weg, dan zal ik het wel uit het hoofd nazien, maar eerst moet de boel kloppen.

Steeds Uw dw.
L.C.

176

Heidelberg
Pension Internationale.
11.8.97.

Waarde Heer Veen.
Ik kan de proeven onmogelijk verder nazien, voor alles in orde is. De kwestie is deze: de proeven *5* en *6,* en *6* en *7* klopten niet: ik heb hier noch *de Gids,* noch eenig manuscript, waarnaar ik kan nazien, wat er moet staan. Ik kan dus met de beste wil van de wereld niet verder, want ik kan toch niet aan U of aan de drukker overlaten in te vullen wat vergeten is te drukken. Ik zie er niets anders op, dan dat U een nieuwe *Gids* neemt, en daarnaar laat corrigeeren. Het treft ook ongelukkig, dat de eerste zending van Proef vel *5* verloren is. Wat Mej. Boelen zondt, was het Gidsnummer van Juli, dus had niets met de proeven te maken. Het is waarlijk geen kwade wil, dat ik niet verder corrigeer, maar ik heb eenvoudig niets om naar te corrigeeren.
Laat dus zoo spoedig mogelijk hier in voorzien. Het spijt mij zeer, dat ik geen oude copie van *Metamorfoze* bij mij heb. Maar het is nu eenmaal niet anders.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

177

Dresden
Pension Mehring
22 Walpurgisstrasse.
[11.IX.97]

Waarde Heer Veen.
Ziehier ons nieuwe adres!
Hartelijk dank voor Uwe felicitatie.
Ik ontving nog geene proeven van Anarchisme.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

In haast.

178

Dresden.
Pension Mehring.
Maandag. [4.X.97]

Waarde Heer Veen.

Hierbij de proeven van *Metamorfoze:* Mijn compliment aan de drukkers: alles is mooi uit *de Gids* overgedrukt geworden. Revizie is alleen noodig van die vellen, waaruit ik eenige bladzijden geschrapt heb; bladzijden, in de Gids nog op hun plaats, maar niet in het *boek*. Hoe staat het met de band, en wie teekent die?

Mijne vrouw is druk bezig aan Jerôme: ik zal U spoedig een 6 vel copie ervan zenden.

Heel interessant vind ik die bundel niet. Maar ik zal de proeven ervan nazien. Ik ontving gaarne een ex. van de Reisimpressies, waarin de Venetiaansche Brief werd opgenomen.

Als het niet indiscreet is, wees dan zoo vriendelijk en zend s.v.p. twee presentex: (gebonden) van *Majesteit* en *Wereldvrede* - ik meen van ieder: een - aan mijn nichtje in Indië Mej. Stanny Valette te Buitenzorg,[120] met deze kaartjes in de boeken gelegd. U zoû mij er veel genoegen mede doen. Ik voeg hierbij een lijstje van de presentex: van *Metamorfoze*.

Ik ben druk bezig aan het schrijven van een symboliek sprookje: *Psyche.,* dat heel aardig wordt. Het zoû zeer geschikt zijn om door onze symbolieke jongere artisten geïllustreerd te worden ...

Zend U mij s.v.p. de overgedrukte vellen van *M.*?

Met heel veel groeten ook van mijn vrouw.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

N.B. Ik zal U die visitekaartjes later zenden: meld mij dan even wanneer U de verzendingen doen wil.

Zou U Peter Halket willen zenden aan
Mevrouw Baud-Steenstra-Toussaint
Koffieonderneming Gabroe-Birnie
Blitar Kedirie
Java.

Wil U in de presentex. van *M.* een kaartje leggen. (zie boven) De twee beschreven* kaartjes zijn voor Mej. Valette (*Majesteit* en *Wereldvrede*).

120 De in 1878 geboren dochter van Couperus' zuster Geertruida.
* Doorgehaald.

Aan Z.E. den Minister van Binnenl. Zaken Goeman-Borgesius
Aan Z.E. den Minister van Justitie,
Mr. Cort van der Linden
Mr. J.R. Couperus - den Haag
Dr. J. ten Brink - Leiden
Mevrouw Baud-Steenstra-Toussaint
te Gabroe-Birnie, Blitar, Kedirie
Java.
Dr. Van Praag. Oudewater[121]
Pier Pander, Via Gaëta, Rome
Mej. M. Baud (ten huize Dr. Versteeg), Barneveld[122]
Mej. S. Valette (Buitenzorg)
Java
Bar.nesse Taets van Amerongen.
Laussanne, ten huize van Jhr. H. van Lawick.
Gai-Côteau, Avenue des Alpes
Teodor de Wyzewa.
Revue des Deux Mondes, Paris
Jhr. J.H. Ram.
93 Willemstraat
Den Haag
Voor mij 2 exemplaren
Misschien dat ik ook een ex: zend aan de Koningin-Regentes, door Jhr. de Ranitz, maar dat zal ik U nog schrijven.

121 In Oudewater praktizeerde Hendrik Pieter van Praag (1870-1948), zoon van de gelijknamige arts die in 1827 geboren werd. Het betreft hier ongetwijfeld de zoon.

122 Dit moet Dr. Jan Versteeg geweest zijn (1835-1911), die in Barneveld vele jaren een praktijk heeft uitgeoefend, namelijk van 1879 tot 1906, waarna hij naar Huis ter Heide ging. Gehuwd met Jacoba Johanna Immink, kreeg hij 8 kinderen. Naast zijn huisartsenpraktijk deed hij dienst als gemeente-geneesheer en was voorzitter van de Gezondheidscommissie Nijkerk. Versteeg verwierf zich faam als zenuwarts, en stond aan het hoofd van een kleine particuliere inrichting. Hij bewoonde een pand aan de Schoutenstraat, later verbouwd tot onderwijzerswoning voor de School met den Bijbel. In het daar tegenover gelegen buitengoed 'Duinkerken' opende hij na 1893 een inrichting voor zenuwlijders. Gedeeltelijk bestaat dit huis nog, zie R.H. Nijhoff, *Groeten uit Barneveld,* Alphen a/ Rijn, 1974, nr. 112. - Minta Baud is hier waarschijnlijk als patiënte opgenomen. Reminiscenties hieraan lijken in *De Boeken der Kleine Zielen* te zijn verwerkt (*Zielenschemering,* I), waar Couperus het nabije Nunspeet in de plaats van Barneveld heeft gesteld, en Ernst gaat logeren in 'een lieve villa' bij dokter Van Heuvel, die 'enkele zenuwpatiënten' heeft. 'Zijn kamer is lief, het uitzicht vrolijk ... dokter Van Heuvel en zijn vrouw zijn hartelijke, eenvoudige menschen ... Het zal zelfs geen isolatiekuur zijn'. 'Het huis lag van den weg af in een grooten tuin van rustige schaduw', etc. - Daar de figuur van Ernst geïnspireerd lijkt te zijn op Couperus' oudste broer, die lange tijd in Meerenberg te Santpoort werd verpleegd, heeft de auteur hier vermoedelijk twee motieven dooreen geweven. In de zenuwzieke Marietje kunnen trekken van Minta Baud zijn overgenomen. Bij gebrek aan familiecorrespondentie blijft dit alles helaas echter in de hypothese steken.

179

Dresden
22 Walpurgisstrasze
13.XI.97.

Waarde Heer Veen.

Noodkreet van den Boheemschen post-assistent, dat hij geen 100 Mark betalen kan. Hij vraagt mijne permissie, en vrijstelling van de 100 Mark. Ik schreef hem, dat ik, voor mij, niets tegen zijne vertaling had, maar dat U steeds een financieele vergoeding voor de vertalingsrechten vroeg, die meestal werd toegestaan.

Wat wil U doen? Hij kan toch vertalen, zonder te betalen. Wees dus zoo goed en schrijf hem Uw laatste woord.

Psyche is af, en komt in Januari in *de Gids*. Wil ik Toorop er eens over schrijven?[123] Het leent zich geheel en al tot illustraties.

Ik zie iederen dag uit naar *Metamorfoze*. Wat duurt dat lang?

Meld mij even, wanneer U de visite-kaartjes wilt hebben.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

180

Dresden.
22 Walpurgisstrasze
19.XI.97

Waarde Heer Veen.

Ik ontving de beide exemplaren van *Metamorfoze:* het boek ziet er mooi uit en ik dank U van harte voor den grooten zorg, die U steeds besteedt aan de verschijning van mijn geesteskinderen! Het portret dunkt mij door de verzachte tint der reproductie iets aangenamer: maar dwepen doen wij er niet mee, mijn vrouw noch ik. Ik geloof, dat het papier iets dunner is dan gewoonlijk: werd het boek anders te onhandig dik? Alleen heb ik deze aanmerking, waarop U waarlijk eens goed moet letten een volgenden keer; er staan telkens letters los van elkaar, zooals bv. op bl. 60 *z wering, s temming* (onderaan). Dat is door het heele boek heen en gebeurt altijd met het

123 Couperus schreef Toorop zes dagen later, d.d. 19 November 1897. Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 281. Tekst van deze brief in Maatstaf 11, juni/juli, 1963, blz. 166-167, waarin o.a.: 'Veen sprak U reeds over *Psyche,* en ook ik neem de vrijheid Uw aandacht te vestigen op mijn sprookje, dat in Januari in *De Gids* verschijnt. Het zoû mij een groote vreugde zijn zoo U er motief ter illustratie in vond, en zoo wij er samen een mooi boek van konden maken. Terwijl ik er aan schreef, heb ik dikwijls aan U gedacht, en ik geloof bijna zeker, dat U er iets in vinden zal'. In dezelfde brief geeft Couperus uiting aan zijn ingenomenheid met Toorop's band voor *Metamorfoze*. Zie ook brief 180, en het negatieve oordeel van Elisabeth.

afdrukken, want in de proeven corrigeer ik die losse letters altijd. En het staat zoo slordig.

De band van Toorop dunkt mij heel mooi gevoeld. (Mijne vrouw vindt dien te onrustig). Mij dunkt de 'Metamorfoze' wel mooi weêrgegeven in die 'wordende' figuur en die kronkelende lijnen. Toorop zoû *Psyche* wel mooi kunnen doen. Ik hoop van harte, dat wij het eens kunnen worden. Als ik rijk was, zoû ik zoo gaarne U *Psyche* voor niets afstaan om er een prachtig boek van te maken! Maar nu, al geeft de critiek mij ook altijd de reputatie van in 'weelde' te leven, mag ik dat niet doen. Die 'weelde' is maar erg betrekkelijk en sluit dit jaar met een flink te kort! Ik kan nog niets zeggen van grootte: ziet U maar zelve in Januari, in *den Gids*; dan kunnen wij ook over het honorarium praten.

Ik zal Toorop er eens over schrijven en U dien brief adresseeren, omdat ik zijn adres niet weet.

Wij zullen maar geen ex. aan H.M. zenden.

De kaartjes verzond ik U gisteren.

Ik wensch U van harte voorspoed toe met *Metamorfoze*!

Steeds Uw dienstw.
Louis Couperus.

Mag ik rekenen, dat U mij de 'lauwers en disteltakken' zend? Ik lees hier bijna nooit Nederlandsche periodieken, en weet toch gaarne wat ze van *Metamorfoze* gaan vertellen.

Gaarne had ik dat U nog een ex: zond aan Maurits Wagenvoort (Vosmeer de Spie), maar ik weet zijn adres niet. Kan U daar achter komen? En ook aan Frans Netscher, te Rotterdam. Dan is het genoeg.

Else Otten schrijft, dat ze nog maar geen uitgever vindt, maar houdt zich toch steeds gerecommandeerd. Zoû U haar later over *Psyche* willen schrijven?

181

Dresden.
22 Walpurgisstrasze.
24.11.97.

Waarde Heer Veen.

Uw beide brieven ontvangen: het is jammer, dat U zelve minder tevreden is, maar waarlijk, ik krijg toch een mooien indruk van het boek. Ik vind de band zeer origineel en kijk er met pleizier naar. Wat het standje aan den drukker betreft: *fouten* zijn er niet in, maar *losse letters*: en daar ik die altijd samenvoeg in de proeven, gebeurt dat door slordigheid met overdrukken.

Uw eerste brief heeft mij een schrik bezorgd ... U herinnert me aan een belofte, die ik tot mijn schande ... vergeten was! En nu heb ik het manuscript van *Metamorfoze* al weggegeven aan mijn vriend Ram! Het doet mij verbazend leed, en mijne vrouw heeft er mij al over onderhouden. Als U mij nu ook een standje maakt, dan buig ik deemoedig het hoofd, want ik kan er niets tegen zeggen. Maar een mensch kan zich

altijd pogen te verbeteren, en als ik U nu beloof het manuscript van *Psyche,* dat ik U zenden zal, *zoodra* de novelle in Januari verschijnt,

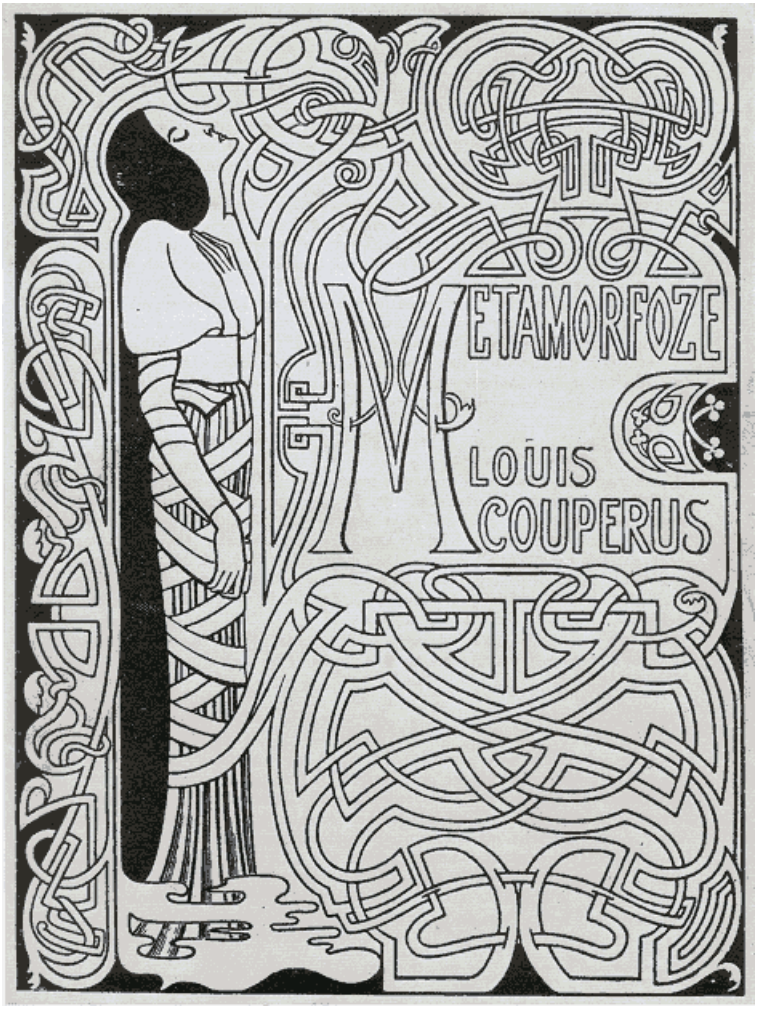

Bandontwerp door Jan Toorop voor Metamorfoze, 1897.

mag ik dan hopen, dat U mij niet een al te grooten woordbreker vind? Intusschen, duizend excuses: het doet mij waarlijk leed, dat ik zoo suf ben geweest!

Psyche is uitstekend geschikt voor prachtwerk: het is een sprookje, en al zeg ik het zelf, een mooi dingetje. Ik zoû er ook dolgaarne iets heel moois van maken, waar het zich uitstekend toe leent, beter dan een van mijn andere werken. Als nu die lamme geldkwesties maar niet tusschen beide moeten komen! Ik zoû er ook gaarne aan den eenen kant een opoffering voor doen, maar aan den anderen kant moet ik den laatsten tijd zoo rekenen, en ik ben dus in een tweestrijd. Enfin, wij zullen zien, en afwachten tot U in Januari zelve oordeelen kunt. Want als ik U nu over grootte etc schrijf, dan kan ik mij vergissen, en kan U toch nog niet zuiver berekenen.

Ik dank U zeer voor Uw allervriendelijkst postscriptum. Op het oogenblik echter gaat het nog al, en is het maar verstandiger nog niet Uw hulp in te roepen. Intusschen, hartelijk dank voor Uw vriendelijk woord.

Ik zend U hierbij een aanvraag: moeten wij hier op reageeren en zijn er 'voorwaarden' te stellen? De keuze laat ik den bloemlezer over.

Vele groeten van mijne vrouw en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus

Noodlot van Jäger is *niet* in druk verschenen, maar ik weet niet waar het Ms. is.[124] De familie van mijn overleden vriend heeft weinig égards gehad voor zijn werk en papieren. Misschien zoû U er Mevrouw de Wed. Jäger naar kunnen vragen te Utrecht (directrice van het Ooglijdersgesticht); maar misschien is het tooneelstuk wel ... weg! Wie vroeg U er naar? Jäger had ook een tooneelspel voltooid: *De laatste koning,* waar veel goeds in was. Ik had het er verleden met Van Nouhuys over. Maar de familie is voor den doode, die voor hen *alles* was, eenvoudig schandalig onverschillig geweest.-

182

Dresden
22 Walpurgisstrasze.[I]
11.XII.97.

Waarde Heer Veen.

Daar ik den laatsten proef van *de Gids* ontving, kan ik U nu zekere gegevens voor *Psyche* geven. De novelle beslaat 96 Gidsbladzijden en is dus een werk, zoo groot als *Extaze,* dat, als ik mij wel herinner *90* Gidsbladzijden telde. Van Else Otten hoorde ik reeds van Uw fameuse buitenlandsche plannen. Ik hoop van harte dat er iets zeer moois van worden kan.

124 Gerrit Jäger bewerkte *Noodlot* voor het toneel. Vgl. noot 21. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 130-131. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 77-78.

Toen ik de novelle geschreven had en nog niet aan de prachtuitgave dacht, berekende ik het honorarium op ± *f* 1200. Nu, met de prachtuitgave, en mij Uwe woorden van vroeger herinnerende, zoû ik U de handen wat vrij willen laten, en niet dadelijk een vaste som vragen. Maar daar staat tegenover, dat ik in het begin van het volgende jaar eenig slijk der aarde noodig heb! Nu wilde ik U het volgende voorstellen:

Is er kans in '98 op een tweede druk *Wereldvrede,* en zoû U mij de *f* 1500.- van dien tweeden druk in Febr. Maart en April kunnen voorschieten? Zoo U hier kans toe zag, zoû ik U geheel vrij spel met Psyche geven en U zeggen: maak er in binnen- en buitenland van wat U kan, en geef mij ervan wat U mogelijk is, en bedenk zelve de condities etc. Ik hoop, dat het slot van de affaire mij dan niet al te veel tegenvalt. In alle gevalle wil ik het wel eens probeeren om iets heel moois van *Psyche* te maken. Maar ik zie er alleen mogelijkheid toe, als de 2de druk *Wereldvrede* mogelijk zoû zijn, omdat ik in het begin van het volgende jaar waarlijk wat geld moet hebben.

Ziedaar de zaak geexpliceerd en antwoord mij nu spoedig wat Uw denkbeeld is.- Hartelijk dank voor de verschillende toezendingen: (ik meen de critieken). Veel zaaks is het nog niet!

Vele groeten van mijn vrouw en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus

183

Dresden.
6.1.98.

Waarde Heer Veen.

Het liefst had ik U vrij spel met *Psyche* gegeven: jammer dus, dat *Wereldvrede* nog niet kan. Als de twee andere werkjes kunnen herdrukt worden, zoû ik U voorstellen:

Illuzie *f* 300.
Hooge Troeven 300
Psyche 1200

Alzoo *f* 1800, welke som dan verdeeld kan worden over eenige termijnen, b.v. over *6* maanden, als U dit zoû willen. Is het U geen bezwaar in eéns te betalen, dan heb ik dit liever, maar het komt er niet veel op aan. Dan zouden wij *Wereldvrede* nog vooreerst kunnen laten, tot de tijd werkelijk daar is.

Ik zie in het contract Antonius-Hooge Troeven voor de volgende drukken *f* 600 vermeld: vindt U dus *f* 300 voor *Hooge Troeven* goed? Er was toen met het contract nog geen sprake van de splitsing in twee werken, als U U herinneren zal. Dank voor de toezendingen van kritieken etc. Ze zijn nog al minzaam tegen *Metamorfoze*. De kwestie manuscript laat ik maar aan U en den heer Ram over, ook al beken ik de schuldige te zijn. Peccavi!

Mej. Otten schrijft me een briefkaart over *Psyche*: ze is altijd bang, dat iemand haar voor zal zijn.

Ontvang ons beider hartelijke wenschen voor een goed en gelukkig Nieuw Jaar!

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

184

Dresden.
22 Walpurgisstrasze
30.1.98.

Waarde Heer Veen.

Ik hoor nog maar niets van U omtrent *Psyche* etc.! Is U al met Toorop in onderhandeling? Op mijn brief, dien ik hem begin December schreef, werd ik niet vereerd met een antwoord.[125] Ik kan dus niet zeggen dat zijn eerste optreden tegenover mij - of liever *niet* optreden - zeer innemend was. Ik ben zoo bitter weinig gewend geen antwoord te krijgen op mijn brieven! Hoe gaan Uw onderhandelingen met hem? Als ze niet glad gaan, zoû ik hem laten schieten. Ik vind in die dingen: graag of niet. Mocht U met Toorop niet klaar komen, wat zoû U dan denken van Bauer? Bauer is eigenlijk toch nog fijner en delicater.

Ik krijg vele brieven over *Psyche* van vriendelijke bewonderaars. Misschien zal U wel gauw tot een gewonere editie ook moeten overgaan, daar sommigen mij nu al schrijven, dat ze een geillustreerde niet willen hebben! U ziet, er zijn vele smaken in de wereld.

Verkoopt *Metamorfoze* goed? Er is nog niet veel over verschenen, maar wat er over verscheen, was gunstig; ook over dat boek kreeg ik veel brieven.

Hartelijk dank voor al Uw toezendingen: kritieken etc. Schrijf mij eens ... als U nog wat schrijven kunt.*

125 Couperus vergist zich met de datum, de brief is van 19 november (zie noot 123). Deze passage laat hem zien als wel zeer lichtgeraakt. Tijdens het schrijven van *Psyche* zal hij toch niet ook dikwijls aan Bauer gedacht hebben. - Zie ook zijn latere oordeel over Toorop in brief 211. - Marius Alexander Jacques Bauer (1864-1932), schilder, etser en lithografisch tekenaar, die in Den Haag geboren werd en aldaar zijn opleiding kreeg. Hij maakte grote reizen naar het oosten en het zuiden. Zijn visionaire trant van werken maakte hem ook gezocht als illustrator van romantische verhalen, zodat Couperus' sympathie niet onbegrijpelijk is.

* Het vervolg van deze brief is er afgeknipt.

185

Dresden
Zondag. [z.j.]

Waarde Heer Veen.

Het is wel jammer, dat de geillustreerde uitgave weêr stuit op financieele bezwaren: zooals U zich herinneren zult, had ik U gaarne, wat mij betrof, carte blanche gegeven. Aan den anderen kant vind ik echter, dat een uitgave met 8 teekeningen op steen toch nog niet het ware zoû zijn. Ik vind *8* nog te weinig, en ... zou U dus op nog meer kosten jagen. Enfin, dan maar de illuzie bewaren voor een volgende gelegenheid ...

Eén teekening voor in het boek heb ik liever echter niet. Ik zal U zeggen, waarom. Gaf Toorop eene *serie* van teekeningen, dan zoû zijne kunst zich denkelijk wel harmonieeren naar de mijne, en zoû het boek een *geheel* worden. Geeft hij er echter eéne, dan wordt dit *perse* een hors d'oeuvre, en een *speciale* opvatting van hem. Hij kan zich dan onmogelijk inwerken in het geheel. Ik kan mij vergissen, maar zoo zie ik het voor me. Liever dus niet eéne teekening. Wat de band betreft, dat is natuurlijk goed.

Mijn brief, die U verloor, handelde geloof ik verder alleen over geldzaken. U sprak van herdrukken *Illuzie* en *Hooge Troeven*. De laatste is in het contract vereenigd met *Antonius*. Ik dacht dit dus op de helft te brengen: *f* 300. *Illuzie* is in herdruk *f* 300.- *Psyche* 1e druk *f* 1200.- Samen *f* 1800.- Mocht U mij deze som reeds nu kunnen overmaken (aan de Heeren Scheurleer en Zoon, Den Haag, Spuistraat), dan zoû ik U zeer verplicht zijn. Anders in termijnen, die ik aan U overlaat. Wij laten dan *Wereldvrede* nog maar rusten.

Aardsch slijk? Helaas, ja ... Het is den laatsten tijd nooit erg modderig om me heen!!

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

Ik ga den 16den a.s. naar Berlijn. Pension Von Behr.
2II Neue Wilhelmstrasze.
1 Maart ben ik in Den Haag, Pension Boelen.

186

Berlijn
Pension Von Behr
2 Neue Wilhelmstr.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

Totnogtoe heb ik nog niets van *Scheurleer* vernomen omtrent de *f* 1800.- Ik heb Scheurleer geschreven. Ik hoop, dat alles toch in orde is ...?

Steeds t.t.
L.C.

187

Berlijn [23.II.98]

Waarde Heer Veen
Scheurleer zond bericht: dus is de zaak in orde.
Mevrouw Anna Lopez-Suasso-Aletrino (Parijs, 4 rue Chalgrin) vraagt om *Noodlot* te vertalen: wat vindt U? Wie is zij?[126] Kent zij Fransch??? Mag ik haar naar U verwijzen?

Steeds Uw dw.
L.C.

188

Berlin
2 Neue Wilhelmstrasze.
Pension Von Behr.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.
Ik ben U zeer dankbaar dat U zoo spoedig aan mijn verzoek heeft voldaan: hoewel ik nog geen bericht van Scheurleer heb, zal de zaak wel in orde zijn. Wil ik U, om zakelijk te zijn, nu eene kwitantie zenden van 1e druk *Psyche ƒ* 1200.- en *ƒ* 300. voorschot op een volgende herdruk (wij laten dan nog in het vage wat)? Willen wij dan ook het contract teekenen en vindt U *ƒ* 800.- voor de volgende drukken *Psyche* goed?
Zoo ja, dan zendt U mij wel de contracten ter teekening. Nogmaals hartelijk dank: U heeft mij zeer zeker geholpen, want hoewel ik mijn credietbrief altijd op reis heb en dus feitelijk nooit in geldverlegenheid ben, moet de put aan de andere kant, helaas, weêr gedempt worden ...
Zeker, ik heb aan het manuscript gedacht en zal het U uit Den Haag zenden. Nu zit het ergens in een koffer, maar het *is* er. Hoe is de kwestie manuscript-*Metamorfoze* afgeloopen? Is U edelmoedig geweest en mocht de heer Ram het behouden? Hij is een slechte briefschrijver en schreef er niets van.
Met heel veel genoegen zal ik Uw geschenk ontvangen, (1 Maart zijn wij in Den Haag): en ik apprecieer het zeer. Ik laat de keuze van de lijst vol vertrouwen aan Uw smaak over: ik zoû denken, een eenvoudige eiken lijst zal het beste zijn, denkt U ook niet?[127]

126 Volgens een kleindochter van deze dame - schoonmoeder van Henri van Booven! - heeft zij nooit veel gepubliceerd: slechts enkele kleine artikelen. Van een vertaling van *Noodlot* van haar hand is het nooit gekomen.
127 Zie noot 119 en de brieven 190 en 191.

De schoone Else zullen wij voor morgen te dineeren vragen, maar ... de zaken met haar onderhandelen onder invloed van de mooie oogen ... ik beken mijn onmacht. Is het niet beter, dat U het maar blijft doen? U kan het beter dan ik ...

Ik krijg *vele* brieven over *Psyche* en het schijnt al veel succes te hebben. Het is ook een aardig, frisch dingetje: de menschen moeten het nu alleen niet *al* te diep opvatten: zoo diep is het heelemaal niet ... Ik heb nog een ander sprookjes-idee; maar werk niet veel den laatsten tijd. Drukke dagen in Berlijn: kennissen; gisteren den heelen dag in Potsdam, hagelstorm, maar onderkomen gehad bij ... Seine Majestät!!

Vele groeten van mijne vrouw, die in Den Haag de vertaling spoedig zal afmaken.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

189

Den Haag [1.III.98]

Waarde Heer Veen.

Psyche kan naar *De Gids* nagedrukt worden.

Uw dw.
L.C.

IX. Maart 1898-Maart 1899 (Brief 190-215)

Na zijn terugkeer blijft Couperus maar twee maanden in Den Haag, waar hij zich met niet veel meer dan allerlei kwesties van zakelijke aard bezig houdt. Begin Mei vertrekt hij met Elisabeth naar Engeland. In Londen begint hij aan *Fidessa,* maar leidt er een druk en uitgaand leven, dat hem weinig tijd tot schrijven laat. Hij brengt er bezoeken aan de uitgevers W. Heinemann en Fisher Unwin, aan Teixeira de Mattos natuurlijk, maar ook aan Alma Tadema, waar hij een van diens wekelijkse soirées meemaakt.[128] In Juli gaat hij naar Oxford: niet om er te studeren natuurlijk, de universiteit is dan juist gesloten, maar om er in stilte van de architectuur te genieten.

Het schrijven aan *Fidessa* is wat moeizaam gegaan, maar halverwege denkt Couperus al weer aan 'een grooter werk' (brief 198), waaraan hij in het najaar hoopt te kunnen beginnen, als hij weer terug is in Den Haag. Intussen is het wachten steeds op het verschijnen van *Psyche*. Op de lijst van presentexemplaren komt ditmaal Frans Netscher weer voor, die Couperus in geen jaren gezien heeft. Hij tracht hem te ontmoeten vóór hij naar Indië gaat, om in Buitenzorg niet aan diens moeder te hoeven bekennen, dat hij hem een tijd lang niet gesproken heeft.[129] Het valt niet goed uit te maken of deze ontmoeting ook werkelijk heeft plaats gehad. Opmerkelijk is, dat Couperus niet eens meer zeker weet waar Netscher woont: achter Rotterdam staat een vraagtekentje.

De plannen voor deze reis zijn blijkbaar in de loop van de zomer opgekomen. Tussendoor wordt nog tot midden Februari een bezoek aan Brussel gebracht, waar *Fidessa* voltooid wordt. Couperus vat daar een plan op, dat hij pas heel veel later zal gaan uitvoeren: het houden van lezingen uit eigen werk, ongetwijfeld voornamelijk om tijdens de aanstaande dure Indische reis wat bij te kunnen verdienen. Het is er niet van gekomen. Liever gaat Couperus in Indië aan het schrijven, en wel aan het eerder aangekondigde grote werk, dat nu als een 'pensionroman' wordt gekarakteriseerd, waar eerst nog veel over moet worden nagedacht. Zo werpt *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* zijn schaduwen ver vooruit. Via Parijs en Nice begeven de twee zich op 25 Februari naar Genua, om zich daar op de 'Prinz Heinrich' in te schepen naar Batavia: de Duitsche Lloyd dus, en tweede klasse, omdat de reis in de eerste klasse - die zijn familie gewend was, maar de leden daarvan waren dan ook bijna allemaal hoge Indische bestuurs-

128 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 162: 'Soirée bij Alma Tadema, een uniek mooi huis, groot atelier met zilverachtig gewelf en een marmer nymfaeum (een soort badkamer oude stijl) met fontein, schulpen en verwelkende rozebladeren gestrooid! Ik had me hem meer refined voorgesteld, hij is tamelijk vulgair'. (Uit een brief aan Jhr. J.H. Ram). Vogel, *Man m. orch.,* blz. 93-94. Zie ook *De wereld van Alma Tadema* (J. Romijn; F.L. Bastet), cat. Princessehof, Leeuwarden, 1974. Details over Tadema, zijn huis en zijn ontvangsten nu bij Russell Ash, *Alma-Tadema,* Aylesbury, Bucks, 1973 (mij in 1974 nog niet toegankelijk).

129 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 164-165. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 94.

ambtenaren[130] - voor twee personen te duur zou worden. Eind Maart 1899 zijn Couperus en Elisabeth na een voorspoedige reis bij zijn broer John Ricus, assistent-resident, op Meester Cornelis aangekomen.

190

Den Haag.
14.III.'98.

Waarde Heer Veen.

Hierbij de contracten en hierachter de kwitantie. De manuscripten *Psyche* zend ik U ook spoedig. Met belangstelling zie ik het portret tegemoet.

Meent U een 3de druk *Noodlot*? Als de corrector het *zorgvuldig* doet, laat ik het maar aan hem over. Krijg ik er niets voor ...??

Steeds Uw dw.
L.C.

191

Den Haag.
18.III.98.

Waarde Heer Veen.

Ik werd gisteren aangenaam verrast door Uw geschenk, dat ik ten zeerste apprecieer: ontvang dus van harte mijn vriendelijken dank. De passe-partout en de lijst zijn zeer artistiek in tint met het portret gekozen.

Met het portret zelve heb ik nooit kunnen dwepen, maar dit doet niets aan de waarde van Uw geschenk af, dat ik zeer hoog stel.

Ik woû U nog eens schrijven over *Noodlot*. Tot mijn leedwezen heb ik (door een slordige verhuizing van Klever) een doos met papieren etc. verloren: anders zoû ik U eene correspondentie met Robbers (*geen* contract) kunnen wijzen, waarin over de volgende drukken onderhandeld wordt.[131] Ik begrijp niet, dat Robbers U - toen U *Noodlot* kocht - niet in kennis bracht met die voorwaarden, die toch altijd van waarde blijven.

De conditie was *f* 200., hetgeen ik ook voor den tweeden druk ontving. Een bewijs is wel, dat ik voor iederen druk *Eline Vere f* 300.- ontvang, en dat ik dus een later werk als *Noodlot* natuurlijk niet *pour tout de bon* verkocht zoû hebben. Maar natuurlijk, als U mijn eischen niet erkent, kan ik er niets aan doen. Een schriftelijk bewijs kan ik U niet meer tonen. *Noodlot* is mij nooit finantiëel favorabel geweest.-

Intusschen nogmaals hartelijken dank voor Uw geschenk en steeds

130 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 165. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 96.
131 Vgl. brief 80 met noot 58. Zie ook brief 192. Na twee drukken bij Elsevier, verscheen de derde druk in 1898 bij Veen.

Uw dw.
Louis Couperus.

192

Den Haag.
25.III.98.

Waarde Heer Veen.

De correspondentie met Robbers, die U citeert, herinner ik mij zeer zeker, maar ik moet U in gemoede verklaren, dat ik het nooit met Robbers eens ben geweest wat zijne opvatting betreft van eenen eventueelen volgenden druk. Ook al onderstreept men *eenen* nog zoo dikwijls, in zuiver Hollandsch beteekent de uitdrukking eenvoudig: *iederen* herdruk. Onze taal is te duidelijk dan dat er enige vergissing mogelijk zoû kunnen zijn. Of noemt U een derde, of vierde druk misschien *niet*: eenen eventueel volgenden druk??

Zoo had Robbers ook zijn eigen opvatting van het woord: *presentexemplaar,* en lieden, die er zoo een eigen Hollandschje op na houden, noem ik eenvoudig: te slechter trouw. Wat zoû de reden zijn, dat ik alleen over een *tweeden* druk wilde onderhandelen en niet over een daarna-volgenden, terwijl ik met een vroeger verschenen werk (*Eline Vere*) wel aan *alle* herdrukken gedacht had? Het is dus klaarduidelijk, dat mijne bedoeling altijd geweest is: iedere herdruk. Maar er is eenvoudig niet over te redetwisten. Nogmaals, onze taal is zóo klaar, dat er geen twijfel mogelijk is, als men dien twijfel niet opzettelijk en ter slechter trouw *wil*. En dit deed Robbers indertijd.

Het doet mij leed, niet dadelijk met U onderhandeld te hebben over deze kwestie, toen U *Noodlot* kocht: ik herinner mij zeer zeker Uwe uitdrukking: *volledig copierecht*. Misschien hadden wij het toen eens kunnen worden. Dat is dus een fout geweest van mij. Nu zal U misschien blijven volharden in de opvatting van Robbers, die U tot de Uwe maakte: eene vergissing, die als men de tegenpartij nog niet gehoord heeft, zeer mogelijk is, en die ik U dus volstrekt niet kwalijk neem. Blijft U er echter in volharden, dan zoû mij dit zeer leed doen. Er zoû daardoor een incident tusschen ons gerezen zijn, dat zeer te betreuren zoû zijn, omdat onze jarenlange verhouding altijd eén van zin was. En al zoû de Europeesche Vrede niet dadelijk om dat incident verbroken worden, het zoû mij toch spijten! Ik heb U in onze jaren van samenwerking leeren waardeeren als iemand van onbevangen blik, iemand, die ik te hoog schat voor de Jezuïtische opvattingtjes van Robbers. Nog kort geleden ben ik zeer gefrappeerd geweest over Uw gentlemanlike handeling tegenover mijn vriend Ram inzake manuscript *Metamorfoze*: een zaak, waar de schuld geheel aan *mij* lag (De heer Ram had U wel eens kunnen bedanken, vind ik, maar hij is een heel lui briefschrijver!). En ik zoû dus bijna niet anders van U kunnen verwachten, dan dat U U losmaakte van de knoeierige opvatting van Robbers, en mij recht laat wedervaren in mijne, voor mij *nooit* veranderde, bedoeling in zake herdruk van *Noodlot*.

Intusschen steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

193

Den Haag.
Pension Boelen.
4.IV.98.

Waarde Heer Veen.

Ik ontving den volgenden brief van eene onzer vriendinnen uit Duitschland, eene jonge dame, die zich zeer ernstig toelegt op illustreeren en décoreeren van boeken, en die een groot talent heeft. Zij zoû gaarne iets van mij décoreeren: Zierleisten en 'ende der kapitel'; zoû U niet denken, dat dat iets aardigs zoû kunnen worden? Er komt in dit genre zoo weinig in Holland uit. Zoû het voor *Psyche* te laat zijn? Anders voor den nieuwen druk van *Noodlot* of *Illuzie*? Mocht U haar eens willen schrijven, ziehier haar adres: Baronin Von Vietinghoff, 10 Schellingstrasse, München.[132]

U zoû haar misschien kunnen vragen eenige proeven te zenden. Zij is eene zeer goede vriendin van mijne vrouw en mij, en daarbij zeer artistiek en het zou mij een bizonder groot genoegen doen, zoo wij samen iets konden maken.

Ik hoop dus, dat U mij zult willen verplichten eens met haar te correspondeeren.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

194

Den Haag.
8.IV.98.

Waarde Heer Veen.

Bij mij is geweest de heer Hubrecht, schoonvader van Mr. Grammont, met een tegenvoorstel omtrent Psyche, dat mij zeer aannemelijk schijnt.[133]

De heer Grammont zoû de vertaling *geheel belangeloos* willen doen en aan U het manuscript ter uitgave, of verkoop aan het buitenland, *afstaan*. Wat mij betreft, vind ik dit goed: stemt U er ook in, zoo wil s.v.p. dan den heer Grammont hier nog eens over schrijven.

Steeds Uw dw.
L.C.

132 Vergelijk brief 95.

133 Mr. Paul François Hubrecht (1829-1902); Dr. Alphonse Marie Antoine Joseph Grandmont (1837-1909). Couperus spelt deze laatste naam niet goed, maar deze wordt inderdaad als Grammont uitgesproken, nu nog door de nazaten van de familie Hubrecht.

195

Den Haag.
16.IV.98.

Waarde Heer Veen.

Heden zend ik U de proeven van *Psyche*. Het zou mij bizonder aangenaam zijn als U Baronin von Vietinghoff eens schreef. En reageer ook van Uw kant op het voorstel Grammont: mij dunkt, als de vertaling belangeloos wordt afgestaan, is er toch wel wat meê te doen. Misschien een Belgische uitgever? De Wyzewa kan niets in die dingen: hij is er niet practisch genoeg voor.

Over *N.*[*] schreef ik U natuurlijk niet meer, want er was niets meer over te schrijven! Ik apprecieer intusschen zeer het einde van Uw laatsten brief.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

196

[4.V.98]

Waarde Heer Veen.
Morgen vertrek ik naar Londen. adres,
Mrs. Blackmore
63 Gloucester Place
Portman Square
W.London.
In haast!

Vele groeten
Uw
Louis Couperus.

197

Londen. W.
63 Gloucester Place.
Portman Square.
Langham House.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

* Noodlot.

Ik zie zoo iets alsof *Psyche* reeds uit zoû zijn? Is dit zoo, dan zal U mij wel spoedig een ex: aan bovenstaand adres willen zenden. Ik zond U immers al een lijstje voor de presentex:, nietwaar?

Ik weet het niet zeker meer.

Ik zoû U gaarne nog eens willen lastig vallen over finantieele aangelegenheden, hopende, dat U mij niet *te* lastig zult vinden.

Ik heb namelijk dit jaar een *f* 1500.- noodig, en zoû daarom willen vragen of U mij daarmeê zoudt kunnen helpen: misschien is *Wereldvrede* nu wat opgeschoten, en zoû U mij de tweede editie kunnen voorschieten? Het komt er niet precies op aan, wanneer ik het geld krijg en in welke termijnen, als ik er maar op zoû kunnen rekenen voór 31 Dec. Meld mij s.v.p. eens, of ik er op zoû kunnen rekenen, daar mij dit veel waard is.

Intusschen steeds gaarne
Uw dw.
Louis Couperus.

Mocht U mij met de *f* 1500 kunnen helpen, wees dan zoo goed en zend s.v.p. aan Scheurleer en Zoonen: hoe en wanneer laat ik aan Uw vriendelijkheid over.-

198

London.
63 Gloucester Place.
Portman Square.
6.7.98.

Waarde Heer Veen.

Ik ben U zeer dankbaar dat U mij met de gevraagde som wilt helpen, al is het dan ook niet voor *Wereldvrede* II.

Zoo U dus 1 Oct. as. *f* 1500.- aan Scheurleer verzenden wilt, ben ik U zeer verplicht, een voorafgaande kennisgave is *niet* noodig.

Op het oogenblik ben ik slechts bezig aan een kleine novelle;[134] van den winter echter, als het leven wat rustiger zal zijn dan hier te Londen, denk ik aan een grooter werk te beginnen.

Geloof mij intusschen met vriendelijken dank

Uw dw.
Louis Couperus.

199

Oxford.
'The Isis'
51 Iffley-Road.
[z.j.]

134 *Fidessa*.

Waarde Heer Veen.

Mijne vrouw zoû gaarne van U weten, of U nog gesteld zoû zijn op de vertaling

van Jerômes Lavender-Sketches, en zendt U vele excuses, dat het zoo lang getraineerd heeft. Zij heeft nu gelegenheid de vertaling vlug af te maken: schrijf dus even een enkel woord.

Zoû U zoo goed willen zijn een presentex: *Metamorfoze* te zenden met dit kaartje aan Den Heer L. Simons, Holley-Lodge, Bromley, Kent. (Bromley):[135] U zoû mij er zeer meê verplichten.

Wanneer doet *Psyche* haar intrede?

Na 1 Sept. is ons adres weêr Pension Boelen, Den Haag.

Met vriendelijke groeten

Uw dw.
Louis Couperus

200

Oxford.
Isis House
Maandag
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik wilde U even zeggen, dat het voor Mevrouw nog al een groote teleurstelling zou zijn als U de vertaling nu niet nam:[136] wij hebben ze hier in een paar rustige weken voltooid, en dan zou al het werk voor niets zijn. U weet, wij hebben nooit met de verhaaltjes gedweept: ze zijn nog al vrij tam, en juist daarom was het vrij lastig er iets van te maken; een artistiek werk is veel gemakkelijker en prettiger te vertalen. U zoû veel van de schetsen b.v. eerst in de Lelie kunnen zetten: daar zijn ze nog al geschikt toe.

Mevrouw hoopt nu maar, dat U de vertaling neemt.

Laat mij U in alle geval de cahiers zenden, dan kan U zien.

Ik ben druk aan het werk in iets, waar ik veel pleizier in heb.

1 Sept. zijn wij terug in Den Haag, Pension Boelen.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

135 Leo Simons (1862-1932), letterkundige, was van 1894-1899 uitgever te Londen. In 1905 zou hij de Wereldbibliotheek oprichten, waarvan hij tot 1930 directeur zou blijven. Niet alleen hij, maar ook zijn vrouw Josine Adriana Simons-Mees (1863-1948), met wie hij in 1894 getrouwd was, was als (toneel) schrijfster werkzaam.

136 Dit betreft nog steeds Jerôme's *Lavender Sketches*.

201

Den Haag.
Pension Boelen.
Maandag.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

Mag ik U nog eens herinneren, dat U zoo vriendelijk was mij voor 1 Oct. te beloven *ƒ* 1500.- voorschot? En mag ik dus binnenkort op deze som rekenen bij Scheurleer?

Wanneer denkt U de vertaalde schetsjes uit te geven? En wanneer verschijnt 'Psyche'?

Ik ben nieuwsgierig naar de band. Zie hier een lijstje voor de presentexemplaren:

Mr. J.R. Couperus. Surinamestr. Den Haag

Mevrouw R. Baud-Steenstra Toussaint. c/o Mr. J.R. Couperus. Meester Cornelis, Java.

Prof. J. ten Brink, Leiden

Bar[nesse] Taets van Amerongen.

Lausanne, Gai-Côteau, Avenue des Alpes.

Mevrouw Wed. van Santen-De Sturler de Frienisberg

- Tjisella, Rankas-Betoeng-Bantam

Java.

Frans Netscher. Rotterdam(?)

Jhr. J.H. Ram

Willemstraat 93

Den Haag

4 exemplaren voor mij.

Den Heer B. Nierstrasz.[137] Amsterdam.

Dr. phil. Rudolf Kassner[138] Wien IV. Taubeturmengasse 1.

Ik zie, dat ik geen visitekaartjes heb, en zal ze dadelijk laten maken, en U dan eenige zenden.

Mijn nieuw sprookje 'Fidessa', hoop ik van den winter af te schrijven.

Wij hebben groote plannen: begin volgende jaar gaan wij voor negen maanden naar Indië!

Of de litteratuur er baat bij zal vinden, weet ik echter niet ...

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

137 De in 1861 geboren Boudewijn Nierstrasz was sinds 1888 directeur van de Hollandsche Stoomboot Mij. te Amsterdam. Hij huwde in 1915 Couperus' nichtje Stanny (Constance) [de] [la] Valette. Vergelijk brief 178. Zie over hem ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 198.

138 Dr. R. Kassner (1873-1959). Cultuurfilosoof en criticus, bereisd en schrijver van een aanzienlijk oeuvre. Hij gold o.m. als een tegenstander der Psychoanalyse. Vriend van o.a. Rilke en Marie von Thurn und Taxis.

202

Den Haag.
Pens.Boelen.
3.9.98.

Waarde Heer Veen.
Ik verzend U heden de Ms.cripten der vertaling. Wat dunkt U van de proeven? Kan de corrector ze doen en wil ik de laatsten nazien om er de laatste hand aan te leggen? Als U dat noodig vindt, ben ik natuurlijk gaarne bereid. De vertaling is natuurlijk *anonym,* niet waar.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

203

Maandag. [12.IX.98]

Waarde Heer Veen.
Het doet me pleizier, dat U de schetsen ook voor de *Lelie* kunt gebruiken, maar s.v.p. anonym, omdat wij geen van beiden met de verhaaltjes dwepen. Ik zal gaarne de laatste hand, en het laatste vernisje aan de proeven leggen. *Wereldvrede* maakt in Duitschland en Oostenrijk nogal succes, hoor ik. Artikel Frankfurter Zeitung [wijst] op de coïncidentie met het Russische Vrede-manifest.

Steeds Uw dw.
L.C.

204

Den Haag.
Pension Boelen.
[7.X.98]

Waarde Heer Veen.
U heeft natuurlijk mijn telegram ontvangen?
Mag ik rekenen spoedig wat van U te hooren?

Steeds Uw dw.
L.C.

205

178 Riouwstraat.
14.XI.98.

Waarde Heer Veen.

De exemplaren heb ik ontvangen: eerlijk gezegd, vind ik *Metamorfoze* mooier, zoowel van teekening als van kleur (zwart en wit). Toorop is mij dezen keer wat

tegengevallen.[139] De druk is goed en ik heb geen een drukfout kunnen vinden: iets, wat altijd zeer verblijdend is.

Ik ben juist arm in kaartjes, maar heb ze laten maken en hoop ze U dan spoedig te zenden.

Het is heel vriendelijk van U ons eens te willen opzoeken en wij zullen met heel veel genoegen Uw gasten zijn. Den 25sten van deze maand vertrekken wij naar Brussel, om daar nog eenigen tijd te zijn: naar Indië gaan wij Jan., of Febr.

Ik hoû mij zeer aanbevolen voor recensies, berichtjes etc. Zooals U ziet, zijn wij, voorloopig, aan bovenstaand adres gelogeerd, bij mijn zwager en zuster.

Met vele groeten ook van mijne vrouw

Uw dw.
L.C.

206

Den Haag.
178 Riouwstraat.
Zaterdag [19.XI.98]

Waarde Heer Veen.

Wij zijn U ten zeerste erkentelijk voor Uwe vriendelijke gedachte, maar tot ons leedwezen zien wij geen gelegenheid van Uwe vriendelijke invitatie gebruik te maken. Deze laatste dagen zijn zeer druk met allerlei dingen, pakken etc., en wij hebben reeds voor andere invitaties ook moeten bedanken. Wij gaan Vrijdag a.s. naar Brussel en als het gedecideerd is wanneer wij naar Indië gaan, komen wij even terug om afscheid te nemen. Misschien, dat wij U dan ook nog kunnen zien. Adres Brussel is dus na Vrijdag: Mme Janssens, 23 Rue de Joncker, Porte Louise. Misschien dat wij in Jan. weggaan, misschien in Febr: alles is nog zoo onzeker. Zoû U *Psyche* ook willen zenden aan T. de Wyzewa (Revue des Deux Mondes) Paris, en een aan Den Heer Siegel van Vive, Zeestraat, Den Haag.[140]

Nogmaals hartelijk dank voor Uwe vriendelijke attentie en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

139 Dit betreft de band *Psyche,* vgl. de brieven 179 en 184, met de noten 123 en 125.

140 Siechel van Vive, bien étonné de se trouver ensemble met De Wyzewa, was Couperus' barbier. Later niet meer in de Zeestraat doch aan het Noordeinde te Den Haag. Hij komt voor in *Ter Uwer Verjaring, Van en over mijzelf en anderen,* II, 2, Amsterdam, 1914, blz. 51 e.v.: 'O, wat was het toch een ellendige dág, die 10de Juni ... ook al friseerde de Figaro van het Noordeinde, brave Siechel van Vive, je snorretje heel fijntjes nu óp aan de hoeken van je belachelijk kleine mond. Want die beroerde snor had àltijd de familietendens om triestig neer te hangen. Enfin, Siechel gaf er de draai aan'. (Herdrukt in *Van en over alles en iedereen,* IV, 2, Amsterdam, 1915, blz. 51 e.v.)

207

Vrijdag. [25.XI.98]

Waarde Heer Veen.
Ik hoop van harte U nog eens in Febr. te zien, daar wij gedecideerd heengaan: wij blijven dan ± 5 dagen in Den Haag. Wil U het maar met Raché afdoen. Maar deel het dan s.v.p. aan Else Otten mede. Ik weet niets van haar vertaling van Psyche af: misschien is zij nog niet begonnen na de teleurstelling met *Metamorfoze*.

Geloof mij intusschen
Steeds gaarne
Uw dw
LC.

208

Brussel
23 Rue de Joncker.
9.XII.'89*

Waarde Heer Veen.
Fidessa is af en nu zou ik gaarne eens van U hooren of U - naar ik mij vaag herinner - het hebben wilde als primeur, dus zonder dat het in *De Gids* verschijnt, omdat U van plan was een blad te *starten?*
Was het niet zoo? Ik herinner het mij niet goed meer.
Het is een sprookje; omvang ± de helft van *Psyche*; dus ik geloof niet lijvig genoeg om als boek alleen uit te geven.
Schrijf mij eens wat U denkt: of U het dadelijk zou willen hebben, of dat ik het *Den Gids* kan aanbieden.
Dank voor de verschillende zendingen, die *Psyche* nog al genadig waren.

Steeds gaarne
Uw dw
L.C.

Mevrouw informeert naar de vertaling: is er al iets van bepaald?

209

Brussel.
23 Rue de Joncker.
23.XII.98.

* Couperus bedoelt: 98.

Waarde Heer Veen.

Ik dacht U indertijd te hebben opgegeven Dr. P.Th.L. Kan, Stationsweg, Leiden, voor een presentex. *Psyche,* maar schijn dit nagelaten te hebben: zoû U zoo

vriendelijk willen zijn aan dit adres nog een ex. te zenden? Heeft U gezonden aan mijn tante, Mevr. B.[nesse] v. Amerongen, Lausanne? Ik hoor niets van haar.

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

210

Brussel
23 Rue de Joncker.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik heb U nog niet medegedeeld dat ik hier kennis gemaakt heb met Mr. Georges Khnopff,[141] die een paar boeken wilde vertalen in het Fransch (*Eline Vere, Noodlot* en *Psyche*), en met mij de benifices deelen wil.-

Nu vraagt Martha Sanamer-Lübeck te Stockholm, Wallstanäs, permissie voor een Duitsche vertaling van *Psyche,* op aanraden van *Raché* voor de Deutsche Verlags-Anstalt te Stuttgart.[142]

Wat zoû ik antwoorden, geeft U mij eens raad. Of wil U het doen??

Ik denk, dat ik U *Fidessa* voor eerst nog niet kan afstaan om de goede reden, dat ik plan heb in Indië lezingen te houden en het daarvoor frisch wilde bewaren. Maar spreek nog niet over die lezingen, daar ik er gaarne nog geen ruchtbaarheid aan gaf. Niets is ook nog zeker.

Intusschen steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

211

Brussel
23 Rue de Joncker
Maandag.
[z.j.]

Waarde Heer Veen

141 Georges Khnopff (1860-1927), symbolistisch dichter en bovendien als componist een voorvechter in België van de muziek van Richard Wagner.

142 Psyche verscheen pas in 1924 in het Duits vertaald, door Else Otten. Uitgave Feuer Verlag, Leipzig.

Ik ben bezig *Fidessa* over te schrijven en zal U de copie zenden, zoodra ze gereed is. Maar niet in de *Lelie* zetten, hoor! Wat denkt U er meê te doen en wat kan U er van maken? Iets in ander formaat? Zoû dit misschien geïllustreerd kunnen

worden? Maar dan nièt door Toorop: Toorop verveelt mij een beetje met altijd precies zijn zelfde lijnen.

De novelle is niet omvangrijk genoeg om mij geheel van mijn schuld aan U te kwijten.

Wat dunkt U en op hoeveel zullen wij ze zetten?

Wij zullen het heel gezellig vinden U eens in Brussel te zien: wij blijven tot midden Februari.

Van de proeven Jerôme zend U mij zeker wel *de laatste,* voor het laatste vernisje.

Steeds gaarne Uw dw.
Louis Couperus.

212

Den Haag
20 Surinamestr.
17.2.98.*

Waarde Heer Veen.

In vriendelijken dank het douceurtje van *f* 25- ontvangen.

Fidessa hoop ik U voor mijn vertrek te zenden. Van af 25 Febr. tot 6 Maart kan U mij proef zenden: Genua, poste restante.

Wat dunkt U honorarium? Ik dacht eerste druk *f* 900.- volgende drukken *f* 600.- Mag ik U dan mijn schuld terug betalen met 1e druk *Fidessa,* en 2e druk *Psyche*: wat overblijft zal U dan wel naar Scheurleer willen zenden: als ook vertaling Jerôme.

Gaarne las ik *Fidessa* in Indië van de proef af.

Ik prepareer een groote pension-roman, maar moet er eerst nog veel over denken: ik hoop dien in Indië's blauwe bergen te schrijven.

Als U condities *Fidessa* goed vindt, zend dan s.v.p. contract.

Wat hebben wij gezellig met U getafeld in Brussel!

Vele groeten, in vliegende haast tusschen open koffers, die over een paar uur gehaald worden!

Uw dw.
LC.

1e druk *Psyche* is zeer goed gedrukt: ik herinner mij geen drukfout en als de revizie en correctie dus nauwgezet gebeurt, hoeft U mij geen proef te zenden.-

[In het handschrift van Elisabeth:]
Ons adres te Genua is:
Louis Couperus
on board the Imperial Mail Steamer
'Prinz Heinrich' from Genoa to Batavia

* Couperus bedoelt: 99.

c/o Messrs. Leupold Brothers /
Piazza S. Siro Genoa -

213

Den Haag
20 Surinamestraat
24.II.99.

Waarde Heer Veen.
De condities zijn goed zooals U ze stelt: zend mij dus s.v.p. de contracten naar Genua. Heden verzend ik U Fidessa, op eenige bladzijden na, die ik U uit Nice of Genua hoop te zenden.
Mag ik het dan beschouwen dat ik U mijn schuld van *ƒ* 1500.- afdoe, met Fidessa *ƒ* 700.- en 2e druk *Psyche ƒ* 800.-
Morgen vertrekken wij naar Parijs en gaan door naar Nice. Ons adres te Genua heeft U, niet waar?
Met vele groeten ook van mijne vrouw en tot weêrzien in het volgende jaar!

Uw dienstw.
Louis Couperus.

214

[In ander handschrift:]

Surinamestraat 20.
Den Haag.
27 Maart '99.

Weledele Heer Veen
De Heer Louis Couperus zal van de eene plaats op Java naar de andere trekken, maar ge kunt U brieven altijd zenden aan 't adres van den Heer J.R. Couperus assistent-resident te Meester-Cornelis.

Achtend
Uit naam van: Mr. J.R.Couperus

215

Indische Oceaan.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

De zee is als een spiegel en geeft me gelegenheid U even te schrijven voor wij in Colombo komen. In Genua ontving ik de proeven, maar *niet* compleet: mag ik dus hopen de rest te ontvangen aan het adres van mijn broer:

Den Heer J.R. Couperus
Assistent-Rezident
te
Java. Meester Cornelis
Aan dit adres kan U mij altijd brieven etc. zenden.

Ik zal U de proeven uit Indie spoedig zenden; het leven aan boord is te roezemoezig - Engelsche sport etc,etc - om voorzichtig en zuiver proeven te corrigeeren.
Zoû U *Psyche* willen zenden als presentex. aan
Mevrouw Scheurleer
Hôtel Beau Rivage, Nice.- (prière de faire suivre).-
Verder weet ik niets meer.
Het contract zal ik U zenden: ik heb op het oogenblik geen inkt!!*
Met vele groeten van mijne vrouw

Steeds gaarne
Uw dw.
Louis Couperus.

* De brief is met potlood geschreven.

X. April 1899-April 1900 (Brief 216-225)

In het literair zo vruchtbare Indische jaar heeft Couperus niet veel brieven aan Veen geschreven. In Tegal, waar hij logeerde bij zijn zuster Trude en haar man, de resident Valette, ontstond tussen Juli en October 1899 de in Den Haag al voorbereide roman *Langs Lijnen van Geleidelijkheid,* een boek dat Couperus merkwaardigerwijs een zedenroman noemt. Zijn zwager werd juist in die tijd overgeplaatst naar Pasoeroean. Daar begon Couperus aan *De Stille Kracht*. Couperus heeft reeds plannen voor dit laatste boek, als hij pas op een vierde van het eerste is. De oorzaak van dit vlugge schrijven is, als steeds, geldgebrek. Couperus vraagt op *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* een groot voorschot, lang voor het boek af is. Hoe hard hij aan deze roman gewerkt heeft, blijkt uit het feit, dat hij eerst hoopt hem met Nieuwjaar af te hebben (brief 218), om dan in de volgende brief te melden, dat hij voltooid is. Dit betekent, dat hij drievierde van het boek in 36 dagen heeft geschreven.

Uit de brieven 218 en 219 blijkt voorts, dat zijn zwager verantwoordelijk is voor een groot aantal technische gegevens die mede het skelet van *De Stille Kracht* vormen. Couperus vindt dat kennelijk lichtelijk gênant, hij verklapt dit belangrijke feit slechts sub rosa. Voor het schrijven van de tekst trekt hij 2 1/2 à 3 1/2 maand uit, een termijn die later zal blijken iets uit te lopen: in April schrijft hij uit Nice, dat nog slechts het laatste hoofdstuk ontbreekt. Ziekte is mede de oorzaak van de vertraging.

Het verblijf in Nice bevalt het echtpaar blijkbaar zo goed, dat zij er in April al een appartement huren voor het najaar: dat wordt dan de Villa Jules, propriétaire Madame Arbogast, Avenue Saint Maurice.

216

Meester Cornelis.
17.IV.99

Waarde Heer Veen

De proeven in orde ontvangen. Ze zijn me uit Genua nagestuurd; ik zal nu beginnen ze na te zien. Ik dacht erover in plaats van de lezingen (van *Fidessa*) te houden, de novelle eerst te laten verschijnen in een Indische courant, zoû U daar iets tegen hebben? Ik vermoed van niet: in Holland zoû men dat toch niet dan bij hooge exceptie lezen.-

Gustaf Uddgren (de fameuze roeier) vertaalt al sedert jaren *Noodlot* en vraagt nu photo's en ‘bizonderheden’.[143] Ik heb niet veel lust in de opgave van die bizonderheden, maar zoû U hem een briefkaart willen schrijven, dat ik in Indië

143 Verschenen als *Under Vänskapens ok* bij C. en E. Gernandts, F.A., te Stockholm in 1899.

ben, en hem tevens een afdrukje van het portret uit *Illuzie* of dat van Haverman zenden?
Zijn adres is

c/o Svenska Dagbladet.
Stockholm.

Wij genieten van een heerlijke warmte, na een zeer voorspoedige en prettige reis en zenden beiden U onze hartelijke groeten.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

217

Tegal.
13.VI.99

Waarde Heer Veen.
Hierbij de proeven: ik hoop, dat ze niet te lang getraîneerd hebben. Revizie is nog noodig: zend die gauw, dan zal ik ze weer gauw terugzenden. Wij blijven hier langen tijd, adres:
Hoog Ed. Gestr. Heer G. Valette,
Rezident van Tegal.
Van lezing of plaatsing Indische courant komt nog niets: voor het eerste ben ik te lui; en de Locomotief wou mij maar *f* 210- geven: ridicuul weinig voor die courant. Dus dan maar niet. Onze reis is heel mooi, maar ... heel duur: kunnen er dus eens 2de drukken verschijnen, denk dan aan je armen auteur! Wij logeeren hier nu verrukkelijk bij mijn zwager en komen wat op adem: het kost je verbazend zoo een Indische reis.
Vele groeten van mijn vrouw en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

218

Passoeroean
Rezidentie-Huis
9.IX.99.

Waarde Heer Veen.

Ik verzond U een telegram uit Blitar, om af te drukken. Recensies ontving ik nog niet: ik las gaarne het artikel van Kloos.-[144] Jerôme ontvingen wij: de Engelsche

144 Kloos' bespreking van *Psyche* in De Nieuwe Gids, Nieuwe Reeks, jaargang 4, afl. 7, maart, 1899, blz. 418-419. Herdrukt in zijn *Nieuwere Literatuurgeschiedenis,* III, Amsterdam 1905, blz. 126-128.

Familiefoto, genomen in de tuin van het residentiehuis te Pasoeroean. Van rechts naar links: Elisabeth Couperus, Louis Couperus, zijn schoonmoeder mevr. J. Baud-Steenstra Toussaint, zijn zwager W. Baud, zijn schoonzuster W. Wijnaendts van Resandt-Baud en zijn zwager W. Wijnaendts van Resandt.

namen zijn nog wel eens geradbraakt bij laatste correctie of overdrukken. Er hoeven geen presentex: daarvan verzonden te worden. *Fidessa* zou ik gaarne gezonden hebben aan:

1. Mr. J.R. Couperus Den Haag.
2. Mevrouw R. Baud-Steenstra Toussaint Gabroe, Blitar, Java
3. Mej. Minta Baud
adres Dr. Versteeg, Barneveld.
4. Jhr. J.H. Ram
Luit. Grenadiers
Zeist
5. D'*rière* B^{rnesse} Taets van Amerongen.
adres D^{rière} B^{rnesse} van Lawick.
Lausanne.
6. Frans Netscher, Rotterdam.
7. Prof. J. ten Brink, Leiden.

Aan mij gaarne 5 gebonden exemplaren.

In de 7, die U verzendt, zou ik gaarne geschreven hebben: 'Van den Schrijver'. Wie maakt den band van Fidessa?[145] Zult U bij het overdrukken zorgen, dat de advertenties niet oogenblikkelijk volgen op de laatste bladzijde, maar dat er wit tusschen is.

Dan zou ik U gaarne nog over iets schrijven: ik ben tegenwoordig druk aan het schrijven van een grooten 'roman de moeurs', spelende in Italië; de hoofdpersonen Hollanders.[146] Het werk vordert goed, en zal een omvang hebben als '*Metamorfoze*'. Ik vermoed, dat het begin Nieuwe Jaar klaar zal zijn, en wilde het eerst in de Gids plaatsen. De titel is nog niet bepaald. Nu zou ik U willen vragen: kan en wil U mij het honorarium van dit werk nog dit jaar geven? Wij zouden het kunnen stellen 1ste druk *f* 2500.-, als *Metamorfoze*? Zou het mogelijk zijn, dat U mij, in termijnen naar *Uwe* verkiezing vóor *1* Jan. deze som bij Scheurleer zondt? Ik ben argent-court, en *alles* gaat slecht! Trouwens, in Indië klaagt iedereen: ambtenaren, suiker- en koffieplanters etc! U zou mij er *zeer* mee verplichten. De roman is 1/4 voltooid. Kan U het niet doen, dan begrijp ik dat natuurlijk wel, en verzoek U mij in dat geval mijn indiscretie te excuzeeren. Maar als U er kans toe zag, zou het mij een groote dienst doen. Ook heb ik zeker het plan een Indische roman te schrijven uit de ambtenarenwereld,[147] en mijn zwager, de heer Va-

145 De gele band met blauwe opdruk van *Fidessa* werd uitgevoerd door T.K.L. Sluyterman (1863-1931).

146 *Langs Lijnen van Geleidelijkheid*. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 166; blz. 169 e.v.; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 99 e.v.

147 *De Stille Kracht*. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 166-167; blz. 171 e.v. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 103 e.v.; id., blz. 110, deelt mede, dat het boek gebaseerd is op gebeurtenissen uit Couperus' familie: 'In het huwelijk van Couperus' tante (een zuster van zijn vader) en dr. Abraham Johan Daniël Steenstra Toussaint, zou volgens de familiegeruchten een dergelijke situatie zijn voorgekomen. Hun oudste dochter was oorspronkelijk verloofd met J.W.C. Baud, die zijn KNIL-officierscarrière op aanraden van zijn aanstaande schoonvader afbrak en naar Nederland vertrok om zich daar voor te bereiden op een loopbaan bij het binnenlands bestuur. Tijdens zijn afwezigheid zouden zowel moeder als dochter verliefd zijn geworden op de consul-generaal van Frankrijk te Padang en Singapore, Jean M.A.C. Troplong, waaruit de

lette, Rezident van Passoeroean, en die zeer veel van litteratuur houdt en vroeger ook wel eens geschreven heeft, zal mij helpen aan alle gegevens, die ik noodig mocht hebben. Maar dit gebeurt pas later en is nu ook nog een geheim: spreek er dus niet over. Zend U mij de contracten *Fidessa* en vul dan in wat U denkt voor de volgende edities.-

Steeds gaarne
Uw dw.
L.C.

219

Passoeroean
Rezidentie-Huis.
16 X.'99

Waarde Heer Veen.

Wij werden zeer verrast met de goede tijding, die U ons zond, en feliciteeren U beiden hartelijk met Uw engagement.[148] Wees verzekerd, dat wij het bericht met belangstelling ontvingen en dat wij U uit een vriendschappelijk hart alle goeds toewenschen. Wij hopen einde Februari naar Europa terug te gaan en dan zal het ons een groot voorrecht zijn U persoonlijk te feliciteeren en de kennis te mogen maken met de aanstaande Mevrouw Veen.

Ik ben druk aan het werk. Mijn roman: *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* is af, en naar ik uitreken, wel ongeveer zoo omvangrijk als *Majesteit* geworden. Ik ben er wel over tevreden en in de familiekring, waarin ik hem voorlas, was de kritiek gunstig. Het is een boek, dat vooral in het midden, vooral aan het einde in kracht toeneemt. Enfin, U zal wel zien: zoodra het werk is overgeschreven, zal ik U het ter lezing zenden: wil U daarna het M.s. aan den heer Van Hall zenden, voor de Gids.

gebeurtenissen zouden zijn voortgevloeid die Couperus in *De Stille Kracht* in die scène beschreven heeft. Catharina, de dochter, is inderdaad met Troplong gehuwd, de moeder vestigde zich na de scheiding (het schandaal was toch uitgelekt) met haar zoons in Parijs. Baud, na terugkomst in Indië, huwde een andere, de jongste dochter, Jeanne (Johanna Wilhelmina Petronella); hun dochter Elisabeth Baud huwde met Louis Couperus'.

148 Veen verloofde zich met Clara Wibbina Paehlig, nadat hij kennis met haar had gemaakt op de Sneker Hardzeilerijen. In mei 1900 is hij met haar getrouwd. Mevrouw Veen-Paehlig (1880-1918) schonk het leven aan vijf kinderen, van wie in Couperus' brieven hier en daar sprake zal zijn (vergelijk de brieven 287 en 300, en de noten 165, 171 en 206): Maria Theresia (geb. 1901); Lambertus Jacobus (1902-1903); Theodora (geb. 1904); Carla (geb. 1905); Lambertus Jacobus (geb. 1907).

Zooals ik U schreef, zou U mij bepaald een dienst doen zoo U kans zag mij het honorarium voor dit werk als voorschot te geven. Laten wij het houden op de condities van Metamorfoze: *f* 2500, eerste druk, 1800 volgende drukken. Het is echter geloof ik, grooter dan *Metamorfoze,* maar ik ben hier blij om, want ik heb U wel eens teleurgesteld met mijn berekeningen van omvang. Indien U mij dus, het zij in eens, het zij in termijnen die *f* 2500, kan geven, zou ik U zeer verplicht zijn.

Ik ben nu begonnen aan mijn Indischen roman uit de ambtenaarskringen, die ik - onder ons gezegd en gebleven - schrijf onder auspicien van mijn zwager, de heer Valette, die mij als rezident kan controleeren dat ik geen blunders maak. Ik schrijf er iederen dag geregeld aan - trouwens het leven is hier zoo rustig, men kan wel niets anders doen dan werken. Het begin voldoet mij wel, en ik hoop het boek af te hebben in Febr. voór wij terugkeeren. Ik zoû dus voor 1900 twee romans voor U hebben als U het niet te veel zegen vindt! Anders moet het werk maar wachten.

Verder geen reden tot meer. Laat mij U nog eens met een hartelijken handdruk gelukwenschen en geloof mij, na vriendelijke groeten, ook van mijn vrouw

Uw dw.
Louis Couperus.

220

Passoeroean
Rezidentie-Huis.
15.XI.99.

Waarde Heer Veen.

Een paar dagen geleden ontving ik Uw schrijven, ik dank U zeer voor de overmaking van *f* 2500 aan Scheurleer en Zoonen. Daarmeê is mij dus voldaan de uitgave 1ste druk van den roman: ‘Langs Lijnen van Geleidelijkheid’.

Die Indische roman vordert goed en ik hoop het werk af te hebben vóor wij in Febr. Indië vaarwel zeggen. Een kleine novelle voor het voorjaar zal ik echter niet voor U hebben: de Indische roman zal wel al mijn tijd in beslag nemen tot en met Januari; en daarna vangt onze reis aan.

Wat de geïllustreerde uitgave ‘Majesteit’ betreft, zoo zal ik mij, om ze mogelijk te maken, gaarne tevreden stellen met het gewone honorarium der 2de en volgende drukken.

Wat een bloemlezing betreft, is alles goed wat U voorstelt, en laat ik het geheel aan U over wat U mij hiervoor geven kunt.

Het contract *Fidessa* is zeker te Genua bij den agent van den Nord-Deutschen Lloyd verloren gegaan: ik heb die contracten nooit ontvangen.

U zal mij wel bij gelegenheid een paar exemplaren 2de druk *Psyche* zenden, niet waar?

Intusschen steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

221

Meester-Cornelis.
18.I.1900.

Waarde Heer Veen.

Het is den laatsten tijd zoo roezemoezig geweest, dat ik niet meer weet of ik U al de ontvangst meldde van *Fidessa* en *Psyche*. Onlangs ontving ik de kritieken: het doet mij pleizier, dat Fidessa goed ontvangen wordt.

Wij repatrieeren 2 Maart, met den Franschen mail: schrijf en zend mij dus maar niets meer, voór ik U weer een adres meld.

De Indische Roman: *De Stille Kracht* zal vermoedelijk wel nog voor ons vertrek afkomen. Ziet U er niet tegenop, zoowel de *Lijnen van Geleidelijkheid* als *De Stille Kracht* beide dit jaar uit te geven? Zoo niet, dan zou ik U willen voorstellen mij te verplichten met het honorarium, dat wij *f* 2500- eerste druk, kunnen stellen, te zamen met de *f* 1000- voor de prachteditie *Majesteit,* waarover U mij schreef, dus *f* 3500- in enkele termijnen (naar Uwe verkiezing) bij Scheurleer te storten.

Zou U dan ook de contracten willen opmaken (ook van *Fidessa,* daar dit contract zeker is verloren gegaan: ik heb het nooit ontvangen. bv. in dezen geest wat de volgende drukken betreft:

Fidessa volgende drukken		*f* 500.-
Lijnen	id	1800.-
De Stille Kracht	id	1800.-

Maar zooals ik zeg, zend mij nog niets, voór ik U mijn adres zend.

Gaat U al gauw trouwen?

Met ons beider hartelijke groeten
Uw dw.
Louis Couperus.

Gaarne ontving ik nog *2* presentex: 2e druk *Psyche,* in Den Haag, bij Boelen.-

222

Batavia.
21.2.1900.

Waarde Heer Veen.

Ik kan niet anders denken dan dat ik gesufd heb, maar daar vind ik eindelijk het contract 'Fidessa'!! Alles is dus in orde: vergeef mij, dat ik het totaal vergeten was!! Wij gaan 2 Maart met de Fransche mail terug; en zijn vermoedelijk 25 Maart in Marseille. U kan mij dus zoonoodig daarheen schrijven: adres Messageries Maritimes,

passager, à bord du *Polynésien*. Wij blijven eerst nog wat in Nice, en komen dus midden April in Holland.

De Indische roman is niet klaar gekomen maar toch *bijna*: het is den laatsten tijd

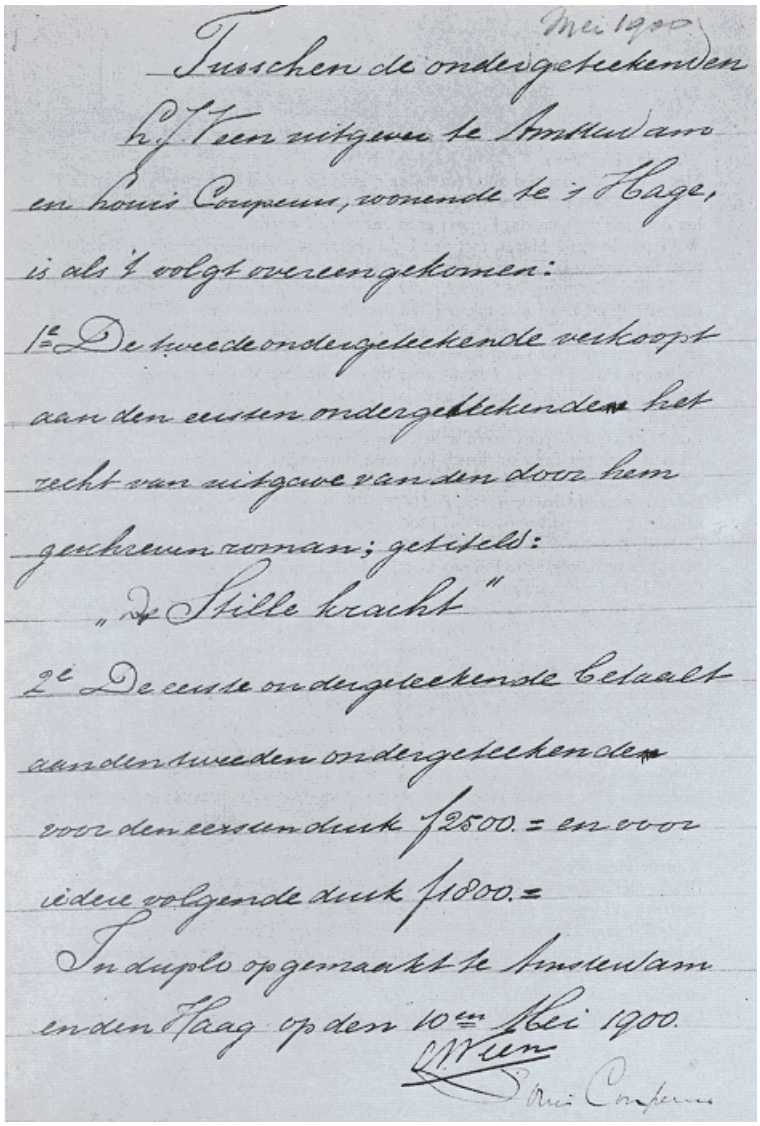

Mei 1900

Tusschen de ondergeteekenden
h.j. Veen uitgever te Amsterdam
en Louis Couperus, wonende te 's Hage,
is als volgt overeengekomen:
1e De tweede ondergeteekende verkoopt
aan den eersten ondergeteekende het
recht van uitgave van den door hem
geschreven roman; getiteld:
„De Stille kracht"
2e De eerste ondergeteekende betaalt
aan den tweeden ondergeteekenden
voor den eersten druk f 2500.= en voor
iedere volgende druk f 1000.=
In duplo opgemaakt te Amsterdam
en den Haag op den 10en Mei 1900.
H.J. Veen
Louis Couperus

Contract betreffende De Stille Kracht

te onrustig om te schrijven. Ik hoop echter in Holland het boek vlug af te schrijven: het zijn alleen nog de laatste scènes.

Spoedig tot ziens en steeds gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

223

Nice
Hôtel Continental.
27.III.1900

Waarde Heer Veen.

Wij zijn terug in Europa na een vlugge zeereis, maar van Port-Saïd af ellendige wind en schommelzee! Ik voel mij beroerd, heb gisteren een hevige aanval malaria gehad, en ben mijn kamer nog niet uitgeweest. Enfin, dat zal wel weêr luwen. Vooreerst blijven wij hier aan bovenstaand adres: schrijf mij dus en zend mij wat U heeft.

Ik hoop hier *De Stille Kracht* af te maken, het contract *Fidessa* heb ik gevonden!!! Vergeef mij dat ik zoo gesufd en gesoesd heb en schuif het op rekening van de zon van Java. Die van Nice laat een mensch meer leven.

Apropos, ik hoor, dat er een pamflet van Querido in Nederland over mij stond:[149] is dat zoo, zend het mij dan maar *niet,* want ik lees die pamfletten niet. In Indië, door de Indische Revue werd ik eerst allerliefst ontvangen, geintervieuwd, etc., maar toen ze vonden, dat ik niet beminnelijk genoeg was met kennismaken, handjes geven, lief zijn, en ik weet heusch niet wat nog meer, zijn er langzaam aan pamfletten ingekomen, over mij: ik las ze maar niet. Dat vind ik wel zoo eenvoudig.

En nu adio, laat mij eens van U hooren en wees door ons beiden hartelijk gegroet.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

224

Nice
Hôtel Continental.
6.4.1900.

Waarde Heer Veen.

De *Lijnen* zijn reeds lang klaar; aan de Stille Kracht ontbreekt alleen het allerlaatste hoofdstuk. Als wij beiden niet met influenza, malaria etc. gesukkeld hadden, was alles reeds lang klaar, gecopieerd en verzonden: nu heeft mijn vrouw geen kans

149 Is. Querido, *Couperus fantasmagorist*?, in Nederland, 1900, blz. 65-87 en blz. 320-352.

gezien over te schrijven en reizen de romans in de koffers meê: erg vervelend, want zoo een unicum van mijn kriebelpoot zou ik niet gaarne verliezen.

Wij keeren half April naar Den Haag terug: dan hoopt mijn vrouw spoedig alles te copieeren en hoop ik, dat de *Lijnen* van den zomer in *de Gids* zullen verschijnen, en zoo spoedig mogelijk daarna de Indische roman.

Ik voel mij veel beter, maar onlangs was het weêr mis: malaria! Enfin, de chinine volgens régime Koch moet het in orde maken.

Ik zal U zeer verplicht zijn als U de *f* 3950 (want herdruk *Fidessa,* volgens het contract, dat ik in mijn gesuf genieerd heb is *f* 450.) in 3 mnd: termijnen wilt storten.

Zend s.v.p. de ex. *Psyche* maar naar Den Haag, Boelen. De recensies krijg ik zeker wel met een andere post: laat Querido's pamfletten maar achterwege: ik lees ze niet, zelfs al komen ze mij onder oogen, gaan ze ongelezen in het vuur.

Als de *Lijnen* innemen de nummers Juni, Juli en Aug. en - zoo *de Gids* het niet des Guten zu viel vindt - Sept en Oct voor de *Stille Kracht,* zou U alles kunnen hebben nog voór St. Nicolaas: anders de *Lijnen in alle* geval. Ik zal dadelijk van Hall schrijven.

Hartelijke groeten en steeds
Uw dw.
Louis Couperus.

225

Nice
Hôtel Continental
12.IV.1900.

Waarde Heer Veen.

Ik zoû, om U ten dienste te zijn, gaarne een opoffering willen doen, maar waarlijk, dit gaat niet. Als *de Stille Kracht* niet in *De Gids* zoû verschijnen, zoû ik een verlies hebben van een kleine *f* 1000.-, en dat in een jaar, waarin ik helaas, groote lasten heb. Want reizen in Indië is, trots alle gastvrijheid, schreeuwend duur; ziek zijn is er ook een luxe - zoodat op het moment de minister van financiën zijn hoofd schudt. Van Hall had gaarne in Mei al een begin gemaakt met *Langs L.v.G.,* dus Mei, Juni, Juli - dan een maand rust; en dan zou *De Stille Kracht* verschijnen in Sept. en Oct. Zoû U niet de beide romans tegelijkertijd voór St. Nic. durven laten verschijnen? Ik zoû het probeeren: anders heb ik maar berouw van mijn ijver! Van Hall heeft geen bezwaar.

Een tweede druk van *De Stille Kracht* al in 1901 .... laat ons maar niet zoo fast gaan!

Wij denken ons met Oct. alhier te vestigen en hebben een klein, maar aardig appartement gehuurd,[150] waar ik hoop U later nog eens met Uw vrouw te zien! Ongeveer 20 of 25 April hopen wij in Den Haag te zijn, bij Boelen.

Steeds gaarne Uw dw.

150 Villa Jules, Avenue St. Maurice, Nice, waar Couperus vervolgens zes jaren lang zijn domicilie heeft gehad.

Louis Couperus.

XI. Mei 1900-Februari 1901 (Brief 226-260)

Maart 1900 terug in Den Haag, onderhandelt Couperus met Veen op de gebruikelijke wijze over de uitgave van zijn nieuwe boeken. Veen treedt in het huwelijk met Clara Paehlig, ontvangt als cadeau een Rozenburgse pul en is enige tijd op huwelijksreis: de brieven 230-232 zijn aan een zaakwaarnemer gericht. Als Veen terug is, wil hij met zijn jonge vrouw een dag in Den Haag komen. Helaas blijft Elisabeth sinds de Indische reis kwakkelen met haar gezondheid, zij kan er niet de hele dag bij zijn. Later zal zij herstellen, door middel van een therapie met suggestie en hypnose (brief 240).

Eind Juli/begin Augustus maakt Couperus zijn testament en overweegt het sluiten van een levensverzekering. Elisabeth raadt het hem echter af, zij kan rekenen op ca. *f* 2400,- rente per jaar als hij mocht komen te vallen, 'voor bepaalde armoede behoeft zij dus niet te vreezen'. Zij erft bovendien de rechten op de herdrukken van Couperus' boeken na zijn eerder overlijden.

Uit brief 240 blijkt, dat Couperus zijn hele inboedel naar Nice denkt mee te nemen. Hij spreekt over grote uitgaven in verband met verhuizing en inrichting. Via Wiesbaden, Baden-Baden en Lausanne reist hij naar het zuiden. Van Lausanne uit stuurt hij Veen de gebruikelijke lijst voor presentexemplaren (*Langs Lijnen van Geleidelijkheid* en *De Stille Kracht*). Daaruit blijkt, dat Jhr. J.H. Ram intussen als attaché-militaire naar Zuid Afrika vertrokken is (blijkbaar heeft hij een rol gespeeld in de Tweede Transvaalse oorlog van 1899-1902). - In Nice verblijft Couperus eerst in een hotel, daar het appartement in de Villa Jules nog ingericht moet worden.

Curieus zijn de brieven 249 en 250, waarin Couperus zijn hartstochtelijke woede lucht over het feit, dat de drukker in *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* in plaats van *de* salon steeds *het* salon heeft durven zetten: hij overweegt een stuk in *Het Vaderland,* in tweede instantie zelfs in *De Groene Amsterdammer*. Later ziet hij daar toch maar van af (brief 253). Zijn geest wordt alweer in beslag genomen door nieuwe ideeën voor een boek, dat *Babel* zal gaan heten.

Intussen blijken door de Indische reis en de verhuizing zijn financiën dermate in de war te zijn, dat hij bij Veen de forse lening van *f* 5000,- moet sluiten. Hierdoor raakt Couperus achterop. Met *Babel* alleen kan hij dit gat niet dichten. - Wat dit laatste boek betreft, uit brief 259 blijkt, dat Couperus het weliswaar zeer snel heeft geschreven, maar dat het resultaat hem niet bevredigt. Wat hij zelden doet, hij werkt het verhaal om. - Bijna terloops, als badinerend, kondigt hij dan op 3 Februari 1901 (brief 260) het plan voor een nieuw werk aan: een trilogie. Het zal de tetralogie *De boeken der Kleine Zielen* worden. Het eerste deel daarvan kan ... met het najaar al af zijn! Later zal Veen hem vragen er nog een vijfde boek aan toe te voegen, maar Couperus wijst dit voorstel van de hand.

226

Den Haag.
Pension Boelen.
2.V.1900.

Waarde Heer Veen.

Ik heb tot mijn leedwezen niet meer een copie aan U [kunnen] zenden, maar zal U voor de twee vervolgen de copie zenden. Wil dus voor het 1ste gedeelte maar een Gids nemen.

Van Hall reserveert Sept. en Oct. voor *De Stille Kracht*. U behoeft dus niet te vreezen *de Gids* verorbert alles nog dit jaar, en U kan voór St. Nic. alles gereed hebben.

Als het U dus convenieert mij de 3 maandelijksche bedragen dit jaar over te maken bij Scheurleer, ben ik U zeer verplicht.

Zoû U willen zenden 1 ex. *Majesteit,* adres den Heer
G. Verschuur[151]
2 Rue d'Angleterre, Nice.
U zoû mij daar veel pleizier meê doen.

Doe ik U pleizier met het manuscript *Langs L. van Gel.*; als alles gedrukt is in de Gids?? Dan sta ik het U gaarne als souvenir af.

Het doet mij pleizier dat de Rozenburgsche pul in genade is ontvangen,[152] en wij komen U volgaarne eens in Amsterdam opzoeken.

Steeds gaarne
Uw dw.
Louis Couperus

Sept, en Oct. (Stille Kracht)
staan *vast*.

227

Den Haag.
Pension Boelen.
6.V.1900.

Waarde Heer Veen

Wat de grootte van de beide romans betreft, ik heb expres dit een weinig in het vage gelaten, omdat het zoo moeilijk is het *juist* uit te rekenen. Wanneer U het mij

151 Over de identiteit van G. Verschuur zijn helaas tot nu toe geen gegevens te vinden.

152 Couperus' huwelijkscadeau aan Veen. De in 1884 te Den Haag opgerichte fabriek van Rozenburg maakte eerst aardewerk, na 1899 ook eierschaal porselein. J. Jurriaan Kok speelde van 1894 af de grootste rol. In 1914 werd de fabriek voorgoed gesloten. - Het product kent veel Art Nouveau motieven. Zie C.J.S. Ruiter, in Mededelingenblad vrienden van de Ned. ceramiek, 84, 1976, 4, blz. 3 e.v.

nu vraagt, zoû ik zeggen: *Langs L.v.G.* wordt een roman grooter dan *Majesteit*: (als U het verkiest, kan U het werk in *2* deelen uitgeven, daar het niet een bepaalde 'bouw' heeft als bv: *Metamorfoze,* en eenvoudig in 2 gelijke gedeelten is

te verdeelen); *De Stille Kracht* stel ik mij voor als een boek tusschen *Wereldvrede* en *Metamorfoze* in. Het eene Ms. is met kleinere letter geschreven op voller bladzijde dan het andere. Het is mij waarlijk heel moeilijk het U *juist* te zeggen: zoo dikwijls valt dat meê en tegen. Ik had bijvoorbeeld nooit gedacht, dat *Fidessa* geworden zoû zijn, wat het werd, mijn Ms. in aanmerking genomen. Voor *Langs Lijnen* meende ik U eerst *f* 3000.- te vragen; later dacht ik echter beter te doen voor beide romans, als type 'groote roman' *f* 2500. te vragen; zonder zoo precies op den omvang te letten.

Ziedaar mijn oprechte gedachtengang. U kan er natuurlijk op aan dat *De Stille Kracht* een flink boek wordt maar U precies te zeggen: zooveel bladzijden wordt het, dat is waarlijk te moeilijk. Zelfs met *de Gids* weet ik nooit precies hoeveel bl.druks overeenkomen met een zeker aantal bl.Ms; omdat dit ongelijk is. Laten wij dus - dit is mijn slotsom - *De Stille Kracht* - een boek, dat zeer zeker in Indië veel gelezen zal worden - houden als type 'groote roman', en stellen op *f* 2500.- Ik zal zorgen dat U de copie van alles *zoo spoedig mogelijk* ontvangt, ongeveer 14 dagen voor het verschijnen in *De Gids*.

Meer kan ik U niet belooven, daar ik overkropt ben met overschrijven en ... steeds lijdende aan koortsen etc.

Ik ken Bauer niet: woont hij in Den Haag. Hij is een subliem artist: vraagt U het hem eens. Als ik weet waar hij woont, en ik ga weêr uit, zal ik hem eens opzoeken. Ik kreeg een verzoek van Anna Franchi om *Majesteit* te vertalen in het Italiaansch,[153] de Ital: uitgever wou geen geld geven, omdat De Amicis, wiens boeken bij hem uitkomen, ook zonder vergoeding in het Holl: vertaald wordt. Ik heb dus maar toegegeven: qu'y faire?

Komt U eens in Den Haag? Zeer gaarne zoû ik U eens mondeling willen spreken. Als U eens komt, vergeet dan vooral niet eens bij mij te komen.

Steeds gaarne Uw dw.
L.C.

228

Pension Boelen.
Maandag.
[z.j.]

Waarde Heer Veen.

Ik zend U hierbij het contract *De Stille Kracht* geteekend terug; tevens verzend ik U een gedeelte Ms. (het Tweede Gedeelte van de Gids, maar nog niet alles.) Voor U naderen nu spoedig de groote dagen: gaat U een groote huwelijksreis maken, en is U lang afwezig?

153 Deze vertaling verscheen onder de titel *Maestà* bij Fra Treves, Milaan, 1900, met een voorwoord van Anna Franchi. - Wat Edmondo de Amicis (1846-1908) betreft, deze schrijver was in zijn tijd zeer bereisd en bekend. Hij publiceerde o.m. in 1874 een boek over Nederland, *Olanda,* en in 1886 het beroemde jongensboek *Cuore,* in onze taal vertaald als *Jongensleven.* Bekend werd ook zijn *La carrozza di tutti,* uit 1899.

Ik hoop U later eens persoonlijk te spreken over iets, wat mij al lang aan het hart ligt.
Ik wensch U van harte gelukkige, zonnige dagen toe!

Uw dienstw.
Louis Couperus

229

Den Haag.
28.V.1900.

Waarde Heer Veen
Ik weet niet of dit epistel U volgt op de huwelijksreis, of U thuis afwacht, te Amsterdam. Intusschen, van harte nogmaals, wenschen mijn vrouw en ik U beiden een groot geluk toe en een mooi leven!-
De proeven gaan maar slapjes, maar dat zal zeker wel beter worden als U terug is.-
Zoû U zoo vriendelijk willen zijn *Fidessa* te zenden aan Mr. *Georges Khnopff, Bodeghem St Martin, chez Mr. E. Marlier*. De heer Khnopff vertaalt nu en dan wat in het Fransch en doet het heel goed: hij wilde ook *Fidessa* vertalen. Finantieel geeft het wel nooit iets, maar daar leg ik mij maar bij neêr.
Verder zal ik U niet meer lastig vallen; geloof mij steeds

Uw dw.
L.C.

230

Den Haag.
31.V.1900.

Weled. Geb. Heer.
Ik zond den heer Veen reeds de copie van het Tweede Gedeelte, maar misschien gaat het drukken en corrigeeren vlugger, als U maar een Gidsnummer neemt, en Thieme op het hart drukt zorgvuldig na te drukken.

Gaarne Uw dw.
L.C.

Dank voor de toezending *Telegraaf*; ik hoû mij aanbevolen, als U weêr eens iets ziet.-

231

Den Haag
16.VI.1900.

Ik ontving Revizie van vel 9 en vel 10, maar - als ik mij goed herinner - heb ik nog geen revizie ontvangen van de vorige vellen, en heb ik nog niets laten afdrukken. Wil U hier eens naar vragen?

Steeds Uw dw.
L.C.

232

Den Haag
4.VII.1900

WelEd. Heer.

Waar blijven de verdere proeven?? Nu het slot verschenen is in *de Gids,* moeten wij maar spoedig voortmaken, als mijn beide romans in het najaar moeten verschijnen.

De Stille Kracht is reeds voor een gedeelte overgeschreven, en er zoû ook al een begin mee gemaakt kunnen worden: de copie moet dan later aan den Heer van Hall worden verzonden voor de Gids, waarin de roman verschijnt in Sept. en Oct.

Wanneer komt de heer Veen terug?

Steeds Uw dw.
Louis Couperus.

233

Den Haag.
Pension Boelen.
17.VII.1900.

Waarde Heer Veen.

Ik zend U alles ter *afdrukken* daar de proeven zeer schoon zijn. Wil nu echter zorg dragen, dat er geen fouten in blijven en dat de nummers der hoofdstukken elkaâr goed opvolgen. Ik had gaarne revizie laatste vel of bladzij, voor den datum, die te groot gedrukt is. Gaarne ontving ik de afgedrukte vellen, om te zien of alles zuiver wordt.

Heeft U al gedacht over een bandje? Niet meer zoo iets geels als *Fidessa,* dat vond ik niet mooi.

Laat nu maar spoedig *De Stille kracht* beginnen. Wij blijven hier tot 1 Aug. dan gaan wij weg, waarheen is nog niet bepaald. Mijn vrouw is niet heel wel, den laatsten tijd. Hoe gaat het met U? Is U beter?

Ik had zoo gaarne U eens gesproken, maar kan nu niet in Amsterdam komen. Misschien schrijf ik U spoedig uitvoerig.

Als U iets leest van kritiek zend het mij dan. Van Hall schreef, dat de *Lijnen* groote sensatie maken en zeer besproken worden!

Adieu, mijn eerbiedige groeten aan Uw vrouw,

en steeds Uw dw.
LC.

234

Den Haag.
20.7.1900.

Waarde Heer Veen.

Ik zal den brief van St. Helena antwoorden: vindt U het goed aan ieder der drie jongelui te zenden een ex. met een kaartje van mij?

De copie *Stille Kracht* zal ik U langzaam aan, 'langs lijnen van geleidelijkheid', zenden want ik moet alles zelf overschrijven, daar mijn vrouw niet heel wel is. Maar er is nu toch wel alle tijd: U kan mij de proeven zenden waar ik ben.

Het oorspronkelijk Ms. *Lijnen* zal ik U gaarne als een souvenir geven.

Ik zoû het zeer aangenaam vinden U eens te zien. Hoe gaarne ik ook eens Uw mooie woning kwam bewonderen, ik laat liever mijn vrouw niet een heelen dag alleen, daar zij wat nerveus is. Ik zoû zeggen, Woensdag, en doe ons het genoegen, met Mevrouw Veen, onze gast te zijn in de restauratie van het Kurhaus. Ik hoop dan dat mijn vrouw ook meê zal komen. Is er iets, dan telegrafeer ik U. Hoe gaarne mijn vrouw echter een geheel gezellig dagje met de Uwe zoû doorbrengen, zal haar dat te vermoeiend zijn: kan U het dus arrangeeren dat Mevrouw Veen om zeven uur ongeveer, (of zes uur) bij ons komt, dan rijden wij allen gezamenlijk naar Scheveningen?

Kan ik U dan 's morgens spreken? Wil U dan bij ons lunchen, dan is ons dit ook heel aangenaam. Wij hopen beide van harte U beiden te zien.

Die goedkope editie *Wereldvrede* begrijp ik niet goed, maar dat kunnen wij dan bepraten.

Maakt U de Lijnen [ook] weêr geel?? Enfin, dan wordt het de modekleur! Van Hall schreef: de Lijnen maakten groote sensatie en werden heftig bestreden en warm verdedigd! Wat wil U meer voor het debiet!

Handelsblad ontving ik *niet*: ik ken alleen de noodkreet van Ch.B.:* die las ik al. Andere kritieken heb ik helemaal niet.

U zal wel de ex. registreeren laten bij de posterijen, niet waar?

Misschien Vrijdag in plaats van Woensdag: willen wij dat dan nog decideeren. 1 Aug. gaan wij weg, als mijn vrouw wat beter is.-

In de hoop U Woensdag te zien - wij zullen in Scheveningen U wel wat *matig* houden!!-

Steeds gaarne
Uw dw.
Louis Couperus.

U kan de kaartjes misschien bevestigen in de ex:?? Adres:- Samenthaler Prisoner of War Headwood Camp. St. Helena.

* Charles Boissevain.

235

Den Haag.
Pension Boelen.
29.VII.'00.

Waarde Veen.

Laat mij beginnen met de verzekering, dat ook ons beiden Uw bezoek en de kennismaking met Uw vrouw een alleraangenaamste dag bezorgd heeft!

Hartelijk dank voor Uw vriendelijke toezendingen van testament en conceptcontract. Ik ging er meê gisteren naar mijn zwager ... maar mijn hoofd duizelt nog van al de juridische geleerdheid en onlogica waarmeê ik overstelpt ben. Dat is eéns maar nooit weer!

Mijn zwager Vlielander Hein beweert het volgende:

Daar ik met U overeenkomsten gesloten heb, blijven - juridisch gesproken - voor de wet de verplichtingen, die Gij volgens deze overeenkomsten op U neemt, altijd geldig, ook wanneer gij het recht van uitgave mocht verkoopen aan een ander. Dus: gij kunt verkoopen wat gij wilt,... *gij* blijft mij altijd verschuldigd het toegezegde voor iedere nieuwe uitgave (ook al wordt die bezorgd door Uw opvolger). Mijn zwager vindt dus - zoodra mijn vrouw mijn erfgename is en er een testament bestaat - alle bizondere overeenkomst overbodig. Hierop komt zijne redeneering neêr. In de auteurswet schijnt geen bizondere aandacht gewijd aan het eventueele geval, maar volgens het gewone recht, blijft *gij* altijd verplicht de nieuwe drukken te betalen.

Mijn zwager voegde er bij: natuurlijk kunt gij daarmee Uw maatregelen nemen, wanneer gij het recht van uitgave der werken eens mocht verkoopen.

Het is mogelijk, dat dat alles zoo is, maar het kwam mij nieuw voor. Zoudt gij van Uwe kant ook eens een advocaat willen raadplegen in Amsterdam, maar neem dan een heele hooge meneer, anders is mijn zwager beleedigd!

Hij zeide echter, dat hij er niets op tegen had, als ik een anders advies inwon.-

Ik had zoo gaarne, voor mijn vertrek - 4 Aug. - eenige zekerheid in deze zaak gebracht. Morgen, in alle gevalle, zal ik mijn testament maken, bij notaris Eikendal. Mijn vrouw is wel - volgens huwelijkscontract - reeds mijn erfgename; maar het is beter nog maar een testament er bij te nemen.

Is er geene zekerheid te krijgen, voor de wet, wat die herdrukken na mijn overlijden ten bate van mijn vrouw betreft, dan denk ik over te gaan tot het nemen van een levensverzekering. Meld mij nog eens waar U de Uwe heeft gesloten. Ik ben vandaag een beetje in de war door al die juridische geleerdheid van gisteren, en weet niet wat ik er van denken moet. Een volgende keer ga ik ook naar een vreemden advocaat: familie is altijd het best als familie alleen te beschouwen.

Ik zend U morgen de Ms. van *Fidessa* en *Lijnen*.

Ik ben overtuigd, dat ge mij in deze zaak wel zult willen helpen, met Uw oude vriendschappelijkheid.

Mijn vrouw loopt iets beter, maar is erg neêrslachtig en heeft melancholieke buien; wij toeren maar veel, gisteren Voorschoten om: dat doet haar goed.

Ons beider hartelijke groeten aan Uw vrouwtje en met een handdruk

Steeds t.à.v.
L.C.

Testament zend ik U spoedig terug.-

236

[30.VII.00]

Waarde Heer Veen
Vel 7 heb ik niet ontvangen; wel vel 6 en vel 8. Wil U dit even melden?

Steeds Uw dw.
L.C.

237

Den Haag.
Pension Boelen.
1.VIII.'00.

Waarde Veen.
Ik zend U heden in vriendelijken dank Uw testament terug.
Zoowel Vlielander Hein als notaris Eikendal menen dat een contract tusschen ons, in dien zin, geen verplichtingen kan opleggen aan een derde: volgens raad van Eikendal zal ik echter in een testament aan mijn vrouw legateeren de benefices der herdrukken na mijn dood. Daar de contracten tusschen U en mij van kracht blijven ook voor onze erfgenamen, is de zaak daarmeê dan afgedaan.
Ik had liever wel iets wat op vaster voeten stond, maar het schijnt niet te kunnen.
Wat een levensverzekering betreft, mijn vrouw zelve ziet daar geen heil in. Zij heeft in alle geval na mijn dood het vruchtgebruik van mijn kapitaaltje (een *ƒ* 1200 rente 's jaars) en komt mijn vader te vallen, dan wordt dit ongeveer verdubbeld. Voor bepaalde armoede behoeft zij dus niet te vreezen; maar ik doe natuurlijk voor haar liefst zoo veel mogelijk. Maar de levensverzekering wil zij niet.
Intusschen dank ik U van harte voor de moeite, die Gij hadt willen nemen en hoop ik, dat - mocht ik komen te vallen vóor haar - zij in U den zelfden trouwen vriend moge bezitten, die ge altijd voor ons waart. En doet ge ooit mijn werken over,- na mijn dood - doe het dan op de meest voordeelige manier voor haar, zoo ge Uwe en hare belangen vereenigen kunt.

Zij is iets beter, maar van het huwelijk in de familie hebben wij niets gezien. Ik voel me vandaag wat nerveus en heb een beroerde zenuwhoofdpijn: zoodra ik beter ben, ga ik echter aan de proeven Stille Kracht. Wordt de gebatikte band mooi?[154]

Yours
L.C.

154 Bandontwerp van J.J.C. Lebeau (1878-1945). Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 248; blz. 261; blz. 374-375. Zie ook brief 258.

238

[1.VIII.00]

Het vermiste vel is terecht. De Jong schreef mij af - zijn vrouw was ziek -; maar ik zal hem spoedig schrijven over de kwestie, of zelve spreken gaan. Het zal misschien wel lukken.

Yours
L.C.

239

[3.VIII.00]

Amice.
Geef mij eens een idee: wat zal ik doen met de Maleische woorden: ze met een aanhaling[1.)] etc beneden aan de bladzij vertalen? Het staat zoo vervelend. Ze *niet* vertalen? Achter in het boek een woordenlijstje geven??
Wat is je idee?
Mijn zwager denkt nog steeds na ...

L.C.

240

P.Boelen.
9.VIII.'00.

Amice.
De vrouw is in zooverre beter, dank zij suggestie en hypnose van Dr. Bende, dat wij Dinsdag a.s. 14 Aug. vertrekken, eerst *6* dagen naar Wiesbaden: Promenade-Hôtel. Daarna meld ik U nader adres; wil mij dus de proeven maar opzenden, manuscript krijgt ge ook geleidelijk weg.
Om nog eens tot ons gesprek van verleden terug te komen: ik maak heden mijn testament en dat is dan geregeld. Daarin is nog een clausule gevat, waarin ik ten overvloede de benefices der herdrukken na mijn dood aan mijn vrouw legateer - misschien is dat onnoodig, maar de notaris had er geen bezwaar in het er nog eens in te zetten. Verder peinst mijn zwager nog steeds om mijn vrouw te beschermen tegen de een of andere ontwijking, die Uw opvolger zich zoû kunnen veroorloven. Enfin, laat ons hopen, dat die fictieve man nog heel lang in het Nirwana moge blijven.
Zoudt gij er iets op tegen hebben het geld, dat ik dit jaar nog in termijnen van U zou ontvangen, wat spoediger bij Scheurleer te storten? Ik heb groote uitgaven met

verhuizing, inrichting, en ge zoudt mij er zeer meê helpen. Ik kan bij Scheurleer wel altijd opnemen wat ik noodig heb, maar het maakt een beter indruk als er van de andere kant ook wat invloeit. Als het dus kàn, zoudt ge mij zeer verplichten.

Ik sprak verleden De Jong over *Majesteit*: hij zou er nog wel eens over denken, maar ik kreeg geen indruk dat hij er tijd toe hebben zoû: Enfin, schrijf hem nu nog eens zelf.

Verder, geloof ik, geen reden tot meer. Wij verwachten U *vast* van den winter eens in Nice; dan herberg ik U beiden ergens in de buurt, en ge komt bij ons steeds dejeuneeren en dineeren. Zie dus maar eens een paar weken vrij te maken.

Mijn adres in Nice is, van af October:

Villa Jules, Avenue St. Maurice.

En nu, heel veel groeten van ons beiden aan U beiden, en met een hartelijke handdruk

tt.

Louis Couperus.

241

Wiesbaden.
Hôtel Promenade.
[16.VIII.00]

Amice.

Merci voor Uw brief: ik heb nog niets van Sch.* gehoord, maar het zal wel in orde zijn. Als het *kan* en niet indiscreet is, heel gaarne dan direct ... het overige. Anders gaarne dit jaar nog. Ik zend U Manuscript, en proeven ter afdrukken. Het Manuscr. moet dan later aan Van Hall gezonden worden. Spoedig meer, ik kan nu aan het overschrijven gaan. Met de vrouw gaat het langzamerhand beter. Wij rekenen er vast op U te zien van den winter in Nice: het zal heel gezellig zijn.

Adio, eerbiedige groeten aan Mevrouw Veen.

Yours

L.C.

242

Wiesbaden.
Hôtel Promenade.
[19.VIII.00]

Cher ami.

Twee deelen ... dan wordt ieder deel dus zoowat 182 bl., en ge snijdt het Vierde Hoofdstuk doormidden. Alles kan natuurlijk, maar ik vind het niet mooi. Als *een* deel zal het een boek worden als Wereldvrede of Metamorfoze. Ik zal verplicht zijn U spoedig mijn origineel manuscript te moeten zenden, daar ik onmogelijk klaar kom met overschrijven, en mijn vrouw grève maakt; ik zend U dan telkens een paar bladzijden, aangeteekend; meld mij dan per ommegaande goede ontvangst; en laat mij eerst eén proef zenden; daarna kunt ge een revizie aan Van Kampen zenden;

* Scheurleer.

anders vrees ik twee heele vuile proeven te moeten nazien, want het Ms. zal geen genot voor den zetter opleveren.

Adio
L.C.

243

Baden-Baden.
Pension Fürst Bismarck.
[23.VIII.00]

Amice.
Zie hier het nieuwe adres: ik zend U spoedig enkele bladzijden origineel Ms. Ik zoû toch maar geen twee deelen nemen, waarlijk, het boek leent er zich niet toe.

Steeds Uw
L.C.

244

Baden-Baden.
Pension Fürst Bismarck.
[29.VIII.00]

Ik zend U heden een gedeelte oorspronkelijk MS.; wil s.v.p. bij *iedere bezending* één woord telegrafeeren bv: goed, of terecht. Na ieder telegram zend ik U dan weder een hoofdstuk.
Gaat ge tot de 2 deelen over?? Enfin, ik vind het niet mooi, maar als het niet anders kan, dan moet het maar. Ieder deel is dan nog geen 200 bl: het 1ste deel snijdt midden in het Vierde Hoofdstuk af ...
Denk er nog eens over na.

Steeds
t.à.v.
L.C.

245

Hôtel Beau-Site
Lausanne
[z.j.]

Amice!
Zoû het mogelijk zijn, dat ge mij de *f* 1000, die ik dit jaar nog zoû ontvangen, ongeveer den 15den van deze maand overmaakte, of liever, dat geld zond aan het volgende adres:
Den Heer Van Deurse
Meubelmaker en Antiquaire, Molenstraat. Den Haag.

Zoo ja, meld het mij dan even, anders moet het van Scheurleer komen. Ge zoudt mij er zeer meê verplichten.

Als de Gidsproeven klaar zijn, zal ik de Uwe afmaken.

Met mijn vrouw gaat het gelukkig veel beter!

Ons beider hartelijke groeten aan U beiden en

steeds

t.à.v.

Louis Couperus

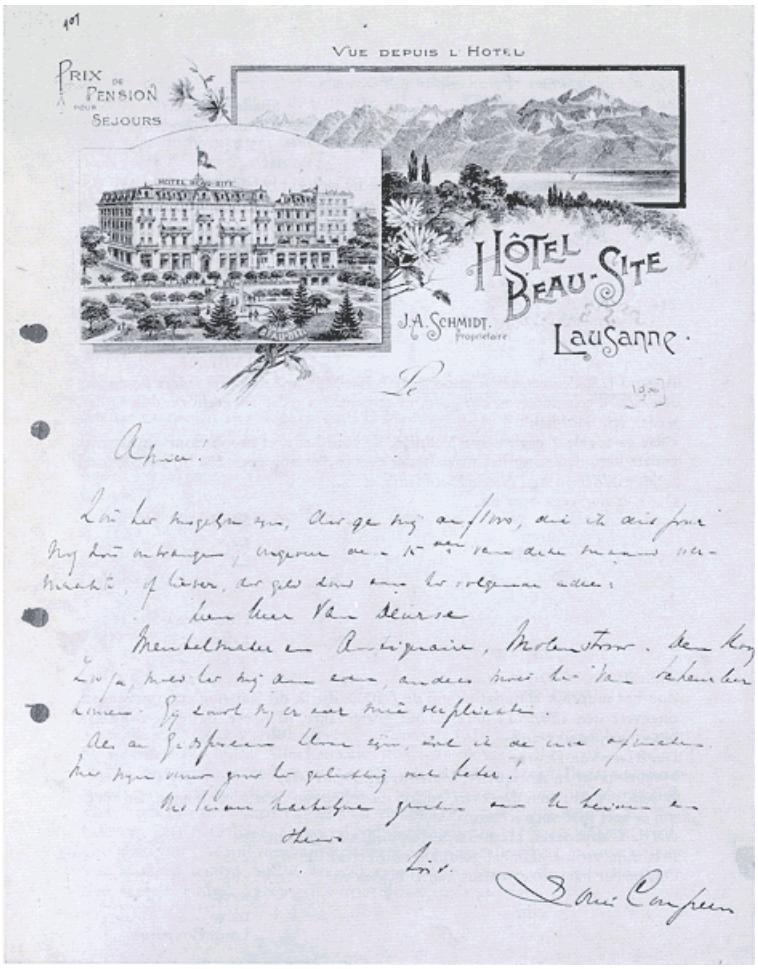
VUE DEPUIS L HOTEL
PRIX DE PENSION POUR SEJOURS
HÔTEL BEAU-SITE
J.A. SCHMIDT. Propriétaire
LAUSANNE

246

Lausanne.
Hôtel Beau Site.
[z.j.]

Ik vind onder mijne proeven niet bl. 1-42 van het Tweede Deel: kunt ge dus de drie eerste vellen Tweede Deel nog eens zenden?

Gaarne t.à.v.
L.C.

247

[Hôtel Beau Site Lausanne, z.j.]

Amice!
Zie hier een lijstje van de prezentexemplaren. Ik zal nu werk maken van de proeven en ze spoedig opzenden. Zend aan mij een vijf exemplaren van ieder boek.
Adres Nice, na 1 Oct.: Villa Jules
Avenue St Maurice.

Adio, met een hartelijke handdruk,
L.C.

Beide boeken aan:
Mr. J.R. Couperus, Surinamestraat, Den Haag.
Mevr. Ricus Baud-Steenstra Toussaint, Gabroe, Blitar, Java.
HoogEd. Gestr. Heer G. Valette, Rezident, Passoeroean
Mevrouw G. Valette-Couperus, Rezidentie-Huis, Passoeroean.
Hoog Ed. Gestr Heer J.R. Couperus, Rezident, Bezoeki, Java.
Hooggel. Heer Prof. J. ten Brink Leiden
Hoogedel Gestr. Heer Jhr. J.H. Ram (adres: Jhr. Ram van Bottestein, Zeist) attaché-militaire in Zuid-Afrika.
Mejonkvr. Minta Baud, adres den heer Ch. Riesz, Trompstraat, Den Haag
Frans Netscher, Rotterdam.
Dr. A. Ellinger,[155] Tegal (De Stille Kracht).

155 Dit is vermoedelijk de huisarts van de familie Valette te Tegal geweest, zie Van Booven, *Leven en W.,* blz. 165-167. Hij speelde mee in de tableaux vivants, en in de opvoering van Racine's *Esther* door in hoofdzaak familieleden. Couperus speelde de Ahasverus-rol. Toeschouwers waren een groot aantal genodigden. - Later deed, ten gevolge van tafeldansexperimenten aan het strand bij de vuurtoren, de gehele familie malariakoortsen op, waarop 'Dr. E.' allen zorgzaam in behandeling nam. Dit zal wel in hoofdzaak zijn neergekomen op het toedienen van kinine, waar Couperus ook in brief 224 nog over spreekt: '... chinine volgens régime Koch ...'. Een presentexemplaar *De Stille Kracht* was ongetwijfeld een zeer toepasselijk herinneringscadeau.

Java

248

Villa Jules
Avenue St. Maurice
[z.j.]

Amice
Wij zijn nog wel in het hôtel, maar adresseer maar dadelijk aan bovenstaand adres. Spoedig zal ik de proeven nazien. Ik heb het zeer druk gehad met de Gidsproeven.

Steeds Uw dw.
L.C.

249

Villa Jules
Avenue St Maurice
Nice
[5.X.00]

Waarom krijg ik mijn boek niet? Ik had gaarne 6 exemplaren, gebonden en *niet* gebonden.

Gaarne
t.à.v.
L.C.

250

Nice.
6 Oct.'00.

Amice.
De laatste vellen Stille Kracht heb ik nog *niet* ontvangen: anders zou ik ze al teruggezonden hebben.
Ik ontving de ex: Langs Lijnen. Voor ik U er iets anders van zeg, kan ik niet nalaten dadelijk U te melden dat ik hoogst onaangenaam gestemd ben door het volgende.
Ik zie namelijk door den geheelen roman het woord *salon,* dat ik altijd en overal mannelijk heb genomen: *de* salon, veranderd in *het salon:* iets, waarvan ik kippenvel krijg; terwijl ik tevens niet begrijp wie de rustige brutaliteit heeft om dit het geheele boek door op eigen gezag te hebben veranderd.
Want dat gezelve de schuldige zijt, kan ik niet aannemen: in al mijn boeken is *salon* altijd mannelijk genomen. Zeg mij dus s.v.p. wie dit gedaan heeft, of vorsch het voor mij uit: is het een corrector of een zetter, meld mij dan s.v.p. adres; want ik

ben niet van plan het erbij te laten en wil dien vriend persoonlijk een reprimande toedienen. Ook ben ik van plan in *het Vaderland* in een artikel die onzijdigheid van salon te herroepen. Ik heb geen lust die bêtise te slikken. Ze

bederft mij het geheele boek, dat ik niet meer heb ingezien en niet meer van plan ben in te zien.

Misschien vindt ge dit overdreven, maar zoo zijn nu soms de zielen van ons, arme romanciers. Ik kan het boek niet meer zien.

Laat me U nog zeggen, dat ik het mooi gedrukt vind, en dat het mooi openvalt bij iedere bladzijde. De band vind ik niet erg: mijn vrouw vindt dien echter niet leelijk.[156] Maar het boek ligt in een kast, en ik kijk er niet meer naar.

Zend mij spoedig de laatste vellen Stille Kracht, en zorg met gestrengheid, dat dergelijke eigendunkelijkheden niet meer plaats hebben.

Vale.
L.C.

251

Gd. Hôtel Continental & de Genève
Nice
[7.X.00]

Amice,

Heden ontving ik Uw briefkaart: de boeken zijn terecht, maar waarom ze mij niet dadelijk naar Nice gezonden? Enfin, ik heb ze nu, en heb mij gisteren kunnen ergeren aan al die onzijdige salons. Ik heb U gisteren vlug geschreven en wil het vandaag nog eens kalmer doen. Ik had namelijk [gaarne], dat ge zoo spoedig mogelijk uitvorscht wie al die eigendunkelijke veranderingen zich heeft aangematigd. Zoowel mijn vrouw als ik vinden het eenvoudig van zulk een ongehoorde brutaliteit, dat wij er versteld van staan. Het is mij iets onbegrijpelijks, van arrogante eigendunkelijkheid en brutaliteit, dat als ik de revizie-vellen verzend ter afdrukken iemand anders er op zijn eigen houtje in gaat zitten knoeien. Was het éen keer, in den beginne, veranderd, ik zoû nog kunnen gelooven aan een zetter of corrector, die dacht, dat ik mij vergist had en die mij ten beste die vergissing wilde veranderen. Maar dat eenvoudigweg *door den geheelen roman* een woord, dat ik steeds zoowel in mijn spreektaal, als in al *mijne* werken mannelijk nam, veronzijdigd is geworden door iemand, die het niet met mij eens was, neem ik niet aan. Ik verlang, dat men afdrukt, precies naar mijn laatste revizie, en afdrukt precies zooals het er staat, zonder er tittel of jota aan te veranderen. Ik wil liefst zelve de verantwoordelijkheid van mijne woorden dragen. Ik vraag U dus dringend: vind voor mij uit wie mij dit heeft geleverd, opdat ik mij beklagen kan.

Zooals ik U zeide, zal ik in de pers dat onzijdige geslacht herroepen. Het mooiste is, dat in het begin het woord nog eenmaal mannelijk gehouden is. Verder is er ook geknoeid met het lunch en de lunch. Ik zeg het eerste: hier en daar is dit mannelijk genomen.

156 De band is van J.G. van Caspel (1870-1928).

Ik denk, dat ik mijn stukje naar den groenen Amsterdammer zend. Ik hoû liever niet van die histories in het publiek, maar dit is mij te bar. Wij maken het goed: morgen gaan wij over in ons huis, maar wij wachten nog onze meubels; en zitten dus met een beetje een primitief comfort om ons heen. Mijn vrouw maakt het veel beter: het heerlijke klimaat hier doet haar goed. Wij hopen van harte dat gij beiden eens gelegenheid hebt bij ons te komen van den winter bv. in Januari.

Zooals ik schreef, de laatste vellen Stille Kracht ontving ik niet: zouden zij verloren zijn gegaan?? Zoodra ik ze heb, zal ik ze per ommegaande verzenden.-

Met het oog op het gebeurde is het misschien goed, dat ge mij ook de afgedrukte vellen van De Stille Kracht hierheen zendt opdat ik nog eens kan zien en des noods errata er aan kan toevoegen. Het gebatikte bandje zal wel origineel zijn. Dat van de Lijnen vond ik nu niet zoo heel mooi, maar het boek valt goed open. Het is alleen jammer van dat ellendige onzijdige woord; ik kan het eenvoudig niet zien.

Vale!
L.C.

252

Villa Jules.
Nice.
[17.X.00]

Amice.

Hierbij de proeven terug: indien gijzelf een beetje letten wilt op enkele bladzijden, die nog zeer foutief waren, zou ik denken, dat *daarna* alles kan afgedrukt worden.

Is de schuldige zetter nog niet gevonden??

Gaarne Uw dw.
L.C.

253

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice
28.X.'00

Amice.

Thieme heeft zijne verontschuldigingen aangeboden. Ik zal de tijdschriften maar niet met het zaakje vervelen en het publiek zal er wel over heen glippen. Verklaren kan ik mij de betweterij van een corrector echter niet.

Wij maken het goed en zijn, op gordijnen na, bijna klaar met de inrichting. Nu ge echter al naar een gewichtige datum uitziet, zal ik maar niet de hoop koesteren, U met Uwe vrouw eens hier te zien ....??

Ik zoû U eens willen schrijven over een geldkwestie. Dit jaar namelijk is mij buitengewoon zwaar geweest door onze Indische reis en door onze inrichting. Nu kan ik altijd geld opnemen bij Scheurleer, maar dat kost verbazend duur. En daarom zoû ik U gaarne willen vragen: zou het mogelijk zijn, dat ge mij vijfduizend gulden leende, maar natuurlijk tegen vergoeding van een rente, die ik aan U over zoû laten te bepalen? Bij Scheurleer betaal ik 6% en dat is wel een beetje erg veel.

Zoo ge kans ziet mij hierin te helpen, zoudt ge mij bizonder verplichten. Nu de inrichting achter den rug is, moet de zuinigheid beginnen, want zooals het dit jaar geweest is, is wat bar geweest.

Zeg mij dus oprecht of het U mogelijk zoû zijn, of niet: het laatste geval zoû ik natuurlijk best kunnen begrijpen.

Zoodra ik wat op orde ben, ga ik beginnen aan *Babel,* heel rustigjes aan.

Is er nog niets bepaald van den herdruk Wereldvrede?

Wereldvrede wordt in het Italiaansch vertaald door de gravin Dina de Sordevolo, over wie Verga mij schreef;[157] en *Langs Lijnen* ... in het Fransch, voor de *Echo de Paris,* door Teodor de Wyzewa. Beiden hebben mij de helft van hun hon: aangeboden: dus dat is heel aardig.

En nu adio; het zoû ons spijten U niet hier te zien ... Het is hier prachtig weêr: de zon schijnt, we zitten met open ramen en ik loop in een flanellen pakje. Mijn vrouw kwikt gelukkig hier weêr op, en geniet, na al ons hôtelleven, van haar eigen huis.

Adio, van harte gegroet!
Louis Couperus

Laat het maar eens ergens drukken, dat de twee boeken vertaald worden: dan zien mijn preutsche landgenooten, dat ze me in het buitenland nog wel mogen ....

254

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice
10.11.'00

Amice

Dank voor de moeite, die ge voor me genomen hebt: als het kan, heb ik het geld liefst dadelijk, en betaal U dan tot 1 Jan. 6%, en daarna 4%: dat vind ik

157 Verschenen als *Pace Universale* bij Fra. Treves, Milano, 1902, met een inleiding door G. Verga (1840-1922).

natuurlijk zeer redelijk. Ik heb het juist noodig om uitgaven van onze installatie te bestrijden. Maar ik had liever dat ge het mij direct deed toekomen, bv. door middel van le Crédit Lyonnais, en het niet aan Scheurleer zond: anders geeft dat maar onnoodige schrijverij op mijn Rekening-Courant, omdat ik het geld toch dadelijk moet gebruiken. Vindt ge het dan goed, dat wij het langzamerhand afrekenen? Ik denk voor het volgende jaar te hebben een roman: Babel., en zal een beetje denken aan Hollandsche preutschheid: ik geloof, dat Van Hall ook geschrikt is, maar is het heusch zoo erg??

De eventueele herdruk *Illuzie* heb ik al van U genoten. Fidessa II behoeft aan niemand gezonden te worden, alleen een paar exemplaren naar Nice. (twee) De critieken kreeg ik; Nouhuys heb ik een brief geschreven. Het is vreemd zooals men zulk een boek in Holland zonderling beoordeelt, als ik bedenk dat de Wyzewa mij oogenblikkelijk een langen brief schreef en verzocht het boek te vertalen in het Fransch. Als ze het nu beschouwen als de studie van een vrouw, die zich in drie mannen als in drie spiegels anders ziet, en toch de zelfde blijft, dan zouden ze het misschien meer waardeeren .... Enfin, in alle gevalle wordt het niet doodgezwegen ...

Onze hartelijke groeten aan Uw vrouw
en gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

Zoudt ge het volgende jaar *Babel* direct willen hebben (zonder dat het eerst in de Gids verschijnt), schrijf het mij dan, dan schrijf ik niets aan v.H. er over.

255

Nice.
Villa Jules
Avenue St. Maurice
19.XI.00.

Amice.

Ik ontvang zoo even Uw brief en chèque en zeg U mijn hartelijken dank voor Uw groote bereidwilligheid en genomen moeite.

Kunt ge mij niet eens die bladen zenden, waarin Van Hall op zijn kop krijgt?? Ik leef hier in groote onbekendheid en las alleen Handelsblad en Schaepman.[158] Is er nog meer?

158 In het Handelsblad van 7 juli 1900 had Charles Boissevain (1842-1927) verzet aangetekend tegen de zogenaamde liederlijkheden van De Gids. Bovendien zond hij een brief aan de redactie van De Gids, d.d. 11 november 1900, zie Maatstaf 11, juni/juli, 1963, blz. 186 e.v. - Met Schaepman bedoelt Couperus hier de uitval van H.J.A.M. Schaepman (1844-1903), in *Chronica over Staatskunde en Letteren,* Iste reeks, 1900, blz. 14-15, waarin Couperus en De Gids beschuldigd worden van het produceren en publiceren van ‘de jongste pornographie’.

(Ik ontving nu ook de Stemmen Waarheid, Vrede: in *10* jaar, zegge tien, is dat niet veranderd!!!)

Als het zoo was, dan zoû *Babel* coûte que coûte in *de Gids* moeten verschijnen, want ik ben niet van plan me op den kop te laten zitten door de absurde preutschheid van ons publiek. Maar Van Hall schreef mij er zelve *niets* over, hoewel ik een langen brief van hem kreeg, antwoord op mijn brief over de proeven van het laatste gedeelte *Gids*; ik protesteerde nl, omdat Van Kampen in eens ophield met revizie te zenden, zeggende dat het te laat was. En Van Hall verdedigde zijn 'braven' Van Kampen, zooals hij hem noemde.- Maar ik denk, dat dat stormpje wel luwen zal. In alle gevalle zal ik Van Hall eens schrijven, wat er van is.-

Ik zie in mijn boek:

21 Febr. '98.

Psyche *ƒ* 1200; eventueele 2^{e} editie van *ƒ* 300 = *ƒ* 1500.-

Dus dat is *Illuzie*, zou ik zeggen.-

De boeken zie ik tegemoet. Jammer van *Majesteit!* Ik sprak er nog over met de Jong: wil hij niet? Anders zoû ik maar een editie groot formaat nemen, als *Psyche,* zoû dat niet gaan? Ik vind dat een mooi formaat.

Nogmaals hartelijk dank voor de chèque en hierbij een formeele schuldbekentenis.

T.à.v.

Louis Couperus

Mijn brief is een paar dagen blijven liggen: ik ontving *Fidessa*; de teekening van Toorop[159] is heel mooi en bevalt mij veel meer dan Psyche. Jammer van een drukfout op blz. 60 *advies* voor *devies*. Waarom moeten er toch zulke gekke dingen blijven staan??

De proeven van *Illuzie .....,* moet ik die nazien?? Brrr .....!!! Als ik het doe, gebeuren er toch dingen als: *het* salon, in Lijnen.

Vale!

256

Nice.
24.XI.'00.

Amice.

De heer Georges Khnopff, uitstekend vertaler, maar zenuwachtig mensch, zanikt mij al lang om een verklaring, voor Mr. Ollendorff,[160] in dien zin als ik U eens

159 Toorop tekende het frontispice. Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 281.

160 Niet meester, doch monsieur H.G. Ollendorff, de Franse uitgever.

heb opgesteld. Toe, doe mij een dienst, teeken dit, en zendt het document aan zijn adres:
Georges Khnopff
Yellow House
Ostende.

Vale!
Louis C.

257

[z.j.]

Amice.
Georges Khnopff (Yellow Home, Ostende) zou gaarne *Lijnen* en *Stille Kracht* vertalen in het *Fransch*; de Lijnen heb ik echter al beloofd aan *de Wyzewa*, maar wilt ge deze autorizatie voor *De Stille Kracht* teekenen en doorzenden? Ollendorf wil altijd deze autorizatie.
Dank voor de kritieken; de Indische roman schijnt nog al genade te vinden. In haast!

Gaarne Uw dw.
L.C.

258

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice
[z.j.]

Amice.
Wij zijn beiden *verrukt* over *De Stille Kracht,* die gisteren in gebatikt katoen en fluweel zijn intocht deed!! Het is prachtig mooi; ik kan niet anders zeggen. Wij zijn er beiden in extaze over, en ik heb een kinderachtig pleizier dat mooie boek telkens in mijn hand te nemen. Ik dacht eerst aan een paar kennissen er een paar cadeau te geven, maar ik ben er te gierig toe en hoû al de exemplaren voor mijzelf! Hulde, hulde!! Ik zal zeggen, dat ze ze maar moeten bestellen. Kosten ze duur en de fluweelen, is die ook in den handel, of is dat maar iets buitengewoons voor mij?? Maar ik zal er over moeten hooren, over die ‘luxe’, waarin ge dat onfatsoenlijke boek hebt gekleed! Onfatsoenlijk en luxueus, dat is te erg, hoor, samen!
Ze zijn bepaald heel mooi. De katoenen zijn bepaald lekker voor het oog en de fluweelen is net de vleugel van een kapel, met die aren er door. Wat doen ze dat

mooi! Hulde aan allen, die er aan hebben meêgewerkt. En Fidessa's kopje vindt ik ook allerliefst. Nu hoop ik maar van harte, dat ge het luxueuze, onfatsoenlijke boek verkocht hebt!

Vergeef me mijn krabbelpoot, maar ik schrijf op mijn knie, omdat de zon vlak

op mijn schrijftafel schijnt. Verleden hebben wij een storm gehad, denzelfden waarin Krüger is aangekomen te Marseille. Wat een enthousiasme! Als het ze maar wat helpt, de arme kerels. Mevrouw Waszklewiz wil absoluut dat ik een ode schrijf voor haar album,[161] maar daar kan ik niets van.

Adio, ons beider groeten, ook aan de gemalin.

Gaarne Uw dw.
Louis Couperus

259

Nice
Villa Jules
24.I.I.

Amice.

Merci voor de geregelde toezending der kritieken. Wat meent ge met presentex: S. K,* die gevraagd worden: door de pers??

Indië ... nee, daar heeft ieder zijn 'leestrommel'; ieder leesgezelschap koopt natuurlijk het boek, maar verder ook niemand.

Babel was al een maand geleden af .... Maar ik ben er niet tevreden over en heb het heele verhaal overgewerkt en nu wordt het goed. Mocht ge het dus in het voorjaar willen uitgeven, dan kan dat; anders zullen we maar er meê wachten. Ik zal de *Gids* er niet over schrijven. Het is iets als een droom, een cauchemar, maar anders erg braaf geschreven. Maar het is geen roman groot-type, zullen we maar zeggen: eerder type *Psyche-Fidessa*: ik denk van grootte daar tusschen in; maar daar ik het nu heelemaal overwerk, kan ik het nog niet zeggen.-

Wat heb ik gesuft: ik dacht, dat ik de proeven *Illuzie* al lang had verzonden!!! En nu liggen ze nog in de kast. Ik en pakjes-maken zijn twee.

Waarom zoudt ge niet eens denken over een editie *Majesteit* in het mooie formaat van de sprookjes; en dan met éen enkele teekening voor; zou dat niet gaan, bv. gevolgd door een dergelijke *Wereldvrede*? Of niet, zou het boek (2 dln) te dik worden? Ge hebt toch wel mijn brief gekregen na Nieuw-Jaar? Ik ben blij te hooren dat alles goed gaat.

Ik wilde U nog vragen: hoe doen wij met de renten? Zendt ge mij daar een nota van, of hoe zullen wij dat doen?

161 Mevr. J.M.C. Waszklewicz-Van Schilfgaarde (1850-1937) publiceerde in 1900 *Paul Kruger's Tocht* (teksten en muziek). Zij was, na gescheiden te zijn van J.I.J. Levyssohn, in 1885 gehuwd met A.E.Z' Naarimuntow Wasklewicz (1812-1901), kolonel-chef van de geneeskundige dienst in Oost-Indië. Zij ijverde voor de vredesbeweging, waartoe zij zich geroepen voelde na het lezen van Couperus' *Wereldvrede,* dat zij zeer bewonderde. Zie De Hollandsche Revue, 1899, blz. 30 e.v.; vooral blz. 35 e.v.

* *De Stille Kracht*.

Als later alles goed gaat met Uw vrouw (wanneer is het evenement, sans indiscrétion?) komt ge dan niet eens overwippen? Ge weet, dat ge welkom zult zijn.

Steeds van harte
t.à.v.
Louis Couperus.

260

Nice
Villa Jules.
3.II.I.

Amice.

Ge vraagt me of ik plannen heb voor het najaar ... Plannen, ja plannen zijn er: voor een Hollandsche familie-roman, een soort trilogie, in 3 deelen misschien, maar met afzonderlijke titels, zoodat ge ieder deel apart kunt uitgeven .... Maar het zijn nog maar plannen, want eerst moet *Babel* af en goed zijn, en het is een moeilijk ding. Misschien is er *1* deel van de trilogie met het najaar wel af, want ik heb toch een 8 maanden om het te schrijven, maar natuurlijk kan ik U niets vasts belooven. *Babel* is een klein boekje; zoo iets tussen de twee sprookjes in, vermoed ik; als ge dus wilt, kan dat van het voorjaar. Over een paar weken zal het wel heelemaal af en in orde zijn.

Beslis dus zelf, wat ge het beste vindt.
In haast.

Yours truly
Louis Couperus.

XII. Februari 1901-Augustus 1901 (Brief 261-276)

Februari en Maart 1901 passeren met onderhandelingen over uitgaven. Onder andere zal een hartewens van Couperus in vervulling kunnen gaan: het verschijnen van een geïllustreerde *Majesteit*. Niet met tekeningen van De Josselin de Jong, zoals hij gehoopt had, maar van W.F.A.I. Vaarzon Morel.

Couperus' financiën blijven hem zorg baren, zozeer zelfs, dat hij al met Veen over de twee eerste delen van *De Boeken der Kleine Zielen* begint te onderhandelen terwijl er nog nauwelijks een letter van het eerste deel, dat *De Familie en de Kennissen* zou moeten heten, op papier staat. Hij vraagt er een fors bedrag voor, in de hoop zo zijn beer af te kunnen lossen (brief 265). Daar hij de omvang al vrij precies weet, kan het niet anders of hij schrijft volgens een van te voren opgesteld uitgebreid werkschema. Dat hij de stof ten dele uit zijn eigen familieervaringen heeft geput, wordt aannemelijk gemaakt door twee dingen. Ten eerste komt de naam (Van) Lowe letterlijk in de familie Couperus voor,[162] ten tweede heeft hij een tante gehad, die gescheiden is van een ministerszoon en hertrouwd met een dertien jaar jongere jonkheer, die nooit een beroep heeft hoeven uitoefenen.[163]

Het werk vordert snel. Elisabeth, die eindelijk herstelt hoewel zij met haar ogen blijft tobben, overweegt weer het maken van een vertaling: *La Mort des Dieux,* van Mériskowsky. Met dit werkstuk hoopt zij natuurlijk wat bij te verdienen. Couperus zelf vindt in dit boek ‘heel veel moois’. Helaas is de vertaling al door een ander geclaimd (brief 267 en 268). Daarop denkt Elisabeth aan Sienkiewicz, een ook door Couperus bewonderde schrijver die in die tijd zeer in de mode was. Uit een kort postscriptum van brief 268 blijkt, dat Couperus voor deel II van *De Boeken der Kleine Zielen* oorspronkelijk een andere, wat banale titel had bedacht: *De Late Liefde*. Dit wijzigt hij een maand later in *Het Late Leven* (brief 269), waar hij reeds half Juni aan begint. Deel I van de tetralogie is dan al voltooid en wordt door Elisabeth gecopieerd. Belangrijk is een opmerking in brief 270, waar Couperus spreekt over ‘mijn kleine held’. Hij ziet de ontwikkeling van Addy als het Leitmotiv van de vier romans, van welke deel I (brief 272)

162 Een broer van Couperus' vader, Henry (1814-1872), huwde Petronella Kulenkamp Lemmers (1823-1872). Hun oudste dochter Adèle Cornélie huwde Dr. Georges Benjamin Lowe (1846-1900). Het huwelijk bleef kinderloos.

163 De jongste zuster van zijn vader, Gesina (1822-1892) trouwde eerst met Ludwig Alexander de Sturler de Frienisberg (1808-1851). Vervolgens, na diens dood, met Constantijn Leonard Scheidler List (1824-1908), zoon van de minister van oorlog en adjudant in buitengewone dienst van Z.M. de Koning, F.C. List. Dit huwelijk werd na 9 jaren ontbonden. Daarna huwde zij Jhr. Gerard Frederik van de Poll (1835-1877). - Een dochter uit het tweede huwelijk heette Constance Leonie Scheidler List en trouwde met Jhr. D.R. Gevers Deynoot. Ook dit huwelijk werd ontbonden. Deze dochter had dus de namen van de vrouwelijke hoofdpersoon uit *De Boeken der Kleine Zielen* enerzijds (Constance), en van die uit *De Stille Kracht* anderzijds (Leonie)!

beschouwd moet worden als ‘entrée en matière’, en deel IV misschien *De Man der Eeuw* zal gaan heten (brief 273).

De briefwisseling met Ram is door diens vertrek naar Zuid-Afrika blijkbaar ongeregeld geworden. Couperus weet niet meer waar hij gedetacheerd is. Mogelijk leidt Ram daar als militair een zwervend bestaan. Van Booven noemt voor deze periode wel degelijk brieven,[164] maar het kunnen er niet veel geweest zijn. De zomer wordt in Zwitserland doorgebracht. Intussen heeft het echtpaar Veen een dochtertje gekregen, Mieke.[165] Veen zelf is wat ziek. Ook Elisabeth blijft sukkelen. Haar herstel is steeds van korte duur. Couperus zelf echter schrijft en schrijft. Tussen *De Boeken der Kleine Zielen* door vindt hij zelfs nog energie voor sprookjes. Deze zullen later gebundeld worden als *Over Lichtende Drempels*.

261

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice.
12.II.I.

Amice.

Babel is klaar, en ik zal U in enkele aangeteekende brieven de copie zenden: telegrafeer mij dan dadelijk: *reçu*, dan weet ik dat het in orde is. Het manuscript in deze lezing is unicum, als het ms. verloren ging, was de boel weg. Het is een verhaal, ik denk tusschen *Fidessa* en *Psyche* in, wat omvang betreft. Vindt ge goed, dat wij er *f* 1500.- voor stellen, nu het niet in *de Gids* verschijnt en *f* 800.- voor de volgende edities.

Misschien kan Toorop er wel een mooie band van maken: het is wel iets voor hem.[166] Ieder hoofdstukje heeft een motto, dat het motief aangeeft van dat hoofdstukje; zouden die niet op afzonderlijke bladzijden vóor ieder hoofdstukje kunnen gedrukt worden; dat zou ik wel gaarne hebben.

Ik zal nu aan mijn grooten roman gaan denken. Maar voordat ik beslis U dien ook af te staan als primeur, zoû ik gaarne weten: kunt ge mij boven het honorarium geven, dat wat ik in *de Gids* ervoor krijgen zoû, want dat scheelt mij nog veel. Ziehier: als het een roman wordt van ± 200 bl. copie (*Stille Kracht* was 160 bl. en *Langs Lijnen* 250 bl.; nu neem ik als type dier boeken het gemiddelde); en wij stellen het honorarium op *f* 2500.-; kan ik dan rekenen op *f* 900.- erbij; dat wat ik in *de Gids* voor een boek van die grootte ± ontvang. (*Stille Kracht f* 832.-; Lijnen *f* 920,- Metamorfoze *f* 912.-). Als dat kan, dan kunt ge volgaarne

164 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 150.

165 Maria Theresia, geb. 7 April 1901. In 1926 gehuwd met G.W. Bodenhausen; in 1938 met K.G. Kollár.

166 Toorop heeft de band inderdaad gemaakt, zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 138; blz. 177; blz. 281; blz. 282.

den roman inédit krijgen, maar anders scheelt het mij te veel en de tijden zijn treurig! Honorarium *Babel* zult ge dan wel willen aftrekken van mijn beer, niet waar?

Van Van Deventer in Indië een mooie kritiek over *Stille Kracht,* vooral over den figuur van den rezident.

Vale!
t.à.v.
Louis Couperus.

262

[28.II.01]

Amice.

Hierbij het slot van Babel, met een schema volgens welk ik gaarne de eerste bladzijden gedrukt had. Ook had ik liefst de Proloog en Epiloog (daar waar de goden optreden) gedrukt met een *grootere* letter dan die van het verhaal zelve. Ik denk wel, dat dat zal kunnen.

Ik wacht dus liever tot ik de proef alzoo gewijzigd ontvang, met het corrigeeren; daarna zal ik er spoed meê maken.

Adio, vele groeten.
Steeds Uw dw.
L.C.

263

Nice [11.III.01]

Ik hoor niets meer van U, geen brief en geen verdere proeven! Ook was ik ongerust of ge het slot van Babel wel ontvangen had en telegrafeerde toen. Ik wacht ook op de eerste proef *Babel,* met de Proloog in grootere letter maar corrigeer maar vast de anderen. Laat weêr wat hooren en zend weer wat?

Vale!
L.C.

264

Nice
Villa Jules.
Avenue St. Maurice.

16.III.I.

Amice.

Tot mijn spijt kan ik heusch niet treden in de voorwaarden, zooals gij die stelt omtrent *Babel*. Om als maatstaf *Fidessa* te nemen is niet goed; ge herinnert U misschien dat ik indertijd zelfs niet dacht, dat *Fidessa* groot genoeg zoû zijn voor een afzonderlijke uitgave, en ik dus niet veeleischend was. Maar nu *Babel* staat

toch tussen *Psyche* en *Fidessa* in wat omvang betreft: Psyche 178 bl. Babel 139. Fidessa 121 bl.

Misschien is wat ik U vraag *ƒ* 1500- een weinig hoog, nu *Babel* eerder in omvang *Fidessa* nadert dan *Psyche*; maar ik reken nu toch uit dat naar maatstaf *Psyche, ƒ* ± 980 het honorarium zoû zijn voor *Babel,* indien het *niet* inédit; zoo ge echter de primeur ervan hebt en ik mij herinner dat ge mij voorstelde de *kleinere* werken uit te geven *dadelijk,* zonder verschijning in *de Gids,* omdat ge wel kans zaagt op die kleinere werken het Gidshonorarium toe te geven, zoû ik er dit natuurlijk gaarne op toe hebben, daar het mij anders zoû spijten *Babel* niet eerst aan *de Gids* te hebben aangeboden. Het *Gidshonorarium* zou ± *ƒ* 280,- geweest zijn; wij komen dus met die berekening op *ƒ* 1260,-. Laat ons dus, als rond getal *ƒ* 1250, nemen, vindt ge dat goed? Over het honorarium volgende drukken [*ƒ* .][*]- vind ik wel wat weinig, maar enfin, laten wij dat dan zoo houden, hopende, dat die volgende drukken dan vlug komen? Kunt ge het dan daar zoo eens meê zijn? Wat de groote roman betreft, ik begrijp dat het U wat hoog is daarop een Gidshonor. toe te geven, maar dan offreer ik het boek toch ook liever aan *De Gids,* omdat het mij te veel scheelt. Zijn ze daar boos op mij om Léonie,[167] enfin, dan zullen wij nog eens zien, maar dat zal wel luwen, want zoo een storm is er al na *Noodlot* ook geweest![168] Maar dan kan ik U ook niet het boek voor het najaar belooven, want dan zal het in alle gevalle te laat worden.-

Het doet mij pleizier, dat ge Vaarzon Morel gevonden hebt voor *Majesteit*;[169] ik heb niet veel van hem gezien, maar wat ik van hem zag, gaf mij wel veel idee van hem: een pittig artiest. Dus dat zal wel aardig worden ...

Ik zal met de proeven voortmaken.

Steeds Uw dw.
Louis Couperus

Zoû het een bezwaar zijn mijn beer nog intact te laten en zoû ik op het honor. *Babel* kunnen rekenen bv. 1 April?

* Onleesbaar.

167 De ‘beruchte’ vrouwelijke hoofdpersoon uit *De Stille Kracht*.

168 Met als hoogtepunten C.H. den Hertog, *Noodlottig Determinisme,* Amsterdam, 1891; J. van Loenen Martinet, *Het Fatalisme in onze jongste letterkunde,* Haarlem, 1891. Zie ook Reijnders, *Couperus bij Van D.,* blz. 121-131.

169 De derde druk met 17 illustraties van W.F.A.I. Vaarzon Morel zou eerst in 1904 het licht zien.

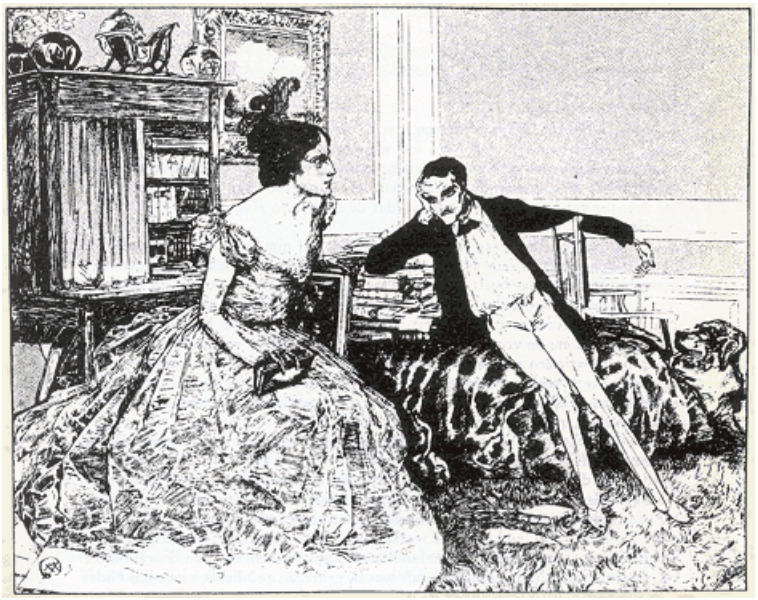

Illustratie door W.F.A.I. Vaarzon Morel bij Majesteit.

265

Nice.
Villa Jules.
Avenue St. Maurice.
26.III.I.

Amice.

Laat mij in optima forma bekennen, dat ik mij vergist heb in mijn eerste berekening: ik dacht toen dat *Babel* wel iets worden zoû als *Psyche,* maar het is altijd drommels lastig den omvang te berekenen: op mijne bladzijden staan soms 40 regels, soms 23! Bereken dus maar! Maar als ik nu toch aan het bekennen ben, zal ik maar verder gaan en U zeggen, dat de tijden zoo zijn, dat een *ƒ* 150- meer of minder, mij, helaas, wel wat afdoet:

is het U dus geen bezwaar en stroop ik U het vel niet over de oren, laten wij dan houden mijne tweede berekening, dus op *ƒ* 1250.- Indische reis, ziekte der vrouw, installatie, dat heeft het hem alles gedaan; en gaarne zou ik dit jaar zoo min mogelijk bij Scheurleer toucheeren, om niet heelemaal in de war te komen. Nu gaat het leven rustigjes voort: verstand en gezondheid komen terug; de meubels staan er; de vrouw geniet na haar lange ziek zijn van haar eigen home, en de herinneringen aan de reis naar haar geboorteplek; en de financiën zullen in 1 1/2 jaar ook heel wat beter staan. Maar dien tijd is het nog krabben. Gelukkig is het leven te Nice - niet als vreemdeling, maar als inwoner - niet duur, en we leven als kluizenaars!

Ziedaar de bekentenis! Proeven Babel zond ik gisteren allen terug; zend mij nog een revizie, die zal ik gauw weer overzenden.

Verder wat de groote roman aangaat. Het is mij ook niet onverschillig dien dadelijk bij U als inédit uit te geven, om de goede reden, dat ik met de beide boeken, waarin ik dien roman denk te schrijven, gaarne aan U *zoo spoedig mogelijk* mijn schuld wilde afdoen, en komen de werken in *de Gids,* dan duurt de aflossing weêr idem zooveel langer, en ik heb het land aan beren! Daarom dus ben ik wel bereid mij met minder tevreden te stellen, als wat ik gekregen zoû hebben met een Gidspublicatie erbij. Zouden wij dat nu niet ongeveer al kunnen vaststellen? B.v., als ik U geef de twee boeken van *De Familie en de kennissen* (misschien is het beter *twee* afzonderlijke titels te kiezen??) één in najaar 1901, één in voorjaar 1902, voor *ƒ* 5000.-, elk boek berekend op een omvang groote-roman (± 200 bl. van mijn copie), om van de rente dan nog niet te spreken ... zoû dit gaan?? In *de Gids* zoû ik er dan boven-op krijgen ± *ƒ* 1.800,-; maar zoû ik zeggen: geef mij er op wat gij kunt; bereken het zelve. Daar, royaler kan ik in de gegeven omstandigheden, die treurig zijn, niet wezen, maar zooals ik zeg, ik had gaarne mijn schuld aan U zoo spoedig mogelijk afgelost.

Ik werk geregeld voort aan *De Familie en de kennissen*, naar het voorbeeld van Meester Zola: Nulla dies sine linea. Het is prettig werken als men er geregeld in blijft; in Indië werd het schrijven telkens onderbroken, en was ik er telkens uit. Het boek speelt in Den Haag, als ge wilt genre *Eline Vere,* maar rijper; in côterieën half Indisch, half Hollandsch, een meer werkelijke maatschappij, dan die

van Eline, die nog gezien werd door den humbug heen der jongere jaren! Helaas, ze zijn weg, die jaren!

Ik hoop, dat ge mij lezen kunt, want mijn pen doet raar.

Ons beider zeer hartelijke groeten, en de beste wenschen voor de naderende gebeurtenis.

Gaarne Uw dw.
L.C.

Ik had liever een chèque 1 April, en het geld *niet* bij Scheurleer. -

266

Nice
Villa Jules.
Avenue St. Maurice.
6.IV.I.

Amice.

In goede orde brief en chèque ontvangen; een volgenden keer zoû ik toch liever zoo een brief aanteekenen, ook al stond de chèque op naam. Contract *Babel* wacht ik gaarne; voor de groote romans moeten wij toch eerst nog eens praten: kunt ge al eens berekenen hoeveel gij er op zoudt kunnen geven, wanneer ge de romans als primeur krijgt? Ik zal nog niets aan *De Gids* schrijven: reken dus eerst eens uit. Misschien kunnen wij het wel eens worden.

Ik zal de boeken noemen met den algemeenen titel: De Boeken der Kleine Zielen. Het eerste werk heet dan: De Familie en de kennissen.

Er zijn een 80 bladzijden van geschreven en mijn vrouw - de strengste recensent, die ik heb - was zeer tevreden over dat begin. We zullen dus hopen, dat het iets moois wordt.

Ik had U al lang eens willen vragen: waarom verschijnt er nooit iets over mij in de *Hollandsche Revue??* Dat *Tweemaandelijksch Tijdschrift* en al de *Nieuwere* en *Nieuwste Gidsen* me nieeren, dat weet ik, maar vriend Netscher, heeft die ook niets meer te vertellen? Informeer er eens naar, *op slinksche wijze*.[170]

Komt de geïllustreerde *Majesteit* dus van het najaar?

Wordt *Babels* omslag en band mooi? Me dunkt Toorop heeft wel keus genoeg uit de motieven van het boek, om iets origineels te maken! Het is iets als een droom, een cauchemar: mijn vrouw was doodmoê, toen ik haar *Babel* had voorgelezen!!! De romans, die nu komen, zijn meer voor een grooter publiek.

170 Waarschijnlijk heeft Veen hierop Netscher aangeschreven. In Veen's Nieuws, Juni, 1901, verscheen diens bespreking *Louis Couperus' Babel*. Vgl. brief 269.

Het mooie weêr is eindelijk gekomen! Wij hebben drie maanden lang gehad donkere luchten, en regen, en daarvoor zit je nu in Nice!

Overmorgen komt de Prezident!

Vale.

Louis Couperus.

267

Nice
Villa Jules.
Avenue St Maurice.
12.IV.I.

Amice.

Ontvang met Uwe vrouw ons beider hartelijke gelukwenschen met de geboorte der nieuwe Wereldburgeres.[171] Wij hopen, dat het moeder en dochter goed gaat, en wenschen U veel pleizier toe met de kleine meid!

Wat de bloemen aangaat, die men U gezonden heeft van de Riviera, ik moet helaas bekennen, dat wij het niet waren, die de aardige gedachte hadden U ze te zenden!

Babel heb ik nagezien, en ik zend U heden de proeven terug. In vel *9* zijn nog leelijke fouten; daarvan had ik dus gaarne nog revizie, tenzij gij zelve er revizie van vraagt en het voor mij wilt nazien: druk ook op het hart nu goed en verstandig af te drukken, dat er geen fouten of eigenwijsheden van correctors in komen.- Ik ben benieuwd naar Toorops band.

Ik zoû U gaarne willen vragen: is in het Hollandsch al vertaald:

La Mort des Dieux (titelblad hierbij). Het is een mooi boek; men stelt het gelijk met *Quo Vadis*;[172] zoo vindt ik het nu niet, maar er is heel veel moois in. Mijn vrouw heeft pleizier er een vertaling van te maken (ten minste uit het Fransch, niet uit het Russisch); zoudt gij genegen zijn het uit te geven? Dan zal zij er haar best op doen. Zoo ja, teeken het dan aan, wilt ge? 480 bladzijden. En is een honorarium, als zij kreeg voor *Wilde* en *Moore,* dan te veel?

Verder geen reden tot meer; nog eens vele groeten en beste wensen!

Vale!

Louis Couperus.

171 Zie noot 165.

172 Dmitrij S. Meresjkowskij, *La Mort des Dieux,* dateert van 1896. - Henryk Sienkiewicz, *Quo Vadis*?, dateert van 1895.

268

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice.
22.VI.I*

Amice.

Ik kan mij wel vereenigen met Uwe berekening wat *De Familie en de kennissen* aangaat, en, als ge wilt, kunt ge dus de contracten in dien zin opmaken. Willen wij dan de volgende uitgaven houden op het klassieke getal van *f* 1800.-?

Mijne vrouw spijt het zeer dat het Russische boek is aangeteekend:[173] zij had er juist veel pleizier in!

Ik wilde U nog zeggen, dat ik nu dezen keer met Babel ... eens geene prezentex: wil rondzenden aan mijn vrienden etc. Het wordt den laatsten tijd zoo eenvoudig weg als een verplichting beschouwd, en niet als een beleefdheid, dat ik nauwelijks een dankje krijg, en ik maak dus grève, en laat den volke weten, dat ik voortaan *géene* presentex. meer zend.

Ik maak een uitzondering voor mijn schoonmoeder:

Mevrouw Ricus Baud-Steenstra Toussaint, Gabroe, Blitar, Java.

Zend aan dit adres dus s.v.p. een presentex:, verder *mij* een stuk of vier ex:; en dan één aan Georges Khnopff;

Widen Mayerstrasse 5/IV links.

München. *Bayern*.

Ge weet Khnopff stelt zich tot taak mij *heelemaal* in het Fransch te vertalen: hij zoû met mij de bénéfices deelen: totnogtoe geloof ik echter niet dat hij bij de Fransche uitgevers veel succes heeft gehad. Hij vertaalt heel mooi. Ik heb U verteld van mijn Italiaansche gravin: Contessa di Sordevole, die vertaalt (onder toezicht van Verga,) *Wereldvrede* in het Italiaansch, maar ... uit het Fransch. Zij heeft mij gezonden de Ital: vertaling, om eens na te lezen: het is toch nog al goed geworden.[174]

Ik vind het plaatje Duitsche illustratie ... erg Duitsch en niet heel mooi.- Maar zoo is het dikwijls: handige teekenaars zijn dikwijls niet artistiek, en artistieke zijn dikwijls niet handig!

Verder geen reden tot meer. Wij hopen dat het Moeder en dochter goed gaat, ons beider hartelijke groeten aan U beiden.

Gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

De Boeken der Kleine Zielen
I. De Familie en de kennissen
II. De Late Liefde.

* Couperus bedoelt: 22.IV.01.
173 Zie brief 267 (Meresjkowskij).
174 Zie brief 253.

269

Nice
Villa Jules.
21.V.I.

Amice.

Hierbij de contracten terug: ik ben er meê in de laatte, dus mille excuses! Wanneer verschijnt *Babel*?

Zoo, zal vriend Frans *Babel* critizeeren![175] Als hij het dan maar beter leest dan hij *Psyche* deed,[176] en geen Rijk der Toekomst meer zoekt in de bosschen van Bacchus! Voor overwerking ben ik niet bang - en wees het dus ook niet, waarde uitgever! Het geheim van mijne productiviteit is eenvoudig, dat ik *geregeld* werk (voorbeeld papa Zola: het kon minder). De Holl. Revue te dirigeeren zoû mij doodmaken na 3 maanden.[177] Zo heeft ieder van God het zijne gekregen, en woekere er meê.

Hier is de zomer in het land, en wij zitten begraven in de rozen!

Adio, onze hartelijke groeten aan Uw vrouw en gaarne

Uw dw.
Louis Couperus.

Het artikel van v. Deventer - Frans is *altijd* in de war - was *geen* beulswerk:[178] ten minste, als een recensent verklaart, dat iedere Hollander mij dankbaar moge zijn voor een boek als De Stille kracht (laat staan of dat waar is); dan noem ik zoo een artikel geen beulswerk. Maar Frans heeft *nooit* kunnen lezen. Artikel v. Deyssel ... connais pas: ge zondt het mij niet en ik las het niet! Of vergist *Frans* zich nog eens??

Mijne vrouw vraagt mij U te vragen of er al Holl. vertalingen zijn verschenen van de heroische romans van Sienkiewicz (Par le Fer et le Feu; Deluge; en Pan Michael). Zoo niet, zoû dat niet iets zijn voor haar om te vertalen? Het zijn schitterende boeken, en, met weglating van enkele cruditeiten ook jongensboeken! Wat denkt ge? Of zijn ze al in de wacht gesleept?

Ge ziet: ik heb de titel veranderd van het tweede deel der ‘Zielen’ in *Het Late Leven*.

175 Frans Netscher, vgl. brief 266.
176 Frans Netscher besprak *Psyche* in de Hollandsche Revue, III, 1898, blz. 809-816. Op deze bespreking reageerde Couperus nogal scherp negatief, zie Maatstaf 11, Juni/juli, 1963, blz. 167.
177 Een hint in de richting van Netscher, die van 1895-1920 redacteur van dit blad was.
178 Van Deventer had elf dagen eerder in De Locomotief, 10 Mei, 1901, *De Stille Kracht* besproken. Zie hiervoor vooral Karel Reijnders, *Couperus bij Van D.,* 1968, blz. 288-296.

Frans Netscher.

270

Nice
Villa Jules
Avenue St.Maurice
15.VI.I.

Amice.

Ik zie tevergeefs uit ... naar *Babel*! komt het gauw?

Ik vergat U verleden te schrijven, dat ik volgaarne op Uw verzoek aan U afsta de oorspronkelijke manuscripten van *De Stille Kracht* en *Babel*. Zoodra ik energie heb een pak te maken, zal ik ze U zenden, tegelijk met het exemplaar Tweemaandelijksch. Nu, als mijn romans fraîcheur missen ... dan zoû ik zeggen dat Van Deyssels kritieken ze ook verloren hebben:[179] het is niet eens een aardige uitmakerij-voor-alles-wat-leelijk-is, wat hij indertijd geestig kon doen, maar een allermakst artikeltje, vind ik. En wat een gezanik zijn die andere kritieken!! (Over Ary Prins).

De *Kleine Zielen* vorderen goed. De *Familie en de kennissen* zijn gereed en worden geleidelijk overgeschreven, en aan *Het Late Leven* ben ik begonnen. Ik zoû heel gaarne hebben dat ge de beide boeken nog van dit najaar tegelijkertijd uitgaaft, maar vier deelen, dat is misschien te veel? Het *Late Leven* vervolgt direct *Fam. en kenn*. Ik denk wel dat *Het Late Leven* bij tijds zal klaarkomen; de moeilijkheid is het copieeren, mijne vrouw laat mij in de steek, ik ben bang dat het hare oogen wat vermoeit. Maar met een paar bladzijden overschrijven per dag, kom ik er. Zoudt gij de beide boeken durven geven tegelijkertijd?

De *Boeken der Kleine Zielen* zullen in *vier* romans geschreven worden; dus met III en IV kom ik later bij U aan. Mijn vrouw, - strengste recensent, die ik heb - was zeer tevreden over De Fam. en de kennissen en vond in het begin van *Het Late Leven* veel moois. In boek III gebeuren de groote tragedies; in boek IV is mijn kleine held, nu 13 jaren, een man.- Zoo ge kans ziet I en II tegelijkertijd in Nov. a.s. te geven, zoudt ge, ‘als God het wil’, III en IV voor het volgende jaar hebben ...

Ik kreeg een charmanten brief van Van Hall, verzoekende om een bijdrage, want zij hadden niet veel novellistisch' meer. Hij sprak over de oprichting van dat nieuwe blad, waar Haspels ook in schrijven zal. Ik moest hem wel zeggen, dat ik de arbeid, waaraan ik nu bezig ben, al aan U gegeven heb. Zoudt ge er tegen hebben, dat ik de *zeven* eerste bladzijden van deel II van *De Familie en kennissen* als *Gidsbijdrage* gaf?? Ook niet meer. Van Hall vroeg mij om een ‘fragment’, als dat kon. Intusschen, hebt ge het liever niet, dan zegt ge het natuurlijk ronduit, en zijt natuurlijk in Uw recht.

Ik heb anders voor de Gids nog wel een kleinigheid - sprookjes-artig - en *portefeuille,* van een paar bladzijden.

179 Tweemaandelijksch Tijdschrift, Maart, 1901, blz. 315 e.v.

Wij gaan in Juli en Aug. ‘ergens heen’ of Zee alpen, of Zwitserland. Nu is het hier nog heerlijk, maar dan is het te warm. En - gek - wij zijn nu zoo verwend aan ons gezellig home, dat we niets geen lust hebben den koffer te pakken. Maar het moet wel.

Adio, ons beider hartelijke groeten aan Uw vrouw

steeds t.à.v.
Louis Couperus.

Het ligt *niet* in mijn plan III en IV aan *de Gids* aan te bieden: ze moeten er eens een tijdje maar zonder mij zien te komen, ten minste zonder *groote* dingen.

Ik hoop U, vóor wij op reis gaan, het MS van *De Fam. en de kennissen* te zenden.

271

Nice.
20.VI.I.

Amice.

Ik heb nog geen *Babel* ontvangen ... en al een bedankje uit Beieren, van Khnopff. C'est trop fort: misschien de schuld van de spoor: ik ga vanmiddag naar het station, want ik verlang naar mijn jongste spruit!

Frans N. doet prachtig in het ‘Nieuws’![180]

Hierbij een kritiek van van Deventer en een genereuze verdediging tegen van Deyssel.[181] Ge moet beide die stukken eens overnemen in *Veens Nieuws,* dat zoû ik wel goed vinden, maar dan niet over een maand: doe het dan binnen 14 dagen, kan dat niet?

Ik krijg de artikels terug, niet waar?

Zend s.v.p. een exemplaar (present) van *Babel* aan mijn vriend. Jhr. J.H. Ram, kapitein der Grenadiers ... ja, maar waar is de kerel gedetacheerd op het moment: adresseer maar naar de papa:

adres. Hoog WelGeb. Heer Jhr. Ram van Bottenstein,* Zeist.-

Adio!
Louis Couperus.

N.B. Zeker omdat ge het mij zendt als postpakket en de enkele exemplaren als *drukwerk*! Dat gaat vlugger.

180 Zie brief 266. Bedoeld is Veen's Nieuws, zie noot 170.
181 Zie noot 178.
* Onjuist gespeld voor Bottestein.

272

Nice
[z.j.]

Amice.

Ik zend U de oorspronkelijke Manuscripten van *De Stille Kracht* en van *Babel*. en de copie van Boek I (deel I en begin deel II.) De titel *F. en K.* bevalt mij in eens niet bizonder: ook zie ik Haverschmidt, Familie en kennissen!!![182]

Dus stel ik U voor alzoo te betitelen:

De Boeken der Kleine Zielen

De kleine Zielen

Daar het eerste Boek een entrée-en-matière is voor de 3 anderen, is de titel ook zoo heel goed. *Het Late Leven* blijft. Voor III en IV zit ik mij ziek te denken, hoewel ik precies weet hoe de boeken worden, vind ik nog geen ondertitels. Wij zoeken nog ...

Ik geloof niet dat v. Deventer iets zal hebben tegen overname artikel,[183] met bijvoeging herkomst ...

Het Late Leven vordert goed en wordt ... heel mooi, al zeg ik het zelf. Ook de andere boeken zullen goed worden, zullen we hopen. Mijn vrouw heeft het directrice-schap der Copie weêr aanvaard: gelukkig! Ik dicteer: zoo blijven de oogen gespaard.

Meer niet voor heden.

t.à.v.

L.C.

Ik zoû niet de nummers vermelden I, II etc, op de *Boeken* - het staat niet mooi, vind ik.

273

Nice
Villa Jules
28.VI.I.

Amice.

Juist na mijn brief kwam het pakket aan, maar drukwerk gaat altijd vlugger; zend mij dus voortaan 1 ex: drukwerk vooruit. *Babel* ziet er netjes uit; geen drukfouten; de band is wel wat cliché Toorop: ‘hij kan dat nu zoo en ik weet dat hij het zoo kan’,

182 François Haverschmidt (1835-1894) bundelde in 1876 een aantal schetsen als *Familie en Kennissen*.

183 Zie de brieven 269 en 271.

maar het is toch ‘nog al aardig’. Meer niet. ‘Metamorfoze’ en Fidessa's kopje vind ik altijd het mooiste. Die dame is zeker ‘Astarte met uitgestrekte armen.’[184]

184 Reeds geciteerd door Braches, *Boek als N.K.,* blz. 177.

Zie nu toch v. Deventers verdediging te zetten in dat fameuze '*Nieuws*'. Waar is het er anders voor?? De Locomotief wordt niet veel gelezen in Holland en juist omdat de verdediging van v. Deventer was, deed ze mij goed. Ik ken hem persoonlijk heelemaal niet.

Ja, dat kunt ge begrijpen: De Kleine Zielen drukken naar het origineele M.S.! Nooit en nimmer! Daar heb ik te veel menschenliefde voor, voor zetter en mijzelve. Wat een proeven heb ik met *De Stille kracht* ontvangen: ik ben er gek van geworden ... en Van Hall indertijd ook!! Neen, ge krijgt spoedig een pakket: met een groot stuk copie *Zielen* (het eerste deel van Boek I). en dan is het goed dat ge zetten laat: dan kan ik geleidelijk nu al de proeven nazien.

Het Late Leven vordert: komt het af, dan wilt ge dus: Boek I in Nov. geven en Boek II in Dec.?? Of hoe?

Voor III en IV nog geen titels: Boek IV misschien: *De Man der Eeuw* ... maar dat is nog onzeker ... Dat is dan mijn kleine held van toen ... Ja, titels I en II blijven zoo, onderdeel voor de algemeene titel: *Zielen*. Ik schrijf geregeld over, dus wees niet bang: zij komen er.

Illuzie ook ziet er *digne* uit,[185] als een jongere zuster, van kostschool gekomen, nu come-out, samen uitgaande met de deftigere oudere zusters ... Neen, de vergelijking is totaal mank: want *Illuzie* is juist een oudere zuster ... Maar de oudste boeken-kinderen *blijven* altijd de jongste ... Zie er uit wijs te worden, uit deze vaderlijke filozofie over mijn spruiten ... en volg ze niet na, waar het Uw eigen nakomelingschap betreft!

Vale en beleefde groet aan de vrouw.
Louis Couperus.

Ja, III en IV worden ongeveer van de zelfde grootte; type groot boek; op een 30, 40 bl: kan ik het natuurlijk niet zeggen, maar al de *Zielen* worden ± gelijk.-

274

Nice [20.VII.01]

Zend s.v.p. proeven etc. naar:
Berthemont,
Vallée de la Vésubie,
Alpes Maritimes.
Hôtel Tarelli.
Wij gaan er Zaterdag heen en blijven er de maand Augustus.

Adio.
L.C. In haast!

185 In 1901 verscheen de tweede druk, in een band van T.K.L. Sluyterman.

Wilt ge s.v.p. een presentex: van mijne Reisimpressies zenden aan mijne tante:
Baronne Taets d'Amerongen. 15 Rue Scaliero *Nice*.

275

Berthemont
Vallée de la Vésubie
Hôtel Tarelli
[z.j.]

Ge hebt klaarblijkelijk gemeend, dat ge al het geheele Eerste Boek hadt!!

Amice.

Het doet mij leed dat ge niet wel zijt, het is een gesukkel in de wereld; ook mijn vrouw is nog al souffrant, voet verstuikt, koorts etc. en dat als men van de frissche berglucht wil profiteeren. Het is hier wel wat te koud, wij zitten soms tusschen de wolken. Maar cher ami, ge *moet* U vergissen met Uw berekening!! Ge *kunt* ook nog niet berekenen, want ge hebt nog niet alles: ik zond U (niet het eerste Boek) maar het eerste Deel van het eerste Boek + het *begin* van het tweede deel van het *eerste* boek: hoe wilt ge nu al zoo pessimistisch berekenen! En ge hoeft heelemaal niet met titels te werken om het boek dik te maken: het boek *is* dik! *De Kleine Zielen* zijn 200 bladzijden van *mijne* (oorspronkelijke) copie, terwijl bv. *De Stille kracht* er 162 telde. Ge hoeft dus niet bang te zijn: het is heusch een werk groot formaat: *Het Late Leven* is precies even groot als *De Stille kracht*. 160 bladzijden van *mijn copie*. Het worden dus dikke boeken, wees er niet bang voor, en, ge moet het mij niet kwalijk nemen, maar Uw ziekte heeft U een beetje laten soezen, hoor!

Babel is maar *60* bladzijden (na *copie* van mijn oorspronkelijk Ms.) en *De Kleine Zielen* 200 oorspronkelijk!!! Enfin, ge zult wel zien: wees maar zonder vreeze!

Die kritieken over *Babel* waren mooi; maar wat verschijnen er weinige: waar zit toch de Holl: kritiek, of zendt ge mij alleen de mooie artikels???

De ziekte van mijn vrouw heeft het copieeren weêr doen staken, maar we zullen toch maken, dat *De Kleine Zielen* bij tijds zullen overgeschreven worden.

En nu geen pessimisme meer: gij kunt op mij rekenen als ik op U: en ik hoû U op mijn woord van eer niet met open oogen voor den gek!

Heb dus geduld tot ge het overige ontvangt van *De Kleine Zielen* (het eerste boek) en bereken dan!

La patte!
Uwe dw.
Louis Couperus

Ik zond Van Hall een sprookje (7 bladzijden) voor de Gids,[186] Sept. en als fragment zouden wij dan zenden de 8 eerste bladzijden van Deel II Boek I: nl: de Haagsche straat ...[187]

186 *Van de Prinses met de Blauwe Haren*.

187 *De Kleine Zielen,* II, I: 'Marietje van Saetzema stond aan het raam en keek in de straat. Etc.'. Zie ook brief 279.

276

Berthemont
[28.VIII.01]

Amice.

Ja, nog steeds te Berthemont en een beetje lui om te werken. Ik beloof U echter, dat, zoodra wij te Nice terug zijn (± 1 Sept.) ik *geregeld* proeven en copie zal zenden: gij kunt rekenen dat ge half September *alle* copie eerste Boekt zult *hèbben* ontvangen.

Op het oogenblik zijn er echter veel afleidingen: mooie natuur en mooie geestige vrouwen ... Ik hoop, dat ge spoedig weêr de oude zijt, dat sukkelen is beroerd. Mijn vrouw gaat vrij wel, merci.

Veel hartelijke groeten aan Uw vrouw, en geloof mij t.t.

L.C.

XIII. September 1901-April 1902 (Brief 277-297)

Terug in Nice beginnen de geldzorgen weer te kwellen, zodat Couperus voorschotten moet vragen op deel III en deel IV van *De Boeken der Kleine Zielen* (brief 278). Tijdelijk bieden de gebundelde sprookjes enig soulaas (brief 279). In November verschijnt *De Kleine Zielen*. Enerzijds is Couperus enthousiast over de uitgave als geheel, anderzijds is hij boos over allerlei details waar het de druk betreft. De salons uit *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* worden er weer bijgehaald, een trauma waar hij blijkbaar nooit helemaal overheen gekomen is (brief 284). Eén presentexemplaar gaat weer naar Jhr. J.H. Ram, die teruggekeerd is en nu op de Dennenweg woont. In deze zelfde dagen wordt *Zielenschemering* voltooid en *Het Heilige Weten* overdacht. Tussen deze twee boeken in ontstaat *De Astrale Dood,* welk verhaal later van titel verandert en in *Over Lichtende Drempels* de naamgevende novelle wordt.

Couperus' grote werkkracht correspondeert met het teruggetrokken leven dat het echtpaar in Nice leidt. Toch maken zij kennissen, en Couperus klaagt al gauw over drukte. Maar dat zal zeker geschoven moeten worden op de huishouding, die hij na het langdurige leven in pensions en hotels niet meer gewend is. Wat de kennissen betreft, Van Booven[188] noemt een tante - Baronesse Taets van Amerongen-Riesz (brief 274) -, de Félibres, en zijn ‘mondaine huisarts’ die recepties geeft, op de thee ontvangt, en waar soms een koortje zingt. Ook de Couperussen ontvangen nu: 's middags na vijf uur. 's Avonds leest Couperus Sienkiewicz en antieke klassieke auteurs, de laatste altijd met een vertaling ernaast.

Eind Januari 1902 viert hij Carnaval en komt 's nachts, na het genot van veel champagne, niet voor drie uur in zijn bed. Het werk lijdt er een korte tijd onder. De schatkist is bovendien ook weer eens leeg, maar deze bodemloze put wordt steeds weer gedempt met een voorschot van Veen.

277

Nice
[19.IX.01]

Voor de Gids dacht ik: I van deel II.

Amice.

Morgen zend ik U copie tweede deel en de proeven. In de revizie zijn weinig fouten, maar druk juist daarom op het hart die weinige goed en met zorg te verbeteren.

Zie ook zelf eens na mijne aanwijzingen, wilt ge. - Zooals Cateau spreekt op bl. 173

188 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 174.

is heel goed, wat type aangaat: maar laat vooral haar =* onderstreepte woorden met dat zelfde type van *zestig* etc. gedrukt worden. - Het geeft haar zeurige nadrukjes goed weer. - Wie teekent den band[189] en hoe wordt die? Ja, deel II is even groot, denk ik .- Wanneer denkt ge Boek II uit te geven? Zeg mij dat, opdat wij voor het overschrijven zorgen. - Ik ben bezig aan Boek III, dat goed vordert. - Neemt ge den zelfden band voor de 4 boeken?? Of wat is Uw plan. Het doet me pleizier te hooren dat ge eindelijk weêr opfleurt. Wij beiden zijn vrij wel, maar dikwijls malaria'tjes!

Adio,
L.C.

278

Nice
Villa Jules
23.IX.I.

Amice

Een paar dagen geleden zond ik U copie en proeven: ik hoop, dat ge spoedig alles ontvangt. - Ik zoû U vandaag eens willen onderhouden met een ‘millioenen-speech’, en kan U dus het volgende voorstellen:

Zoudt gij mij willen verplichten met

1.Jan.a.s. te willen storten bij Scheurleer: het overschot van mijne beide honoraria van *de kleine Zielen* en *Het Late Leven,* dat ik - als ik zuiver ben - aldus bereken:

De beide honoraria			*f* 6000.
Opgenomen		*f* 5000.	
rente	}2 mnd à 6% 50 }		
	}12 mnd. à 4% 200 }	250	
		5250	5250
			f 750.-

Niet waar: dit is goed?

Maar nu wilde ik U voorstellen, zoû ik bij U kunnen opnemen, even als het vorige jaar, de honoraria voor de twee volgende romans der *Kleine Zielen,* die wij (al scheelt het mij wel veel, dat zij niet in de Gids komen) op dezelfde condities kunnen houden: dus *f* 6000. - waarvoor ik dan de rente betaal, die ge wilt. Gaarne

* Couperus bedoelt: de in zijn manuscript dubbel onderstreepte woorden.

189 Th. J.J. Neuhuys (1878-1921). Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 368.

zoû ik van U weten, of ik dit doen kan: ik zou gaarne mijn rekening bij Scheurleer 1 Jan. geheel effen willen maken, en heb liever één beer aan U, die wij ook in het gereede zullen brengen. Antwoord mij dus s.v.p. of ge mij hierin helpen kunt, *met 1 Jan. a.s.* -

Dat is wat *De Kleine Zielen* aangaat; aan het derde boek, waarin de emotie stijgt, werk ik met ijver en pleizier. - Maar dan is er nog iets anders, iets aparts. Het is dit. Ik heb een verzameling sprookjes, (o.a. de Prinses met de Blauwe Haren) voor *De Gids;* deze sprookjes zullen in *de Gids* verschijnen en te samen een deeltje vormen als *Babel, Fidessa* etc., en na de verschijning in de Gids kunt ge ze publiceren, wanneer er eens een oogenblik voor is.[190] En omdat ik voor een bizonder geval geld noodig heb, dat ik buiten mijn gewone rekening om wensch te verkrijgen, zoû ik willen voorstellen: zoudt ge mij het honorarium voor die bundel in voorschot kunnen geven, en mij dit dezer dagen zenden? Wij zouden het kunnen stellen op *f* 1000.-; de grootte zal U *in ieder geval* tevreden stellen, want blijken de verhaaltjes U niet voldoende, dan voeg ik er een of twee aan toe. Ge zoudt mij hier zeer meê verplichten, en het zoû een aangename verrassing voor mijn vrouw zijn, die *f* 1000 van mij, onverwachts, te ontvangen, in de kleine moeilijkheid, die haar en mij op het oogenblik doet rekenen en rekenen ...

Voilà. Zoo ge dus hierin kunt treden, zijt ge de bovenste beste. En convenieert het U misschien niet, - de rente ervoor kan ik altijd betalen ...

Hoe gaat het met U? Ik hoop heelemaal beter? Vindt ge niet eens een oogenblik om ontrouw te worden aan het echtelijk huis voor de verlokkingen van ‘het blauwe land’? Ge weet, we zullen U altijd met genoegen en vriendschap ontvangen en herbergen.

De Uwe,
L.C.

Onze hartelijke groeten aan Uw vrouw!

279

Nice.
3.X.I.

Amice.

Ja, gaarne zoû ik de *f* 1000.- zoo mogelijk dadelijk ontvangen: maak de contracten dan maar zoo op, maar laat de ± 13 vel in het midden: ik zal zeker maken, dat ge over den bundel tevreden zijt. Zie, *Fidessa* was in *Ms.* 60 bladzijden; *Babel* ook, en toch is *Babel* in druk grooter. Dat is door het drukken. Ge krijgt een boekje als het een of het ander: laat mij rekenen 60 à 70 bl. Ms. van mij: ik zal op wat meer of minder niet zien, daar ik allerlei idee-tjes heb voor die kleine verhaaltjes:

190 *Over Lichtende Drempels,* in 1902 verschenen.

Ik heb er nu:
Van de Prinses met de Blauwe Haren
van Dagen en Seizoenen
Van de kristallen Torens
Van de Onzalige Erfenis. moeten nog in de Gids verschijnen.
Heel gaarne dan 1 Jan.a.s. *ƒ* 6000 voor de twee nieuwe Zielen-boeken en *ƒ* 750, wat over is. Zie hier de twee titels:
Zielenschemering (Boek III.)
Het Heilige Weten. (Boek IV.)
Het Late Leven en Zielenschemering zijn heel mooi, al zeg ik het zelf!! Wanneer wilt ge Het Late Leven geven? Het is klaar, maar ik heb 2 à 3 maanden noodig voor overschrijven.
De presentkwestie vind ik goed. Mag ik de laatste dagen van Dec. U verzoeken bij Scheurleer dan te storten precies wat mijn schuld bij hem bedraagt, opdat mijn rekening-courant 1 Jan. er frisch uitziet. En wilt ge mij dan de rest zenden per chèque, 1 Jan. bv. Dan meld ik U later precies hoeveel die twee bedragen zijn.
Ik hoop, als ik blijf werken met de zelfde ambitie, dat de Boeken III en IV ongeveer ± 1 Maart a.s. gereed zijn. - als God het wil. Het is genre *Eline Vere,* maar *ik* vind beter.
Dan nog iets. De schrijnwerker heeft de deur van mijn kast laten vallen over mijn schrijftafel: debâcle van inkt: bedorven zijn *Wereldvrede* gebonden, en *Fidessa* (*geel*); zoudt ge mij die nog kunnen zenden, - en ook nog *1* ex. geillustreerde Fidessa?? Dan zijt ge de beste.
Wat is er van het fragment voor *de Gids?* Zoû het niet te laat zijn? Of wil ik nog zenden aan Van Hall, maar voor Nov., niet waar? Ik zal in alle geval maar zenden het fragment van de Holl. straat.
Ziedaar alles. Ik hoop dat ge het goed maakt. Wij zitten al 4 dagen in een stortregen! Adio, onze beste groeten aan Uw vrouw: wat spijt het ons, dat we haar nooit eens hier zullen zien!

t.à.v.
L.C.

Ik hoop dat ge mij ontcijferen kunt!!

280

[7.X.01]

Amice.
Ik heb van Hall dadelijk gezonden.
Ik mis vel *7*; wilt ge s.v.p. daarnaar informeeren??

t.à.v.
L.C.

281

Nice
10.X.I.

Amice.

Tot nog toe ontving ik nog niet de chèque: niet, dat ik ze zoo broodnoodig heb - maar ik meen mij te herinneren, dat ge er verleden een *niet* aangeteekend verzonden heb, en nu ben ik bang, dat ik niets hoor en krijg: teeken Uw brief dus aan, niet waar. - De proeven krijgt ge *allen* tegelijk binnen een 10 dagen terug, en de revizie zal dan heel vlug gaan: het zijn prachtige proeven, bijna zonder fout. - Ik eindig van morgen deel I van Boek III, maar nu ga ik profiteeren van het heerlijke weêr: god, god, wat is het hier mooi!

Adio,
t.à.v.
L.C.

282

Nice
[15.X.01]

Amice.

Den aangeteekenden brief in orde ontvangen, en vriendelijken dank dus voor de *f* 1000.- (Honorarium 1e uitgave van den bundel *Sprookjes*).

Zoodra *Late Leven* is overgeschreven, krijgt ge het. Ja, de twee andere titels zijn zoo.

Mooi idee, Uw weekblad![191] Zoudt ge, later, eens wat willen hebben over de kleine Fransche steden van het Zuiden: Nîmes, Avignon, Arles, Tarascon etc? Met fotografies? Misschien dat ik dat zoû kunnen doen: er zijn daar allerlei curieuze antique architecturen. Maar vooreerst heb ik noch gelegenheid, noch duiten om te reizen: we moeten heel, heel verstandig zijn, om uit de beeren te komen.

Enfin, misschien in Mei, a.s. jaar, zoû ik dat reisje kunnen doen en voor Uw blad iets heel interessants maken. Italië is al zoo beschreven.

In ijlende haast.
L.C.

283

Nice.
[27.X.01]

191 Bedoeld is Onze Kunst, van 1902 af bij Veen uitgegeven. Zie noot 207.

Amice.

Van Hall vond après-coup het fragment wat klein; het komt dus *niet* in de Gids, en het November-nummer geeft er voor in de plaats een sprookje.

Het Late Leven zal, als alles goed gaat begin Januari overgeschreven zijn.

Steeds t.à.v.

L.C.

284

Nice
Villa Jules
Avenue St.Maurice.
22.XI.I.

Amice.

Gisteren werd ik verrast met mijn jongste kind thuis: dat maakt me nog altijd nerveus, als was het altijd mijn eerste boek, en dan ben ik heel zenuwachtig om het pakje open te maken .... Héél mooi, zag ik het toen voor me: bizonder mooi zelfs; Neuhuys heeft alle eer van zijn werk, de band is fijn geteekend, en dat perkament-papier en mat goud is rijk en toch van uitnemenden smaak.[192] Ik ben er best meê tevreden, ook met het mooie papier; ook met het binden van het boek; het valt zoo gemakkelijk open ...

Waar ik *niet* over tevreden ben is dit: de familienamen zijn al zeer slordig gespeld: van Lowe, Van Lowe; van Naghel, Van Naghel; - door het geheele werk heen. - Ik vraag mij af, hoe *kan* dat gebeuren! Is dat weêr de corrector die in de Lijnen al mijn mannelijke salons, neutraal maakte??[193] Ik schrijf altijd Van Lowe, Van Naghel (groote *V*); ik zie de proeven met zorg na en het *kan* niet mijn schuld zijn: het is eenvoudig verregaande slordigheid met het afdrukken. Ook wensch ik voortaan afgedrukt vel na afgedrukt vel te krijgen en zet ik achter een lijst van errata, als het dan niet anders kan. Want dit is waarlijk te dol. Wij doen allen onze best ons boek zoo impeccabel mogelijk de wereld in te zenden, en bij het afdrukken doet men slordigheden en eigenwijsheden. Ge zult goed doen er naar te informeren: die slordige familienamen maken buiten des schrijvers schuld een indruk of de proeven niet met zorg werden nagekeken. Wat heb ik er aan of ik een proef tweedrie- viermaal corrigeer en overlees, als het afdrukken zoo slordig gaat.

Maar dat is dan ook het eenige. Verder heb ik gelukkig geene groote drukfouten ontdekt en ziet het boek er heerlijk uit, in zijn voorname en deftige pracht.

Maak Neuhuys een compliment de ma part. Denkt ge dezen band nu voor de andere Boeken ook te nemen?? Of wat is Uw idee.

Ik leg de hand aan het slot van *Zielenschemering,* en mijn vrouw schrijft trouw over, iederen dag, het Tweede Boek. Dat kan ik U overgeschreven belooven ± half Januari. Als *Zielenschemering* af is, zal ik eens een paar sprookjes schrijven, die mij rondfladderen door mijn brein en voor *de Gids* een theosofische novelle: *De Astrale Dood*.[194] - en daarna begin ik aan *Het Heilige Weten*. Ik hoop, dat ge van ons ivoor-en-gouden boek pleizier zult hebben: als ze maar niet vergeten, kritiek en publiek, dat dit boek eigenlijk een inleiding is voor de drie anderen, waarin dus van zelve meer emotie trilt.

192 Zie brief 277.
193 Zie de brieven 250 en 251.
194 Gedrukt met andere titel: *Over Lichtende Drempels*.

En dan, beste mens en uitgever, vaarwel voor heden. Dat nu de kleine Zielen hun weg gaan onder de wolkige hemelen van het vaderland, waar zij werden geboren!

Yours truly
Louis Couperus

Zijt ge tevreden over den verkoop des Babelschen Torens?

285

Nice.
Villa Jules
27.XI.I.

Amice.

Ik ontving ook - na de meer dan prachtige prachteditie - de grijze *Kleine Zielen,* die ook, cher editeur, een indruk maken van met liefde te zijn verzorgd. Hun vader is dus tevreden - alleen de *Vannen* en *vannen* kan hij nog niet goed zetten. Wilt ge enkele exemplaren zenden: aan mijn vader:

Mr. J.R. Couperus. Den Haag Surinamestraat
Mevrouw R. Baud-Steenstra Toussaint, Gabroe Blitar, Java.
Jhr. J.H. Ram, kapitein der Grenadiers, Den Haag, Dennenweg.
Dat is genoeg. -

Zielenschemering is klaar; ik heb het mijne vrouw voorgelezen, die er een beetje, heel erg, melancholiek van is geworden .... *Het Heilige Weten* zal meer in majeur geschreven worden, maar ik begin er pas in Januari aan, daar ik eerst mijn Gids-novelle wil schrijven.

Komt er niets van de geillustreerde *Majesteit* dit jaar? Zeker niet ... Ge annonceert me al voor de *Kleine Fransche steden* ... Maar ik moet ze eerst nog *zien,* cher ami, misschien van het voorjaar ...

Heel vele groeten over en weêr en van harte

t.à.v.
Louis Couperus.

Zoo even krijg ik Uw brief en ... de kleine Baby! Van ons beiden hartelijk dank aan Mama: wat ziet zij er uitstekend uit! Ik vind het aardig, dat ge aan ons gedacht heb!

De fouten ... geene, dan alleen *overal door het heele boek heen* de verwarring: *V*an Lowe, *v*an Lowe, *V*an der Welcke, *V*an der Welcke, terwijl ik overal gecorrigeerd heb. *V*an, met de groote .V. Ge hebt het maar even te doorbladeren, en ge ziet het.

Ja, ik vind één zelfde band, vooral nu die zoo mooi is, heel goed, maar mij dunkt verschillende nuances zijn vroolijker. Goed, zend maar eens modellen.

Begin Februari!!! We zullen het probeeren; maar reken er niet vast op. Want het overschrijven neemt veel tijd. Enfin, we zullen ons best doen!

286

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice
4.XII.I.

Amice.

Mag ik nog eens ‘millioenen’ met U bespreken en nog eens terugkomen op mijn vorigen ‘millioenenbrief’. En kan ik er dan op rekenen, dat ge, ongeveer 15 December, zendt aan het adres van Scheurleer, Den Haag, een som, die ik U nog precies zal opgeven (ongeveer *ƒ* 4000.), in aanmerking genomen, dat ik bij U opneem de honoraria van de overige *Boeken der Kleine Zielen*.

Om dus nog eens deze berekening te herhalen:

Honoraria van Boek I en Boek II		*ƒ* 6000,-
opgenomen	*ƒ* 5000	
Interest	250	
	ƒ 5250 =	
		5250
Saldo		750
Honoraria van Boek III en Boek IV.		6000
opgenomen tot uitgave		
(was het niet à 5%??)		
		6750

te zenden ten deele aan Scheurleer, ten deele aan mij, medio December.

Niet waar, zoo zoû de berekening zijn: meld mij dus even of dat zoo kan. Nu Boek I en Boek II gereed zijn, zoudt ge mij mijne schuldbekentenis kunnen terugzenden; en zoû ik U een nieuwe kunnen zenden voor Boek III en Boek IV (Ge weet Boek III is klaar.).-

Ik kan U niet *zeker* belooven *Het Late Leven* voor Februari ... Er is zoo een massa aan over te schrijven: alles voor rekening van mijn vrouw: en het leven is al erg, erg druk, vooral nu wij toch kennissen hebben gemaakt. Maar we zullen ons best doen. Wil ik U als deel I (Boek II) is overgeschreven, dat zenden?? *Het Late Leven* is iets korter dan *De Kleine Zielen,* ten minste dat denk ik, het is zoo moeilijk het te zeggen, in manuscript; *Zielenschemering* zal weêr het zelfde zijn. Ik denk dat *Het Late Leven* zal zijn als *Stille Kracht*. Maar grootte in manuscript is moeilijk te zeggen want bv.

Lijnen, manuscript was 250 bl.
Kleine Zielen id. 200 bl.
Lijnen in druk 240 + 216 = 456 bl.
Zielen id. 266 + 250 = 516 bl.

Ge ziet, een korter manuscript maakte een dikker boek. Enfin, *Het Late Leven* zal ook een lijvige twee deelen zijn.

In Jan. begin ik aan het Vierde Boek: nu schrijf ik kleinere dingen.

St. Nicolaas zond de kleine peuter van hier wat lekkers: moge het hem - of de ouders - smaken! Onze beste groeten en steeds

t.à.v.
L.C.

Bolle vroeg mij te voltooien de Geschiedenis der Ned. Letteren van Ten Brink,[195] maar dat ligt niet op mijn weg.

287

Nice
Villa Jules
Avenue St.Maurice
12.XII.I.

Amice.

In orde ontving ik heden Uw chèque, ontvang mijn vriendelijken dank voor de spoedige toezending.

Gaarne had ik, dat ge vóor 1 Jan. - laat ons dus zeggen tusschen 28 en 30 Dec. een som van *f* 4750.- aan Scheurleer zond - dan ben ik 1 Jan. geheel 'in het reine' met mijn financien aldaar.

Het is uitstekend, dat ge mij bij gelegenheid Rekening-Courant zendt. Ik begrijp niet goed de *f* 250: wilt ge mij dat nog eens uitleggen? Zoo er geen bezwaar is had ik gaarne het volgende gewild:

Aan Scheurleer, Dec.	*f* 4750
aan mij *10 Dec.*	1000 (nu ontvangen)
aan mij *1 Maart* a.s.	1000.
	6750.

De rente verrekend aan het einde van jaar II. Kan dit zoo??

Rente 5% is goed; arrangement Schuldbekentenis is goed.

Deel I Late Leven zend ik U spoedig.

Kunt ge mij al zeggen op welke data ge de drie overige *Boeken der Zielen* wilt uitgeven??

195 Ten Brink is in 1901 op 67-jarige leeftijd overleden. Zijn *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de XIXe eeuw, in biographieën en bibliographieën,* Amsterdam, 1889 werd nadat het boek uitverkocht was door hem herzien en bijgewerkt. Hij kon dit niet meer voltooien en was op het ogenblik van zijn dood op 19 Juli 1901 gevorderd tot en met het herschrijven van de paragraaf De Genestet. De Rotterdamse uitgever D. Bolle verzocht daarop Couperus het werk te voltooien. Na diens weigering heeft tenslotte Taco H. de Beer het afgemaakt.

Spaansche Majesteit zal ik eens informeeren.[196] Modellen zal ik nog eens uitkie-

196 Verschenen zonder jaartal als *Su Majestad,* ed. La España Moderna, Madrid, in een vertaling van Juan Garcia Rodriguez.

zen. Wilt ge gaarne de Sprookjes hebben voor najaar 1902, dan zal ik ze wel klaar hebben. Ik schrijf nu een langere novelle: De Astrale Dood (iets theosofisch) denkelijk voor *De Gids*. 1 Jan. begin ik aan Boek IV.

Ik ben blijde, dat de vruchten goed smaakten; arme Micca, enfin, ze zal er later wel eens krijgen ... als ze grooter is.

Une bonne patte en gaarne
t.à.v.
L.C.

288

Nice
Villa Jules.
Avenue St.Maurice.
11.I.II.

Amice

Ik heb het heel druk gehad - ge zijt daar ook de schuld van - en U nog niet eens onze heilwenschen voor II overgebracht! Van harte veel geluk met het bestaande en komende huisgezin!-

Ik zond U deel 1 en begin deel 2 van Boek II en hoop, dat het terecht is. De rest langzamerhand; waarlijk ik schrijf mij er dood aan ...

Scheurleer meldde mij de ontvangst van de chèque. Kunt ge mij de laatste *f* 1000. nu reeds zenden, dan zoû ik dit gaarne hebben: zendt mij Uw Rekening-Courant dan wanneer U dit te pas komt.

Ik had gaarne dat ge zondt een paar presentexemplaren, de volgende:
Orchideeën aan den heer F.E. Vlielander Hein, Molenstraat, Den Haag.[197]
Metamorfoze aan Mevrouw Scheurleer, Hôtel Beau-Rivage, Nice.
Fidessa, geillustreerd aan mijn Italiaansche vertaalster:
Comtesse Dina de Sordevolo-Castellazzi.
4 Corso Porta Vittoria.
En aan mij ook nog een geillustreerde Fidessa.
Ik hoop, dat ik niet te indiscreet ben met deze aanvraagjes.
Adio, hartelijke groeten over en weêr.

L.C.

197 François Emile Vlielander Hein (1882-1919), het zevende kind van Couperus' zuster Catharina. Hij huwde Maria Müller (1883-1919), beter bekend als de actrice Enny Vreede. Zij zouden samen omkomen in een scheepsramp. Aan deze neef droeg Couperus in 1918 *De Ode* op.

289

Nice
[21.I.02]

Amice.
In dank den aangeteekenden brief ontvangen.
Contessa di Sordevolo woont te *Milaan,* 4 Corso Porta Vittoria.
Zeg mij eens eerlijk, wanneer denkt ge Boek II te geven ...
Waarachtig, Februari is onmogelijk, met copie en proeven.
In Maart zoû het gaan, en toch ook vroeg genoeg zijn??
Als ik hier nog een Hollandsch copiïstje kon krijgen ... maar ik moet alles alleen af!
Spoedig zend ik weêr copie.

Adio!
L.C.

290

Nice.
25.I.II.

Amice.
Briefkaart ontvangen: ik zal mijn best doen, mijn Vierde Boek maar laten liggen, hoewel ik er juist zoo goed in ben, en dus maar niets doen dan copieeren en corrigeeren!
Maar meer doen dan ik doe, kan ik niet. Typewriter is me onmogelijk, ik geef mijn M.S. niet weg, en daarbij, ik zelf weet niet altijd wat er staat.
Ik zend hierbij twee hoofdstukjes, die ik gelascht wilde hebben. op bl. 110 en 118, na het einde der vorige hoofdstukjes. Wat vreemd, dat deel I zoo klein wordt, en toch, in oorspronkelijk MS. is:
Deel I, Boek I 92 bladz.
Deel I, Boek II 80 bladz.
En die 12 bl: ms. maken zoo een verschil in druk!! Enfin, deze hoofdstukjes doen er weêr een vel bij, en deel II zal het boek wel ophalen, hoop ik. Ik zend U verder proeven en nog een stuk copie.
Kunt ge mij niet eens kritiek Van den Oude zenden:[198] die heb ik nog niet gelezen.
V. Nouhuys zond mij het Vaderland.[199]
Morgen is het Carnaval!!

Adio.

198 J. van den Ouden, schuilnaam van Carel van Nievelt (1843-1913), besprak *De Kleine Zielen* in Het Nieuws van den Dag, 7 December, 1901.
199 W.G. van Nouhuys besprak *De Kleine Zielen* in Het Vaderland, 6 Januari, 1902.

t.à.v.
L.C.

291

Nice
[z.j.]

Amice.

Ja, de Dresdensche Gräfin is correct:[200] ik meen U dat vroeger te hebben medegedeeld, of zoû ik het vergeten hebben?? Finantieel is het *nihil*. En het mooie is, dat er al lang een *niet* geautorizeerde uitgave van *Stille kracht* is verschenen in een Duitsch tijdschrift!!

Enfin, laat ze maar! Wij kunnen er zoo weinig aan doen, en onzen tijd beter gebruiken dan met ons het land op te jagen over die vertalingen.

De Comtesse Sordevolo is charmant; ze zond mij 100 Lire. Zoo ge misschien nog zoo een portret van mij hebt in *Illuzie* zend haar dat dan, wilt ge.[201] Ze was erg dankbaar voor *Fidessa*; ze lijkt mij een aardige vrouw.

Het is Carnaval, cher ami, we zijn allemaal gek, en komen 's avonds niet voor drie uur (dan is het vroeg) op ons bed!

Het werk ligt er onder plat op den grond! Nog een week zoo, en ik ben dood! Ik zond U toch nog al proeven en manuscript, en doe heusch mijn best, er nog onder door te werken, om niet *te* laat te zijn met het al zoo *Late Leven!!* Maar waarom moest dat ook nu zoo gauw komen! Je laat de menschen niet ademhalen. *Het Heilige Weten* vordert niet, faute aan Carnaval!! Enfin, later, spoedig gaan we weêr aan het werk, want ik mis het erg, als ik niet geregeld werk. Hebt ge pleizier van de *Kleine Zielen*?

Ik zoû U nog eens Uw plannen willen vragen: ik denk *niet* dat de Sprookjes klaar zullen zijn voor het najaar, maar ik heb de *Astrale Dood* liggen; dat komt in Mei, in de Gids ...[202] Wilt ge dat hebben voor het najaar, wat zoû kunnen? En dan ook *Zielenschemering*? Of wanneer dat? Mocht ge *De Astrale Dood* willen geven in het najaar van dit jaar, zoû ik dan reeds nu over het honorarium ervan kunnen beschikken?? De kwestie is deze: ik ben nu bij Scheurleer geheel bij, heb er geld liggen, heb geen beren meer, alles is dus prachtig ... Maar ik zoû, om '*een mooien indruk*' te maken op de heeren bankiers nu weêr niet dadelijk willen toucheeren, en prefereer het dus, nog maar eens een 'leelijken indruk' op U te maken. Intusschen, *kan het niet,* om welke reden ook, dan zegt ge het ronduit: verlegen er om ben ik niet. Mocht ge het kunnen doen, willen wij dan *f* 1000.- rekenen? Het zal een boekje zijn als *Fidessa,* of *Babel,* van die grootte!

En nu vaarwel; ik slaap nog half en ben soezig van de Champagne. God, god, wat een tijd!

Yours
L.C.

200 Gräfin Wengstein publiceerde in 1902 haar vertaling *Stille Kraft* bij Heinrich Minden, Dresden.
201 Het portret van Jan Veth was intussen wèl tien jaar oud!
202 Dat is niet doorgegaan, zie brief 299.

292

Nice
Villa Jules.
20.II.II.

Amice.

In orde ontving ik den aangeteekenden brief met chèque: vriendelijken dank daarvoor.

De banden zend ik U spoedig: ik vind eigenlijk die van de *Kleine Zielen* de mooiste: zoû het niet kunnen maar dezelfde te nemen of is dat eentonig. Het doet mij pleizier dat ge tevreden zijt over de *kleine Zielen* en het *Late Leven* mooi vindt: *Zielenschemering* zal ook wel goed zijn en *Het Heilige Weten* sluit den cyclus met een nieuw belang af: Addy is dan 28 jaar en dokter.

Het Carnaval heeft mij erg uit mijn werk gehaald en ik voer den laatsten tijd *niets* uit: ik heb er het land over, maar eerst moet ik weêr goed *in* het *Heilige Weten* zijn, voor het weêr vlot. Ja, de *Astrale Dood* zal iets zijn als *Fidessa,* denk ik; zoo een deeltje; in Mei verschijnt het in *de Gids,* dan kunt ge zelve zien. Ik ben zeer benieuwd naar de geïllustr. *Majesteit*.

Wat ik na de *Zielen* ga doen, weet ik nog niet: dat ligt in het duister ... Eerst de sprookjes af maken.

Yours*

293

Nice
[28.II.02]

Amice.

Verifieer dadelijk s.v.p.: bl. 161 en 162 *ontbreken* tusschen de afgedrukte vellen, vel 11 is gedrukt met *. Wat beteekent dat?? Ik schrijf U oogenblikkelijk, opdat het in orde kome.

t.à.v.
L.C.

294

Nice
[4.III.02]

Amice.

* De ondertekening is uit de brief weggeknipt.

Zouden toch de vier Boeken niet eentonig worden met eén band?? Beslis gij zelve, hierin, niet waar, want ik weet niet wat het beste is.

Met verlangen zie ik de illustraties tegemoet.

Neen, de *Moderne Auteurs* heb ik nog niet gezien? Ik hou me aanbevolen, als het U geen moeite kost.

Gaarne t.à.v.

L.C.

295

Nice
Villa Jules.
Avenue St.Maurice.
25.III.II.

Amice.

Gaarne ontving ik in wat geregelder vorm de afgedrukte vellen; b.v. ik mis: de bladzijden 161.162 .I.

Vel 2 van deel II.

Wilt ge s.v.p. hiervoor zorgen?

Dank voor de recensies; ik heb nog altijd niet die met het mooie portret: is het interessant of niet om te zenden?

In de afgedrukte vellen zijn geen fouten van beteekenis; alleen maar doorslippertjes en stoutigheidjes, die de ‘lezer’ niet oplet.

Het *Heilige Weten* vordert vrij goed; ik leg nu de laatste hand aan het Eerste Deel: en hoop het geheel af te hebben voor wij op reis gaan. 1 Juni gaan wij er van door; wij hebben beiden een verandering noodig en op den duur zoû de zomer hier in deze streken je enerveeren.

Ge durft misschien niet *Zielenschemering* en *Het Heilige Weten* tegelijk te geven, in het najaar?? De copie zoû een heele kwestie zijn!! Misschien is het te veel, wordt het te duur voor onzen ‘lezer’.

De vrouw - strenge kritikus - is tevreden over het Eerste Deel van *Het Heilige Weten,* en vindt het zelfs mooi!! Wat wil je nog meer!

Adio, vele groeten, en heel veel hartelijks aan Uw vrouw.

Yours
L.C.

296

[2.IV.02]

Amice.

Bl. 124 (Deel II) een onmogelijke drukfout:

schoolt voor schoot!!

Eerst stond er school: ik veranderde de 1 in t; en nu maken ze er *schoolt* van. Hoe kan een verstandige corrector zooiets laten *afdrukken*; al is hij ook nog zoo in de war door ‘modern Hollandsch’. - kan er iets aan gedaan worden? Het *heele vel 8* overdrukken is *mij* het liefst.

t.à.v.
L.C.

297

Nice
[19.IV.02]

Amice
Zouden wij eens de proef kunnen nemen te laten drukken naar oorspronkelijk manuscript?? Als het *mogelijk* is, zoû het veel tijd en moeite uitsparen. Wil ik U eens een paar bladzijden zenden om een proef te nemen? - kàn het, dan zend ik U enkele bladzijden maar per keer, want raakt de boel weg, dan zou het heel wat zijn. Een drukproef meer is dan natuurlijk noodig: is dat geen bezwaar.
Zoodra ik Uw antwoord heb - ge kent mijn oorspr. manuscripten - zal ik U een paar bl. zenden en ze van te voren hier en daar wat verduidelijken, waar het te bar is.

Steeds Uw dw.
L.C.

XIV. April 1902-November 1902 (Brief 298-319)

In April 1902 verschijnt *Het Late Leven,* dat dunner uitvalt dan de auteur vermoedde, een misrekening waar hij duidelijk het land over heeft. Zijn plan vóor eind Mei *Het Heilige Weten* te voltooien mislukt door gebrek aan rust, die hij nodig heeft om optimale concentratie te bereiken: ... 'de slotscènes pakken mijzelf erg aan ...' Op 1 Juni wil hij op reis gaan - Wiesbaden, Luzern, Genève -, maar de schatkist is alwéer leeg: er ontbreekt ditmaal *f* 2000,-, die Veen zal moeten fourneren. Niet erg aardig is Couperus' opmerking: 'Ik zal nooit rijk worden - gij wel, mijn vriend! en man van zaken - en Mieke wordt rijk van mijn manuscripten, later!' Couperus heeft Veen dikwijls zijn handschriften afgestaan, en zint op mogelijke verkoop, 'later', door Veens amper éenjarige dochtertje. (Mieke blijft overigens niet alleen, eind Mei krijgt Veen er een zoontje bij, dat helaas echter maar tien maanden zal leven).

In Wiesbaden schrijft hij verder aan *Het Heilige Weten,* dat hij daar tussen 10 en 14 Juni voltooit. Jhr. J.H. Ram wordt ingeschakeld voor adviezen omtrent ritmeester Gerrit in *Zielenschemering,* een aanwijzing dat die figuur althans ten dele op Ram geïnspireerd kan zijn (brief 305 en 310). Voor het overige is Couperus steeds bezig met Veen te onderhandelen over de sprookjes *Over Lichtende Drempels*. Nog in Wiesbaden, nauwelijks twee weken na het voltooien van de viermaal twee delen *De Boeken der Kleine Zielen,* begint Couperus aan *De Zonen der Zon,* waaraan hij volgens zijn zeggen 'heel rustigjes' werkt, 'om niet heelemaal te verzomeren' (brief 306). Hoewel zijn vader dan al ziek is, een verzwakking die de dood ten gevolge zal hebben,[203] gaat Couperus niet naar Den Haag terug. In Zwitserland wordt de zomervakantie voortgezet, en van daar keert hij per 1 September terug naar Nice: via Genève, waar hij met Van Nouhuys een belangrijke bespreking heeft.

Begin September vraagt Veen hem raad over het overnemen van het tijdschrift *Woord en Beeld,* klaarblijkelijk Couperus tevens polsend over mogelijke regelmatige bijdragen van diens hand daarin. In een wat kort en kryptisch briefje raadt Couperus dit af (brief 312), om niet lang daarna juichend mee te delen, dat hij zelf met Van Nouhuys en Cyriel Buysse de redactie zal gaan voeren van een nieuw tijdschrift, *Groot Nederland*. Dit verschaft hem permanente publicatiemogelijkheden en zekere vaste financiën. Van de besprekingen hierover met Van Nouhuys te Genève heeft Veen niet eerder mogen horen. Toch heeft het plan ook voor Veen consequenties, wat Couperus zich terdege bewust geweest is (brief 313).

Couperus zal in *Groot Nederland* als eerste bijdrage zijn *De Zonen der Zon* publiceren. Hiermee treedt voor hem een nieuwe fase in, temeer daar hij in *De Boeken der Kleine Zielen* met een flink stuk verleden moet hebben afgerekend.

203 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 179.

Het Heilige Weten eindigt met de dood van de oude mevrouw Van Lowe, zij die als enige de uiteen vallende familie nog wat had weten samen te houden. In October krijgt Couperus bericht, dat zijn eigen vader stervende is. Met diens dood op 13 October 1902, 86 jaar oud, staat Couperus voorgoed alleen: op de drempel van de middelbare leeftijd. Het slaat hem maar ten dele uit het lood. Ruim drie weken later deelt hij Veen mee: 'Mijn grootere roman voor het volgende jaar zal zijn *Oude Menschen*' (brief 319). Vermoedelijk zit ook in dit boek een zekere hoeveelheid autobiografisch materiaal verwerkt. Hoofdmotief van de roman is het sterven van de oude generatie, met haar eigen geheimen die voorgoed voorbij zijn.

298

Nice
Villa Jules
Avenue St.Maurice.
28.IV.II.

Amice.

Ik ontving *Het Late Leven*; ja, het is een slank boekje geworden en ik heb er wel het land over; het is een drommelsche toer manuscript te transponeeren in druk! Ik had nooit gedacht dat het eerste Boek zoo dik zoû zijn geworden, maar ook nooit gedacht dat het tweede zoo slank zich zoû voordoen!

Ik stelde mij de Boeken voor ± als Stille Kracht; nu, het een is er boven, het ander er onder ... Ik had liever dat ze gelijk waren geworden, maar qu'y faire.

De Kleine Zielen 200 bl.manuscript
Het Late Leven 160. -
Zielenschemering 185. -
Het Heilige Weten ± 200. -

Ik hoop dus, dat de volgende Boeken U, wat kwantiteit betreft, weêr mogen meêvallen.

Ik zal U de manuscripten zenden; zeker, bind ze in, en bewaar ze; *ik* hecht er niet aan; misschien maakt kleine Mieke er later een hoop geld van!

Ik zend U ook een paar bladzijden van *Zielenschemering* : laten wij het eens probeeren of het drukken zoo gaat.

Hebt ge gezorgd voor presentexemplaren: ge kunt het lijstje van het eerste Boek volgen, dat is meer dan genoeg.

De perkamenten editie is weêr heerlijk mooi - alleen te dun, maar dat is *mijn* schuld! -; verder prefereer ik toch het grijs van de *Zielen*.

Zend mij kritieken etc, niet waar; ik lees hier zoo weinig Hollandsche couranten. Borel heb ik hier gehad: hij kwam gewoon eens kennis maken.[204]

204 Couperus' waardering voor Borel, zoals die blijkt uit brief 138 en uit *Metamorfoze,* boek V, berust aanvankelijk dus niet mede op persoonlijk contact.

Verder geen reden tot meer; hartelijke groeten aan Uwe vrouw, en onze beste wenschen voor de Tweede Editie van het Evenement! In Mei? Het beste!

Met een handdruk gaarne
Uw dw.*

Zend ge eens een Rekening-Courant, als ge wilde doen; dat is goed.-
Wilt ge de contracten opstellen voor de andere Boeken?

299

Brief Van Hall *niet* noodig terug te zenden.

Nice
Villa Jules
16.V.II.

Amice.

Van Hall zal U het handschrift van *De Astrale Dood* zenden: de novelle komt niet in *De Gids*: de redaktie vond het verhaal te theosofiesch en daarbij *onzedelijk,* en hoewel ze, uit égards voor hun oude mede-redakteur de novelle niet weigeren wilde, heb ik geschreven, dat - als het Juni-nummer geen gevaar liep - ik *liever* na hunne bedenkingen de novelle terug wilde hebben. Waarop Van Hall mij bijgaand epistel zond. Bewaar dus het manuscript tot gelegener tijd. Zouden wij *De Astrale Dood* niet in de *Sprookjes* kunnen opnemen zoodat de bundel een dik boek wordt, of prefereert ge liever twee boeken te houden, als dit voordeeliger is? Nemen wij eén bundel, dan zoû ik een titel nemen, als:

Sproken van Leven en Dood.

of iets dergelijks. *De Astrale Dood* heeft iets sprookjes-achtigs, en zoû dus wel in het kader passen.

Maar zeg mij of ge prefereert twee boeken te houden. Ik hoop van den zomer de Sprookjes, die ik nog in petto heb, te schrijven.

Het Heilige Weten vordert goed, maar ik zal het niet afkrijgen voor wij op reis gaan: denkelijk 1 juni. Het is echter nog zoo koud, zelfs hier, dat onze reisplannen zwevende zijn. Het komt alles van Martinique!

Verleden las ik de twee laatste Boeken over, en was er wel tevreden over: ik geloof, dat de twee laatste de mooiste zijn, voor zoover ik er zelf over kan oordeelen. Gekke dingen zeggen de kritieken toch soms: verbeeld je: iets van Italiaansche schilderijen in *Het Late Leven* en iets van Italiaansche lucht!!! Terwijl in àl de boeken de Hollandsche lucht grauw en angstig dreigt! Heeft de man *ooit* een Ital: schilderij gezien! Enfin, hij meent het goed!

Ik zond U nu *zeven* bladzijden, maar hoor nog niets: als papiers d'affaires, en goed gefrankeerd, ten minste, ik vroeg het aan het postkantoor. Ja, een kwartje strafport per drie bladzijden ... dat is te bar!! Mille excuses!

* De ondertekening is uit de brief geknipt.

Verder geloof ik niet U meer te schrijven te hebben. Onze beste groeten en beste wenschen met ‘Mama'tje’. Ik hoop, dat ze het goed maakt en dat de gebeurtenis goed afloopt: geen voorbeeld nemen aan onze arme Willemien!

La patte en gaarne
t.à.v.
L.C.

300

Nice
Villa Jules.
Avenue St.Maurice
25.V.II.

Amice.

Eindelijk mocht ik iets van U hooren. Wij waren al een beetje ongerust, vreezende, dat er iets zoû zijn met Uw vrouw. Ik hoop van harte, dat de hoop nu spoedig verwezenlijkt wordt.

Merci voor het aperçu Rekening-Courant. Dat is alles in orde.

Wat de Bundel betreft (als ge ten minste de *Astrale Dood* niet alleen wilt uitgeven, en in principe voór den Bundel zijt), mijn idee was een *dikke* bundel Sprookjes, b.v. 300 bladzijden druks, waarmeê ik zoû inloopen de *ƒ* 2000.- die nog zweven. Ik zoû dan van den zomer schrijven twee sprookjes(de ideeen ervoor dwarrelen al lang) van ± 25 bladzijden copie ieder. Dan wordt het een aardig boekje en over de grootte zult ge wel tevreden zijn, want komt er van den zomer nog een ander sprookje bij, dan voeg ik er dat aan toe, *inédit*. Vindt ge dit dan goed? Wat het afkrijgen der Serie betreft, dat hebt ge niet goed begrepen: *Zielenschemering* is *voltooid,* dat kunt ge dus laten drukken, maar zend mij *spoedig* de proeven; ik zend U dan telkens zeven bladzijden; er zal veel werk zijn aan het corrigeeren. Let er op, dat wij 1 Juni weggaan, ik meld U nog nader ons adres. Maar ik had gedacht *Het Heilige Weten* af te hebben vóor 1 Juni, en dat zal niet zijn, denk ik, de slotscènes pakken mijzelf erg aan, en ik ben een beetje bang er nu - (dat wij al half opgepakt zitten) aan te schrijven. het is me niet rustig genoeg om te werken. Van den zomer komt het boek echter af - wil ik hoopen. Hoe gaat het met *Majesteit* illustré? Toch geen décepties?

Nu wilde ik U nog vragen: kunt ge mij van dit jaar nog *ƒ* 2000.- voorschieten. Mijn budget opmakende, zie ik, dat ik nog ± *ƒ* 2000.- hebben moet, en ik vraag het U liever, dan dat ik het bij Scheurleer opneem; de bankier van de familie vindt dat niet goed van me, en verleden kreeg ik een vaderlijke vermaning van den eersten boekhouder: die vond bepaald dat ik een slechte kant uitging!! Toch wel aardig! De storting einde 1901 maakte toen alles goed, maar nu wil ik dit jaar die mooie indruk behouden. Het is een beroerde boel, dat geld. Ik zal nooit rijk worden - gij wel, mijn vriend! en man van zaken - en Mieke wordt rijk van mijn manuscripten, later!

Maar onze familie helaas, is niet des gelds!! Toch hebben wij heele brave plannen

van zuinigheid, en het is ook al veel beter: verleden jaar zat ik erg 'dans la purée' zooals ze hier zeggen.

Ik vraag U echter dat geld niet in het wilde: het geld en de arbeid moeten balanceeren.

Als ge mij dus niet overstelpend vind, zoû ik U mijn zomerwerkplannen meêdeelen. Maar het is misschien beter ze U nog niet heelemaal te vertellen, en alleen te zeggen, dat de frissche *f* 2000 zullen opwegen tegen den zomerschen arbeid. Niets uit te voeren, dat kan ik nu eenmaal niet: ik verveel me al deze ellendige pak-dagen! Het heele huis ligt overhoop en alles ruikt naar de naftaline!

Kunt ge mij dus die *f* 2000, dit jaar voorschieten, bv. *f* 1000- 1 Juni (aan nader adres) en *f* 1000, later in het jaar, dan neemt mijn Minister van Financien afscheid van U voor 1902.

Onze beste groeten en gaarne
t.à.v.
Louis Couperus

301

Nice
[1.VI.02]

Heel aardig artikel van Borel; mooi stuk van Nouhuys over *Het L. Leven*.[205]

Van harte onze beste wenschen met den stamhouder! Hoera! Dat zijn rijke-luis-wenschen vervuld, een meisje en een jongen![206] Wij zijn in onze schik dat alles zoo goed afliep. Hulde aan de moeder!!

Wij vertrekken morgen naar Wiesbaden, Promenade-Hôtel. Zend het bewuste slijk s.v.p. naar Scheurleer, dat is het beste. Ik zal uit Wiesbaden grootere gedeelten copie in eens zenden, maar alles, dat gaat niet; ik moet het hier en daar nog wat bijkrabbelen, anders is het *onleesbaar*. Waarlijk, het gaat niet anders. Zoudt ge niet het beste vinden: De Astrale Dood, alleen, in het najaar; later de bundel sprookjes: twee boekjes dus?? Mij dunkt van wel.- We zouden ons gaarne inteekenen op *Onze Kunst,*[207] zend dat naar Wiesbaden. Wat een mooie bibliofilische Bibliotheek!

205 Henri Borel besprak *Het Late Leven* in Veen's Nieuws, 1902; Van Nouhuys in Het Vaderland, 26 Mei, 1902.

206 Lambertus Jacobus Veen, geb. 25 Mei 1902 en helaas nog geen tien maanden later weer gestorven, op 15 Maart 1903.

207 Dit door Veen uitgegeven tijdschrift - zie noot 191 - verscheen in 1902 met een door Berlage getekend omslag. Zie Braches, *Boek als N.K.,* blz. 202; blz. 324; blz. 514. Couperus krijgt het abonnement op het tijdschrift cadeau, maar zal het later, als er tussen hem en Veen irritaties zijn ontstaan, niet meer wensen te ontvangen: omdat de inhoud niet belangrijk is en omdat het maar plaats in de koffers inneemt, heet het dan.

302

Wiesbaden
Promenade-Hôtel.
6.VI.II.

Amice.

Ziehier mijn idee: nu de *Astrale Dood* zoo een klein boekje wordt (het ligt zeker aan mijn nieuw papier, dat ik mij telkens zoo vergis) zoû ik zeggen: geef het *niet* apart uit; kleiner dan Fidessa is *te* klein; in een bundel is het een mooi hoofdverhaal: de titel *Sproken* etc is goed: laat het alles dan liever rusten tot het volgende jaar; ik voeg er dan enkele verhalen en sproken aan toe; wij maken er een flink boek van en houden dan den heelen boel op *f* 2000.-; over den omvang van het boek zult gij tevreden zijn. Maar zoo een klein boekje, nauwelijks 100 pagina's, dat wordt te kinderachtig.

Laten wij dan toch maar drukken (als dat kan); ik zal de proeven nazien, en dan wachten wij er meê. Geeft dat geen last met de drukkerij? Waarlijk, zoo een heel dun boekje, en dan *f* 500.-, dat heb ik liever niet.

Ik zond U gisteren een deel copie *Zielenschemering,* zal dit iederen dag doen, en hoop, dat de zetter niet dol er van wordt, arme man!

Onze Kunst ontvangen, maar wacht nu liever met het zenden ervan tot wij weêr thuis zijn: het wordt te zwaar in de koffers: wil ik U een postwissel zenden; hoeveel is het dan precies.

We zijn blij te hooren, dat alles goed gaat; mijn vrouw maakt het heel goed, merci; maar we hebben beide wat rust noodig na een drukken Nice'schen winter. Hier ga ik 's morgens en 's avonds uit, en werk 's middags een beetje, maar niet veel. Overwerk je ook maar niet, dat hoeft nu toch niet, en ga nu maar een tijdje rustig soezen, buiten, met vrouw en spruiten.

Onze beste groeten over en weêr!

Yours truly,
L.C.

Nu, die Boeren! Daar hebben we ons allen zoo voor opgewonden! En nu laten de kerels zich toch inpakken!! Ze vechten goed maar bidden te veel!

303

Wiesbaden
Promenade-Hôtel
10.VI.II

Amice.

Laat mij beginnen U en den kleinen zoon, die het heeft ingefluisterd te bedanken voor het geschenk van *Onze Kunst:* het zoû niet aardig zijn het te weigeren, hoewel

ik natuurlijk bedoeld had mij netjes te abonneeren en een postwissel te zenden, heel correct.

Intusschen, vriendelijk dank, ook vanwege de vrouw, voor Uwe zoo hartelijke attentie. De manuscripten *Kleine Zielen* krijgt ge later, alle vier tegelijk. Pakjes maken is niet mijn fort; en wij hadden dezen keer te Nice al zoo veel te bedisselen: de M.S. zijn dus te Nice gebleven.-

De *Astrale Dood* zit mij dwars in de maag. Zie hier: het eerste plan was:

Een bundel sprookjes *f* 1000.

De Astrale Dood *f* 1000.

Nu zie ik zelf, dat ik De Astrale Dood overschat heb, en dat het verhaal te novellistisch is voor *f* 1000.- ... maar ook te novellistisch om *alleen* te worden uitgegeven. Een finantieele tegenvaller. Maar er is niets aan te doen. Maar waarlijk, dat dunne boekje *alleen,* daar blijf ik tegen. Ziehier dus een tegenvoorstel: voeg er de reeds verschenen sproken aan toe: reken uit, hoe dik het dan wordt en hoeveel ge geven kunt. Maar *f* 500 à 550 ... dat is nog niet eens de maatstaf *Fidessa,* en die vonden we beiden, al wat klein indertijd.

De titel kan dan blijven bestaan. En kan dat niet, dan stop ik het verhaal in de doofpot ... of zullen wij nog eens later zien, als er weêr iets theosofisch bij is gekomen.

Maar is dit niet jammer, nu het al in druk is gezet.

Wat vindt ge dan van de vier Gidssprookjes erbij?

Yours

L.C.

Spoedig meer copie Zielenschemering, maar zend dan ook proef!

Het Heilige Weten is bijna af, ik werk er hier des middags heel rustig aan.

304

Wiesbaden
[14.VI.02]

Ik denk me ziek aan een titel! Waarom is nu Sproken van Leven en Dood ook niet goed? Ziehier

Over Lichtende Drempels.

Dit is de mooiste, die ik vind; ook als diepere titel voor de kleinere sprookjes is deze wel goed. Of vindt ge beter:

Weêrschijn.

Mij dunkt de eerste.

Het Heilige Weten is af: de vrouw heeft er om geweend! Nu zal ik *heusch* copie gaan zenden.

Adio.

L.C.

Ik had gaarne de volgorde der verhalen als volgt:

I Prinses Bl. Haren. II. Krist. Torens. III Astrale Dood. IV. Dagen Seizoenen. V. Erfenis.

305

[Wiesbaden]
Promenade
[27.VI.02]

Amice.

Verandering van adres: van af 1 Juli, 20 Rheinstrasze, (alhier) bij Frl. Grattenauer.- De zetter is een meester in zijn vak: geleidelijk zend ik terug. Maak eens contracten op Boek III en IV wilt ge, en laten wij beslissen omtrent het bundeltje. Het wordt nu een aardig deeltje: de titel ook doet goed. Hoe jammer dat *Majesteit* niet klaar komt: het is erg vervelend, vind ik. Ja, wij zijn vlug, maar dat is niet iedereen! Ik moet de reviezies *Zielenschemering* eerst zenden aan mijn vriend Ram, om hem te laten zien of ik domheden doe met mijn ritmeester! De kritiek Nouhuys las ik reeds: heel mooi. Met Borel het beste wat er over verscheen.[208] De anderen kletsen zoo een beetje. Adio

t.à.t.
L.C.

306

Wiesbaden
20 Rheinstrasze.
(Frl.Grattenauer).
2.VII.II.

Amice.

Eén contract geteekend terug. Nu niet brommen dat *Het Late Leven* wat kort is uitgevallen: waarachtig, ik kan het toch niet op een bladzij uitrekenen, en *De Kleine Zielen* is *héél* groot uitgevallen. We moeten dat verschil over en weêr deelen.

Ik hoop en vertrouw dat *Het Late Leven* de kleinste van de vier is: 160 bl. manuscript.

Zielenschemering is 185 bl. ms.

Het Heilige Weten is 200 bl.ms.

Met de vier boeken te samen hebt ge een mooie serie, waar ge wel over tevreden zult zijn. de boeken III en IV zakken volstrekt niet: dat zult ge wel zien. Boek IV is misschien het mooiste: het ligt nu in een brandkast van een Duitschen vriend!

Goed: wij zullen het contract *Prinses Blauwe Haren* dan houden voor: Over Lichtende Drempels. Dat is *ƒ* 1000.- niet waar, als ik mij niet vergis. Ik wilde den titel *Astralen Dood* maar ook veranderen in dien van *Over Lichtende Drempels*; dus heet het boekje naar de grootste novelle en maakt het een goed figuur,

208 Zie brief 301.

bijna geheel märchenhaft. Aan de proeven ben ik bezig: spoedig krijgt ge wat terug.

Copie zal ik weêr zenden, als nu alles in druk gezet is, niet waar.

Ik hoop, dat ge met vrouw en kinderen een prettig sejour te Velp zult hebben: wat is daar Uw adres, of moet ge rusten en mag ik niet schrijven ...

Roman van Augusta de Wit in de Gids niet schitterend, vind ik[209] ...

Proeven ook aan Thieme zenden?

Ik ben begonnen aan een grooter symbolistisch verhaal (sprookje als ge wilt, maar het wordt grooter dan *Babel*) *De Zonen der Zon*. Wat dunkt ge: zoû ik er bij gelegenheid over schrijven aan Van Hall, of wilt ge liever de primeur ... Ik weet het zelf niet: ik geloof toch wel, dat het mij finantieel beter uitkomt als het eerst in *de Gids* komt. Zeg mij eens Uw idee, bij gelegenheid, het heeft geen haast. Ik werk hier heel rustigjes: een uurtje per dag, om niet heelemaal te verzomeren.

Une bonne poignée
t.à.v.
L.C.

307

Wiesbaden
[28.VII.02]

WelEdHeer.

Wil s.v.p. notitie nemen, dat na *1*. Aug. mijn adres zal zijn:
Lucerne
Suisse.
Pension Felsberg.

Gaarne Uw dw.
Louis Couperus.

308

Lucerne.
[11.VIII.02]

Waarde Heer.

Mag ik U verzoeken *geene* proeven meer te zenden, naar Zwitserland: reizende heb ik toch geen gelegenheid ze na te zien, en gaan ze misschien verloren. Zend mij dus s.v.p. de andere proeven na 1 September te Nice, Villa Jules, Avenue St. Maurice. Zoodra ik thuis ben, zal ik mij aan de proeven zetten. Wil dit s.v.p. ook aan den heer Veen mededeelen, wiens adres ik op het oogenblik niet vind.

209 Dit was haar *De Godin die wacht*.

Hoogachtend
L.C.

309

Genève.
Pension Confier
23.VIII.II

Ja, ik ben lui geweest! Spoedig zend ik U *Over Lichtende Drempels*! Verder de belofte in September alles af te doen van *Zielenschemering,* zoodat *mijn* werk 1 Oct. geeindigd is.

Ik keer 1 Sept. terug naar mijn hok.

Vale!
L.C.

N.B. Let op dat men den titel overal goed verandert: Over Lichtende Drempels.
Revizie van vel 5. naar Nice.

310

Nice
Villa Jules.
Avenue St.Maurice
6.IX.II.

Amice.

Ik ben terug en heb U reeds proeven gezonden, ook de rest van het manuscript, op de twee laatste bladzijden na, waaraan iets veranderd moest worden. Zend mij nu gauw alles, dan zal ik zorgen voor vlugge correctie. De revizies echter moeten nog eerst even naar mijn vriend Ram; hij moet zien of er fouten in het militaire in zijn; maar ik heb hem verzocht heel vlug te zijn met lezen en doorzenden. Wij zullen dus wel op tijd klaar komen: aan mij zal het niet liggen.

Ge herinnert U, dat ik nog gaarne *ƒ* 1000.- dit jaar had opgenomen; zoudt ge mij die met een chèque kunnen zenden, zoo spoedig mogelijk??

Ik ben blij weer terug in mijn huis te zijn: het is nog heel warm, maar drie maanden zomeren inhalen is mij te bar! Ik schreef U reeds, dat *Het Heilige Weten* af is, niet waar?

Zond ik U reeds de manuscripten der beide eerste Boeken? Ik herinner het mij niet - de ouderdom komt met gebreken - maar ik vind de manuscripten niet ... D. Boswijk had mij gaarne opgenomen in een bloemlezing en schrijft me om hulp ... tegenover U! Ik weet, dat ge er tegen zijt, maar is dat principe vol te houden? Die boekjes bestaan toch en ieder auteur van beteekenis moet er toch in ... Enfin, als ge niet wilt, zal ik hem schrijven, dat ik er niets aan doen kan, daar ik natuurlijk niets wil geven, als ge er tegen blijft.

Wat een mooi tijdschrift is *Onze Kunst*: prachtige reproducties: ik ontvang, lees en bezie het met groot genot; hartelijk dank ervoor!

Adio, en gaarne
t.à.v.
L.C.

311

Nice
Villa Jules
[6.IX.02]

Ik merk, dat mij ontbreekt proef *8* (vel 8. IIde Deel): is mij die gezonden, of is ze verloren geraakt?
Antwoord mij spoedig, s.v.p.

Yours
L.C.

Ook vel *3* mis ik!

312

Nice
[12.IX.02]

Amice.
In orde ontvangen de chèque, merci. Ik werk tevreden aan de proeven en zend U ze *in eens,* zoodra er een pakje af is. Laat *Het Heilige Weten* nog rusten: zoodra ik met de proeven Boek III gereed ben, kunt ge het Vierde Boek laten zetten. De manuscripten zijn terecht en zult ge ze alle vier ontvangen.
Wat Uw verzoek betreft ... waarom zoudt ge U steken in dat ding?[210] Ik weet, dat er veel geld meê verloren is. Heeft het wel een toekomst? Ik geloof ook niet, dat ik er iets voor zoû hebben - hoe gaarne ik je ook een dienst doe. Hierbij een raad: *doe het niet*.

Steeds gaarne t.à.v.
L.C.

Vele groeten van ons beiden aan Uw vrouw

313

Nice
[z.j.]

Amice.
Nu mag ik het zeggen: 1 Jan. verschijnt bij Warendorf, *Groot Nederland,* onder redactie van v. Nouhuys, Buysse en mijn persoon; het tijdschrift is opgericht op

210 Zie brief 313.

cooperatieven grondslag: de Redaktie is mede-eigenaar. De zaak is nu beslist. Ik heb er lang over nagedacht; àls het een toekomst heeft, kan het echter finantieel wel iets zijn. Daàrom waarschuwde ik je met een onderschrapt woordje *Woord*

en Beeld niet te nemen: ten eerste is het een verloren zaak, waarmeê duizenden zijn verloren; ten tweede zoû ik er geen letter in kunnen schrijven! Ook verlaat ik *de Gids,* het geen mij wel aan het harte gaat. Maar de geldduivel overheerscht dikwijls in 's menschen hart.

Toen Van Nouhuys mij er in Genève over spreken kwam, was mijn eerste gezegde, dat ik in niets ter wereld iets wilde doen, het geen aan U - zoowel mijn uitgever als mijn vriend - onaangenaam kon zijn of schade zoû berokkenen; maar ik kon U het plan niet eerder mededeelen; anders had ik gaarne Uw raad eens gevraagd. Intusschen, in onze verhouding brengt het geen verandering; alleen zal ik U nu moeilijk iets inédit kunnen geven. Enfin, wees tevreden met de serie *De Kleine Zielen* - Daarbij, *Groot Nederland* zal in den eersten tijd wel minder gelezen worden dan *de Gids;* dus ge profiteert er nog bij.

Ziedaar. *De Zonen der Zon* verschijnen nu eerst in het nieuwe tijdschrift.

De proeven *Zielenschemering* schieten goed op, zoodra ik de revizie IIde deel compleet heb, gaat het naar Ram, die het vlug zal verzenden. Is het gedrukt, dan kunt ge dadelijk *Het Heilige Weten* laten drukken. Mijn vrouw en ik, we vinden dat boek het mooiste!

Adio, groeten over en weêr, ik hoop dat het U en de familie goed gaat.

Yours.
L.C.

314

Nice
[8.X.02]

Zend mij de twee laatste bladzijden van: *Zielenschemering:* ge ontvingt er toch de copie van?? Ik wacht op die bladzijden om *alles* te verzenden aan Ram. Zoo gaat er onnoodig tijd verloren, want ik ben klaar op die twee slotbladzijden na.

T.à.v.
L.C.

Zoudt ge zoo vriendelijk willen zijn prezentexemplaren van de *Boeken der Kleine Zielen* te willen zenden aan mijn Duitschen recensent:
Dr. Paul Raché, 6 Heinrich Barthstrasse Hamburg.- Hij vroeg er om ...

315

Den Haag
20 Surinamestraat
[13.X.02]

Amice.

Ik ben hier, om treurige redenen, mijn vader is stervende.-

Zoo ge nog niet verzonden hebt de laatste proef, zend dan hierheen. Waarom is die toch achtergebleven?

Geschilderd portret van Couperus' vader John Ricus Couperus. Anoniem.

Anders was alles al lang in Uw bezit, maar ik kan niet verzenden voor ik het slot heb geverifieerd met het vorige.

Adio, yours
L.C.

316

Den Haag
13.X.02

Amice.

Mijn vader is heden gestorven en wordt Woensdag begraven.[211] Zoo ge Donderdag komt, zal ik U gaarne ontvangen; meld mij dan het uur, en kom in de Molenstraat 26, bij Mr. B.M. Vlielander Hein, daar logeer ik. Ik zoû zoo gaarne eens bij je komen, maar weet niet of ik er gelegenheid toe hebben zal, in deze drukke en verdrietige dagen.

Yours
L.C.

317

[telegram 's-Gravenhage 17.X.02]

Veen uitgever Amsterdam
= zijn weggeraakt Ram heeft niet ontvangen zend revisiestel naar Nice = Couperus

318

Nice
[20.X.02]

Amice

De proeven zijn terecht, ze waren niet verzonden in de verwarring van mijn plotseling vertrek. Ik hoop nu dat er alles is; lees het zelf eens over; mijn arm hoofd is niet heel helder dezer dagen.

Ik ben zeer verlangend Uw berekeningen te krijgen en hoop, dat ze meêvallen: anders zoû ik die groote editie maar laten rusten.

211 John Ricus Couperus werd op 15 october 1902 begraven naast zijn echtgenote in de grafkelder van de familie Reynst op de Algemeene Begraafplaats te Den Haag. Van Booven, *Leven en W.,* blz. 179; Vogel, *Man m. orch.,* blz. 121.

Adio. yours
L.C.

Het beste met je kleinen jongen!

Woonhuis van de familie Vlielander Hein, Molenstraat 26, Den Haag.

319

Nice
6.XI.II

Amice

Ik zond U het begin van *Het Heilige Weten:* spoedig zend ik weêr een grooter gedeelte: meld mij goede aankomst met een woordje.

De *Zonen der Zon* is gereed: misschien, dat ik nu schrijf *Jahvé*: gebeurt dit, zoo zoudt ge deze verhalen misschien samen kunnen uitgeven onder eén titel: of prefereert ge *twee* boekjes, ± als Babel?

Mijn grootere roman voor het volgende jaar zal zijn *Oude Menschen*. Maar tot nog toe is dit alles in embryonalen staat!

Meld mij eens wat gij nog denkt van de algemeene uitgave, of van de tweede uitgave der *Kleine Zielen?* Komt er nog een uitgave van *Psyche?*

In begrijp nu wel wat ge mij van *Wereldvrede* hebt gezegd, maar het is toch vervelend zoo te zien geannonceerd: tweede druk, en er geen cent voor te krijgen! Zoudt ge voor mij willen zenden een presentexemplaar van de geillustr: *Fidessa* aan: Madame F.C. de Kuczynska 12 Georgstrasse München.

Zet er echter ook goed Uw adres of het mijne op, want ik weet niet geheel zeker of dat adres wel het juiste is.

Adio, meld mij eens wat pleizierigs omtrent die Algemeene uitgave; dan vrolijkt ge mij wat op en dat heb ik wel noodig.-

Steeds t.à.v.
L.C.

XV.

Daar de brieven die Couperus aan Veen schreef voor een belangrijk deel over financiën gaan, is het wenselijk hier een overzicht te geven van de er in vermelde honoraria:

Jaar	*boek*	*gevraagd*	*ontvangen*	*gevraagd herdruk*	*toegezegd herdruk*
1892	*Extaze*	550,-	550,-	350,-	250,-
	Illuzie	550,-	500,-	300,-	300,-
	Dorian Gray (vert.)	200,-	200,-	100,-	?
	IJdel Geld (vert.)	300,-	200,-	?	?
1893	*Majesteit*	1500,-	1500,-	1000,-	1000,-
1894	*Williswinde*	200,-	200,-	100,-	100,-
	Reisimpressies	500,-	500,-	300,-	300,-
	Orchideeën (herdr.)			150,-	150,-
	Lent van Vaerzen (herdr.)			-,-	-,-
1895	*Wereldvrede*	2000,-	2000,-	1500,-	1500,-
	Verzoeking (bew.)	500,-	500,-	300,-	?
	Hooge Troeven	500,-	500,-	300,-	?
1896	*Metamorfoze*	2500,-	2500,-	1800,-	1800,-
1897	*Psyche*	1200,-	1200,-	800,-	800,-
1898	*Noodlot* (herdr.)			200,-	?
1899	*Fidessa*	900,-	700,-	600,-	450,-
	Langs Lijnen	2500,-	2500,-	1800,-	1800,-
1900	*Stille Kracht*	2500,-	2500,-	1800,-	1800,-
1901	*Babel*	1500,-	1250,-	800,-	550,-
1901	*Kleine Zielen* I-II	5000,- of meer	6000,-	3600,-	3600,-

Lichtende Drempels	1000,-	1000,-	600,-	3600,-
Kleine Zielen III-IV	6000,-	6000,-	3600,-	3600,-

Hier zij nogmaals verwezen naar de twee artikelen van Pierre H. Dubois, waarin het voor een Nederlands auteur van die periode tamelijk hoge literaire inkomen met nauwkeurigheid onder de loupe wordt genomen. Het afkopen van de rechten op de herdrukken, waar Veen en Couperus in een later stadium van hun samenwerking toe gekomen zijn, zal nog gereleveerd worden in deel II van deze correspondentie, als de desbetreffende brieven ter sprake komen.

Wat deze eerste groep brieven aan Veen verder leert, is, dat Henri van Booven over het algemeen, voorzover het hier gecontroleerd kan worden, zeer nauwkeurige biografische gegevens verstrekt (namen, adressen, data). Voor een belangrijk deel kan hij deze slechts ontleend hebben aan andere brieven, daar, naar Dr. H.W. van Tricht mij vriendelijk meedeelt, Elisabeth Couperus tussen 1923

en 1933 beweerde reeds zeer veel vergeten te zijn. Ook de nog levende dochter van Henri van Booven deelde mij mede, dat haar vader dikwijls geklaagd had over de geslotenheid en (quasi?) onwetendheid van Elisabeth. Van Booven kreeg volgens zeggen bij het samenstellen van zijn boek een aantal brieven ter inzage van Marie Vlielander Hein: de correspondentie namelijk, die Couperus gevoerd had met Jhr. J.H. Ram. Vóor het verschijnen van Van Boovens biografie heeft Elisabeth, toen 66 jaar oud, kennis genomen van de inhoud in detail. Het is mogelijk, en waarschijnlijk, dat zij toen correcties heeft aangebracht. Dat een aantal psychologisch niet onbelangrijke gegevens door deze wijze van handelen niet bepaald tot hun recht zijn gekomen, is iets wat Van Booven mij zelf nog verteld heeft in het eind van de jaren vijftig. Zo heeft Elisabeth later steeds ontkend, dat Louis Couperus bevriend zou zijn geweest met een officier (in casu derhalve Jhr. J.H. Ram), een ontkenning die wel verwondering wekt, daar een zekere 'R.' bij herhaling door Van Booven wordt geciteerd, hetgeen haar niet ontgaan kan zijn. Diens brieven zullen na gebruik door Van Booven ongetwijfeld zijn teruggegeven aan Marie Vlielander Hein. Daar deze - zij woonde in de jaren vijftig met Elisabeth Couperus samen - als eerste gestorven is, moet wel als zeker worden aangenomen, dat de Ram-brieven nu niet meer bestaan. Nagegaan zal nog moeten worden, of in de literaire nalatenschap van Van Booven - die door familieomstandigheden op dit ogenblik nog niet toegankelijk is - zich wellicht copieën van de brieven bevinden.

Een winstpunt uit de brieven aan Veen is dus in de eerste plaats ook, behalve in de financiële informaties, gelegen in de bevestiging van veel feiten, ons door Van Booven gegeven. Vooral als bronnenverzameling blijft zijn boek derhalve zijn bijzondere waarde behouden, hoeveel kritiek men ook wellicht zou willen uitoefenen op de presentatie ervan. Dit is hier echter niet aan de orde.

Wat leren de brieven aan Veen ons verder nog? Misschien vooral ook dit: dat Couperus er uit te voorschijn komt als een man met weinig echte vrienden. Het meest horen wij nog over familieleden, dames vooral, tantes, nichten. Ook niet verwante, doorgaans oudere, dames schijnen zijn gezelschap of correspondentie graag gezocht te hebben. Wat de manlijke sexe betreft, na Netscher en Jäger keert, afgezien van familieleden, alleen telkens de naam van Jhr. J.H. Ram terug. Maar deze verbleef zelden in dezelfde stad als de zoveel reizende Couperus. Daarnaast zijn er dan zijn buitenlandse contacten: voorzover wij nu kunnen nagaan, in deze periode vrijwel uitsluitend met vertalers en vertaalsters, een kleine kring van kennissen in Nice daargelaten. Niets wijst er op, dat hij met dezen en genen een wat meer persoonlijke relatie heeft gehad. Uitzonderingen op die regel zijn - en dan nog met reserves - de Duitse Else Otten en de Engelse A. Teixeira de Mattos.

Couperus leefde voor zichzelf, zijn vrouw en zijn werk en had buiten deze nauwe beslotenheid weinig behoefte aan menselijke relaties, andere dan die welke hij vanzelfsprekend in de familiekring vond als hij deze opzocht. Het is merkwaardig, dat hij na de dood van zijn moeder niet bij zijn vader in huis verblijft als hij in Den Haag is, maar in een pension in de Celebesstraat. Zou er, zo

vraagt men zich af, niet een stukje Couperus zijn terug te vinden in de niet thuis maar in pensions verblijvende Dorine uit *De Boeken der Kleine Zielen,* die, voor eens uit het ouderhuis, voor altijd buiten het ouderhuis blijft?

De enige vaste relatie die Couperus, naast dan misschien die met Ram, steeds strikt heeft aangehouden, was een zakelijke: die met Veen. De brieven aan de uitgever, begonnen in een nogal hooghartige toon, mogen in de loop der jaren dan al een wat vriendelijker karakter aannemen, echt hartelijk en heel persoonlijk zijn ze nooit geworden, ondanks de mogelijkheden die zich daartoe toch wel openden, zoals bezoekjes over en weer, het geboren worden van jonge loten aan de Veen-stam, en dergelijke. De bloemen die Veen en zijn vrouw bij de geboorte van hun oudste dochter van de Riviera ontvangen, komen niét van Couperus! die er blijkbaar wel voor bedankt werd, wat tot een enigszins gegeneerde zinsnede in het begin van brief 267 leidt. Eigenlijk is het verbazingwekkend, hoe weinig Couperus zich uitlaat over het ontstaan en de werkelijke inhoud van zijn boeken. Veen krijgt daarover bijna niets te horen, en de lezer die posthuum van dit alles kennis neemt, moet veel tussen de regels door lezen en raakt daardoor gemakkelijk op het gevaarlijke maar niet geheel te omzeilen terrein van de hypothese.

Vast staat echter wel, dat in de romans veel autobiografische elementen verwerkt zijn, een feit dat - er is al eerder op gewezen - Couperus ook zelf heeft onderstreept. Frappante gevallen zijn in dit opzicht niet alleen *Metamorfoze*, maar ook *De Stille Kracht* en in vele passages ongetwijfeld *De Boeken der Kleine Zielen*. Hier kunnen wij de juiste feiten slechts vermoeden. Intussen kan het geen toeval zijn, dat wij in de stambomen van de families Couperus, Baud, Reynst en [Fayan] [Vlielander] Hein zoveel voornamen tegenkomen, die ons ook uit deze romancyclus bekend zijn: Adèle, Karel, Constance, Adriaan, Pauline, Johan, Mathilde, Henri, Piet, Louise, Marie, Emilie, en daarmee is de lijst nog niet volledig.

Dit wil natuurlijk geenszins zeggen, dat al deze namen letterlijk corresponderen met figuren uit de boeken, ook al blijkt zelfs een achternaam als [Van] Lowe letterlijk in de familie voor te komen. Leerzaam is in dit opzicht het ‘geval Dr. Versteeg - Minta Baud - Ernst’. Hier krijgen wij duidelijk inzicht in de werkwijze van de auteur. De bekende namen, straten, interieurs schiepen voor Couperus wat men zou kunnen noemen een vertrouwd fond van associaties, waaruit zijn figuren zich op natuurlijke wijze losmaakten. Familie-drama's heeft hij op zulk een wijze vervormd, dat de te boek stelling niet kwetsend kon zijn voor de nog levende betrokkenen. De personen werden verwisseld, veranderd, anders belicht, en waar de realiteit of de in de familie circulerende verhalen eventueel te kort schoten, vulde zijn rijke fantasie aan. Want bij dit alles moeten wij niet vergeten, dat hij eens geschreven heeft een ware wellust te vinden in het vertellen van leugens. In veel van het werk van Couperus kan desalniettemin een vrij scherpe scheiding gemaakt worden tussen het min of meer autobiografische element enerzijds en het mythologiserende, al of niet symbolistische, element anderzijds: *De Stille Kracht* tegenover *Babel, Extaze* tegenover *Fidessa*.

Autobiografie is bij Couperus echter zelden: exact met de werkelijkheid in overeenstemming. En nooit: bekentenis-literatuur die verder gaat dan het meest diepzinnige uit *Metamorfoze*. Dit laatste is een boek waarbij als nergens tussen de regels gelezen moet worden - en hoe gevaarlijk is dat niet! Couperus' grote zelfvertrouwen, werkkracht en zijn vermogen zich op aanvaardbare wijze aan de minimale sociale eisen van zijn liberale omgeving aan te passen zullen hem slechts terloops in conflictsituaties gebracht hebben. Autistisch van aard en door zijn talent in staat gesteld zich zonder al te grote problemen aan zijn narcistische neigingen over te geven, daar dit creatief en financieel in rijkelijk voldoende mate vruchten afwierp, kon hij zich zeer goed handhaven. Een zekere crisis valt slechts vóor zijn huwelijk waar te nemen. In zijn dagelijks leven vond hij tevredenheid - hij had in Elisabeth iemand die zowel als moeder, zuster, secretaresse en, naar buiten toe, als echtgenote en gastvrouw functioneerde - en hij zorgde zelf wel voor de nodige afwisseling waardoor er onophoudelijk voldoende verfrissende prikkels uit de buitenwereld op hem af kwamen. In zijn werk vond hij zijn geluk, daar het zijn vaste onbewoonde palmeneiland was waarop hij zich dagelijks in de eenzame werkuren in rust en overgave aan wat hem bezielde kon terugtrekken. Zijn snelle intelligentie, zijn vermogen mensen en situaties met evenveel intuïtie als verstand in te voelen en te overzien, zijn taalbeheersing en de ongetwijfeld van zijn vader geleerde zelfdiscipline - alle uiterlijke schijn van het tegendeel ten spijt -, liggen ten grondslag aan het geheim van zijn fantasmagorische scheppingskracht, die de jaloerse be- en verwondering van een Van Deyssel gaande maakte en in zijn flonkering vele tijdgenoten verblind heeft.

Geen voortdurend onderhoudend leesgenot verschaffen de brieven aan Veen. Daarin ligt hun belang niet. Zij delen ons echter veel mee van datgene wat nu juist zo vaak, en ten onrechte, ‘achter het boek’ verscholen blijft liggen. De publicatie van het kunstwerk is zeker de helft van de creatie zelf. Ook na de geboorte moet het kind gewassen en verzorgd worden en kent het zijn ziektes - om soms zelfs ontijdig te kunnen sterven, zoals wij nog zullen zien bij de zeven-maands kinderen *Endymion* en *Imperia*. Een van de dingen die bij zorgvuldige lectuur het sterkst treffen, is de economie waarmee Couperus van zijn middelen als auteur gebruik wist te maken. Hoewel hij later ergens zegt nooit een letter om geld geschreven te hebben en nooit een letter zonder liefde te hebben neer-gepend, heeft hij tevens vrijwel nooit een letter geschreven zonder achteraf - en hoe dikwijls niet reeds vooraf! - onmiddellijk de literaire resultaten ook zoveel mogelijk financiële vrucht te laten dragen.

Tenslotte zij er, ten overvloede wellicht, nog op gewezen, dat de brieven ons leren welke schrijvers Couperus in deze jaren negentig en in het begin van onze eeuw las, of althans goed kende (wat nog wat anders is dan: bewonderde, want in Nederland waardeert hij weinig meer dan Borel, Wagenvoort en Hélène Swarth). Het is rijp en groen door elkaar, D'Annunzio naast Carmen Sylva, of Ouida zo men wil; Flaubert naast Sienkiewicz; Moore naast Bertha Von Suttner. Baumbach, Buysse, Van Deyssel, Emants, Gontscharow, Gustafsson, Jerôme, Kloos, Netscher, Prins, Querido, Serao, Wilde, De Wit, De Wyzewa, het is een

bonte familie, en men zou de geest van de auteur wel eens door middel van de hem zo intrigerende tafeldans willen oproepen, om een uurtje met hem van gedachten te wisselen over de schrifturen van al deze late negentiende eeuwers. Eén ding is zeker: aan het hoofd stelde hij *papa Zola,* van wie hij in de allereerste plaats het geregelde werken zegt geleerd te hebben.

Er zou een boeiende studie te schrijven zijn over Couperus en de beeldende kunst. Aan tijdgenoten passeren in deze brieven slechts Bauer, Haverman, De Josselin de Jong, Vaarzon Morel, Neuhuys, Pander, Toorop en Veth de revue, en een brillante revue is het niet: hoewel Couperus de Art Nouveau soms wel aardig vindt, houdt deze hem als probleem of ideaal bepaald niet uit de slaap. Zijn waardering, soms, voor Toorop rijst de pan niet uit en voor de boekbanden wordt hij slechts enthousiast als ze luxueus zijn: zoals b.v. de band van *De Stille Kracht,* in het mooie fluweel, dat de ijverzucht van zijn Franse tijdgenoten schijnt te hebben opgeroepen. Het zou echter onjuist zijn, zijn smaak in deze periode alleen te willen reconstrueren uit wat deze zakenbrieven ons hier en daar suggereren. Het is bekend, dat hij bewondering had voor het werk van Pier Pander, van Bauer en zeker ook wel voor dat wat de Haagse School heeft voortgebracht, om maar enkele voorbeelden te noemen. Maar zijn belangstelling voor de beeldende kunst lijkt toch pas te rijpen in de loop der nog komende jaren, als hij er veel meer over zal gaan schrijven. De *Reisimpressies* zijn nog maar een aanloop. Toch bevatten zij al duidelijk de kiem van wat hem later zo intens zal bezighouden: liefde voor in de allereerste plaats de klassieke kunst, zoals ook de klassieke oudheid meer in het algemeen geen gering gedeelte van zijn oeuvre in de komende jaren als motief beheerst.

Overzicht van reeds gepubliceerde brieven

In Maatstaf, 11, juni/juli, 1963 (*Couperus als briefschrijver*) heeft Dr. H.W. van Tricht reeds een aantal brieven aan Veen geheel of gedeeltelijk gepubliceerd. Het hieronder geplaatste overzicht geeft aan, om welke nummers het daarbij gaat, en in hoeverre het al dan niet slechts fragmenten betreft.

(Zie voor de latere brieven deel 2).

Nieuwe nummering (volledige brieven)	*Nummering Van Tricht*	*Geheel of fragment*
1	35	geheel
74	36	frgmt
80	37	frgmt
120	38	frgmt
138	39	frgmt
143	40	frgmt
181	41	frgmt
223	42	frgmt
250	43	geheel
251	44	frgmt
253	45	frgmt
254	46	frgmt
258	47	frgmt
265	48	frgmt
269	49	frgmt
270	50	frgmt
268	51	frgmt
272	52	frgmt
273	53	frgmt
299	54	frgmt

Index nominum

N.B. de cijfers verwijzen naar de nummers van de brieven.

Adolphe, zie: Zimmermans, Adolphe
Amicis, De - 227
Annunzio, Gabriele d' - 131
Athenaeum - 107
Aus Fremden Zungen - 72

Baud, D.rière - 48
Baud, Minta (G.L.) - 33, 69, 97, 99, 109, 120, 124, 128, 137, 141, 178, 218, 247
Baud, Mevr. - 140
Baud-Steenstra Toussaint, Mevr. R. - 10, 33, 36, 68, 99, 108, 120, 128, 178, 201, 218, 247, 268, 285, 321
Bauer, Marius - 184, 227
Baumbach, Rudolf - 35, 38
Behr, Pension Von - 185, 186, 188
Bende, Dr. - 240
Beraneck, J. - 133, 136
Bergensche Revue - 155
Blackmore, Mrs. - 196
Boelen, Pension - 157, 158, 173, 176, 185, 193, 199, 200, 201, 202, 204, 224, 225, 226, 227, 233, 237, 240
Böttinghausen, M., zie: Büttinghausen, M.
Boeren, de - 302
Boissevain, Charles - 234
Bolle, D. - 286
Boon Hartsinck-van Valkenburg, Mevr. E.C.M. - 151
Borel, Henri - 138, 298, 301, 305
Boswijk, D. - 310
Bresson, Louis - 155
Brink, Prof. Dr. Jan ten - 10, 33, 37, 68, 109, 120, 128, 129, 134, 138, 178, 201, 218, 247, 286
Büttinghausen, M. - 24
Buitenrust Hettema, Dr. F. - 73
Buysse, Cyriel - 313

Callenbach, J.A. - 29
Carlos, Don - 91
Couperus, Mr. J.R. (Jr.) - 201, 214, 215, 247
Couperus, Mr. J.R. (Sr.) - 10, 33, 68, 99, 128, 178, 201, 214, 218, 247, 285
Cowper, John - 74
Crédit Lyonnais - 254

De Amicis, zie: Amicis, De
Deurse, van - 245
Deutsche Verlagsanstalt - 210
Deventer, Dr. Charles van - 261, 269, 271, 272, 273
Devies, Pension - 158
Deyssel, Lodewijk van - 132, 269, 270, 271
Don Carlos, zie: Carlos, Don

Echo de Paris - 253
Eikendal, notaris - 235, 237
Ellinger, Dr. A. - 247
Elzevier - 1, 129
Emants, Marcellus - 126
Engelenburg, F. Vredenrijk - 115

Felsberg, Pension - 307
Flaubert, Gustave - 96, 137
Fles, Mej. Etha - 72
Franchi, Anna - 227
Frankfurter Zeitung - 203
Frick, Frau Ida - 20, 72

Gids, De - 2, 42, 47, 53, 55, 56, 57, 62, 79, 80, 81, 84, 96, 115, 116, 117, 118, 120, 124, 126, 127, 128, 142, 143, 146, 147, 160, 162, 167, 168, 169, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 189, 208, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 232, 245, 248, 254, 255, 259, 261, 264, 265, 266, 270, 275, 277, 278, 279, 283, 284, 285, 287, 292, 299, 303, 306, 313
Goeman Borgesius, H. - 178
Goeverneur, J. - 42
Gontscharow, Iwan A. - 172
Gouverneur, J., zie: Goeverneur, J.
Grammont, Mr. A.M.A.J. - 194, 195

Grattenauer, Frl. - 305, 306
Groene Amsterdammer, De - 170, 251
Groot Nederland - 313
Gustafsson, R.A. - 35, 38
Gustavson, zie: Gustafsson, R.A.

Hall, Mr. J.N. van - 47, 107, 147, 152, 157, 160, 163, 164, 165, 219, 224, 225 226, 232, 233, 234, 241, 254, 255, 270, 273, 275, 279, 280, 283, 299, 306
Hamel, Prof. A.G. van - 120
Handelsblad, Het - 234, 255
Haspels, G.F. - 270
Haverman, H.J. - 167, 216
Haverschmidt, François - 272
Hein, Dhr. en Mevr. C.S. - 68, 77
Henny, Carel - 111
Henry & Co - 18, 38, 75
Herbst, Frl. - 102, 106
Hollandsche Revue - 266, 269
Hoogendijk - 125
Hoste, Ad. - 72[a], 74
Hubrecht, P.F. - 194
Huisvriend, De - 42
Hulsman, G. - 136, 141, 142

Indische Revue, De - 223
Internationale, Pension - 172, 173, 176

Jäger, Gerrit - 10, 33, 68, 126, 181
Jäger, Mevr. de Wed. Gerrit - 181
Janssens, Mme - 206
Jerôme, Jerôme K. - 178, 199, 211, 212, 218
Jong, Piet de Josselin de - 21, 52, 56, 71, 78, 80, 82, 83, 84, 86, 93, 97, 138, 238, 240, 255
Journal des Débuts - 155

Kampen, P.N. van - 78, 149, 242, 255
Kan, Dr. P. Th. L. - 209
Kassner, Dr. Rudolf - 201
Khnopff, Georges - 210, 229, 256, 257, 268, 271
Klever - 191
Kloos, Willem - 218
Koch, régime - 224
Koningin, H.M. de - 180, 299
Koningin-Regentes, H.M. de - 178
Krüger, Paul
Kuczynska, Mme F.C. de - 319

Lash, Ricus - 128
Lawick, D.rière B.esse van - 218
Lawick, Jhr. Mr. Hugo van - 68, 128, 178
Lelie, De - 128, 200, 203, 211
Leupold Brothers - 212
Lobedanz, Olga - 111
Locomotief, De - 217, 273
Loghem, Mr. M.G.L. van - 40
Lopez Suasso - Aletrino, Anna - 187
Loti, Pierre - 153

Magdeburger Zeitung - 72
Majestät, Seine (Keizer van Duitsland) - 188
Manlier, Mr. E. - 229
Mehring, Pension - 178
Mensing en Visser - 39
Messageries Maritimes - 222
Minden, Heinrich - 109, 118, 119
Moderne Auteurs - 294
Mont, Pol de - 98
Moore, George - 84, 85, 86, 108, 112, 267
Morel, W.F.A.I. Vaarzon - 264

N. - D., Mevr. - 145
Nederland - 40, 42
Nederlander, De - 125, 126
Netscher, Frans - 10, 33, 68, 97, 128, 134, 136, 138, 142, 180, 201, 218, 247, 266, 269, 271
Neuhuys, Theo J.J. - 284
Nierstrasz, B. - 201
Nieuwe Gids, De - 266
Nouhuys, W.G. van - 121, 181, 254, 290, 301, 305, 313

Ollendorff, Mr. - 256, 257
Onze Kunst - 301, 302, 303, 310, 322
Otten, Else - 108, 120, 121, 134, 142, 147, 148, 151, 152, 162, 167, 180, 182, 183, 188, 207
Ouden, J. van den - 290

Pander, Pier - 178

Pereira, B.R. - 154
Plon, éd. - 155
Polynésien, Le - 222
Praag, Dr. H.P. van - 178
Prins, Arij - 270

Querido, I. - 223, 224

Raché, Prof. Dr. Paul - 19, 37, 72, 72[a], 74, 118, 119, 207, 210, 314
Ram, Jhr. J.H. - 149, 178, 181, 183, 188, 192, 201, 218, 247, 271, 285, 305, 310, 313, 314, 317, 321
Ram van Bottestein, Jhr. K.J.A.H. (Sr.) - 247, 271
Ranitz, Jhr. de - 178
Revue - 134, 136
Revue des Deux Mondes - 151, 152, 178, 206
Revue Hebdomadaire - 155
Revue des Revues - 133
Revue Suisse, La - 133, 136
Riesz, Ch. - 247
Robbers, J.G. - 80, 191, 192
Rössing, A. - 87, 103

Samenthaler - 234
Sanamer-Lübeck, Martha - 210
Santen, Mr. J.J. van - 61, 62, 70, 118, 128
Santen-de Sturler de Frienisberg, Mevr. J.J. van - 65, 128, 201
Schaepman, H.J.A.M. - 255
Scheurleer-Heldewier, Mevr. M.S.C. - 133, 136, 215, 288
Scheurleer en Zn., Bankiers - 67, 134, 137, 149, 185, 186, 187, 188, 197, 198, 201, 212, 218, 220, 221, 226, 240, 241, 245, 253, 254, 265, 278, 279, 286, 287, 288, 291, 300, 301
Schorer - 119
Serao, Matilde - 35, 41
Simons, L. - 199
Sienkiewicz, H. - 269
Sordevolo-Castellazzi, Gravin Dina de - 253, 268, 288, 289, 291
Spronck, Maurice 155, 156
Stemmen voor Waarheid en Vrede - 136, 255
Suttner, Bertha von - 96
Sylva, Carmen - 91

Taets van Amerongen, B.[esse] M.C.E. - 10, 33, 68, 128, 178, 201, 209, 218, 274
Teixeira de Mattos, Alexander - 46, 54, 92
Telegraaf, De - 148, 230
Thieme - 230, 253, 306
Tol, van den - 24

Toorop, Jan T. - 138, 179, 180, 184, 185, 205, 211, 255, 261, 266, 267, 273
Tweemaandelijksch Tijdschrift - 136, 266, 270

Uddgren, Gustaf - 216
Unwin, T. Fisher - 92, 98, 100, 107

Vaarzon Morel, zie: Morel
Vaderland, Het - 8, 33, 35, 47, 250
Valette, G.J.P. - 114, 217, 218, 219, 247
Valette-Couperus, Mevr. G.J.P. - 10, 51, 68, 145, 247
Valette, Stanny - 178
Veen-Paehlig, Mevr. C.W. - 219, 234, 241
Veen, Mieke (Micca) - 287, 300
Veens Nieuws - 271, 273
Veer-Boogaard, Mevr. W.C.F. de - 128, 136
Vereeniging Handwerkers-Vriendenkring - 154, 156
Verga, G. - 253, 268
Verschuur, G. - 226
Versluys, W. - 59
Versteeg, Dr. J. - 178, 218
Veth, Jan - 5, 27, 28
Vietinghoff-Scheel Leist, Baronne von - 95, 193, 195
Vive, Siegel (Siechel) van - 206
Vlaanderen, Dr. - 81, 128
Vlielander Hein, Mr. B.M. - 68, 235, 237, 316
Vlielander Hein, F.E. - 288, 321
Volksstem, De - 111
Vosmeer de Spie - 98, 102, 142, 180

Vries Robbé, Mej. de - 133

Wagenvoort, Maurits - 138, 180
Warendorf - 105, 313
Waszklewicz-Van Schilfgaarde, Mevr. J.M.C.B. - 258
Wilde, Oscar - 8, 9, 10, 38, 39, 54, 267
Willemien (H.M. Koningin Wilhelmina) - 180, 299
Wit, Augusta de - 306
Woord en Beeld - 167, 313
Woude, Johanna van - 130
Wijsman - 153
Wyzewa, Téodor de - 151, 152, 178, 195, 253, 254, 257

Zimmermans, Adolphe - 28, 34
Zingende Vogels - 42
Zola, Émile - 265, 269

Index librorum

N.B. de cijfers verwijzen naar de nummers van de brieven. Tussen [ ] staan de alternatieve, later verworpen titels.

Een Lent van Vaerzen (1884) - 40, 42, 87, 104, 163

De schoone Slaapster in het Bosch (ca. 1885) - 104

Orchideeën (1886) - 42, 87, 104, 109, 116, 121, 288

Eline Vere (1889) - 23, 72, 80, 106, 149, 191, 192, 210, 265, 279

Noodlot (1891) - 1, 19, 20, 23, 55, 56, 80, 163, 181, 187, 190, 191, 192, 193, 195, 210, 216, 264

Extaze (1892) - 2, 8, 10, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 29, 38, 40, 71, 72, 72[a], 73, 74, 78, 79, 90, 97, 106, 111, 126, 149, 150, 163, 182

Eene Illuzie (1892) [*Novelletten; Novellen; Kleine Novellen*] - 2, 18, 20, 21, 22, 25, 30, 37, 38, 42, 46, 78, 80, 95, 96, 136, 149, 183, 185, 193, 216, 254, 255, 259, 273, 291

Majesteit (1893) - 52, 53, 55, 56, 57, 59, 68, 72, 78, 79, 81, 86, 88, 89, 93, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 106, 107, 109, 113, 114, 115, 118, 120, 121, 123, 124, 132, 133, 143, 146, 149, 150, 152, 154, 155, 178, 219, 220, 221, 226, 227, 240, 255, 259, 264, 266, 285, 287, 292, 300, 305

Reisimpressies (1894) [*Reisschetsen*] - 72, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 93, 94, 97, 124, 148, 149, 169, 178, 274

Williswinde (1895) [*Vroegere Verzen; Verzen*] - 42, 103, 104, 122, 129, 154, 166

Wereldvrede (1895) - 97, 102, 107, 109, 111, 113, 115, 116, 118, 119, 124, 126, 128, 129, 130, 133, 134, 136, 138, 141, 142, 143, 146, 151, 152, 154, 178, 182, 183, 185, 197, 198, 203, 227, 234, 242, 253, 259, 268, 279, 319

Hooge Troeven (1896) - 126, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 145, 146, 152, 167, 183, 185

Metamorfoze (1897) - 80, 93, 97, 124, 138, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 170, 173, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 188, 192, 199, 205, 207, 218, 219, 227, 242, 261, 273, 288

Psyche (1898) - 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 197, 199, 201, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 220, 221, 224, 255, 259, 261, 264, 265, 269, 319

Fidessa (1899) - 201, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 227, 229, 233, 235, 254, 255, 258, 259, 261, 264, 273, 278, 279, 288, 291, 292, 302, 303, 319

Langs Lijnen van Geleidelijkheid (1900) [= *Portretten? = Typen?*] - *102, 124,* 219, 220, 221, 224, 225, 226, 227, 233, 234, 250, 251, 253, 255, 257, 261, 286

De Stille Kracht (1900) - 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 233, 234, 237, 250, 251, 257, 258, 259, 261, 269, 270, 272, 273, 275, 286, 291, 298

De Boeken der Kleine Zielen: De Kleine Zielen, Het Late Leven, Zielenschemering, Het Heilige Weten (1901-1903) [*De Familie en de Kennissen; = Een bittere ziel?*] - 124, 265, 266, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 312, 313, 314, 319, 320, 321

Babel (1901) - 253, 254, 255, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 278, 279, 284, 291, 306, 319

Over lichtende Drempels (1902) [*Sprookjes; Verhaaltjes; De Astrale Dood; Sproken; Sproken van Leven en Dood; Weerschijn*] - 278, 279, 282, 284, 287,

291, 292, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 321

(Kleine Fransche Steden), niet geschreven - 285

God en Goden (1903) [*De Zonen der Zon; Jahve*] - 306, 313, 319

Van Oude Menschen, de Dingen die Voorbijgaan (1906) [*Oude Menschen*] - 319

Index van vertalingen

N.B. het betreft hier boeken die Elisabeth Couperus heeft vertaald of heeft willen vertalen. Aangenomen moet worden, dat Couperus haar daarbij dikwijls de helpende hand heeft geboden. De zakelijke correspondentie over deze vertalingen werd nu eens door Elisabeth zelf, dan weer door Couperus gevoerd. - *De Verzoeking van den Heiligen Antonius* werd uitsluitend door Couperus zelf geschreven. - De nummers verwijzen naar de brieven.

Annunzio, Gabriele d', *Il Piacere* - 131
Annunzio, Gabriele d', *Il Trionfo della Morte* - 131
Flaubert, Gustave, *La Tentation de St. Antoine* - 96, 126, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 142, 143, 147, 148, 149, 151, 152, 183, 185
Gontscharow, Iwan, *Der Absturz* - 172
Jerôme, Jerôme K., *Lavender Sketches* - 171, 172, 199
Lie, Jonas, *Dyre Rein* - 153
Meresjkowskij, S., *La Mort des Dieux* - 267
Moore, George, *Esther Waters* - 86, 127
Moore, George, *Vain Fortune* - 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 84, 85, 86, 93, 96, 97, 99, 103, 104, 106, 108, 109, 112, 116, 120, 129, 163
Schreiner, Olive, *Trooper Peter Halket of Mashonaland* - 163, 165, 167, 169, 172, 173, 178
Serao, Matilde, *Addio, amore!* - 41
Serao, Matilde, *Castigo* - 55, 56, 57
Serao, Matilde, *Fantasia* - 35, 37, 38, 43
Sienkiewicz, Henryk, *Par le Fer et le Feu* - 269
Sienkiewicz, Henryk, *Deluge* - 269
Sienkiewicz, Henryk, *Pan Michael* - 269

Illustraties

De originelen van de door Hein de Bouter vervaardigde reproducties en facsimile's in deze uitgave berusten in het Letterkundig Museum te Den Haag.

De uitgever L.J. Veen. Portrettekening door Jan Toorop uit 1915	6
Het ouderlijk huis van Louis Couperus, Surinamestraat 20, Den Haag	15
De door Louis Couperus zelf ontworpen band van Extaze, 1892	17
Louis Couperus op achttienjarige leeftijd	21
Twee illustraties door F.H. Kaemmerer bij Eene Illuzie	28/29
Twee illustraties door P. de Josselin de Jong bij Epiloog	30/31
Louis Couperus door Jan Veth	36
Elisabeth Couperus-Baud, gefotografeerd door Henri de Louw	38
Louis Couperus, gefotografeerd door ‘Adolphe’	39
Pension Celebesstraat 78, Den Haag	43
Bandontwerp door L.W.R. Wenckebach voor Een Lent van Vaerzen, 2e druk	46
Couperus' moeder, Catharina Geertruida Couperus-Reynst	51
Brief van Couperus aan Veen, waarin hij de dood van zijn moeder meedeelt	52/53
Bandontwerp door R.N. Roland voor Majesteit, 1893	65
Lakzegel van Couperus' ring met het familiewapen	69
Woonhuis van Couperus in de Jacob van der Doesstraat 123, Den Haag	77
Bladzijde uit de kinderoperette De Schoone Slaapster in het Bosch	87
Facsimile van brief 128 uit Frankfurt am Main	102/04

Bandontwerp door L.W.R. Wenckebach voor Williswinde, 1895 107

Spotprent van Marius Bauer op Couperus' Flaubert-bewerking in De Kroniek van 1896 117

Bandontwerp door Jan Toorop voor Metamorfoze, 1897 137

Familiefoto, genomen in de tuin van het residentiehuis te Pasoeroean 161

Contract betreffende De Stille Kracht 166

Facsimile van brief 245 uit Lausanne 180

Illustratie door W.F.A.I. Vaarzon Morel bij Majesteit 195

Frans Netscher 201

Geschilderd portret van Couperus' vader John Ricus Couperus. Anoniem 235

Woonhuis van de familie Vlielander Hein, Molenstraat 26, Den Haag 237

[Deel II: Amice]

Vooraf

Hoewel er aanleiding genoeg is om aan te nemen dat Couperus een uitgave van zijn brieven aan Veen niet op prijs gesteld zou hebben, stemt het, meer dan 50 jaar na zijn dood, toch tot dankbaarheid dat zij bewaard zijn gebleven. Bijzondere erkentelijkheid zij daarom uitgesproken aan Mevrouw Maria Theodora Veen, door wier goede zorgen en royale vrijgevigheid de brieven en een aantal manuscripten in de verzameling van het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag konden worden opgenomen en vervolgens gepubliceerd. Bovendien ben ik haar persoonlijk dank verschuldigd voor enkele waardevolle mondelinge mededelingen.

Behalve naar diegenen die in het korte voorwoord van *Waarde Heer Veen* al genoemd werden, gaat bij de afsluiting van dit tweede deel mijn dank voor gegeven inlichtingen en geboden hulp uit naar J.G.J. van Booma (hoofd afdeling inlichtingen en onderzoek van het Centraal Bureau voor Genealogie); F.J. Duparc; R. de Leeuw (onderzoeker van het archief van De Haagsche Kunstkring); G. Sierksma (conservator It Bleekerhûs te Drachten). Van enkele schriftelijke en mondelinge mededelingen van Marc Galle werd een dankbaar gebruik gemaakt, maar vooral ook van diens - om economische redenen in de noten niet steeds geciteerde - studie over *Couperus in de kritiek,* Amsterdam, 1963. Veel zoeken bespaarde ook ditmaal R. Breugelmans mij: hij gaf mij de door hem aangelegde, nog ongepubliceerde lijsten van Couperus' schetsen en korte verhalen vrijwillig ter inzage. Aan hem, evenals aan J.B.W. Polak, die mij een reeks uitgetypte en weinig bekende brieven van Couperus als bron liet gebruiken, komt warme dank toe voor hun generositeit.

Gerda van Woudenberg te Rome hielp mij met toewijding en zeldzaam - helaas niet geheel beloond - geduld bij enige naspeuringen naar de Orlando-figuur. Dat niet Orlando werd gevonden maar wel Elvira, zij haar, naast mijn erkentelijkheid, een kleine troost.

Tot slot een aanvulling en enkele errata, die *Waarde Heer Veen* betreffen. De in de brieven 95, 193 en 195 genoemde barones Von Vietinghoff bleek volgens het Centraal Bureau voor Genealogie te zijn Hedwig Leist (1847-1917), in 1867 gehuwd met Louis Max Oskar Freiherr von Vietinghoff genannt Scheel (1824-1879). Zij was een dochter van Gustav Leist en Emma von Rode genannt Dieselsky. Zij noemde zich Freiin von Vietinghoff genannt Scheel - Leist, en was een kennis van Couperus.

Door een ongewenste omissie vielen in de Index op blz. 250 Oscar Wilde en diens boek *The Picture of Dorian Gray* weg. Zij worden alsnog in dit deel opgenomen, Index, blz. 231. - Wenckebach's tekening op blz. 46 was bestemd voor de omslag van *Een Lent van Vaerzen,* 1e druk, 1884. - Het overeengekomen bedrag voor een herdruk van *Over Lichtende Drempels,* blz. 239, bedroeg uiteraard slechts *ƒ* 600,-.

Het ligt in de bedoeling van het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum tezijnertijd nog een derde deel brieven van Couperus te laten verzorgen, waarin

alle overige tot nu toe bekend geworden brieven verzameld zouden moeten worden. Het is te hopen, dat de publicatie van *Waarde Heer Veen* en *Amice* nog tot opsporing van verloren gewaand materiaal zal leiden. Want hoezeer de brieven aan Veen ook helpen de lacunes in Couperus' biografie te verkleinen, geheel verdwenen zijn deze allerminst. Zeer welkom zouden bovendien meer brieven van Elisabeth Couperus-Baud zijn. Die welke zij aan Veen schreef, zijn om begrijpelijke redenen samen met die van Couperus zelf verspreid in deze twee delen opgenomen. Zij zijn er onlosmakelijk mee verbonden.

F.L.B.

I. December 1902-Juni 1903 (Brief 320-338)

‘Ik schrijf, schrijf, schrijf maar. Wat wil je, het is het eenige wat ik kan (en nog maar misschien...; laten we niet al te zelfbewust zijn). Toch werk ik alleen maar een paar uren 's morgens, maar dat met een regelmaat, beste Johan, die prijzenswaardig is, in een anders zoo losbandig mensch als ik. Je weet, dat de *Kleine Zielen* aan de kimmen dagen... Na de *Kleine Zielen* volgt *Het late Leven,* daarna *Zielenschemering* (waaraan ik nu bezig ben); in de toekomst zal *Het heilige Weten* den cyclus voltooien. Onderwijl schrijf ik kleine sprookjes, *Van de Prinses met de blauwe Haren* om vriend *Gids* te vriend te houden, anders worden ze boos op mij, want Veen heeft hun alle de *Kleine Zielen* afgetroggeld, er blijft er geen een voor hen over’. - Aldus Couperus in een brief aan Jhr. J.H. Ram van 17 October 1901 uit Nice.[1] Op 27 Mei 1902 schrijft hij aan Marie Vlielander Hein o.m. over *De Boeken der kleine Zielen*.[2] ‘Over Constances geheele ontwikkeling, de vier boeken door, ben ik wel tevreden. Betty heeft een liefde voor... Van der Welcke opgevat. Er zijn scènes in het Eerste Boek - van Fine en Cateau - die mijzelf altijd weêr doen grinniken van pleizier!! De laatste scène van Boek I was heel lastig en is, geloof ik, wel goed geworden. Maar ik ga mezelf niet verder ophemelen. Er ontbreekt o, zoo een boel aan, en dat novellistische in Het Late Leven ergert me telkens. De twee laatste boeken zitten solider in elkaâr. *Heel moeilijk* in Het Late Leven was de dubbele liefde, terwijl van geen der vier personages één woord van liefde tot de ander geuit werd!!! Enfin, het is een moeilijk boeltje geweest, en de leek, die misschien zegt: Couperus maakt er zich nu eens gemakkelijk van af - gewone menschen, gewone woorden - en niet meer tooveratmosfeer en schitterende Psyche-frazes, *weet er niets van*!!

Als de serie af is, om te verstrooien van die daagschheid der kleine Zielen, ga ik iets heel anders schrijven, me baden in de symboliek en me dompelen in schittering van stijl!! Het boek zal heten: De Zonen der Zon, maar vertel er nog maar niets van. Ik heb al eenige beginscènes, maar werk er eerst aan, als de Zielen af zijn’.

Het is jammer, dat wij in zijn brieven aan Veen zelden opmerkingen van gelijke strekking vinden. Ook zouden wij natuurlijk graag willen weten, hoe hij gereageerd heeft op de dood van zijn vader.[3] Maar een persoonlijke brief over die voor hem ongetwijfeld aangrijpende gebeurtenis bezitten wij niet. Met *De Boeken der kleine Zielen* nam hij, zo schreef hij aan Marie Vlielander Hein, ‘afscheid van het Noorden en de nevels’. *Het heilige Weten* werd in Augustus 1902 voltooid. Aan *De Zonen der Zon* dacht hij al in Mei 1902. Zijn vader stierf in October. Begin November was *De Zonen der Zon* gereed. Onmiddellijk daarop volgde *Jahve,* geschreven in December 1902.

1 Henri van Booven, *Leven en Werken van Louis Couperus,* Velsen, 1933, blz. 177; Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 169/170.
2 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 178; Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 171/172.
3 Gestorven op 13 october 1902.

De dood van zijn vader is vermoedelijk de aanleiding geweest tot de eerste idee van *Van oude Menschen, de Dingen die voorbijgaan,* een titel die in brief 319 van 6 November 1902 voor het eerst opduikt. Bij het sterven en de begrafenis zijn vanzelfsprekend vele leden van de familie bijeen geweest. Dingen uit het verleden zullen besproken zijn, herinneringen opgehaald, zoals dit bij zulke gebeurtenissen nu eenmaal altijd gebeurt. Couperus, de jongste immers uit een grote familie, is met zeer veel sterfgevallen geconfronteerd geweest.[4] Een afrekenen ook met al deze familiemisère moet de logische oorzaak tot het ontstaan van deze laatste Haagse roman uit zijn oeuvre geweest zijn. *Van oude Menschen* hoopt hij in 1903 te schrijven. Van *Dionyzos* is aanvankelijk nog geen sprake. Tot de conceptie van dit laatste boek moet hij dus tamelijk plotseling gekomen zijn. Op 18 December 1902 kondigt hij aan, dat hij midden Januari 1903 voor enige weken naar Rome denkt te gaan. Op 10 Januari 1903 preciseert hij, dat het een verblijf van ca. zes weken zal worden. Deze brief, nummer 323, is opmerkelijk in meerdere opzichten. In de eerste plaats is er het verzoek een presentexemplaar van *De Stille Kracht* te zenden aan een barones met een opvallende naam: Mademoiselle Baronne Mélanie van Raders. De naam herinnert immers zo sterk aan Stefanie de Laders in het latere boek *Van oude Menschen,* dat dit nauwelijks op een toeval kan berusten. Is in Stefanie misschien zelfs een portret van Mélanie gegeven? We kunnen er helaas alleen maar naar gissen.[5]

Voorts is er de opmerking, dat hij nu *Antieke Sproken* wil schrijven. *Dionyzos* wordt voor het eerst genoemd, maar in één adem ook het Afrodite-motief - dat vermoedelijk is uitgewerkt in *Adonis* van 1906 - en het *Herakles*-thema: dit laatste zal eerst in 1912-1913 gestalte krijgen.

Belangrijk is tenslotte de mededeling, dat hij tegen Februari de financiële erfenis van zijn vader verwacht, een bedrag waar wij de grootte niet van kennen. Hij wil het geld gebruiken om er zijn schulden mee te delgen. Daar het echter pas jaren later loskomt, blijft deze schone lei voorlopig helaas een illusie, en dit heeft allerlei consequenties waar wij nog op terug zullen moeten komen.

In deze tijd moet hij ook brieven met Pier Pander gewisseld hebben, maar tot nu toe zijn deze niet gevonden.[6] Pander krijgt opdracht tot het maken van het be-

4 In 1891 stierf een oom van Louis, 90 jaar; in 1892 een tante van Louis, 70 jaar; in 1893 een oom van Elisabeth, 41 jaar; eveneens in 1893 de moeder van Louis, 64 jaar; in 1899 een tante van Louis, 81 jaar; in 1900 een zwager van Louis, 54 jaar; in 1902 de vader van Louis, 86 jaar; in 1903 een oom van Elisabeth, 79 jaar. - De naaste familie van het echtpaar bereikte een voor die tijd gemiddeld hoge leeftijd.

5 Zij is in het boek dan wel ouder gemaakt. Het betreft waarschijnlijk Jkvr. Antoinette Melanie van Raders, geb. 1866.

6 Het Pier Pander Archief bevindt zich in het museum 'It Bleekerhûs' te Drachten. De conservator G. Sierksma was zo vriendelijk mij een uittreksel te geven van de inhoud. Brieven van of aan Couperus ontbreken geheel.

kende reliefportret van Elisabeth.[7] Tijdens de zittingen daarvoor, verdiept Couperus zich in Panders werk. In *Groot Nederland* van Februari 1903 verschijnen de vier sonnetten die Couperus aan Pander opdroeg naar aanleiding van diens Alba.[8] Maar ook de twee sonnetten aan de Eros van Praxiteles ontstaan, naast twaalf 'Dionyzosstudiën', sonnetten uit Februari 1903 aan welke Couperus het motto meegaf: 'Na de Kleine Zielen en vóor Dionyzos...'[9] Wij kunnen zonder veel bezwaar spreken van het begin van Couperus' sterk klassiek getinte, hoewel nooit uitsluitend klassieke, periode.

Motieven die aan de klassieke oudheid ontleend zijn overheersen zijn werk vóor 1903 bepaald niet. Toch komen wij ze in voorzichtige halftinten al tegen in b.v. de *Reisimpressies*.[10] Waar komen zij vandaan? Waarschijnlijk berusten zij op invloeden van verschillende kanten. In de eerste plaats is er de lectuur van Hawthorne's *Transformation* en van Ouida's *Ariadne*. Ook heeft hij kennelijk Busken Huet's boekje *Van Napels naar Amsterdam* uit 1876 gelezen, want diens regels 'o mengeling van kleuren, zoo frisch en krachtig, zoo donker en zacht! o eerlijk en heerlijk zinnebeeld van het rozenland Italië - in April!',[11] herinneren wel heel sterk aan wat Couperus eveneens eenmaal in Rome zal schrijven: 'o de schoonheid die Rome is in Mei!'.[12] Maar belangrijker is misschien nog Vosmaers *Amazone* voor hem geweest, de roman die hij even noemt als hij in 1894 Paestum beschrijft, waar zich immers de beginscènes van dit door vele Tachtigers bewonderde boek tussen de tempelruïnes afspelen.[13] De *Amazone* heeft heel wat op haar geweten gehad.

Over Couperus en Vosmaer is tot nu toe weinig geschreven. In dit verband mag misschien met enige nadruk herinnerd worden aan wat Couperus' jeugdvriend Frans Netscher vertelt over hun wandelingen in de Scheveningse Boschjes omstreeks het begin van de jaren '80, toen *Amazone* juist verschenen was en bij de jongere èn bij de oudere generaties furore maakte. Deze wandelingen, waaraan in *Metamorfoze* eveneens literaire herinneringen zijn bewaard, worden door Netscher aldus beschreven:[14] 'Er bestond een afspraak tusschen ons. Elken middag tegen vier uur gingen wij wandelen, op den ouden Scheveningschen weg, in de Boschjes,

7 Van Booven, *Leven en W.*, afbeelding tegenover blz. 204.
8 Groot Nederland, 1903, I, blz. 519-522. Herdrukt in Richard Erbe, *Louis Couperus, Nagelaten Werk,* Assen/Amsterdam, 1975, blz. 3-6.
9 Groot Nederland, 1903, I, blz. 517-518; Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. W.,* blz. 1-2. De 12 *Dionyzosstudiën* nam Couperus op als voorwerk in *Dionyzos*.
10 *Brief uit Rome, Via Appia, Brief uit Napels, Pesto, Brief uit Athene*.
11 C. Busken Huet, *Van Napels naar Amsterdam,* Amsterdam, 1877, blz. 5.
12 *Rome,* II, 1915, blz. 88 (*Van en over alles en iedereen*).
13 Zie voor de Tachtigers en dit boek F.L. Bastet, *Mr. Carel Vosmaer,* Den Haag, 1967, blz. 111 e.v.
14 Frans Netscher, *Louis Couperus,* in Woord en Beeld, 1897, blz. 288 e.v. (geschreven augustus 1897).

Marcellus Emants

Carel Vosmaer

dwalend door de laantjes, zonder doel, zonder plan, alleen maar om beweging te hebben, te loopen, en om te kunnen praten, te kunnen praten over kunst. Tot de wandelaars, die wij dan trouw tegenkwamen, behoorde o.a. Vosmaer, met zijn witten kop van uitstaand haar, stijf rechtop, zijn kaalgeschoren gezicht, zijn intelligent vossenhoofd, altijd even rustig, koel en placide. En ook wel Marcellus Emants, haastiger, in drukken stap, strak voor zich uitkijkende, als deed hij tegen zijn zin een gezondheidsloopje op raad van den dokter, er zich zoo gauw mogelijk afmakende. Zij vormden de twee uitersten onzer gesprekken: Couperus in bewondering voor het marmerwerk van Vosmaer, hem wel wat te koud, te wit vindend, maar hoog in lof over zijn fijn classicisme, zijn intelligentie, aangetrokken door zijn liefde voor het curieus mooie, het beschaafd aristocratische zijner voelingen en uitingen - ik aan de zijde van Emants (...). En op dit terrein ontmoetten wij elkaar iederen dag tusschen de oude Haagsche boomen, zwijgend als wij Vosmaer en Emants zagen aankomen, maar ook niet langer dan zij ons passeerden. Want dadelijk gaven zij ons nieuwe uitgangspunten tot meeningen en stellingen, die sterker tegenover elkander kwamen te staan, decisiever in uiting, en die uit zouden gaan loopen in het Orientalisme en het Naturalisme onzer latere jaren'. Netscher voegt hier dan nog aan toe, dat Couperus in die tijd naast Vosmaer vooral ook Potgieter bewonderde - 'hij las en herlas Potgieter' - en van de Franse auteurs Leconte de Lisle. Kenmerkend is tenslotte ook deze passage: 'Wat blijkt uit de lievelings-schrijvers zijner jonge jaren - Vosmaer, Potgieter, Leconte de Lisle - is, dat hij zocht naar de aristocratie van den geest, de verfijning van den vorm (tot op de decadentie toe), het kleurrijke, exotische, vreemde, luxueuse, en dat de werkelijkheid der zichtbare dingen rond hem, het realisme, hem ongeëmotioneerd liet'. Het moet juist ook in deze tijd geweest zijn, die Netscher beschrijft, dat Couperus met hulp van zijn vader zich bekwaamde in Latijn en, in mindere mate, Grieks.

Vosmaer, de classicist bij uitnemendheid, is dus met zekerheid één van Couperus' grote voorbeelden geweest. In menig kort stuk van Vosmaer meent men omgekeerd trouwens reeds een Couperiaanse toon avant la lettre te bespeuren. Het is tamelijk waarschijnlijk, dat Couperus, van huis uit door zijn - niet eens voltooide! - H.B.S. opleiding gespeend van klassieke vorming, steeds een sluimerende behoefte heeft gehad om wat zijn vader en Vosmaer hem geleerd hadden later uit te werken. Daar kwam bij, dat vele andere Tachtigers, voor wie hij niet onder wilde en hoefde te doen, konden bogen op een behoorlijke klassieke ondergrond: Kloos, Boutens, Van Deventer, om er maar enkele te noemen. In de beeldende kunst trof Couperus het klassieke voorbeeld aan bij b.v. Alma Tadema.[15] Hij had een grote voorkeur voor Canova, wiens classicisme via Thorvaldsen en de vele

15 In *Pesto* merkt hij over de blauwe streep zee zelfs op: 'En ze is zoo smal en zoo azuur als Alma Tadema haar geeft boven of tusschen zijn marmer...'.

afgietsels en navolgingen van het werk van deze grote Deen vanzelf naar een Pier Pander leidde. Bij gebrek aan voldoende gegevens is het niet goed mogelijk hier met enige stelligheid meer over te zeggen. Zeker komt er bij, dat voor Couperus met de heidense oudheid, naarmate hij die beter leerde kennen door de archaeologische overblijfselen in Italië, een wereld van schoonheid, bevrijdende sensualiteit en quasi ongebonden sexualiteit openging, waar hij op dat ogenblik van zijn leven meer dan ooit aan toe was. De dood van zijn ouders, het achter hem liggende Haagse verleden, de zelfherkenning in de tamelijk androgyn getinte Hellenistische beeldende kunst - die hem altijd sterker heeft aangetrokken dan de archaïsche tijd-, dit alles tezamen maakte voor hem een nieuwe scheppingsperiode mogelijk, waarin hij zich te buiten kon gaan aan ongebonden heidense motieven, in een Dionyzische vreugde die hij beleden heeft als een nieuw geloof.[16]

Intussen is het voor Couperus niet alles onbewolkt genot. In Februari 1903 schrijft Veen hem blijkbaar, dat zijn laatste boeken slecht verkocht worden. Een uitgave van *De Zonen der Zon* en van *Jahve* lijkt niet verantwoord. Veen heeft in dit boek - het desondanks in 1903 te verschijnen *God en Goden* - niet veel zin, terwijl Couperus zijnerzijds juist zijn honoraria wil verhogen. Het is deze domper op de vreugde die hem begin Maart doet schrijven (brief 328): ‘Schrijflust, werklust, drukproevenlust, dat is allemaal nihil op het moment’. Het leed dat Veen en diens vrouw treft met het sterven van hun zoontje Lambertus Johannes, nog geen tien maanden oud, houdt hem slechts terloops even bezig. Hij schrijft er één regel over in een briefje dat verder over drukproeven gaat. In brief 334 schuift hij het condoleren verder op Elisabeth af, die er blijkbaar ook niet veel zin in heeft. Couperus' egocentrisme komt op zulke ogenblikken wel sterk naar voren. In April lijdt hij weer aan groot geldgebrek. De voorgespiegelde erfenis komt niet los. Hij moet Veen om een voorschot op *Dionyzos* vragen, waar hij nu goed aan werkt, en bovendien op een krans van circa 250 sonnetten: een roman in gedichten die *Endymion* zal heten. Op 27 April 1903 heeft hij in totaal 50 sonnetten voltooid. Deze cyclus, in 1904 en 1906 in Groot Nederland verschenen, brengt het tenslotte tot in totaal 54 sonnetten, en is dus in de goede bedoeling blijven steken. Tijdens Couperus' leven is de krans nooit in boekvorm verschenen.[17] Een paar jaar later zal het ‘sonnettenromannetje’ nog aanleiding worden tot een vervelend misverstand tussen auteur en uitgever.[18]

Veen betaalt zonder morren de gevraagde voorschotten. Dat Couperus zich zijn gebrek aan vermogen tot zuinig zijn wel aantrekt, blijkt uit een kenmerkende passage uit brief 334: ‘Zeg, amice, je bewaart niet onze correspondentie over zaken,

16 H.W. van Tricht, *Louis Couperus, een verkenning,* Den Haag, 1960, blz. 126 e.v.; F.L. Bastet, *Louis Couperus en de klassieke oudheid,* in De Revisor, II/I, maart, 1975, blz. 2 e.v.

17 Zie nu Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. W.,* blz. 51 e.v.; bovendien de uitgave *Endymion,* met etsen van Peter Yvon de Vries, Amsterdam, 1977.

18 Zie brief 396 (1905) en brief 452 (1908).

hoor. Ze behoeven er later (als ik beroemd ben) geen artikel voor "de Gids" uit te destilleeren en mijn comptabiliteit te kritizeeren! Je verscheurt dus de millioenenredes bij tijds!'. - Wat doet Couperus, zodra hij weer geld heeft?... Vacantie houden in Venetië, en daar bovendien rustig doorwerken aan *Dionyzos*. In zijn achterhoofd spookt *Van oude Menschen* nog rond, maar daarover zegt hij: 'misschien later!'.

320

Nice
[6.XII.02]

Amice.

Ik ontving met pleizier het tweede Deel der Zielen. Vooral het perkamenten exemplaar is altijd een heerlijkheid. Merci ook voor de kritiekjes. Zend mij nu proef van de kopie, die ik U al zond van *Het Heilige Weten*.

Anders ben ik bang, dat die wegraakt. Zoodra ik proef krijg, zend ik weêr copie. Veel succes met de *Schemering!*[19]

Gaarne
t.à.v.
L.C.

321

Nice
Villa Jules
Avenue St.Maurice
18.XII.II.

Amice.

Hebt ge prezentexemplaren van 'Zielenschemering' verzonden? Ik vermoed nog niet.

Wil s.v.p. er zenden aan
Mevrouw Ricus Baud-Steenstra Toussaint
Blitar, Gabroe, Java (ook Lichtende Drempels.)
Jhr. J.H. Ram, 2 Barentszstraat Den Haag (beide boeken)
F.E. Vlielander Hein, Molenstraat Den Haag (Zielenschemering)
Dat is genoeg. Ik ben niet erg gul meer met prezentexempl.

Ik ga midden Januari voor eenige weken naar Rome, Voor mijn vertrek zal ik U alle copie van het Heilige Weten gezonden hebben.

Meer is er niet vandaag.
Van harte vale!
Louis Couperus.

19 Bedoeld is *Zielenschemering*.

322

Nice
[26.XII.02]

Amice.

Het deed ons leed te hooren dat het bij U niet geheel en al naar wensch gaat en dat ge zorg hebt om den kleinen jongen.[20] Onze beste wenschen, dat het volgende jaar een jaar van geluk moge zijn, en van gezondheid.

Met ons gaat het vrij wel: onze Italiaansche plannen zijn wat onzeker van wege de koû, die te Rome heeerscht. Hier is het nog het beste uit te houden, hoewel ook koud, vooral 's avonds.

Ik werk zoetjes-aan aan de proeven. Wanneer denkt ge Boek IV te geven?

A propos, pak s.v.p. *Onze Kunst* voor mij wat steviger in: het komt nu dikwijls gekreukt aan. Ik hoû mij aanbevolen voor de banden!

Steeds
t.à.v.
L.C.

323

Nice
Villa Jules.
10.I.III.

Doe mij het genoegen en zend een prezentex: van *De Stille Kracht* (batik) aan: Mad^{lle} Baronne Mélanie van Raders[21] Rue Caspini 11. Nice chez Madame Médecin

Amice.

Wij zijn van plan, als er niets tusschen komt den 15^{den} naar Rome te gaan en daar ± zes weken te blijven: adres Hotel du Sud, Via Lombardia. Voor mijn vertrek zal ik *Thieme* geheel het ms. van Boek IV gezonden hebben. Laat hij mij telkens, naar Rome, een kaart schrijven, als hij een pakket ontvangt, want ik zend het met angst en bevinge.

Mijn *Zonen der Zon* en *Jahve* zijn af: nu heb ik idee *Antieke Sproken* te schrijven (*Dionysos, Afrodite, Herakles*). Maar eerst neem ik vacantie te Rome en zet er geen pen op papier. Alleen de proeven zal ik bijhouden. Wanneer denkt ge het Heilige Weten te geven?

20 Lambertus Jacobus Veen, oudste zoon en tweede kind van L.J. Veen Sr. (geboren 25 mei 1902).

21 Zie reeds hierboven, noot 5.

Nu wilde ik U nog spreken over onze haute-finance. Ik krijg, ik denk, de volgende maand, het geld dat mijn vader mij naliet, en nu zoû ik wel eens de sensatie willen kennen nergens een beer te hebben! Daarom zoû ik U willen verzoeken: reken eens uit, precies, met rente, wat ik U schuldig ben laten wij zeggen tot *1* Maart toe. Dan laat ik U dit door Scheurleer overmaken en zijn wij frisch.

Misschien kunnen wij er dan eerst nog aftrekken *Zonen der Zon* en *Jahve*. Ik wilde hiervan hebben eén boek: *Jahve* is te kort voor een apart deel: met elkaâr vormen de verhalen een heel mooi deel. De grootte is *80* bladzijden van mijn kriebelpoot. Nu had ik dit gaarne als volgt behandeld (een beetje anders dan gewoonlijk): ik ontvang voor den eersten druk *f* 2500; dat is wat meer dan gewoonlijk, maar ge zijt vrij Uw oplage zoo groot te maken als gij wilt; ik controleer daar niet op; dan zoû ik U willen voorstellen: voor de volgende uitgaven, nieuwe voorwaarden. Hier meen ik meê, dat, met een eventueele nieuwe uitgave *gij* mij voorstelt en *ik* accepteer. Hebt ge dan zaken gemaakt met den eersten druk, dan krijg ik wat meer, anders wat minder. Dan vertrouw ik geheel op U en accepteer wat ge biedt. Vindt ge het zoo niet goed?

Beroerde dagen van regen en altijd regen! Ik hoop in Rome wat goed weêr te krijgen en geen influenza. Pander zal er een bas-relief van mijn vrouw maken: wordt het mooi, dan zend ik je een portret naar het bas-relief.[22]

Gaat het met vrouw en kinderen naar wensch? Ik hoop hartelijk van ja! En nu eene bonne patte en

steeds t.à.v.
L.C.

324

Rome [6.II.03]
Hotel du Sud.

In langen tijd hebben wij niets van elkaâr gehoord! Ik neem hier vacantie, die ik wel eens noodig had. Aan de proeven werk ik nu en dan wat, maar niet veel: ik heb heusch eens behoefte een tijdje er heelemaal uit te zijn.

Ge schreeft mij indertijd over opname van een fragment in een bloemlezing: ik vind dat natuurlijk uitstekend: kies zelf wat ge wilt. Ge hebt carte-blanche.

Zend s.v.p. een prezentex: van *Psyche* aan Dr. Glaver,[23] Rome Hôtel du Sud, wilt ge? Zoodra ik weêr te Nice terug ben ga ik weêr flink aan het werk, maar nu doet het mij heusch goed eens *niet* aan de litteratuur te denken!

Adio, adio!
Louis Couperus.

22 Zie reeds hierboven, noot 7.
23 Over de identiteit van Dr. Glaver zijn helaas tot nu toe geen gegevens te vinden.

Marmeren medaillonportret van Elisabeth Couperus door Pier Pander

325

Rome.
Hôtel du Sud
Via Lombardia.
Zondag [15.II.03]

Amice.

Zeer zeker is Uw brief geen zeer bemoedigend antwoord. Natuurlijk, indien ik *zoo* slecht verkocht word, dat reiziger en boekhandelaar het met elkander volkomen eens zijn, dat een rust van eenige jaren goed zoû zijn om de stapels mijner boeken te liquideeren - dan zal ik gaarne dien wensch ter harte nemen en U dus verzoeken aan de Zonen der Zon vooreerst maar niet te denken. Vooral omdat ik er bij blijf, dat ik andere voorwaarden dan gewoonlijk treffen wil: hooger honorarium, waartegen U de voordeelen gelaten worden (onbeperkte oplagen, bepaling voorwaarden volgende drukken) die ik U noemde. Maar zooals ik zeg, laten wij er liever niet aan denken en het boek, en de boeken, die ik van plan ben te schrijven, laten rusten. Ge begrijpt, dat ik in deze omstandigheden ook weinig lust gevoel mij met ijver te wijden aan de proeven van *Het Heilige Weten:* ik stel mij voor, als dat van het najaar uitkomt, is het meer dan tijds genoeg.

Ik geloof, dat Uw berekening van mijn beer geheel juist is. Zoodra de erfenis van mijn vader geregeld is - die zaken duren altijd nog al lang - hoop ik Scheurleer U de som te doen overmaken en zijn wij dan in het reine met elkaâr. Ik denk in Maart, of April; later zal het wel niet worden. Moet er dan nog rente betaald worden, dan hoor ik dit wel van U.

Ik gaf U indertijd een schuldbekentenis: is het niet beter, dat ge mij die terugzendt; of is ze nog geldig; ik herinner mij niet in welke termen ze vervat is.

Hierbij de illustratie terug: niet fameus. Als een Hollandsche artist een prins moet teekenen... laat hij hem liever weg, en teekent boeven.[24] Gaat de geillustreerde uitgave niet door? Misschien is het beter van niet.

Vale
Louis Couperus.

326

Roma
Hotel du Sud.
[21.II.03]

Geachte Heer Veen,

Wij gaan van de week weer naar ons hokje te Nice terug, wilt U dus proeven etc. weer daarheen adresseeren. Mijn man schrijft U spoedig. Hoe gaat het met de

24 Dit kan betrekking hebben op de 4e druk van *Majesteit,* verschenen in 1904 met de 17 illustraties van W.F.A.I. Vaarzon Morel, die inderdaad uitmunten door boeventronies.

kleine vent, ik hoop van harte hij van het voorjaar een flinke boy wordt. Doe mijn hartelijke groeten aan Uwe Vrouw en ontvang onze beste wenschen voor Uw aller welstand. Met groeten

Elisabeth Couperus.

327

Gobbo's Hotel Florence et Washington
Florence [z.j.]

Amice
Zoû ik U mogen vragen mij te willen zenden naar Nice: een sommetje van *f* 200.- chèque of Holl: bankpapier per aangeteekenden brief. Gij zoudt mij daar zeer meê verplichten. Ik ben over een paar dagen te Nice terug en zal U dan op Uw brief antwoorden: op het oogenblik heb ik daar weinig gelegenheid voor. Wij rekenen de heele boel spoedig af, zoodra ik de duiten heb.

Adio, het beste en steeds
t.à.v.
Louis Couperus.

328

Nice
Villa Jules
6.3.III.

Amice.
Na een heerlijken tijd te Rome teruggekeerd in Nice, met een groot spleen, en melancholie Italië te hebben verlaten schrijf ik je even een woordje. Schrijflust, werklust, drukproevenlust, dat is allemaal nihil op het moment. Het is dus alleen de finantieele kwestie, die ik even aantik. Wat zal ik er op zeggen... Als je mij voorrekent, dat het niet anders kan, welnu... dan zal ik er maar niet over zeuren. Willen wij dan zeggen *f* 1500? Of is dit nog te veel het ‘onderste uit de kan’? Meld mij dit even.

Is het echter goed, mag ik dan beschouwen mijne schuld van	*f* 3425.-
te verminderen met	1500
	f 1925.-

Dan hoop ik U deze som spoedig (Maart of April) door Scheurleer te doen overmaken: ik heb dat liever om eens een beerloos gevoel te kennen.

Met de proeven gaat het flauwtjes: ik heb er totaal geen lust in op het oogenblik: laat het boek dus nog maar wachten. Dat is voor alles beter.

Ik hoop, dat het bij U goed gaat, onze beste groeten en

geloof mij
t.à.v.
Louis Couperus.

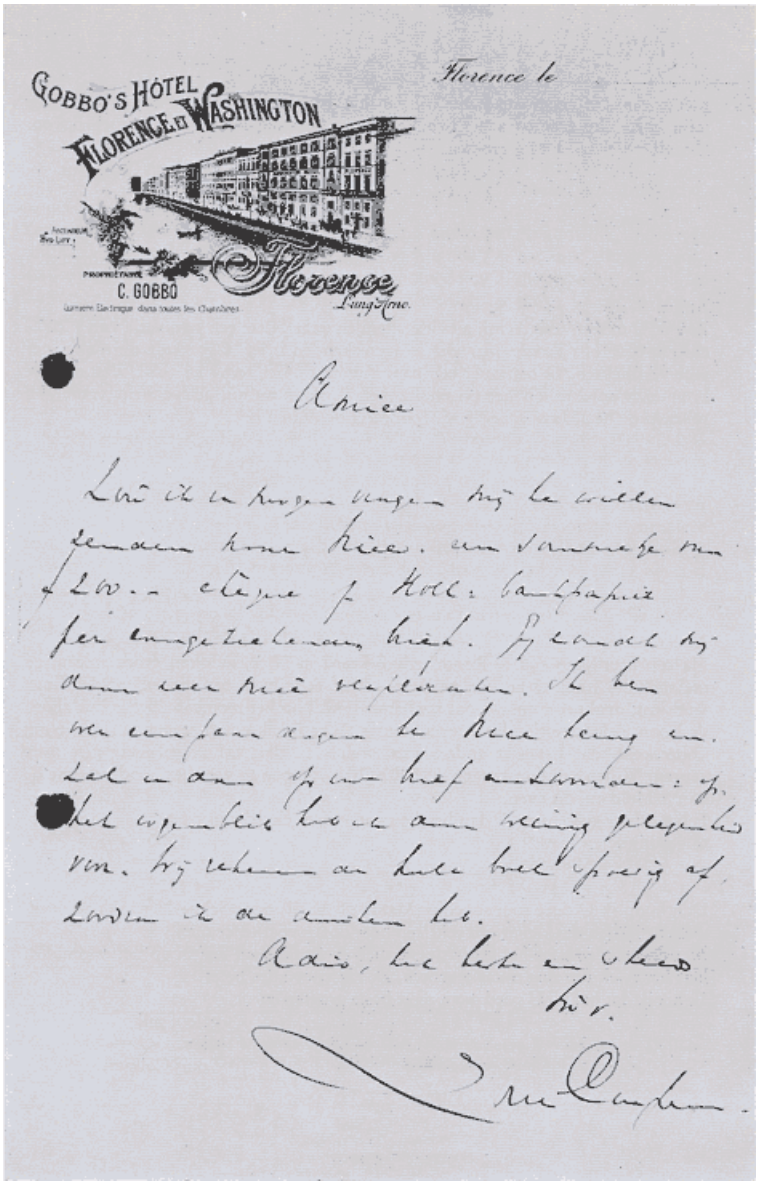

Facsimile van brief 327 uit Florence

329

Nice [z.j.]

Amice.
Ik zal de proeven van het *Heilige Weten* klaar maken voor April. Wilt ge s.v.p. - omdat ik er dezen tijd zoo uit ben geweest - eens informeeren en nazien naar de eerste, die ik al zond om af te drukken, of die goed zijn en aansluiten, nummers van de hoofdstukken etc.. Ik zend maar aan Thieme, niet waar.
Natuurlijk, de beer is *f* 200,- meer; dus *f* 2125,-; zoodra mijn zaken geregeld zijn, laat ik U die overmaken.
Zoudt ge mij willen helpen door *Jahve* naar het MS. te laten drukken; dan moet het eerst in Groot-Nederland. Anders moet ik het overschrijven en daar heb ik geen moed toe. Dan zend ik het U spoedig. Of direct aan Thieme?
Verder geen reden tot meer. Adio

Louis Couperus

330

[18.IV.03]

Amice,
is het mogelijk om vel II nog over te drukken?? Zoo ja, dan had ik gaarne de verandering aangebracht, die ik op bl. 21 aangeef, en op bl. 29 een M., die raar doet. Is het soms *al* te veel last en kosten, enfin, dan kan het er wel door, maar is het *eenigszins* te doen, dan had ik het gaarne, omdat bl. 21 een onjuistheid aangeeft. Ik lees de proeven zoo aandachtig mogelijk, maar *altijd* ontsnapt er me iets!! Meld mij per ommegaande of het gedaan kan worden. - Ik hoop, dat gij beiden na de zoo groote treurigheid, die U trof, het toch goed maakt.[25]

T.à.v.
L.C.

Zend s.v.p. ook revizie van *laatste* vel om *datum*.

331

[20.IV.03]

Amice
Zoudt ge s.v.p. *Jahve,* dat ik reeds zond aan Thieme, spoedig voor mij kunnen laten drukken en mij de proeven laten zenden. Het is voor Groot-Nederland, en ge

25 Veen's zoontje stierf op 15 maart 1903.

zoudt mij er zeer meê verplichten. Ik zie nog al fouten in het *Heilige Weten*. Maar ik corrigeer toch met alle aandacht, en kan er verder niets aan doen...

t.à.v.
L.C.

332

Nice
[23.4.03]

Amice
Wij zullen de verandering maar niet maken, als ze zooveel kost. Er zijn wel meer onnauwkeurigheden in mijn boeken: het publiek moet ze er maar bij slikken. Ik weet wel, dat ik ziek ben van proeven. Die *Novemberkou,* waar v. Nouhuys het eén kolom lang over heeft in het *Vaderland* is niets dan een fout van correctie.[26] Het zinnetje, geschrapt; is alles in orde. De roman begon eerst in Nov; later werkte ik om, liet in den zomer beginnen en dat eéne zinnetje bleef, helaas, staan. - Maar ziek of niet ziek, zend mij s.v.p. de proeven van Jahve, wilt ge, voor Groot-Nederland. Apart uitgeven zal niet gaan. Ge begrijpt, dat het daar te klein toe is. 30 bl. manuscript. Met De Zonen der Zon onder eén titel: *God en Goden,* zal het een goed boek worden.

Adio
t.à.v.
L.C.

333

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice
27.IV.III

Amice
Gaarne zoû ik je nog eens over zaken schrijven: het vervelendste, waarvoor ik mijn pen ter hand neem. Liever corrigeer ik nog drukproeven. Mijn schuld hoop ik je spoedig af te doen, maar het duurt ontzettend lang, en daar ik *niets* meer hoorde, heb ik juist vandaag aan mijn zwager geschreven om te vragen wanneer ik mijn geld kan tegemoet zien. Zoodra het er is, zal ik Scheurleer schrijven je het geld over te maken. Verder zijn de finantien niet schitterend op het oogenblik, en zal ik verplicht zijn na ons schoon-schip een nieuwe leening bij je te sluiten, als je daar toe geneigd ben. Ik had me al illuzies gemaakt van de ‘complete uitgave’, waar je me van het najaar over sprak; zooiets zoû mij er een beetje boven op

26 In *Zielenschemering,* I, komt de zin voor: ‘Hij gooide zich zijn jas om, want het was al koud, November, en het regende’. In II blijkt de verschuiving:... ‘en daar het heel warm was - een Augustusdag - hadden zij alle ramen opengezet...’. De gewraakte zin is ook in de, immers na Couperus' dood verschenen, herdrukken blijven staan. Op grond van deze brief is men gerechtigd, de door Van Nouhuys aangemerkte passage te veranderen in, b.v.: ‘Hij gooide zich zijn jas om, want het was koud, en het regende’. Zie Van Nouhuys in Het Vaderland van 14 april 1903.

helpen, maar dat schijnt een wassen neus te zijn, voor het oogenblik. Enfin, dat scharrelen met geld zal ik wel tot mijn dood moeten doen, denk ik: ik probeer altijd zuinig te zijn, maar ben het niet geboren, en het is moeilijk om te leeren. Het is geen familie deugd. Nu woû ik je vragen: kan je mij, als *nieuwe* leening,... geld geven. Ik weet voor het oogenblik niet hoeveel. Ik woû het dan als voorschot nemen op wat ik nu werk; dan wordt in mijn gedachte toch debet en credit gebalanceerd! Het zoû zijn op *Dionyzos,* een antiek verhaal, dat iets worden zal als *Psyche,* denk ik. Verder, daartusschen, amuzeer ik me met een gedicht in sonnetten, schrik niet! Daarvoor weet ik *totaal* niet, wat ik je vragen kan en mag je dat dus voor me uitrekenen. Ik heb erg pleizier in dat ding. Er zijn er nu 50, maar er zullen wellicht ± 250 komen. Alweêr, schrik niet van zóóveel rijmen! Ik weet, dat je niet dweept met die uit te geven! Maar laat me nu maar poetizeeren tusschen het proza door, en maak er een mooi boekje van. Hoeveel zoû je kunnen geven voor zoo een bundel van ± 250 sonnetten?? Zie je, die twee dingen zijn aan de orde van den dag. Natuurlijk eerst in *Groot-Nederland*. Het sonnetten-romannetje heet *Endymion*. Zoû je mij nu, te beginnen met Mei kunnen geven eenige maanden lang *ƒ* 300.- per maand. Dan zoû je mij zeer helpen. Moet er interest betaald worden, nu goed dan, hoewel natuurlijk *liever niet*!! Je ziet, ik ben maar openhartig.

Ik hoop, dat het jullie beidjes goed gaat. Zeg veel liefs van ons beiden aan je vrouwtje, en geloof mij

t.t.
L.C.

334

Je hebt me nooit geschreven hoe je het *Heilige Weten* vindt, en wat je nu vindt van de heele serie...?? Toe, laat eens voortmaken met proeven Jahve. V.N.[27] vroeg er naar voor *Groot-Nederl.*

Nice
Villa Jules. [z.j.]

Amice.

Hartelijk dank voor de chèque, in goede orde ontvangen. Ge helpt mij waarlijk met een maandelijksche bijdrage. Ik ben dans la purée. en daarbij laat mijn deelerfenis op zich wachten. Ik schreef mijn zwager erover en hij antwoordde, dat om Indische zaken en familie het zoo lang duurde... en nog maánden kon duren! En ik, die zoo gaarne in Mei schoon schip had gemaakt. Enfin, we zullen het nu

27 Van Nouhuys.

maar later doen. Beer bij Scheurleer, beer bij jou! Het is een beroerde boel. En alles *mijn* schuld, want mijn vrouw kan zuinig zijn, als het moet. Ik weet niet wat dat bij mij is: ik doe niets dan rekenen, en als ik kijk naar het geld, is het weg! Een ander zou met wat ik heb en verdien rijk zijn en ik blijf een tobberd. Zeg, amice, je bewaart *niet* onze correspondentie over zaken, hoor. Ze behoeven er later (als ik 'beroemd' ben) geen artikel voor 'de Gids' uit te distilleeren en mijn comptabiliteit te kritizeeren! je verscheurt dus de millioenenredes bij tijds! Die Telegraaf, ja dat is zoo een vroom artikel; ik trek me dat heusch niet aan, en als een blad genoegen neemt met zoo een portret als versiering tusschen zijn kolommen, dan moet het het zelve weten! Je m'en fiche: ga er ook *niet* naar toe.[28] De handschriften *krijg* je, als ik energie heb zoo een groot pak te maken. Je zal ze een beetje moeten schiften, maar ze liggen vrij netjes bij elkaâr en gaan niet verloren. Mijn God, wat doe je met zoo veel beschreven papier! Nu als Mieke er nog wat voor maken kan later, is het misschien aardig voor haar!

Dionyzos wordt heusch mooi: veel zon en vreugde is er in... na de donkere luchten der *Kleine Zielen*. De lucht van Italië, en de beelden van Rome doen dat voor een tijdje. Mijn vrouw is zoo-zoo, vrij wel, een beetje melancholiek nu en dan: ze kan tot niets komen, ook niet tot brieven-schrijven. Ik had gaarne gehad, dat ze je arme vrouw eens geschreven had, vooral omdat wij beiden zoo zéer met jullie te doen hebben, maar zij kan er niet toe komen. Ach, beste kerel, ieder heeft het zijne, een pakje te dragen. Het is niet altijd vreugde en zon, als in *Dionyzos*! Adio, een hartelijke poot, je bent een beste kerel je armen auteur niet in de steek te laten. Hij zal pogen wat zuinig te zijn.

t.à.v.
L.C.

Mijn vrouw houdt veel van *Dionyzos* omdat er *geen* psychologie in komt: daar is ze moê van, zegt ze!

335

Nice [10.V.03]

Amice.

Daar ik Zaterdag van hier ga, naar Venetië, zoû ik je willen vragen: als *Het Heilige Weten* uitkomt, zend mij dan slechts *1* exemplaar naar Venetië (Albergo della Luna), en bewaar de overige (ook de perkamenten) voor mij tot ik in het

28 In het zondagsblad van De Telegraaf verscheen 25 april 1903 op de voorpagina een anoniem artikel bij een monsterlijk, Couperus letterlijk geheel zwart makend portret. De onbekende auteur breekt het werk van Couperus vrijwel zonder redelijke argumenten volstrekt af, en eindigt met de boutade: 'Wij leeren het Grieksche volk kennen uit Homerus' zangen; wij bestudeeren Molière's tijdgenooten uit diens comédies; eilieve, welke indruk moet over vijftig jaar - gesteld dat Couperus dan nog gelezen wordt - iemand krijgen van de Nederlanders uit het laatste vierde gedeelte der negentiende eeuw? zal dat oordeel juist zijn: Arm Nederland!'

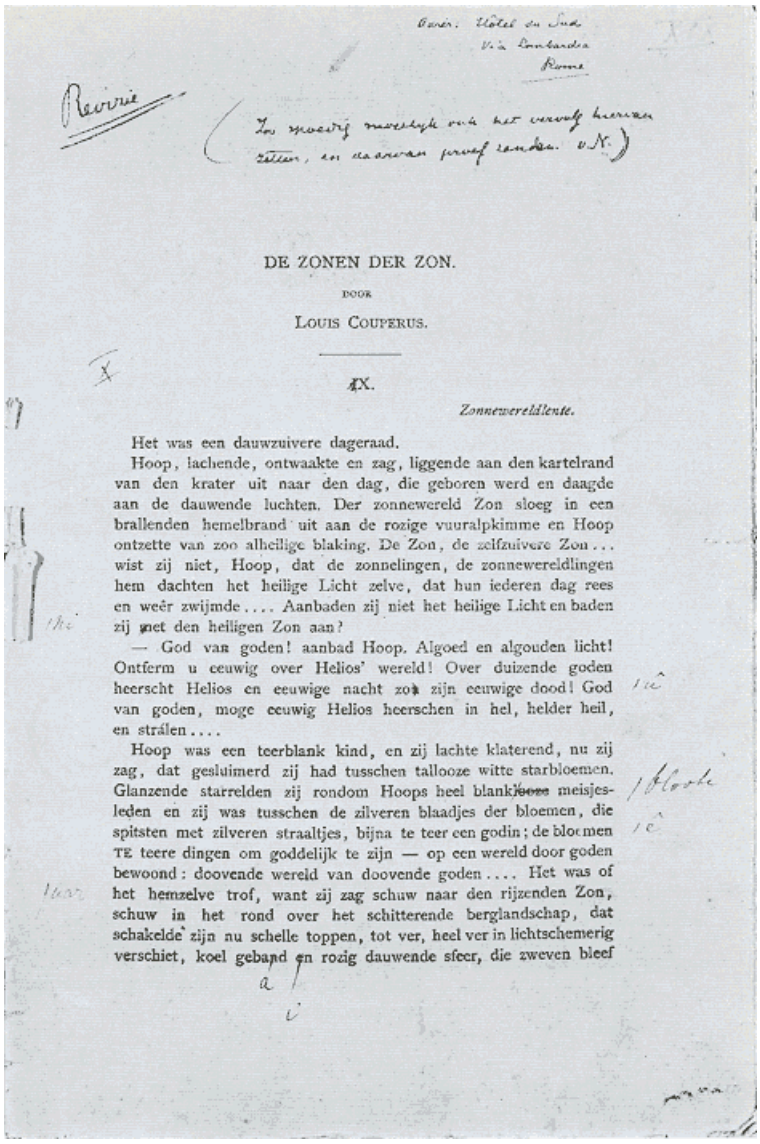

DE ZONEN DER ZON.

DOOR

LOUIS COUPERUS.

IX.

Zonnewereldlente.

Het was een dauwzuivere dageraad.

Hoop, lachende, ontwaakte en zag, liggende aan den kartelrand van den krater uit naar den dag, die geboren werd en daagde aan de dauwende luchten. Der zonnewereld Zon sloeg in een brallenden hemelbrand uit aan de rozige vuuralpkimme en Hoop ontzette van zoo alheilige blaking. De Zon, de zelfzuivere Zon ... wist zij niet, Hoop, dat de zonnelingen, de zonnewereldlingen hem dachten het heilige Licht zelve, dat hun iederen dag rees en weêr zwijmde .... Aanbaden zij niet het heilige Licht en baden zij met den heiligen Zon aan?

— God van goden! aanbad Hoop. Algoed en algouden licht! Ontferm u eeuwig over Helios' wereld! Over duizende goden heerscht Helios en eeuwige nacht zal zijn eeuwige dood! God van goden, moge eeuwig Helios heerschen in hel, helder heil, en stralen ....

Hoop was een teerblank kind, en zij lachte klaterend, nu zij zag, dat gesluimerd zij had tusschen tallooze witte starbloemen. Glanzende starrelden zij rondom Hoops heel blank~~boos~~ meisjesleden en zij was tusschen de zilveren blaadjes der bloemen, die spitsten met zilveren straaltjes, bijna te teer een godin; de bloemen TE teere dingen om goddelijk te zijn — op een wereld door goden bewoond: doovende wereld van doovende goden .... Het was of het hemzelve trof, want zij zag schuw naar den rijzenden Zon, schuw in het rond over het schitterende berglandschap, dat schakelde zijn nu schelle toppen, tot ver, heel ver in lichtschemerig verschiet, koel geband en rozig dauwende sfeer, die zweven bleef

Door Couperus gecorrigeerde drukproef van De Zonen der Zon

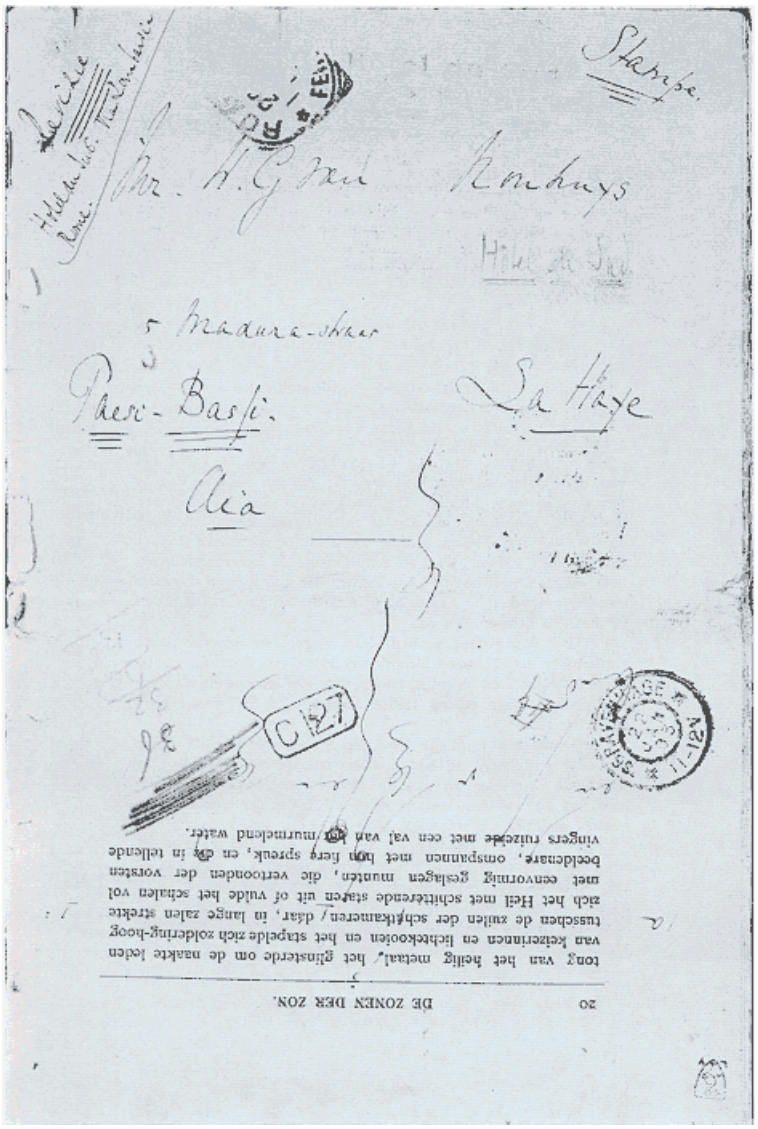
Stampe.
Hr. W. G. van Nouhuys
Nouhuys
Madura-Straat
Paer-Basi.
Ia Haye
Asia
C 27
20 DE ZONEN DER ZON.
long van het heilig metaal, het glinsterde om de naakte leden
van ketenrinnen en lichtschooien en het stapelde zich zoldering-hoog
tusschen de zuilen der schuitkameren, d'aar, in lange zalen strekte
zich het Hall met schitterende staven uit of vulde het schalen vol
met eenvormig geslagen munten, die vertoonden der vorsten
beeldenaar, omspannen met hun fiere spreuk, en die in tellende
vingers ruischte met een val van murmelend water.

Voor Groot Nederland bestemde gecorrigeerde drukproef, verzonden aan W.G. van Nouhuys

najaar in Nice terug ben. Prezentexempl: alleen te zenden aan:
Mevrouw Ricus Baud, Malang, Java.
Jhr. J.H. Ram 2 Barentszstraat Den Haag.
F.E. Vlielander Hein-Den Haag

Steeds
t.t.
L.C.

336

Venetië
Hotel Luna
[21.V.03]

Amice.
Ik ontvang de proeven van de Zonen der Zon: wilt ge even opgeven, dat het boek heet:
God en Goden.
Dan had ik gaarne de *Zonen* gedrukt als Babel, met witte pagina tusschen ieder hoofdstuk en iedere titel afzonderlijk (ter zijde op die bladzij) vermeld.
Wilt ge dat zoo opgeven?
Ik blijf hier eenigen tijd, maar weet niet waar ik 1 Juni ben; zend dus geen chèque, voor ik U nieuw adres opgeef.

Yours
L.C.

337

Grand Hôtel du Lido
Venise Lido
[28.V.03]

Amice
Zie hier voor eenigen tijd het zomerkwartier. Titel *God en Goden*. Volgorde I Jahve. II Zonen der Zon. Zorgt ge dan dat al die witte bladzijden goed komen? Net als *Babel*? Of is het niet beter laatste proef al reeds zoo te veranderen? Misschien secuurder. Chèque nog niet noodig. Ik ga op de Lido rustig werken aan Dionyzos. Oude menschen... misschien later! Adio, adio!

L.C.

338

Venise
Grand Hôtel du Lido.
[1.VI.03]

Mag ik U verzoeken mij *zoo spoedig mogelijk* aan bovenstaand adres te zenden de revizies van *Jahve,* die ik zeer noodig heb.

Hoogachtend,
Louis Couperus

II. Juni 1903-December 1903 (Brief 339-359)

Couperus, die er zich later op beroemde de mythologische roman te hebben uitgevonden,[29] heeft in Venetië hard aan *Dionyzos* gewerkt. Hij had bijzonder veel pleizier in het boek, en zocht rustige oorden waar hij het snel zou kunnen afmaken. Van Venetië gaat hij in Juni 1903 daarom voor zeven weken naar Vittorio Veneto en Pieve di Cadore. Intussen wordt *God en Goden,* met daarin *De Zonen der Zon* en *Jahve,* toch gedrukt. Begin Augustus is hij weer terug in Venetië om er familie te ontmoeten en er nu eens echt vacantie te houden. *Dionyzos* heeft hij in de voorafgaande maand Juli voltooid. In de eerste dagen van September logeert hij in Hôtel des Alpes te Belluno, om van daar eindelijk weer naar Nice terug te keren.

Volgens Henri van Booven is er over de periode van Juli 1903 tot September 1904 niets over Couperus bekend.[30] Dit kan als een bewijs gelden, dat hij bij de documentatie voor zijn biografie vermoedelijk geen gebruik heeft gemaakt van de uitgeversbrieven, die deze lacune namelijk vrij goed opvullen.

Dionyzos verschijnt van September 1903 af in *Groot Nederland,* en Couperus beleeft er duidelijk genoegen aan. Later zal dit genoegen hem enigszins vergald worden, als blijkt, dat het werk in boekvorm slecht verkoopbaar is. Veen zal dit als een argument hanteren om Couperus lagere honoraria te bieden, wat tot het begin van een reeks minder verkwikkelijke brieven zal leiden. Voorlopig is Couperus' humeur echter og even zonnig als zijn boek, hoewel financiële zorgen alweer een schaduw werpen: een jaar na de dood van zijn vader is de erfeniskwestie nog steeds niet geregeld. De doorgaans trage afwikkeling van dit soort zaken heeft Couperus met enige naïviteit onderschat. In Indië moet een ‘prulhuis’ verkocht worden, zijn broer John Ricus moet daarvoor zorgen maar heeft er blijkbaar moeilijkheden mee gehad. De overdracht wordt op een naar Couperus' zin te lange baan geschoven, en in de familiekring ontstaan enige irritaties. Couperus raakt weer krap bij kas. Voor *Dionyzos* ontvangt hij een hoog honorarium, maar ook als hij dit optelt bij het honorarium voor het - nog veel slechter verkoopbare - boek *God en Goden,* blijft er bij Veen nog een ‘beer’ staan van *f* 925,-.

Met Veen overweegt hij nu een complete editie van al zijn werken. Maar op dat ogenblik weet Veen nog niet, hoe slecht zelfs *De Boeken der Kleine Zielen* ver-

29 André de Ridder, *Bij Louis Couperus,* Amsterdam, 1917, blz. 48: ‘Maar ik ben vooral fier op mijn mythologische romans... op *Herakles* bijvoorbeeld... misschien mijn beste boek... En 't is een genre dat ik zelf geschapen heb... men vindt in geen andere literatuur romans gelijk *Dionyzos en Herakles*...’. Hij voegt hier aan toe: ‘Ik zie de mythologische helden als bepaalde menschen, als mannen en vrouwen uit mijn omgeving’, en verlangt ‘soms familièrement bij hen te logeeren...’. Als dat zo is, zou Herakles bepaalde trekken aan Orlando ontleend kunnen hebben!

30 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 196.

kocht zullen worden. Voorlopig blijft het nog bij plannen maken gecombineerd met geldgebrek. ‘God, god, wat een gezanik met dat eeuwige geld. En dat als je het zoo gemakkelijk zoû kunnen rondstrooien!’, heet het in brief 354. Een Fransman zou hier op antwoorden: tu parles! Couperus laat de maar al te juist gebleken opmerking volgen: ‘Enfin, ik zal wel tobben tot mijn dood’.

Als in November 1903 *God en Goden* verschijnt, laat Couperus van dit boek mede een exemplaar aan Maurits Wagenvoort sturen, met wie hij vriendschapsbanden onderhoudt sedert Wagenvoort zich in 1894 waarderend over *Majesteit* heeft uitgelaten, en sinds Couperus zelf zijn waardering voor *Felicia Beveridge* en *Maria van Magdala* heeft uitgesproken.[31] Wagenvoort bevindt zich van December 1903 tot Maart 1904 in Smyrna - de stad waarheen later ook Orlando mysterieuzerwijze zo dikwijls heet te vertrekken! -, en het presentexemplaar gaat daarom eind November veiligheidshalve naar diens uitgever te Amsterdam. Brieven van Wagenvoort aan Couperus zijn uit deze tijd niet overgeleverd, wat om verschillende redenen te betreuren is. Zo zouden wij graag weten, of Couperus te Rome ook de prinses Borghese heeft ontmoet die van zichzelf een meisje Keun was: haar vader, een Nederlander, woonde te Smyrna en wordt genoemd door Wagenvoort, die de familie Keun aldaar heeft ontmoet.[32] Het zou a priori niet uit te sluiten zijn, dat Couperus via Wagenvoort introducties bij de Borghese's te Rome ontvangen heeft. In het lange verhaal *De Prins* komt de familie Borghese, hoewel vertekend, waarschijnlijk voor.[33] Hier is echter niets naders over te vinden.

339

Venetië
Grand Hôtel Lido [z.j.]

Amice.

Vervelend, dat ik niet eerder aan dat lamme geld heb gedacht... Ik ga Maandag of Dinsdag in de bergen hier dicht bij voor eenigen tijd:

Vittorio, Hôtel Vittorio. Prov. Venetië.

Zend mij dus *geen* chèque - ik geloof niet, dat daar een bank is, - maar zend mij

31 F.L. Bastet, *Waarde Heer Veen,* Den Haag, 1977, blz. 83, brief 98; blz. 85, brief 102; blz. 111, brief 138.

32 Maurits Wagenvoort beschreef zijn verblijf te Smyrna in De Nieuwe Gids, 50, afl. 8-12, augustus-december, 1935, onder de titel *Hollandsch Smyrna, dertig jaar geleden*. Zie vooral october 1935, blz. 431. De aldaar genoemde familie De Sturler is nog weer geparenteerd aan de familie Couperus.

33 Zie *Proza,* I, 1923, blz. 121 e.v. De passage op blz. 144 ‘en van buiten, waar, ter achterzijde van het paleis, de plaats was, die, als de straat, den naam des Prinsen droeg’, moet gesuggereerd zijn door het palazzo Borghese, met aan twee zijden de Piazza Borghese en de Via della Fontanella di Borghese. In deze laatste straat was Couperus een paar maal en pension, in elk geval in 1911.

aangeteekenden brief met 600 fr. - en dan 1 Juli hetzelfde: ik meen in Fransch bankpapier: dat is hier ook geldig. Wilt ge dat doen? Zend liever *niet* in eens de 1200 fr.; het is beter in twee brieven. Ik werk aan *Dionyzos,* het wordt vrij groot: ik heb reeds 80 bladz. manuscript. Ik geloof wel dat het aardig is, zoo een mythologische roman. Adio, in haast kriebel ik dit even!

T.à.v.
L.C.

Hebt ge kritiek gelezen over mijn Sonnetten??[34] Zend die dan eens!

340

Vittorio (Veneto)
Hôtel Vittorio. [20.VI.03]

Amice.
In dank de aanget: brief ontvangen. Zend voor eerst niets meer: ik heb genoeg. - Gaarne zoû ik voldoen aan verzoek redaktie Week; maar 1° ik heb niets, 2° façade Villa Jules is gewoon een wit huis, niets bizonders. aan. Van mijn schrijfkamer zoû wel een aardig kiekje te maken zijn, maar die er gemaakt zijn, zijn niet réussi: het licht is wat moeilijk. - Mijn excuses dus aan de Week, maar ik heb heusch niets. - Ik zit hier in wat de Franschen noemen: un petit trou pas cher; frissche berglucht en een goed hôtelletje - 's morgens wandelen, 's middags werken aan *Dionyzos,* ziedaar het bestaan! Ik hoop, dat het goed gaat met U beiden; bepaald jammer dat je er niet eens uit kan! Wij blijven 7 weken hier in de Dolomieten (op twee of drie plaatsjes) en keeren dan naar Venetië terug, waar mijn familie komt.

Adio!
L.C.

341

Vittorio Veneto
Hotel Vittorio
[27.VI.03]

Amice.
Neen, natuurlijk nog niet afdrukken, hoe komt ge er aan!! De schrik slaat me om het hart! Maar ik zal nu voortmaken met de proeven.

34 In de eerste helft van 1903 in Groot Nederland verschenen.

Ik vermoed wel, dat *Dionyzos* dit jaar klaar komt (wat wil je, dat ik hier in dit gat doe anders dan werken??) Maar ge hoeft het daarna niet uit te geven. Het verschijnt in *Groot Nederland* en ge kunt het dus kalm laten bezinken eerst.

Salut!
t.t.
L.C.

342

[5.VII.03]

Amice.
In haast nieuw adres:
Pieve di Cadore
Hôtel Progresso
Louis Couperus

343

[VII.03]
Pieve di Cadore
Italië
Hôtel Progresso.

Amice.
Ik zit hier heerlijk tusschen de besneeuwde toppen der Dolomieten! Een overjas aan is lekker! Een beetje frisch, maar gezond en verrukkelijk.
Zend mij s.v.p. aan bovenstaand adres *f* 300.- (600 fr.) in Fransch (of kunt ge Ital:) bankpapier; aanget: brief. Ik werk flink aan Dionyzos.
Merci voor kritiek!

Adio
t.à.t.
L.C.

344

Italie
Pieve di Cadore
Hotel Progresso [16.VII.03]

Amice.
Ik zend hierbij de proeven terug, niet aan Thieme, maar aan U; opdat ge nu goed waakt, dat de blanke bladzijden voor de hoofdstukken van Zonen der Zon komen.
Titel: God en Goden.
volgorde. I. Jahve
II. Zonen der Zon.
Dan had ik gaarne er revizie van aan dit adres.
Ik werk druk aan Dionyzos!

Adio

t.t
L.C.

345

Pieve di Cadore
Hôtel Progresso [19.VII.03]

Amice.
In orde ontving ik brief en inhoud: hartelijk dank; neen, voór 1. Aug. heb ik niets noodig.
Ik zond U de proeven van *God en Goden;* zend mij de revizie terug aan bovenstaand adres: wij blijven in dit rustige bergoord tot 10 Aug. ongeveer.
Dionyzos nadert zijn voltooiing en neemt den vorm aan van een flink deel.

Adio, adio!
L.C.

346

Pieve di Cadore
Hôtel Progresso [25.VII.03]

Amice.
Ik zoû zeggen: neem het begin, en dit zoo lang als ge zelf wilt. Of wilt ge liever de groote scène van Hoop: Zonnewereldlente;* neem die dan. Wat is dat voor een catalogus, en voor welk feest??
Zoodra ik alle proeven heb, zend ik ze U heel gauw terug.
Dionyzos is af: ik geloof, dat V.N.[35] er in Sept. meê begint in Groot-Nederland.
Gaat het met U beiden en de kleine meid[36] goed? Adio, hartelijke groeten van ons beiden.

t.à.v.
L.C.

347

[9.VIII.03]

Amice!

* Ik geloof, dat ik het zoo genoemd heb: de scène van Hoop met Lucifer en het uitbarsten van de lente: uit de zonnekeer.

35 Van Nouhuys.

36 Mieke Veen. Deze, de tegenwoordig te Amsterdam wonende Mevrouw Maria Theodora Veen, vertelde mij, dat zij op 9 juni 1923 Couperus' receptie in kunstzaal Kleykamp te Den Haag bezocht en zich bij die gelegenheid aan hem voorstelde. ‘O’, zei Couperus, ‘de kleine meid!’ Zie ook brief 379.

Een woordje om U te zeggen, dat mijn adres weêr is:
Lido, Venezia
Gr. Hôtel Lido!

Adio!
t.à.v.
L.C.

348

Lido
Gr. Hôtel Lido [18.VIII.03]

Amice.
Ik zend de proeven *Zonen der Zon,* die mij zeker bij vergissing opnieuw werden gezonden, maar weêr terug, zonder ze in te zien.
Ze kunnen afgedrukt worden. Ik blijf hier tot 22 Aug; dan is mijn adres op nieuw Belluno, Hôtel des Alpes. Kunt ge mij niet eens het gewone sommetje zenden, datum van vertrek in acht nemende?

Adio!
t.t.
L.C.

349

[22.VIII.03]

Amice
Ons adres *blijft* nog Grand Hôtel Lido, Venezia, dus *niet* Belluno.

Adio!
t.à.v.
L.C.

350

[IX.03]

Amice.
Hierbij mijn nieuw adres.
Belluno
Italië Hôtel des Alpes.

Vale!
t.à.v.
L.C.

351

Lido
[7.IX.03]

Amice

Ik ga Dinsdag a.s. weêr terug naar mijn hok, te Nice. Villa Jules: zoû ik daar dan - om en bij mijn aankomst - van je het gewone sommetje kunnen verwachten. Mijn zwager zegt, dat in Oct. de zaken eindelijk tot een oplossing zullen komen; dan hoop ik dus geheel in het reine met je te komen. Zend mij dan ook nog het H. Weten, prachteditie en een paar exemplaren. Hoe gaat het met de verkoop? Ben je tevreden? Denk je niet eens over een populair editietje... Dan zoû je een beste kerel zijn! Adio, onze beste groeten over en weêr!

t.à.v.

L.C.

352

Nice
[15.IX.03]

Amice
Merci voor den aangeteekenden brief, in goede orde ontvangen. Ik zie verlangend uit naar de prachteditie etc.
Nu, als dat editie-tje doorgaat, dan ben ik in de 7de hemel!

Adio, adio!
t.à.v.
L.C.

353

[22.IX.03]

Amice.
In orde ontving ik het postpakket: de vier deelen maken een superbe effect! Het is waarlijk een bizonder mooie uitgave.[37]
Gaarne ontving ik nu ook weêr *Onze Kunst*:[38]
mijn laatste nummer is Mei; laat s.v.p. goed inpakken, niet waar, dat het niet kreukt.

Adio!
t.à.v.
L.C.

354

Nice
Villa Jules
[XI.03]

Amice.
Ja, in langen tijd geen brief- en gedachtewisseling, maar het leven is al zoo heel druk, en er was niets te bepraten.
Het doet me pleizier, dat alles goed bij jullie gaat, en ik hoop van harte dat de aanstaande gebeurtenis een blijde moge zijn![39]

37 De vier dubbele delen van *De Boeken der Kleine Zielen* waren hiermee in september 1903 dus compleet.
38 Couperus kreeg het blad van de eerste jaargang uit 1902 af van Veen cadeau. Zie F.L. Bastet, *Waarde Hr. V.,* blz. 227-228, brief 301-303.
39 Op 1 februari 1904 zou Maria Theodora Veen geboren worden.

Ik zie de zending van *God en Goden* tegemoet: merci voor het perkamenten ex:; ik vind ze altijd bizonder mooi, en hier zijn onze Fransche kennissen er altijd over uit, dat de Holl: editeurs hun boeken uitgeven ‘avec un luxe fou!’ Ze vinden de fluweelen *Stille Kracht* eenvoudig dol van luxe!![40]

40 Met de fraaie band van J.J.C. Lebeau. Zie F.L. Bastet, *Waarde Hr. V.,* blz. 176, brief 237.

Je volgt misschien *Dionyzos* in Groot-Nederland, dat wordt een flink boek, en ik ben er zeer tevreden meê: (wat ik erg zelden ben): ik heb het met pleizier en genot geschreven en er zit erg veel fraîcheur in, geloof ik, et la beauté pour soi-même, om zoo eens te zeggen. Wat de zaken betreft... ik wacht nog steeds op het geld van mijn vader; dat komt om eindelooze administratieve complicatie in Indië over een ongelukkig prulhuis, dat verkocht moet worden en door laksheid van mijn broêr aldoor niet gebeurt. Ik ben er woedend om en mijn zwager Vlielander Hein ook; hij zegt, als ik morgen kom te vallen, en er dus een andere executeur testamentair moet benoemd worden, krijgen jullie je geld in geen tien jaar!!! Mijn broêr, de rezident van Djocja, is misschien een goed rezident, maar als man van zaken...! Enfin, *zoodra* ik het geld heb, woû ik met je de schuld afdoen.

Ik meen, dat dit zoo zal zijn.

Schuld		*f* 3425
5 maanden	*f* 300..	1500
		4925
God en Goden	1500	
Dionyzos	2500	
	4000	4000
		925

N.B. daarbij komt dan wat rente.

Zie eens of dit zoo uitkomt. *Dionyzos* is een groot, dik boek, zoodat *f* 2500 heusch niet te veel is. Alleen moet je het niet in 2 deelen geven, want dat staat heusch niet met dit werk. In Groot-Nederl. komt het nog in Dec. en Januari.

Die *complete editie* lokt mij erg toe. Maar waarom 2 serie's, en waarom niet liever in chronologische orde, zooals ik ze geschreven heb. Ik zal er zelve van de laatste revizie nazien en *herzien*. Goed, reken maar eens uit, maar, beste kerel, wees een goed vriend, en reken zoowel in je eigen voordeel, als in het mijne! God, god, ik moet zoo rekenen om er te komen. Dat vervloekte geld! Wij leven zoo eenvoudig wij het kunnen doen, misschien alleen reizen wij nog te veel, maar daar heb ik soms zoo een behoefte aan: ik kan niet vastgroeien op een plek, maar verder draai ik iedere sou om voor ik hem uitgeef!! En het is altijd rekenen en nog eens rekenen: mijn arme vrouw doet wonderen om de boel aan de gang te houden. Wij zijn niet zuinig van natuur, het zit ons geen van beiden in het bloed, maar daarom is het ons te moeilijker. Enfin, ik leer wel de kunstjes: nooit anders dan naar de komedie, dan op vrijplaatsen, etc, etc! God, god wat een gezanik met dat eeuwige geld. En dat als je het zoo gemakkelijk zoû kunnen rondstrooien!

Reken nu maar eens uit. Ik zoû het dan gaarne willen hebben maandelijks, in termijnen, dat helpt mij, maar dat kunnen wij dan later zien. Met de schuld, zooals die *na* Dionyzos wordt, bemoeien we ons niet: die wordt afgedaan. Het geld van de Nieuwe Editie woû ik dus wel frisch ontvangen, zooals ik zeg, in termijnen.

Ik heb al eens gedacht, je jaarlijks iets te vragen, en je dan te geven cadeau alles

wat ik nog schrijven zal en al geschreven heb...; maar zooiets is misschien niet uitvoerbaar in ons kleine land. Enfin, ik zal wel tobben tot mijn dood. Het eenige wat ik gaarne zoû wenschen: hier, in dit appartement te blijven - daar doen we dan ook onze best toe - wij hebben het gezellig geinstalleerd en er veel aan gedaan, en ik zoû het beroerd vinden, als we ons moesten verminderen. En wie weet, misschien zal het daartoe toch wel moeten komen!

Nu genoeg jeremiade! De zon schijnt mooi, de hemel is blauw en *Dionyzos* is een mooi boek! We zullen ons dus daarmeê maar troosten!

Vale et la patte!
L.C.

N.B. Heb ik je indertijd geen schuldbekentenis gegeven, die nu niet meer noodig is?
Goed, wat de prezentex:
alleen wou ik wel, dat je ook voortaan zond aan mijn zuster:
Mevrouw Fayan Vlielander Hein, 10 oder 5 Bismarckring, Wiesbaden

355

Nice
[21.XI.03]

Amice.

Met pleizier ontving ik mijn boekje: heel aardig van Toorop, dat figuurtje van Hoop, dalende tusschen de bloemen den zonnekrater in![41] Heel mooi, het perkamenten ex: heerlijk! -

Wilt ge ervan zenden
1 ex (gebonden): aan Maurits Wagenvoort, adres H.J.W. Becht, Uitgever, Amsterdam
1 ex. (gebonden) aan F. Donker Curtius[42]
207 B.vard Candereux Bordeaux. -
Adio en heb een beetje veine met de Goden!

t.à.v.
L.C.

Amice, Zoudt ge mij kunnen helpen met het inbinden van eenige boeken. Ik moet mijn bibliotheek wat opknappen. Hier wordt het ignobel gedaan. Eenvoudige, nette bandjes (geen luxe). Op hoeveel komt dat zoowat per deel? Dan zend ik je een partijtje. Hier kan ik onmogelijk iets goeds laten doen.

41 Jan Toorop tekende het bandontwerp voor *God en Goden*. Zie Ernst Braches, *Het boek als nieuwe kunst,* Utrecht, 1973, blz. 138, 178, 282 en 520.
42 Vermoedelijk Mr. Dr. Willem Frans Donker Curtius, geb. 1882.

356

Nice [XII.03]

Amice.

Ik denk, dat de goedkoopere bandjes in linnen (van 70 en 80 cts) meer dan bevallig zullen zijn voor mijn oude boeken, die ik zoó niet meer in mijn kast kon zien. Ik zoû zeggen de kleuren wat gedekt, niet al te voyant, en *geen* art-nouveau voor mijn Midden-Nederlandsche ridderromans en de oude Italianen. Hebt ge tijd, en slaat ge eens een blik op wat de binder doet, dan zijt ge de bovenste beste. Haast is er niet bij; laat mij nu en dan maar wat terugzenden.

Ge schrijft me nog niets over onze berekening: ik hoop toch, dat er iets van komt? Anders is het een vervlogen chimère, bij de vele andere. We zullen ze maar niet meer tellen, als we de 40 voorbij zijn, zoo als ik! In alle gevalle, zoû ik wel gaarne wat geld van U willen hebben in Januari, maar dat schrijf ik nog nader. Van de Indische zaken nog altijd niets.[43]... Geduld is zulk een schoone zaak... Adio, vier de Feesten gezellig, en heb met alle, die je lief zijn, een gelukkig jaar IV!

t.à.v.
L.C.

357

Nice
Villa Jules
[XII.03]

Amice

Zoudt ge mij kunnen zenden voor de maanden Jan. Febr. en Maart, iedere maand *f* 500.- dan zoû ik je zeer verplicht zijn. Meld het mij even of ik er op rekenen kan; daar ik in het andere geval naar Den Haag moet schrijven. Wij hebben hier met het einde van het jaar het afschuwelijkste weêr, dat je je verbeelden kan. Niets dan regen en nog eens regen! De wereld is niet vroolijk. Toch maar moed bij elkaâr geschraapt voor 1904, en onze beste wenschen aan vrouw en kindje: ook aan jezelven!

Met een hartelijken handdruk
t.à.v.
L.C.

43 Dit betreft nog steeds het legaat, dat Couperus van zijn vader wachtte en waartoe in Indië een ‘prulhuis’ verkocht moest worden.

Bandontwerp voor God en Goden, door Jan Toorop

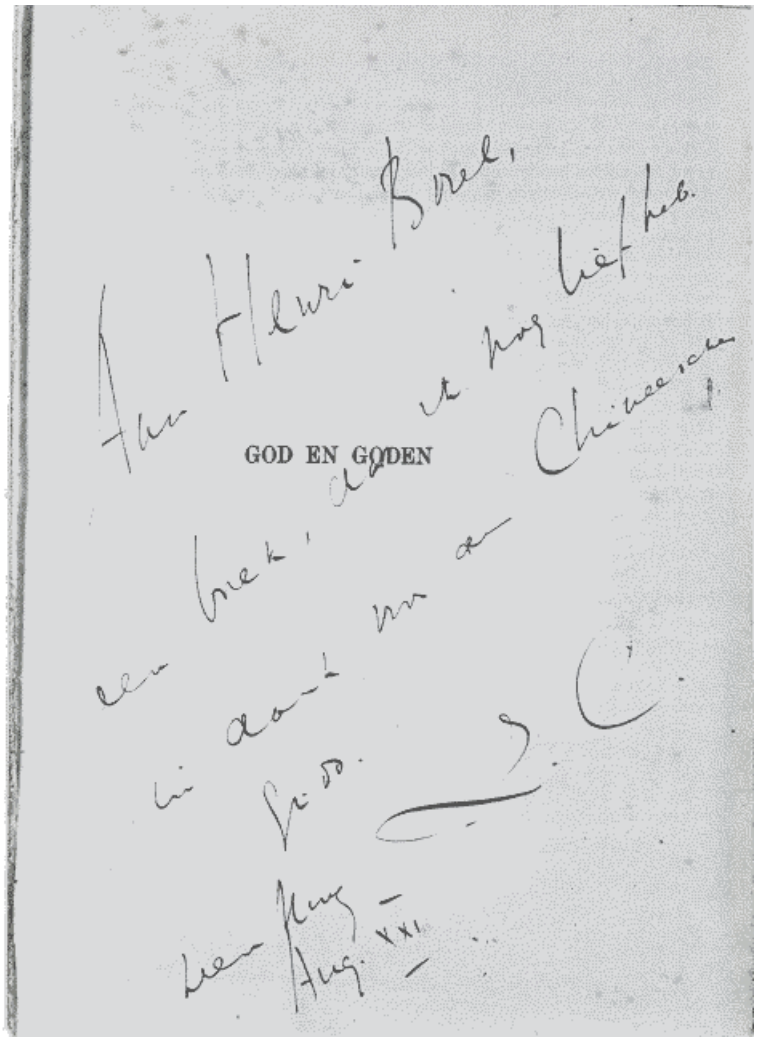

Opdracht door Couperus van God en Goden aan Henri Borel

358

Nice
Villa Jules [z.j.]

Amice.
Ik hoor niets van je: ge hebt toch wel mijn brief gekregen, waarin ik U vroeg of ge mij 500 gulden kondt zenden gedurende de maanden Jan.- Febr.- Maart? Ik zoû dat gaarne weten, en zoo mogelijk, spoedig ontvangen, daar ik anders naar Den Haag moet schrijven.
In haast-

t.t.
L.C.

Ik hoop, dat het goed met U allen gaat!

359

Nice [28.XII.03]

Amice.
Mag ik je nog eens lastig vallen met een kleine vriendendienst te verzoeken?
Zend mij eens... een doosje kroontjespennen (geloof ik, heeten ze).
Hierbij zend ik je er een in effigie.* Ze zijn hier in het zeer beschaafde Nice niet te krijgen, evenmin als honderd andere dingen! Je doet er meê een weldaad aan je trouwen romancier!

Yours
L.C.

* Links in de marge heeft Couperus een kroontjespen in bovenaanzicht getekend.

III. Januari 1904-Augustus 1904 (Brief 360-384)

Op 1 Februari 1904 wordt Veens tweede dochter geboren, Theodora, een blijde gebeurtenis waarvan in de brieven 360 en 361 gewag wordt gemaakt. Intussen blijft Couperus tobben met financiële problemen. De erfenis van zijn vader is nog steeds niet in zicht. Desondanks gaat hij eind Februari met zijn vrouw naar Rome, waar hij zijn intrek neemt in het hem al sedert 1893 vertrouwde Hôtel du Sud. Hij zal er zijn uit Indië teruggekeerde zuster mevrouw G.J.P. Valette-Couperus ontmoeten.

Met de complete Couperus-uitgave, waarvan in brief 333 sprake is, maakt Veen niet alleen om financiële redenen geen haast, maar de plannen moeten voorlopig zelfs helemaal worden afgeschreven. Het begin van brief 363 is wat dit betreft duidelijk genoeg. Voor Couperus is dit een grote financiële strop. Bovendien blijkt *God en Goden* slecht verkocht te worden, wat invloed heeft op het honorarium dat Veen voor *Dionyzos* wil neertellen: geen *f* 2500,-, maar slechts *f* 2000,-. Couperus besluit daarop zijn mythologische roman niet al in 1904 in boekvorm uit te geven. Later komt hij daar echter op terug.

Evenals zijn uit Indië teruggekeerde zuster Trudy reist hij eind April 1904 terug naar Nederland, waar hij twee maanden blijven zal. Op 7 mei 1904 heeft hij in Amsterdam een belangrijk zakengesprek met Veen. Hoewel de complete editie dus niet doorgaat, wil Veen toch iets doen. Hij stelt Couperus voor, dat deze de volledige auteursrechten op al zijn tot dan toe bij Veen uitgegeven werken, met daar aan toegevoegd die op *Noodlot* - maar *Eline Vere* dus niet - aan Veen overdraagt. *Dionyzos* zou er ook bij gerekend moeten worden. Na enig marchanderen neemt Couperus het voorstel op de door Veen gestelde condities aan. Bovendien vraagt hij op een in 1904 nog te schrijven roman - *Van oude Menschen* - reeds een voorschot van *f* 3000,-, waarna Veen er vrij over kan beschikken. De grote transactie vindt tegen Pinksteren plaats. Op dat ogenblik is Couperus geheel uit de zorgen, maar hij weet tevens, dat hij in de toekomst jaar in jaar uit zal moeten blijven schrijven aan nieuw werk, daar het merendeel van zijn oude boeken hèm dan niets meer zal opbrengen. En dus ook niet zijn vrouw, in geval hij onverhoopt plotseling zou komen te overlijden.

In Juni 1904 verlaat hij met Elisabeth het vaderland weer. Via Barbizon en Parijs gaat het zuidwaarts. Onderweg houden de proeven van *Dionyzos* hem bezig. Eind Augustus is hij terug in Nice. De financiële tabula rasa, de genoten vacantie in Frankrijk en de ten einde gecorrigeerde proeven van *Dionyzos* brengen hem in een merkbaar opgewekte stemming. Hij is dan al meteen weer vol nieuwe plannen.

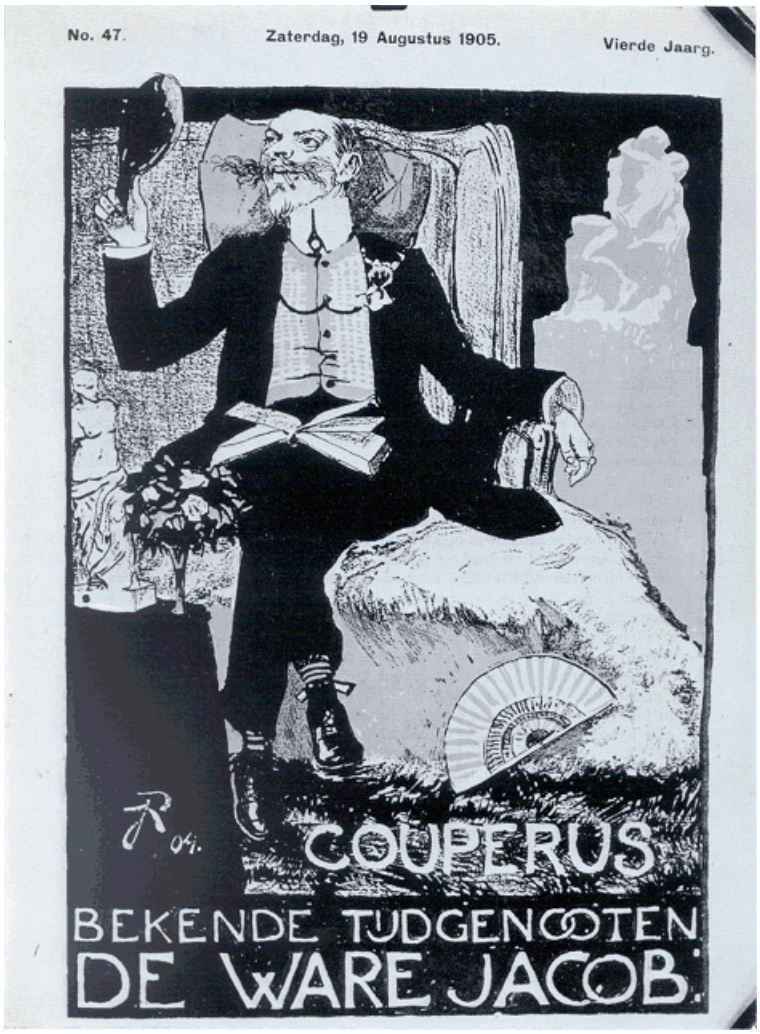

Caricatuur van Couperus door J. Rotgans

360

[27.I.04]

Ik ontving chèque in goede orde: mille fois merci!

Nice

Amice.
Zoudt ge s.v.p. een geillustr: *Fidessa* willen zenden - prezentex. - aan
Mr. Alfred Mortier[44]
8 Avenue Masséna Nice.
Ge zoudt mij daar zeer meê verplichten. Ik hoop, dat het alles goed gaat bij U: ge ziet zeker langzamerhand de groote gebeurtenis te moet![45]

t.t.
L.C.

361

Nice
Villa Jules
4.II.IV

Amice.
Zoo even krijg ik het bericht dat de nieuwe wereldburgeres is aangekomen![46]
Hartelijk, hartelijk geluk!!
In Engeland wil Teixeira de Mattos (vertaler van Extaze) weêr eens moeite voor mij doen.
Zoudt ge hem een presentex: willen zenden:

Adres. A. Teixeira de Mattos
9 Cheltenham Terrace
Chelsea, SW. London

Metamorfoze
Hooge Troeven
Over Lichtende Drempels
God en Goden.
allen *on*ingebonden, daar hij ze liefst zelve laat inbinden; van *Psyche* zoû hij gaarne hebben de illustratie en papieren omslag van Toorop.

44 Frans cultuurhistoricus met bijzondere interesse in Italië. Schrijver van *Ruzzante* (*1502-1542*), 1925 en *Un ancêtre italien de Georges Dandin,* 1926.
45 Zie noot 39.
46 Zie noot 39.

Zoudt ge zoo vriendelijk willen zijn hem dit alles te zenden?

Hij wil ook voor Amerika werken en meent, dat het finantieel wel iets kan afwerpen.

Krijg ik mijn Februari-chèque van je??

Ik hoor al heel weinig van je, maar drukte in en buiten huis zal daar wel de oorzaak van zijn.

De erfeniszaken... trai...nee...ren... steeds... Hoe lang zal dat nog duren??

Wij gaan einde deze maand naar Rome: zoo een heele winter in Nice is eentonig en Italië is niet duurder dan hier.

Adio, mijn beste groeten - ook van mijn vrouw -; en zeg veel liefs van ons aan het Moedertje.

t.à.t.
L.C.

362

Villa Jules [z.j.]

Amice!

Je bent me er een! Daar zendt je me de chèque en *niet* geëndosseerd, zoodat ik hem - ik had al geteekend - niet kon ontvangen - vooral omdat het bij Carlone was, een beroerde bank, die altijd wat te vertellen heeft. Aan het Credit Lyonnais hadden ze me denkelijk wel het geld gegeven; misschien echter ook niet, want de chèque is zoo niet in orde. Ik zend hem je dus terug, endosseer hem, en zend hem dan maar weêr, maar doe het een volgende keer niet meer op Carlone: ik haat die lui. Dan op het Credit Lyonnais. In verlegenheid ben ik niet, want ik heb altijd mijn credietbrief voor plotselingen geldnood!

Wij gaan 26 Febr. van hier, naar Rome (Hôtel du Sud, Via Lombardia).-

Zoo, morgen al de Band voor Dionyzos? Van wie?[47] Is hij mooi en 'klassiek' gehouden? Zend hem mij eens, om te zien! Wanneer denkt ge Dionyzos te geven? Ja, ge rekent al heel lang over mijn complete uitgave! 1 1/2 jaar!! Enfin, zoo vlug als *ik* leef, is niet iedereen, geloof ik!!

Het doet mij pleizier te hooren, dat alles goed gaat met vrouw en baby! Als ge eens kritieken ziet, zend ze mij dan, wilt ge?

t.à.v.
L.C.

363

Nice
Villa Jules
18.2.IV

Amice.

47 Bandontwerp van B.W. Wierink.

De brief is zeker niet opwekkend, maar wat wil je, als de tijden slecht zijn. Laat je me vooreerst bedanken voor de chèque, die nu in orde is, en voor de pennen, die ik ontving, en waarvoor ik - het was niet vriendelijk - je vergat te bedanken!

Mag ik je morgen er een doos geconfijte vruchten voor zenden? Misschien houdt je vrouw daarvan.

Wat de zaken betreft, het doet mij natuurlijk zeer leed, dat de complete editie niet doorgaat, vooral, omdat ik er al 1 1/2 jaar ongeveer naar uitzie, maar we zullen er nu maar niet meer naar uitzien en er niet meer over denken. Verder zoû ik je willen voorstellen *Dionyzos* te laten rusten. Het is beter het dit jaar nog niet te geven, nu het laatste boek zoo slecht verkocht is, dat je er op verloren hebt, hetgeen mij zeer leed doet. Ik wil dus liever *Dionyzos* nog voor mij houden. Te meer daar ik er niet in kan toestaan het werk, dat van een grooten omvang is, en waarvóor ik de 12 Sonnetten Dionyzos-studiën wilde plaatsen als begin - voor 2000... te geven. Dat doe ik heusch liever niet, maar nu *God en Goden* zoó slecht verkocht is, zoû ik *Dionyzos* in *geen geval* dit jaar willen geven. Laten wij het boek dus laten rusten tot een beter en volgend jaar.

Gaarne ontvang ik nog *f* 500 te Rome, Hôtel du Sud, Via Lombardia in Maart: ± tegen den 10^{den}. Om meer zal ik je dan niet lastig vallen. In Mei kom ik in Holland, en dan hoop ik gedecideerd met je af te rekenen, ook al traineert de erfeniskwestie dan nog. Het is nu met den oorlog wel een slechten tijd effecten te verkoopen, maar het moet:[48] we zullen er dus verder niet over tobben.

Als mijn boeken zijn ingebonden laat ze dan s.v.p. - met de rekening - zenden naar Nice, als ik weg ben aan het adres van de propriétaire,

Madame Arbogast
Villa Jules, Avenue St.Maurice.

Zoû je zoo vriendelijk willen zijn *God en Goden* te zenden aan Pier Pander, 143, Via Nomentana Rome? Je zoû mij er zeer meê verplichten.

Adio, ik hoop, dat de vruchten lekker zullen zijn!

t.à.t.
L.C.

364

Nice
[24.II.04]

Amice.
Vanaf Zaterdag:
Hôtel du Sud
Via Lombardia
Rome.

Vale!
t.t.
L.C.

48 Dit heeft waarschijnlijk betrekking op de z.g. Atjeh-oorlog. Vermoedelijk bezat de oude heer Couperus o.a. Indische aandelen en obligaties.

Hoû *Onze Kunst* liever een paar maanden, en zend mij ze later.

365

Rome
Hôtel du Sud. [15.III.04]

Amice.

Dank voor de chèque, in goede orde ontvangen. En het portret, dat opspookt uit het verleden![49] Wij hebben het ook nog, geloof ik, in een oud familie-album: het is in Port-Saïd gemaakt, honderd jaar geleden: is het een cadeau aan ons, van den Commandant Hendriks?? Dat staat er ten minste achter geschreven... Maar ik sta je het gaarne af, als je mij op mijn negende jaar - het voorhoofd zonder einde, handen als van een aap, en ooren als van een olifant! - gaarne nu en dan wilt aanschouwen! Addio, tot ziens in Mei. Ik zal de proeven nazien!

L.C.

366

Rome
Hôtel du Sud. [28.III.04]

Amice.

Teixeira de Mattos is een charmant vertaler: ik zoû hem gaarne de Boeken der kleine Zielen cadeau doen: ge hebt daar zeker niets tegen: zend hem dus de serie (*on*ingebonden).

9 Cheltenham Terrace.
Chelsea. S.W. London.

De proeven en het portret zend ik U gauw terug.

Steeds t.t.
L.C.

367

Rome
Hôtel du Sud [29.III.04]

Amice.

Noem mij eens een paar pensions - goede - in Amsterdam op, om en bij de P.C. Hooftstraat? Zoudt ge deze weten? Het is voor mijn zuster, die, uit Indië en nu in Rome, spoedig in Amsterdam komt en er niet bekend is.[50]

49 Deze foto van Louis Couperus als jongen, die niet bewaard lijkt te zijn gebleven, moet in 1872 gemaakt zijn, toen de familie weer voor enige jaren uit Den Haag naar Indië vertrok.

50 Zijn zuster ging daarop logeren in de P.C. Hooftstraat op nr. 60. Zie ook brief 377.

Ik hoop, dat het goed met U allen gaat!
Steeds van harte

t.t.
L.C.

368

Rome. [15.IV.04]

Cher ami.
Verandering van adres:
24 April tot 29 April te Nice.
Dan Den Haag, Molenstraat 26, Mr. B.M. Vlielander Hein.
Ik kom je eens opzoeken in Amsterdam!

L.C.

369

26 Molenstraat
Mr. B.M. VlielanderHein.
Den Haag [z.j.]

Amice
Ik kom 7 Mei in Amsterdam en U even opzoeken: ik denk om en bij *drie* uur: zijt ge dan thuis?

t.à.v.
Louis Couperus

370

Den Haag
26 Molenstraat. [V.04]

Amice.
Na rijp beraad en overleg met mijn vrouw wil ik U maar zoo gauw mogelijk antwoorden na ons gesprek van gisteren. Ziehier: in beginsel ben ik wel bereid de transactie aan te nemen, die je mij gisteren voorstelde, maar het zoû mij toch aan mijn hart gaan er *Dionyzos* in op te nemen; zoowel omdat dit mijn laatste, nog onuitgegeven boek is, als omdat ik toch ook wel wat noodig zal hebben voor de rest van het jaar, om niet dadelijk weêr het oude liedje van leenen op nieuw te moeten inzetten.
Daarom zoû ik je willen voorstellen het volgende:
Ik verkoop U de volledige auteursrechten op al mijn tot nog toe uitgegeven werken, *met Dionyzos, erbij,* maar dan ook voor *f* 15.000.-, waarvan ge dan 7000. bij Scheurleer zoû storten, ± 5000. voor afbetaling van mijn schuld aan U neemt, en de overige *f* 3000.- mij in maandelijksche termijnen geeft. Op deze wijze zoû ik werkelijk *geheel* geholpen zijn, en ik durf U dit wel voorstellen, omdat, hoe royaal

je in dit geval ook tegenover mij zoudt zijn, ik U toch van mijn kant ook een niet verwerpelijk voordeel geef (ook al is het in de toekomst) door U al mijn werken, vrij van bezwarende contracten, af te staan. Wat vindt ge? Ge begrijpt, dat, hoe gaarne ik ook mijn zaken op dit moment geheel in orde breng, het mij aan den anderen kant toch wel een groote opoffering is geheel afstand te doen van *alle* auteursrechten. (Wij hopen allen op de Toekomst!!)

Ik zal van den zomer beginnen aan den roman van Nice, en niet hoogdravend zijn,[51] maar voor het najaar kan ik U die niet beloven: ge moet het dan dus maar met *Dionyzos* doen.

Het deed mij genoegen je eens in je gezellig interieur te zien, en wij komen gaarne eens eten: misschien kom ik in Juni voor ± 14 dagen in de Villa Wetering[52]...

t.à.t.
Louis Couperus.

371

Den Haag
26 Molenstraat [13.V.04]

Amice.

Ik hoor nog niets van U: gaarne zoû ik toch de boel deze maand in orde maken: laat mij dus spoedig Uw beslissing hooren, en zoo wij het eens zijn met elkaâr, wilt ge dan naar Scheurleer zenden zooals wij afgesproken waren. Wij komen vermoedelijk de eerste helft van Juni in Amsterdam, Villa Wetering en zullen dan dus gelegenheid hebben elkaâr wat meer te zien.

Steeds t.à.v.
L.C.

372

26 Molenstraat
16.V.IV.

Amice.

Ik deed je mijn tegenvoorstel, omdat ik waarlijk nog 3000.- noodig had om uit de schuld te *blijven*: nu dat echter niet gaat, zooals je hebt uitgerekend, neem ik je voorstel gaarne aan: ik geloof waarlijk wel, dat het uit vriendschap is, dat je dit voorstel gedaan hebt, en ik hoop, dat het later toch ook voordeelig voor je moge zijn. Laten wij het er dus op houden. Het helpt mij uit de modder, en dat is het voornaamste. Wil je mij dan de nieuwe contracten zenden, die dan de oude te niet doen?

Gaarne had ik dan de 7000.- zoo gauw als het kan, bij Scheurleer gezonden. Maar zoû je niet bereid zijn mij op mijn nieuwen roman (heusch een *roman*.)[53] die ik

51 Dit zou *Van oude Menschen, de Dingen die Voorbij gaan* worden.
52 Villa Wetering is blijkbaar een pension in Amsterdam, niet te verwarren met het woonhuis van Veen. Het ‘gezellig interieur’ van deze bevond zich tot 1914 op de Keizersgracht 687, waarna Veen naar de De Lairessestraat verhuisde.
53 Zie noot 51.

mij voorstel dezen zomer te schrijven de mij nog ontbrekende *ƒ* 3000.- voor te schieten, in termijnen gedurende dit jaar. Dan ben ik geheel en al geholpen. Ik geef je dat nieuwe boek dan voor *ƒ* 3000. volkomen vrij voor de volgende uitgaven; alleen moet het eerst in Groot-Nederland komen, dat kan niet anders.

Ik hoop spoedig antwoord van je te hebben, want ik had zoo gaarne alles deze maand nog in orde gebracht.

Van harte steeds
t.à.v.
Louis Couperus.

373

Den Haag
26 Molenstraat [z.j.]

Amice.

Ik geloof, dat de lezing van het nieuwe contract, zoo in zijn geheel, goed is, en dat wij het zoo dus kunnen houden.

Mijn zwager raadpleeg ik liever niet in deze; hoe zeer ik hem apprecieer, is het niet goed familie zoo geheel en al in de zaken te kennen... als zij niet mooi staan. Dan volgt *te* veel kritiek. Vind de zegelkwestie dus in Amsterdam uit. Ik zal blij zijn als de kwestie zoo spoedig mogelijk in orde komt.

Wat de nieuwe roman betreft, goed, daarover een nieuw contract. Grootte zal zijn volgens type groote-roman, ± 400 bladzijden druk; laten wij dan vaststellen *ƒ* 3000.- *voor volledig copierecht*; te betalen dit jaar in termijnen van *ƒ* 500.-; maar dan ook *geen rente*. Vindt ge dit goed?

Vale
t.t.
L.C.

374

Den Haag
26 Molenstraat
Pinksteren. [z.j.]

Amice

Hierbij zend ik je geteekend het eene contract terug. Ik hoop van harte, dat je door onze transactie, al zij het ook in latere tijden, een belangrijk voordeel moge vinden.[54] Wat mij betreft, ook al doet het mij leed zoo geheel en al mijn rechten

54 Van Tricht zegt hierover, in Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 146: ‘Men krijgt de indruk dat deze transactie van weerskanten niet verstandig geweest is. Veen is daarna minder

op mijn werken op te geven, ik waardeer je hulp op dit oogenblik, die mij geheel uit de verwarring, die groot was, helpt.
Wil je een contract opstellen over den roman van dezen zomer?
En mag ik dan rekenen op 6 maanden lang *f* 500.?
Gaarne had ik dan laatste dagen Mei de eerste termijn. (dus spoedig).
Ik kom 15 [?] Juni te Amsterdam, en zal daar de proeven afmaken.
Ons beider hartelijke groeten.

t.t.
Louis Couperus

375

[z.j.]

Amice
Ik had gaarne een exemplaar geillustreerde Fidessa; zoudt ge mij die hierheen kunnen zenden?
26 Molenstraat.

t.à.v.
Louis Couperus.

376

26 Molenstraat [z.j.]

Amice
Wat ben ik aartsdom geweest!! Het is misschien beter, dat je maar twee nieuwe contracten laat schrijven (pardon dat ik je op kosten van 30 cts jaag!). Want dit is toch al te dwaas! Ik ben er verlegen over! Ik vind het heel vriendschappelijk van je, dat je me wil leeren sparen, maar ik moet toch heusch iedere maand de *f* 500.- hebben: dan toucheer ik verder niets bij Scheurleer.
Met een handdruk, spoedig tot ziens

L.C.

Ik zal je correct twee kwitanties zenden.

toeschietelijk alsof hij toch wel geschrokken is van deze grote en onzekere investering die, kenmerkend genoeg, nog in de herinnering van zijn kinderen bleek voort te leven. En Couperus schijnt tòch een bekocht gevoel te hebben gehad als de herdrukken verschenen zonder dat hij wat kreeg'.

377

[visitekaartje, z.j.]

Amice.
Zoudt ge prezentex. *God en Goden* willen zenden aan mijn neef:
Den Heer John de La Valette
60 P.C. Hooftstraat alhier
Bij voorbaat dank!!

378

Hôtel de la Forêt
Barbizon
France [30.VI.04]

Amice.

Wij gaan nog niet naar Genève: zend vooreerst brieven etc. hierheen; termijn Juli kunt ge mij op een Bank in Parijs zenden.

Met onze hartelijke groeten

t.à.v.
Louis Couperus.

379

Barbizon
Hôtel de la Forêt. [z.j.]

Amice.

Aan de proeven van *Dionyzos* ben ik bezig: die krijg je dus op een goeden dag allemaal in eens. *Psyche*... ik geloof, dat als de corrector goed oplet, het in zijn geheel kan worden nagedrukt. Ik herinner er mij geen fouten in. Zend mij dus maar geen proeven ervan.[55]

Wat de termijn betreft: in Mei zond je bij Scheurleer (500 bij de *f* 7000-).- In Juni ontving ik van je *f* 500, voor mijn vertrek, te Amsterdam; daarom sprak ik van Juli-termijn.

De portretten van de kleine meid zijn niet geslaagd, helaas; het licht was niet goed in dat rare hoekje: heel jammer, het jongentje van Buysse heeft mijn vrouw heel aardig genomen tusschen groote bladeren van hoefkruid. Maar meestal is het een toeval als er iets gelukt, hoe men ook alles bestudeert.

Beste groeten!
t.à.v.
L.C.

380

Barbizon
Seine-et-Marne
Hôtel de la Forêt. [z.j.]

55 In 1904 verscheen een derde druk van *Psyche,* met een bandtekening van H.P. Berlage en illustraties van D.C. Calthrop.

Amice

Ik zend U hierbij een gedeelte: sommige vellen zijn echter zoo slordig nagedrukt, dat ik revizie moet hebben. Druk s.v.p. bij het afdrukken goed op het hart zorg-

vuldig toe te kijken. De rest volgt zoo spoedig mogelijk. Ik wacht echter nog proef van de 12 sonnetten *Dionyzos,* die ik gaarne als een soort Proloog wilde geven, en waarover ik U al sprak (Uit Groot-Nederland). Daar zij als het ware een voorstudie van den roman zijn, zoû het geschikt zijn ze er bij te geven. Maar als ge meent, dat het niet goed is, dan maar niet.

Heel gaarne 1 Aug. *f* 500; te Parijs, als ge kunt bij de Escompte.

t.à.v.
L.C.

Ik zend liever alles in eens, en ben over een paar dagen klaar: ik werk er iederen morgen aan in de schaduw van een rots! Het is warm maar heerlijk in het woud. Neem als Fragment wat ge wilt, b.v. De Dans der Nereïden (het hoofdstuk voór het ontwaken van *Ariadne*.) Of anders dat ontwaken zelf. Zend mij het geld s.v.p. *hierheen*: ik kom zoo weinig te Parijs: b.v. billetten van 100 fr., in aangeteekenden brief, en de rest postwisseltje.-

t.t.
L.C.

381

Barbizon
Hôtel de la Forêt [4.VIII.04]

Amice.

In goede orde ontvangen brief met 1000 fr.-; merci!

Heel goed, als ge zoo met de kleinere reprises, die overschieten, mijn boeken wilt betalen: ik ben benieuwd ze in September terug te zien.

Ik wacht de proef der Sonnetten (willen we de bladzijden ervan met romeinsche karakters nummeren I, II, III, etc.??)[56]

Onze hartelijke groeten aan de Uwen!

t.t.
L.C.

382

Barbizon [10.VIII.04]

Amice.

56 Dit is, volgens wens dus van Couperus zelf, zo ook uitgevoerd.

Ik begrijp niets van je briefkaart: heb je de proeven dan niet ontvangen en zijn ze niet terecht?? Ik verzond ze tegelijk met mijn laatste brief of briefkaart. Informeer dus dadelijk.-

In haast
t.à.v.
L.C.

383

Barbizon [13.VIII.04]

Amice
Ik ga morgen naar Parijs, 2 Rue Montesquieu, Pension Felicé, blijf daar tot 1 September. Ik zal de proeven spoedig terugzenden.

t.t.
L.C.

384

Paris [23.VIII.04]

Amice.
Wij gaan naar huis: het is dus weêr:
Villa Jules, St. Maurice Nice

t.t.
Louis Couperus

IV. September 1904-Juni 1905 (Brief 385-400)

Brief 385, van 5 September 1904, is een van die belangrijke brieven waarin de schrijver de inventaris van zijn ideeën opmaakt en voor zichzelf een programma uitstippelt. Hier gaat weer een korte financiële berekening aan gepaard. Het 'schrijfbedrijfje' van het echtpaar lijkt op een vernieuwde basis weer voor jaren verder te kunnen. Op dat ogenblik weet Couperus nog niet, dat hij betere tijden beleefd heeft, en trouwens nog steeds beleeft, dan de nabije toekomst brengen zal. De nieuwe roman - 'ik heb het idee ervan al lang in mijn hoofd' - zal voorlopig heten *Van oude Menschen,* met als ondertitel *De Dingen, die voorbij zijn*. Wij zagen, dat hem het verhaal in eerste opzet reeds kort na de dood van zijn vader door het hoofd heeft gespeeld.[57] De aangegeven ondertitel is merkwaardig: dingen die voorbij *zijn,* is iets anders dan dingen die voorbij *gaan*. Zoals hij het boek aanvankelijk 'bepeinsd' heeft, is het voor hem zonder twijfel een gesloten stuk van zijn eigen leven geweest. Ook in deze roman zit vermoedelijk meer autobiografie verwerkt dan wij weten of ooit nog zullen kunnen reconstrueren. Bij de uitwerking der motieven worden het dan, meer algemeen, 'de dingen die voorbij *gaan*', dingen derhalve zoals zij voor ieder mens gelden, en die te maken hebben met ons aller leven en ouderdom. Het specifiek persoonlijke wordt meer in het algemeen tot parabel.

Voorts spreekt hij over *Imperia,* hier voor het eerst genoemd en vermeld als nog niet voltooid. Dit 'mysteriespel van de vijf zonden' laat hij later onafgemaakt liggen, zonder dat wij weten wanneer precies hij er aan begonnen is. Pas na zijn dood is het fragment gepubliceerd, in *Proza* III.[58] De kwaliteit ervan is overigens wel van dien aard, dat het begrijpelijk is hoe hij het heeft kunnen laten sluimeren nadat de inspiratie ertoe blijkbaar op een niet nader te bepalen ogenblik onderbroken werd. *Endymion* wordt een vergelijkbaar lot deelachtig. Eerst op een omvang van circa 250 te schrijven sonnetten getaxeerd, wordt het quantum vervolgens tot ongeveer 100 gereduceerd. Tenslotte haalt het 'grapje' niet meer dan 54 gedichten.

Voorts is er dan *Heliogabalus,* de roman die Couperus in een later stadium *De Berg van Licht* zal gaan noemen. Dit boek wil hij in 1905 schrijven. Het onderwerp spookte al sinds 1895 in zijn hoofd rond, zoals blijkt uit de - vrijwel vergeten - tekst van een door Couperus zelf geschreven prospectus (ingevoegd tussen brief 405 en 406). De voorstudies voor deze roman moet Couperus gemaakt hebben terwijl hij tegelijkertijd aan *Van oude Menschen* schreef. Methodisch gesproken is dat ook niet zo'n ongelooflijke prestatie als het op het eerste gezicht lijkt. De Haagse roman lag in opzet klaar en vergde geen historische

57 Zie F.L. Bastet, *Waarde Hr. V.*, blz. 238, brief 319.
58 *Proza,* III, blz. 219 e.v.

documentatie. Had Couperus de opzet eenmaal gereed, dan hoefde hij de roman ‘alleen nog maar te schrijven’, zoals hij eens gezegd heeft. Het is bijzonder jammer, dat wij over deze schema's voor zijn boeken verder vrijwel niets weten. Wij kunnen ons voorstellen hoe Couperus, buiten de vaste schrijfuren om, in deze tijd bij voorbeeld 's avonds zich verdiepte in antieke schrijvers en werken over geschiedenis. Voor *De Berg van Licht* moesten veel historische en archeologische bronnen geraadpleegd worden. Couperus heeft dit als het ware als ontspanning kunnen doen, terwijl op dat ogenblik de werkelijke inspanning helemaal naar de Haagse roman uitging. Een vruchtbare en economische wijze van werken.

Om zijn plannen te kunnen realiseren wil Couperus een half jaar rustig in Nice blijven. Tegen Maart 1905 denkt hij dan naar Sicilië te gaan. Intussen is hij vergeten dat hij Veen op 16 Mei 1904 (brief 372) ten aanzien van *Van oude Menschen* toegezegd heeft ‘ik geef je dat nieuwe boek dan voor *ƒ* 3000,- volkomen vrij voor de volgende uitgaven’. Nu spreekt hij van *ƒ* 3000,-, maar ‘natuurlijk niet voor volledig auteursrecht’, en legt er in casu nog *ƒ* 1000,- bovenop. Dit gaat Veen te ver, en het misverstand is geboren (brief 387): als Veen zulke honoraria niet meer kan betalen voor slecht verkocht werk, houdt Couperus met schrijven in het Nederlands op, en hij zal zijn werk dan wel in het Frans publiceren!, zo meldt hij boos. - De correspondentie stagneert, twee volle maanden. Maar boos of niet, Couperus schrijft in minder dan vier maanden zijn *Van oude Menschen,* en terwijl hij de ene pen nog in de ene inktpot doopt, steekt hij de andere al in de volgende. Volgens Van Booven begon hij namelijk al in November 1904 aan *De Berg van Licht* te schrijven. Eind Januari 1905, gaat hij voor dit boek naar Rome. Of hij daarna ook naar Sicilië is doorgereisd, zoals zijn plan was, kan uit de brieven niet worden opgemaakt; waarschijnlijk heeft hij het niet gedaan, Couperus schrijft en wil doorschrijven. Eind April 1905 zijn de drie stevige delen... voltooid![59]

Couperus wil *De Berg van Licht* meteen in het Frans uitgeven. Wanneer hij het daaraan verbonden werk echter in volle omvang op zich af ziet komen, beseft hij ongetwijfeld wat hij bezig is zichzelf daarmee aan te doen en hij draait bij. Ook Veen rekent nog eens. Het resultaat is bekend: het boek wordt door Veen in diens fonds opgenomen. Voor de drie delen tezamen betaalt hij na lang marchanderen tenslotte *ƒ* 4500,-. Couperus is bereid er *Imperia* of *Endymion* aan op te offeren (brief 392). In brief 396 doet hij dan ‘de belofte, dat ik je *Imperia* en *Endymion* afsta voor niets’. Om deze dubbele belofte vervolgens te vergeten... (zie brief 452). *Imperia* wil hij nog in 1905 afmaken. Na al dit geharrewar is Couperus

59 Zie over het ontstaan van *De Berg van Licht* uitvoeriger F.L. Bastet, in De Revisor, II/1, maart, 1975, blz. 2 e.v. Daar zij nog aan toegevoegd, dat in het Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen, III, Leipzig, 1901, blz. 231-264 een uitvoerige studie, *Elagabal,* van Ludwig von Scheffler verschenen was, die Couperus waarschijnlijk gebruikt heeft. Zie ook hieronder, noot 67. Bovendien Albert Vogel, *De man met de orchidee,* Rotterdam, 1973, blz. 127.

merkbaar opgelucht Veen ‘een flinken handdruk’ te kunnen geven. En geen Franse bewerking van *De Berg van Licht* te hoeven begeleiden, zo mogen we daar wel aan toevoegen. ‘Ik ben blij, dat we het hebben geschikt; altijd je trouwe auteur!!’ Juist bij affaires als deze is het toch wel erg jammer, dat wij niet ook over de brieven van Veen aan Couperus beschikken. Wat heeft hij gedacht?

Begin Juni 1905 logeert de auteur dan weer bij zijn zuster en zwager Vlielander Hein in de Molenstraat 26 te Den Haag.

385

Villa Jules
Nice.
5.IX.IV.

Amice

In goede orde ontving ik de chèque, op de Escompte: merci, hierbij kwitantie. Thuiskomende vind ik ook met pleizier mijn boeken terug: mijn compliment aan den binder; het is keurig gedaan en de anders in een hoek verstopte deelen geuren nu op eereplaatsen!

En nu woû ik je eens over de plannen onderhouden. Van den zomer heb ik niet gewerkt, maar nu ga ik goed aan den gang: de roman zal heeten (met dubbelen titel):

Van Oude Menschen; De Dingen, die Voorbij zijn.

In het genre van *Kleine Zielen*. Ik heb het idee ervan al lang in mijn hoofd en van den zomer bepeinsd: dus is het maar te schrijven. Ik denk, dat er dit jaar wel het grootste gedeelte van geschreven zal worden, zoo niet voltooid. Dan eerst in Groot-Nederland. - Dan denk ik, volgende jaar, *Imperia* af te maken, ik denk grootte ± Psyche, maar moeilijk te zeggen: poëzie en proza te zamen: het zal misschien nogal een lijviger boek worden. Ook maak ik *Endymion* af; nu, dat wordt een bundeltje van ± 100 sonnetten: een grapje ertusschen door. Mijn groote idee voor het volgende jaar is *Heliogabalus* (ik ben erg verdiept in Romeinsche Historie); en deze roman wil ik *niet* in Groot-Nederland zetten, want wij moeten een beetje rekening houden met onze ‘fatsoenlijke’ lezers.[60] Je krijgt dus de primeur: ik zal het niet *te* erg maken en denken aan mijn Hollandsch publiek: ook zoû ik de roman wel tegelijk met de Hollandsche uitgave, in een Fransche vertaling willen geven. Daar zal ik van den winter iemand over spreken, die ik ken: de vertaalster van Méreskowsky's La Mort des Dieux.[61] Dat zijn zoo

60 Couperus herinnerde zich nog levendig de geschokte vaderlandse reacties op *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* en *De Stille Kracht,* waar Van Tricht een kleine bloemlezing van geeft in Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 186-189.

61 De catalogus van de Bibliothèque Nationale noemt twee vertalers van dit boek (‘le roman de Julien l'Apostat’): Henri Mongault en Jacques Sorrère. Het is niet duidelijk wie Couperus bedoelt. - De naam van de auteur zelf wordt zeer verschillend getranscribeerd.

de plannen. Nu wilde ik je vragen, wat met de financies: wilt ge van *Oude Menschen* dadelijk het geheele auteursrecht hebben, dan vind ik het goed. De kwitantie's vermelden *ƒ* 3000.- maar dat is natuurlijk niet voor volledig auteursrecht. Willen wij zoo rekenen:

1ste uitgave	*ƒ* 2500-
vermoedelijke latere uitgave	1500
	4000.-

en dan zoû voor deze som het boek je eigendom zijn? Ik geloof, dat is niet te veel, vergeleken bij de vroegere eischen: *ƒ* 1800 voor *iedere* nieuwe uitgave.

Vindt ge het zoo goed? Vindt ge dan voor *Imperia* goed

1ste uitgave (als Psyche)	*ƒ* 1200
eventuele herdruk	800
	2000

Voor volledige-auteursrecht ook: wat *Endymion* betreft, geef me wat ge wilt, en geef het boekje in een mooi bandje uit. De betaling in termijnen is mij altijd het liefst. Over *Heliogabalus* spreken wij dan nog later: ik begin er meê als de *Oude Menschen* klaar zijn. Wij blijven van den winter lang in Nice; alleen denken wij in Febr: of Maart voor een paar weekjes naar Sicilië te gaan, niet meer dan een uitstapje. Ik heb Italië nu noodig voor den Romeinschen roman.

Verder maar rustig thuis en werken. Na zes maanden gezwerf, is je eigen huis wel heerlijk.

En nu adio, heel veel liefs van ons beiden aan de Vrouw en steeds van harte

t.à.v.
L.C.

386

Nice [6.X.04]

In orde aangeteekenden brief ontvangen en besten dank.-

Als *Dionyzos* uitkomt, zend dan s.vp. prezentex: aan:

1. Mevrouw R. Baud-Steenstra Toussaint, ten huize van HoogEd.Gestr.Heer J.R. Couperus, Rezident van Djocjakarta, Java.
2. Jhr. J.H. Ram, Zeist.
3. Mr. B.M. Vlielander Hein, Den Haag.
4. A. Teixeira de Mattos, 9 Cheltenham Terrace, Chelsea. London.

Meer niet. - Vale!

t.à.v.
L.C.

Zet s.v.p. op prezentex: v. den schrijver.

387

Villa Jules.
Nice [z.j.]

Amice.

Je brief is niet zeer opwekkend. Ik heb er ook genoeg van en schei er meê uit. Daar ik geen lust heb mijzelve en jou te ruïneeren door werken, die niet verkocht worden, heb ik de eer je vaarwel te zeggen. Beleef nog pleizier, zoo mogelijk, *van Oude Menschen,* en laat het daarmeê gedaan zijn. Ik schrijf, of liever geef voortaan geen letter meer uit in het Hollandsch. Ik schrijf in het Hollandsch, maar laat me dadelijk vertalen in het Fransch, en ga eens mijn succes in het Fransch probeeren. Mijn Hollandsche manuscripten leg ik verzegeld weg. Na mijn dood kunnen ze er meê doen wat ze willen, meêbegraven misschien. Maar ik heb er meer dan genoeg van, van die eeuwige klachten, dat ik niet verkocht word, en mijn besluit staat vast.

Ik zal in het Fransch, met collaboratie van iemand, die ik ken,[62] wel *minstens* hier evenveel verdienen, als in Holland, met die ellendige honoraria, die je me gunt.

Et voilà.

Van harte hoop ik dat de *Oude Menschen* het mogen redresseeren.

Steeds
t.t.
L.C.

Ge zult zeker wel goed vinden de clausule, die ik op de kwitantie heb toegevoegd. Ik kan kan niet treden in *f* 3.000.- voor afstand van *alle* auteursrechten, zooals de kwitantie zoû beduiden. Ik vind echter goed *f* 2500.- te rekenen voor de Eerste Uitgave, en de laatste *f* 500 op de [normale]* voorwaarden te vinden -

388

Nice
Villa Jules.
4.I.V.

Amice

Verschillende drukte doet mij eerst heden je ons beider hartelijke gelukwenschen toekomen voor jezelve, en die je lief zijn in dat prettige huis, dat wij verleden

62 Zie noot 61.
* Niet goed leesbaar.

zomer leerden kennen.[63] Beste dank voor de brieven, die je mij schreef. Boos ben ik waarlijk niet, en ik moest onredelijk zijn om het te wezen.

Ik antwoordde niet, omdat ik niet veel te antwoorden had en brieven schrijven is toch al mijn 'fort' niet.

De '*Oude Menschen*' zijn deze maand begonnen; zij zullen denkelijk 4 à 5 nummers beslaan.

Nog eens ons beider hartelijke groeten en goede wenschen voor dit jaar.

Steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

389

Rome
Hotel du Sud
Via Lombardia [28.I.05]

Amice.

Ik heb maar *1* ex. Gr.Nederl., en sta dat liever niet af voor den drukker. Ik zou dus maar een ex: kopen, of gaat dat niet, dan zal ik je de copie zenden als ik terug ben in Nice. Ik blijf hier een groote 14 dagen, om studies te maken. De historische roman is De Berg van Licht, (Helegabalus); natuurlijk schrijf ik in Holl: maar ik hoop hem in het Eng. en Fransch vertaald te krijgen, en uit te geven als *oorspr*. werk. Wilt ge een maand daarna de roman in het Holl: hebben, goed, maar ik treed absoluut niet in zoogenaamde '*verminderde prijzen*', mocht ge het boek rekenen onder de minder verkoopbare. Ik, voor mij, heb geen oordeel, of het verkoopbaar is of niet. De smaak van het publiek blijft mij een beminnelijk raadsel. Het wordt een boek, ik zal zeggen, genre: Quo Vadis.[64] Ik geef het *niet* aan Gr.Nederl., want daar zijn de zeden van Helegabalus niet geschikt voor. Ik zal er zeker nog wel dit jaar aan schrijven. - Ziedaar wat ik er U van zeggen kan. Oordeel dus zelf.

t.à.t.
L.C.

390

Nice
Villa Jules, [z.j.]

63 De gelukwensen zijn in dit geval de gebruikelijke nieuwjaarsfelicitaties.

64 De vergelijking met deze roman van Sienkiewicz gaat wel enigszins mank. Men kan er echter uit aflezen, wat Couperus als zijn grote voorbeeld zag. Dat is dus niet alleen, en zeker niet in de eerste plaats, *L'agonie* van Jean Lombard.

Amice.

Het is zoo goed als zeker, dat mijn Romeinsche roman: *De Berg van Licht* in het Fransch vertaald zal worden, door (mij, en) de vertaalster van *La Mort des Dieux*

van Meriskowsky: een heele energieke vrouw, die zeer veel voelt voor het plan, en met wie ik deze zomer zoû samen werken, en geheel op zich neemt de bemoeiingen met de uitgevers. Zij heeft invloed en vele relaties; het zal dus wel lukken. Zij zoû gaarne den roman in het Fransch geven van dit najaar: het zal dus 'werken' zijn van den zomer.

Wilt gij daarom den Hollandschen roman hebben, dan heb ik hier natuurlijk geen bezwaar tegen. Het zijn drie deelen (ieder deel 100 bl. manuscript); dus 1/3 grooter dan het gewone type van 'grooten roman', die twee deelen telt.

In Groot-Nederland zal niet meer komen, dan hoogstens eén of twee fragmenten: het boek is èn te lang, en niet geschikt voor 'de huiskamer'. Wilt ge er dus, *voor de eerste uitgave,* voor geven *f* 4500- (gewoon berekend naar het honorarium van *f* 3000- voor twee deelen) dan is het het Uwe. Ik ben expres drie weken in Rome geweest, om enkele naspeuringen. Ik vertelde U reeds dat het is de roman van Helegabalus.

Nog dit: het eerste deel zoû bijna als apart boek kunnen gegeven worden: het is Helegabalus te Emessa tot zijn uitroeping tot keizer. Kunt ge dus misschien iets arrangeeren, dat het eerste deel apart verkrijgbaar zoû zijn, dan zoû dit misschien voordeelig zijn. Ik weet het niet. Het is alleen een suppositie. Maar het eerste deel *is* een afgerond geheel. (100 bl.) en *bijna* geschikt voor de huiskamer: de andere deelen *niet*.

Ik hoor gaarne gauw Uw beslissing, daar ik Uw opinie zoû willen weten voór ik definitief met Fransche uitgevers onderhandel. Geloof mij, steeds gaarne

t.à.v.
L.C.

391

Nice. [31.III.05]

Amice.

Zoudt ge mij s.v.p. eens kunnen zenden kritiek de Meester (ik geloof over *Dionyzos*) in N.Rotterd.C. - en *Nieuwe Gids,* kritiek van Kloos.[65]

Van Nouhuys schreef mij er over; ik zoû ze wel eens willen lezen; ik ben hier zoo heelemaal verstoken van de uitingen onzer beminde kritiek!! Ik hoop spoedig antwoord van U te krijgen op de millioenenbrief.

t.à.t.
L.C.

65 De Meester schreef in de N.R.C. van 28 februari 1905 over *Dionyzos* en *Extaze,* derde druk. Kloos' recensie in de Nieuwe Gids van maart 1905 blz. 390-397 werd herdrukt in *Letterkundige Inzichten en Vergezichten* I (*Nieuwere Lit.gesch.*, VI, Amsterdam, 1916, blz. 55-62). Aldaar ook, blz. 62: 'De bezwaren van Dr. Boeken tegen enkele onderdeden, o.a. Ariadne (Weekblad "De Amsterdammer", 5 Febr.) deel ik niet, al had Silenus misschien nog wat levendiger, grappiger kunnen zijn.'

392

Nice
Villa Jules. [z.j.]

Amice.

Het doet mij leed uit je brief te vernemen, dat de verkoop van de laatste boeken niet aan de verwachting beantwoordde; toch meen ik, dat de *Drempels* het wat hebben opgehaald, want toen ik in Amsterdam was, (als ik mij wel herinner) was de winst daarop nog nihil. *Dionyzos* moet je maar beschouwen als op den koop toe gegeven van onze groote transactie, wat toch ook werkelijk het geval was. Ik verlang intusschen niets liever, dan dat je met mij zaken maakt en goede ook, geen twijfelachtige, en daarom ben ik bereid, later, met werken als *Imperia* of *Endymion* concessies te doen, en - zoo je ze wilt uitgeven - je te zeggen: geef mij ervoor, wat je wilt en wat je kunt geven: zelfs al zoû het *niets* zijn, om weêr het verlies in evenwicht te brengen. Ik denk toch wel, dat *Imperia* - uitgegeven *zonder* honorarium aan den schrijver - geen verlies voor je zoû zijn... Maar met *De Berg van Licht* is dat anders. Het is een groote, historische roman, die vrij veel studie en veel arbeid vertegenwoordigt, ik denk *leesbaar* en *verkoopbaar* (al is het niet voor de huiskamer) en waarvoor ik je niet anders dan een normale prijs vraag: *ƒ* 4500.-voor drie deelen, waar je mij *ƒ* 3000 geeft voor twee deelen. (Primeur; alleen een paar fragmenten 40 à 50 bl. copie voor *Gr.-Nederland* voorbehouden). En ik kan waarlijk mij op deze prijs niet laten dingen, noch *ƒ* 1200- zoo als je deed, noch wat ook maar. Je moet begrijpen, beste vriend, dat zoowel mijn trots als mijn waardigheid daar tegenop komen. Ik verminder *niet* en *nooit* de normale prijs van mijn groote prozaromans. Dat staat *vast,* ook al zoû ik het boek *niet* uitgeven en in een lade wegsluiten. Kàn je mij die prijs er niet voor geven, omdat je er geen winst uit zoû halen, na betaling van dit honorarium, dan spijt het mij meer dan ik zeggen kan, maar dan nemen we afscheid van elkander, zonder boosheid en zonder rancune. Ik ben zeker ontstemd geweest na je voorlaatsten brief in November, waar je mij - na twee maanden wachtens - op een wat al te ronde toon (misschien) 'waarheden' zeide, die een auteur zelfs in bloemrijker stijl nooit aangenaam vindt te vernemen. Ik ben nu niet meer daarover ontstemd, en ken je genoeg om te weten, dat je niet bedoelde om mij te krenken, dat alleen de teleurstelling van den handelsman je op dat oogenblik wat harde woorden gebruiken deed. Enfin, 'zand daarover': ik ben daar heusch niet meer om '*boos*', ook al ben ik er wel langen tijd ontstemd over geweest.

Wij zullen het daar dus niet meer over hebben. Maar ik herhaal, amice, dat je begrijpen moet, dat ik mij niet laat afdingen, waar ik niets buitensporigs vroeg: *ƒ* 4500 voor 3 deelen, 1ste uitgave primeur.

Zeker kan je het eerste deel als een afgerond geheel, *apart* in het licht geven: dat wordt dan natuurlijk een dun boekje: Ik heb er niets tegen als je *eerst* zou willen geven *De Berg van Licht,* en dan de *Oude Menschen,* maar is het raadzaam? Hierbij brieven van mijne vertaalster, met wie ik van den zomer in Lido (Venetië) ga werken. Zij heeft veel reputatie, en *La Mort des Dieux* is een groot succes geweest. Ik denk *niet,* dat in November* de Fr: publicatie verschijnen zal, vooral

* Doorgestreept: Sept.

niet, als ze eerst een revue-publicatie wil geven. Er is een massa arbeid aan, ook voor mij, die het haar woord voor woord moet vertalen: zij geeft er dan den litterairen vorm aan. Ze is een begaafde, energieke, enthouziaste vrouw, en ik denk, dat het plan wel lukken zal. Zend mij s.v.p. de brieven terug.

Zie daar, bestte vriend, alles wat ik U melden kan. Ik *kan* waarlijk niet, en nog meer om moreele dan om materieele redenen, een pas terug gaan, waar mijne eischen normaal zijn en niets buitensporigs bevatten. Ik ben bereid, later, met andere werken dan proza-romans concessies te doen, zoo groote als gij maar wilt. En ik hoop van harte, dat gij - na nog *eens* berekend te hebben - met mij zult kunnen meêgaan; wat mij betreft: ik kan *niets* aan mijn eischen veranderen.

Van harte de poot, en steeds als altijd
In oude vriendschap,
Hij, die niet anders wenscht, dan je eigenste auteur te blijven!

L.C.

393

Nice. [z.j.]

Ik ontving niet de N.R.Courant en de *Nieuwe Gids,* waar ik je om vroeg[66]... Misschien kon je ze niet krijgen?? Het doet er ook niet veel toe; Nouhuys schreef er over, en dat maakte mij even nieuwsgierig. Doe maar geen moeite meer.

Amice.

Tot mijn leedwezen kan ik - om de redenen, die ik reeds in mijn vorigen brief je mededeelde - niet ingaan op je voorstel. Ik kan niet anders dan mijn normale prijzen behouden: *f* 1500.- per deel, voor eene zoo-genoemde primeur-uitgave. Het doet mij dus zeer leed, maar het is mij onmogelijk *f* 3900.- aan te nemen, voor de eerste uitgave. Het is zeer moeilijk voor jezelve, dat begrijp ik, mij meer te geven, dan je geven kunt - maar, voor mij, is het ook *ondoenlijk* het honorarium, dat ik eenmaal ontving, los te laten, omdat er een paar boeken minder goed zijn verkocht.

Ik hoop dus van harte, dat een laatste berekening je nog optimistiesch moge stemmen en dat wij het nog eens worden. Den roman hoop ik deze maand af te krijgen. Ik werk er aan met ijver en met pleizier. Het worden drie flinke deelen. Ik zoû voor Groot-Nederland niet meer willen voorbehouden dan ± 40 à 50 bl. druk; fragmenten. Dat is eerder een reclame, dan een afbreuk, vermoed ik. Misschien zoû je drie aparte deelen kunnen geven, en apart verkoopbaar. Het eerste deel is apart te lezen, en wellicht voor grooter publiek. Toch zoû het mij ver-

66 Zie brief 391.

wonderen, als dit boek *niet* verkocht wordt. Ik herhaal, dat ik later gaarne bereid ben tot een concessie; maar dat moet blijven een *uitzondering* om het evenwicht van winst en verlies weêr te herstellen. Nooit kan ik *als vaste regel* minder stellen dan *f* 1500.- per deel. Voor een roman *2 dln* in tijdschrift verschenen kunnen wij *f* 2500, rekenen: over de kleinere verhalen kunnen wij altijd delibereeren.

Het spijt mij, waarlijk, amice, maar ik *kan* niet anders schrijven.

T.a.v.
L.C.

394

Nice
Villa Jules.
27.IV.V.

Amice.

De *Berg van Licht* is af, dat wil zeggen, ik zal er nog den geheelen zomer aan moeten werken en overwerken, maar dat gebeurt al overschrijvende. En daarom kom ik nog eens hooren, wat je denkt van mijn laatsten brief. Dat je mij niet dadelijk hebt geantwoord, beschouw ik als een goed teeken, en ik hoop van harte, dat je na beraad en berekening, aan mijn niet anders dan normale eischen zult kunnen toegeven. Het zoû mij heusch verwonderen als je van deze drie deelen geen pleizier zoudt hebben. Ik las er veel van voor in intieme kring: men vindt het nu niet 'zoo erg shocking', door de heel ernstige wijze, waarop ik de zeden van den tijd heb behandeld. Ikzelve geloof, dat dit boek een van mijn belangrijkste werken zal blijven. Maar laat me nu niet mijzelven al te veel opkammen; dat te doen ligt ook niet in mijn natuur. Meld mij nu maar dat je heenstapt over die laatste *f* 600.- en goeden moed hebt.

Ik zoû het allemachtig beroerd vinden naar een ander te moeten 'overloopen', maar je begrijpt, na mijn zeer gedecideerde ideeën in deze zaak, zoû ik niet anders kunnen doen, in geval je waarlijk mijn traktement ging verminderen! Laten we dus hopen, dat de zaak zich schikt: ik herhaal, met *kleinere werken* ben ik bereid tot concessies.

Mocht je dus over te halen zijn, zoû ik dan van af Mei maandelijks *f* 500.- kunnen hebben? Zoû je het werk willen uitgeven in het najaar? St.-Nicolaascadeau is het niet... ik vind ook, dat een boek verzwolgen wordt door die St.-Nicolaas-rommel, maar daar ik klaar zal zijn, kan je het geven vóor de *Oude Menschen* als je wilt. Drie aparte deelen?? Het wordt anders een onhandelbaar formaat. Je zal zien, het Eerste Deel is een mooi boekje *apart*. Zoû je willen portretten van de keizers (naar beelden) die in den roman voorkomen, als iets van illustratie?? Ik heb die fotografieën ervan expres ervoor gekocht. Zie daar wat ik te vragen had.

Dat *Dionyzos* zoo slecht verkocht wordt is nieuw: ik hoor en lees er niets dan goeds over, en krijg er tal van enthouziaste brieven over!! Ook de kritiek (die je

me nooit meer zendt; ik krijg wel eens wat te hooi en te gras) is goed... Enfin, de wereld is nu eenmaal niet logisch.

Met een hartelijken handdruk en goede hoop, dat de zaak zich schikt

t.à.v.
L.C.

395

Nice,
Villa Jules. [V.05]

Amice.

Het zoû mij aangenaam zijn spoedig je beslissing te vernemen, daar ik er op wacht om met mijn vertaalster en de Fransche uitgevers te onderhandelen. Neem me dus niet kwalijk dat ik er nog eens op aandring, dat je mij gauw antwoordt; verleden in November liet je mij ± 2 maanden wachten, om mij toen mede te deelen, dat je niet in mijn voorstellen treden kon.

Mijn vertaalster wil de vertaling in September klaar hebben en je begrijpt, ik kan dus niet lang denken: er moet in dien tijd veel onderhandeld en gewerkt worden. Beste groeten en

t.t.
Louis Couperus.

396

Nice. [V.05]

Amice.

Eindelijk vind ik een moment je te schrijven. Goed, wij zullen het dan zoo vaststellen. Maar daar het een kwestie van principe bij mij is, had ik gaarne het contract opgemaakt, *alleen* over *De Berg van Licht*; dus *f* 4500.- voor de eerste uitgave van de drie deelen van dien roman: - nieuwe uitgave, nieuwe voorwaarden.-

Bij dezen brief doe ik je dan verder de belofte, dat ik je *Imperia* en *Endymion* afsta voor niets. Zoo blijf ik trouw aan mijn principe, ben zoo royaal als ik kan, en zoo hoop ik, dat ge niet al te ontevreden zult zijn, noch nu, noch later.

Het spijt me, dat ge geen fragment van ± 40 bl. voor Groot-Nederland wilt afstaan (dat scheelt mij ± *f* 200.) maar als ge het waarlijk niet wilt, zal ik er niet op aandringen: ge zijt hierin natuurlijk in Uw recht. Ik zend U nu een gedeelte copie. Denk er alleen aan, dat ik misschien een *voorrede* zet, die ik nog niet geschreven heb. Wilt ge nu de *Dingen* nog laten rusten? Ik dacht, dat al gezet werd. Of komt er dit niet op aan?

Ook de keizer-fotografieën zend ik spoedig. Ge moet dan maar eens zien, of ge denkt dat reproductie van die buste's iets doen zoû. Ik weet het zelf niet; oordeel dus.

Verder, wat ik je bidden mag, *geen* art-moderne band. Iets heelemaal in antieken

stijl, niet waar. Ik zoû het ontwerp er - is het zoover - wel eens van willen zien. Het spijt mij, als ik je op rente-onkosten jaag, maar ikzelf geef je toch ook *Imperia* (dat een *dik* boek wordt) totaal cadeau. Kan je het dus doen, dan had ik gaarne, *f* 500, iedere maand, deze maand te beginnen; bij Scheurleer zenden is het gemakkelijkst. Ik zal *Imperia* dit jaar afmaken: mooi uitgegeven, zal het een chique boek worden, ik meen, uiterlijk, met die afwisseling poëzie en proza: je kan er misschien een mooien vorm voor vinden: wijd uit elkaâr drukken, denk ik. Enfin, we zullen dat alles zien.

Beste vriend, soms denk ik dat je me *te* productief vind, maar ik kan er heusch niets aan doen. Ik werk veel, dat is waar, maar ik roffel *niets* af: en *al* mijn werk is met liefde gedaan. Aan dezen roman (*erg paganistiesch*!!) is heel veel zorg en studie besteed. Ik schrijf hem nu met zeer veel aandacht, al overwerkende, over. Wil je het Eerste Deel voor het najaar, dan is dat natuurlijk goed: dat heb ik zeker klaar in de copie.

Laat je gedachte eens gaan over den band, niet waar?

En nu het beste; een flinken handdruk. Ik ben blij, dat we het hebben geschikt; Altijd je trouwe auteur!!

L.C.

397

Ik kan nu niet anders dan copie bij *kleine gedeelten* zenden, want ik heb *heel veel werk* met het overschrijven en overwerken, hoor!

[18.V.05]

Amice.

Ik zend het contract vandaag terug. Wilt ge de *3* deelen nog dit jaar geven, goed; het boek is af, ik heb alleen nog veel werk om het *geheel* over te schrijven, maar ik heb den heelen zomer daarvoor!

De deelen zijn 101, 103, en 112 bl: klein-schrift (*niet* overgeschreven copie), oorspronkelijke krabbelpoot: ge weet 100 bl: is altijd mijn maatstaf voor eén deel, met de *Zielen* en andere boeken van dat formaat.

Wees dus niet bang. Ik kom misschien nog in Juni in Holland...

t.à.v.

L.C.

398

[z.j.]

Amice

Het geld in orde ontvangen. Zend voortaan *direkt* aan Scheurleer, niet waar; dat is het gemakkelijkste.

Zoudt ge willen zenden

1 Ex. *God en Goden* hierheen.
en
1 ex. *Dionyzos*. aan
Mevr. Fayan Vlielander Hein.
Wiesbaden, Bismarckring.

Steeds
t.à.v.
L.C.

399

[z.j.]

Amice!!!!!

Ik val omvèr van dat schetsje! Het is wel heel kinderlijk, maar het heeft er niets van, hoor! Beste kerel, laat je goede smaak je in den steek, dat je me zoo iets kan opzenden!! Wat Romeinsch-Grieksche(??) tempeltjes, met wat sterretjes erboven! Neen, hoor! Ik wil iets *heel* moois. Dit had ik zelf nog beter kunnen teekenen. Heelemaal liever geen *tempel*motief. Mijn tempel daarenboven is te Emessa, de bouworde is Syriesch-Perziesch (in het genre van het paleis van Artaxerxes-Mnemon) dat men nog in het Louvre te Parijs bestudeeren kan.

Misschien heb ik nog te weinig gezonden, opdat de teekenaar (neem *niet* deze!) zich een idee zou kunnen vormen.

Symbolen van de Godsdienst der Zon zouden beter zijn. Maar daar moet je iemand voor vinden, die zoowel teekenaar* is als iemand van intelligentie.

Ik kom 5 Juni in Den Haag, Molenstraat. We zullen nog wel eens zien. Iets *heel* moois hoor; of niets.

Ik vind de band van Theo Neuhuys zoo mooi (kleine Zielen); zoû die niet wat kunnen?

De titel is *De Berg van Licht* (*Geen* ondertitel Helegabalus.)

Helegabalus of Helegabalos is de Syrische oorspronkelijke naam van den god, die zich incarneerde in zijn hoogepriester. Heliogabalus is vergriekscht. Ik neem den oorspronkelijken naam.

Ik schrijf geregeld over.

1 October zal je het geheele boek in copie *bezitten*: eerder kan het niet. Je kan dus 1 Oct. of 1 Nov. het Eerste Deel uitgeven; en spoedig daarop de beide anderen. Wel, het eerste deel *kàn* nog voor St. Nicolaas dienen. Maar de twee anderen niet, hoor. Ik denk nog over de voorrede.

Ik breng de keizerportretten meê, dan kan je zien en oordeelen.

Misschien, dat als Toorop zich een beetje wilde inwerken in de idee van het boek, hij iets moois zoû kunnen doen. Ik weet het niet. *Dit,* in elk geval, vind ik *niets*.

Addio!

* Doorgestreept: auteur en.

t.t.
L.C.

400

Nice [29.V.05]

Amice.
Ik ben 5 Juni in Den Haag, Molenstraat.
Laat dus proeven etc. daarheen zenden.
Hoop U spoedig eens te zien, ik blijf Juni in Holland.

t.à.v.
L.C.

Zend heden copie *Berg van Licht*

V. Juni 1905-Mei 1906 (Brief 401-426)

De veelbereisde, cosmopolitische auteur gaat in Den Haag eenvoudig naar de tandarts en zit begin Juli zo mogelijk nog eenvoudiger in Putten op de Veluwe. Daarna logeert hij in Hilversum en vervolgens weer in Putten. Uit deze periode dateert aanwijsbaar - in werkelijkheid moet het begin misschien al eerder geplaats worden - een briefwisseling met Dr. L.S.A.M. von Römer. Deze Amsterdamse arts heeft een jaar eerder dan juist een brochure gepubliceerd, die veel stof heeft doen opwaaien: *Ongekend Leed,* met als ondertitel 'de physiologische ontwikkeling der geslachten in verband met de homosexualiteit'. Dit boekje, waarin een rede is afgedrukt die Von Römer in 1904 driemaal gehouden heeft en waarin ook een aantal reacties voorkomen op het geruchtmakende en aangevochten onderwerp - met als curieus hoogtepunt een petitie aan de Minister van Binnenlandse Zaken, door Von Römer na dit alles opgesteld en verzonden - heeft Couperus zonder enige twijfel gelezen. Von Römers warm pleidooi voor een meer menselijke houding van zijn landgenoten ten opzichte van sexuele varianten die doorgaans werden afgedaan met 'de zonde van Sodom', een term die de minister zelf hanteerde, heeft hem zeker een hart onder de riem gestoken. Als Couperus later aankondigt zelf ook een brochure over het hachelijke onderwerp te overwegen (brief 422), mogen wij die voor hem ongewone strijdlust waarschijnlijk wel verklaren als het voornemen Von Römer in diens strijd bij te vallen en na te volgen. Het is er overigens niet van gekomen, daar de Nederlandse kritiek over *De Berg van Licht* niet heel veel bijzonders in het midden heeft gebracht.

Von Römer is kennelijk op de hoogte van het ontstaan van *De Berg van Licht*. Dit doet vermoeden, dat het Couperus is geweest, die het contact tot stand heeft gebracht.[67] Dat Couperus langzamerhand werkelijk over allerlei levensproblemen heen is gegroeid, blijkt uit zijn rustige, niet bezorgde mededeling, dat uitgerekend deze Von Römer 'verlangt een studie over mij te schrijven', iets waartegen de auteur blijkbaar geen enkel bezwaar aantekent. Intussen gaat Couperus naarstig voort met het overschrijven van het manuscript: in Putten, of all places!, wat de wellustige en losbandige Syrische keizer zeker nooit had durven dromen.

Eind Augustus keert Couperus via Den Haag, Gent - een bezoek aan Cyriel Buysse - en vervolgens Parijs terug naar zijn penaten in Nice. Daar wordt hij in het najaar geplaagd door drukproeven van *Van oude Menschen* en *De Berg van Licht* tegelijk. De brieven krijgen een geprikkelde toon.

67 Van Tricht, *Verkenning,* blz. 134, refereerde als eerste aan het door Magnus Hirschfeld van 1899 af geredigeerde tijdschrift Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen: 'in 1901 verscheen daarin een studie over Helegabalus, waardoor zijn aandacht voor de hoofdpersoon van *De Berg van Licht* versterkt kan zijn, maar zeker is, dat hij na het verschijnen van L.S.A.M. von Römer's *Die androgynische Idee des Lebens* in jaargang V met de schrijver in briefwisseling trad en hem opzocht'. Zie jaargang V, 2, Leipzig, 1903, blz. 707-940, met 87 afbeeldingen naar in hoofdzaak antieke kunstwerken.

Volgens Van Booven heeft hij in de winter van 1905-1906 veel last gehad van zijn zenuwen en van influenza. Reeds de hele herfst door zijn er irritaties. Het zettersdrama, dat zich tijdens de productie van de roman *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* heeft afgespeeld, wordt weer eens opgerakeld (*de* salon werd indertijd eigenmachtig veranderd in *het* salon: maar waarom verandert die zetter nú niet op eigen initiatief heiligschennes in heiligschenn*is*?). Over *Imperia* en *Endymion* geen woord.

Ziet Couperus toch op tegen het verschijnen van *De Berg van Licht*? Waarschijnlijk wel. Zijn schoonmoeder bij voorbeeld krijgt, voor het eerst van haar leven, niet spontaan een presentexemplaar toegezegd. Eerst wil Couperus uit zien te vinden 'of dit boek welkom is. Je begrijpt, ik zend dit boek *alleen* aan personen, van wie ik zeker weet, dat ze er belang in stellen, en niet te schichtig zijn' (brief 421): aan Dr. von Römer, om maar eens iemand te noemen. Duidelijke angst is er ook voor de literaire critiek. Zo schrijft hij in brief 422: 'Zend mij s.v.p. zoo veel mogelijk kritieken en uitscheldpartijen. Zijn ze interessant, dan schrijf ik er na een brochure, als studie hoe een roman over homosexualiteit in Holland ontvangen wordt. Geen antikritiek, maar een placide brochure! Hier in Frankrijk is het motief een motief als een ander, maar bij ons is het natuurlijk verboden waar...'. Het valt sterk op, dat Couperus zelf zijn boek in eerste instantie niet een historische roman of een zedenroman noemt. Later verandert dat.

Griep en verkoudheid tasten hem en Elisabeth zo hevig aan, dat hij zich al voorneemt de winter van 1906-1907 in Egypte door te brengen. 'Wie weet wat voor mooie Egyptische romans je dus nog van me krijgt...', schrijft hij (brief 422), aldus vooruitlopend op *Antiek Toerisme*. Maar dit boek zal pas in 1911 verschijnen, en niet bij Veen doch bij Van Holkema en Warendorf.

Drie maanden lang is hij ziekig. Tegen het voorjaar komt van Java het verlossende woord: zijn schoonmoeder is bereid *De Berg van Licht* in ontvangst te nemen. Tegelijkertijd ontvangt zij een presentexemplaar van een boek dat zij zeker wel aardiger gevonden zal hebben, al is de titel nu niet bepaald aantrekkelijk voor een oude dame: *Van oude Menschen, de Dingen die Voorbijgaan*.

Eind Mei 1906 breekt Couperus op uit Nice. Via Venetië reist hij naar Bagni di Lucca, om daar rustig de zomer door te brengen. Dit opbreken is niet alleen maar tijdelijk. Het appartement in de Villa Jules wordt opgezegd. De winter 1906-1907 wil Couperus, die voor Egypte vermoedelijk geen geld heeft, nu liever in Rome doorbrengen. Tegen de winter van 1907-1908 wil hij dan weer naar Nice terugkeren.

401

[z.j.]

Amice

Ik ben onder handen van den dentiste, en dus niet altijd vrij: het speet me, dat ik je gisteren moest telegrafeeren. Wij blijven nog eenigen tijd in Holland; denkelijk

komen wij volgende maand een paar dagen in Hilversum (om onze peetkindertjes te zien, die daar zijn.) Misschien zien we elkaâr dus daar. Het is hier nogal druk met allerlei dingen. Ik ben bezig aan de proeven der Oude Menschen.

t.à.t.
L.C.

402

[z.j.]

Amice
Jammer, dat het zoo treft, maar ik heb het heel druk met allerlei dingen! - Onder het beeld van den wagenmenner het liefst: AVRIGA (*auriga*); dat Latijnsche woord wordt in den roman gebruikt en door een noot bekend. Neen, het beeld alleen vind ik niet goed; ik prefereer beeld *met* titel. Ik broei nog op de titels, niet makkelijk te vinden.
Simons vraagt mij om *Santa-Chiara* voor zijn Wereld-Bibliotheek. Ik verwijs hem naar je. Vraag je honorarium?? Mij dunkt, dat kan wel. Ze hebben voor *Sprotje* van Antink *f* 600.- betaald (dat weet ik van V.N.[68]) Bereken dus iets. Ik ben 6-14 Juli te Putten, Huize Rustoord.

t.à.t.
L.C.

403

Putten. (Veluwe)
Rustoord. [1905]

Amice.
Ik zend je tot afdrukken het Iste deel. der *Oude Menschen*.
Ik ben tot den 14^{den} aan bovenstaand adres.

t.à.t.
L.C.

404

Hilversum
Oranje-Hôtel. [VII.05]

68 Van Nouhuys.

Amice.

Ik ontving de afdrukken der cliché's, die zeer geslaagd zijn, vind ik; ik hoop je er nog *twee* bij te kunnen zenden; een mooi portret van het jonge keizertje, en een

van zijn tante. (Zoo spoedig mogelijk). De tekst van den Prospectus zal ik opmaken, maar je moet hem overwerken; ik geef je alleen de stof, die ikzelf anders in een voorrede geplaatst zoû hebben.

Neem als fragment voor *Het Jaar*[69] het begin; de beschrijving van den tempel in den nacht, bv: van bl. 1- tot en met 6. en schei dan uit *na* de kreet: 'Bassianus...!'

Wij blijven hier tot 20 Juli, en gaan dan terug naar Putten, Rustoord; het is daar *heerlijk* op de Veluwe.

Blijf de drukproeven doorzenden naar Putten.

Ik zal stof prospectus zoo spoedig mogelijk zenden.

Steeds
t.à.t.
L.C.

Ik zend spoedig het *Slot* van deel I.

405

Hilversum
Oranje-Hôtel. [18.VII.05]

Amice.

Ik zend je:

I. het slot van het Eerste Deel.

II. De afdrukken.

Kijk eens, die bustes moeten bijna alle in het begin komen, om en bij bl: 26-27, daar waar sprake van de heeren is. Maar vindt je dat nu een leelijke verdeeling, begin dan met de grootpapa, Septimius Severus bl. 26-27, en verder verspreid de vier anderen door het Iste deel heen.

Er zijn dan 5 in deel I.
4 in deel II
(twee die je al hebt, en de twee nieuwe)
En 3 in deel III.

Ik zend je (als ik ze er niet zelve uit kan lichten) een boekje van Dr. v. Römer,[70] die zoo vriendelijk is mij toe te sturen een mooi portret van het keizertje en eén van zijn tante [om] er uit te nemen. (Het boekje netjes houden en dadelijk aan mij terug zenden, als ik ten minste je niet de portretten zonder meer zend.) Die zijn dan voor deel II.-

III. Prospectus, door mijn vrouw met mijn hulp opgemaakt; je mag er nog wat bij maken als dat noodig is. (N.B. Deze verzend ik nog niet, komt morgen denk ik, klaar).

69 Sinds 1904 verscheen bij Veen Het Jaar, met een omslag van Th. J.J. Neuhuys.

70 In 1903 verscheen van Georges Duviquet *Héliogabale,* Parijs, met een voorwoord van Remy de Gourmont en een aantal portretten van de keizer en zijn familie.

IV. Brief van Dr. v. Römer.

Hij verlangt een studie over mij te schrijven; zend hem als prezentex: *Wat je missen kunt*: ik laat dat over aan je eigen oordeel. Hij is heel aardig om ons uit zijn boek die twee bustes te laten knippen.

Ik ga nu weêr aan de proeven, en aan deel II. Denk er aan dat er ook *noten* komen achter ieder deel; ik zal die zenden langzamerhand.

20 Juli, adres Putten.

Steeds t.à.v.

L.C.

405a

Tekst van het voor L.J. Veen in 1905 geschreven prospectus.[71]

De roman van Heliogabalus, Helegabalus, Elagabalus (alle die namen hebben recht van bestaan) speelde mij reeds tien jaren lang door den geest. Van af het eerste oogenblik, dat ik de ruïnes van Rome zag. De keizerstijd van 2de en 3de eeuw na Chr. is zoo mooi te evoqueeren tusschen die ruïnes. Iedere tourist die Forum en Palatijn heeft gezien met eenige aandacht, zal het décor van de scène der aanbidding van 's keizers beeltenis (einde Eerste Deel) zich goed kunnen voorstellen... Tusschen de keizers heeft mij het meest altijd getroffen de figuur van het mooie zonnepriestertje, dat tot keizer werd uitgeroepen, omdat het Leger verliefd op hem was en omdat hij zoo mooi kon dansen. Het was een antieke ziel, zoowel van één persoon, als van een geheele Menigte, die ik me moest denken. Dat scheen mij heel interessant. Maar ik dacht telkens, gedurende al die jaren: ik ben geen érudit, een 'historische roman' te schrijven is niets voor mij... Toch liet de idee mij niet los, kwam telkens weêr terug... Ook dacht ik: het boek is niet een boek voor een Hollandsch publiek... En ik schreef het niet... Toen las ik l' Agonie van Jean Lombard (dezelfde periode). Gedurende die lectuur dacht ik: Nu schrijf ik *zeker* mijn boek niet: het *is* al geschreven en mooier dan ik het doen kan... Maar *na* de lektuur dacht ik: neen; Lombard geeft den roman van Rome in dien tijd, en *niet* den roman van het keizertje; niet de *ziel* van het priestertje, dat zoo mooi dansen kon. En zoo ben ik er toe gekomen het boek te schrijven, en die ziel te geven, zoo goed ik kon.

Bronnen waren Herodianus en Lampridius; voornamelijk Herodianus geeft een kort verhaal; Lampridius heel veel détails. Beiden keuren af, kritizeeren, veroordeelen, zonder eenige zielkundige analyse. Maar de détails van Lampridius (vermoedelijk vele waar) zijn interessant en de 'ziel' schuilt er achter. Ik vind achter de drooge opsomming van allerlei trekjes de ziel van het jonge priestertje:

71 Niet naar het - verloren? - handschrift gelezen, maar deels naar het prospectus zelf, voor zover bewaard, en deels naar een uittreksel in een courantenbespreking.

Bij mij ligt ter perse om in het Najaar 1905 te verschijnen, een Roman van **LOUIS COUPERUS** getiteld:

De Berg van Licht

DRIE DEELEN. — MET 9 ILLUSTRATIES.

Prijs per deel ingenaaid ƒ **2,50**; gebonden ƒ **2,90**

Over dezen roman schreef mij de auteur het volgende:

„De roman van Heliogabalus, Helegabalus, Elagabalus (alle die namen hebben recht van bestaan) speelde mij reeds tien jaren lang door den geest. Van af het eerste oogenblik, dat ik de ruïnes van Rome zag. De keizerstijd van 2de en 3de eeuw na Chr. is zoo mooi te evoqueeren tusschen die ruïnes. Iedere tourist die Forum en Palatijn heeft gezien met eenige aandacht, zal het décor van de scène der aanbidding van 's keizers beeltenis (einde Eerste Deel) zich goed kunnen voorstellen... Tusschen de keizers heeft mij het meest altijd getroffen de figuur van het mooie zonnepriestertje, dat tot keizer werd uitgeroepen, omdat het Leger verliefd op hem was en omdat hij zoo mooi kon dansen. Het was een antieke ziel, zoowel van één persoon, als van een geheele Menigte, die ik me moest denken. Dat scheen mij heel interessant. Maar ik dacht telkens, gedurende al die jaren: ik ben geen érudit, een „historische roman" te schrijven is niets voor mij... Toch liet de idee mij niet los, kwam telkens weêr terug... Ook dacht ik: het boek is niet een boek voor een Hollandsch publiek... En ik schreef het niet... Toen las ik l'Agonie van Jean Lombard (dezelfde periode). Gedurende die lectuur dacht ik: Nu schrijf ik *zeker* mijn boek niet: het *is* al geschreven en mooier dan ik het doen kan... Maar *na* de lektuur dacht ik: neen; Lombard geeft den roman van Rome in dien tijd, en *niet* den roman van het keizertje; niet de *ziel* van het priestertje, dat zoo mooi dansen kon. En zoo ben ik er toe gekomen het boek te schrijven, en die ziel te geven, zoo goed ik kon.

Eerste pagina van het door Couperus geschreven prospectus voor De Berg van Licht

Aziatisch (geen Romeinsche ziel) (hij was ook geen Romein); heel vroom (aan de zon), bijna dweepziek, ingewijd in de Mysteriën der Magiërs en de geheime wetenschappen der Kabbala; een vrouwelijke ziel in een bizonder schoonen mannelijken vorm, zoo dat de Magiërs in hem zagen de illuzie van de weer op aarde geïncarneerde Man-Vrouw; zoo bekoorlijk en innemend in al zijn uitingen, dat een geheel Volk, een geheel Leger van ruwe soldaten hem aanbad; geniaal in zijn danskunst, in het spreken van talen (zoodra hij Keizer was, oefende hij zijn Latijn en sprak het dadelijk zuiver); zoowel vroom in zijn godsdienst, als dol vroolijk van kinderlijke jeugd... Nog tal van schakeeringen meer, die telkens een nieuw facet laten vonkelen... Het lachte mij toe, dat alles te geven, vooral omdat ik de eerste zou zijn, die Helegabalus zoo opvatte. Niemand die over hem schreef, of hij heeft hem gelasterd, zelfs Lombard. Het jongetje was een bedorven Kind en zeker hysteriesch in zijn man-vrouwelijkheid, maar hij was niet enkel 'liederlijk' en meer niet. Hij was geniaal, en artiest in alles wat hij deed. Hij is de laatste weerschijn van de Antieke Schoonheid en de Antieke (Egyptisch-Chaldeeuwsche) Wijsheid. Wie zegt ons, dat de quintessens van zijn godsdienst niet zuiverder is dan die van het Christendom?... De Zwarte Steen is symbool (voor het volk) van de Zon, die zelve symbool is (voor den priester) van het Licht, (dat weer symbool is, voor de Magieërs en Ingewijden, van den onuitsprekelijken God). Er schuilt een diepe mystische Wetenschap achter dat alles, en vermoedelijk hebben onze latere Christelijke Eeuwen heel veel verloren, vergeten, verwaarloosd, van wat de 'heidenen' reeds zuiver, niet 'geloofden', maar 'wisten'.

Onze modernste wetenschappen, ze waren den Magieërs bekend. Helegabalus (de jonge keizer genoemd naar den God) was opgevoed in die mystische kennis.

Wat wij alleen als 'liederlijk' en 'immoreel' beschouwen, was in den Zonnedienst even natuurlijk, gewoon en lofrijk, als op dit oogenblik, voor den Roomsch-Katholiek, het opdragen van de Mis...

Dit alles is geen idealizatie van mijn hoofdpersoon; het is alleen zielkundige eerlijkheid, die recht laat wedervaren... Mijn boek is een boek voor enkelen, zonder vooroordeelen van godsdienst en vooropgestelde moraal. Zij, die vooroordeelen hebben, doen beter het niet te lezen, want ze zullen ge-ergerd worden; en waarom een roman te lezen, als het boek geen genoegen geeft, artistiek of psychologisch genoegen?'...

406

[20.VII.05]

Amice.

Ik zoû het jammer vinden als de twee nieuwe portretten niet gingen: kunt gij ze niet *eerst* laten fotografeeren, wordt het dan niet hetzelfde?? Maar ik heb geen verstand ervan: ge moet dus hierin handelen zoo als gij meent. Het zijn echter twee *mooie* portretten. Prospectus zend ik spoedig.

Ge zijt heel royaal geweest met v.R.: *alles* te geven hoefde natuurlijk niet, maar ge zult het wel niet missen en maakt hem gelukkig.

t.t.
L.C.

407

Putten
Rustoord. [21.VII.05]

Amice
Zend mij nog s.v.p.
1 ex: Wereldvrede.
1 ex: Dionyzos.
1 ex: Stille kracht.
aan bovenstaand adres s.v.p.!
De Prospectus is nog niet gereed... de vrouw werkt niet zoo heel gauw!! Ik wacht nu de andere proeven van Deel I.
Veel pleizier op de vaartocht![72]

L.C.

408

[23.VIII.05]

Amice
Zend mij nog zoo spoedig mogelijk revizie en proef: wat zijn ze weêr aan het teuten: zeker krijg ik op een goeden dag alles weêr tegelijk!!
Zend ook proef van dat prospectus, hoor, want ik moet het beslist nazien.
Hoe staat het met de zincografieën? Is er niet een ander procedé?
Ik vertrek naar Parijs, maar wanneer weet ik nog niet; zend maar hierheen, Putten.

t.à.t.
L.C.

Je ontving toch wel copie II^{de} Deel? Ik zend dezer dagen weêr copie.

72 Veen, die zijn vrouw had leren kennen tijdens Sneeker hardzeilerijen, ging waarschijnlijk weer met de boot naar de Friese meren. Zijn familie stamde uit Sneek.

409

[31.VIII.05]

Amice
Ik wilde je juist schrijven; ja, die twee portretten zoû ik maar niet er bij doen; ze geven waarlijk niets weêr en de uitdrukking, waarom ik ze had willen geven, is totaal weg! Het spijt mij, dat het je geld kost, maar waarom ook zoo vlug papier besteld etc. Ik had de reproductie toch heelemaal nog niet gezien!
Ik ga zoo straks weg, 3 dagen in den Haag (Hôtel Panier); 3 dagen bij Buysse (Afsné, Gent) van 3 tot 6 Sept; dan naar Parijs en terug naar Nice. Ik hoop te Nice te zijn ± 10 Sept, op zijn laatst 15 Sept. Liefst had ik gedurende den tusschentijd *niets,* geen proeven etc. Na 15 Sept. ben ik weêr tot je dienst. Zend mij dan ook de Onze kunsten, wil je? Naar Nice natuurlijk. Het is hier al najaar!

t.à.v.
L.C.

410

79 Rue de Miromesnil
Paris. [10.IX.05]

Amice.
Ik blijf nog eenige dagen aan dit adres. Wilt ge mij hierheen zenden proef prospectus?? De rest is zeker naar Nice; nu, dat is goed, zoodra ik thuis ben, zal ik voort maken

t.t.
L.C.

411

Nice [19.IX.05]

Amice.
Ik ben terug tusschen mijn Penaten. Ik zend je dadelijk vel 11, deel I, dat achterbleef. Het eerste deel kan nu geheel afgedrukt worden, niet waar? Moge de God Helegabalus maken, dat er geen drukfouten in blijven staan!! - De fotografieën en onderschriften zijn in orde. - Terecht!!![*]
Nu ik thuis ben, zal alles weêr geregeld gaan en zal ik voortmaken.

* Doorgestreept: ‘Ik mis vel 5 2de deel: zeker verloren gegaan in het heen en weêr zenden! Laat dus hier een proef van zenden’.

Steeds
t.à.t.
L.C.

Ik mis wel vel 7 en 8 der *afgedrukte* vellen.

Ik zal de *Oude Menschen* nog wat laten wachten, niet waar: alles kan niet tegelijk en ik heb heusch mijn heele kop noodig bij Helegabalus!

412

[28.IX.05]

Amice.
Ik zend u slot *Tweede Deel*.
Laat nu ook voortmaken met de proeven, want ik kreeg er geen meer, en heb liever zoo veel mogelijk tegelijkertijd, opdat ik geen rare dingen laat staan. Ook verwacht ik het slot Eerste Deel *afgedrukt*: niet vergeten mij dit zoo spoedig mogelijk te zenden, voór zij ingenaaid of gebonden zijn, hoor!
1 Dec. hebt gij het Derde Deel ook, eerder niet, denk ik.

Steeds
t.à.t.
L.C.

413

[30.IX.05]

Amice.
Ze vervelen me met die proeven van de Oude Menschen, waar ik *toch* op het moment mijn hoofd niet bij heb. Trouwens, vel *11* en vel *12* ontbreekt daarvan: ik heb die *niet* gekregen (misschien verloren geraakt: de post hier is heel slordig). Laat nu voortmaken met *De Berg van Licht,* want *ik* ook woû er meê gedaan hebben en er komt niets meer. Noch afgedrukte vellen (die ik *absoluut* zien moet,) noch proef. Ik ben nu bezig aan het Derde deel te copieeren.

Steeds t.à.v.
L.C.

414

Nice [2.X.05]

Amice
Nog steeds heb ik niet in mijn bezit de laatste afgedrukte vellen van Deel I. Het is vervelend, dat er zoo meê getalmd wordt, terwijl ik er telkens en telkens om vraag. Er wordt vrij goed afgedrukt, maar toch blijven er - met al mijn zorg - nog leelijke dingen staan. Het schijnt niet anders te kunnen, ook al vroeg ik 10 revizie's! Nu weêr bl. 172, regel 4 *koppen* voor *knoppen*. Dat moet met een erratum verbeterd worden, achter, want het is te dol. Misschien vind ik nog meer. Dan zullen wij een lijstje maken. Ik merk nu waarom een Fransche auteur altijd een secretaris er op na houdt!

Ik kàn een boek als dit niet heelemaal alleen doen. Enfin, dan maar mèt drukfouten.
Zend nu spoedig de laatste vellen: ik bezit ze tot en met vel 11.

t.t.
L.C.

415

Nice.
Villa Jules. [1905]

Amice.

Steeds wacht ik te vergeefs op wat ik vraag: de *afgedrukte* vellen van het *Eerste Deel,* de laatste: ik bezit ze tot en met vel *11*; de rest kwam niet in mijn bezit. Ik wil die vellen hebben om mogelijke errata aan te wijzen: zoo als ik je schreef: *knoppen* moet voor *koppen* aangewezen worden. Voor dat ik nu dat slot Eerste Deel heb, zend ik geen letter, en geen proef meer. Want het gaat mij vervelen. Het is mogelijk, dat ze weg zijn geraakt, onderweg, maar ik vraag er nu al drie malen om, zie er iederen dag naar uit, en ontvang niets. Ik maak dus ook grève, tot ik ze heb.

Merci voor de zending aan Scheurleer.

t.t.
L.C.

416

Nice [13.X.05]

Amice.

De afgedrukte vellen zijn in mijn bezit, maar ik heb nog niet het slot van het Tweede Deel in proef.

Is dit nog niet verzonden of ook verloren gegaan? De post is hier allerslordigst, dat is zoo.

Zoodra ik het heb, zal ik voortmaken, en ook zenden copie 3de deel.

t.t.
L.C.

417

[25.X.05]

Amice.

Wat duurt het weêr lang eer ik de revizie krijg van het Tweede Deel, (van af vel 6.) Waarom wordt er toch zoo geteut?

Ik zond ook een groot gedeelte Derde Deel, en hoop dat dit in Uw bezit is.

t.t.
L.C.

418

Nice [6.XI.05]

Amice.
Het is den laatsten tijd weêr grève. Ik wacht de afgedrukte vellen slot Deel II. Verder het derde deel: ik zie liever niet na, voór ik een groot gedeelte heb, en ik

zond toch bijna het geheele derde deel. Het slot volgt spoedig. - Over het algemeen ben ik niet erg tevreden over het afdrukken. Ik besteed veel zorg aan proeven en revizie, maar waarom bestaat er een corrector bij de drukkerij als hij laat staan: *heiligschennes* (wat natuurlijk een suffigheid van mij was.) In der tijd werd in een roman *overal de salon* veranderd in *het salon*... en deze keer worden er zelfs zulke fouten niet verholpen, die ieder verstandig mensch begrijpt dat schrijffouten zijn, vooral omdat elders *heiligschennis* voorkomt! Enfin, een boek schijnt niet zonder fouten te kunnen verschijnen, maar het is heel vervelend.

t.à.t.
L.C.

419

Nice [11.XI.05]

Amice.
Ik zal de afgedrukte vellen zorgvuldig nazien, en dan *Errata* opmaken, voor het derde deel. Ik vind wel, dat de corrector even een briefkaart kan schrijven als hij iets ziet: waarom is hij er anders? Ik apprecieer natuurlijk zijn eerbied, maar ik kan ook wel eens suffen en rare dingen laten staan. - Enfin, we zullen nu een lijstje maken, voor achter Deel III, tegelijk met een lijstje van de Romeinsche keizers, die genoemd worden in den roman. Dat is gemakkelijk voor den lezer.

t.t.
L.C.

420

[23.XI.05]

Amice.
Ik zend je per grande-vitesse een hoop manuscripten: *Kleine Zielen, Dionyzos, Berg van Licht* (twee deelen, het derde deel krijg je later); je hebt er altijd naar verlangd; welnu, ik hoop, dat ze nu spoedig in je bezit zijn! Het speet mij, dat ik het pakket niet kon laten frankeeren, maar dat ging niet; de kosten moesten in Holland betaald worden; had ik het geweten, dan had ik er 2, 3 postpakketten van gemaakt. Nu verzond mijn gedienstige het *ongefrankeerd*; waarvoor dus mijn excuzes!

Steeds t.à.t.
L.C.

421

[28.XI.05]

Amice
Zend s.v.p. nog prezentex: aan
F.E. Vlielander Hein, Molenstr. Den Haag.

Den Heer W. Weynaendts[73] van Resandt
Arnhem.
19 Parkstraat
Dr. L.S.A.M. v. Römer Amsterdam.

Neen, *niet* aan mijn schoonmoeder, Mevr. Baud, vóor ik weet of dit boek welkom is. Je begrijpt, ik zend dit boek *alleen* aan personen, van wie ik zeker weet, dat ze er belang in stellen, en niet te schichtig zijn. Ik zal nu voortmaken met het derde deel. Ben wat lui den laatsten tijd, maar ze zeuren ook met de proeven: ik zie liever na als ik *alles* heb.

t.t.
L.C.

422

Nice [z.j.]

Amice,

Onze huisdokter zegt steeds, als wij hem eens laten komen, en hij gaat tevreden en optimistiesch van zijn patienten weg: Continuez, mes amis, continuez! Zoo zeg ik ook, na onze hartelijke wenschen voor het geluk van de nieuwe wereldburgeres,[74] tot U beiden: continuez, continuez! Hier is het mooi weêr, stortregen, mooi weêr, stortregen... Met dat gevolg dat grippe en influenza heerschen en wij beidjes al tol betalen. Beroerde boel! Ik ben liever een week flink ziek, dan dat gezeur in je lichaam, dat je afmat en toch niet in bed of thuis doet blijven.

Ik ben overtuigd, dat je mijn arme neef Frans, die mij zoo goed met mijn Latijn hielp, geen prezentex: hebt gezonden. B.M. Vlielander Hein is papa, wien je op eigen houtje zondt: F.E. is de zoon, student, praeses van het Leidsche Corps. Maak gauw dat goed: het spijt me, dat er vergissing is geweest. Adresseer: Leiden, Rapenburg.

Het bandje, beste kerel, is niet mooi. Het is zelfs *niets,* dezen keer. Ik dacht, dat we een klein medaillon, met figuurtje auriga in goud zouden krijgen?? Ik zal nu mijn exemplaar in Rome maar laten inbinden, perkament en goud, volgens het Romeinsche model, waarin ik ook mijn klassieken heb.

Zend mij s.v.p. zoo veel mogelijk kritieken en uitscheldpartijen. Zijn ze interessant, dan schrijf ik er na een brochure, als studie hoe een roman over homosexualiteit in Holland ontvangen wordt. Geen antikritieken, maar een placide brochure! Hier in Frankrijk is het motief een motief als een ander, maar bij ons is het natuurlijk verboden waar...

73 Vreemd genoeg weet Couperus niet hoe hij de naam Wijnaendts, zoals de echtgenoot van zijn schoonzuster heette, moet spellen!

74 Op 8 december 1905 werd Carla Veen geboren. Zij zou in 1944 in Japanse krijgsgevangenschap sterven.

Tekening door R. Gockinga, geïnspireerd door De Berg van Licht

Ik wacht nu revizie derde deel, en zal die spoedig terugzenden.-

Wij denken volgenden winter niet meer hier in te huren. Zes jaren winterverblijf Nice is voor ons, vagebonden, genoeg. Zetten den boel op zolder en gaan er van door, naar Egypte. Wie weet wat voor mooie Egyptische romans je dus nog van me krijgt... als je ten minste me niet moê wordt!!

Adieu, amice, heel veel hartelijks van ons beiden aan U beiden, en moge alles goed gaan!

t.a.v.
L.C.

423

[z.j.]

Amice.

Hierbij de kwitantie geteekend terug; dank voor de geregelde toezending. Vergeef mij, dat ik niet eerder zond, maar daar ik al sedert drie maanden niet wel ben, blijft alle correspondentie etc. liggen.

Ik kan ook niet de proeven nakijken. Trouwens, haast zal er wel niet bij zijn.

t.à.v.
L.C.

424

[z.j.]

Amice.

Ik weet niet wanneer je de *Oude Menschen* wilt laten verschijnen, maar ik woû je zeggen: zend mij niet meer dan *1* ex. gebonden, ter inzage; ten minste als het boek verschijnt *na* 15 Mei. Ik breek van hier op, en wij blijven eenigen tijd reizende, en dan moet ik rekening houden met mijn bagage, en kan geen onnoodige boeken velen. Schrijf en zend intusschen *naar dit* oude *adres,* van waar men alles zal opzenden. Prezent ex: van *Oude M*.; *alleen* aan Jhr. J.H. Ram, Zeist, en Mevr. R. Baud-Steenstra Toussaint

ten huize Hoog Ed.Gestr.Heer J.R. Couperus.
Rezident te Djokjakarta
Java.

aan wie ge ook *De Berg van Licht* kunt verzenden (aan Mevr. Baud). Ook zoû ik je willen vragen mij voortaan maar niet meer *Onze Kunst* te zenden; heel belangrijk vind ik het werk niet, en het vult maar mijn *koffer*.

Geloof mij t.à.v.
L.C.

425

Nice [7.V.06]

Amice
Daar krijg ik weêr revizies van een paar vel *Oude Menschen*; waarom weet ik niet; er is niets te veranderen, en ik had al tot ‘afdrukken’ verzonden. Laat dus *afdrukken*. Ik zend die vellen maar niet terug.

t.à.v.
L.C.

426

Villa Églantine
Place de Dyon.
Nice. [z.j.]

Amice.
Ziehier mijn nieuw adres voor ± 10 dagen. Zend en adresseer hierheen. Tot nader opgave, in Italië. Van de *Oude Menschen 1* gebonden ex. s.v.p.

Steeds t.à.v.
L.C.

VI. Juni 1906-Juli 1907 (Brief 427-442)

De periode die nu aanbreekt wordt zowel door Van Booven als Van Tricht bestempeld als betrekkelijk onbekend. Zowel de brieven aan Veen, maar meer nog een kleine groep recent teruggevonden brieven en briefkaarten, gericht aan een Florentijnse familie, helpen deze lacune wat opvullen.[75] Toch blijven er problemen. Wij kunnen Couperus niet meer steeds van maand tot maand volgen, zoals dat tot nu toe toch vrijwel het geval was.

De Florentijnse familie werd gepresideerd door een sierlijk oud dametje, Maria Lodomez, dat met haar dochter Emma Garzes-Lodomez en haar kleindochter Bona Garzes eveneens te Bagni di Lucca in het Hôtel Royal Continental logeerde.[76] Couperus voelde zich tot het dametje aangetrokken, en zonder te vertellen wie hij was maakte hij nader kennis met de familie. Hij kwam, zoals gezegd, van Venetië en wilde de zomermaanden Juli en Augustus van 1906 in de koele bossen van die omgeving doorbrengen. Het hotel heeft gestalte gekregen in *Aan den Weg der Vreugde*. Daar Couperus later over Bagni di Lucca gezegd heeft dat dit oord vooral dan te waarderen viel als je er 'in de eerste vlaag van verliefdheid' was,[77] is het niet geheel uit te sluiten, dat hij hier bovendien 'Orlando' heeft leren kennen, wiens naam haast een anagram lijkt van de Aldo Ardo figuur in het zojuist genoemde boek.[78] Dit werk heeft Couperus zelf bovendien in brief 443 een

75 F.L. Bastet, De Revisor, II/1, maart, 1975, blz. 9 e.v. Van deze brieven heb ik helaas slechts door een typoscript van matige kwaliteit kennis kunnen nemen. Zij zijn dus niet naar het handschrift gelezen.

76 De hier volgende gegevens over grootmoeder, moeder en dochter zijn ontleend aan de brieven zelf, die zich in particulier bezit bevinden. Zie voorts de *Enciclopedia Italiana,* XVI, Milano, 1932, blz. 406, en de *Enciclopedia dello Spettacolo,* V, Roma, 1958, blz. 962.

77 *De Lof der Luiheid,* V, blz. 89 (*Van en over mijzelf en anderen,* I).

78 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 204, beweert: 'Couperus leerde hem te Rome kennen'. Maar wat Van Booven over Orlando en Elettra te vertellen heeft, lijkt niet te kloppen met de waarheid. In de eerste plaats is het vreemd, dat in zijn boek nergens de familie Garzes ter sprake komt, terwijl Elisabeth, in brief d.d. 16 october 1951 aan Gerda van Woudenberg te Rome, schrijft: 'Wij zagen veel onze lieve Italiaansche vrienden, Emma en haar dochter Bona Garzes, Deze brachten ons ook in kennis met Eleonora Duse, de groote actrice, die alle trappen in de Via dei Fossi 16 naar onze kamer in het pension is opgeklauterd om bij ons thee te drinken en samen met mijn man illusies te scheppen over een tempel van schoonheid aan het Nemimeer bij Rome waar dan Babel, Psyche en de Naumachie zou worden opgevoerd'. - Ook over Duse bij Van Booven geen woord. Volgens hem zijn Orlando en Elettra in 1933 reeds dood en begraven. Albert Vogel weet echter uit mondelinge gegevens, dat Elisabeth nog in 1937 of 1938 te Florence Emma Garzes heeft opgezocht. Er is alle aanleiding om te vermoeden, dat Emma model heeft gestaan, in grote lijnen, voor 'Elettra'. Waarschijnlijk moet 'Orlando' in haar omgeving gezocht worden. Hun beider vermeende vroege dood bij Van Booven is wellicht te wijten aan een speciaal verzoek van Elisabeth Couperus. Zie hierover uitvoeriger F.L. Bastet, in De Revisor, II/1, maart, 1975, 2 e.v. Een probleem blijft echter wel, dat nergens in de bewaarde Garzes-brieven enige duidelijke toespeling op een 'Orlando' te vinden is. Maar van de 72 brieven die in 1936 bekend waren - zij worden genoemd in een courantenartikel van de hand van mevrouw Bueno de Mesquita; Algemeen Handelsblad 27 october 1936 - waren er, nà het bezoek van Elisabeth aan Florence, later nog slechts 35 over. Zolang de verloren 37 brieven en briefkaarten niet teruggevonden worden, moet worden aangenomen, dat deze, waarschijnlijk door tussenkomst van Elisabeth, niet meer bestaan. - Zie over Elisabeth en 'Orlando' ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 157-158.

pendant van *Extaze* genoemd. Indien de Quaerts uit *Extaze* iets met Jhr. Ram te maken heeft, ligt het voor de hand, dat Aldo Ardo iets met 'Orlando' te maken zou kunnen hebben.[79] Te bewijzen valt dit echter niet. Wel is het op vele gronden aannemelijk, dat Emma Garzes in grote lijnen model heeft gestaan voor de literaire 'Elettra' figuur. Daar 'Elettra' als broer de fameuze 'Orlando' heeft, is het hierboven staande zeker geen zinledige constructie. Emma Garzes was de weduwe van een Italiaanse toneelspeler en theaterdirecteur, die in 1894 ten gevolge van een dreigend faillissement zelfmoord heeft gepleegd.[80] Kan 'Orlando' de voogd van de dan nog minderjarige Bona geweest zijn?[81]

Uit dit hotel schrijft Couperus aan zijn vriend Ram:[82] 'Wij blijven hier nog wat en gaan dan naar Florence, den winter in Rome. Ons plan is om in het voorjaar naar Sicilië te gaan. De Italiaansche zomer is heerlijk - ik heb hier veel gewandeld in prachtige bosschen. De maand Augustus is intusschen als geheel zwoel en wij smachten nu naar regen. Ons appartement in Nice hebben we niet meer, maar de vagebonden zullen er toch den winter na dezen komenden winter weer een eigen "tampat" nemen, maar kleiner en goedkooper om meer te kunnen wegvliegen. De meubels staan nu rustig op een zolder te wachten. Misschien zal ik even een portret van me laten maken (je weet, ik doe dat nooit gaarne), maar nu moet de wereld mij toch zien in mijn nieuw type. Gladgeschoren en met méér lokken (!!!). Twintig jaar jonger!!!' Waarop berust deze jeugd, vraagt men zich af. Is er verband met het motief verjonging-door-bevrijding dat ook *Aan den Weg der Vreugde* beheerst?

Van September 1906 treffen wij Couperus in Florence aan, waar hij na een kort verblijf in een hotel weer eens zijn intrek neemt in het pension Rochat in Palazzo Niccolini.[83] Begin December reist hij volgens plan naar Rome, en schrijft vandaar uit pension Castellani, in de Via Sistina, aan Emma Garzes o.m.: 'L' Aurore aux doigts de roses vous apporte toute notre sympathie, ainsi qu' à Madame Lodomez, et à Mademoiselle. Nous sommes très contents d' être à Rome, mais nous regrettons nos chers amis, et surtout la charmante "Etrangère", qui ne tardait pas à captiver nos coeurs!! Que le prochain printemps nous rassemble plus souvent!' De

79 Zie voor de kwestie Quaerts-Ram uitvoerig Van Tricht, *Verkenning,* blz. 80 e.v.

80 *Enciclopedia dello Spettacolo,* blz. 962: 'Di fronte all' imminente pericolo di fallimento si uccise'.

81 Emma Garzes is tante van een jonge Mario. Ook over deze ontfermt 'Orlando' zich, als hij gewond uit Derna in Taranto landt. Zie *De Jonge Held,* blz. 21 e.v. (*Van en over alles en iedereen, Van en over mijzelf en anderen,* II, I).

82 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 201. Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 173.

83 In october 1893 heeft Couperus daar voor het eerst gelogeerd (of misschien al eind september 1893).

dames wonen in Florence, Via Martelli 8.[84]

In Rome maakt Couperus kennis met de archeoloog H.M.R. Leopold, die daar sinds 1906 verblijft, getuige een briefkaart in het Pier Pander Museum waarop de beeldhouwer over hem spreekt.[85] (Leopold is een jongeman met niet veel geld en Pander zoekt voor hem een goedkoop onderdak te Athene). In Januari 1907 laat Couperus aan Leopold een exemplaar van *De Berg van Licht* zenden. De relaties over en weer zijn dan zeer hartelijk. 'In de morgenuren, na elf, ontmoetten zij elkander dikwijls op het Corso of voor het café Aragno', zo vertelt Van Booven, en hij voegt daar aan toe dat zij er 's middags na vier uur ook wel samenkwamen.[86] Maar doorlopend contact heeft Couperus met de 14 jaar jongere geleerde toch niet onderhouden. Dit neemt niet weg, dat hij zeker veel van Leopold zal hebben opgestoken in de opgravingen, ruïnes en musea.

Voor het voorjaar staat dan Sicilië op het programma (brief 434). Intussen heeft Couperus een 'nieuw romannetje' geschreven, misschien nog in het najaar van 1906. Aan dit boek, dat in 1907 als *Aan den Weg der Vreugde* in *Groot Nederland* verschijnt, heeft Couperus naar eigen zeggen met liefde gewerkt. Het manuscript schenkt hij aan Leopold.[87] Intussen zijn in dit tijdschrift in 1906 een groep I-XI genummerde sonnetten verschenen, gevolgd door de I-III genummerde sonnetten *Nachten,* de I-VI genummerde Venetiaanse sonnetten die n.b. nog uit 1896 stammen, de I-III genummerde sonnetten uit Bagni di Lucca en tenslotte in 1906 nog de XLIII-LIV genummerde *Endymion*-vervolgen. Hierop volgen in 1907 de I-X genummerde sonnetten 'aan den leerling', en 3 losse sonnetten uit Florence, gedateerd 1906. In de loop van 1907 zullen de I-VIII genummerde sonnetten *Nachten* geschreven zijn, die in 1908 in *Groot Nederland* verschenen als de laatste reeks gedichten van deze tamelijk grote groep. Dit wil zeggen, dat *Nachten* vermoedelijk geschreven is omstreeks dezelfde tijd dat Couperus, volgens brief 437, presentexemplaren van *Dionyzos* en *De Berg van Licht* laat zenden aan de jonge Luigi Siciliani, 'een Italiaansche schrijver, die Hollandsch wil leeren'. Strikt te bewijzen valt hier overigens wederom niets.[88]

84 'Étrangère' slaat vermoedelijk op de nationaliteit van de oude mevrouw Lodomez, die waarschijnlijk van Spaanse of Portugese origine was. In een der brieven van Couperus aan deze dames komt ook een Spaanse zinsnede voor: 'bacio los pies a Usted'.

85 F.L. Bastet, in De Revisor, II/1, maart, 1975, blz. 8 e.v.

86 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 201. Zie over Couperus en Leopold ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 149-151.

87 *Ibidem.* Zie over deze roman ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 146-147.

88 Luigi Siciliani (1881-1925). Hij werd geboren in Cirò (Catanzaro). Te Rome studeerde hij rechten en letteren, en voltooide beide studierichtingen in resp. 1903 en 1904. In 1907 vestigde hij zich te Milaan, waar hij het weekblad *Il Tricolore* stichtte. Als patriot en nationalist heeft hij veel gepubliceerd. In de eerste wereldoorlog diende hij als kapitein. Na de oorlog werd hij ondersecretaris van Schone Kunsten. Hij schreef in 1910 de sterk autobiografisch getinte roman *Giovanni Francica*. Voorts publiceerde hij een aantal Alexandrijns getinte gedichten. Bovendien vertaalde hij later nog erotische poëzie uit de klassieke *Anthologia Graeca*. - Mogelijk heeft de figuur van een decadente Duitser in de roman trekken van Couperus meegekregen. Zeker is dit niet.

Omstreeks half Maart is Couperus in Napels, om vandaar naar alle waarschijnlijkheid de boot heen en terug naar Sicilië te nemen. Eind Mei weer terug in Napels, reist hij vrijwel onmiddellijk door naar Florence.

Intussen stelt hij Veen de uitgave van *Aan den Weg der Vreugde* in boekvorm voor. Diezelfde week trekt hij alweer verder, naar Venetië. Daar ervaart hij wederom aan Veen te veel gevraagd te hebben met een honorarium van *f* 1500,-. Koppig en trots weigert hij echter zijn werk voor minder dan dat bedrag af te staan. Hij besluit 'dat wij voortaan maar van alle samenwerking moeten afzien' (brief 442).

In een brief aan Emma Garzes van 28 Juni 1907 deelt hij mee per 1 Juli naar Siena te gaan, tot in September. Adres voorlopig onbekend (het wordt weer een pension). 'Je m' achète un château pour l'été prochain et je vous invite!', besluit hij schertsend. Men vraagt zich naar aanleiding van deze woorden af, of hij recent soms met Emma-Elettra op een ander château heeft gelogeerd: de Quattro Torre van 'Orlando'? - Via Bologna, treffen wij het echtpaar in de loop van Juli inderdaad te Siena aan. De familie Garzes-Lodomez brengt de zomer echter in Zwitserland door.

427

Lido
Venezia
Hôtel Ortolanella [z.j.]

Amice
Hierbij het nieuwe adres, indien ge het noodig hebt.
Ik zond die revizie's maar niet terug; ze zijn zeker een vergissing; de roman kan afgedrukt worden.

t.à.v.
Louis Couperus

428

[z.j.]

Amice.
Hierachter mijn nieuw adres, in geval ge het behoeft: ik ontving de *Oude Menschen,* dat er aardig uit ziet in zijn gelen band
Ik denk hier in Bagni di Lucca Juli en Augustus te blijven.

t.v.
L.C.

Hôtel Royal Continental & Parc

429

Bagni di Lucca
Hôtel Royal Cont. et Parc. [15.VII.06]

Amice.

Ik weet waarlijk niet welk fragment U aan te raden - ook heb ik het boek niet meer hier -; kies dus zelve iets; gij zult dat even goed kunnen doen als ik.

Het A - werk is nog niet geschreven,[89] en misschien zal het ook wel niet geschreven worden.

Mijn vrouw zit rustig aan mijn zijde, en is niet in Holland geweest. Wij zijn hier heel tevreden, in een heerlijk boschrijk oord: ik maak iederen dag groote wandelingen en het is niets te warm; de avonden zijn zelfs heel frisch.

Vale!
L.C.

430

Pensione Quisisana
6 Lung'Arno della Borsa [20.IX.06]

Amice.

Doe mij het genoegen, en zend de volgende werken als prezentexempl:
aan Mr. Ch. Huguenin Dezot[90]
prof. de Français
Le Châtelaine. Genève
(die vertalen wil)
Psyche en *Dionyzos*. -
Aan Mevrouw Biberle de la Valette
Brünn. Oostenrijk.
Reisimpressies en *Dionyzos*. -
en *God en Goden*
Wilt ge met Huguenin in correspondentie treden omtrent voorwaarden??

Vele groeten!
t.à.v.
L.C.

431

89 Het is raadselachtig wat Couperus hiermee bedoelt. Indien het zou moeten slaan op de brochure waarvan in brief 422 sprake is, blijft de vreemde afkorting onverklaarbaar.

90 Over de identiteit van mr. Ch. Huguenin Dezot zijn helaas tot nu toe geen gegevens te vinden.

Pension Rochat
16 Via de'Fossi.
Florence. [23.IX.06]

Amice
Hierbij mijn nieuw adres in Florence!

Steeds t.à.v.
L.C.

432

Florence.
Pensione Rochat.
16 Via de'Fossi. [4.XII.06]

Amice.

Huguenin vroeg mij *verlof* om *Majesteit* te vertalen, niet wetende dat de vertaling bestond. Ik suggereerde hem de andere werken. Ik geloof, dat ge zeer zeker in correspondentie met hem kunt treden (of met haar...) trouwens, ik verwees hem al naar U. Wilt ge mijn belangen hierin behartigen, dan ben ik daar zeer dankbaar voor.

Ik verwijs *altijd* naar U.

Steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

433

Roma
Pension Castellani-Stelzer
Via Sistina [12.XII.06]

Amice.

Zoudt ge aan dit nieuwe adres mij willen zenden *1* exempl:

De Berg van Licht, niet gebonden; ik wilde voor mij een ex: hebben in Romeinsche perkamenten band, die ik hier laat maken.

Bij voorbaat van harte dank

en steeds gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

434

Rome
Pension Castellani-Stelzer
Via Sistina. [z.j.]

Amice.

Merci voor het ex: Berg van Licht, dit is voldoende; de binder heeft al meer ingenaaide boeken zeer goed voor mij gebonden. Wanneer mijn nieuwe romannetje in *Gr.N.* verschijnt, weet ik nog niet; ik laat eerst de plaats aan onze jeugdige vaste-medewerkers, en verschijn alleen bij gebrek aan goede copie.

Wij blijven een paar maanden hier, en gaan dan naar Sicilië, dat ik nog niet ken.

Steeds yours
L.C.

435

Rome
Pension Castellani
Via Sistina. [z.j.]

Amice
Merci voor je wenschen, en van harte de onze voor U en allen die U lief zijn! Ik had gaarne een oningenaaid ex: van den Berg v. Licht, om te laten inbinden. En wees dan ook zoo vriendelijk een *Berg. v.L.* te zenden aan
Dr. H.M.R. *Leopold*
Via Clementi 58 int. 5.
Rome.

Steeds gaarne
t.t.
L.C.

436

Rome.
Pension Castellani
Via Sistina. [z.j.]

Amice.
Van een uitstapje terugkomende vind ik een heele achterstallige correspondentie... Vooreerst onze zeer hartelijke deelneming in het verdriet, dat U beiden getroffen heeft: het deed mij leed deze niet eerder betuigd te hebben, maar mijne brieven zijn blijven liggen.-
Ik sluit hierbij een epistel, met een verzoek, wat je raad is, om hier op te doen; in alle gevalle geef ik je carte-blanche, mocht je er iets in vinden.

Intusschen steeds
t.à.v.
Louis Couperus.

437

Rome [7.III.07]

Amice
Ik vind het uitstekend, en als ge dit wilt voorstellen, zal ik je bemiddeling zeer op prijs stellen, want ik, voor mij, vind die dingen altijd beroerd. - Verder dit verzoek:

zend s.v.p. presentexempl.: van *Dionyzos* en *Berg van Licht* beide gebonden aan Luigi Siciliani.[91]

[Mario de' fiori 72 p. 2°][*] Roma.

Dat is een Italiaansche schrijver, die Hollandsch wil leeren. Ik ga over ± 10 dagen naar Napels: zendt mij brieven etc. *na 10 Maart* Napels, poste restante.

Steeds gaarne t.à.v.

L.C.

91 Zie noot 88.

* Adres - een zijstraat van de Via Condotti - toegevoegd in ander handschrift.

438

Napels.
Pension di Maio-Mayer
Via Chiatamone. [18.III.07]

Amice.
Hierbij het nieuwe adres! In zake vertalingen vind ik alles goed, wat ge voorstelt en voor mij doen wilt.
En blijf steeds dankbaar

t.à.t.
L.C.

439

Napels. [23.V.07]

Amice!
Ik meld je verandering van adres:
Florence,
Pension Rochat
16 Via dei Fossi.
Van harte beste groeten!

t.t.
Louis C.

440

Florence
Pension Rochat
16 Via dei Fossi. [23.V.07]

Amice.
Ik hoorde nog niets van je over de vertalingkwestie, waarover ik schreef: ontving je mijn brief??
Ik zoû gaarne dit jaar nog willen uitgeven mijn kleinen roman van *Groot-Nederland: Aan den Weg der Vreugde*: anders stapelt de boel zich zoo op. Het is een werk van eén deel: willen we dus *ƒ* 1500.- zeggen.
Misschien wil je tot het najaar wachten, maar ik wachtte liever niet langer. Ik hoop van harte, dat het goed met allen gaat: onze beste groeten, ook aan je vrouw!

t.à.v.

L.C.

441

Lido Venezia
Hôtel Ortolanella [4.VI.07]

Amice.
Gaarne wacht ik aan dit nieuwe adres Uw antwoord af.

t.à.v.
Louis Couperus.

442

Lido (Venezia)
Hôtel Ortolanella.
7.VI.VII

Amice.
Tot mijn leedwezen is het mij onmogelijk je voorwaarde aan te nemen, zoodat wij voortaan maar van alle samenwerking moeten afzien.
Het doet mij zeker leed, dat mijn laatste werken je finantieel nadeel hebben bezorgd, hoewel ik mij niet verklaar, dat je, niettegenstaande dit feit de laatste jaren toch bereid was mij de gewone honoraria uit te betalen, en je zelfs een groote onmiddellijke opoffering getroostte, om eigenaar te worden van mijn geheele 'Oeuvre'.
Maar daar ik geen man-van-zaken ben, leg ik mij neêr bij de feiten, en betuig je nogmaals mijn groot leedwezen, dat wij, na zoo vele jaren samenwerking, van elkander afscheid moeten nemen.
Ik doe het met een hartelijken handdruk, zonder rancune over zaken, die zeker ons beider schuld niet zijn.

Steeds gaarne
t.t.
Louis Couperus.

VII. Augustus 1907-November 1908 (Brief 443-452)

Begin Augustus 1907 komt Couperus in Siena wat tot rust en bezinning. Hij ontdekt, dat hij in vergelijking met anderen bij Veen steeds hoge honoraria heeft genoten. In een bittere boutade (brief 443) besluit hij het schrijven er aan te geven, omdat de critiek hem slecht behandelt en het publiek zijn werk niet meer koopt. Voetstoots accepteert hij nu de som die Veen hem voor *Aan den Weg der Vreugde* biedt. In het voltooien van *Imperia* en *Endymion* heeft hij onder deze omstandigheden duidelijk volstrekt geen zin meer. Hij wenst geheel en al met schrijven op te houden. Maar dat is voor iemand die eerder in een vertrouwelijke bui gezegd heeft 'ik schrijf, schrijf, schrijf maar. Wat wil je, het is het eenige wat ik kan' een gevaarlijk besluit. Waar hij dan wel van denkt te leven meldt hij niet. De erfenis van zijn vader kan daartoe bepaald niet toereikend geweest zijn.

Voor de winter vestigt hij zich weer te Florence in het pension Rochat. Uit een brief aan Maria Lodomez, die op dat ogenblik in het Grand Hotel te Livorno verblijft, blijkt, dat nog andere zorgen hem begin September 1907 kwellen: Elisabeth ligt in het ziekenhuis. Maar: 'Ma chère reconvalescente s'est levée hier et samedi elle rentrera à la pension! Elle compte les heures! Nous espérons bientôt vous revoir, n'est-ce pas?'. Wat Elisabeth, die zes jaar later in München een gevaarlijke operatie zal ondergaan, gemankeerd heeft, is onbekend.

Een korte tijd kan Couperus het financieel nog wel uitzingen, maar dan moet er toch iets gebeuren. Over de maanden October 1907 tot Maart 1908 hebben wij helaas nauwelijks gegevens. Al die tijd heeft Couperus zo te zien als adres het pension Rochat te Florence. In April 1908 keert hij terug naar Nice. Het echtpaar heeft besloten daar zelf een pension te openen. Volgens Van Booven doet Couperus het 'om met allerlei typen in aanraking te komen'. De waarheid is, dat er geld verdiend moet worden.[92] Aan Emma Garzes schrijft hij op 21 April 1908: 'Nous avons déjà vu des appartements; demain nous irons voir une villa avec beau jardin, paraît-il! Je vous tiendrai au courant. Mon frère et sa femme, un peu dépaysés en Europe, sont cependant très gentils, très simples malgré la grandeur (déchue) d'autrefois. Ils habiteront peut-être avec nous. Il nous faudra une très grande habitation, vous comprenez! Nous avons tous les deux le coeur déchiré, d'avoir quitté votre chère Italie. Quand j'y pense, je pleurniche'.

Het nieuwe adres te Nice wordt tenslotte 8 Avenue Beaulieu, maar Veen ontvangt het pas begin Augustus 1908 (brief 448). In Juni verblijft Couperus te Viareggio, vanwaar hij op een ansicht aan Maria Lodomez - die dan opnieuw in Hôtel Continental te Bagni di Lucca verblijft, wellicht zonder Emma - schrijft: 'je vous écris ma première cartolina! Nous sommes très contents à Viareggio et la plage est encore très animée. Nous avons pris una capanna et nous prenons

92 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 188. Zie over dit pension Vogel, *Man m. orch.,* blz. 130.

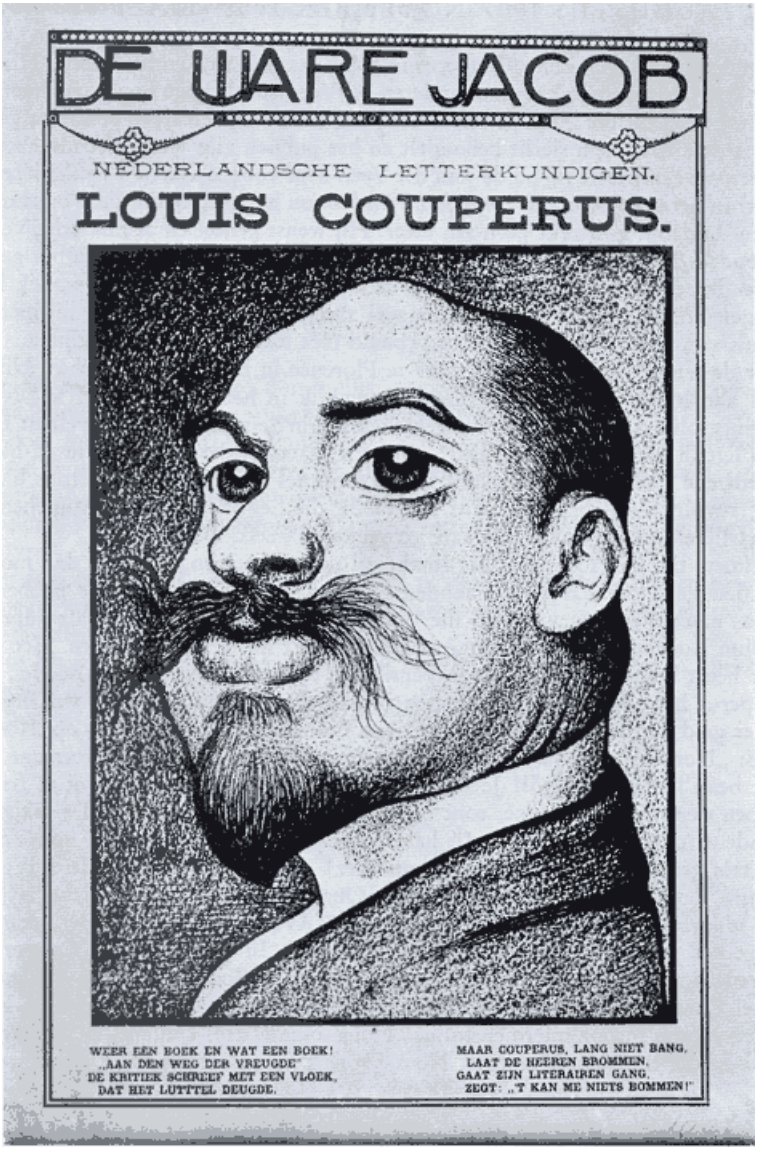
DE WARE JACOB
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDIGEN.
LOUIS COUPERUS.
WEER EEN BOEK EN WAT EEN BOEK!
„AAN DEN WEG DER VREUGDE"
DE KRITIEK SCHREEF MET EEN VLOEK,
DAT HET LUTTTEL DEUGDE.
MAAR COUPERUS, LANG NIET BANG,
LAAT DE HEEREN BROMMEN,
GAAT ZIJN LITERAIREN GANG,
ZEGT: „'T KAN ME NIETS BOMMEN!"

Caricatuur van Couperus uit 1907, gebaseerd op het portret door H.J. Haverman uit 1897

notre sieste dans le sable! C'est une volupté!'. Viareggio is in die dagen een mondaine badplaats, waar ook Rilke een paar jaar eerder gelogeerd heeft, die ons een precieze beschrijving van zulk een strandhut heeft nagelaten.[93]

Terug in Nice, waar hij tijdelijk weer in Villa Jules verblijft, slaakt hij een maand later aan Emma de verzuchting: 'Comme toujours nous étions si contents de recevoir de vos nouvelles; vos chères lettres nous prouvent que là bas - en Italie - nous avons des amitiés très précieuses, et cela nous console un peu beaucoup dans les jours de tristesses, des jours de noir à l' âme, qui se comptent bien souvent, malgré le soleil radieux'. Ook verder is het een zwartgallige brief, slechts opgelicht door de hoop, dat Emma vroeg of laat naar Nice zal komen. Smeekbeden in deze richting blijven echter vergeefs, ook na 1 October, als de gasten heten toe te stromen (zie echter wat die vermeende toeloop betreft brief 451!).

Voor Veen heeft Couperus niets meer dan zijn in *Groot Nederland* verschenen vertaling van Angelopoulos' tragedie *Aristodemos*. De publicatie van het onvoltooide *Imperia* raadt hij af (brief 450). De brieven aan zijn uitgever, in deze tijd, zijn kort en schaars. Er valt over en weer in dit stadium niet veel te zeggen.

Om gasten in het pension te lokken plaatst Couperus een advertentie in de New York Herald, wat hem half November een familie van 3 Russen oplevert, zoals uit een brief van 7 November 1908 aan Emma Garzes blijkt. Daarna echter vertoont de correspondentie met de Italiaanse dames een lacune van 8 maanden. Die met Veen stokt zelfs een klein jaar. Er is nauwelijks iets van bekend, hoe het Couperus de eerste helft van 1909 is vergaan.

443

Siena
Pension Chiusarelli
4.VIII.VII

Amice

Na onze laatste briefwisseling heb ik mij tot Van Nouhuys gewend om zijn raad in te winnen, en hem te vragen of ik waarlijk te hooge honoraria eischte. Hij antwoordde mij zeer uitvoerig. Hij meende, dat je altijd genereus met mij gehandeld had en voegde erbij, dat de laatste jaren over het algemeen de boekhandel - laat ons zeggen, de verkoop van romans - zeer slecht ging. Hij sprak mij van honoraria, die Buysse genoot, en die b.v. waren *f* 150.- voor een bundel novellen.

93 Rainer Maria Rilke, *Briefe aus den Jahren 1902 bis 1906,* Leipzig, 1930, blz. 73 (Rilke logeerde in maart en april 1903 te Viareggio in Hôtel Florence): 'Am Strande stehen kleine Hütten mit Strohdächern und Strohwänder. Sie enthalten eine geschlossene Ausziehkabine, eine kleine Veranda davor, vor welcher noch ein Sonnenstrohdach sich ausspannt'.

Het schijnt dus wel, dat ik de goede jaren gekend heb, want zulke honoraria zijn mij nooit geboden. Ik wil mij niet verdiepen in de redenen, waarom romans en litterair werk in het algemeen, en mijn boeken in het bizonder den laatsten tijd zoo slecht gingen, maar wel wil ik je bekennen, dat ik van plan ben mij geheel en al terug te trekken. Dit voornemen doet mij zeker leed; ik heb mijn werk altijd zeer lief gehad; ik ben mij niet bewust, dat mijn talent in den laatsten tijd verminderde: integendeel behooren voor mij boeken als *God en Goden, Dionyzos* en *De Berg van Licht* onder de beste, de allerbeste, die ik geschreven heb. De onverschillige houding der critiek schreef ik toe aan nijd (iedere recensent is bij ons een gemanqueerd auteur) en het troostte mij altijd, dat *het publiek* mij waardeerde en deze waardeering bleek uit den verkoop van mijn werken. Nu het publiek zich terug trekt, trek ik mij ook terug, hoewel ik nooit een regel *om geld* heb geschreven en het nooit heb *kunnen* doen (je zult je herinneren, dat je mij een 5de boek der *Kleine Zielen* vroeg, hetgeen ik weigerde te schrijven).[94] Hoewel het mij dus leed doet en het een leêgte in mijn leven zal worden voortaan niet meer te schrijven, weiger ik te arbeiden voor tot onder de helft verminderde honoraria. Wat mijn laatste boekje betreft, *Aan den Weg der Vreugde* (een voor mij met liefde geschreven novelle, die geheel als pendant van *Extaze* mag staan-) het werkje *is* geschreven, het is *af* (wat *Imperia* en *Endymion* niet zijn, die dus onuitgegeven blijven) en mocht je het dus voor de door jou berekende som willen uitgeven als het laatste boek, waarmeê ik je lastig zal vallen, dan is het mij goed. Ik zelf heb het gaarne *als boek* in handen en dat ik er voor uit dépit om een toestand, die jouw schuld niet is, naar een anderen uitgever zoû loopen, zoû te mal zijn. Je bent te eerlijk, dan dat je niet zuiver zoû hebben berekend, wat je er mij voor geven kunt.

En hiermeê, amice, heb ik je, geloof ik, alles gezegd wat ik te zeggen had. Met mijn besten groeten

Steeds t.à.v.
L.C.

444

Florence
Pension Rochat.
16 Via dei Fossi. [6.IX.07]

Mijn beste wenschen met de vermeerdering van je gezin![95] Ik voeg hierbij ons adres voor den winter.

Hartelijke groeten.

L.C.

94 Dit verzoek van Veen was tot nu toe niet bekend. Daar Couperus er in geen van zijn andere brieven over gerept heeft, mag aangenomen worden, dat Veen hem het voorstel tijdens een van hun schaarse ontmoetingen gedaan heeft. Couperus weigerde vanzelfsprekend er op in te gaan, immers, *De Boeken der Kleine Zielen* zijn als creatie volkomen gaaf afgerond.

95 Op 31 augustus werd Lambertus Jacobus Veen te Amsterdam geboren.

445

Florence
Pension Rochat. [16.I.08]

Amice
Ik ontving de proeven van *Weg der Vreugde* op vel *3*. na, dat zeker verloren is geraakt onderweg: zend s.v.p. daar duplicaat van.
Ik ontvang ook proeven van een nieuwe editie *Hooge Troeven:* dit kan echter eenvoudig nagedrukt worden, en is dus werk voor den corrector. Ik zal de vellen bij gelegenheid dus weêr terugzenden.
Onze beste dank voor Uw wenschen; het beste wensch ik van mijn kant toe aan U en Uw huisgezin.

Steeds t.à.v.
L.C.

446

Florence.
Pension Rochat [z.j.]

Amice
Ik verzond gisteren de proeven, komt het boek uit, zend s.v.p. dan een present ex: aan mijn adres te Nice: Villa Jules Avenue St.Maurice. Gaarne ontving ik alhier *1* ex:; ten minste als het boek uitkomt *voór* 10 April.
Na 10 april is mijn adres weêr Nice.

Steeds t.à.v.
L.C.

Gaarne vernam ik van U wanneer ik het honorarium bij Scheurleer tegemoet kan zien.

447

Florence
Pension Rochat. [II.08]

Amice
Ik zond de proeven terug, *zonder* eenige bijvoeging, maar dit beteekende natuurlijk: ‘afdrukken’. Nu zendt men mij revizie. Daar het niet noodig is, iets te veranderen, kunt ge echter wel laten afdrukken: ik zend die revizie dus maar niet meer terug, nietwaar.

Steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

448

Nice
8 Avenue Beaulieu [8.VIII.08]

Amice
Hierbij mijn nieuw adres; mochten U brieven aan mijn adres worden verzonden, zend dan dadelijk hierheen.

t.t.
Louis Couperus

8 Avenue Beaulieu.

449

Nice
8 Avenue Beaulieu. [z.j.]

Wees zoo goed en verzend s.v.p. een *niet* ingebonden ex: van *De Berg van Licht* aan
A. Teixeira de Mattos
Hôtel Château de Puys
près Dieppe.
(pour attendre arrivée)

t.à.v.
Louis Couperus.

450

8 Avenue Beaulieu
Nice
15.X.VIII.

Amice.
Zoû je de uitgave van *Aristodemos* op je willen nemen, het Nieuw-Grieksche drama, dat ik in Groot-Nederland vertaald heb. Zoo ja, wat zoû je mij dan hiervoor willen geven. (vijf bedrijven.)
Mocht je geen heil in deze uitgave zien, dan kan ik mij wel tot een ander wenden. Je schreef mij indertijd over een uitgave van *Imperia*. Het gedicht is onvoltooid en heeft weinig belangstelling verwekt: ik kan je die uitgave dus niet aanraden.

Steeds t.à.v.
Louis Couperus.

451

Nice
8 Avenue Beaulieu.
24.X.VIII

Amice.
De tijden zijn niet zoó schitterend, dan dat ik je werk kan afstaan zónder hono-

rarium: kan je mij *f* .500.- geven dan heb ik dat liever dan *f* 400.- Verder laat ik het aan je over: geef me wat je geven kunt.

Over *Imperia* later; in alle gevalle proeven, hoor!

Ik weet niet of ik je al schreef over de plannen van mijn vrouw: in alle gevalle hierbij een kaart, die je op de hoogte brengt.[96]

Als er eens kennissen naar het Zuiden gaan, denk dan aan ons en we zijn je dankbaar.

Kan je het sommetje voor *Aristodemos* nu al aan Scheurleer zenden, dan gaarne: ik woon in een mooie villa, word bediend als een prins, maar de contanten zijn schaars en een beetje is altijd weêr wat.

Steeds t.à.v.
L.C.

452

Nice
8 Avenue Beaulieu
29.X.VIII

Amice.

Je brief verwondert mij eenigszins: je vroeg mij het honorarium zelve te stellen, terwijl ik het al in den eersten brief aan je overliet. Met 2 à *f* 300.- was ik ook tevreden geweest. Je schreef mij, ‘als het niet veel is, kan het wel’: Wat had het dan moeten zijn? Vijf-en-twintig, misschien?

Als je het echter liever niet doet, laten wij er dan niet meer over schrijven. Je schreef over *Endymion*: kijk eens s.v.p. na, wanneer en op welke voorwaarden ik je dit zoû hebben afgestaan. Het zoû mij interesseeren dit te weten. Want ik herinner mij wel *Imperia* te hebben afgestaan, maar van *Endymion* heugt het mij niet.[97]

Steeds t.à.v.
L.C.

96 De kaart heeft betrekking op het ontvangen van pensiongasten, paying guests, waartoe ook een advertentie in de Parijse editie van de New York Herald geplaatst werd.

97 Couperus vergist zich hier: zie brief 396.

VIII. November 1908-Mei 1910 (Brief 453-464)

Het is niet onwaarschijnlijk, dat Couperus de winter 1908-1909 te Nice in zijn eigen pension heeft doorgebracht. De eerstvolgende brief die ons bekend is dateert echter pas van 17 Juli 1909 en is gericht aan Emma Garzes. Couperus verblijft dan opnieuw te Siena en vraagt onder meer: 'Avez-vous reçu ma lettre? Peutêtre que vous êtes à Livourne: je le crains, puisque je ne reçois pas de réponse. J'espère que Mario ne s'est pas empiré...[98] Ecrivez-moi quelques mots'. Kort daarna bedankt hij Emma voor haar - verloren - antwoord op deze brief. In Siena logeren Elisabeth en hij in twee kleine kamers, met uitzicht op de kathedraal, en hij vervolgt: 'Nous espérons vivement que vous nous enverrez bientôt de bonnes nouvelles de votre cher neveu; je comprend, que son état vous alarme. Dés que vous serez moins inquiète, nous voudrions, chère Amie, vous proposer de venir nous visiter à Sienne, pour deux ou trois nuits, d'accepter la simple hospitalité que nous pouvons vous offrir ici, et d'aller avec nous visiter les ruines de S.Galgano, dans la voiture de notre bravo Ferruccio (pas d'automobile!!)'. De laatste zinsnede doet weer vermoeden, dat Couperus eerder wèl met de dames in een automobiel heeft gezeten: de auto van 'Orlando' ongetwijfeld, bestuurd door Vico. Maar waar en wanneer? 'Orlando' ontglipt ons hier wederom hardnekkig.[99]

Midden Augustus is Couperus weer in Nice. Uit een brief die hij 16 Augustus aan Maria Lodomez schrijft, blijkt, dat hij enige weken in Italië is geweest, en onder andere door haar en Emma Garzes hartelijk ontvangen is: 'Chère Madame, laissez-moi vous remercier encore une fois pour votre charmant accueil - on n'oubliera pas le pasticcio!'.[100] En hij eindigt met de woorden: 'Saluti e complimenti à Mme Rossi,[101] à Donati'. Dan stokt de correspondentie weer. De eerstvolgende brief die wij kennen is uit Nice aan Veen gericht en gedateerd 10 October 1909.

98 Dit moet wel de Mario zijn, van wie sprake is in *De Jonge Held* (zie noot 81), en van wie Couperus in die schets - oorspronkelijk gepubliceerd in Het Vaderland van 27 januari 1912 - o.m. schrijft: 'Vier jaren geleden heb ik hem nog gezien met een korte broek en bloote kuiten en heel verlegen, en zoo ging hij wel eens meê in de auto...'. (In 1908 komt 'Orlando' dus voor het eerst aanwijsbaar in Couperus' gezichtskring).

99 Zie vorige noot. Het lijkt vrijwel zeker, dat 'Orlando' inderdaad in directe relatie tot Emma Garzes-Lodomez en haar zuster mevrouw Rossi-Lodomez heeft gestaan. Of hij letterlijk een broer van de dames geweest is, laat zich helaas door geen enkele zinsnede bevestigen.

100 Dit herinnert ons aan de pasticcio uit de in 1909 geschreven en in 1910 in Groot Nederland, I, gepubliceerde schets *De Lof der Luiheid,* herdrukt in *Van en over mijzelf en anderen,* I, blz. 81: 'O, de pasticcio, die Brigida ons maakt! Macaroni, met een korst, een goudgreinige korst, en daaronder allerlei verrassingen, van levertjes, olijven, hanekammen, weet ik wat! Gij allen, die in Italië wel eens pastei van macaroni gegeten hebt, gij weet er NIETS van, als ge niet gelogeerd hebt op de Quattro-Torre! En dan de mollige Orvieto-wijn! Ik heb driemaal van de pasticcio gegeten'.

101 De moeder van meergenoemde Mario.

Er blijkt uit, dat hij op dat ogenblik bezig is aan die verhalen, welke de bundels *Antieke Verhalen, van Goden en Keizers, van Dichters en Hetaeren* en *Van en Over Mijzelf en Anderen,* I, zullen vormen. De toon van de brief is koel zakelijk: wil Veen er geen boeken van maken, dan zal Couperus wel naar een andere uitgever gaan. Hij zegt ook 'propozities van een ander' te krijgen (brief 454). Romans denkt hij 'nooit meer' te schrijven (brief 455). Hij schrijft de verhalen, die in *Groot Nederland* en enkele couranten verschijnen, 'om het geld', terwijl Elisabeth geld verdient met 'haar nieuwe arbeid', het pension. 'Maakschetsjes en novelletjes', noemt hij zijn nieuwe werk. 'Orlando' vervult er naast Elettra een belangrijke rol in. Een verhaal als *De Lof der Luiheid* is ongetwijfeld in de zomer of nazomer van 1909 ontstaan, of speelt in elk geval in die tijd.

Couperus' brieven aan Veen, in deze periode, zijn aanmerkelijk minder charmant dan zijn kunstproza is. Men herinnere zich bij voorbeeld ook de *Endymion*-kwestie, waarin niet Veen doch hijzelf zich vergist (brieven 458 en 459; vergelijk brief 396). Dat hij liever toch niet van uitgever verandert, zoals hij in brief 460 zegt, kan enerzijds natuurlijk zeer zeker op trouw berusten, anderzijds echter misschien financiële redenen hebben. Waren de versmade 'propozities van een jong uitgevertje' (brief 455) wellicht minder lucratief? Het moet wel verondersteld worden. De brieven 461 en 462, tenslotte, laten het ontstaan zien van de volgorde der verhalen in de prachtige bundel *Van en Over Mijzelf en Anderen,* I, waarin Couperus een voor hem nieuw genre meteen op het hoogst denkbare niveau weet te brengen. Maar, zo moeten wij daar meteen spijtig aan toevoegen, waarin Wahrheit und Dichtung waarschijnlijk zo listig en briljant dooreengemengd zijn, dat wij deze twee zonder nieuwe gegevens wel nooit zullen kunnen scheiden. Dit maakt hun biografische waarde kleiner dan wij wel zouden wensen.

453

Nice
8 Avenue Beaulieu
10 October. [z.j.]

Amice.

Ik schrijf op het oogenblik kleine schetsen, novellen, impressie's, die in Groot-Nederland maandelijks verschijnen zullen, en die ik het volgende jaar zoû willen vereenigen tot twee bundels.

De bundels zouden heeten:
Antieke Verhalen
en
Van en Over Mijzelf en Anderen.
Zij zijn ieder 200 bl. manuscript, dat is de grootte, die mijn romans vroeger hadden.
Zoudt gij die bundels ongeveer, over een jaar, willen uitgeven. Zoo ja, deel mij

dan s.v.p. mede welk honorarium ge hiervoor wilt afstaan. Zoo niet, dan zal ik mij tot een anderen uitgever wenden.
In afwachting van Uw antwoord.

Steeds t.à.v.
Louis Couperus.

Er is geen bezwaar dat de bundels (elk) in 2 deelen verschijnen.

454

Nice
8 Avenue Beaulieu.
Vrijdag. [z.j.]

Amice.
Ik hoop, dat je mijn brief ontvangen hebt, waarin ik sprak van de uitgave van twee bundels. Ik wacht al eenigen tijd te vergeefs op antwoord. Zoû je zoo vriendelijk willen zijn mij per ommegaande te antwoorden. Ik heb namelijk propozities van een ander gekregen, en mocht je dus liever niet meer van mij uitgeven, dan moet ik wel, tot mijn spijt, daar op ingaan.
Daar ik reeds een paar brieven onbeantwoord liet, en nu wel beslissen moet, zoû ik gaarne per ommegaande antwoord hebben.

Gaarne t.à.v.
L.C.

455

Nice.
8.10 Avenue Beaulieu
Donderdag [z.j.]

Amice.
Het doet mij genoegen, dat alleen drukte je verhinderde mij eerder te schrijven: ik kon mij je ongewone stilzwijgen niet goed verklaren.
Te wachten tot ik een roman zoû hebben, kan ik niet, om de eenvoudige reden, dat ik vast van plan ben nooit meer een roman te schrijven. Het Hollandsche publiek, dat mijn beste boeken niet koopt, is mij heusch niet waard de tension d'esprit, die noodig is voor een groot werk. Ik ben weêr gaan schrijven, om het geld. Ons huis gaat goed, maar ik heb voor mijzelf te veel geld noodig, om op te willen maken wat mijn vrouw met haar nieuwe arbeid verdient. Ik schrijf dus geregeld, iederen dag, mijn vier, vijf bladzijden, om geld. Om geen andere reden. In Groot-Nederland zullen

iederen maand mijn stukken verschijnen: verder in enkele couranten. Daar wil ik bundels van maken. Wilt gij ze uitgeven, heel goed: zeg dan, wat ge er voor geven wilt: grootte, 2 deelen, als de vroegere romans. Wilt gij ze liever niet hebben, dan ben ik wel genoodzaakt naar een ander uit te

zien. Ik heb propozities van een jong uitgevertje. Ik zoû het vervelend vinden je te verlaten, *heel* vervelend zelfs, maar een mensch schikt zich in veel.

Verder geloof ik, dat ik genoeg talent heb, om zelfs in die kleine maakschetsjes en novelletjes iets goeds te geven.

Eerlijker kan ik niet zijn.

Antwoord mij s.v.p. zoo spoedig mogelijk, daar ik beslissen moet.

Steeds t.à.v.
L.C.

456

Nice
8 Avenue Beaulieu [31.X.09]

Amice.

Er is geen kwestie van auteursrecht verkoopen aan het Vaderland: ik begrijp niet hoe de Redaktie daar aan komt.

Misschien schrijf ik nu en dan een schets voor het *Vaderland*. Dat is alles.

t.à.v.
L.C.

457

Nice
8 Avenue Beaulieu.
4 Nov.IX.

Amice.

Zoudt ge nog eens een andere berekening kunnen maken en mij mededeelen:

1. Hoeveel bundels korte novellen ge in een jaar van mij kunt uitgeven.
2. Of ge deze bundels zoudt kunnen uitgeven in *series,* onder dezelfde titels - of na eenigen tijd, onder een andere titel.
3. Hoe groot ge dan zulk een *serie* of *deeltje* zoudt wenschen.
4. Welk formaat ge zoudt kiezen, en welke druk.
5 Hoeveel ge dan *per vel druks* mij zoudt kunnen geven.

Mij dunkt, met zulk een berekening hebben wij geen van beide decepties, en de deeltjes zouden *rigoureusement* het aantal bladzijden bevatten, dat ge zoudt wenschen.

Wees dus zoo goed en geef mij een nauwkeurige berekening, het zij naar het gewone model van mijn boeken, het zij naar een ander door U te kiezen formaat, waarvan ge mij dan een paar bladzijden zoudt moeten zenden. Ik zoû je verplicht zijn zoo je mij hierop spoedig en heel duidelijk kon antwoorden.

Het ‘Vaderland’ kletst.

t.à.v.
L.C.

Gaarne vernam ik nog of ge mij dadelijk het honorarium zoû kunnen doen toekomen, des noods voor een zekere rente, te betalen b.v. in stukken, die nog niet Uw eigendom zijn.

458

Nice
10 Avenue Beaulieu
15 Nov.IX.

Ik kan tot mijn leedwezen niet in den Tijdspiegel schrijven.[102] Ik mag wel in couranten, maar niet in een ander tijdschrift dan Groot-Nederland schrijven...

Amice.

Eindelijk krijg ik dan weêr eens antwoord. Ik hoop, dat wij het nu spoedig eens zullen worden en tot een besluit komen, want ik kan heusch niet langer wachten. De bundels zouden bestaan uit:

1° kleine antieke verhalen (Romeinsche historie, mythologie etc.)[103]

2° kleine schetsen, waarin ikzelve meestal hoofdpersoon ben: reisimpressies, kleine avonturen etc:[104]

Alle deze verhalen zouden verschijnen *iedere maand* in Groot-Nederland.

4 maal in de maand in het *Vaderland*.

En misschien nog in een paar andere couranten.

Reken nu eens uit wat je mij per vel zoudt kunnen geven, en duid mij uit in *welk* formaat ge de bundels wilt publiceeren.

Verder, Amice, is een hoofdvoorwaarde deze:

Ik moet *absoluut* nog deze maand *ƒ* .1200.- voorschot ontvangen, bij Scheurleer, waarvoor ik bereid ben - als rente - je òf *Endymion* af te staan, òf 6% te geven. dus *ƒ* 72.- rente.

Onmiddellijk geldgebrek heb ik nooit: Scheurleer geeft mij crediet want hij beheert mijn vermogen, maar ik heb liever geen schuld aan hem, en daarom vraag ik je dit voorschot, liever in schuld zijnde bij mijn uitgever dan bij mijn bankier. Ik herhaal dus: dit voorschot is de *hoofdvoorwaarde*. Wat de omvang der bundels betreft, ge kunt die zoo groot en klein maken als ge wilt, zoo ge per vel betaalt. en dus handige formaten kiezen.

102 Van 1844 af te 's-Gravenhage verschenen tijdschrift.

103 Dit wordt de latere bundel *Antieke Verhalen, van Goden en Keizers, van Dichters en Hetaeren,* 1911.

104 Dit worden de latere bundels *Van en over mijzelf en anderen,* en *Van en over alles en iedereen*.

Antwoord mij nu per *ommegaande,* zakelijk en beslist. Ik heb namelijk al mijn geduld geoefend, om met je in relatie te blijven, maar kan nu niet langer wachten.

t.à.v.
L.C.

459

Nice
10 Avenue Beaulieu
20 Nov. [1909]

Amice.

Het doet me leed, dat wij op zoo een weinig zakelijke manier opschieten. Ge kunt toch wel op je vingers natellen, dat ik onmogelijk een bundel voor Mei zoû gereed hebben, daar de stukken eerst in Groot-Nederland en Vaderland moeten verschijnen, en ik ze toch niet *direct* daarna als bundel al kan laten verschijnen.

Mijn idee is altijd geweest de twee bundels (waarvan de inhoud geheel verschillend van genre is) te gelijker tijd in October of tegen December te doen verschijnen.

Eerder kan het niet.

Ik wil wel je voorwaarden per vel aannemen, maar moet absoluut deze maand een voorschot van *f* 1200.- hebben, bij Scheurleer gestort. Kan je mij dat niet geven dan moesten wij de onderhandelingen maar afbreken, vooral ook omdat ik moê ben van de weinig zakelijke antwoorden, die ik van je ontvang, en die mij niet verder brengen.

Wat *Endymion* betreft, vergis je je. Ik zoû wel eens copie willen hebben van den brief, waarin ik je *Endymion* schonk.[105] Ik heb je in der tijd wel *Imperia* afgestaan.

t.t.
L.C.

460

Nice
10 Avenue Beaulieu.
26 Nov.IX.

Amice.

Laten wij het maar er op houden, dat ge begin Maart een titel en eén vel druks hebt. en zien hoe wij verder doen kunnen.

Je spreekt van 2 bundels van *14* vel. Ik vermoed 14 *vel elk,* dat is 224 bladzijden. Kleiner zal je ze toch wel niet maken.

105 Ziet noot 97.

Daar je *f* 30.- per vel geeft, reken ik uit dat [je] *f* 420.- per bundel geeft. Kunt ge dus voor mij zenden aan Scheurleer 2 × *f* 420 = *f* 840.-?

Als dit kan, laten wij het dan zoo vaststellen. Ik verander waarlijk niet gaarne van uitgever - na zoo lange jaren samen met je te hebben gewerkt. Ik zoû elders een paar honderd gulden meer kunnen krijgen, maar wil daarvoor onze relaties niet afbreken.

Alleen dit: waarom maak je de bundels zoo klein. Zij kunnen toch wel handig zijn als zij eenige vellen meer tellen.

t.t.
L.C.

461

Nice
10 Avenue Beaulieu
6 Febr.X.

Amice.

Ziehier de inhoud van mijn bundel:
Van en over Mijzelf en Anderen.[106]
1. Intimiteiten
2. Michele
3. Geuren van Heiligheid
4. Impulsie en Weifeling
5. Mars en Venus
6. Dionyzos in het Onderhuis
7. Zeliah
8. Bekentenissen
9. Legenden van de Blauwe Kust
10. De Lof der Luiheid
11. De Slag.

106 Verschenen als volgt:
1. Groot Nederland, 1909, II.
2. Groot Nederland, 1909, II.
3. Het Vaderland, 1909, 27 november.
4. Het Vaderland, 1909, 11 december.
5. Het Vaderland, 1909, 4 december.
6. Het Vaderland, 1909, 18 december.
7. Het Vaderland, 1909, 24 december.
8. Het Vaderland, 1910, 25 januari.
9. Het Vaderland, 1910, 22 januari, 29 januari, 5 februari, 12 februari, 19 februari, 26 februari, 5 maart.
10. Groot Nederland, 1910, I.
11. Groot Nederland, 1910, I.

Ik zend U copie van het een en ander. en zal nog meer zenden, tot het vereischte aantal vellen druks bereikt is.
Begin echter eerst hiermeê.

t.à.v.
L.C.

462

Nice
10 Avenue Beaulieu
Paschen [1910]

Amice.
Ik zend je meerdere copie.
Ik zoû gaarne deze volgorde hebben.
Na de Bekentenissen:[107]
De Lof der Luiheid
De Slag
Van Orlando's viooltjes...
Nerone
Van de IJdelheden etc.
En *dan*. De Legenden der Blauwe Kust.
Het is gemakkelijk dat zoo te wijzigen.
Daar de *Legenden der Blauwe Kust* niets met elkaâr te maken hebben en telkens *aparte* verhalen en schetsen zijn, is het beter de volgnummers op een nieuwe bladzijde te plaatsen, ik meen ze te beginnen op een nieuwe bladzijde: de lezer moet even ademen.
Wil s.v.p. dit zoo laten wijzigen, niet waar

Steeds t.à.v.
L.C.

Controleer ook eens den *Inhoud,* wil je, dat er geen vergissingen gebeuren.

463

[19.IV.10]

Amice.

107 Deze volgorde is in de bundel ook toegepast. Toegevoegd werden dus nog *Van Orlando's Viooltjes,* uit Groot Nederland, 1910, I; *Nerone,* uit Groot Nederland, 1910, I; *Over* [niet: *van*] *de IJdelheden* etc., 1910, I.

Zoudt ge zoo vriendelijk willen zijn aan den drukker meê te deelen, dat de Legenden der Blauwe Kust (die den bundel sluiten) telkens op nieuwe bladzij be-

ginnen: het zijn van elkaâr onafhankelijke verhalen, en zoó staat het heusch gek. Let ook s.v.p. [op] dat de *volgorde* goed is: anders komt er rare verwarring.[108] Ik merk, dat ik al te veel copie zond! Meér dan 14 vel! Zend maar terug wat te veel is, als het nog niet gedrukt is.

t.à.v.
L.C.

Ik zend spoedig alles gecorrigeerd terug.

464

[27.IV.10]

Amice.
Ja, zeker, *afdrukken*!
Let alleen *goed* op de volgorde. En ook dat de Legenden I, II etc telkens op nieuwe bladzij beginnen. Het is niet om de paar bladzijden, die ik daarmeê win(!), want op een verhaaltje meer of minder zie ik niet, maar het staat niet goed, want de Legenden zijn *aparte verhalen* en *geen* hoofdstukken.

Gaarne t.à.v.
L.C.

108 De verhalen beginnen in de bundel inderdaad telkens op nieuwe pagina's. De volgorde van ontstaan is vrijwel chronologisch.

IX. Mei 1910-Mei 1912 (Brief 465-479)

In het voorjaar van 1910 komt Couperus voor het eerst naar voren met een idee waar hij in latere brieven bij herhaling op terug zal komen: dat van kleine, goedkope bundels en andere edities. De voorbeelden voor die manier van uitgeven vindt hij in het buitenland. Veen gaat er echter niet op in. Hij verwijst Couperus naar de Wereldbibliotheek. Vermoedelijk hechtte Veen te veel aan een mooi boek in een mooie band. Enkele jaren later zal Couperus zelfs deze banden verwerpen. Erg enthousiast heeft hij er zich doorgaans trouwens nooit over betoond.

De zomermaanden van 1910 brengt Couperus van 1 tot 15 Juli in Florence en Viareggio door - in Florence moet hij onder handen van de tandarts Edward Dunn -, vervolgens in Zermatt en Chamonix, en tenslotte in Genève. Dit leren de brieven aan Emma Garzes. Onderweg is Couperus steeds bezig met de definitieve samenstelling van de bundel *Antieke Verhalen*. Ook komen de *Korte Arabesken* ter sprake, die L. Simons in de Wereldbibliotheek zal publiceren.[109] Eind October is hij terug te Nice, waar hij *Incognito te Nice* schrijft. In dit verhaal deelt hij onder meer mee, dat hij schrijft ‘aan mijn “Reis door Egypte”, waarin ik U voorstellen zal hoe in de Oudheid antieke toeristen reisden en sightseeing deden langs den heiligen Nijl...’. De romancier die nooit meer een roman beweerde te zullen schrijven, schrijft nu dus *Antiek Toerisme*.

Tegen Kerstmis 1910 gaat hij naar Rome en neemt zijn intrek in pension Hallier, Via della Fontanella di Borghese. Van hier nodigt hij Emma Garzes uit ook naar Rome te komen: ‘Peut-être vous viendrez quelques jours en primavera, voir la benedetta esposizione? Ce serait délicieux!’[110] Vijf maanden later zal hij deze winter beschrijven als ‘de winter van de vele désilluzie's, de winter der moeilijke dingen, de winter der lastige levensverwikkelingen’.[111] Het is namelijk een winter van rampen. In de eerste plaats is ‘Orlando’ niet in Rome, maar naar het heet naar Smyrna vertrokken. Voorts komt er een rampzalige brief van Emma Garzes, die meedeelt, dat haar moeder Maria Lodomez zelfmoord heeft gepleegd door zich te pletter te werpen. Op 2 Februari antwoordt Couperus onder meer: ‘Pour la seconde fois, la catastrophe est arrivée dans votre vie et l'a fait tragique.[112] Et je me rappelle avec épouvante que cette catastrophe vous était prédite (...). Comme vous avez dû souffrir, vous et votre chère Bona, en voyant votre malheureuse Mère gisant brisée à vos pieds (...). Elle a pu faire cet acte désespéré!’ In

109 Verschenen in 1911.

110 In 1911 werd een grote Romeinse tentoonstelling geopend in de Thermen van Diocletianus te Rome. Door Couperus verslagen in Het Vaderland van 27 mei 1911. Zie *Rome,* II, blz. 62 e.v.

111 *Afscheid van Rome,* in Het Vaderland van 17 juni 1911. Zie *Rome,* II, blz. 84. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 152-153.

112 Ook de echtgenoot van Emma, Francesco Garzes, heeft in 1894 zelf een eind aan zijn leven gemaakt. Zie noot 80.

Couperus en zijn vrouw tussen enkele van zijn romanfiguren aan het hof van Claudius, in 1949 getekend door Cornelis Veth

een volgende brief nodigt hij Emma uit naar Rome te komen, waar hij lang denkt te blijven: ‘Peut-être tout l'été, à part un moment de villeggiatura dans les montagnes; nous avons l'intention d'aller en Egypte en novembre’. Of Emma ook gekomen is, is niet bekend.

Couperus heeft echter nog meer zorgen. Hij biedt Veen een nieuwe bundel schetsen aan (brief 474). Deze weigert en vraagt om een grote en vooral *goede* (!) roman. Couperus peinst daar niet over. Wel biedt hij Veen *Antiek Toerisme* aan - dat hij zelf blijkbaar meer als een novelle heeft beschouwd -, maar vervolgens doet de uitgever hem zulke ‘derisoire voorstellen’, dat Couperus tenslotte met dit boek naar Van Holkema en Warendorf loopt. Het resultaat is, dat Couperus, krap bij kas, zijn Egyptische illusies niet kan verwezenlijken. In October 1911 logeert hij weer in Florence, na de zomer met Orlando aan het meer van Genève te hebben doorgebracht.[113] Hierna breekt de correspondentie met Veen helaas af tot in Mei 1912.

Van October 1911 af werkt Couperus aan *Herakles,* de mythologische roman die hij zich jaren eerder al eens voorgenomen had te schrijven (zie brief 323 van 10 Januari 1903; het boek zal in de tweede helft van 1912 en in de eerste helft van 1913 in *Groot Nederland* verschijnen). Als het voltooid is, eind Januari 1912, reist hij met ‘Orlando’ naar Sicilië. Na dit uitstapje gaat hij via Florence weer naar Venetië, waar hij omstreeks 6 April 1912 aanvankelijk zijn intrek neemt in Hôtel Cappello Nero. In een brief van die datum aan Emma Garzes deelt hij onder meer mee: ‘Venise est affolée: beaucoup de monde: on prépare des fêtes superbes’. Later verhuist hij naar Hôtel Ortolanella. (De feesten hadden betrekking op de inauguratie van de herbouwde Campanile op Piazza San Marco. De toren was enkele jaren eerder ingestort).

465

Nice
Avenue Beaulieu.
3 Mei X.

Amice.

Ik zend de laatste proeven terug (afdrukken!)

Ik zoû gaarne je eens willen vragen je gedachten te laten gaan over het volgende: Is er geen minder gewichtig, dus luchtiger, en misschien ook goedkooper formaat te vinden, om in den vervolge mijn couranten-feuilletons na te drukken. Zoodat ik gemakkelijker die feuilletons, b.v. twee maal in het jaar, kan liquideeren in een bundel, gemakkelijk te koopen, laat mij rond-uit zeggen als spoorweg-lektuur?

113 Dit blijkt uit *Over mijn Woning,* in *Wreede Portretten,* blz. 92.

Ik zie in het buitenland soms zulke bundeltjes, netjes en goedkoop, aan de kiosken liggen.

Mijn importantere verhalen kunnen wij dan behouden voor een bundel 'Novellen'. De *feuilletons* zouden wij dan *geregeld* kunnen nadrukken in het minder gewichtige formaat.

Zoo je een oplossing vindt in deze kwestie, zoû ik mij tevreden stellen met een modest honorarium: de bundeltjes zouden wel heel goedkoop moeten zijn. Misschien wil je er eens over denken.

Steeds t.à.v.
L.C.

466

[27.VI.10]

Amice.

Ik heb zelf al eens daarover gedacht, maar 1° wilde je niet voor het hoofd stoten, 2° ben niet op de hoogte, weet *niets* er van af. Is de Wereldbibliotheek niet van Simons?? Dien ken ik heel goed, maar juist *daarom* wilde ik er niet over schrijven, voór ik alles goed weet.[114] Licht mij eens even in, en geef mij adres op, waaraan ik schrijven kan. Dan zal ik eens zien of dat wat geeft. Is er dan iets omvangrijkers te publiceeren (grootere novellen) dan kan jij dat steeds doen. Wil je in '11 het eens probeeren met een bundel, en mij dan après coup honoreeren, ook goed. Wanneer geef je de twee eerste bundels?

Ik ontving twee vel copie Antieke Verhalen!! Meld mij dit even:
Adres van 1-15 Juli Florence Pension Rochat.

t.à.v.
L.C.

467

[1.VII.10]

Amice.

Van 1-15 Juli adres:
Florence Pension Rochat
Italië Palazzo Niccolini.
Kunt gij *Adonis* niet krijgen van Warendorf?[115]

114 L. Simons (1862-1932) was tot 1930 directeur van de door hem opgerichte W.B.
115 *Antieke Verhalen* opent met dit verhaal, reeds verschenen in Groot Nederland, 1906, II. Zie ook brief 468.

Ik heb er geen copie meer van: het zoû jammer zijn het er niet bij te nemen.

t.à.v.
L.C.

468

[9.VII.10]

Amice.

'Adonis' verscheen, ik geloof in 1906 in Gr-Nederl: het is gemakkelijk, dunkt mij, op te speuren. Zie het meester te worden: het is jammer, om het niet op te nemen: *ik* heb het alleen ingebonden in mijn deel Gr.Ned:, kan het dus niet zenden.

Steeds
t.à.v.
L.C.

469

[z.j.]

Amice.

Zoudt ge mij de volgende prezentexempl: willen zenden aan bovenstaand adres:*
Eene Illuzie.
3 ex: De Stille Kracht.
Psyche (geillustreerd)
Fidessa (geillustreerd.)
En verder aan
Mej. Virginie Loveling[116]
Marnixstraat 18, Gent.
1 geillustr. Psyche. -

Ik hoop, dat je me niet al te indiscreet vind, maar ik wilde er eenige beleefdheden meê doen: vaste grootheden heb ik niet, die mijn boeken krijgen, maar ik vind het aardig er nu en dan een cadeau te geven.

Wij hebben hier een heerlijk zomerverblijf: Zaterdag gaan wij naar Genève, Coupier, 3 Rue des Alpes.

Hartelijke groeten van ons beiden!

t.à.v.
L.C.

470

Genève
Pension Coupier. [16.VIII.10]

* Het adres is van de brief afgeknipt.

116 De Vlaamse schrijfster, (1836-1923), die Couperus vermoedelijk door Cyriel Buysse beter heeft leren kennen.

Amice.

Ik zend U heden nog een Antiek Verhaal en denk, dat dit juist de bundel vol maakt. Reken het eens uit. Is het te weinig, dan zend ik nog iets er bij.

Er is zeker niet veel haast met de proeven. Zoodra ik thuis ben, in Sept., zal ik ze geregeld nazien. Ik ben nu op reis, en heb het erg druk, ook met werken.

Steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

471

Nice
10 Avenue Beaulieu
Vrijdag [z.j.]

Amice.

Ik kan mij volstrekt niet bemoeien met het tijdstip, waarop Simons mijn bundel wil uitgeven, evenmin als ik dit ooit heb gedaan tegenover U.[117] Indien ge de proeven der Antieke Verhalen eerder terug had gewenscht, was eén woord voldoende geweest. Ik schreef U van den zomer, wanneer ge het boek wenschte uit te geven en ontving geen antwoord.

Ik zal nu de proeven, waaraan bijna geen werk is, U morgen terug zenden met 'Afdrukken'.

De Antieke Verhalen zijn een geheel ander genre dan die van de Korte Arabesken: waarom dus het eene boek het andere zoû tegen werken is zeker weêr een van die geheimzinnige boekhandelredenen, die *ik* niet begrijp met mijn korte verstand. Ik hoop van harte, dat ge de Antieke Verhalen goed zult verkoopen en het groote succes, dat àl mijn laatste werk heeft, staat U daarvoor borg. Maar ik ben niet van plan Simons de wet voor te schrijven en ben verplicht mij te houden aan een kontrakt.

Gaarne
t.à.v.
L.C.

472

[22.XII.10]

Louis Couperus
Adres: *Rome*
post restante. Italië

473

117 Dit betreft de uitgave van *Korte Arabesken,* zie noot 109.

[4.I.11]

Louis Couperus.
Rome, Pension Hallier.
Via della Fontanella di Borghese.
Aan dit adres s.v.p. de Antieke Verhalen zenden.

474

Rome
Pension Hallier
Via della Fontanella
di Borghese
1.Febr. XI.

Amice.

Gaarne hoorde ik van je wanneer de *Antieke Verhalen* verschijnen: wil s.v.p. mij twee gebondene ex: zenden; meer heb ik niet noodig. (aan bovenst: adres). Verder zoû ik ook gaarne weten of je *dit jaar* nog een bundel van mij wilt uitgeven (het zij kleine historische verhalen, het zij schetsen in het genre van de reeds gegeven bundel).[118]

Dat zoû naar je verkiezing zijn.

Als het het liever *niet* doet, bied ik ze elders aan; wees dus zoo goed en antwoord mij zoo spoedig mogelijk.

Gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

475

Rome
Pension Hallier. [7.II.11]

Amice.

Doe mij het genoegen en zend mij - zoo ik niet indiscreet ben - een prezentex: De Berg van Licht. Ge verplicht mij er zeer meê.

En antwoord mij even op mijn vraag omtrent uitgave bundel najaar. Ik zoû het gaarne zoo spoedig mogelijk weten.

t.à.v.
L.C.

Kunt ge mij misschien zenden kritiek Robbers Van Over M. en Anderen??[119]

476

118 Couperus denkt hier reeds aan *Schimmen van Schoonheid* en *De Zwaluwen neêrgestreken*. Beide bundels zouden niet bij Veen, maar bij Van Holkema en Warendorf verschijnen.

119 H. Robbers besprak de bundel in Elsevier's Geïllustreerd maandschrift, januari 1911, blz. 68-71.

Pension Hallier.
Rome
17 Febr.XI.

Amice.
Je zachte jeremiade heb ik mogen ontvangen: we zullen dus maar niet meer den-

ken over ‘nog een bundel’ voor dit jaar. Alleen had ik gaarne, dat je *dit* goed begreep: ik schrijf *geregeld* feuilletons en kleine verhalen (ik moèt wel leven van mijn pen) voor *Vaderland* en *Gr.Nederland* en ik zoû gaarne geregeld die verhalen nog eens willen herdrukken, al is het maar voor een modest honorarium. Aan een grooten, *goeden* roman (je bent allerliefst!) dènk ik niet, ten zij je mij geven wilt en kunt het zelfde honorarium van vroeger: *ƒ* 3000.-. Dàn wil ik er over denken, maar kan dit *niet,* dan ga ik voort met het kleine werk, wat mij ten minste iedere maand mijn boterham geeft.

Ik heb altijd die kleine verhalen herdrukt willen zien in een *goedkoopen* vorm (spoorweg lektuur-formaatje), iets van 50 of 75 cts, en begrijp niet, dat er in Holland geen gelegenheid zoû zijn voor zulke vlugge uitgaafjes, die aan de stations *moeten* verkocht kunnen worden. Misschien ben jij te chic, (*ik* niet!) om er zelfs maar over te denken - buitenlandsche auteurs doen het wel. Zie je er echter nog eens ‘gat’ in, wel, werk het gat dan uit en kom nog eens bij mij met een voorstelletje. Ik herhaal, ik ben met weinig tevreden. En anders zullen we maar zonder rancune afscheid van elkaâr nemen. De schoone dagen van Aranjuez zijn vorüber... Ik ben te luchthartig om er langer over te tobben en... schrijf mijn journalistische dingetjes, en wat langer van adem-dingen in Gr.Nederland.

Wanneer komen nu toch die Antieke Verhalen! *Mijn* schuld...?? Zend mij s.v.p. twee gebonden ex, aan dit adres, als *postpakket*: anders blijft het, als de Berg, tien dagen liggen aan het Postkantoor.

Als je *aardige* kritiekjes nog hebt over het laatste bundeltje, wil ik ze wel lezen: de beroerde artikels... wensch ik *niet* te ontvangen!!!

Beste vriend en milde uitgever der goede dagen, addio!

Steeds gaarne t.à.v.
L.C.

477

Pension Hallier
Rome [20.IV.11]

Amice.

Gaarne vernam ik van je of je genegen zoudt zijn uit te geven mijn roman *Antiek Toerisme* of *De Reis door Egypte* (Groot-Nederland *Jan. Febr. Maart en April*), òf dit jaar, òf het volgende jaar, en voor hoeveel.

Doe mij het genoegen en geef mij s.v.p. *zoo spoedig mogelijk* bescheid, want als je er geen lust in hebt, moet ik mij tot anderen wenden en daar gaat altijd veel tijd meê heen.

Mag ik dus hopen op antwoord *zoo spoedig mogelijk,* en zoo *kathegorisch mogelijk*.-

Steeds gaarne
t.à.v.

L.C.

478

Rome
Pension Hallier [2.V.11]

Amice.
Zoo mijn brief je gewerd (over de Reis door Egypte) wees dan zoo vriendelijk en antwoord mij s.v.p. als het kan *zoo spoedig mogelijk*.

t.à.v.
L.C.

479

Florence
Pension Rochat. [z.j.]

Amice.
Uw laatste schrijven bevatte zulke derisoire voorstellen, dat ik het oprecht heb opgevat als een ‘gentle hint’ om U niet meer lastig te vallen. Hetgeen ik gedaan heb zonder boosheid, want als ge niet meer aan mij verdient, kan ik begrijpen, dat ge niet meer op samenwerking gesteld zijt.
Wat uw ‘plannen’ betreft, ik weet waarlijk niet wat ge bedoelt en verzeker U dat ik niets ‘verraden’ heb aan Warendorf: ik heb hem alleen medegedeeld, dat het tusschen ons niet meer naar wensch ging. Dat doet mij leed maar ik kan er niets aan doen. Romans schrijf ik niet meer; wilt ge echter nog eens een bundeltje feuilletons - op welke wijze ook - uitgeven, dan ben ik bereid een aanneembaar voorstel te ontvangen. Verder geen rancune.

t.à.v.
L.C.

X. Mei 1912-April 1913 (Brief 480-502)

De zomer wordt na Venetië in Igls en München doorgebracht. Eind Mei 1912 neemt Couperus weer contact op met Veen, nadat dit lang verbroken was. Hij stelt hem de bundeling voor van een groot aantal reisschetsen, uit *Groot Nederland* en *Het Vaderland*: het zullen de twee delen *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht* worden,[120] waarbij Couperus weer eens een duidelijke eis ten aanzien van de band stelt. Daarnaast begint hij met de eerste voorbereiding van de 5 bundels *Van en Over Alles en Iedereen*.[121] Elisabeth, van haar kant, legt zich weer toe op vertalingen. Na enig zoeken zal zij in overleg met Veen aan de roman *Lydia* van Mrs. Humphrey Ward beginnen.[122]

Het verblijf in Igls duurt niet lang.[123] In Juli zien wij Couperus te München in het pension Grebenau,[124] een adres waar hij ook in 1913 en 1914 nog zal terugkeren. In Augustus reist hij, wederom via Igls, eindelijk terug naar Florence. Aanvragen voor vertalingen van zijn werk zal hij zonder twijfel met meer gejuich dan vroeger begroet hebben, 'nu de Berner Conventie ons in hare armen opneemt'. Nederland trad in 1912 toe tot de Berner Conventie van 9 September 1886. (Het auteursrecht werd in 1912 in Nederland geregeld bij de Wet van 23 September, Staatsbesluit 308).

Intussen verschijnt *Herakles* in *Groot Nederland*. Couperus wil het boek zonder meer graag aan Veen afstaan, hij spreekt over een 'verzoening', en betreurt het blijkbaar toch wel, dat hij *Antiek Toerisme, De Zwaluwen Neêrgestreken* en *Schimmen van Schoonheid* 'alle drie voor een prikje' aan Van Holkema en Warendorf heeft verkocht. Wat zijn volgende bundels betreft, nogmaals komt hij terug op zijn oude idee van boeken in 'spoorweglectuurformaat (...) om eens te zien of, er zoo meê scharrelende, we er niet meer bij verdienen'.

Deze zakelijke kwesties worden half Maart tamelijk abrupt onderbroken door het vertrek van het echtpaar naar Spanje. Aanleiding daartoe is, dat 'Orlando' per schip uit Buenos Aires terugkeert - op welk tijdstip hij daarheen voor zaken vertrokken was, kunnen wij moeilijk vaststellen - en daarna Gigi en Bettina uitnodigt tot het maken van een grote reis door het Iberisch schiereiland, dat Couperus nog niet kent.[125] Op maandag 18 Maart reizen zij naar Barcelona. Elisa-

120 Verschenen in 1912 en 1913.
121 Verschenen in 1915.
122 Verschenen, in twee delen, in 1914.
123 Couperus schreef er *Lachend Dorpje,* in Het Vaderland van 13 juli 1912. Gebundeld in *Sicilië, Venetië, München,* II, blz. 8 e.v.
124 In Het Vaderland van 27 juli 1912 tot 14 september 1912 verschenen een aantal aan München gewijde schetsen, gebundeld in *Sicilië, Venetië, München,* II, blz. 15 e.v.
125 De reis is beschreven in Het Vaderland van 19 april 1913 tot 20 december 1913. De schetsen zijn gebundeld in *Spaansch Toerisme*. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 173-175.

beth, die dikwijls de neiging heeft zich te vervelen, wil reeds tijdens deze Spaanse toer aan haar vertaling werken: misschien vooral in die uren, waarin Couperus er samen met ‘Orlando’ op uittrekt? De vertaling van *Lydia* zal Elisabeth echter meer tijd gaan kosten dan zij nu voorzien kan, daar zij later ernstig ziek wordt. De simpele toestemming van Couperus, in zijn laatste brief uit Barcelona, ‘Deel Herakles in twee gelijke helften, hier is geen bezwaar tegen’, zal tragikomische consequenties krijgen. Veen brengt het boek namelijk uit met de nadere kenschets op het titelblad ‘roman in twee delen’, wat Couperus' woede en hilariteit opwekt: zozeer, dat hij voor het eerst van zijn leven Veen in de courant erover aanvalt, zij het op een humane en charmante manier. Toch heeft Veen dat niet kunnen waarderen. Het stuk wordt tijdens Couperus' leven niet herdrukt.[126]

480

Lido/Venezia
Hôtel Ortolanella.
22.V.XII.

Amice.

Zoo ik mij wederom eens tot je wend, is dit omdat ik niet geloof, dat mijne samenwerking met Holkema-Warendorf zal voortduren en ik mij dus liever tot joù wend, dan een nieuwen uitgever te zoeken. En er bestond toch eigenlijk geen reden dat wij het niet weêr eens *éens* met elkaâr zouden kunnen worden.

Laat mij je dus maar eens mijn voorstel doen. Ik zoû gaarne een boek willen uitgeven, waarin ik verzamelen zoû mijne opstellen over Italië: het zijn ‘stedeschetsen’ als in Gr.Nederland hebben gestaan over Florence, Siena, Ravenna, Orvieto, Sicilië etc., aangevuld met verschillende kunstfeuilletons uit het Het Vaderland.[127] (De laatste werden met zoo veel genoegen gelezen, dat Koch mij, toen ik er mede wilde uitscheiden, zeer vleiend verzocht er mede door te gaan). Deze verzameling zoû een mooi boek kunnen worden, zeker in twee deelen. Misschien uit te geven met reproducties naar fotografieën, of in eenvoudiger vorm. Nu is de kwestie van het honorarium deze: ik zoû gaarne dit jaar willen ontvangen de som van *f* 1000, maar daar ik weet van te voren, dat je zeer bedenkelijk zult kijken bij dat getal, zoû ik je willen voorstellen: bereken welke hoeveelheid copie ongeveer met dit honorarium gelijk staat, en laat mij je deze hoeveelheid in met zorg bij elkander gekozen bundels afstaan. De uitgave van het boek over Italië

126 De schets *Mijn Zooveelste,* in Het Vaderland van 4 october 1913. Herdrukt in *Proza,* III, blz. 166 (met o.m. op blz. 170, bijna 25 jaar na datum, een noot over de corrector, die in 1900 in *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* op eigen gezag *de* salon veranderde in *het* salon, ‘wat ik niet geloof, dat iemand, die salons frequenteert, ooit zegt’; zie brief 250 en 251).

127 Zie noot 120.

zoû best het volgende jaar kunnen gebeuren; ik zoû echter gaarne dit jaar het honorarium toucheeren en stel je dus voor er het interestje bij te rekenen.

Ik hoop van harte, dat je dit voorstel zult willen overdenken en wij het dus wederom eens worden; van mijn kant geloof ik niet inschikkelijker te kunnen zijn dan ik ben, daar ik de hoeveelheid copie aan je over laat te berekenen en alleen de genoemde som als honorarium wensch gesteld voor een werk (of werken), waarvan de omvang aan jou is te berekenen.

Zoo je mijn voorstel echter niet in overdenking wilt nemen, dan, amice, zonder rancune vaarwel! Wat niet anders is, dan het is, zullen wij dan in gerezigneerde zielevrede aannemen.

Ik hoop, dat het je goed gaat met vrouw en kinderen; wat ons betreft, wij zijn ook, zelfs zonder duizenden, gelukkig in dit mooie land, dat ons lief is. Mag ik alleen verzoeken, mij *zoo spoedig mogelijk* te antwoorden: zoo als ik zeg, ik denk niet meer heel sterk over H.W.[128] en moet dus, zoo je *niet* wilt, een anderen weg zoeken.

Hartelijke groeten en t.à.v.
Louis Couperus.

481

Lido(Venetië)
Hôtel Ortolanella.
31 V.XII.

Amice.

Hoewel het een massa kopie is, die je verlangt voor *f* 1000, wil ik toch je aanbod aannemen, en hoop ik, dat de gelukkige dagen weêr terug mogen komen. De kopie ligt er; dus kan, wat mij betreft, het boek verschijnen van het najaar. Dus: Het boek over Italië, + 2 bundeltjes. Nu zoû ik echter gaarne willen weten: 1. Wil je het boek in *1* of *2* deelen geven, en in welk *formaat*.

Hoeveel vel wil je dan voor dat één of die twee deelen te zamen hebben? Hoeveel fotografieën wil je er in plaatsen. (Kan je reproducties geven naar Alinari, zonder last te krijgen?).[129] Geef mij op de grootte, die de fotografieën moeten hebben. Kan ik er zeker van zijn, dat de reproducties *heel mooi* worden, anders maar liever *geen* fotografieën.

De band in *Renaissance*-stijl geteekend (vooral *niet moderne style,* hoor!). *Alleen* Renaissance.[130]

Als titel dacht ik:
Blanke Steden onder Blauwe Lucht

128 Van Holkema en Warendorf.

129 Italiaanse firma, gespecialiseerd in foto's en andere reproducties van talloze Italiaanse kunstwerken en monumenten.

130 Opnieuw zien wij hier Couperus ingrijpen in de bandontwerpen voor zijn boeken. Met *modern style* bedoelt hij uiteraard de art nouveau banden, die hij blijkbaar niet vindt passen bij dit nieuwe werk. De band van *Uit blanke Steden onder blauwe Lucht* is van K. Sluyterman.

Het werk bevat dan opstellen over:[131]
Venetië.
Ravenna.
Florence.
Siena.
Orvieto.
Rome.
Over de bundeltjes spreken wij later: de copie ligt er.[132]
Maak dus het contractje dan zoo maar op. Ik zend je dezer dagen de eerste copie. Het honorarium als steeds bij Scheurleer. Den Haag.
Het doet mij genoegen, dat wij weêr samen kunnen werken: laat ons hopen, dat het zoo blijve en dat het 'noodlot' ons niet weêr scheide!
Beste groeten over en weêr.

t.à.v.
Louis Couperus

482

Ortolanella
10 Juni. [1912]

Amice.
Hierbij een contract geteekend terug: ik vergun mij een kleine verandering in den titel, die ge wel goed zult keuren. Dus:
Uit Blanke Steden
Onder Blauwe Lucht.
Ik zend spoedig meer copie en de eerste foto's. Ge kunt immers Alinari afdrukken?

t.à.v.
L.C.

483

Lido.
Ortolanella
15.VI.XII

Amice.

131 Verschenen in twee delen. In I: Venetië, Ferrara, Ravenna, Florence en Pisa. In II: Siena, Orvieto, Rome, Ostia, Napels, Trinacria, Taormina. Zie ook brief 483.
132 Zie noot 121.

Laat ons het boek denken ± 230 bl. (omvang boek Borel,[133] dat ik zeker wel als cadeau mag beschouwen niet waar en waarvoor hartelijken dank).

133 Misschien diens *Het daghet in den Oosten,* 1910.

Ik begin te zenden Venetië; daarna kan nog Ferrara geplaatst worden, waarbij hier copie; dan Ravenna, Florence, en wij dalen dan af. Moet na Rome Sicilië er bij, goed, maar ik kan zoo moeilijk per woord uit rekenen hoe veel vel mijn artikels worden. Laat dus maar beginnen te zetten, ik zorg wel, dat het boek een mooi ensemble wordt.

Nu had ik dit gedacht entre-nous, òm het contract heen, als je het *goed* vindt: Als je pleizier van het boek hebt en wil je volgende jaar een tweede deel geven (apart verkoopbaar) waarin Sicilië, Avignon, Arles etc. komen, *in plaats* van bundel schetsen I, dan is dit *mij* het zelfde en voor jou misschien prettiger: voor mij is copie, copie; wat ik schrijf, klein, groot of kunstartikel, schrijf ik alles met den zelfden zorg en heeft de zelfde waarde voor mij. Wij kunnen dit dus dan nog later zien.

Wil je je liever houden aan 2 bedongen bundels, ook goed: dan dacht ik te geven: *Bladen uit mijn Dagboek*.[134] Serie I (Rome) (kleinere schetsen dan de kunstartikels)
Serie II (Genève, Florence) etc. (id.)
(apart verkoopbaar).

Ik heb niets liever dan dat je weêr wat pleizier hebt van mijn uitgaven en zal mijn best doen de boeken zoo veel mogelijk goed te combineeren. Die foto's zend ik spoedig, maar heb er nu *geen last* van, dat is het niet waard: *kun* je afdrukken van Alinari? Zijn wij reeds bij de Conventie van Bern? Enfin, ik weet daar *niets* van, maar vind het beter *geen* foto's te geven dan er gezanik om te krijgen. Antwoord mij hier even op.

Scheurleer zond mij bericht ontvangst wissel *ƒ* 1000- (honorarium voor *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht* en *twee* bundels verhalen, volgens contract.) Waarvoor besten dank.

Amice, zoo gij mij nog eens een groot pleizier zoû willen doen, denk dan eens aan mijn vrouw, als je wat te vertalen hebt: zij heeft veel vrijen tijd, verveelt zich wel eens en zoû het gezellig vinden nu en dan eens wat te vertalen en een kleinigheid te verdienen: voor de Sprookjes[135] ontving zij van Warendorf *ƒ* 100. Heb je dus eens iets, denk dan aan haar. Wat zijn toch al die tijdschriften die je uitgeeft: is dat alles oorspronkelijk of zoû zij daarvoor kunnen vertalen?? Je bent de beste, als je iets vinden kunt.

Ik werk steeds met pleizier aan mijn Vaderlandjes, heb er veel pleizier van, krijg er tal van aardige brieven over[136] en het is een geregelde revenu, wat voor iemand, die van zijn pen leven moet, niet te versmaden is!

134 Deze titel heeft Couperus vervolgens gewijzigd in *Van en over alles en iedereen*. De twee bedongen bundels groeiden tenslotte uit tot een vijftal.

135 A.T. Quiller-Couch, *De schoone Slaapster en andere Sprookjes*. Naverteld uit het oud-Fransch. Bewerkt door Elizabeth Couperus, Amsterdam, 1911.

136 Op 28 december 1912 meldt Het Vaderland: ‘Louis Couperus verzoekt vriendelijk brieven en drukwerken *aangeteekend* te mogen ontvangen’.

Addio, antwoord op fotokwestie!

t.à.v.
L.C.

N.B.
Volgorde:
Venetië.
Ferrara.
Ravenna.
Florence.
Pisa.
etc.

484

Igls. Tirolerhof [4.VII.12]

Amice.

Indien je meerdere foto's wilt hebben zoû ik je aanraden niet *alle* twee op één blad te plaatsen, de panorama's of enkele uitvoerige (b.v. Tintoretto) op eén,[137] de beelden kunnen wel twée op één blad: laat het niet te petiterig worden! Ik zal de foto's bestellen. Ik zend je nog *Siena* en geloof, dat ik dan royaal ben met de copie en het boek *meer* dan de vereischte grootte krijgt. En dan zoû ik werkelijk gelooven, dat we goed doen ons *niet* aan het contract te houden maar een *tweede* deel (apart verkoopbaar) te geven waarin: Orvieto, Rome, Sicilië.[138] Dan krijg je een mooi boek in 2 dln. Het tweede deel in plaats van een der bundels. Je zoû het nu reeds kunnen annonceeren in het prospectus (dat ik heusch tot mijn spijt niet schrijven kan: ik weet niet wat ik er in zoû moeten zeggen, ben dom voor 'reclame'!) En de foto's van Orvieto en Rome bewaar je dan voor het 2de deel. Is dit plan goed? Ik schrijf dadelijk om de foto's.

t.à.t.
L.C.

485

[5.VII.12]

Geachte Heer,

137 *Uit blanke Steden onder blauwe Lucht,* I, tegenover blz. 24. De hierna genoemde beelden, van Donatello, tegenover blz. 160.
138 Zie noot 131.

Wij hebben uitgerekend dat wij kunnen plaatsen 10 groote en 12 kleine (2 op 1 blad) foto's. Meld s.v.p. even of U dit goed vindt, dan bestellen wij ze. Ik ben

heusch niets te trotsch voor Corelli,[139] en zou U erg dankbaar zijn mij wat te vinden, Fransch, Duitsch, Eng, Italiaansch, comme vous voulez. Hartelijke groeten aan Mevrouw Veen, van wie ik steeds een lief souvenir behield.
Steeds gaarne

Uwe dw.
Elizabeth Couperus

486

Igls
Tirolerhof [11.VII.12]

Amice.
Ik zal voor de foto's zorgen en je alles zenden met duidelijke opgave hoe ze te plaatsen, maar heb nog eenig geduld, ± 10 dagen; wij zijn op het punt naar München te vertrekken en ik wilde van daar de bestelling doen, anders komt er verwarring, of gaan ze verloren. Ik stap af in München, Hôtel Roter Hahn, maar zal je mijn pensionadres pas later zenden: we weten niet waarheen we gaan. Amice, als de gezonden copie nu *voldoende* is voor boek I, laten wij het er dan meê doen en Siena bewaren om deel II te openen. Het is ± 25 bl: Gr.Nederl: wil je het voor deel I er bij hebben, is het goed, maar als het niet *noodig* is, openen wij er deel II meê, niet waar. Mijn vrouw houdt zich aanbevolen.

t.à.t.
L.C.

487

München
Pension Grebenau
Wittelsbacherplatz. [15.VII.12]

Amice.
Proeven aan bovenstaand adres.
Wij bemoeien ons met de foto's.

Louis Couperus.

139 Marie Corelli, schuilnaam van Mary Mackay (1855-1924). Engelse romancière, dochter van een Italiaanse vader en een Schotse moeder. Haar wat oppervlakkige romans waren zo populair, dat b.v. *The Sorrows of Satan,* uit 1895, in 1926 verfilmd werd.

488

Pension Grebenau
Wittelsbacherplatz
München [z.j.]

Amice.
Ik zend je de overige foto's. Ik hoop, dat de reproductie's mooi worden en dat

de platen eenig effect zullen maken, want waarlijk ik weifelde of wij goed deden de platen te geven. Enfin, dat weet ge beter te beslissen.

Behalve wat ik je reeds opgaf, gaf ik uit 5 Mark en 10 Lire voor de foto's, dus niet le Pérou.

Ik ben vergeten hoeveel het eerste bezendingkje kostte, maar gaf je dat reeds op, niet waar. Krijg ik ook proef van de foto's?? Dat had ik wel gaarne. Zend mij de proeven zoo spoedig mogelijk, ik heb altijd zoo veel te doen voor Vaderland en Gr.Nederl., dat het beter is er niet meê te talmen; dan zend ik ze ook spoedig weêr terug.

Gaarne t.à.t.
L.C.

489

Pens. Grebenau
München [29.VII.12]

Amice

Twee proeven ontvangen; ik vind de omraming der bladzijden *niet* mooi en zoû die liever weglaten;[140] verder de zijtitels *niet* cursief maar grootere, staande letter en dan waar ik *⁎* zet onder een stukje, een soort cul-de-lampe (klein), of hoe het heet: ♠; zoo een figuurtje, meen ik, maar niet moet de heer zetter maar eigenwijs doór zetten, als of er niets staat. Ik zal het wel in de proef aangeven, maar dring ook nog er eens op aan want soms zijn de heeren àl te eigenwijs.

Krijg ik proef van *titelblad* en ook van de reproductie's?

Steeds gaarne t.à.v.
L.C.

490

Igls (Tirol)
Tirolerhof [20.VIII.12]

Amice.

Zie hier nieuw adres voor proeven etc. Ik zend je heden de foto's, maar... opgegeven maat *bestaat* niet: ik hoop, dat je deze gebruiken kunt, verkleinen of wat afsnijden??

Anders, hoe? Zijn ± 16 niet te weinig? Mij dunkt wel. Ongeveer 40 dunkt mij niet te veel.

Ik betaalde voor deze, 12 fr. dus niet le Pérou. Kan je ze niet gebruiken, zend ze

140 Hier is Veen niet op ingegaan. De hierna genoemde drie sterretjes heeft Veen ten dele laten staan, ten dele vervangen door een cul-de-lampe.

mij dan maar terug, want heusch dan weet ik er geen raad op. Wil je er nog meer, dan bestel ik ze van Alinari. Mij dunkt *16* is veel te weinig, maakt *geen* effect.

Schrijf mij gauw
t.à.t.
L.C.

491

[21.VIII.12]

Louis Couperus
Adres: Pension Rochat
Palazzo Niccolini
Florence
Voor de verzending van proeven etc.
Veen

492

[30.VIII.12]

Amice.

Ik ontving aanvragen voor vertaling van *De Stille Kracht* (van I. Waldorf,[141] Parijs) in het Fransch en van een Hollandsche dame uit Schotland voor Eng. vertaling van *De Kleine Zielen* en verwees hen beiden naar U.

Want ge zult wel ons beider belangen willen behartigen, niet waar, nu de Berner Conventie ons in hare armen opneemt.

t.à.v.
L.C.

In haast

493

Florence
Pension Rochat
Palazzo Niccolini.

141 Een Franse vertaling is niet verschenen. De hierna genoemde *Boeken der Kleine Zielen* verschenen tussen 1914-1918 in het Engels, maar in een vertaling van Alexander Teixeira de Mattos.

20.X.XII.

Amice.

Ik zend hierbij correctie en platen terug: s.v.p. revizie van *alles,* die ik per ommegaande zal terug zenden.

Beste vriend, een prospectus zoû ik gaarne voor je willen schrijven als ik *wist* wat er in te zeggen. Maar ik kan heusch zoo moeilijk reclame voor mijzelven maken! Misschien kun je zelve iets opstellen en zeggen, dat dit boek vooral wenscht te geven de uiting van een groote liefde voor een land, schatrijk aan kunst... zoo iets dergelijks, maar heusch ik weet heusch niet goed zelve zoo iets te maken. 'Nieuw licht' heb ik *niet* de pretentie te doen schijnen over zeer bekende kunst, maar ik heb de schetsen geschreven met groote liefde, en dat is misschien een beetje mijn verontschuldiging voor dit boek. Annonceer in je prospectus het 2de (apart verkoopbare deel) met Siena, Orvieto, Rome en Sicilië; heusch, dat zal goed doen en zal dit deel completeeren.

Ik denk, dat ik je spoedig de andere copie zal zenden, ook die van het bundeltje. Dat bundeltje had ik gaarne dan als: Bladen uit mijn Dagboek: Eerste Serie, als je dat goed vindt.[142] Dan kunnen de andere 'series' bij gelegenheid volgen, en het is één genre. En dan nog dit: zoû je er reeds over kunnen denken *wat* je van mij kunt uitgeven het volgende jaar. Ik had gedacht van het voorjaar: Tweede deel en Eerste Serie *Dagboek* (die je nog toekomen) en dan in het najaar tegen Dec. mijn groote mythologische roman *Herakles,* die nu in Groot-Nederland verschijnt.[143] Die roman beslaat nog Groot Nederland tot en met Februari; dus *8* nummers met ± 25 à 30 bl: ieder nummer (240 à 250 bl. Groot Nederl.) Enfin, denk er eens over na, en reken uit wat je er mij voor geven kunt; ik weet het gaarne vooruit om een beetje mijn budget te arrangeeren.

Intusschen steeds t.à.v.
L.C.

494

Florence
Pension Rochat
Palazzo Niccolini.
22.X.XII.

Amice.

[(Wat zeg je van mijn prachtig papier: in járen heb ik niet zoo iets fijns bezeten, maar nu mijn uitgevers zoo goed betalen, kan het er af!!) (Wees niet bang; het is een cadeau!)][144] Dus Amice, je zal de proeven nu wel hebben; zend revizie, die

142 Zie noot 134.

143 *Herakles* verscheen in september 1913. Zie over dit boek uitvoerig Vogel, *Man m. orch.,* blz. 168-173.

144 Uit brief 510 blijkt, dat Couperus het mooie papier van zijn Italiaanse vriend Orlando cadeau heeft gekregen. Daar deze vervolgens naar Buenos Aires is vertrokken, vanwaar hij eerst in maan 1913 terugkeerde, mag als hypothese worden gesteld, dat Orlando hoopte zijn papier in de vorm van brieven terug te ontvangen. De datum van de brief zou dan een indicatie geven omtrent de mogelijke datum van Orlando's vertrek.

ik per ommegaande zal terugzenden. *Mijn* schuld is het niet, dat het zoo laat is geworden: je laat me meer dan een maand zonder iets, omdat je papier niet arriveerde![145]

Ik heb nog gedacht over je prospectus: neem een stukje uit het eerste gedeelte van Florence: een stukje zonsondergang en dan dat gedeelte, waarin voorkomt: waar het blijde hart van vol is etc. (ik kan het heusch niet uit mijn hoofd!)[146] Heusch, dat zal wel een goed prospectus worden op die manier.

Ik woû je even verzekeren, dat ik de Schimmen aan v.H. en W. verkocht heb verleden jaar voorjaar te gelijker tijd met Toerisme en Zwaluwen, alle drie voor een prikje, en *niet,* hoor, *na* onze 'verzoening'![147] Dit maar even omdat je me anders 'verdenken' zoû. Beste vriend, het doet me leed als dit boek alweêr niet verkocht wordt, maar qu'y faire, je moet me heusch dan maar niet meer uitgeven, in het vervolg, zoo zij gezegd zonder boosheid. *Ik* ben er overheen en schrijf voor Gr.Nederl. en Vaderland, dat zijn mijn vaste revenu's: komt er dan later nog een uitgave van, des te beter, maar interesseeren doet het me niet meer. Blijft de boel onuitgegeven, het is mij ook goed. Ik kan er niet meer over tobben en wil je liever het volgende jaar niets van me uitgeven, ook goed hoor: j'en fais mon deuil, als de Franschman zegt, wanneer hij niet zeggen wil: je m'en fiche! Als ik rijk was, scheidde ik geheel met de schrijverij uit: nu is me dat niet mogelijk (heusch, ik heb dit mooie papier niet betaald!)

Intusschen, laat ons hopen, dat de *Steden* het nog halen, en zend gauw de revizie.

t.à.v.

Louis Couperus

495

[5.XI.12]

Amice.

Daar de drukker het vertikt mij de afgedrukte vellen te zenden, kan ik nu ook onmogelijk de pagineering aangeven, maar ge kunt zelve - als ge het boek even door ziet, - de plaatsen vinden, waar de platen moeten staan en op één bladzijde komt het er niet op aan, als de plaat maar niet *te ver* van den tekst staat. Ik heb van den beginne af gevraagd de afgedrukte vellen te mogen ontvangen maar ontving alleen ± de helft. Enfin, dan maar niet.

N.B. Geen vergissing maken van *Dag en Nacht,* die in het volgende deel moeten komen.[148] Dit had ik ook reeds aangegeven.

t.à.t.

145 Veen's papier, dat dus niet verward moet worden met het door Orlando geschonken briefpapier.
146 *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht*, I, blz. 90.
147 *Schimmen van Schoonheid, Antiek Toerisme* en *De Zwaluwen Neêrgestreken*.
148 *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht,* II, tegenover blz. 168.

L.C.

Waarom niet in je prospectus het Tweede Deel aan te kondigen, apart verkoopbaar! Van Siena tot Sicilië?

496

Florence
Pension Rochat
Pallazzo Niccolini
10.XI.XII

Amice.

Ik hoop, dat ge U gedebrouilleerd hebt met de platen en dat het boek spoedig verschijnen kan. Zend s.v.p. *1* gebonden ex: aan dit adres voor mij. Zend mij daarna *geen* nieuwe uitgaven meer, vooral niet als ze zoo leelijk zijn als Wereldvrede![149]

Wilt ge ook zoo vriendelijk zijn *van alles* wat ik bij je uit geef te zenden *1* ex aan mijn schoonmoeder:

Mevrouw R. Baud-Steenstra Toussaint
Suikerfabriek Tjandi-Sewoe
Djocjocarta
Java.

Het is het eenige prezentex: dat ik je vraag en mama is er altijd zeer gevoelig voor.

Nu de zaken, beste vriend. Ik woû je voorstellen, zoo als ik reeds schreef, 'Herakles' uit te geven in najaar '13; geef mij er voor wat je kan: het zijn *8* nummers Groot-Nederland, ieder nummer van 25 à 30 bladzijden (in Febr: komt het laatste stuk); je kan het dus uitrekenen. Ik zoû dan het tweede deel Steden in het voorjaar geven (proeven liefst zoo spoedig mogelijk, ik zend copie heden).[150] En dan, amice, dit nog: ik zend je nog het bundeltje waar je recht op hebt, maar zoû je zoo graag voorstellen dit nu eens uit te geven als *ik* het dacht: genre brochurevorm van ± 3 vel ieder, spoorweglectuurformaat, aan de kiosken verkrijgbaar voor heel weinig geld: iedere 14 dagen een brochuretje, en als je dit plan eens wilt overdenken, geef ik je er een troep *andere* dagboekbladen bij, om eens te zien of, er zoo meê scharrelende, we er niet meer bij verdienen. Als het *niet* goed gaat, behoef je mij *niets* te geven voor de andere *Dagboekbladen*; kunnen wij er op die manier een geregeld uitgaafje van maken, tusschen de jaarlijksche serieuze uitgaven door, dan geef ik er nu en dan eens een klein novelletje bij of wat ook, maar ik heb nu zoo een idee dat zoo iets goed zal gaan en woû het nu eens probeeren

149 In 1912 verscheen hiervan de derde druk.
150 Eveneens van 1913.

met je, des noods *zonder* contract. Kan je mij, als het goed gaat, er nu en dan eens *f* 50 of *f* 100 op geven, dan is dat prachtig. En gaat het niet goed, dan vraag ik niets voor de Dagboekbladen, die je bij *dit* hoopje (dat je toekomt) er dan op de koop bij toe hebt gekregen.

Bedenkt het eens, zie het uit te werken in een aardigen toch òns waardigen vorm en laten we het dan eens probeeren.

t.à.v.
L.C.

497

Florence
Palazzo Niccolini
Pension Rochat.
30.XI.XII.

Amice.

Teixeira de Mattos zoû gaarne *De Kleine Zielen* willen vertalen[151] en vraagt - nu wij bij de Berner Conventie zijn - wat je voorwaarden zijn. Meestal heb ik maar liever dat jij dadelijk die vertalingkwesties behandelt maar daar hij altijd zeer goed met mij gehandeld heeft, heb ik hem voorgesteld dat ik je schrijven zoû. Zeg mij dus wat ik hem schrijven moet.

Heb je mijn twee pakjes copie ontvangen?? Meld mij dat even, anders ben ik bang, dat ze weg zijn. En schrijf dan eens wat je denkt over mijn brief. Ik zie uit naar de Blanke Steden...

Steeds t.t.
L.C.

498

Florence
Palazzo Niccolini
Pension Rochat
11.I.XIII.

Amice

Zoo ge eens tijd hebt, zoudt ge dan willen nadenken over mijn voorstel wat de feuilletons betreft en mij zeggen of je ‘Herakles’ wilt uitgeven tegen December? Ik zoû gaarne van het een en ander hooren en zend mij deze proef van Tweede Deel Steden zoo spoedig mogelijk, dat ik niet op gejaagd wordt tegen het voorjaar!

151 Zie noot 141.

Zoû je mij verder s.v.p. een gebonden deeltje willen zenden van *Van en Over Mijzelf en Anderen*; hartelijk dank bij voorbaat.

Steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

499

Florence. [z.j.]

Amice.
Ik vind het goed zoo als je het het beste voor komt.
Dat je mij voor 3 bundels *f* 1000, geeft maar voor *1* roman van den omvang als Herakles ± 300 à 400... is mij een raadsel als zooveel mij raadsel is. Ik dacht altijd dat 'bundels' nooit verkoopbaar waren maar een 'roman' nog wel. Enfin... Ik schrijf zoo een omvangrijk werk *voornamelijk* voor Groot-Nederl: *Herakles* bracht mij er meer dan *f* 1000.. op, een som, die je zeker nooit op het hon: zoû toe leggen, zoo ik je het werk aanbood zonder dat het in een tijdschrift verscheen.

Vale!
L.C.

500

Florence [8.II.13]

Amice
Het slot van Herakles bedraagt 13 (dertien) bladzijden Groot Ned.
Ik geloof wel, dat de roman groot genoeg is om in twee deelen te verschijnen, heb er niets tegen.[152] Bij Scheurleer kan gestort worden.
Drukt ge naar Gr.Ned. af of wenscht ge van mij de proeven. Het eerste is natuurlijk minder werk voor mij.

t.à.v.
L.C.

501

[14.III.13]

152 Hier ligt reeds de kiem voor het misverstand van de ondertiteling van het boek *Herakles* als 'roman in twee deelen'. Zie ook noot 126.

Amice.

Wij vertrekken Maandag a.s. plotseling naar Barcelona. Zend proeven etc.: Barcelona, poste restante.- Gaarne wil mijn vrouw den Eng. roman vertalen.[153] Zend

153 Mrs. M.A. Humphry Ward, *Lydia*.

dien, als ik uit Barcelona mijn adres op geef, daar ik niet weet hoe lang wij daar blijven. Ik heb geen afdruk slot meer, daar v. Nouhuys dat gecorrigeerd heeft (Arme kerel, hij is nu zwaar ziek).[154] Ook de copie kan ik je niet meer geven, ik bewaar geen copie, maar vernietig die, zoodra het gedrukt is: het zoû te veel papieren rommel geven.

Kan je het honor: bij Scheurleer storten, dan gaarne.

Merci voor zending Nieuws

t.à.t.

L.C

502

[z.j.]

Pension Ranzini
Barcelona
Louis Couperus.

154 W.G. van Nouhuys zou in augustus 1914 heengaan.

XI. Maart 1913-April 1914 (Brief 503-534)

Barcelona, Tarragona, Valencia, Cordoba, Sevilla, Granada, Madrid, Toledo, Avila, Burgos, het moet een verpletterende reis geweest zijn, en het is a priori niet zo'n wonder, dat Couperus daarna nooit meer het verlangen heeft gehad nog eens naar Spanje terug te keren. Hij ontleende aan al die steden echter zoveel feuilletons, dat deze van eind April tot eind December voor *Het Vaderland* toereikend waren. Eind Mei is hij terug in Barcelona, om van daar naar München door te reizen. Halverwege, in Lyon, schrijft hij Veen een curieuze brief (brief 510): samen met brief 511 en 516 de enige die de historiciteit van 'Orlando' bewijst. Aan de echtheid van de vriend is wel eens getwijfeld, vooral doordat Elisabeth deze vriendschap met 'Orlando' later heeft ontkend.[155] Dat de man, wiens naam in de brieven aan Veen echter niet prijs wordt gegeven,[156] 'veel in het leven van Couperus betekend' heeft,[157] wordt door Elisabeths negatie alleen maar aannemelijker. De toon van deze en volgende brieven aan Veen, intussen, is beminnelijker en vriendschappelijker dan ooit eerder. Maar de strekking ervan is even bekend als vroeger: geldgebrek, en er moet weer een lening gesloten worden.

Couperus' vijftigste verjaardag nadert. Hij zal die met Elisabeth en zijn Italiaanse vriend in Lindau vieren. In *Het Vaderland* van 10 Juni wordt hij een grootse huldiging door tal van schrijvers deelachtig. Veen van zijn kant biedt hem een toepasselijk geschenk aan: mooi schrijfpapier! Ook in het pension te München wachten Couperus vele verrassingen. Hij zal er in *Ter Uwer Verjaring* een schitterende schets over schrijven als dankwoord.[158] Of hij echter werkelijk zo vrolijk was, is de vraag: de Italiaanse vriend is op 11 Juni naar Smyrna vertrokken.

'Orlando', die de Spaanse reis betaald heeft, is niet de man bij wie Couperus op de valreep nog weer geld durft te lenen ook. Dat moet Veen maar regelen! Merkwaardig is (brief 511), dat Couperus dit geldbedrag buiten zijn vrouw om te leen vraagt. Elisabeth mag er niets van weten. Tegenover haar wil hij zich nu groter houden dan hij in werkelijkheid is. In twee regels uit deze brief komt zijn levenssituatie met onbarmhartige eerlijkheid naar voren: 'Ja, amice, trots al de "roem" is het maar magertjes. Het is ook de reden, dat ik niet naar Holland kom; al mijn familie is, zoo niet schatrijk, vermogend en wij zijn maar de arme broodschrijvertjes'. Tegen deze achtergrond begrijpen wij, hoe het hem te moede moet zijn geweest, toen de oorlog van 1914 hem anderhalf jaar later dwong naar Holland terug te keren.

155 Zie F.L. Bastet, in De Revisor, II/1, maart, 1975, blz. 6 e.v.

156 Volgens mondelinge mededeling van mevrouw Maria Th. Veen heeft haar vader L.J. Veen naar alle waarschijnlijkheid de identiteit van 'Orlando' niet gekend.

157 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 204.

158 Het Vaderland, 18 juni, 1913. Herdrukt in *Van en over mijzelf en anderen,* II, blz. 51 e.v. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 173.

In München moet Elisabeth een zware operatie ondergaan, die haar tot op de rand van de dood brengt. Op het ogenblik van haar eerste herstel verschijnt *Herakles* als boek, of liever: als Roman in Twee Deelen.[159] Misschien is dat nog niet het ergste. Tot Couperus' niet geheel onbegrijpelijke ontzetting gaat de held bovendien gekleed in de band die R.N. Roland Holst indertijd voor *Majesteit* ontwierp. Het enige verschil is, dat die titel door de naam *Herackles* is vervangen, compleet met een nieuw kroontje op de H en gespeld met een volmaakt overbodige en zelfs onjuiste letter c er in. Nadat Veen openlijk op 4 October 1913 door Couperus in *Het Vaderland* beknord is, schrijft hij Veen (brief 532), dat hij niets hatelijks met dat stukje bedoeld heeft, maar slechts zijn spotzucht even heeft willen botvieren. Uit brief 587 blijkt, dat ook de c in Herackles hem bepaald niet ontgaan is...

Voor de uitvoering van *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht,* dat in December 1913 verschijnen zal, heeft Couperus meer waardering, hoewel hij er zich slechts met een paar woorden van afmaakt. Sinds eind October woont het echtpaar weer op het oude adres in Florence. De sfeer in de Arno-stad wordt er intussen niet beter op. In de brieven aan Veen is daar echter niet veel van te merken.

Couperus zet zich aan het schrijven van de Spaanse roman *De Ongelukkige,* houdt zich verder bezig met de samenstelling van zijn bundels, en heeft de illusie misschien *f* 25.000,- te winnen met een filmscenario over de koningsromans, *Herakles* (!) of anders *Psyche* (!!) (brief 522). Een vertaling van onder meer werk van Pio Baroja wordt overwogen (brief 523). Dit zal resulteren in Elisabeth's contaminatie *Op een Dwaalweg,* in 1915 verschenen met een korte inleiding van de hand van Couperus zelf.[160]

Op 1 April 1914 gaat Couperus weer eens naar Rome, ditmaal echter zonder Elisabeth. ‘Adres volgt’. Hij heeft zijn Italiaanse vriend dan vermoedelijk 10 maanden lang niet gezien, tenzij deze hem tussendoor nog in Florence bezocht heeft. Naar het zich laat aanzien, is dit een afscheid voorgoed geworden.

159 Zie noot 126. Over Elisabeth's ziekte in *Proza,* III, blz. 171: ‘Zij ligt ver van mij en aan haar ziekbed zijn vaak bezig één Hofrat-chirurg, drie doktoren, één *Oberschwester* en ik weet niet hoe vele andere *Schwester*... Mijn arme Zieke, ja, zij hebben haar van den dood gered en zij ligt nu wel eens alleen, op haar witte bed, met haar bleek gezichtje (...)’.

160 Herdrukt door Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. W.,* blz. 185.

503

[29.III.13]

Geachte Heer Veen,
Zoudt U aan onderstaand adres het boek van Ward willen zenden?[161] Ook de proeven kunnen hier heen geadresseerd worden.

Met groeten
Uwe dw.
Elizabeth Couperus.

Pension Ranzini
Barcelona.

504

[11.IV.13]

Amice.
Adres voor proeven etc:
Valencia, poste-restante
Espagne.
Het boek ontvangen, zal van den zomer vertaald worden.
Deel Herakles in twee gelijke helften, hier is geen bezwaar tegen.

t.à.v.
L.C.

505

[16.IV.13]
Valencia

Amice
Ik verzend je heden een deel correctie terug, maar moet absoluut *revizie* hebben; ik heb hier en daar iets veranderd, dat niet goed was; zend mij die revizie naar *Sevilla,* poste restante, dan zal ik zoo gauw mogelijk terug zenden.
Deel het boek in twee gelijke deelen, daar is geen bezwaar tegen.

Steeds t.à.v.
L.C.

161 Zie noot 153.

506

[8.V.13]

Louis Couperus.
Adres: Hôtel Washington-Irving
Alhambra
Granada

507

[16.V.13]

Louis Couperus* verzoekt te adresseeren aan:
Mme Clerici[162]
17 Rue Lepante
Nice
France.

508

Barcelona.
Pension Ranzini.* [V.13]

Amice.

Twee malen, voór de verschijning van het eerste deel, wees ik er je op, dat vermoedelijk Alinari wel geraadpleegd moest worden over de fotografieën, maar je nam geen notitie van mijn opmerking, en ik meende, dat jij, als uitgever, toch wel zoû weten, wat je mocht doen en wat niet.

Denk je dus, dat het noodig is zich tot die firma te wenden, doe het dan; ik bemoei mij liever niet met die zaken; zij gaan mij ook niet aan en ik heb heusch al genoeg aan mijn hoofd.

Van Herakles mis ik vel 23, zeker verloren gegaan met de post; zend het aan Mme Clerici, Nice, 17 Rue Lepante, zij is ons fac-totum in Nice en weet altijd ons adres: ik zit misschien over een week in Zwitserland of Duitschland; onze Spaansche reis is ten einde en wij denken aan een zomerverblijf. Neen, in Nice heb ik niets meer.

Ik zend je gauw de proeven terug.

t.à.v.
L.C.

Ook: vel I van Siena ging verloren. Zend dit dus even s.v.p.
Ge kunt ook wachten tot ik uit Duitschland ons adres zend.

* Briefkaart in het handschrift van Elisabeth Couperus.
162 Zie brief 508.
* Doorgestreept is het oorspronkelijke briefhoofd: ‘Hoteles Washington Irving, Alhambra, Granada.

509

[5.VI.13]

Louis Couperus*
Pension Grebenau
Wittelsbacher Platz
München

510

Lyon, Gare de Perrache,* le 8 Juni 1913.

Amice,

Wij hebben Barcelona - als je ziet! - verlaten en zijn op weg naar München, (een vreeslijke reis!), waar wij hopen den zomer te blijven en uit te rusten van onzen gezelligen maar vermoeienden reis in Spanje, waartoe onze Italiaansche vriend ons had uitgenoodigd. Wij zijn nu in Lyon en blijven den geheelen dag in het hôtel om uit te rusten van al die kilometers, die wij hebben verslonden en daar ik papier en inkt op mijn tafel zie, is het mij een genoegen je te schrijven en je te danken voor je hartelijken brief, die mij veel genoegen gedaan heeft. En ook voor het mooie geschenk, dat je mij vereeren wilt, en dat ik heel gaarne aan neem.[163] Wees verzekerd, dat ik èn het geschenk èn de vriendschappelijke gedachte op hoogen prijs stel. Ik zoû je alleen willen vragen er nog wat mede te wachten; wij zijn van den zomer in München nog ‘op reis’ en onze koffers zijn al zoo zwaar en vol en ik heb nog het papier, waarop ik je reeds schreef, meende ik, en dat mijn vriend heeft laten stempelen met mijn ‘bloc’, dien hij onder mijn rommel vond, en die ik in der tijd in Parijs, in jeugdige swell-jaren, eens liet maken. Ik zelve dacht er niet meer aan en heb jaren niet meer van dat extra-papier bezeten en het Parijsche stempeltje heeft jaren gesluimerd tusschen allerlei... Nu dacht ik, als je mij nu toch van dat mooie papier geven wilt, wacht dan tot ik in Florence terug ben (in October); dan zend ik je mijn *bloc* (zoo noemen ze het in Parijs); het is mooi gesneden en een zuivere afdruk van ons wapen en je kan dat dan gebruiken: de grootte is ook juist goed; het mag *niet grooter* zijn. Ik denk, dat het monster toch me wel na zal reizen! Ik zal vol verlangen af wachten en een keuze doen: ik vind het altijd - niettegenstaande de vijftig - nog prettig ‘iets te krijgen!’ Bij voorbaat reeds hartelijk, hartelijk dank!

In Florence hebben wij twee groote kamers in ons oude pension zoo waar zelf gemeubileerd met onze meubels en dat is ons home; anders hebben wij niet: twee

* Briefkaart in het handschrift van Elisabeth Couperus.
* Boven de brief een gedrukt briefhoofd van ‘Hôtel Terminus et Buffet Gare de Lyon - Perrache’.
163 Een hoeveelheid papier, zie hieronder.

menschen, wie het reizen en trekken in het bloed zit en geen kinderen hebben, hebben meer niet noodig, maar ik denk nu toch, dat dat *vele* getrek uit zal zijn[164] en wij het maar in Italië zullen blijven zoeken: Spanje is heel mooi om te zien maar niet om weêr terug te keeren.

Zoo dra ik in München op orde ben (Pension Grebenau) zal ik geregeld de proeven na zien.

Ontvang met je vrouw - die ik nog altijd zoo gezelligjes zie prezideeren aan het dinertje in der tijd ons zoo vriendelijk geboden - ons beider hartelijke groeten en goede wenschen voor jou en je kleine wereldje en geloof mij

Vriendschappelijk
t.à.v.
Louis Couperus

511

München
Pension Grebenau
2 Wittelsbacherplatz
Donderdag [23.VI.13]

Amice.

Wil je vooreerst je vrouw bedanken voor haar lieven brief en voor de brochure, die zij ons toe zond - ik vrees echter, dat wij nooit naar Amerika komen en dat *ik,* ten minste, niet 'zuiver' genoeg ben om ooit een goed theozoof te zijn.

En dan hartelijk dank voor het portret van je frisschen, gezonden jongen: veel werk zal je compagnonnetje je nog wel niet uit handen nemen.[165]

Wat de foto's der Bl. Steden betreft, ik geef je carte blanche te doen als je goed dunkt naar je eigen smaak, want waarlijk, ik zie ze niet meer zoo goed voor me. De Herakles-proeven zal ik nu spoedig na zien.

En dan wilde ik je eens schrijven over een beroerde kwestie, maar ik trek toch maar de stoute schoenen aan. De kwestie is dat ik in Aug. ben 'dans la purée complète'.[166] En nu zoû ik je willen vragen of je mij *f* 1000.- zoû kunnen lenen, tegen een percent dat je kan vaststellen naar je eigen idee. Bij Scheurleer zoû ik 6% betalen. Bij mijn vriend durf ik niet aan kloppen, want hij is al zoo charmant

164 Misschien vanwege de slechte gezondheid van Elisabeth, zie noot 159.
165 Lambertus Jacobus jr. was op dit tijdstip bijna 6 jaar oud.
166 Vermoedelijk kondigde zich het, ongetwijfeld kostbare, ziekenhuisverblijf van Elisabeth al aan. Zie ook brief 515, 516 en 518.

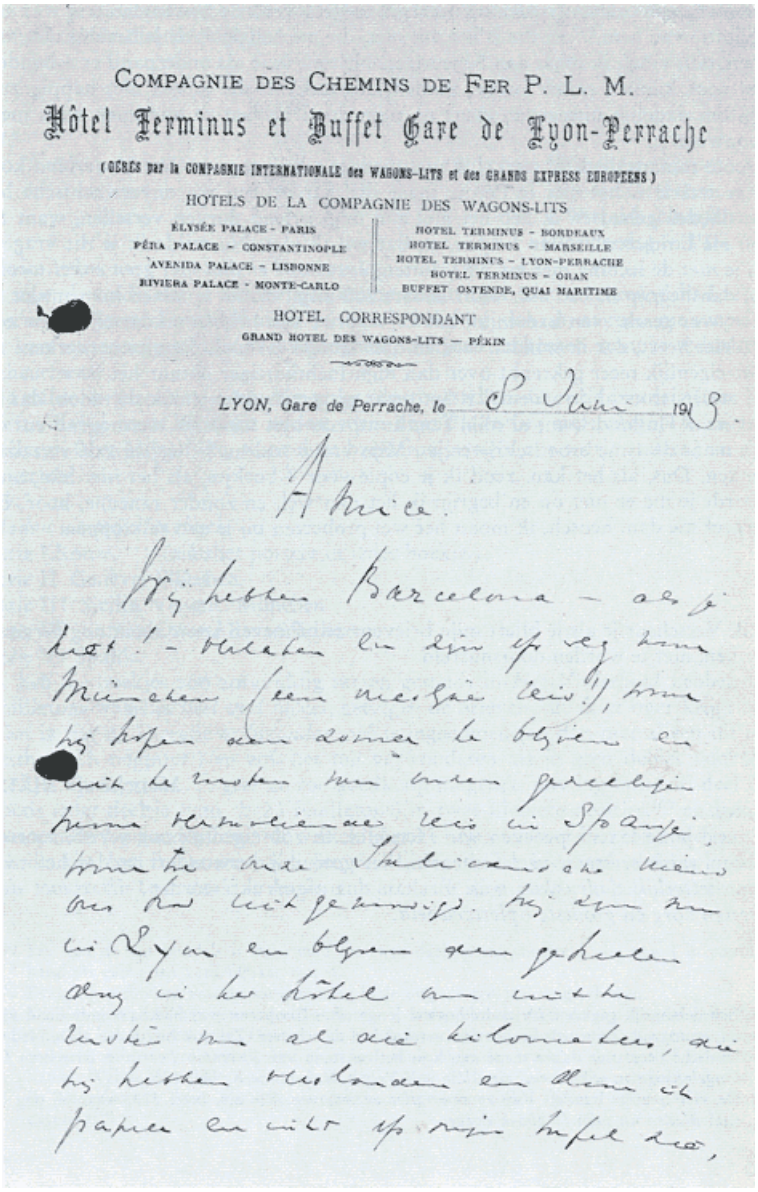

COMPAGNIE DES CHEMINS DE FER P. L. M.

Hôtel Terminus et Buffet Gare de Lyon-Perrache

(GÉRÉS par la COMPAGNIE INTERNATIONALE des WAGONS-LITS et des GRANDS EXPRESS EUROPÉENS)

HOTELS DE LA COMPAGNIE DES WAGONS-LITS

ÉLYSÉE PALACE - PARIS
PÉRA PALACE - CONSTANTINOPLE
AVENIDA PALACE - LISBONNE
RIVIERA PALACE - MONTE-CARLO

HOTEL TERMINUS - BORDEAUX
HOTEL TERMINUS - MARSEILLE
HOTEL TERMINUS - LYON-PERRACHE
HOTEL TERMINUS - ORAN
BUFFET OSTENDE, QUAI MARITIME

HOTEL CORRESPONDANT
GRAND HOTEL DES WAGONS-LITS — PÉKIN

LYON, Gare de Perrache, le 5 Juin 1913.

Amica.

Wij hebben Barcelona – adieu
het! – Vandaar in één sprong naar
München (een nachtje reis), waar
wij hopen een dezer te blijven en
uit te rusten van onze geestelijke
zware inspanningen (reis in Spanje,
waar de Italiaansche kleine
ons het uit gemaakt). Wij zijn nu
in Lyon en blijven een geheelen
dag in het Hôtel om uit te
rusten van al die kilometers, die
wij hebben afgelegd en dan ik
papier en uit op mijn hotel een,

Facsimile van brief 510 uit Lyon

voor ons geweest en (onder ons gezegd en gebleven) de Spaansche reis was een invitatie van hem,[167] en die is het dus niet, die me hel[p]t. Als je het dus niet kan doen, dan vraag ik maar aan Scheurleer. Nu zoû ik je als onderpand er 4 bundeltjes voor kunnen geven (allen: Bladen Dagboek)[168] die je wel niet happig zult zijn om dadelijk uittegeven maar na mijn dood hebben ze misschien weêr meer koopwaarde.

Groote romans denk ik werkelijk *niet* meer te schrijven; met *Het Vaderland* kom ik er wel al is het niet le Pérou, maar dit jaar hebben wij onverwachtsche beroerdheden gehad en ik heb het niet aan mijn vriend durven vertellen, want hij zoû me brommen en dan helpen, en dat wil ik niet. Nu wilde ik je dit vragen; als je *niet* de leening met me wilt sluiten, *antwoord er dan met geen enkel woord* op, dan begrijp ik het wel, want anders zoû mijn vrouw te weten komen, dat ik je er over geschreven had en zij zoû er verdriet van hebben omdat zij al zoo een verdriet heeft, dat ik minder verdien dan vroeger en tòch door moet werken: zij is er eigenlijk meer gekrenkt over dan mijn luchthartiger natuur het is.

Ja, amice, trots al de 'roem', is het maar magertjes. Het is ook de reden, dat ik niet naar Holland kom; al mijn familie is, zoo niet schatrijk, vermogend en wij zijn maar de arme broodschrijvertjes. Mijn vrouw zal nu [vlug] aan de vertaling denken. Dus, als het kan, zend ik je copie voor 4 boekjes, als het *niet* kan, antwoordt je me er *niet* op en begrijp ik het dan wel, en zonder rancune, hoor. En vergeef me dan, heusch, ik moest het wel probeeren bij je aan te kloppen.

t.à.v.
L.C.

N.B. Verscheur je als je blieft mijn brieven: ze behoeven later, als ik nog *beroemder* ben, niet te worden doorsnuffeld.

512

München [3.VII.13]

Amice.

Ik zend je de laatste proeven van Herakles. Ik zoû eigenlijk nog revizie moeten hebben want er staan *veel* fouten in, het geen mij verwondert omdat het toch maar *letterlijk nadrukken* was. Er kan dus afgedrukt worden, maar *met den meesten zorg* en *grootste oplettendheid*.

167 Een belangrijk gegeven. Orlando, hoewel jonger dan Couperus, was blijkbaar inderdaad niet onvermogend. Zo wordt hij ons ook getekend in de schetsen. Zie ook hieronder. - De Nederlandsche literatuur dankt mede aan hem het ontstaan van *Spaansch Toerisme,* de roman *De Ongelukkige* en enkele verhalen. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 175.

168 De vier overige bundels *Van en over alles en iedereen*. Zie ook brief 513, waar zij nog de titel *Bladen uit mijn Dagboek* dragen.

Laat s.v.p. de afgedrukte vellen van het heele boek mij op zenden. Ik zal nu beginnen aan de Blanke Steden.

t.à.v.
L.C.

513

München
Pension Grebenau
2 Wittelsbacherplatz
Donderdag [6.VIII.13].

Amice.

Ik meende reeds, dat je het zwijgen er toe deedt - zoo als ik gevraagd had als je niet in het voorstel treden kondt, en nu is je brief mij dus een aangename surprise. Ik kan nu ten minste, met wat zuinigheid, dit jaar uit komen, zonder te-kort bij Scheurleer.

Nu wilde ik je toch nog eens het volgende voorstellen. Geef de bundels (met het eerste, dat je reeds hebt) uit in den vorm van: *Bladen uit mijn Dagboek* (*niet* de titel van Over Mijzelf etc, want deze bundels zijn weêr een beetje anders.) en dan in serie's:

b.v.
Bladen uit mijn Dagboek
Serie I.Rome. (met het portret in ieder boekje.)
Serie II Genève, Florence.
Serie III Sicilië. Venetië. München.
Serie IV Van en Over Alles en Iedereen.
Serie V. Spanje.

Ik heb die boekjes zoo zorgvuldig samen gesteld: in *Het Vaderland* hebben die feuilletons waarlijk *heel veel succes,* getuigen de brieven, die ik er over krijg: ook weet ik dat de Directie er *bizonder* meê is ingenomen (en dan *niet* alleen uit een aesthetiesch oogpunt!) en zoû het mij verwonderen als je geen debiet voor die boekjes vindt, maar... geef ze zoo goedkoop mogelijk, *niet* ingebonden: deel des noods ieder deeltje (van ± 23 feuilletons) in twee kleinere deeltjes,[169] en laat er dan, om de 3 maanden b.v., eén verschijnen, te beginnen met het volgende jaar.[170] Als dit kàn, had ik het zoo het liefst, veel liever als dat je er weêr deftige bundels van maakt.[171] Toe, denk er nu eens over na in dien geest; ik heb zoo een vast

169 Elk van de vijf bundels is inderdaad uit twee deeltjes samengesteld, die zowel in papieren band als gebonden verkrijgbaar waren.

170 Door het uitbreken van de wereldoorlog is de uitgave een jaar opgeschoven.

171 De Voorrede van het eerste deeltje, *Rome,* is welsprekend: geen deftige bundel inderdaad, want de lezers verzekerden Couperus in hun brieven, 'dat zij gaarne mijn schetsen en praatjes wel eens wilden overlezen, in bed of in bad, thuis of in den trein, in den tuin of in de rookkamer. Welnu, ik voldoe hier aan hunne misschien te flatteuze wenschen en hoop, dat

idee, dat een dergelijke uitgave goed zoû gaan: in het buitenland zijn toch ook van die heel goedkoope uitgaven! Natuurlijk, als je berekent, dat het absoluut zoo *niet* gaat, dan leg ik mij er bij neêr, maar zoó zoû het mij toch wel het liefste zijn.

Ik zal de copie bij elkander zoeken, mijn vrouw is bezig met haar vertaling.

t.à.t.
L.C.

N.B. Vindt je als algemeene titel *Van en Over Alles en Iedereen* beter dan Bladen etc, dan kan dit ook. Laat mij s.v.p. zenden *alle* proeven van II^{de} deel Bl.St.,[172] want ik ontving er nog slechts 4 vel van! Als ik alles heb corrigeer ik in 2 weken af.

514

[18.VIII.13]

Amice.

Ik zend je hierbij de foto's terug met opschrift. Maar laat nu in Gods naam mij toch de proeven zenden: het gaat zoo een slakkengang! Als ik alles heb, corrigeer ik in een week af, maar zoó is het vervelend. Ook blijf ik maar nog 14 dagen hier en dan is mijn adres weêr onzeker.

Ik wacht dus spoedig *alle de proeven*.

t.t.
L.C.

515

[27.IX.13]

Amice.

Het boek gaat een slakkengang: ik *kan* zoo niet met ambitie corrigeeren. Daarbij is het zeer slecht gezet en dat naar gedrukte copie! Ik zond eergisteren eenige vellen voor *afdrukken*. Platen zond ik reeds; ik heb *niets* meer dan de eerste proeven der platen waaronder ik de opschriften schreef. Krijg ik de origineelen terug?? Gaarne, als je er toch niets meê doet.

Mijn arme vrouw heeft een zware operatie ondergaan (alweêr), is nu beterende. Volgende maand gaan wij naar Italië, als zij reizen kan. Hier is het al winter. Lees eens mijn feuilleton Vad. over een week: een pamflet op jou! Nee, niet àl te bar!! Ik schrijf over ‘alles en iedereen’, dus ook over mijn uitgever!![173]

zij bij de wederlectuur dezer vluchtige dingskens aangenaam zullen rooken, reizen, of... slapen desnoods!’

172 *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht*.

173 De schets *Mijn Zooveelste*. Zie noot 126 en 159.

Vale.
L.C.

516

München.
Woensdag. [15.X.13]

Amice.

Je hebt je misdrijf op een charmante manier goed gemaakt, ten minste tegenover Herakles vader: tegenover het publiek, dat hem 'koopen' moet, gaat het, helaas, niet en zullen ze hem wel eens voorbij loopen, denkende dat... hij 'Majesteit' is.[174] Heusch, toen ik hem zag, wist ik niet of ik goed zag, zoo gek deed het mij aan. En het titelblad heb ik *zoo niet* gekregen, anders had ik er dadelijk op opmerkzaam gemaakt.

Je kan wel ondertitelen:
Extaze
Een Boek van Geluk,
maar
Herakles

Roman in Twee Deelen, dat zal je me nu toch wel toe geven, is een fout in smaak bij het drukken; er had nog moeten bij komen: *Oorspronkelijke* Roman, dan was het compleet geweest!!!

Enfin, we zullen nu maar niet meer brommen en hartelijk dank voor je zoo charmante gedachte mij dadelijk mijn zooveelste te zenden in een perkamenten jasje. Toch, nog dit. Er staan in Herakles vreeselijk veel drukfouten, van dit genre: gumtig, voor gunstig

Keyk voor Keyx, terwijl *overal* anders goed Keyx staat.

vrouwetrekken voor vrouwevertrekken.

Fouten, te wijten *alleen* ter drukkerij, want ik geef *veel* tijd en zorg aan mijn proeven en mijn vrouw leest ze nog op het laatst over en zulke dingen zijn dus eenvoudig slordigheid aldaar. Het *wemelt* er van. Ik hoop waarlijk dat nu de *Blanke Steden* wat minder slordig het licht zien; toe, druk hen dit op het hart. Ik heb nog niet de laatste vellen. Zend mij ook proef van *Inhoud* met de verwijzing naar Het Vaderland. Het heeft geen *recht* op die verklaring want kopierecht blijft aan mij, maar het heeft het gaarne en daarom zullen we het maar doen: aan mij is het een complimentje omdat ze heusch erg gesteld zijn op mijn feuilletons, geloof ik, bij het Vad.

Amice, mag ik zoo vrij zijn hierbij een paar nummers te zenden van het papier, dat je mij geven wilt. Ik hoop, dat ik *niet* te indiscreet heb gekozen (laat er anders maar wat af!) Ik zal je dan uit Florence mijn stempel zenden. Ik vind *mauve* en oud-zilver of staal altijd het mooist; dit groen vind ik niet erg mooi. Mijn vriend heeft dit papier voor mij laten stempelen, toen hij bij toeval mijn stempel zag, dat ik in jaren niet gebruikt had. De kleinste kaartjes, die ik koos, gebruik ik dan als visite-kaartjes, met alleen mijn naam er op geschreven, met een lange sleep-L!

174 Zoals reeds aangestipt, is de band een herhaling van die van *Majesteit*.

Zoû je een ex: *Herakles* willen zenden aan mijn schoonmoeder:
Mevrouw R. Baud Steenstra-Toussaint
Suikerfabriek Tjandi-Sewoe
Djocjakarta
Java.

Nu nog iets.

Bestaat er een Hollandsche vertaling van Charles de Costers Tijll Uylenspiegel??[175] Ik heb het nu in het Duitsch gelezen en het is een *prachtig* boek. En mijn vrouw zoû het gaarne vertalen. Het zoû geschikt zijn als luxe-prachtuitgave, met illustraties van onze eerste schilders en teekenaars. Wat denk je er van. We zouden er iets heel moois van kunnen maken. Ten minste als je meent, dat het publiek zoo iets zoû willen. Voor de volgende Sinterklaas.

Mijn vrouw is bijna klaar met Lydia en zendt je spoedig kopie.

Wij gaan 27 Oct naar Florence Pensione Rochat, Palazzo Niccolini.

Dus zendt, op proeven na, *geene* verrassingen meer hier heen!!

Et sur ce, beste vriend, adios, als de Spanjaard zegt. O ja, ik zend je natuurlijk nog je vier bundeltjes.

Finantieel lig ik weêr, om de zeer dure operatie van mijn vrouw plat. Maar wees niet bang: ik kom niet bij je daàrom en zal het wel bolwerken.

Mijn familie was erg lief en heeft mij willen helpen, maar ik was te trotsch. Toch was het heél aardig van hen. Ja, amice, wij blijven de arme krekels, die maar zingen zoo lang de zomer duurt. Adieu, nijvere mier, beste groeten ook aan je vrouw.

Gaarne
t.à.v.
L.C.

517

München [z.j.]

Amice.

Mag ik dan hierbij de nummers geven:

196 G.	196 bis G
397 G.	397 bis G.
202 G.	202 bis G.
205 G.	205 bis G.

Ben ik indiscreet? Moet ge de catalogus terug hebben??

175 De Belgische, Franstalige schrijver Charles de Coster (1827-1879) schreef in 1867 *La légende d'Ulenspiegel,* sedert 1869 steeds herdrukt als *La légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs*.

Wij zenden je:
Een gedeelte Lydia.

En twee van de vier bundeltjes. De twee andere spoedig. Neem nu, zoû ik meenen, een formaatje als je gele boekje en maak het goedkoop, dan heb je nog aardigheid van de bundeltjes.

Amice, ik heb Het Vaderland van den beginne *beloofd* te vermelden bij herdruk, dat de feuilletons bij hen verschenen zijn en kan heusch niet die belofte niet na komen ook al hebben zij geen *recht* op de vermelding.[176] Schik je dus in het onvermijdelijke... als ik ook zoo vaak doe.

Maandag gaan wij naar Florence (als de goden het willen) Pension Rochat, Palazzo Niccolini.

Beste groeten en steeds

t.à.v.
L.C.

Bewaar de bundeltjes als goud, in je brandkast, want als ze verloren gingen, weet ik *niet* meer, hoe ze weêr te krijgen.

Je begrijpt, het zoû heél lastig zijn, al die Vaderlanden van jaren her weêr te vinden.

518

Firenze* [z.j.]

Amice.

Ik heb het druk, druk, en wil je toch schrijven en doe het dus maar in de *pasticceria*. Boek ontvangen,[177] ziet er netjes uit, met *weinig* drukfouten: waarlijk, zij zijn niet altijd *mijn* fout. (A propos, het schijnt, dat je *niet* zoo maar reproducties mag geven van fotografieën, maar... enfin, ik hoop, dat je er geen last van krijgt.)

Nu wilde ik je vragen, als je begint met de proeven te zenden van onze serie: *Van en Over Alles en Iedereen,* poog dan mij *schoone* proeven te zenden, het is maar na te drukken en als het met een beetje zorg gebeurde, heb ik er niet zoo ontzettend veel werk aan, en zie alleen een laatste revizie na. Als dat kan, zoû je mij veel werk besparen en zoû ik je dankbaar zijn.

Mijn papier is op en ik kàn er maar niet toe komen je mijn stempel te zenden! Eenvoudig luiheid: 'pakjes-maken' vind ik vreeslijk! Ik zoû je willen voorstellen: zend mij de collectie mooi Hollandsch papier en dan zal ik het hier laten stempelen. Echt Hollandsch is zeker mooier dan hier maar het stempelen doen ze

176 Couperus heeft het tenslotte zelf vermeld, in de Voorrede bij *Rome,* waarin hij spreekt van 'een luchtigen herdruk (....) van mijne Feuilletons en Dagboekbladen, die de laatste jaren, des Zaterdags, verschenen in Het Vaderland'...

* Boven de brief een gedrukt briefhoofd van 'Luigi Gilli - Firenze'.

177 *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht,* II.

hier goed. Zend mij dan s.v.p. in *kleine* pakketjes het papier, als *drukwerk,* anders heb ik er vreeslijk last meê met het te halen etc: de post is hier heel omslachtig en niet prettig. Ik zal erg in mijn schik zijn met je cadeau.

Zoû ik de fotografieën van Bundel II kunnen terug krijgen, als je er ten minste geen waarde voor jezelven aan hecht??

Je hebt nog *twee* bundeltjes van mij te goed; die krijg je.

Zend mij eens nu en dan kritiek van Herakles en Bundel II, maar alleen die de moeite waard zijn en... pleizier doen. De andere wil ik niet zien! Ik hoorde, dat N.v.d.W. schreef over Herakles.[178] Enfin, zend mij nu en dan iets.

Ik geloof dat, dat alles is. Je ziet een brief zònder finantieele beschouwingen! Ik lig plat-plat, in schuld bij Scheurleer (om de operatie van mijn vrouw, die echter weêr heel goed is.) Mais qu'y faire!

Ik doe wat ik kan: onze Lieve Heer moet maar de rest doen.

Addio, steeds t.à.v.
L.C.

Onze hartelijke groeten aan je vrouw!

519

Florence
Palazzo Niccolini
13.XII.XIII.

Amice.

Je ziet hoe vlug ze soms zijn in Italië! Ik kan je tenminste op je eigen, gestempelde papier bedanken voor je heerlijk geschenk, dat me bizonder veel pleizier deed en nog maals wil ik je verzekeren, dat ik niet alleen het cadeau, maar ook de vriendschappelijke gedachte, die voor af ging, op hoogen prijs stel.

Het papier viel ièts kleiner uit, dan ik gedacht had, en daarom heb ik het maar ongevouwen laten stempelen en zoo dunkt het mij ook heel chic en daarbij origineel.

Nogmaals, hartelijk merci.

Ik ontving ook de kritiek van Lapidoth, merci;[179] een goed woord doet altijd pleizier en misschien ben ik er tegenwoordig gevoeliger voor dan vroeger.

178 Vermoedelijk bedoelt Couperus Hendrik van der Wal.
179 Ongetwijfeld diens bespreking van *Herakles,* in De nieuwe Courant van 7 december 1913.

Ik heb nu geen proeven te corrigeeren; als je eens langzamerhand kan proef zenden van de bundeltjes, te beginnen met Rome, zoû dit goed zijn, dan word ik niet in eens zoo overstelpt, maar gaarne had ik een ietwat ‘schoone’ proef en niet zoo als ik er den laatsten tijd ontving.

Mijn vrouw eigent zich een deel van het papier toe en laat dat zwart stempelen: ze heeft een soberder smaak dan ik.

Voor heden niet meer; een hartelijken handdruk van ons beiden en steeds gaarne

t.à.v.
Louis Couperus.

520

Florence
2.I.XIV.

Amice.

Vooreerst onze hartelijke dank voor Uw wenschen: moge gij, met die U lief zijn, ook een goed en gelukkig jaar te gemoet gaan.

Dan ook nog veel dank van mijn vrouw voor het aanbod van meer (dames) postpapier maar wij meenen indiscreet te zijn. Als ge echter ons toch bederven wilt, dan is een klein partijtje *grooter* formaat, dan ge ons zondt, welkom; mijn vrouw houdt van groot formaat, maar heusch voor eerst is er plenty!!

Dan Mr. De Hondt.[180] Wat moest ik doen met die illustratie-tjes?? Mijn oordeel zeggen?? Heel mooi vind ik ze niet: er is in de antieke verluchting zoo veel prachtigs gedaan dat ik waarlijk dit niet bewonderen kan! Woû de schilder iets van mij illustreeren? Dan maar liever niet! Moet ge de plaatjes terug hebben, dan zend ik ze met een partij ‘Lydia’. Ge hebt toch ± 10 dagen [geleden] copie daarvan ontvangen, vraagt mijn vrouw, die angstig wordt...??

Nu de bundels. *Als* er een bundel in officieel formaat moet verschijnen, dan lijkt mij een der anderen, die ik je zenden zal, meer geschikt dan het bundeltje ‘Rome’. Ik zend je Maandag a.s. de twee overige bundels, dan zijn wij quitte. Maar is het niet beter de titel *Van en Over Alles en Iedereen* alléen te behouden voor de goedkoope serie en de eerste bundel een andere titel te geven, die dan later als *ondertitel* dienst kan doen?

Intusschen
t.à.t.
L.C.

180 Over de identiteit van Mr. De Hondt zijn helaas tot nu toe geen gegevens te vinden.

521

[5.I.14]

Geachte Heer Veen,
Ik zend U heden weer een bezending copie Lydia. Meld U s.v.p. even ontvangst? Is de vorige zending in orde aangekomen? Ik hoop [dat] het niet verloren is, want ik heb er geen brouillons van. Rest en proeven volgen spoedig. Met beste groeten

Uwe dienstw.
Elizabeth Couperus.

522

[9.I.14]

Amice.
Maurits Wagenvoort zoû lust hebben een paar van mijn romans te 'verfilmen', om samen mede te dingen naar de prijs van Cines. Wie weet hoe een koe een haas vangt. Zoudt ge hem willen doen toekomen:
Majesteit en Wereldvrede.
Herakles
Psyche
Adres *Fermo in Posta Florence*.
Ge wilt dat zeker wel doen, niet waar. Wie weet, misschien winnen wij wel de hoofdprijs van *f* 25.000!!!

t.à.v.
L.C.

Hebt ge de bundels ontvangen: ge moogt nemen òf het eene, of het andere: titels: *Spaansch Toerisme* en 2e Bundel Van en Over etc.

523

Florence
13.I.XIV.

Amice.
Ik haast mij je te schrijven, dat je je vergist met de titels (of heb ik zelve gesuft??) Zie hier: Aparte bundel:
Van en Over Mijzelf en Anderen.
(Tweede Bundel.)

Dan: algemeene titel voor de serie *Van en Over Alles en Iedereen*

ondertitels: Rome I/II, Genève I/II, Sicilië I/II, Spaansch Toerisme I/II en *nog een ander ondertiteltje* voor het apart uit te geven bundeltje.

Want *Van en Over Alles en Iedereen* is een goede titel voor de *serie,* dunkt mij, en ik vind er geen zoo weêr!

Dan nog dit: is de aparte bundel een paar feuilletons te klein, dan moet je het

maar zeggen en voeg ik er twee of drie bij: daar zie ik niet op. De Spaansche bundel is heél groot.

Geef je mijn portret in den eersten bundel of alleen in de serie? Laat dan van *beiden* een proef of vergrooting maken en zend mij die dan eerst: het is mijn *laatste* facie, die ik de wereld in zend, en ik zoû het wel een beetje goed willen hebben. Netschers vergrooting in de Holl. Revue vond ik grof.[181]

Vind eens een ander werk ter vertaling voor mijn vrouw. Het is een goede bezigheid voor haar; zij tobt anders te veel over haar gezondheid en zij vindt het prettig er ook een kleinigheid meê te verdienen. Lydia is bijna af.

Wil je niet iets van de laatste moderne Spanjaarden hebben? Pio Baroja wordt overal vertaald en er zijn ook anderen. Dan moet je er haar over schrijven, zij weet het beter dan ik.

Addio!
L.C.

524

Florence
Pension Rochat
Via dei Fossi 16. [z.j.]

Geachte Heer Veen,

Uw brief was mij van morgen een aangename verrassing want ik wist niet dat mijn man U al geschreven had over een andere vertaling. Het spijt mij, dat Lydia zoo lang heeft moeten duren daar mijn ziekte het werk onderbroken heeft, laat ons hopen [dat] het dit jaar beter zal gaan. Ik schreef vandaag direct aan Baroja, en ook aan een ander: Leon, maar... die heeren zullen wel vragen welk finantieel voordeel *zij* hebben zullen van de autorisatie, en wat moet ik hun dan antwoorden?[182] Betaalt U een vaste som voor het auteursrecht?

Verleden jaar in Duitschland las ik twee bundels van Andersen, mij nog geheel onbekend; zoo ze niet vertaald zijn in het Hollandsch zou het dunkt mij wel iets zijn voor St. Nicolaas. Ziehier de titels: Bilderbuch ohne Bilder en Zweite Theil Andersen's Märchen für Grosze. Is er al veel vertaald van Hichens? Heeft veel succes in Engeland en Amerika. Goed geschreven zeer boeiende romans zonder *al te* groote artistieke waarde die het groote publiek toch niet apprecieert. The Call of the Blood is een van zijn beste.[183]

Van morgen zond ik het laatste gedeelte copie van Lydia, en tevens de negen eer-

181 Het portret - zie ook brief 525 en 527 - is tenslotte niet in de bundel opgenomen.
182 Van Pio Baroja y Nessi (1872-1956) vertaalde Elisabeth *La Ciudad de la Niebla,* gecombineerd met enkele hoofdstukken uit *La Dama errante*. Zie brieven 546, 547 en 551. - Van de Spaanse dichter en romanschrijver Ricardo Leon (1877-1943) heeft zij tenslotte niets vertaald.
183 Robert Smythe Hichens (1864-1950), vooral bekend geworden door zijn roman *The Garden of Allah, 1904*.

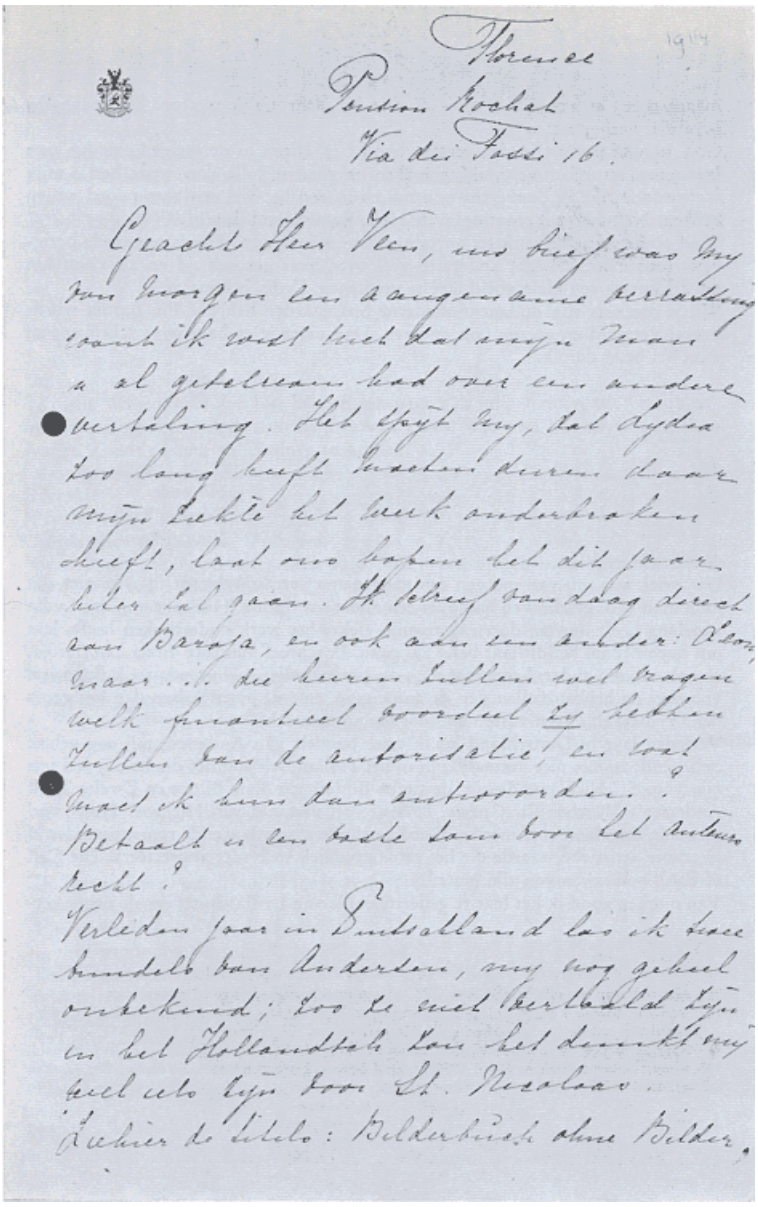

Florence
Pension Kochat
Via dei Fossi 16.

Geachte Heer Veen, uw brief was my
een morgen een aangename verrassing
want ik wist niet dat mijn man
u al geteleurd had over een andere
vertaling. Het spijt my, dat Lydia
zoo lang heeft moeten duren daar
mijn ziekte het werk onderbroken
heeft, laat ons hopen het dit jaar
beter zal gaan. Ik schrijf vandaag direct
aan Baarsa, en ook aan een zuster: Bloe-
maar. V. de heeren Zullen wel vragen
welk honorarium voordeel Zy hebben
Zullen van de autoriteit, en wat
moet ik hun dan antwoorden.?
Betaalt u een basis som voor het auteurs
recht?
Verleden jaar in Duitschland las ik twee
bundels van Andersen, my nog geheel
onbekend; Zoo te zien vertaald Zijn
in het Hollandsch van het denkt my
veel uto Zijn voor Sint Nicolaas.
Zoohier de titels: Bilderbuch ohne Bilder,

Facsimile van brief 524 uit Florence

ste vellen proef. Hoe staat het met de revizie? Vindt U dat de corrector het laatste oog er over kan laten gaan, of krijg ik er nog een proef van? Decideert U dit s.v.p. zoo als U het beste vindt. Ik had alleen nog wel graag een proef van het titelblad om fouten in de namen te vermijden.

Mag ik U hartelijk danken voor het toegezegde papier, wat ik op hoogen prijs stel, want ik vind dat men heerlijk schrijft op ons Holl: papier en U vriendelijke attentie waardeer ik zeer.

Ontvang met Mevrouw en Uw verder gezin mijn beste wenschen voor 1914. Met beste groeten,

steeds Uwe dw.
Elizabeth Couperus

525

[27.I.14]

Amice.

Misschien wil de fotograaf van Kaminsky, Photographie 'Adèle', Wittelsbacherplatz 2, München je helpen: ik heb niets anders dan de briefkaarten.[184] Natuurlijk, *Herakles* (zonder *Roman in Twee Deelen*) kan afgedrukt worden.)

Jullie zijn in Holland bezig me erg te bederven geloof ik... Ofschoon ik officieel nog niets weet, bij voorbaat een hartelijk en handdruk: ik zag je naam onder de namen der circulaire[185]... Steeds gaarne

t.à.v.
L.C.

Liefst het portret *trois-quart, niet en face*.

184 Zie noot 181. Dit is de door André de Ridder, *Bij Louis Couperus,* Amsterdam, 1917, blz. 25 afgebeelde foto. Een kleine variatie als medaillon o.a. op een briefkaart aan Jacqueline Reyneke van Stuwe, in 1913 uit München verzonden (Lett. Mus.).

185 Een comité met Mr. Dr. F.W.J.G. Snijder van Wissenkerke als voorzitter, Hendrik van der Wal als secretaris en L. Simons als penningmeester kondigde na een rondschrijven in december 1913 op 17 januari 1914 in Het Vaderland aan - zodat het Couperus wel onder ogen móest komen! -, dat er geld ingezameld werd voor een huldeblijk, nog bedoeld voor Couperus' 50ste verjaardag alsook voor het zilveren jubileum van *Eline Vere*. De commissie verklaarde te weten, 'dat Louis Couperus sinds lang den wensch koestert eenigen tijd in Egypte door te brengen om daar stof te verzamelen voor een nieuw werk, bedoeld als een (modern) pendant van zijn "Antiek Toerisme". Hem daartoe in staat te stellen leek haar een zeer gewenschte en waardige vorm voor een huldebetuiging'. Het geschenk bestond voorts uit een Liber Amicorum, met bijdragen van vele beeldende kunstenaars, en uit een album met een groot aantal namen op cartes de visite. Beide albums bevinden zich in het Letterkundig Museum. Uit een brief aan L. Simons d.d. 12 februari 1914 blijkt, dat Couperus inderdaad het geld voor een Egyptische reis wilde bestemmen, die hij eind 1914 misschien ook ondernomen zou hebben indien niet de wereldoorlog intussen was uitgebroken. - Het geld liet hij storten bij Scheurleer. 'Egypte is reeds lang eene illuzie'. (Brief in het Lett. Mus.). Zie ook noot 193.

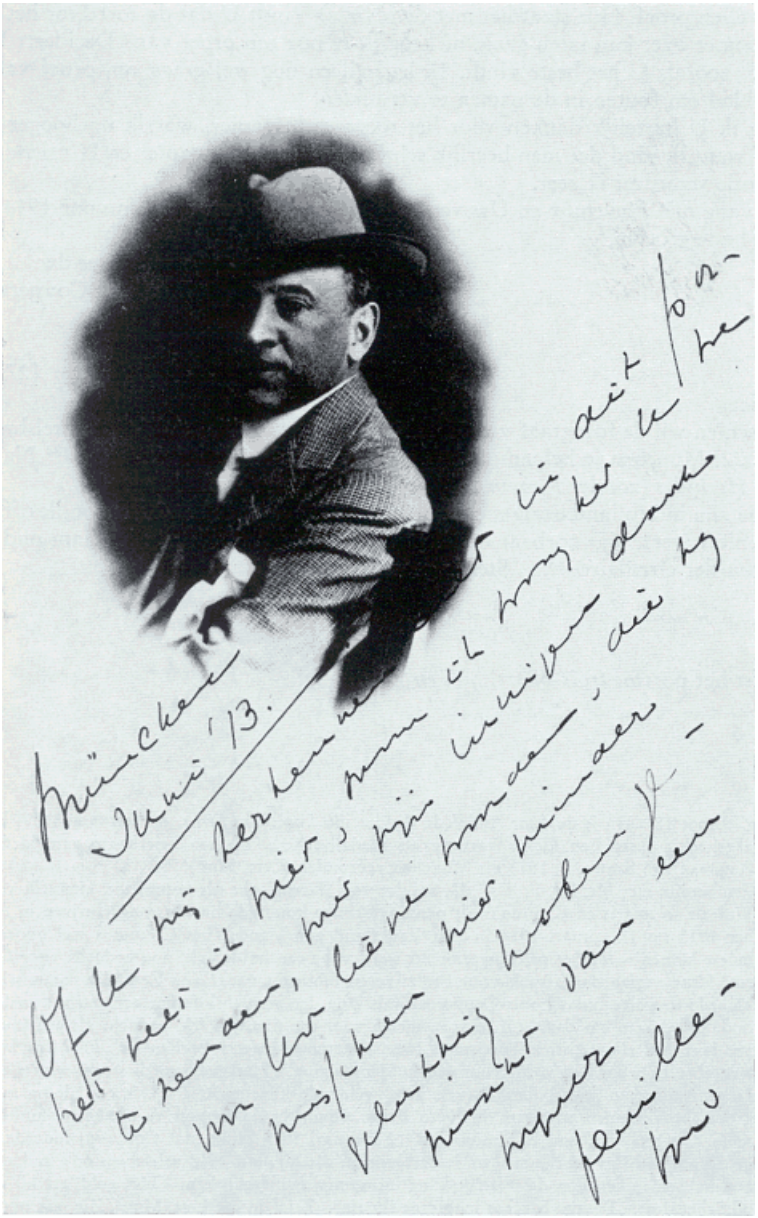

Portret van Couperus op een briefkaart aan Jacqueline Reyneke van Stuwe

526

Florence
6/II'14

Amice.
Ik ontvang proef eerste vel nieuwe Bundel.
Maar...
1. Laat mij dadelijk titelblad, schutblad etc. zenden:
Van en Over Mijzelf en Anderen
Tweede Bundel.
2. Ieder verhaal natuurlijk met nieuwe bladzijde beginnen, titel in het midden, en niet in eén rits alles maar door drukken.
3. Geen enkel woord cursief. Ik haat cursief en gebruikt het *nooit*. Die zetter heeft maar te volgen zoo als ik het deed. Dus alles wat de heer zetter op eigen houtje cursief zette, weêr veranderen in de kleine, staande type (hoe heet het?) zoo als het in *Het Vaderland* stond.
Heerlijk je Hollandsche papier, het schrijft verrukkelijk. Je ziet alles is nog niet 'geblazoeneerd'. Maar dat hoeft ook niet.
Ik corrigeer dan nog maar niet, niet waar, en verwacht *een andere proef*. Als de heeren zetters zich maar hielden aan wat er staat (en dan nog wel *gedrukte* copie!) dan hadden zij het minder lastig!

Handdruk en steeds
Yours
L.C.

Ik geloof ook niet, dat de *letter* de zelfde is van den eersten Bundel, wel??

527

[10.II.14]

Amice.
Ontving je mijn brief over de proeven? Ik krijg nu steeds de proeven met alle verhalen in een rits door gedrukt, en alle staande letters cursief. Kan er heusch zoo niet aan beginnen. Vooreerst dus andere.
Gaarne ontving ik proef van mijn portret, als het zoo ver is: het is mijn *laatste,* en ben er dus een beetje difficiel meê.

Yours
L.C.

528

[14.II.14]

Amice.

Ik weet niet precies wat Fr. titel is, maar vind, dat gedecideerd elk feuilleton moet beginnen op aparte bladzijde, met titel midden op de bladzijde.

Ge weet, dat ik zelve aanried de goedkoope uitgave heel eenvoudig te maken maar novellen, die niets met elkaar te doen hebben, *niet* op aparte bl: te laten beginnen, vind ik weer heel armoedig.

Ook begrijp ik niet, dat ik 104 bl. krijg van I en dan nog uit II nu De Droom.[186] Wat is dat? Toch niet 2 dln voor grooter bundel??

L.C.

529

[18.II.14]

Amice.

Ik zal de gezonden proeven corrigeeren: meld mij s.v.p. wanneer gij ze terug moet hebben; dan werk ik naar dien datum, want ik heb zoo veel te doen.

Ik ontving echter van den bundel: I (104 bl.)

en II (± 2 vel.)

en nu ontvang ik *Rome*. Dat is dus *niet* in orde en wacht ik de rest van II van den bundel. Of is er niet meer en is I en II een verwarring? Toe, zie het eens na: ik weet niet precies wat ik gezonden heb.

t.t.

L.C.

530

Florence
Palazzo Niccolini
24.II.XIV.

Amice.

Ik ben er van geschrikt, dat je nog 70 bl. noodig hebt, ± 10 feuilletons!! Dat is wel een heeleboel, en dat komt omdat er op de bladzijden 7 regels meer staan dan op die van den eersten bundel! Ik had wel gedacht als ze noodig waren 3 of 4 feuilletons te zenden maar nu zijn het er 10! Die Fransche titels hebben wij nergens (alleen in *God en Goden* zijn ze gebruikt) en lijken mij veel te gewichtig. Enfin, als het zoo moet, zal ik je er ± 10 zenden. Ik heb niet gaarne, dat de bundel *niet* dat zoû worden wat je je voorstelt, maar... je voorstelling is wel wat alomvattend! Die grootte van *perse 7* vel voor ieder deeltje van de serie is ook heel lastig want die overblijvende feuilletons Rome kunnen heusch niet bij een ander deel gevoegd worden: zij sluiten het deeltje *Rome* af.

186 Verschenen in *Van en over mijzelf en anderen,* II, blz. 24 e.v.

Je moet dus die den lezer maar op den koop geven; zij kunnen geen aanvang van een ander deeltje vormen.

Zend mij nu s.v.p. titelblad bundel *Van en Over Mijzelf en Anderen,* en dan met deze opdracht op een opdrachtpagina:

Aan mijn Vriend 'Jan'

Laat dan de bundel *aanvangen* met het feuilleton, Belangrijke Mededeelingen, maar doe het *Voorschrift* voór het feuilleton op een aparte pagina verschijnen.

Dus:

1. titelblad.
2. opdracht.
3. voorschrift.
4. *Belangrijke Mededeelingen*

over L.C. door zijn vriend Jan.

Krijg ik dan proef van dit alles, zoo als het verschijnt in den bundel?

Verder zend ik dan nog een paar feuilletons, in het geheel *9*. Hoop dat dat genoeg is.

Misschien winnen wij op bundel Spanje en kan je daarvan misschien *drie* kleine deeltjes maken; en denk je dan misschien - *als* dat kan - eens aan mij.

Intusschen t.t.

L.C.

531

[10.III.14]

Amice

Hebt ge mijn 9 feuilletons ontvangen? Meld mij even ontvangst, want als zij weg zijn, is het een heele moeite ze weêr te krijgen.

t.à.v.

L.C.

532

[16.III.14]

Amice.

Je brief brengt mij heusch in verlegenheid. Bij *Rome* iets te voegen, is mij absoluut onmogelijk: ik heb *niets,* dat geschikt zoû zijn.

Voor München en Florence zal ik zien een paar feuilletons te zenden. En *Spanje* moet dan maar te groot worden want die laatste stukken over Velasquez kunnen er niet af, dat zoû jammer zijn en ik zoû ze niet elders weten te gebruiken.

Ik heb met *Mijn Zooveelste*[187] niets hatelijks bedoeld, hoor, en dit heb je ook wel begrepen: ik spot in mijn feuilletons met *mijzelf,* met *alles* en *iedereen,* maar nooit hatelijk. Intusschen, we zullen het maar niet meer herdrukken.

t.t.
L.C.

187 Zie de noten 126, 159 en 173. Herdrukt, zoals aangestipt, in *Proza,* III, blz. 166 e.v.

533

[z.j.]

Amice.
Hierbij de proeven. Ik lasch nog eén Feuilleton in.
Titel der Serie:
Van en Over Alles en Iedereen
I Van en Over Mijzelf en Anderen (Tweede Bundel, Tweede Druk.)
II Rome
III Genève etc.
Vindt ge het zoo goed.
De twee deeltjes *Rome* moeten natuurlijk *gelijk* gedeeld worden.
Gaarne Revizie
Iedere schets *nummeren* met zijtitel en op *nieuwe* bladzijde aanvangen.*

534

[z.j.]

Amice.
Nu krijg ik de revizie maar *nergens* is rekening gehouden met mijn verzoek om *geen* cursief te gebruiken maar kleine staande letter. Ik kan heusch deze revizie niet nazien en tot *afdrukken* zenden. Zend mij s.v.p. een andere revizie, waar rekening is gehouden met mijn wensch. Ik heb geen vertrouwen genoeg in drukkers, correctors en zetters (bij ondervinding!) dat zij *bij het afdrukken* rekening zouden houden met de wensch van den schrijver. Zou het meerdere drukkosten,* dat kan ik niet helpen. Ze moeten aan de drukkerij maar niet zoo eigenwijs zijn en dat moet je ze ook maar laten voelen en dan maar protesteeren tegen die meerdere kosten. Ik had gaarne die revizies voór 1 April verzonden maar nu is er weêr vertraging. 1 April ga ik naar Rome, adres volgt.[188]
Dus ten spoedigste *alhier* revizie, met staande letter, waarop ik *afdrukken* zetten kan. Mijn vrouw zendt mij ze wel na, zij blijft in Florence.

In haast
L.C.

* De brief is niet ondertekend.
* Omissie: ‘geven’.
188 Het adres, dat Couperus op dit ogenblik blijkbaar nog niet weet, wordt Via Castelfidardo 8.

XII. April 1914-Februari 1915 (Brief 535-552)

Het adres in Rome, Via Castelfidardo 8, is dat van een kamerverhuurster, Elvira geheten, die gestalte krijgt in Couperus' gelijknamige verhaal.[189] Van Rome uit brengt hij later met zijn Italiaanse vriend in de auto nog een kort bezoek aan diens buitenhuis Quattro Torre bij Cecina.[190] 'Mijn man is een beetje aan het vagabondeeren in Rome', schrijft Elisabeth aan Veen (brief 536), maar dat lijkt nogal los te lopen: Couperus wordt er begraven onder de proeven voor zijn bundels. Er lijken overigens ernstige problemen te zijn, als wij *De Geluiden* en vooral het slot daarvan goed menen te lezen.[191] Couperus blijft vermoedelijk tot in Mei te Rome. Daarna houden plotseling de feuilletons in *Het Vaderland* op, nadat zij daarin van November 1909 af ononderbroken elke week verschenen zijn. Het is niet bekend of er iets gebeurd is, dan wel of de politieke onrust in Europa er schuld aan is. Brief 540 wekt echter wel de indruk, dat Couperus overwerkt en overspannen is geraakt. Vermoedelijk is Elisabeth daarop naar Rome overgekomen (brief 542).[192]

In Mei gaat hij via Tirol naar München, in het oude pension Grebenau. Tot eind Juli wordt de correspondentie met Veen alleen door Elisabeth gevoerd. Couperus neemt blijkbaar rust.[193]

Intusschen breekt de wereldoorlog uit. Couperus, die dan nog steeds in München

189 Uit Het Vaderland van 9 mei 1914. Herdrukt in *Wreede Portretten,* blz. 44 e.v. De naam van deze Elvira leeft nog voort in de herinnering van een der huidige bewoners, avvocato Orlandi, wiens ouders en grootouders in dit huis reeds een appartement bewoonden. (Vriendelijke mededeling van Gerda van Woudenberg. De verleiding lag overigens voor de hand, in deze vader of grootvader Orlandi de Couperiaanse Orlando te herkennen!... Dit bleek echter niet te kloppen).

190 Zie *Niet meer dan een Dagboekblad,* in Het Vaderland van 27 april 1914. Herdrukt in *Wreede Portretten,* blz. 22 e.v.

191 In Het Vaderland, 17 mei 1914. Herdrukt in *Wreede Portretten,* blz. 30 e.v.

192 Zij heeft dan in het zelfde pension gelogeerd, en op haar, niet op Orlando, slaat in *De Geluiden, Wreede Portretten,* blz. 37, de zinsnede 'wek niet wie je lief zijn, als vroeger, om als een kind troost tegen hun hart te voelen', en wat daar op volgt. - Een heel ander soort van troost moet voor Couperus de toekenning van de Nieuwe Gids Prijs geweest zijn. In een dankbrief van 14 april 1914, verzonden van Via Castelfidardo 8 aan Kloos (Lett. Mus.), verzoekt hij het aan de prijs verbonden geld vooral niet om te zetten in een zilveren krans, maar te storten op zijn bankrekening bij Scheurleer. Ook deze som kan dan helpen bij de bestrijding van de kosten die de - nooit gemaakte - Egyptische reis met zich mee brengt. (Zie ook noot 185).

193 Wel schrijft hij op 5 juni een open brief van dank aan C.L. van Balen, hoofdredacteur van Het Vaderland. Herdrukt door Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. W.,* blz. 189 e.v. - Na 10 juni valt er in de bijdragen in Het Vaderland een lacune tot 24 october, mede ten gevolge van het uitbreken van de wereldoorlog.

is, schrijft er zijn merkwaardige *Brieven van den nutteloozen Toeschouwer*.[194] Op 7 September keert hij terug in Florence. Nog steeds is hij niet bepaald in een prettige stemming: 'Ik ben misselijk van alles, van drukproeven, van "uitgeven", misschien nog niet van schrijven...' (brief 551). De oorlogssituatie brengt hier niet bepaald verbetering in. Na 8 November schrijft Couperus geen brieven uit Italië meer aan Veen..

Tenslotte neemt het echpaar dan het moeilijke besluit om naar Nederland terug te keren. In *Het Vaderland* doet Couperus het voorkomen, of hij bezield is geraakt door een plotselinge vlaag van vaderlandsliefde.[195] Dat mag zo zijn: de belangrijkste reden is echter zonder enige twijfel, dat hij bang werd geheel van inkomsten verstoken te raken. De Italiaanse vriend was intussen blijkbaar al over de oceaan vertrokken[196] en hield hem ook niet meer tegen. Couperus heeft later vermoedelijk nog wel met hem gecorrespondeerd. Het is de vraag, of deze brieven, in principe om de tien dagen geschreven, nog ergens ter wereld bewaard zijn! Het lijkt niet erg waarschijnlijk. Eén fragment heeft Couperus er zelf uit behouden en gepubliceerd onder de titel *Over mijn woning*.[197]

535

[11.IV.14]

Amice.

Zend mij toch *revizie* van voorwerk en allereerste stukje Bundel en dan *proef* van de laatste stukken, dan kan ik die Bundel afmaken. Nu word ik maar overstelpt met proeven en niet met die ik het *eerst* noodig heb. Dat het zoo lang duurt is, nièt mijn schuld: zoodra ik het ontbrekende heb, zend ik *alles* van den eersten Bundel terug. Praktisch zijn ze niet aan de drukkerij.

L.C.

Adres: Rome
8. Via Castelfidardo.

194 De in noot 193 gesignaleerde lacune eindigt met een aantal opstellen, verschenen in Het Vaderland van 24 october 1914-24 december 1914 en geschreven in de maanden augustus en september van dat jaar. In boekvorm, aangevuld met een drietal verhalen, verschenen deze stukken in 1918 als de *Brieven van den Nutteloozen Toeschouwer*. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 175-176.

195 *De Terugkeer,* in Het Vaderland van 6 maart 1915. Herdrukt in *Wreede Portretten,* blz. 51 e.v. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 177.

196 Zie *De Terugkeer,* in *Wreede Portretten,* blz. 57: 'Dit jaar, dat het Bosch van Heimwee gewassen was om winterig, mistig Florence, bleef de gegane vriendschap zoo ver, aan de andere zijde der oceaan, waarover de oorlog woedt. Dit jaar, misschien voor het eerst, heb ik mij vreemdeling en verlaten gevoeld in Italië. - Een verslaggever deelde in *Het Vaderland* van 3 februari 1915 mee, dat Orlando zich in Zuid Amerika bevond.

197 Het Vaderland, 11 september 1915. Herdrukt in *Wreede Portretten,* blz. 92 e.v.

536

Florence
Pension Rochat
Via dei Fossi 16. [z.j.]

Geachte Heer Veen,
Mijn man is een beetje aan het vagabondeeren in Rome, ik zond hem echter proeven en Uw brief op, ik hoop dus dat er geen stagnatie in het corrigeeren der proeven zal zijn.
Ik zou het wel graag voor hem willen doen maar hij is zoo putteluttig, dat ik het niet aandurf.
Is het erg indiscreet als ik vraag of U mij het honorarium voor Lydia van de maand hierheen zou kunnen zenden?? Dan zou mij dit wèl plezier doen!!
Is er nog iets nieuws van Hitchens of Hall Caine in zicht? Baroja heb ik onder handen, maar is er iets anders wat U beter toelacht, dan ben ik gaarne bereid.
Mijn Spanjaarden bewaar ik dan als een appeltje voor de dorst. Ik heb nog een paar autorisaties gekregen uit Spanje, dat is ten minste iets.
Gaarne hoor ik dan even van U of ik er op zou kunnen rekenen.
Met hartelijke groeten ook aan Mevrouw,

Steeds vriendschappelijk
Uwdw:
Elizabeth Couperus.

537

[14.IV.14]

Geachte Heer Veen,
Aangeteekende brief en postwissel in orde ontvangen.
Vele dank.
Met vele groeten

Elizabeth Couperus.

538

[z.j.]

Amice.
Ik geef je nooit meer 4 of 5 bundels te gelijk want ik word gèk van die proeven, die me overstroomen, terwijl ik *niet* krijg, die het noodzakelijkst zijn. Ik *kan* niet zoo methodeloos werken. Als ik de proeven behoorlijk had gehad, was de Bundel reeds

lang uit: *ik* wensch niet liever dan af te maken wat voor mij ligt. Maar dit is om gek te worden. Ik mis nu vel 3 van II2; misschien bij de post verloren: zend mij dit nu dadelijk en dan ook de ontbrekende andere vellen, dan maak ik den Bundel af en zend je alles tot afdrukken want revizie wil ik niet meer hebben al staan er nog de gekste dingen. Wat de prospectus betreft, maak iets zelf, heusch

ik heb het al zoo eeuwig druk en dat nog in mijn zoogenaamde vacantie. Zeg dat een herdruk van de Vaderlandjes, die zeer bemind zijn en door allen gaarne gelezen worden, wel opnieuw zullen worden gelezen in een goedkoope editie. Ik heb *zeer veel* succes met die feuilletons, dus je kan daar over opsnijden als je wilt, beter dan ik het zelve kan.

Zend deze samen maar dadelijk Rome 8. Via Castelfidardo; en als ik dan de proeven Bundel krijg, zal het niet aan mij nalaten het gauw in orde te maken. Laat dus *niet verder* de andere bundels drukken: laat ze den eersten eerst *af maken:* ten minste dat is methode en niet mij maar overwerken tot ik groen en geel zie!

Van portret niets ontvangen. Misschien in Florence waar mijn vrouw is: ik *poog* een beetje op adem te komen van mijn werk en zit veel in de auto.[198]

Steeds t.t.
L.C.

539

[16.IV.14]

Amice

Ik ontving het monster-portret, waarvan natuurlijk geen sprake kan zijn. Als mijn laatste portret niet beter kan zijn, dan zullen we het maar zonder doen. Ik ben *niet* scheel, de handen (vervallen op de briefkaarten) komen veel te veel naar voren en zijn immens en de geheele bewerking is kleurloos en leelijk.[199] Ik vond de briefkaarten nog al vrij aardig, maar *dit* gaat heelemaal niet. Ik begrijp zelfs niet, dat je het mij zendt. Maar ik kant mij hevig tegen dit portret. Als je het geplaatst had, zoû je *10* feuilletons in Het Vaderl. er over gehad hebben!

Ik wacht revizie voorwerk en opdracht, zend maar Rome, 8 Via Castelfidardo en de proeven zoo als ik reeds zeide. Voor ik die heb, doe en zend ik niets. Deze proeven duren einde- en eindeloos.

Ik dweep niet met Thieme. Is daar ook niet gebeurd die affaire van '*het salon*' uit Lijnen??[200]

Beste groeten
t.t.
L.C.

198 Uiteraard de automobiel van Orlando.
199 Het in noot 184 vermelde medaillonportret is blijkbaar gesneden uit een grotere foto. Ook op het medaillon kijkt Couperus uitgesproken scheel.
200 De oude kwestie, die Couperus tot zijn dood hoog is blijven zitten. Zie ook noot 126.

540

Rome
8 Via Castelfidardo
17.IV.XIV

Amice

Ik ben zoó geimpressioneerd door het monsterportret - een brief was er niet bij - dat ik eerst je schriftelijke belofte hebben moet het *niet* te plaatsen want anders sta ik weêr voor een verrassing als ik mijn boek in handen krijg en heusch, *die* verrassing zoû mij alleronaangenaamst zijn. Schrijf mij dus even een woordje antwoord op mijn kaart en deze brief: dat je je niet bezondigt aan dat horribele portret, waarvan Kaminsky wel een aardige kaart maakte maar dat zoo als oorspronkelijk cliché affreus is.

Zoo dra ik die belofte heb, zend ik je de proeven van den Bundel terug. Revizie van de laatste wil ik niet meer hebben. Ik ben suf en overstelpt met al die proeven: waarom me zoo in eéns alles gezonden. Je begrijpt, dat ik er maanden voor noodig heb om ze na te zien, vooral als de zetters zoo eigenwijs zijn. Ze krijgen de boel maar af te drukken voor zich en ze gaan nog altijd hun goddelijke gang.

Wanneer moet nu de volgende bundel verschijnen; geef me een datum (niet *te* dicht) op en dan corrigeer ik naar dien datum toe.

Prospectus, beste vriend, heusch, ik kan niet. Ik moet een beetje rust hebben, werk ook niet aan mijn *Ongelukkige*[201] en schrijf alleen maar mijn feuilleton (en corrigeer *proeven*!!) En dat is heusch genoeg voor het moment. Flans maar zelf wat samen.

Antwoord dus spoedig, amice! Dan krijg je den Bundel!

Yours
Louis Couperus

Het verlorene vel vond ik tusschen de andere proeven: hoe zouden ze ook in orde kùnnen blijven!

201 Met dit boek is werkelijk bijna alles ongelukkig verlopen. In september 1914 was het voltooid. In een brief aan Frans Coenen van 13 september 1914 (Lett. Mus.) schrijft Couperus over ‘mijn roman, die, hoewel voltooid, eenigen tijd om “oorlogstoestand” blijft liggen’. De uitgave bij Veen, in 1915, wordt onderbroken als het boek al ten dele gezet is. Tenslotte geeft Holkema en Warendorf het uit, maar zo dat dit zetsel niet van Veen overgenomen kan worden. Tenslotte zijn er, na verschijnen, de lovende kritiek van Kloos uitgezonderd, nauwelijks waarderende woorden aan gewijd.

541

[12.V.14]

Louis Couperus
Botzen Tirol*
poste-restante

542

[16.V.14]

Amice.

Zoudt ge zoo goed willen wezen aan Mevrouw Theo Mann-Bouwmeester te Amsterdam te doen toekomen een ex: van *Langs Lijnen van Geleidelijkheid*. Wij zagen mevr. Mann in Rome en daar zij veel voor de heldin van het boek voelt, zoû zij met mijn vrouw er een tooneelspel uit willen trekken: Roelvink voelt er ook voor, wij zagen hem ook in Rome.[202] Wij gaan voor een paar weken naar Botzen en van daar naar München, oude adres.

Steeds t.à.v.
L.C.

Bozen, poste restante

543

[23.V.14]

Louis Couperus
München
Pension Grebenau
2 Wittelsbacherplatz

* Bedoeld is Bozen, het tegenwoordige Bolzano.

202 Theo Mann-Bouwmeester (1850-1939) was in haar tijd een der bekendste Nederlandse actrices. Herman Christiaan Jurriaan Roelvink (1883-1957) was tussen 1913 en 1917 leider van de Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel, in de Stadsschouwburg te Amsterdam. Bekend werd vooral zijn toneelstuk *Freuleken*. Samenwerking van Roelvink met Couperus resulteerde op 16 september 1916 toch in de première van B. Shaws *Caezar en Cleopatra*. Couperus vertaalde het stuk. Roelvink nam regie en mise-en-scène voor zijn rekening.

544

[z.j.]

Geachte Heer Veen,

Gisteren van onzen morgen wandeling thuiskomend vond ik de heerlijke bezending papier! U heeft mij bedorven, hartelijk hartelijk dank! Van morgen ontving ik de autorisatie van Baroja, zonder dat hij eénige geldelijke voorwaarde maakte, dat is dus in orde. Hierbij het titelblad. Verleden week in het Vaderland las* een bizonder waardeerend woord over een Fr. roman verschenen in de Mercure de France van Piere Vigelin:[202a] mon enfant, ma soeur! Ik schreef dadelijk om permissie maar kreeg geen antwoord. Die Franschen zijn nog al op de penning, als U er iets in ziet, is het misschien beter als de aanvraag van U komt. Vandaag verzond ik ook eenige proeven Lydia terug.

Met hartelijke groeten

Uwe dw.
Elizabeth Couperus.

545

München.
Pension Grebenau
Wittelsbacher Platz. [z.j.]

Geachte Heer Veen,

Hierbij zend ik copie van de autorisatie van Baroja, welke hij mij schreef in zijn brief. Is dit voldoende, of moet het een officieele verklaring zijn? Zooja dan zal ik er hem nog om schrijven, maar wilt U mij dan even de bepaalde termen opgeven, die ik hem dan ter onderteekening zal opzenden, anders krijg ik weer een bloemrijke brief zonder praktisch nut.

Maar misschien is dit wel voldoende, niet?

Heeft U eenigszins idee wanneer U het wilt uitgeven, dan kan ik zorgen het* voor dien tijd klaar is.

Met ons beider hartelijke groeten, ook aan Uw vrouw.

Steeds gaarne
Udwd
Elizabeth Couperus.

* Bedoeld is natuurlijk ‘las ik’.

202a Bedoeld wordt hier Pierre Vergely. Diens roman *Mon enfant, ma soeur*... verscheen in de Mercure de France Nrs. 395, 396, 397 van 1 dec. 1913, 16 dec. 1913 en 1 januari 1914.

* Bedoeld is natuurlijk ‘dat het’.

Zoo juist ontving ik Lydia keurig ziet zij er uit! Hartelijk dank. Mag ik U vragen 1 ex te zenden aan mijn moeder? Dan heel gaarne, aan dit adres s.v.p.
Mevrouw R. Baud
Suikerfabriek 'Tjandi-Sewoe'
Djokjakarta
Java.
Dus dan hoor ik wanneer U Pio Baroja wacht, niet waar?
Nogmaals beste groeten

Elizabeth C.

546

[23.VI.14]

Waarde Heer Veen,
Heeft U de autorisatie van Baroja ontvangen? Vindt U het goed als ik U de vertaling zend einde Augustus? Baroja vroeg mij of ik niet tegelijk de Dama ook vertaalde daar de Ciudad eigenlijk een vervolg is hier van. Nu dacht ik een paar hoofdstukken er uit te nemen en bij de Ciudad te voegen, heeft U hier iets op tegen?
Met hartelijke groeten

Udwd.
Elizabeth Couperus.

547

[VII.14]

Waarde Heer Veen,
Is het indiscreet als ik vraag om 1 ex Ouwe Menschen en 1 Majesteit-Wereldvrede? gewone editie natuurlijk, niet ingebonden. Met de Lijnen kunnen wij niets doen voor Theo Mann, nu wou ik zoo graag zien iets uit die andere te trekken als ik er kans toe zag. Zendt U ze dan maar als drukwerk, of kan dat niet? Zoo'n postpakket moet je weer heelemaal gaan halen aan de andere kant van de stad. Die vervelende Baroja zendt me zijn Dama Errante nog maar niet, en het is zoo gek werk als je het begin nog niet hebt vooral voor de indeeling van de hoofdst: Gelukkig schiet het werk vlug op op. Ciudad is klein en groot gedrukt.
Met vele hartelijke groeten en bij voorbaat dank

Udwd.
Elizabeth Couperus

548

[28.VII.14]

Waarde Heer Veen,
Tot nu toe nog niets ontvangen uit Parijs, heel vervelend, intusschen dank voor de moeite en ook voor de toezending der andere romans, die ik in orde ontvangen heb. Houdt U een oogje in 't zeil op Hitchen of Kellerman[203] voor 't volgend jaar. Dan kan ik daar de winter aan wijden.
Met hartelijke groeten

Udw
Elizabeth Couperus.

549

[7.IX.14]

Adresse:
Louis Couperus
Pension Rochat
Palazzo Niccolini
Florenz Italien.
Hoffe von da Correcturbogen etc zu schicken.

550

Pension Rochat
Via dei Fossi 16.
Florence [z.j.]

Waarde Heer Veen,
Heeft U misschien nog wat buitenlandsche kritiekjes over de vertaalde boeken van mijn man? Wij zijn zoo'n beetje en pour parler met Pathé over een film,[204] en dan zouden enkele buitenlandsche persstemmen wel goed zijn om hem te toonen dat L.C. dat* de eerste de beste is! Als U misschien iets heeft, zou U ze dan even willen laten overtypen, dan zoudt U mij een heel groot genoegen doen! Wat doen we nu eigenlijk met Baroja? Het boek is af en ligt daar. Of wilt U liever wachten? Heeft U niets

203 Bernhard Kellermann (1879-1951), Duits schrijver die in 1904/05 te Rome woonde, van 1906-1909 in de buurt van München, en later te Charlottenburg bij Berlijn. Hij schreef o.m. verhalen en epische romans.
204 Charles Pathé (1863-1957), stichter in 1896 van de Société Pathé frères (later: Société Nouvelle Pathé Cinéma, afgekort S.N.P.C.).
* Bedoeld is natuurlijk 'niet'.

actueels voor mij te doen uit Engelsch, Duitsch of Fransch? Of zijn de tijden te slecht? Afschuwelijke tijden, dàt is zeker, en wan-

neer zal dat krankzinnige werk uit zijn?? Enfin, als ze òns er maar buiten laten, moeten wij al blij zijn! Hoe gaat het met vrouw en kinderen? Mijn hartelijke groeten aan U beiden.

Steeds gaarne
Uwe
Elizabeth Couperus.

551

[z.j.]

Amice.

Ik verzend heden de proeven: afdrukken. Goed, begin met Rome.

Ik beken nederig, dat ik niet begrijp je brief over de titelbladen. Waarom is de titel nu in eens leelijk?? Ik dacht, dat je de titel juist aardig vondt. Ik voor mij vind de titelbladen nu goed en begrijp niet wat verwarring kan geven. Alleen had ik wel vermeld op de een of andere manier, dat het een *serie* is. bv. ter zijde op den omslag een groot *nummer,* dat iedere kooper dadelijk kan zien, of hij iets nog niet door hem gelezens koopt. Maar doe in Godsnaam nu maar *wat je wilt* met die titelbladen. Ik weet het dan niet en wil niets op mijn verantwoording hebben. Is de andere titel dus niet verkoopbaar, ga je gang dan maar...

Ik ben misselijk van alles, van drukproeven, van 'uitgeven', misschien nog niet van schrijven... Als ik het kon, scheidde ik met de heele boel uit. Maar ik kàn niet en moet wel tot aan mijn dood doorgaan.

Enfin, doe wat je wil.

Mijn vrouw wacht nog steeds de *Dama Errante* die Pio haar zelve zoû zenden. Ze zal nu het boekje maar zelve bestellen. De combinatie die ze uit de twee boeken wil maken, wil ze noemen:

Op een Dwaalweg

Misschien zal ik een kort voorredentje schrijven, als je wil.[205]

Ik heb je nog niet bedankt voor je handteekening en voor je bijdrage aan mijn 'huldeblijk'. Ik ben je zeer erkentelijk, beste vriend, dat je meê hebt gedaan.

Verder geen reden tot meer. Ik ga door met de proeven.

Wij zijn in groote zorg over Van Nouhuys.[206]

Adieu, hartelijke groeten van ons beiden aan U beiden.

t.t.
L.C.

205 Herdrukt door Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. W.,* blz. 185.
206 Deze is in de zomer van 1914 gestorven.

552

Florence
8 Nov. [z.j.]

Amice.
Ik had geene revizie bedoeld: de proeven kunnen worden afgedrukt.
Laat ons elkaâr maar zoo min mogelijk zenden want met deze ongeregelde post gaat de helft verloren.
Dus: afdrukken, als ge er lust in hebt.
Vele groeten en het beste in deze afschuwelijken tijd.

L.C.

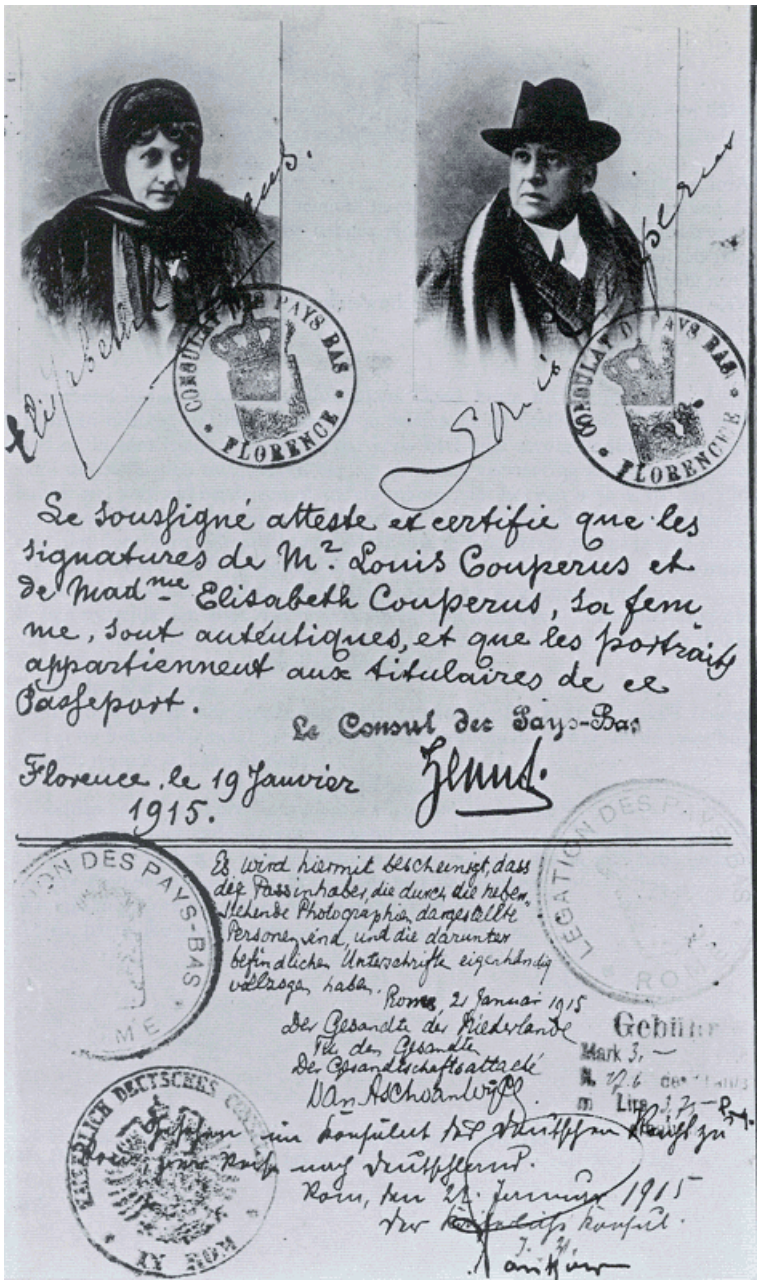
CONSULAT DES PAYS BAS
FLORENCE
Le soussigné atteste et certifie que les signatures de Mr. Louis Couperus et de Mad.me Elisabeth Couperus, sa femme, sont authentiques, et que les portraits appartiennent aux titulaires de ce Passeport.
Le Consul des Pays-Bas
Florence, le 19 Janvier 1915.
Es wird hiermit bescheinigt, dass der Passinhaber, die durch die neben stehende Photographie dargestellte Person sind, und die darunter befindliche Unterschrift eigenhändig vollzogen haben. Rome, 21 Januar 1915
Der Gesandte der Niederlande
Für den Gesandten
Der Gesandtschaftsattaché
Van Aelstvan Wijk
Gebühr
Mark 3,—
Lire 3,75
Rom, den 21. Januar 1915
Der Königlich Konsul
J. V.
Paspoort van het echtpaar Couperus waarmee zij in 1915 repatrieerden

XIII. Februari 1915-October 1915 (Brief 553-571)

De nu aanbrekende jaren zijn beter gedocumenteerd. Begin Februari komt het echtpaar vrij plotseling terug in het vaderland en neemt voorlopig zijn intrek bij de familie Vlielander Hein in de Molenstraat. Couperus heeft dit huis prachtig beschreven.[207]

Reeds in Maart begint hij met het houden van zijn beroemd geworden lezingen, daarmee een plan opvattend dat hij in 1900 in Indië al koesterde maar nooit ten uitvoer had gebracht. Couperus, die eerder al veel in kleinere kring uit zijn werk voorlas, van zijn vroegste boeken af, had hierin ongetwijfeld al een zeer vlotte techniek ontwikkeld. De eerste lezing vond plaats in de kunstzaal Kleykamp te Den Haag, en werd spoedig gevolgd door voorlezingen o.a. te Amsterdam, Delft, Groningen, Haarlem en in Zeeland.

Uit Italië, waar zijn meubels achter zijn gebleven, krijg hij van Emma Garzes soms couranten en boeken toegestuurd. Wat zijn eigen boeken betreft, die heeft hij allemaal in Italië achter moeten laten. Tijdelijk heeft hij dus niet eens zijn eigen werk bij de hand. Hij vraagt daarom Veen van tijd tot tijd om boeken die hij voor zijn voordrachten nodig heeft. In Amsterdam ontmoet hij Veen ook zelf. Hij denkt *De Ongelukkige* bij hem uit te geven. De rechten van latere uitgaven van dit boek wil hij zelf behouden. Het honorarium dat Veen hem biedt, vindt hij echter zo laag, dat hij voor het eerst van zijn leven diens boekhouding persoonlijk wenst te controleren. Als dit dan gebeurt, wordt zijn wantrouwen, al dan niet terecht, gewekt doordat Veen alles weer mee wil nemen. Het eindresultaat van de onderhandelingen is, dat Couperus het zetten, dat dan al begonnen is, laat onderbreken en alsnog naar een andere uitgever loopt: Van Holkema en Warendorf geven de roman nog dat zelfde jaar uit. Overigens in een andere letter, zodat Veen blijft zitten met een flinke partij onbenut zetsel, dat de nieuwe uitgever niet overneemt. Het sprookje is nu voorgoed uit! Wel publiceert Veen in 1915 nog Pio Baroja's *Op een Dwaalweg,* in de intussen gereedgekomen vertaling van Elisabeth en met het voorwoord van Couperus.[208] Veen's verliespost op het zetsel van *De Ongelukkige* doet Couperus badinerend af als ‘een kleine of grote deceptie’, die een mens nu eenmaal moet kunnen incasseren.

Terwijl intussen geleidelijk aan de 5 delen *Van en Over Alles en Iedereen* verschijnen, spreekt Couperus in zijn brieven aan Emma Garzes over gevoelens van treurigheid en van heimwee naar Italië. Aan haar laat hij de zorg over voor zijn meubels, die nog in Florence zijn. Op 16 Augustus betrekt hij, met nieuwe meubelen, het bovenhuis Hoogewal 2, waar hij 5 jaar zal wonen en ook daarna nog

207 Molenstraat 26. Zie F.L. Bastet, *Waarde Hr. V.,* blz. 235, en *De Terugkeer,* in Het Vaderland van 6 maart 1915; herdrukt in *Wreede Portretten,* blz. 51 e.v.; vooral blz. 55 e.v.

208 Zie noot 204. *Op een Dwaalweg* is, zoals eerder al aangestipt, een contaminatie van twee boeken.

eenmaal zal terugkomen, voor korte tijd. Op 12 October stuurt hij Emma schetsen van de indeling. Beneden woont een kleermaker. De eerste verdieping is het woongedeelte. Op de tweede etage aan de voorkant heeft Couperus zijn kamer, die uitziet op het water en een intussen in de literatuur vereeuwigde ceder,[209] terwijl Elisabeth aan de achterzijde slaapt. Op de derde verdieping is aan de voorzijde een logeerkamer - voor Emma, hoopt hij - en aan de achterkant een groot plat, 'délice des chats et des chattes'. Zijn stemming is matig. 'Notre vie est très mouvementée et mondaine: théatre, concerts, soupers (...). Mais quelquefois, chère Amie,... il me semble qu' une période de ma vie est close:[210] celle de ma pauvre jeunesse, à laquelle je tenais beaucoup, peut-être avec trop de vanité féminine... et que, choyé comme l' auteur et le maître, je me fais vieux, vieux, vieux... (...). Je ne suis pas fait pour vieillir et j' ai peur pour le grand âge (...) je pense tant de fois à Mario[211] et à d' autres jeunes gens que je connais et mon coeur se serre... Je pleure quelquefois comme un enfant, à cause du Temps, du monde, de l' Humanité... Quand reverrai-je Rome, Florence... et vous autres...!!' - Aan het slot van deze brief spreekt hij dan nog van 'le grand roman, que j' ai en tête... quand est-ce que je pourrais l'écrire! Peut-être qu'il serait trop douloureux... Cependant je travaille *beaucoup*: feuilletons etc. J'ai traduit *Chanteclair* pour le théatre!'[212]

Dit correspondeert met wat hij een maand later aan het echtpaar Smit Kleine schrijft:[213] 'Voor grooter werk voel ik mij na mijn Moorschen roman niet gestemd. De vreeslijke tijd, dien wij doorleven, drukt daarvoor ook te veel, als een nachtmerrie...'. Hij schrijft dus slechts zijn feuilletons, en gaat door met die te bundelen: het worden, met veel strubbelingen, *Jan en Florence, Wreede Portretten, Brieven van den nutteloozen Toeschouwer* en *Der Dingen Ziel*. De grote roman waar hij aan denkt, wordt *De Komedianten*. Hij begint er pas in 1916 aan.

553

Den Haag
26 Molenstraat [z.j.]

Amice

Het speet me, dat ik niet thuis was. Wij komen 13 Febr. in Amsterdam, geinvi-

209 Zie *Over mijn Woning,* in Het Vaderland van 11 september 1915. Herdrukt in *Wreede Portretten*, blz. 92/93.
210 Zie ook de in noot 209 genoemde schets, blz. 95: 'Er komt hier over mij iets, als of eene periode van mijn leven is àf gesloten, gedaan'.
211 De hoofdpersoon uit *De jonge Held,* zie *Van en over mijzelf en anderen,* II, blz. 21 e.v.
212 Hij vertaalde Edmond Rostand's *Chanteclair* voor Eduard Verkade, zoals blijkt uit een brief aan Maurits Wagenvoort van 6 juli 1915 (Lett. Mus.). Gepubliceerd in Groot Nederland 1925, I.
213 Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 174.

teerd door Royaards (première van de Heks) en blijven ook 14 Febr.[214] Dan kunnen wij elkander dus eens zien en spreken. Ik denk, dat ik in American afstap.

Tot ziens dus!
t.t.
Louis C.

554

[11.II.15]

Waarde Heer Veen,
Zaterdag geen Heks, en dus geen Amst. Maar tot spoedig en dank voor Uwe vriendelijke invitaties.
Vermoedelijk komen wij dan de 20ste in Amst:
Met hartelijke groeten Uw dwd.

Elizabeth Couperus.

555

[13.II.15]
26 Molenstraat
Den Haag

Amice.
Zoudt ge mij willen zenden 1 ex (gebonden) *Zonen der Zon* en ook nog Van en Over Mijzelf (II): ik hoû misschien een voordracht voor de Delftsche Studenten en heb die boeken noodig.
Spoedig tot ziens, beste vriend!

Gaarne t.à.t.
L.C.

556

214 De première van *De Heks van Haarlem* was vastgesteld op zaterdag 13 februari te Amsterdam, maar moest worden uitgesteld. Op zondag 28 februari 1915 schrijft Frederik van Eeden, *Dagboek III (1911-1918),* Culemborg, 1971, blz. 1423: ‘De opvoering van de Heks is achter den rug, en ik kan tevreden zijn’. ‘'s Avonds waren we bij van Hamel - er waren ook Borel, Couperus, Giza, Jaap de Haan’. *Ibidem,* blz. 1425: ‘Couperus, dien ik voor 't eerst van mijn leeven ontmoette, trok mij eerst niet aan, door zijn precieuze verwijfdheid. Vooral zijn vrouw vond ik antipathiek. Maar ik bespeurde spoedig het kind in hem, zijn kinderlijke, teedere manier. En dat bond mij terstond aan hem. Ik zal hem bezoeken in Den Haag’.

[19.II.15]

Waarde Heer Veen.
Mijn man zou U gaarne Zaterdag middag om 3 uur willen spreken in de Doelen

waar wij logeeren. Kunt U dit dan? En mogen wij eens een volgende keer gebruik maken van Uw invitatie, daar ik vrees dat het deze keer wat druk zal zijn? Met hartelijk groeten ook aan Uw vrouw

Steeds gaarne
Udw
Elizabeth Couperus.

557

Den Haag
26 Molenstraat [z.j.]

Amice
Tot ons leedwezen moesten wij door een samenloop van omstandigheden dadelijk naar Den Haag terug. Het speet ons dus niet bij jullie te kunnen komen dineeren zoo als ik liet telefoneeren. Mochten wij langeren tijd in Amsterdam komen (ik zie, dat ik het papier van mijn vrouw heb genomen!)* dan komen we gaarne eens bij je aan huis.

Zoû ik mogen rekenen (, nu we het daarover eens zijn) op *f* 500.- voor ± 1 Maart en *f* 500 voor ± 1 juni? Gaarne had ik daar even antwoord op. Vele groeten en *scusi* aan je vrouw en steeds

t.à.v.
L.C.

558

[24.II.15]

Amice.
Briefkaart ontvangen; merci voor zending Scheurleer (ik heb nog geen bericht). Copie *De Ongelukkige* kan ik wel zenden. Zoudt ge mij een groot genoegen willen doen met prezentex: (gebonden) van *Dionyzos* te willen zenden aan Baronesse van Rhemen van Rhemenshuizen 5 Koningskade alhier.[215] Ge zoudt mij dan zeer verplichten. Het deed ons werkelijk leed dit maal niet te kunnen komen aanzitten, maar het werd *te* druk met wat ons wachtte in Den Haag.

Gaarne t.à.v.
L.C.

* De briefkaart wordt door Couperus van ‘komen’ af op de andere zijde beschreven, waar hij ineens Elisabeth's gedrukte monogram op ziet staan.

215 Jacoba Elisabeth B.esse Van Rhemen van Rhemenshuizen, geb. 1869.

559

[7.III.15]
Den Haag
26 Molenstraat

Amice
Ik zend de proeven terug; moet nog revizie hebben van eén feuilleton, dat ik er bij voegde.
De Ongelukkige is wel in *erg* ongelukkigen toestand van zeer 'vuile' drukproeven.
Kunt ge niet voor een prikje de nummers ergens krijgen?? Anders zal ik je mijn proeven m[aar] zenden.
Toe, wees eens lief en zend mij nog een ex: van *Van en Over* etc. (1ste bundel.) Heb ik al bedankt voor de zending bij Scheurleer? Zoo niet, dan *mille grazie*!!

L.C.

560

Maandag [29.III.15]

Amice
Is het onbescheiden je nog eens te vragen om 3 prezentex: God en Goden, die ik cadeau woû geven aan personen, die mij bloemen hebben gezonden?? Heel veel succes, mijn lezing in Den Haag; ook in Delft was het heel aardig.[216] Eerste proef *De Ongelukkige* heb ik ontvangen. Ik woû je alleen zeggen, beste vriend, dat ik voortaan toch wel weêr zoû willen behouden mijn recht op 'nieuwe condities met volgende uitgaven', zoo als wij het vroeger steeds deden: ik kan toch maar waarlijk niet voort gaan, zoo als ik het een paar jaren van 'crizis' gedaan heb, je dadelijk *alle* rechten af te staan. Maak dus voor *De Ongelukkige* contract op; geef mij wat je denkt en laat mij behouden mijn auteursrechten voor 'volgende uitgaven'; heusch, zoó als wij het een paar jaar deden, kan het niet voort gaan. In Delft lagen met mijn lezing *al* mijn boeken gestapeld voor de boekwinkels, slimmer dan in Den Haag, waar de menschen zelfs naar *De Zonen der Zon* (waaruit ik las) te vergeefs hebben gezocht en gevraagd omdat de heeren boekhandelaars niet altijd wisten dat *De Zonen der Zon* staan in *God en Goden*!! Ze zijn hier in Holland wel naïf wat réclame aan gaat.
Spoedig tot ziens, hoop ik en gaarne

t.à.v.
L.C.

216 Zie over Couperus in Kleykamp uitvoerig Vogel, *Man m. orch.,* blz. 180-183; 184. De eerste lezing in Den Haag, op 23 maart 1915, werd drie dagen later gevolgd door een lezing te Delft. Reeds enkele weken later las Couperus opnieuw in Kleykamp, met groot succes.

561

[1.IV.15]

Amice
Ik heb waarlijk de vraagteekens niet begrepen, het lijkt mij goed en ik heb dus de proef door gezonden naar Thieme.
Spoedig tot ziens hoop ik.

L.C.

562

Haag
26 Molenstraat [5.IV.15]

Amice
Zoudt ge mij voor mijne voordrachten nog eens de volgende boeken willen zenden:
Dionyzos.
Herakles.
Psyche.
Babel.
Berg van Licht.
Ik heb nog al succes gehad met *De Zonen der Zon* en denk nog enkele andere lezingen te houden. En je kunt zeker nog wel een paar exemplaren missen van bovengenoemde.

Steeds gaarne t.à.v.
L.C.

[Toegevoegd postscriptum in het handschrift van Elisabeth Couperus:]
Hierbij manuscript Baroja.

E.C.

563

Den Haag
26 Molenstraat
Zaterdag. [z.j.]

Amice

Ik heb je concept-contract ontvangen maar kan waarlijk niet ingaan op zulk een voorstel.[217] Ik meende uit ons laatste gesprek te hebben kunnen opmaken,

217 Inzake *De Ongelukkige*.

dat je hooger honorarium kon geven. Heb ik mij vergist, dan moeten wij werkelijk maar niet meer samen werken maar ik kan niet voortgaan met een groote, historische roman af te staan voor zulk een prijsje.

Ik kom vermoedelijk ± 22 April in Amsterdam en hoop er enkele dagen te blijven. Je hebt mij zoo dikwijls gezegd, dat ik je boeken kon inzien, dat ik nu in Holland zijnde, mij wel eens door deskundigen zoû willen doen inlichten - na inzage dier boeken - welke de redenen zijn waarom ik, als gevierde en veel gelezen auteur, mij de laatste jaren met honoraria moet tevreden stellen, die zoó verschillen met wat ik vroeger kreeg. Je begrijpt, dat mij dat wel interesseert.

Verkoop je mij werkelijk zoo veel minder - veel minder b.v. dan Thérèse Hoven,[218] als je mij verleden gezegd hebt - dan zoû ik mij waarlijk maar houden bij Thérèse Hoven en moeten wij afscheid nemen. Samenwerking is in dit geval voor geen van ons beiden aangenaam. Ik, ten minste kan onmogelijk voort gaan, als ik het eenige jaren reeds heb gedaan, ter wille van onze goede verhouding, mij te laten afschepen met een paar honderd gulden.

Wij zullen de zaak dus nog wel eens bespreken en doen bespreken.

Intusschen steeds gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

564

[Briefhoofd American Hotel, Leidsche Plein]

Amsterdam, 3 Mei 1915.

Amice.

Ik geloof, dat, na ons laatste gesprek, het beter is, dat ik mijn fortuin eens probeer bij een anderen uitgever, wat *De Ongelukkige* aan gaat. Ten minste, je laatste voorstel kan ik niet aannemen. Het geen echter niet insluit, dat wij behoeven te breken voor altijd.

Mocht ik met een anderen uitgever klaar komen, dan zal ik niet verzwijgen, dat een gedeelte van het boek reeds gezet was en kan je misschien over dit zetsel met hem onderhandelen.

Het voorschot, dat je zoo vriendelijk was, mij te geven zal ik door Scheurleer je weêr over doen maken.

Dat de geheele geschiedenis mij niet aangenaam is, behoef ik je niet te zeggen. Men werkt niet jaren lang met elkander, zonder dat het pijnlijk wordt van elkander te scheiden. Maar aan de andere kant was je geheimzinnigheid met de

218 De Haagse schrijfster Thérèse Hoven (1860-1941) publiceerde meer dan 100 romans en kinderboeken, die terecht in vergetelheid zijn geraakt. Bekend werden haar boeken *Santa Catherina* uit 1910, en *De Jonker van de Stins* uit 1916.

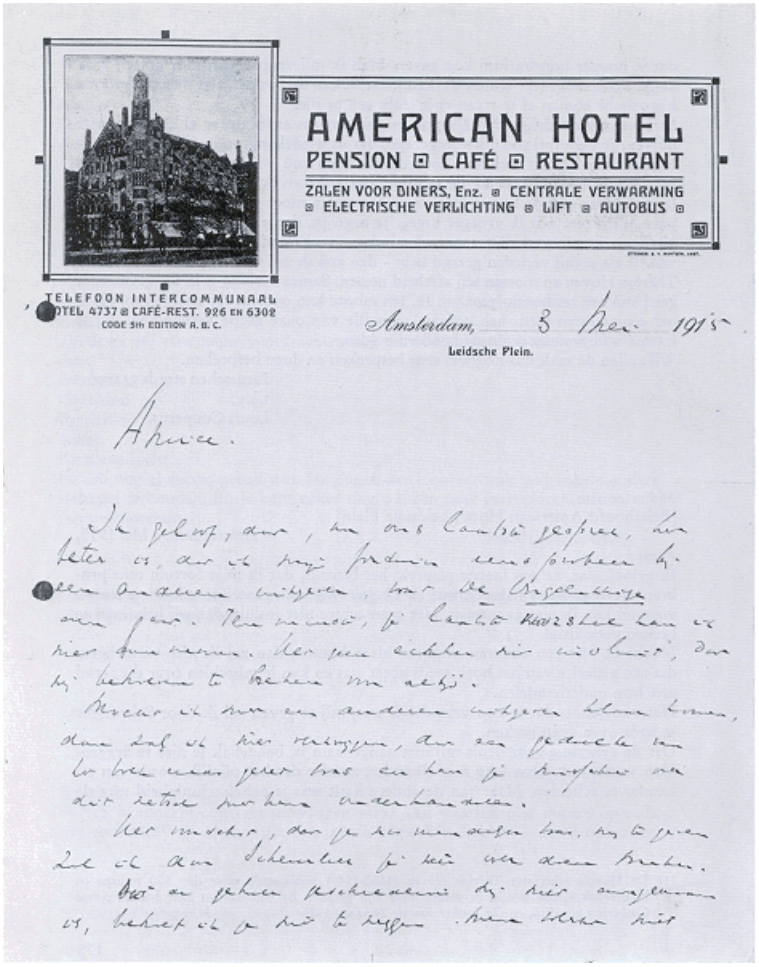
AMERICAN HOTEL
PENSION ⊡ CAFÉ ⊡ RESTAURANT
ZALEN VOOR DINERS, Enz. ⊡ CENTRALE VERWARMING
⊡ ELECTRISCHE VERLICHTING ⊡ LIFT ⊡ AUTOBUS ⊡
TELEFOON INTERCOMMUNAAL
CODE 5th EDITION A. B. C.
Amsterdam, 3 Mei 1915
Leidsche Plein.

Facsimile van brief 564 uit Amsterdam

tabel van winst en verlies, die ik niet eens mocht behouden, mij ook een zeer pijnlijk incident. Algeheele openhartigheid in zaken dunkt mij onvermijdelijk om goede vrienden te blijven.

Geloof mij intusschen, van mijn kant zonder rancune,

Je dw.
Louis Couperus.

565

Den Haag
26 Molenstraat
Zaterdag. [V.15]

Amice.

Ik ben klaar gekomen met Warendorf, voor *ƒ* 1500, (eerste druk). Ge moet begrijpen, dat het verschil tusschen zijn 600 en het Uwe mij niet onverschillig kan zijn en het is mijn oprechte wensch, dat wij, al geef ik *De Ongelukkige* dus niet bij je uit, toch goede vrienden zullen blijven, zoo dat latere samenwerking volstrekt niet blijft uitgesloten.

Ik schrijf Scheurleer je *ƒ* 400.- te zenden.

Is het honorarium van de Spaansche vertaling[219] dan meér dan *ƒ* 100,- dan zendt je dit verschil wel bij Scheurleer.

Over het zetsel schreef ik hen.

Foto's uit *Blanke Steden* bezit ik hier niet en waarlijk ook geen nieuw portret. Ik laat bijna nooit een portret maken.

Intusschen met beste groeten en steeds vriendschappelijken handdruk

Louis Couperus

566

Den Haag
26 Molenstraat.
Dinsdag [11.V.15]

Amice.

Zouden wij, voór ik Scheurleer zeg je het voorschot van *ƒ* 500.- terug te zenden niet even kunnen overeen komen wat het honorarium zoû zijn van de vertaling van Pio Baroja. Wij kunnen er dan dat aftrekken, en ik zal dan dadelijk aan Scheurleer order zenden.

Intusschen

219 Pio Baroja, zie noot 208 en brief 566.

Steeds gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

567

Den Haag
26 Molenstraat
5.VI.XV.

Amice.

Ik ontving de 3 soorten prezentex: *Van en Over Alles en Iedereen*. Vooral voor de keurig in leêr gebonden ben ik dankbaar. Ik weet niet of ze in den handel zijn maar apprecieer in alle gevalle de gedachte, die je ingaf ze mij in zoo sierlijke vorm te schenken.

Ze zijn waarlijk heel mooi en eenvoudig. Ik hoop van harte, dat je eenig pleizier van deze boekjes beleven zult.

Holkema en Warendorf schijnen een ander type te willen gebruiken voor *De Ongelukkige*: iets kleiner. Het spijt mij wel, maar wij hebben allen wel eens onze kleine (en groote) decepties.

Het doet mij intusschen van harte genoegen, dat wij goede vrienden zijn gebleven want het tegendeel zoû jammer geweest zijn.

Geloof mij dus steeds met vriendschappelijken handdruk

gaarne je dw.
Louis Couperus.

568

Den Haag
2 Hoogewal.
15.IX.XV

Amice.

Ik zoû gaarne eens van je hooren hoe het gaat met de verkoop van de vijf bundeltjes en of je, bij voorbeeld, met het volgende voorjaar, iets dergelijks zoû willen geven.

Je zal wel klagen, als steeds, maar dàn moet ik je ook zeggen, dat er heel dikwijls in kiosken en aan stations naar gevraagd werd en... dan de boekjes schitterden door absolute afwezigheid.

Enfin, schrijf mij eens bij gelegenheid

en steeds gaarne
t.à.v.
Louis Couperus.

569

Den Haag.

2 Hoogewal
[20.IX.15]

Amice.
Het doet me pleizier dat de boekjes gegaan zijn. Wat wil je van het voorjaar:

weêr een serie van 5 boekjes of, of minder? Bedenk het zelve en reken het maar zelve uit, wat je er voor geven kunt.

Ik hoor dus nog wel van je.

Steeds t.à.v.
L.C.

De copie kan ik zoo gauw mogelijk zenden, met het oog op de proeven is dit altijd het best.-

570

Den Haag
2 Hoogewal
12.X.XV.

Amice.

Honorarium te bepalen voor die boekjes... ik weet het waarachtig niet. Ik zoû zeggen het volgende: Geef mij ± 1 Jan. de somma van *ƒ* 1000.- en bepaal hoeveel kopie je daarvoor ongeveer noodig hebt.

Wat denk je verder van het honorarium van de vertaling van Baroja?

Dan nog iets: zoû je mij kunnen zenden een ex. 1ste editie *Psyche* voor mijne lezingen? En een ex: *Antieke Verhalen*. Ik lees van avond in *Haarlem*.

Ik geloof, dat dit alles is, beste vriend.

Intusschen steeds gaarne
t.à.v.
L.C.

571

Den Haag.
2 Hoogewal.
19.X.XV

Amice.

Laten wij het dus houden op eene uitgave van *3* deeltjes voor *ƒ* 1000.- Zoû ik 1 Dec. *ƒ* 500. kunnen krijgen en *ƒ* 500. 1 Jan.?? Ik zoû dan zeer verplicht zijn. Ik zend je 19 feuilletons voor het eerste deeltje; laat die zetten en zie hoever je komt. Moet er iets bij, dan kan dat best.

Ik meen begrepen te hebben, dat je wilt houden den titel.
Van en Over Alles en Iedereen
of *Van en Over Mijzelf en Anderen*.

Doe zoo als je goed dunkt.

Laat de zetter als titel der verschillende stukjes de aangegeven ondertitel nemen en dus beginnen met:

Jan en Florence.

En verder volgen de volgorde waarin de feuilletons gerangschikt liggen.

Intusschen steeds gaarne

t.à.v.

L.C.

XIV. November 1915-December 1916 (Brief 572-585)

Op 16 November 1915 ontmoet Couperus ten huize van Cyriel Buysse en diens vrouw, die dan uit België gevlucht in Den Haag wonen, voor het eerst Henri van Booven, zijn latere biograaf die deze kennismaking ook beschreven heeft.[220] In de loop van die avond verklaart hij, dat hij nu een secretaris heeft - zijn neef Frans Vlielander Hein -, waarmee een oude wens in vervulling is gegaan. Een week later schrijft hij ook Veen daarover. Op 20 December, als hij een lezing in Hilversum moet houden, ontmoet hij daar opnieuw Van Booven. Hij geeft hem dan enige presentexemplaren. Couperus logeert in *Het Hof van Holland,* waar hij de rest van de avond met de Van Boovens passeert.

Over 1916 zijn iets minder gegevens beschikbaar. Couperus is bitter gestemd over *De Ongelukkige*: het boek 'wordt noch verkocht noch gelezen', schrijft hij op 4 Januari aan Jeanne Kloos - Reyneke van Stuwe, nadat hij haar eerst gezegd heeft 'hoe innig warm de waardeering van Willem Kloos voor mijn laatste werk mij aan doet'.[221] Zij heeft hem op de Hoogewal bezocht om hem de Oorkonde te overhandigen, die bij de Nieuwe Gids Prijs behoorde. Couperus had die in 1914 ontvangen voor zijn *Antiek Toerisme*.

In 1916 verschijnen er van hem geen stukken in *Het Vaderland*. Wel publiceerde hij van 6 Mei af in *De Haagsche Post,* dan nog 'het roze blad met de aardige inhoud'. De uitgever van dit weekblad, S.F. van Oss, die bewondering voor de schrijver koesterde, heeft hem later bewogen tot de reizen naar Noord Afrika, naar Indonesië en China/Japan, die, na in afleveringen verslagen te zijn geweest in het weekblad, tenslotte gebundeld zijn tot boeken.[222]

In het begin van het jaar werkt Couperus aan de vertaling van Plautus' *Menaechmi,* in de tweede helft van 1916 onder de titel *De Tweelingbroeders* als Dramatisch Bijvoegsel van *Groot Nederland* verschenen. In deze periode schildert Antoon van Welie zijn portret. Aan Maurits Wagenvoort schrijft hij op 21 April:[223] 'In principe willen wij gaarne eens bij je komen of je ten onzent zien, maar... tot ± 8 Mei is *iedere* avond gegeven, zoû *iedere* avond twee of drie keer kunnen gegeven zijn en het gaat dus werkelijk niet. Betty heeft het druk met de Poppententoonstelling; op *iederen* vrijen avond legt Van Welie beslag, opdat ik pozeere (hoe kom ik ineens aan die Subjonctif!) en zoo gaat het door, door, door... Het is soms *te* veel; hoe gezellig Van Welie is, ik zal blij zijn als die zittingen zijn afgeloopen'. Aan het slot van deze brief zegt hij dan nog: 'Wij

220 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 222 e.v. Zie over Couperus en Buysse vooral Vogel, *Man m. orch.,* blz. 184-186.

221 Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 175. Willem Kloos besprak *De Ongelukkige* in De Nieuwe Gids van januari 1916, blz. 114-126. Deze Literaire Kroniek werd, onder de titel *Nog eens Louis Couperus,* herdrukt in Kloos' *Letterkundige Inzichten en Vergezichten* IX (= *Nieuwere Literatuurgeschiedenis* XIV, Amsterdam, z.j., blz. 97-111).

222 Zie over Couperus en Van Oss ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 192-193.

223 Het portret is in de oorlog verloren gegaan. Over het portret schreef Couperus een *Epigram,* herdrukt in *Proza,* III, blz. 203 e.v. Zie ook Van Booven, *Leven en W.,* blz. 234, en vooral blz. 238-239. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 191. - Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 176.

Portret van Couperus door Annie de Meester

Couperus in rok, tekening door J.M. Canneel

arme menschen! Het is maar goed, dat wij het druk hebben, anders zijn de gedachten te treurig!'.

Door al die drukte, zeker ook door zijn lezingen, voelt Couperus zich duidelijk in het schrijven belemmerd. In een ongedateerde brief deelt hij Veen mede: 'Ik heb 3 nieuwe ideeën, maar geen tijd te schrijven, door mijn lezingen. Maar die zijn van den zomer gedaan'. Omstreeks April begint hij dan, direct na de Plautus-vertaling, aan *De Komedianten*. Naar wat de andere twee ideeën op dat ogenblik zijn, kunnen wij alleen maar raden: vermoedelijk *De Verliefde Ezel* en *Het Zwevende Schaakbord,* mogelijk ook *De Ode*. De noodzaak tot het schrijven van deze boeken is waarschijnlijk niet zozeer 'innerlijke drang', als wel vooral geldgebrek. Als hij de terugkeer van zijn meubels uit Italië moet betalen, eind April, ziet hij zich gedwongen Veen weer eens om een lening te vragen.[224] Niet alleen de meubels keren terug, maar ook zijn eigen boeken. Misschien dat hij, ze hier in het noorden in zijn boekenkast arrangerend, de rij ineens te vrolijk en te bont vond? In brief 582 bemoeit hij zich namelijk weer zelf met de band-ontwerpen van zijn jongste uitgaven, en maakt de toch wel verbazingwekkende opmerking 'niemand en ik ook niet, vindt op den duur die kleurige banden mooi. Ze vermoeien en naast elkaâr maken ze elkaâr nog leelijker dan zij zijn'. Een hatelijkheid die Veen, na alle moeite die hij zich in het verleden vaak gegeven heeft het werk van Couperus in adaequate art nouveau of classicistische banden te hullen, niet erg prettig zal hebben aangedaan. Er volgt bovendien nog een schimpscheut in de richting van 'de Heeren artiesten-bandteekenaars'. Mogelijk is dit negativisme beïnvloed door een pijnlijke gebeurtenis in 1915. Toen Couperus een lezing zou geven in De Roos, op het Rokin, werd daar een tentoonstelling van het werk van Jan Toorop gehouden. Deze, intussen bekeerd tot de Moederkerk, verbood dat Couperus las in de zaal waar zijn oeuvre hing.[225] Nog kort tevoren had Couperus in kunstzaal Kleykamp bij het voordragen uit *God en Goden* Toorop's band van dat boek uitdrukkelijk geprezen...

In het begin van 1916 heeft Couperus zich tegenover André de Ridder critisch uitgelaten over zijn eigen werk:[226] 'Van mijn boeken heb ik drie vierden over

224 De terugkeer van zijn meubels uit Florence, waar Emma Garzes voor gezorgd had, bereidde hem ook enige onaangename verrassingen. Aan mevrouw L. van Blijenburgh te Hengelo schreef hij (ongedateerde brief, Lett. Mus.): 'Wij hebben het ook zoo druk tusschen de rommel van ons "rotzootje" dat beschimmeld, gebroken etc. aan is gekomen en waar wij eenige lijn in pogen te brengen, soms met tranen in de oogen!! *Drie maanden* heeft de boel in den haven van Marseille gelegen en daarbij ontbreekt er ook nog allerlei!! Enfin, maar niet jammeren...'.

225 De lezing ging toch door, maar enkele stukken werden voordien weggenomen. Later werden er, niet alleen door Toorop zelf, in de pers hatelijkheden gedebiteerd over de ongewenste combinatie van Couperus' heidendom te midden van Toorop's van diepe devotie getuigende kunst. Zie ook noot 227. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 186-187.

226 André de Ridder, *Bij Louis Couperus,* Amsterdam, 1917, blz. 41.

Geschilderd portret van Couperus door Antoon van Welie

boord geworpen, en van het vierde dat overblijft zijn er slechts enkele bladzijden waarvan ik werkelijk houd... Wat ik tot dat vierde reken?... Laat me even denken...: *De kleine Zielen*, als zedenroman van onze dagen... *De Berg van Licht,* als historischen roman... ook wel *Psyche*... Dan zijn er andere, waarop ik met zeer gemengde gevoelens terugblik: *Eline Vere, Extaze*... Maar er zijn er die ik niet meer zien kan: *Majesteit, Wereldvrede, Langs Lijnen van Geleidelijkheid*... die zijn van absoluut geen waarde voor mezelven... ik zie er op neer alsof het werk van een ander was... ik houd er niet meer van...' Hij voegt daar aan toe: 'Voor 't oogenblik schrijf ik bijna niet meer, maar nu ben ik met mijn tournee lezingen bezig, en dat interesseert me ten zeerste'.[227]

572

Den Haag
2 Hoogewal.
24.XI.XV.

Amice

Indien ge de eerste *f* 500.- bij Scheurleer zoudt kunnen zenden, zoudt ge mij wel verplichten.

En zend mij ook maar zoo spoedig mogelijk de proeven: ik heb nu een jongen man, die een beetje mij mij 'secretarist' en die kan dan leeren proeven corrigeeren.[228]

Intusschen steeds t.à.v.
L.C.

227 Op 24 december 1915 schreef Couperus in Het Vaderland een schets *Van en over mijn Lezingen,* herdrukt in *Proza,* III, blz. 110 e.v. Hierin o.m. de passage: 'Ik onthoû alléén de goede dingen in mijn leven en niets en niemand heeft kunnen verhinderen, dat ik van Arti en Kleine-Concertzaal en wèrkelijk, zelfs van "Roos" mij niets anders herinner dan hartelijke waardeering van zóo velen dat ik met een gerust geweten mij vergeven kan, dat ik nimmer Katholiek was'. - Over de lezingen is voortdurend veel te doen geweest, in de pers. Merkwaardig is een opmerking van Frederik van Eeden, *Dagboek III (1911-1918),* Culemborg, 1971, blz. 1640, die hier curiositeitshalve vermeld moge worden. Van Eeden hield zelf veel lezingen, evenals Couperus niet alleen in de grote hoofdsteden, en tekent op vrijdag 21 december 1917 aan: 'Op die kleine plaatsjes is Couperus ook vaak vóór mij geweest, en dan denken de menschen dat ik net zulke pretenties heb als hij. Zoo stond er in Gorkum een groote zware club-fauteuil op het podium. Ik wist niet wat dat beduidde tot ik hoorde dat Couperus dat zoo gewenscht had, om er naast te kunnen poseeren'.

228 Aan deze, zijn jonge neef Mr. Frans E. Vlielander Hein, droeg Couperus in 1917 *De Ode* op. Vlielander Hein huwde een jaar later de toneelspeelster Enny Vrede. Op hun huwelijksreis kwamen zij samen om, toen het schip op een mijn stootte. Zie hierover Vogel, *Man m. orch.,* blz. 198.

Couperus in rok

573

Den Haag
2 Hoogewal
2.XII.XV

Amice
Vindt gij het goed, dat ik de ontbrekende kopie er bij voeg als de proeven komen; dan kan ik beter feuilletons uit zoeken, die in het genre der bundels zijn en misschien een feuilleton in een anderen bundel plaatsen, dan ik eerst dacht. Ik zoû dus zeggen: laat maar zetten wat ge hebt, en ik schik de bundels dan samen, dat ze goed zijn. en natuurlijk de vereischte grootte hebben.
Gaarne, als ge de volgende week bij Scheurleer wilt storten.

Steeds t.à.v.
L.C.

Ik zend je nog *tien* oorlogsfeuilletons, maar weet niet in welken bundel, die het beste staan;[229] laat dus maar zetten: wij zullen later wel zien.

574

2 Hoogewal. [17.XII.15]

Amice.
Vindt je het indiscreet zoo ik je vroeg mij een 20-tal boeken te zenden, die vermoedelijk toch op je zolders liggen te sluimeren; ik geef er nu en dan een cadeau met mijn handteekening, en dat wordt zeer ge-apprecieerd. Zend mij dus wat je missen kunt, wat stil ligt: ik zoû zeggen eenige ex: van *Babel, God en Goden, Metamorfoze, Weg der Vreugde, Lichtende Drempels,* [ ]*, *Eene Illuzie, Hooge Troeven,* of wat je meent, dat toch niet heel erg meer gaat. Mij zoû je er zeer meê verplichten en het werk komt zoo toch ook weêr onder de menschen, wat ook al weêr een reclame is.

Saluut!
L.C.

229 *Brieven van den Nutteloozen Toeschouwer*.
* Doorgestreept: H. Antonius.

575

2 Hoogewal
Den Haag
Zaterdag [z.j.]

Amice
Ik geloof, dat ik je nog niet bedankt heb voor al de ex:, die je mij gezonden hebt. Ik heb het ook zoo druk met mijn lezingen! Ik doe het bij deze (ben een beetje geschrokken van de Braakenziekband om de Lichtende Drempels!!!)[230] wier mystieke sporten zeker nooit gedroomd hadden overschreden te worden door boertjes op klompen!!!)... en ga verder met onbescheiden te zijn. Mijn vrouw wou namelijk gaarne zien of zij, voor Verkade, een stuk kan trekken uit
Extaze
of
Lijnen Geleidelijkheid
of
Eerste Deelen De Kleine Zielen en
(Het Late Leven)
of
De Stille Kracht.
Als je die boeken dus nog eens vindt op je zolder, zend ze ons dan naar ons oorlogskampement en we zullen je dankbaar zijn. Ik ben hier verstoken van *al mijn boeken* en mis ze zeer. Ik heb hoop door de N.O.T. mijn boeltje einde April uit Italië hier te ontvangen,... ten zij de boel op een mijn stoot... Intusschen met hartelijke groeten

Steeds gaarne
Je dienstw.
Louis Couperus.

Ik heb 3 nieuwe ideeën, maar geen tijd te schrijven, door mijn lezingen. Maar die zijn van den zomer gedaan.

576

2 Hoogewal [24.I.16]

Amice
Zoudt ge zoo vriendelijk willen zijn mij p.o. toe te zenden de 2 deelen *Blanke*

230 Veen bracht *Over lichtende Drempels* in 1914 in een bandtekening van Johan Braakensiek (1858-1940); door Van Booven n.b. toegeschreven aan Johan Been (sic).

Steden etc, daar ik hier uit lezen wil (voor het Watersnood-Comité)[231] Ik hoop, dat ik niet indiscreet ben.

Steeds gaarne t.à.v.
Louis Couperus.

577

2 Hoogewal
Woensdag [z.j.]

Amice.

Zoû het je mogelijk zijn mij, geldelijk, te helpen en mij bij voorbeeld ± *f* 1200. voor te schieten, b.v. tegen een rente van 5%??

Het gewone leven gaat vrij goed en zonder moeilijkheden maar ik wacht dezer dagen mijn inboedel (uit Italië), die eindelijk arriveert en nooit gedacht had hier weêr te moeten arriveeren. Nu weet ik absoluut niet wat alles kosten zal maar als ik er met *f* 1000- af ben, ben ik blij. Ik kan het geld bij Scheurleer opnemen, die vraagt 6% (ik geloof), maar als je het mij leenen kondt, zoû ik dat aangenamer vinden. Zeg mij dus ronduit wat je meent; kan het *niet,* dan sans rancune, niet waar, aan beide kanten.

Ik ben begonnen een historische Romeinsche roman (Romeinsch tooneelleven, ten tijde keizer Domitianus);[232] dan heb ik mijn vertaling van Plautus' blijspel (De Tweelingbroeders) die ik *alleen* wilde uitgeven als *luxe-uitgave*, bij *inteekening*: voel je daar iets voor?? (Verschijnt Juli in Groot-Nederl.) Verder liggen er een paar bundels en ik durf je dus met alle vertrouwen het sommetje vragen: er ligt garantie genoeg voor.

Wil je mij s.v.p. spoedig antwoorden, want als je het *niet* kunt doen moet ik mij tot Scheurleer wenden en het met hèm afspreken.

Intusschen gaarne steeds t.à.v.
Louis Couperus

Is er papier voor de twee andere boekjes??

Als ik *f* 1000, of *f* 900 noodig heb, is *f* 1200, *niet* noodig; kan je het *doen*, dan meld ik de juiste som nog nader.

231 In de nacht van 13 op 14 januari 1916 werd ons land geteisterd door een stormvloed, die een deel van Waterland blank zette. Na de ramp werd een watersnoodcomité opgericht.

232 *De Komedianten,* verschenen in 1917 bij Nijgh en Van Ditmar.

578

[18.IV.16]

Amice
Ik heb het zeer druk gehad maar zal mij nu aan de proeven zetten en dan heb je ze binnen een paar dagen terug.
Zoû je mij nog kunnen doen toekomen van de drukkerij mijn feuilleton (liefst gezet) *De Rots*;[233] dat lees ik voor bij Kleykamp, 25 April, als het kan.

Steeds gaarne t.à.v.
Louis Couperus

579

[z.j.]

Amice.
Ik schaam me die proeven nog niet te hebben terug gezonden. Over een paar dagen zijn ze klaar, en dan zend ik het heele deeltje. Je kunt ze eenvoudig scheiden, zóo, dat de deeltjes even groot worden. Ik laat dat dus aan je over.

Intusschen
Steeds t.t.
L.C.

580

[7.VI.16]

Amice.
Er werd reeds in het *voorgaande* stukje gesproken over *De Wreede Portretten*; ten gerieve van den lezer verzocht ik dus de volgorde te veranderen. Anders geloof ik niet, dat de volgorde er veel toe doet, als je een verandering wilt maken. Titels voor de deeltjes, ja noem ze dan maar bij de eerste stukjes, als de kinderen een naam moeten hebben.
Mijn oogen zijn niet heel goed, daarom duren die proeven zoo lang;[234] ze vermoeien me erg, want al zijn er niet veel fouten in, ik moet ze toch heel aandachtig lezen.

Adieu
t.a.t.
L.C.

233 Verschenen in *Legende, Mythe en Fantazie,* blz. 138 e.v.
234 Van omstreeks deze tijd af, zien wij Couperus dikwijls een lorgnet dragen.

581

[30.VI.16]

Amice.
Titel III zond ik *dadelijk* terug, postte *zelf* en is dus verloren. Zend dus even een andere. *De Rots* zal ik Thieme zenden.

Steeds t.à.v.
L.C.

582

[13.VII.16]

Amice. Ik zal dan maar me tot S. wenden.
Wat bandteekeningen betreft, ik zoû je sterk raden er meê te breken, want niemand en ik ook niet, vindt op den duur die kleurige banden mooi. Ze vermoeien en naast elkaâr maken ze elkaâr nog leelijker dan zij zijn.
Ik zoû voortaan eenvoudig op zijn Engelsch, heel simpele linnen bandjes nemen met een gouden letter.
Bij wie ik ook mijn boeken hier zie, in zijn boekenkast, zie ik ze ontdaan van hun eerste gewaad en opnieuw gebonden. Heusch, spaar je onkosten uit aan de heeren artiesten-bandteekenaars. Ik kàn die dingen niet meer zien.

t.à.v.
L.C.

583

Den Haag
2 Hoogewal
Maandag [z.j.]

Amice
Ontving je mijn aangeteekende eerste pak feuilletons?
Zoû het mogelijk zijn, dat ik de eerste *f* 500- nu reeds ontving, bij Scheurleer, dan zoû mij dit wel te pas komen.
En als het niet indiscreet is, zoû je dan als cadeautje willen zenden van mij aan mijn neef (die altijd *al* mijn boeken koopt.)[235] een gebonden 5-deelig ex: van *Van en Over Mijzelf** etc.
Aan dit adres:

235 Zie noot 228.
* Couperus bedoelt ongetwijfeld de 5 delen Van en Over Alles en Iedereen.

Den Heer B. Vlielander Hein
27 Westerkade
Rotterdam

Ik zoû je daarvoor zeer verplicht zijn en voeg er dan bijgaand papiertje bij. Hartelijk dank bij voorbaat en steeds gaarne

t.à.v.
Louis Couperus.

584

2 Hoogewal.
Dinsdag [z.j.]

Amice.
Ik kreeg van Scheurleer bericht over de eerste *f* 500; dat is dus in orde, maar als je 1 Dec. de andere *f* 500. kunt storten, zoo als wij afspraken, dan heel gaarne. Moet er geen contractje worden opgemaakt?

Steeds t.à.v.
Louis Couperus.

585

Den Haag
2 Hoogewal.
28.XII.XVI

Amice
De Ridder verzoekt mij een goed woord voor hem te doen in zake zijn artikelen over mij, die hij wenscht te herdrukken.[236] Je zal natuurlijk wel handelen zoo als je meent, dat goed is.
Ik zend meerdere copie, zoodra met zetten is aangevangen en ik weet hoeveel er ontbreekt. Zend gerust maar de eerste drukproeven: ik zorg, dat de deeltjes compleet worden.

Steeds gaarne je dw.
Louis Couperus.

236 Het hier al vaker geciteerde, bij Veen uitgegeven boekje *Bij Louis Couperus,* waarvan de tekst eerst in afleveringen in Den Gulden Winckel verscheen: 15 dec. 1916, blz. 178 e.v.; 15 jan. 1917, blz. 2 e.v.; 15 febr. 1917, blz. 20 e.v. In het boekje zijn deze drie stukken omgewerkt en uitgebreid.

Fotoportret van Couperus te Laren in 1917

XV. Januari 1917-September 1920 (Brief 586-610)

De brieven aan Veen zijn intussen in het algemeen weer opvallend kort geworden. De heren ontmoeten elkaar waarschijnlijk niet of nauwelijks. Nog steeds is Couperus bezig met zijn lezingen en met *De Komedianten*. Het is niet geheel duidelijk wanneer hij dit boek voltooid heeft. Volgens Van Booven was hij er in Mei 1917 nog aan bezig te Laren,[237] maar daar het reeds van Januari 1917 af in *Groot Nederland* begint te verschijnen, moet dit wel op een vergissing berusten. Waarschijnlijk was het eind 1916 reeds voltooid. Op 22 Februari 1917 leest hij er te Utrecht - de universiteit waar hem in 1915 een doctoraat h.c. geweigerd was[238] - uit voor aan studenten. Bij die gelegenheid is ook Van Deyssel aanwezig.[239] Van Maart af komt de boekuitgave aan de orde. Couperus wil de roman kennelijk wel bij Veen uitgeven (brief 586), maar zodra hij hoort dat hij het werk dan weer tegen een laag honorarium zou moeten afstaan, stapt hij over naar Nijgh en Van Ditmar (brief 588). Bij Veen blijven slechts de bundels schetsen verschijnen.

Misschien heeft Van Booven gedacht aan *De Verliefde Ezel*. Dit verhaal wordt van 4 Maart 1917 af in afleveringen tot en met 15 Juli wekelijks in *Het Vaderland* gepubliceerd. Als dit juist is, heeft Couperus van dit boek bij wijze van spreken de tweede helft geschreven terwijl de eerste helft reeds als feuilleton in de courant verscheen. Hoe dit ook zij, Couperus is die zomer kennelijk vermoeid. De brieven aan Veen onderscheiden zich weer door een geprikkelde toon. Waarschijnlijk is hij in de loop van deze zomer ook al begonnen aan *Het Zwevende Schaakbord*. Dit werk is van October 1917 tot Juni 1918 in afleveringen in *De Haagsche Post* gepubliceerd.

Van Laren, eind Mei, gaat hij tot 9 Juni naar Drenthe, om van 9 tot 19 Juni opnieuw in Laren te zijn en daar in Hôtel Hamdorf met Van Booven zijn verjaardag te vieren.[240] Terug in Den Haag, vindt hij daar een week later weer proeven. De bundel *Legende, Mythe en Fantazie,* wordt een moeilijke bevalling deel-

237 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 228. Zie over *De Komedianten* ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 194-195.

238 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 232: 'Kort na zijn terugkeer in Holland in 1915 hebben eenige vrienden getracht om Couperus het doctoraat in de Nederlandsche letteren aan de Utrechtsche universiteit te vereeren. Eenige professoren, waaronder de verfijnde en hoogst beschaafde, kunstzinnige geest, prof. dr. J.J.A.A. Frantzen, steunden deze pogingen met groote warmte. Helaas, werd de vereischte meerderheid van stemmen niet verkregen'. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 191.

239 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 227: '...in de pauze had ik het genoegen de beide grootmeesters van de Nederlandsche literatuur aan elkander voor te stellen. Couperus, die zeer in zijn schik was, omdat hij het aandachtige publiek zoo sympathiek vond, zag ik glimlachend met beide handen Thijm's hand omklemmen, en toespreken' (niet de hand, maar Thijm).

240 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 228.

achtig. Couperus' gedachten zijn alweer zo sterk door het andere werk in beslag genomen, dat hij zich op een gegeven ogenblik de titel van de bundel niet eens meer met zekerheid blijkt te herinneren (brief 591). Desondanks, om financiële redenen ongetwijfeld, overweegt hij nu ook al de bundeling van zijn in *De Haagsche Post* verschenen *Epigrammen*. Maar Veen slaat het voorstel af. Waarschijnlijk vindt Couperus het bedoelde boekje zelf bij nader inzien ook wat te mager, in elk geval breidt hij het idee in Januari 1918 uit tot een bundel *Idyllen en Epigrammen*. Maar ook daar is het nooit van gekomen. Al dit mengelwerk zal, posthuum, bij Van Holkema en Warendorf in de drie delen *Proza* verschijnen. Zomaar tussen alles door schrijft hij in October 1917 nog *De Ode,* waar wij in de brieven aan Veen echter niets over horen. Couperus heeft dit boekje aan zijn neef en secretaris Frans Vlielander Hein opgedragen.[241] Het zou in 1918 bij Nijgh en Van Ditmar verschijnen in een beperkte oplage van 250 exemplaren. Zijn neef is echter voordien op tragische wijze om het leven gekomen.

De mooie editie van *Psyche,* geïllustreerd door B. Reith en pas in 1927 verschenen, blijkt, zo toont brief 601 aan, reeds in December 1917 door Couperus zelf aan Veen aanbevolen te zijn.[242] Veen durft de uitgave kennelijk niet aan. Zelfs neemt hij ook *De Verliefde Ezel* niet in zijn fonds op, voor de prijs die Couperus er voor vraagt. Couperus laat dit boek daarop eveneens bij Nijgh en Van Ditmar verschijnen. De correspondentie tussen uitgever en auteur houdt daarna vrijwel op. In Juli 1918 zendt Veen hem nog Mialaret's bewerking van *Vitruvius* cadeau, door hem uitgegeven en door Couperus niet alleen dankbaar aanvaard maar ook in *Het Vaderland* besproken.[243] In Februari 1919 biedt Couperus zijn ‘oude relatie’ nog het intussen in *Groot Nederland* verschenen boek *Xerxes of de Hoogmoed* aan, maar daarmee is het dan ook wel gezegd: *Xerxes* wordt wederom niet door Veen maar door Nijgh en Van Ditmar uitgegeven.

In de winter van 1918-1919 is Couperus telkens ziek. De laatste brief die hij aan Emma Garzes schrijft - op 4 December 1918, naar aanleiding van de ‘Bella Vittoria’ -, toont hem als een vermoeide man: ‘...j'étais malade et je le suis encore (...); je souffre tous les jours de malaria et devrais déguerpir aussi vite que possible. Aussitôt que possible nous irons vers le Midi... j'en ai au moins l' illusion! (...) Je me sens très déprimé et malade, vraiment malade’. De oorlog is gelukkig voorbij, maar ‘en vieillissant, je ne trouve pas la vie plus facile... La grande consolation, c'est le travail, mais le dernier temps je ne travaille pas, me sentant trop souffrant...’. In deze termen schrijft hij ook aan Israël Querido op 20 Januari 1919: ‘Ik ben reeds maanden ziek en werk hier niet’. Hij bewondert

241 Zie noot 228. Over *De Ode* Vogel, *Man m. orch.,* blz. 197-198.

242 Het Letterkundig Museum bewaart enige correspondentie tussen Couperus en B. Reith. De te Winterswijk wonende tekenaar heeft Couperus in Den Haag bezocht.

243 D.d. 20 october 1918. Herdrukt in *Proza,* II, blz. 96 e.v.

diens *De oude Waereld,* en belooft hem later dit boek in *Groot Nederland* te zullen bespreken.[244]

Couperus heeft echter altijd weer onvermoede lichamelijke en geestelijke reserves. Hij is nog niet beter, of hij schrijft de 611 pagina's tellende roman *Iskander*. Eind 1919 is het omvangrijke epos voltooid.[245] Nijgh en Van Ditmar geeft het uit.

Couperus' laatste brief aan de uitgeverij Veen dateert van 30 September 1919 en is een antwoord op een brief van die zijde, waarin men hem verwijt, dat hij op geen enkele wijze gereageerd heeft op het heengaan van de stichter L.J. Veen op 20 September 1919. Daarmee eindigt een correspondentie die zich over bijna 29 jaren uitstrekt.

586

[6.III.17]

Amice

De Komedianten verschijnen sedert Jan. '17 in Groot-Nederland - Over boekuitgave is nog niets beslist.

Steeds t.à.v.*

587

2 Hoogewal
1.V.XVII

Amice

Zoû je zoo vriendelijk willen zijn voor mijn kosten te laten inbinden de 2 deelen van *Herakles* (als je blief *zonder c* er in,) zoo als je het voor mij deedt.[246] ik heb het als cadeau noodig. In perkament met een gouden letter. Precies zoo als het voor mij gebeurde.

Ik zal spoedig de ontbrekende copie voor de bundeltjes zenden en mij met de proeven bemoeien.

Intusschen steeds vriendschappelijk

Louis Couperus

244 Verschenen in Groot Nederland, 1919, I, blz. 460 e.v. Herdrukt in *Proza,* II, blz. 156 e.v. Zie ook Vogel, *Man m. orch.,* blz. 188-189.

245 Verschenen in Groot Nederland, 1920, I en II. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 201.

* Ondertekening afgeknipt.

246 Dit slaat op het ongelukkige, aan *Majesteit* ontleende bandontwerp, waarin de titel foutief *Herackles* in plaats van *Herakles* getekend was.

588

Den Haag.
6.V.XVII.

Amice

Merci voor het ex. Herakles; ik wacht dan het perkamenten.

Wanneer wil je het eene bundeltje uit geven?[247] In het najaar? Zeker niet eerder. Ik zal spoedig alles in orde maken, over de ondertitels etc. denken; ik ben nu wat moê, ga spoedig naar buiten en kan niet veel denken aan proeven etc.

Wat *De Komedianten* betreft, ik heb al mijn 'business' in handen gegeven van mijn neef Mr. F.E. Vlielander Hein en ik geloof, dat hij voor de uitgave klaar zal komen met Nijgh en Van Ditmar, voor een honorarium als ik in onze goede dagen bij jou genoot, tevens met behoud van rechten voor volgende uitgave en met bedinging rekening-courant te ontvangen.

Intusschen blijven wij altijd goede vrienden, niet waar.

Steeds vriendschappelijk
Je dw.
Louis Couperus

589

[z.j.][*]

Ik heb even de proeven nagekeken.

Ondertitels:

Van en Over Mijzelf en Anderen. VI.

Ondertitel.

Van Hier en Daar en Overal

Deze 2 deeltjes zouden dan zijn[248]

I (dat ik reeds in proef heb: 90 bl. beginnende met Groningen eindigend met Een Naam

II. (beginnende met *Brieven van den nutteloozen Toeschouwer,* waarvan ik nog niet alles in proef heb.

Zend mij *die proef, dan vul ik bij wat er ontbreekt*

Het laatste bundeltje (een ander genre: *Elyata*) zoû ik *niet* willen noemen *Van en Over* etc. maar liever: *Legende, Mythe en Fantazie,* echter in den zelfden *vorm* uit te geven. Dit moet dan ook nog bijgevoegd hebben. Dat zoû dan geen ondertitel behoeven.

247 *Der dingen Ziel*. Zie noot 248. Mogelijk ook *Legende, Mythe en Fantazie*.

* De brief heeft geen aanhef en geen ondertekening.

248 De titel *Van hier en daar en overal* heeft Veen niet gebruikt, zie brief 591. I werd *Der Dingen Ziel,* II de *Brieven van den Nutteloozen Toeschouwer*. De bundel *Legende, Mythe en Fantazie* werd opgesplitst in twee deeltjes: *Elyata en De Betooveraar*. Zie brief 592.

590

[z.j.]

Amice.

Hierbij de rest van de proeven en 3 feuilletons, die, geloof ik, het bundeltje zullen voltooien.[249]

Zend mij revizie van alles. Ik schrapte eenige al te Duitsche waardeeringen (oordeel het* geheel anders en wil *vooral* niet van politieke beduidenis zijn: ik ben niets dan letterkundige,)

Geef jij eens duidelijker aan wat ik geschrapt heb; de zetter begrijpt me niet altijd, hoe lang hij me waarschijnlijk al zet. Het spijt me van het vergeefsche zetten maar het zijn maar 4 bladzijden.

Zend revizie naar Hôtel Hamdorf, Laren; daar ben ik den 9de. Nu ga ik naar Drenthe. voor een paar dagen.

Steeds t.à.v.

L.C.

591

Den Haag
2 Hoogewal
27.VI.XVII

Amice.

Ik vind nergens de proeven van den bundel der fantastische verhalen (ik noemde die geloof ik Legende, Mythe en Fantazie) en nu slaat mij de schrik om het hart, dat die afgedrukt wordt naar de proef (ongecorrigeerd.) Dat mag natuurlijk *niet,* in geen geval: meld mij dus spoedig of ik je misschien uit vergissing die *ongecorrigeerde* proeven heb teruggezonden en zoo ja, zend ze mij dan, dan zal ik je ze dadelijk nazien.

Ik begrijp niet, dat je zoo tegen die titel *Van Hier en Daar en Overal* bent. Ik weet waarlijk niets anders te verzinnen.

Jan en Florence is natuurlijk *geen* titel, die een heel deeltje kan dragen en *Wreede Portretten* even min.[250]

Geloof me nu eens: het publiek houdt er niet van als de titel niet zijn belofte houdt.

249 De *Brieven van den Nutteloozen Toeschouwer* werden aangevuld met *De Uren, De Moord op den Optimist,* en *De Grootvader*.

* Onduidelijk leesbaar. Er kan ook staan: ‘nu’.

250 Het misverstand hiertoe werd misschien gecreëerd door brief 571.

Even min als dat je *God en Goden* of Lichtende Drempels uit geeft in een populaire serie met een burgerlijke bandteekening van Brakenziek[251] (Ik meen 'burgerlijk' in tegenstelling met 'verheven'.) En je doet je werkelijk kwaad met die dingen.

Ik wil natuurlijk alles doen om het je gemakkelijk met die titels te maken maar raadt je *af* de *schets*-titels te gebruiken voor de *deel*titels. Ik had dit toch ook nooit zoo aangegeven!

Steeds t.à.v.
L.C.

Antwoord mij gauw over die proeven.

592

2 Hoogewal
3.VII.XVII

Amice

Indien ik de titels zooals je ze hebt af laten drukken in der tijd goed vondt, laat ze dan zoo maar voor de meerdere verkoop. Ik vergeet wel eens die dingen en word suf van die drukproeven, waarin ik niemand heb om me te helpen. Die titels zijn in alle geval niet zoó erg als de Braakensiek-band was, die het publiek, dat iets luchtigs denkt te koopen er in laat loopen en de lezers, die *God en Goden* op prijs stellen, verontwaardigd hebben.

Deel *Legende, Mythe en Fantazie* dan ook maar in twee deeltjes:
Elyata en
De Betooveraar.

Heb je lust in een of twee deeltjes *Epigrammen,* overdruk uit de *Haagsche Post*; *kleine* boekjes met *heel* korte schetsjes (ik weet niet of je ze gelezen hebt). Dan zal ik je ze zenden en moet je maar eens zien wat je er voor geven kunt.

Steeds t.à.v.
L.C.

593

Den Haag.
2 Hoogewal.
12.VII.XVII.

Amice

Vergeef me, dat ik je lastig viel met die Epigrammen. Tal van H.P.-lezers hebben

251 Zie noot 230. De verhaspeling van Braakensiek's naam lijkt niet geheel onopzettelijk te zijn.

mij gevraagd en geschreven ze in een klein boekje uit te geven en daarom dacht ik dit te doen. Maar je zal wel gelijk hebben: ik word ook iederen dag onverkoopbaarder. Hoewel *drie* uitgevers op dit oogenblik ambieêren *De Verliefde Ezel* uit te geven, die in Het Vaderland verscheen.

Als ik geweten had, dat je zoo lang noodig had om te bevallen van die kleine deeltjes, zou ik je ze niet hebben afgestaan. Enfin, hier is niets meer aan te doen. Ik zoû alleen gaarne even weten: wat is deel 5 Van en Over Mijzelf. Daar ik dit niet begreep. Ik dacht, dat dit reeds uitgegeven was.

Wil je mij dit even uitleggen.

Steeds gaarne
Je dw.
Louis Couperus.

594

[30.VIII.17]

Ik vergeet niet de ontbrekende vellen. Zend ze dezer dagen, zoo ge ze reeds wilt laten drukken.

Gaarne ontving ik de *afgedrukte* vellen der bundeltjes, zoo mogelijk.

Steeds t.à.v.
L.C.

595

Vrijdag [12.X.17]

Amice

Men vraagt mij of het laatste bundeltje *uit* is of niet; ik kan alleen zeggen, dat *ik* het ontvangen heb; verder, ligt het nergens voor de ramen en zal de aan de andere deeltjes geheel identieke band ook niet tot koopen lokken... Het zal toch niet in je bedoeling liggen het te verstoppen. Of *is* het nog niet uit??

Gaarne eenige inlichting.

t.à.v.
Louis Couperus

596

[29.X.17]

Amice.

Kreegt ge copie, 4 feuilletons, die ik zond?? Meld mij dan even goede ontvangst, want die velletjes zijn heel moeilijk weêr te krijgen. De bundel ligt goed in de doofpot, ten minste *nergens* voor de ramen; niemand weet er van. Trouwens, als jer er geen 'manchet' omdoet, met een bericht, dat het een *nieuwe* bundel is, loopt ieder het welbekende bandje voorbij. Je springt er heusch vreemd meê om.

Steeds t.à.v.

L.C.

2 Hoogewal

597

Den Haag
2 Hoogewal
1.XI.XVII

Amice.

Je antwoord slaat *niet* logiesch op mijn klacht. Ik begrijp heel goed, dat er niet veel van die bundels verkocht wordt maar dat komt *juist* omdat niemand de bundels *ziet* en weet, dat ze bestaan.

Voor zoo iets is reclame noodig. En een *stapel* van de bundels in de winkelramen met een bericht, dat de aandacht trekt. Ik herhaal je, dat mijn beste vrienden en kennissen, die *steeds* mijn boeken koopen, niet *weten,* dat er een nieuwe bundel uit is.

Als je dus geen nieuwe manier aanneemt om de bundels aan den man te brengen - b.v. door aan de boekwinkels er niet 5 of 2 te *verkoopen* maar ze een twintigtal ter verkooping te zenden, die ze in hun ramen opstapelen, zal het altijd het oude, saaie liedje zijn.

Steeds t.à.v.
L.C.

Zet nu ook in Gods naam den bundel Mythe, Legende en Fantazie in een *anderen,* dood-eenvoudigen band met *alleen* deze nieuwe titel.

598

[7.XI.17]

Amice

Ge kunt splitsen waar U dat geschikt voorkomt. Is de copie zoo voldoende of wilt ge er nog een stukje bij? Dan zal ik dat zenden.

Wat de *stapeling* betreft, ik meende natuurlijk zonder risico en onkosten voor de boekhandelaar, zoo als het in het buitenland is.

Steeds t.à.v.
L.C.

599

Den Haag
2 Hoogewal.
21.XI.XVII

Amice.

Ja, ik zoû de bundel *alleen* uitgeven onder den titel van
Legende, Mythe en Fantazie
en de aanwijzingen onder aan de vellen natuurlijk schrappen.
Ik zend hierbij de rest, die afgedrukt kan worden.

Steeds t.à.v.
Louis Couperus

Ik vraag *geen* revizie meer om niet langer te laten wachten maar druk dan s.v.p. den drukker op het hart, dat de *afkortingen* die de zetter zich veroorloofd heeft op bl 144 en 146:

z'n en 'n etc

hersteld moeten worden in *zijn* en *een,* daar ik zulke taaiverkrachtingen niet *wil* en *nooit* schrijf.

600

[14.XII.17]

Amice.

Ik ben *niet* voór een portret: de afdruk laat meestal erg te wenschen over en daarbij doet een portret in dezen bundel niets. In een humoristischen bundel zoû een portret staan, maar niet bij deze schetsen.

Krijg ik s.v.p. de afgedrukte vellen? Wanneer komt het boekje uit?

Steeds t.à.v.

L.C.

601

Den Haag
2 Hoogewal.
Kerstmis. [z.j.]

Amice.

Zoudt ge zoo vriendelijk willen zijn mij een presentex: *Psyche* te willen zenden, zoo mogelijk l^ste^ editie en anders een ex: van de kleine uitgave? Vervolgens zoû ik je willen aanbevelen den heer Bernard Reith teekenleeraar H.B.S. te Winterswijk. Hij toonde mij een serie zwart-en-wit illustraties voor *Psyche,* die ik *bizonder mooi* vind en vroeg mij of er sprake kon zijn van een prachtuitgave in Engelschen stijl. Ik zeide hem, dat ik veel sympathie voor zijn plan had en dat hij maar eens met je spreken moest. Hij lijkt mij zeer *praktisch* toe in zijn plan en wil geen hooge eischen stellen.

Praat eens met hem en zie eens wat ge samen doen kunt.[252] Hij zoû je eens komen opzoeken.

Intusschen hartelijke wenschen ook voor vrouw en kinderen voor deze dagen en voor XVIII.

Steeds gaarne t.à.v.

252 Door het overlijden van Veen in 1919 en van Couperus in 1923 hebben geen van beide meer kunnen genieten van de uiteindelijk eerst in 1927 tot stand gekomen prachteditie. Illustraties van Reith bij *Fidessa* zijn nooit gebruikt.

Louis Couperus.

Illustratie van B. Reith bij Psyche

Illustratie van B. Reith bij Psyche

602

Den Haag
2 Hoogewal.
9.I.XVIII.

Amice.

Ik kom bij je met het volgende voorstel.

Zoû je dit jaar willen uitgeven *De Verliefde Ezel,* (in Het Vaderland verschenen.) De grootte is 20 feuilletons van ± 7 à 8 kolommen; dat wordt ± 200 bladzijden druks boek. Als honorarium vraag ik:

ƒ 1500.- en behoud van auteursrecht voor volgende uitgaven. Tevens* recht zelve een eenvoudig smaakvol bandje en omslag te kiezen.

Mijn neef, Mr. Vlielander Hein, die den laatsten tijd mijn litterair-finantieele zaken deed, gaat naar Amerika. Daarom schrijf ik je zelve, ook uit oude relatie.[253] De *Komedianten* zijn zéer goed gegaan; de prachteditie (van *ƒ* 25.- het ex:) is zoo goed als uitverkocht. Ik betracht echter geen trouw meer aan mijn uitgevers en wensch te werken met Nijgh en Van Ditmar, met V. Holkema en Warendorf en met L.J. Veen.

Ook zoû ik hebben een zeer aardig bundeltje, grootere novellen en kleinere stukjes: *Idyllen en Epigrammen*. (Ik weet je bezwaar: Haagsche post...) Ik zoû dit echter willen uitgeven voor wat de uitgever mij er meent voor te kunnen geven. Het bundeltje zoû zeer verzorgd moeten worden, breed en kort formaat. Antwoord mij eens spoedig hierop.

Steeds t.à.v.
Louis Couperus

Ik zoû dit jaar *geene* andere boeken uitgeven dan deze.

603

2 Hoogewal [14.I.18]

Ontvingt ge mijn brief, waar over ik U het een en ander voorstelde?? Ik ontving geen antwoord

Louis Couperus

* Ingevoegd: ‘De uitgave van 3000 ex.’

253 Zakenbrieven van diens hand in het archief van Veen zijn niet bewaard gebleven.

604

[29.I.18]

Amice
Zoudt ge mij willen verplichten met mij te doen toezenden *proef* of *afgedrukt* vel van:
De Dood van den Dappere en *Azzârha*[*] (twee schetsen uit den aanstaanden bundel) daar ik deze novellen voor wil dragen op mijn aanstaande lezing te Amsterdam.[254]
Mag ik er op rekenen?

t.à.v.
Louis Couperus

605

Den Haag
2 Hoogewal
16.III.XVIII

Amice
Ik zie, dat mijn boek uit is maar ontving het nog niet. Het witte bandje is heel goed en eenvoudig; ook de gezondene omslag was voldoende.
Vergeef me, dat ik je nog niet antwoordde, maar ik kan soms niet komen tot briefjes schrijven.

Steeds gaarne
t.à.v.
Louis Couperus

606

[4.VII.18]

Ik ben je zeér erkentelijk voor Vitruvius, dien ik zeer blij ben te bezitten: zulke boeken zijn mijn bronnen voor mijn antieke romans en verhalen.[255] Is het niet onbescheiden, dan ontving ik ook met veel genoegen het andere werk, maar ik wil werkelijk *niet* onbescheiden zijn.

* Deze spelling wijkt af van die in het gedrukte verhaal, n.l. *Azzahra*.
254 Uit *Legende, Mythe en Fantazie,* blz. 146 e.v. en blz. 113 e.v.
255 Ir. H.A. Mialaret gaf in 1918 bij Veen de eerste - en tevens laatste - moderne Nederlandse Vitruviusbewerking uit. Het boek, goed geïllustreerd, voorzag in een behoefte. Zie *Proza,* II, blz. 96-102. - Wat Couperus hierna met 'het andere werk' bedoelt, kan uit deze tekst niet worden opgemaakt.

Intusschen nogmaals mijn hartelijke dank: ge hebt mij werkelijk genoegen gedaan.

Steeds t.à.v.
L.C.

607

Den Haag
2 Hoogewal.
14.II.XIX

Amice.

Zoudt gij lust hebben weêr eens iets van mij uit te geven, nl. *Xerxes* of *De Hoogmoed*. (4 nummers Groot-Nederland. Sept. Okt. Nov. Dec.)[256] Nijgh en Van Ditmar biedt er mij te weinig voor; hij vindt het geen zeer verkoopbaar boek, schijnt het, - een vreemde taxatie, als ik daar over stel, dat Mej. Else Otten, mijn Duitsche vertaalster, *oogenblikkelijk* de hand heeft gelegd op de vertalingsrechten van Xerxes, als *aktuelle Stoffe,* een zeer goed hon. er voor betaalde en *dezer dagen* - de vertaling is reeds klaar - trots revolutie en wat al niet meer,[257] het boek in Duitschland verschijnt.

Zijlstra's beschouwing lijkt mij dus werkelijk wat... bekrompen om niet dom te zeggen.[258]

Ik zoû met een hon. van *f* 2500.- in eens, te-vreden zijn.

Antwoord mij heel spoedig, daar ik mij besluiten moet.

Steeds gaarne t.à.v.
Louis Couperus

Het zoû mij niet verwonderen als *Xerxes* een zelfde debiet kreeg als *Psyche,* nl. op Gymnasia en H.B.S.

608

2 Hoogewal [21.II.19]

Mag ik nog een paar dagen wachten voor mij te besluiten? Ik ben in onderhandeling met de *Wereld.Bibl.* Zoo spoedig mogelijk zal ik antwoord zenden

Steeds t.à.v.
L.C.

256 Door Van Booven, *Leven en W.,* blz. 273, niet vermeld. In Groot Nederland 1918, dl. II, sept., blz. 233-276; oct., blz. 349-392; nov., blz. 469-520; dec., blz. 613-650. Voorafgegaan, blz. 233-234, door een niet in het boek opgenomen *Prologos,* herdrukt door Richard Erbe, *Louis Couperus, Nag. W.,* blz. 174.

257 Op 3 november had de - feitelijk niet meer bestaande - Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie wapenstilstand gesloten. Op 9 november 1918 volgde Duitsland, nadat een matrozenmuiterij zich tot een algemene opstand uitgebreid had. De Duitse keizer trad af en vluchtte naar Nederland. De parallel - 'aktuelle Stoffe' - met Xerxes, al dan niet door Couperus zo bedoeld, lag voor de hand.

258 Doeke Zijlstra (1889-1940). Na een loopbaan bij diverse uitgeverijen trad hij in 1912 bij de firma Nijgh in dienst. Omstreeks 1920 werd hij directeur van de uitgeverij Nijgh en Van Ditmar (waarvan het archief in 1940 verloren is gegaan).

609

Den Haag
2 Hoogewal
28.IX.XX

WelEd.Heeren.

Zoû ik, uit oude relatie, zoo vrij mogen zijn U te verzoeken een prezentexemplaar van *Majesteit* te willen doen zenden aan den heer

A. Teixeira de Mattos Esq.
County and Castle Club
Ventnor
Isle of Wight.?

U zoû mij bizonder hier mede verplichten omdat ik zelve geen exemplaar van *Majesteit* te missen heb: ik heb niets dan een ex. eerste editie, die ik liever behoud en de heer T. de M. verzocht mij er om.

Vertrouwende, dat U mij wel deze dienst wilt bewijzen, verzoek ik U mij, met mijn oprechten dank, te willen gelooven

Hoogachtend
Uw dw.
Louis Couperus

610

Den Haag
2 Hoogewal
30.IX.XX

Zeer Geachte Heer.

Ontvang mijn zeer hartelijken dank voor de toezending van *Majesteit,* ook uit naam van mijn vertaler, den heer Teixeira de Mattos, die voor Amerika de jaren lang geleden geschreven Engelsche vertaling wenschte te herzien.[259]

Het doet mij leed, dat U zich schijnt te hebben aangetrokken, dat ik U niet schreef na Veens overleden,[*] maar ik kan niet anders dan U tot mijn verontschuldiging mededeelen, dat ik *niets* wist van Uw Compagnonschap met Veen,[260] dat ik zelfs

259 Verschenen in 1921 bij Dodd, Mead & Co., New York, als ‘newly translated by Alexander Teixeira de Mattos, with a preface by Stephen McKenna’.

* Waarschijnlijk contaminatie van ‘overlijden’ en ‘nadat Veen is overleden’.

260 Bij de overdracht der handschriften uit het Veen-archief aan het Letterkundig Museum werd hierbij d.d. 5 november 1963 door mevrouw M. Th. Veen aangetekend: ‘Daar is niets van waar. Dit was dhr. A.P. Abramsz die vertegenwoordiger was, en *na* 't overlijden van mijn Vader directeur der N.V. werd’.

Uw naam niet kende. Veen schreef mij immers steeds persoonlijk; dat zijne uitgeverszaak na zijn overlijden zoû worden voortgezet, was mij ook geheel onbekend;[261] zoó zelfs, dat ik Nijgh en Van Ditmar er over gesproken heb, of zij niet mijn boekenfonds van de erven zouden overnemen! U zult dus moeten toegeven, dat mijn onhartelijkheid niet anders dan onwetendheid was.

Geloof mij intusschen met de meeste hoogachting,

Steeds Uw dw.
Louis Couperus.

261 De uitgeverij bleef voortbestaan als *L.J. Veen, Amsterdam*.

XVI.

Op 27 April 1919 had Couperus aan Dr. W.E.J. Kuiper geschreven:[262] 'U zal mij onverbeterlijk vinden maar omdat ik in deze tijden, die de wereld doormaakt en die ik beleef, niet kàn over moderne menschen schrijven, schrijf ik een roman: *Alexander en de Vrouwen*. Het is de roman van Alexander den Groote en zijne psychologische verwording in Azië. Quintus Curtius, Arrianus en Plutarchos zijn de groote bronnen... En zoo een werk troost mij, maar ik geloof wel, dat het vreemd is...'

Uit dit boek heeft Couperus fragmenten voorgelezen aan Dr. J.H. Leopold, die hij in 1919 op een keer op straat ontmoette en meenam naar zijn huis aan de Hoogewal.[263] Op tweede kerstdag 1919 was het voltooid. Als *Iskander* werd het daarop in 1920 eerst in *Groot Nederland* gepubliceerd en nog dat zelfde jaar als boek uitgegeven door Nijgh en Van Ditmar.

In een brief van 4 Januari schreef hij aan de ritmeester der cavalerie A.H.W. van Blijenburg:[264] 'Wil je mij een vriendendienst bewijzen? En mag ik je op kosten jagen?? Abonneer je dan op Groot-Nederland - 8 maanden lang verschijnt *Iskander* in Groot-Nederland, en lees mijn boek er in *op je gemak,* maak militaire opmerkingen en kritiek op de marge van je exemplaar, en je doet me een *bizonder groote* dienst.[265] Als het boek dan in boekvorm verschijnt, reeds ten deele van *dit* najaar, kan ik dan alle militaire ongerechtigheden herzien'. Zoals wij zagen, heeft hij deze contrôle van militaire zaken vroeger aan Jhr. Ram overgelaten. Deze is echter in 1913 op 29 September gestorven. Het zou ongetwijfeld interessant zijn na te gaan, of de boekeditie inderdaad op sommige punten wat afwijkt van de tijdschriftpublicatie.

Couperus voelde zich overstelpt met werk. Het kan zijn dat hem omstreeks deze tijd nog andere dingen gekweld hebben, waarover echter te weinig bekend is dan

262 J.B.W. Polak, *Couperus en de Oudheid,* Amsterdam, 1961, blz. 38. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 197.

263 Van Booven, *Leven en W.,* blz. 237.

264 Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 177.

265 Voor deze niet zeer royale uitnodiging werd Couperus kort daarna door zijn vrouw berispt. Hij maakte Van Blijenburgh daarop zijn excuses, en liet hem de afleveringen zenden. (Gegevens volgens brieven in het Letterkundig Museum).

dat zij hier met hem in verband gebracht hoeven te worden.[266] Op 6 Juni 1920 schrijft hij aan zijn oude vriend Maurits Wagenvoort:[267] '... ik ben ziek en nerveus, *erger* dan het misschien toont en zie tegen allerlei dingen en dingetjes *vreeslijk* op. (...) Ik voel me oud en moê en ben ziek van de krakende wereld en het kan me niet schelen of uit dat gekraak nog iets moois opbloeit; het liefst ging ik er rustig uit weg maar dat wordt me nog niet gegund... - Ziedaar. Vergeef me'. Elders zegt hij:[268] '... het iedere jaar duurdere vaderland, waar de gewichtige Gulden de standaard is, die staat als een paal boven water, dwong wel zijn literairen zoon te arbeiden als een neger in de tuinen der Nederlandse tale', en vervolgt dan even verderop: 'Maar toèn - het was vijf volle jaren arbeid plus vaderland samen - zeide hij: oeff!!!, rekte de armen, pakte zijn koffers, die de 160 K.G. (voor zijne egâ en hem) niet overschrijden mochten (...) en verdween zooal niet met de Noorderzon toch niet geheel en al correct, met een gezondheid, een weinig ge-altereerd door het wisselvallige klimaat van tusschen de duinen en ruige hoeken (...)'.

Duidelijk enigszins hals over kop dus, reisde hij op 13 October 1920 met Elisabeth naar een milder klimaat. Via Brussel en Parijs gingen zij met de trein naar Marseille, om van daar op 6 November door te reizen naar Algiers. Couperus is weer in zijn element: hij 'woont' niet meer. Het wordt een langdurig verblijf in Noord Afrika, vanwaar het echtpaar pas in Mei 1921 terugkeert. De in *De Haagsche Post* verschenen reisbrieven werden verzameld in *Met Louis Couperus in Afrika*.[269]

266 Van Tricht, *Verkenning,* blz. 196, spreekt van 'betrouwbare berichten over losbandige relaties omstreeks 1919', zonder dit nader te preciseren. Met zekerheid staat vast, dat er in Den Haag in 1919 of begin 1920 iets onplezierigs moet zijn voorgevallen. In juni 1920 deed prins Alexander von Thurn und Taxis, die enige tijd in Den Haag als Chargé d'Affaires voor Tsjechoslowakije werkzaam was - zie Albert Vogel, *Was Couperus gezet?*, in Hollands Diep, 3/2, 29 januari 1977, blz. 33 - de Haagsche Kunstkring het aanbod om jonge kunstenaars enige tijd op zijn kosten in Italië te laten verblijven. Op dit in de courant gepubliceerde bericht kwam een anonieme waarschuwing tegen de prins binnen, met o.m. de zinsnede 'hij heeft met het zedenschandaal het erg benauwd gehad'. Dit laatste slaat duidelijk op een bekende kwestie, waar ingewijden meer van wisten. Details ontbreken. Couperus was een kennis van de prins. (In de zomer van 1919 bracht diens moeder, Marie von Thurn und Taxis, enige tijd in Holland door en leerde bij die gelegenheid Couperus kennen. Zij heeft hem beschreven in een brief aan Rainer Maria Rilke, en meldde o.m. 'j'attends avec impatience la traduction de son dernier roman Alexandre'). De 'moraliteit' van de prins bleek na enig onderzoek overigens niet van die aard, dat de beurs moest worden geweigerd: op 7 december 1920 werd de schenking aanvaard, en de eerste die er van geprofiteerd heeft, zonder schade aan zijn ziel op te lopen, is B. van der Lecq geweest. (Gegevens uit het archief van de Haagsche Kunstkring).

267 Maatstaf, 11, juni/juli, 1963, blz. 177.

268 *Met Louis Couperus in Afrika,* blz. 8.

269 Niet bij Veen verschenen, maar uitgegeven door de N.V. Drukkerij Jacob van Campen, Amsterdam. Zie Vogel, *Man m. orch.,* blz. 204-205.

Vrije Arbeid, Juni 1915.

Couperus in Groningen.

(Naar aanleiding van een lezing gehouden den 28sten Mei '15 voor het Stud.-Genootschap „Dicendo Discimus"). 1)

Couperus Psyche-fragmenten voordragende .... Schier zoude ik zeggen: Couperus Psyche zingende, — want muziek is het, die er de hoogste charme aan leent, muziek in rythmischen zoowel als melodischen zin. Hoe stijgen en dalen in wisselend tempo de klankbevleugde woordreeksen van dit uiterst verfijnde en gevoelige proza, nù in stormende rijen van onwederstaanbre anapaesten, dàn in hupp'lende dactyli; elders in kalme jamben of bewogene trochaeën — doch immer in onvangbare wisseling van stemming en nuance.

Hoe laat hij voor onze fantazie de purperen horizonnen wijken in neev'lende verten; ons gedachte-snel zweven door onmeetlijke ruimten van kimme naar kimme in wakenden droom, wekkend een stemming als soms in Moore's „Paradise and the Peri".

Maar naast dien suggestieven zin en cadenz van den text-zelf, staat, als bijna evenwichtige voordrachtsfactor, de stembuiging, de melodiek zijner stem.

Ik kan mij niet herinneren iemand gehoord te hebben, die zoo bijna zòng wat hij zeide, als Couperus. Zeer velen deed het daarom eerst, en sommigen bij voortduring, — aan, als geheel doellooze, ja, aandacht-afleidende, indruk-verzwakkende aanstellerij. En toch was het dit allerminst.

Doch wij, Noorderlingen, zijn gewend te hooren meest engerbegrensde spreekstemmen in een laag register (bas, hoogstens bariton); — was het dan te verwonderen, dat een stem van merkwaardigen omvang (ruim 2 octaven) en Hollandsch-hooge ligging, ten overvloede nog in die richting bewust geoefend, ons, meerendeels donker-stemmigen, verraste? Dat zijn onmiskenbare affectatie bovendien, eerst vreemd aandeed, en eindelijk, dat men eenigszins gehinderd werd door zijn slecht uitgesproken gutturale r?

Evenwel zal menigeen gemerkt hebben, hoe spoedig een en ander gewende, hoe allengs de bekoring dier graciele beelden, dier melodieuse en smijdige taal over hen kwam.

Wie zal zich niet lang nog herinneren die sublieme passage

1) Men zie het beminnelijke, aan „Dicendo Discimus" opgedragen feuilleton van Louis Couperus in „Het Vaderland" van Zaterdag 5 Juni. Hierin deelt hij zijn indruk van Groningen mede en worden van den heer Jaap Kunst nog andere voortreffelijke bekwaamheden geroemd dan die uit bovenstaand artikel blijken. Red.

Vrije Arbeid, Juni 1915. (Vervolg)

over Psyche's tocht „naar die eilanden van opaal, naar die zeeën van lucht, naar die strepen van lichtend verschiet....”? Of dien passus over den dooden koning, of over de heilige spinnen, over Psyche's smarte, over de eeuwig-zwijgende Sphynx?

Nu eens klonk droef zijn stem, monotoon in klacht en val van weinige, immer wederkeerende klanken:

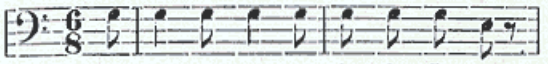

dan weer juichte zijn stem op, en verhief zich extatisch in zijn hoogste registers:
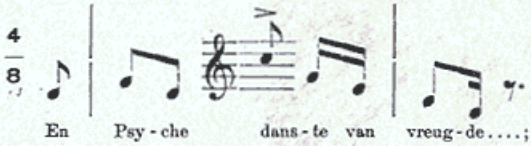
of gaf weer de taal der boven alle wisseling verheven, gevoellooze, heilige spinnen, met die plechtig-berustende perioden, waarin het zoo eigenaardig-uitgesprokene, telkens herhaalde „stof” 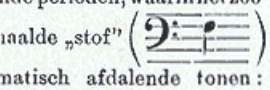 — of weende in bijna zuiver-chromatisch afdalende tonen: („Alleen! kreet zij uit en wrong haar handjes. Alleen!! O, Chimera, je laat me alleen bij dadels en bron.”...) —

Door deze in vele opzichten voortreffelijke voordracht nu, deed hij het op zichzelf toch ook reeds zoo melodieuse en rijk-vloeiende proza van „Psyche” te sterker klinken in sommiger hiervoor ontvankelijke fantazie.

En Couperus dan aldus hoorende zing-spreken, viel mij, feller nog dan vroeger, op, hoe barbaarsch een kunstsoort wij kennen in uitingen als het „Heksenlied” van Wildenbruch-Schillings, waar de muziek van de sprekende stem, mooi in zichzelf, doch volkomen andersgeaard en aan andere wetten gehoorzamend, als in één voortdurenden wanklank, inschrijnt tegen die van het begeleidend en schilderend orkest. —

Velen zullen het met mijne appreciatie van Couperus' voordrachtskunst niet eens zijn, — het zou mij verwonderen, ware het anders. Doch herhaaldelijk hooren, zou, naar mijn bescheiden meening, veler gevoelen in waardeerenden zin veranderen.

Groningen, 29-V-'15. JAAP KUNST.

Bespreking met muzieknoten door Jaap Kunst van een door Couperus te Groningen gehouden lezing uit Psyche

In Juni 1921 vertoeft hij met zijn vrouw in Engeland, tot half Juli. De ontvangsten en eerbewijzen aldaar hebben hem veel voldoening gegeven. Wij hebben er de charmante dagboekbladen *Met Louis Couperus in London Season* aan overgehouden.[270]

Van het plan tenslotte naar Italië te gaan 'om de oude dag te beginnen' komt niets terecht. S.F. van Oss, hoofdredacteur van *De Haagsche Post,* nodigt hem vervolgens uit tot het maken van een grote en langdurige reis naar Nederlandsch Indië, China en Japan.[271] Mede omdat hem een zeer hoge onkostenvergoeding en een vorstelijk honorarium worden toegezegd, aanvaardt Couperus de opdracht maar al te graag. Wij kunnen bij deze reis hier niet al te lang stilstaan. De reisbrieven, verschenen in *De Haagsche Post* van 22 October 1922 tot 4 Mei 1923, zijn gebundeld in de boeken *Oostwaarts* en *Nippon,* uit 1924 en 1925. Uitgever was de speciaal voor deze gelegenheid gecreëerde coalitie H(aagsche) P(ost) Leopold's Uitgeversmaatschappij.

De aanvankelijk voorspoedig verlopen reis wordt in Kobe onderbroken door plotselinge ernstige ziekte van Couperus, die hier eigenlijk nooit meer geheel van hersteld lijkt te zijn. Op 10 October 1922 keert het echtpaar terug in Den Haag. Na 14 dagen verblijf in Hôtel Bellevue trekken zij weer in het pand Hoogewal 2. Voor *Groot Nederland* voltooit hij nog de bundel verhalen,[272] die in 1924 als *Het Snoer der Ontferming* bij Nijgh en Van Ditmar zullen verschijnen. Tot eind Maart blijft hij in Den Haag wonen. Van Februari 1923 af laat hij een huis in De Steeg bouwen, naast de woning van zijn zwager Wijnaendts van Resandt. Deze woont daar met zijn vrouw - Elisabeth's zuster Wilhelmina -, en met de oude mevrouw Baud-Steenstra Toussaint. Zij is gerepatrieerd met het zelfde schip als waarop Couperus en zijn vrouw uit het oosten zijn teruggekeerd. Couperus wilde vanuit dit 'tampat' elk jaar in de winter voor enkele maanden naar Italië, vooral Florence, reizen. Toen het huis was opgeleverd en eind Mei ingericht, kon hij het op 6 Juni 1923 betrekken. De tussenliggende lentemaanden bracht hij in De Steeg door in Hôtel De Engel.[273]

De bouwkosten konden voor een deel bestreden worden door een geschenk in geld, dat Couperus tijdens een grootse huldiging te Den Haag in de kunstzaal Kleykamp op zaterdag 9 Juni ter ere van zijn 60e verjaardag werd aangeboden

270 Herdrukt in *Proza,* II, blz. 247 e.v.

271 Dat dit werkelijk zijn plan was, blijkt uit *Proza,* II, 247: 'Ik kwam terug in Den Haag. Dit was eigenlijk om meubels op te pakken, die nu op een zolder staan en met die meubels naar Italië te gaan, om den ouden dag te beginnen, in Italië, ergens in Siena, Perugia of waar ook maar!' (zie ook het vervolg). Vogel, *Man m. orch.,* blz. 205 e.v.

272 Groot Nederland, 1923, I en II. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 231.

273 In een van dit hotel uit geschreven brief van 23 april 1923 (Lett. Mus.), kon Couperus aan zijn vriend Maurits Wagenvoort meedelen, dat hem, Couperus, de Tollensprijs was toegekend. - Zie verder over deze periode Vogel, *Man m. orch.,* blz. 231 e.v.

Couperus aan zijn schrijftafel

Fotoportret door E.D. Hoppé van Couperus te Londen in 1921

uit naam van tal van vrienden en bewonderaars.[274] Het werkcomité, gevormd door Cyriel Buysse, Frans Coenen en Johan de Meester als leden en met als voorzitter Lodewijk van Deyssel, als erevoorzitter minister Dr. J. Th. de Visser van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en als ondervoorzitter Dr. P.C. Boutens, kon Couperus *ƒ* 11.234,- overhandigen. Later werd dit bedrag nog aangevuld met andere bijdragen, zodat de uiteindelijke som van *ƒ* 20.000,- die Couperus had moeten neertellen voor zijn huis - er rustte een zware hypotheek op - tenslotte een heel eind benaderd werd. Tijdens de huldiging werd Couperus gedecoreerd: hij werd benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw.[275]

Het leek een apotheose.[276] Des te groter was algemeen de verslagenheid, toen hij vijf weken later plotseling overleed. Naar het heette ten gevolge van longvlies-ontsteking gepaard aan bloedvergiftiging in de neus, gaf hij op 16 Juli om 1 uur 's middags in zijn huis te De Steeg de geest. Volgen wij een wat andere, niet controleerbare lezing, dan heeft Couperus aan zijn lijdensweg zelf een einde gemaakt.[277] Als dit op waarheid berust, moeten wij het waarschijnlijk zo zien, dat hij zijn ziekte heeft aangegrepen om er, in een opwelling die bepaald niet onvoorbereid kwam, nu maar meteen definitief een streep onder te zetten. Voor de drie delen *Proza,* die vrijwel alles bevatten wat hij geschreven had maar tot dan toe niet gebundeld was, heeft hij zelf nog het voorwoord geschreven. Hierdoor maakt zijn werk een volstrekt afgeronde indruk. De gehate ouderdom, en ook de literaire aftakeling, bleven hem bespaard.

274 Zie uitvoerig over deze huldiging K.A.P. Reijnders, *Couperus bij Van Deyssel,* Amsterdam, 1968, blz. 387 e.v. Vogel, *Man m. orch.,* blz. 239 e.v.

275 Voor deze huldiging had Mr. M.I. Duparc zich veel moeite gegeven, aan wie Couperus een der laatste brieven van zijn hand richtte d.d. 19.6.XXIII, verzonden uit De Steeg: ‘Hooggeachte Heer Duparc. Het is mij eene behoefte U te verzekeren hoe bizonder erkentelijk ik ben voor Uw beminnelijk initiatief om mijn Feest eene groote glorie bij te zetten. Ontvang dus mijn zeer ontroerden dank. Ik schreef reeds aan Zijne Excellentie, Minister de Visser, verzoekende mij te willen doen weten of de traditie wil, dat ik audientie aanvraag aan Hare Majesteit om Haar te bedanken. Het zoû mij, met het oog op mijne gezondheid, die steeds nog te wenschen overlaat wel aangenaam zijn, zoo dit kon gebeuren wanneer Hare Majesteit op het Loo vertoeft. Misschien wil U mij wel hierover iets doen melden? Geloof mij, met mijn eerbiedige groeten aan Mevrouw Duparc, Hoogachtend gaarne Uw dw. dr. Louis Couperus’.

276 Merkwaardig is de reactie op deze huldiging van Frederik van Eeden, *Dagboek IV, (1919-1923),* Culemborg, 1972, blz. 2102: ‘De Couperus-hulde deed mij droevig aan. Niet uit afgunst, maar om 't publiek dat hem nu hemelhoog verheft. Nu mogen de menschen juichen. De beweging van 80 culminerend in Couperus. De regeering doet mee. Nu zal hij ook wel den Nobelprijs krijgen. Hij koos zelf het driemanschap Couperus, Van Eeden en Querido. Deze laatste is niet internationaal genoeg, ik ben niet populair genoeg, vooral niet in mijn eigen land. En aangezien nu Holland eigenlijk aan de beurt komt, schiet Couperus oover’.

277 Volgens mondelinge mededeling van Marc Galle, zou dit hem, onafhankelijk van elkaar, door zowel Elisabeth Couperus als Marie Vlielander Hein zijn toevertrouwd. Zie voor de ‘officiële’ lezing Vogel, *Man m. orch.,* blz. 242.

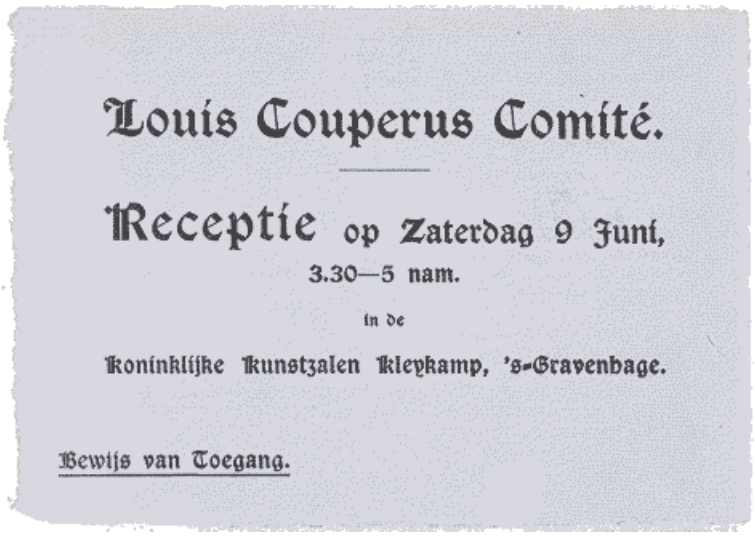
Louis Couperus Comité.

Receptie op Zaterdag 9 Juni,
3.30—5 nam.
in de
Koninklijke Kunstzalen Kleykamp, 's-Gravenhage.

Bewijs van Toegang.

Facsimile van de toegangskaart voor Couperus' huldiging in 1923

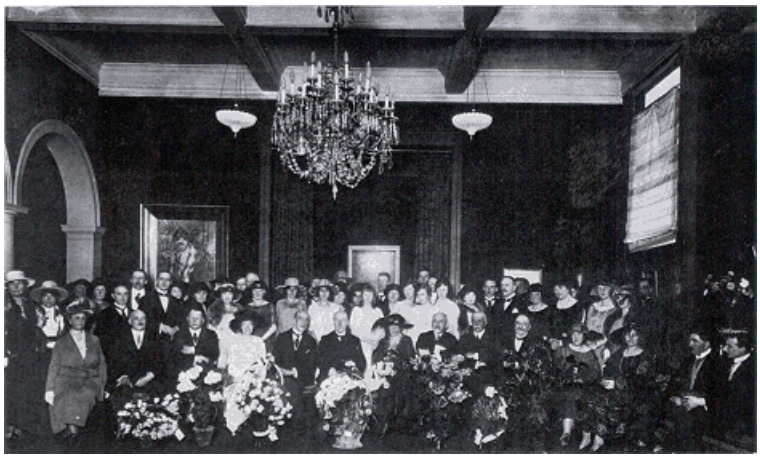

Foto van Couperus' huldiging op 9 juni 1923. Op de voorgrond o.a. v.l.n.r. Louis Couperus, Lodewijk van Deyssel, mevrouw Elisabeth Couperus-Baud, Johan de Meester en Cyriel Buysse

Op 19 Juli 1923 vond op Westerveld de crematie plaats. De urn met zijn as werd enige tijd later overgebracht naar de begraafplaats Eik en Duinen te Den Haag. Zijn sterven wordt op merkwaardige wijze gereleveerd door Frederik van Eeden in diens dagboek.[278] Het was in die dagen, zo vernemen wij daar uit, zeer warm. Van Eeden schrijft op woensdag 18 Juli: 'Couperus stierf Zondag 15.[279] Ik voelde heel hartelijk voor hem. Ik had ook onlangs nog een prettige briefkaart van hem ontvangen.[280] Ik dacht graag aan hem en zijn werk. Maar de doodstijding maakte mij niet somber, wel droevig maar niet naargeestig. Ik voel alsof hij door goede beschermgeesten omringd is. En zoo was ik gister, na het doodsbericht, niet terneer geslagen, eerder iets meer opgewekt. Maar wat zal de Haag zijn zonder Couperus. Borel schreef aardig over hem. Hoe kunnen die journalisten zoo gauw klaar zijn met hun rouwartikelen. Zal ik naar de Crematie gaan?' - Op donderdag 19 Juli schrijft Van Eeden dan de laatste regel: 'De crematie vergat ik reegelrecht. Ik bad voor Couperus'.

278 Frederik van Eeden, *Dagboek IV (1919-1923),* Culemborg, 1972, blz. 2112.

279 Een vergissing: de juiste sterfdatum is een dag later.

280 Een der vele dankbriefkaarten met zijn portret er op, die Couperus in de ruim vier weken tussen zijn feest en zijn overlijden nog verzond aan al diegenen die hem medegehuldigd hadden.

Couperus kort voor zijn dood

XVII.

Ook de van 1902 tot 1919 aan Veen gerichte brieven gaan dikwijls over honoraria. Er is echter een opvallend verschil: de herdrukken worden veelal niet meer precies geregeld. Een duidelijke caesuur ligt bij de grote transactie van 1904, toen Couperus al zijn rechten op de tot dan toe bij Veen verschenen werken aan zijn uitgever verkocht. Alleen van *Eline Vere* werd Veen geen eigenaar, daar deze roman bij P.N. van Kampen was verschenen. *Een Lent van Vaerzen, Orchideeën* en *Noodlot* gingen in zijn fonds over.

Jaar	*Boek*	*Gevraagd*	*Ontvangen*	*Herdruk*
1903	*God en Goden*	2500,-	1500,-	niet geregeld
1904	*Dionyzos*	2500,-	contract uitgesteld	niet geregeld
1904	Alle rechten op alle werken plus *Dionyzos*	15000,-	12000,-	geen rechten meer
1904	*Van Oude Menschen*	2500,-	2500,-	gevraagd 1500,-; toegezegd 500,-
1904	*Imperia*	a. 1200,- b. niets	onvoltooid en geen contract	gevraagd 800,-; niets toegezegd
1904	*Endymion*	geen bedrag genoemd	onvoltooid en geen contract	niet geregeld
1905	*De Berg van Licht* (3 delen)	4500,-	4500,-	niet geregeld
1907	*A.d. Weg der Vreugde*	1500,-	?	niet geregeld
1909	*V.e.o. mijzelf en and*. I	een bod	420,-	niet geregeld
1909	*Antieke Verhalen*	een bod	420,-	niet geregeld
1912	*Uit Blanke Steden,* plus twee bundels	1000,-	1000,-	niet geregeld
1912	*Herakles*	een bod	400,-	niet geregeld
1913	Vier bundels	1000,-	1000,-	niet geregeld

1915	[*De Ongelukkige*]	een bod	geen contract [bij Holkema en Warendorf; hon. 1500,-]	[behoud van alle rechten gevraagd]
1915	Drie bundels	1000,-	1000,-	niet geregeld
1918	[*De Verliefde Ezel*]	1500,-	geen contract [bij Nijgh & v.D.]	[behoud van alle rechten gevraagd]

1918	*Idyllen en Epigrammen*	een bod	geen contract [posthuum bij Holkema en Warendorf in *Proza*]	niet geregeld
1919	*Xerxes*	2500,-	geen contract [bij Nijgh & v.D.]	

Het overzicht laat zien, dat na 1903/1904 de overeenkomsten met Veen niet meer zo betrekkelijk vlekkeloos verlopen als voordien. Veen merkte, dat de boeken van Couperus minder goed verkocht werden dan eerst. In 1904 vindt de grote transactie plaats, waarbij Couperus afstand doet van de meeste rechten voor het zeer hoge bedrag van *f* 12.000,-. De uitgave van *De Berg van Licht,* een jaar later, wordt erg problematisch: pas na langdurig aandringen betaalt Veen er het oorspronkelijk gevraagde bedrag van *f* 4500,- voor. Het is Couperus dan intussen duidelijk geworden, dat financieel gesproken de goede tijden voor de roman voorlopig voorbij zijn. Hij heeft er zich na enig morren en geharrewar bij neergelegd en is schetsen en korte verhalen gaan schrijven. Zijn inkomen kreeg hij in de volgende jaren, behalve uit vertalingen en uit een klein privé kapitaal dat hij erfde, voornamelijk uit *Groot Nederland* en, na 1909, uit *Het Vaderland*. Zijn journalistieke arbeid gaf hem een enigszins vaste basis. Maar hij moest er wel met grote regelmaat bijdragen voor leveren. Het zwervende leven dat hij leidde maakte dat hij zich steeds kon blijven vernieuwen: de plaatsen die hij bezocht leverden als vanzelf de telkens wisselende stof. Daarnaast zocht hij het in de autobiografie. Dit laatste genre heeft hij echter steeds zo beoefend als hij het in *Metamorfoze* al gedaan had: de werkelijkheid veranderend, vermooiend, verdramatiserend daar waar hem dat lustte. De leugen, die hem zoals hij zei een zaligheid was, kan zelden gescheiden worden van de waarheid. Dit hebben zijn tijdgenoten al begrepen: nog tijdens zijn leven was men er al niet zeker van of ‘Orlando’ nu werkelijk bestaan had dan wel een fictie was. En moeilijker lag het misschien nog bij ‘vriend Jan’, over wie zelfs zijn eigen zuster niet helemaal zeker was, getuige een interview dat zij kort na Couperus' dood met een journaliste had. In dit interview liet zij zich overigens over ‘Orlando’ zeer pertinent positief uit, helaas zonder diens naam te noemen.

De terugkeer, in 1915, betekende voor het echtpaar vooral financieel een ramp. In Den Haag leven hield in een huishouden voeren, representeren, de anonimiteit verliezen, en vooral: de voortdurende inspiratiebron van de Italiaanse steden en kunstschatten missen. Couperus heeft zich zoals steeds verbazingwekkend snel weten om te schakelen. Om meer inkomsten te krijgen ging hij zijn lezingen

houden, een plan dat hij in 1900 in Indië ook al had opgevat maar dat hij toen heeft laten schieten. Ook ging hij in *De Haagsche Post* schrijven.

De geïrriteerde toon die veel van de latere brieven aan Veen kenmerkt is grotendeels te verklaren uit het feit dat Veen hem geen hoge honoraria meer kon geven. Er is in die jaren een treffend verschil tussen de charmante Couperus van de courantenschetsen en die van de brieven. De voor de buitenwereld in weelde levende levenskunstenaar moet het in die tijd dikwijls zeer moeilijk gehad hebben. Ook in de brieven aan de dames Garzes klinkt daar iets van door. De angst voor het oud worden betrof ongetwijfeld niet alleen zijn lichamelijkheid. De ouderdom bedreigde zijn bestaan als broodschrijver, en dat onder de ogen van zijn welgestelde familie van welke hij niet afhankelijk wenste te zijn. Niet meer regelmatig kunnen schrijven over kunst, over faits divers, desnoods aan romans, zou een drastische vermindering van inkomen betekend hebben. Zo gezien was het aanbod van Van Oss om reizen te maken, eerst naar Afrika en vervolgens naar Indië en Japan, een ware uitkomst. Dat hij deze gelegenheid om 'niet meer te wonen' onmiddellijk met beide handen heeft aangegrepen, wekt geen verwondering. - Maar zag hij na zijn terugkeer in 1923, na het hoogtepunt van zijn huldiging, en vooral: na zijn definitieve vestiging in De Steeg, de toekomst met opgewekt vertrouwen tegemoet? Het is niet waarschijnlijk.

Dit hoeft ons hier echter verder niet bezig te houden. Het is stof voor de biograaf. En deze kan in de brieven aan Veen en aan alles wat daaromheen de laatste jaren over de schrijver bekend is geworden genoeg vinden om zich nieuw te oriënteren.

Eén aspect zij hier tot slot nog wat nader belicht, omdat wij er een citaat uit een weinig bekend artikel aan kunnen verbinden dat niet zonder belang is. In brief 321, van 18 December 1902, schrijft Couperus aan Veen: 'Ik ben niet erg gul meer met prezentexempl.' Dit wordt bevestigd door de praktijk. Wat in deze tweede helft brieven namelijk o.m. opvalt, is Couperus' verminderde contact met vrienden en kennissen, misschien zelfs met zijn familie. Hoewel het natuurlijk riskant is uit zakenbrieven meer te willen halen dan er in staat, wijst veel er op, dat Couperus zowel in Nice als in Florence en Rome een teruggetrokken leven heeft geleid. Dertien jaar na zijn dood - op 27 October 1936 - schrijft Mevrouw E.W.J. Bueno de Mesquita uit Florence in het Algemeen Handelsblad: 'In de vijftien jaar gedurende welke wij te Florence onafgebroken geleefd en gewerkt hebben heeft het ons wel eens verwonderd, dat wij nooit op eenig spoor gekomen zijn van het langdurige verblijf van het echtpaar Couperus alhier (...) Couperus, de flaneur langs de lichte Arno-oevers, de droomer-in-de-zon voor de Florentijnsche cafétjes, deze Couperus had niemand ooit ontmoet of gekend. Alles wat wij wisten was dat men, in het Palazzo Niccolini aan de Via dei Fossi, nog altijd de kamer kon aanwijzen waar Couperus gewerkt heeft. Daar is ook nog een "cortile", een groote binnentuin, waar hij bijzonder veel van hield om de vele vogels die er in de oude boomen huisden'. Alleen de dames Garzes heeft de schrijfster van het stuk, door een toeval, ontdekt. Couperus gaf de dochter Bona Nederlandse les, en hij las Emma en Bona soms voor in het Italiaans: 'Hij sprak

de taal heel goed, en zijn stem was bij uitstek geschikt om de muzikale welluidendheid van het Italiaansch weer te geven. Zelfs het moeilijke en gecompliceerde proza van D'Annunzio beheerschte hij geheel. Zoo las hij aan de dames Garzes en aan zijn vrouw "Fedra" voor, en verklaarde de vele mythologische legenden, die aan dit werk van D'Annunzio zijn verbonden. Het bleek ook dat Signora Emma Garzes, die de echtgenote van een bekend Italiaansch acteur is geweest, zelf D'Annunzio heeft gekend en vele bekende en interessante Italianen uit dien tijd, o.a. ook Eleonora Duse, die een groote vriendin des huizes was. Overal staan portretten van haar in de verschillende rollen en ook het echtpaar Couperus leerde deze groote Italiaansche actrice door hun vriendinnen, de dames Garzes, kennen'. Daar blijft het bij. Couperus heeft la Duse mogelijk maar een of twee keer ontmoet. De kans om door haar met Gabriele D'Annunzio in contact te komen, heeft hij waarschijnlijk niet benut. De enige schrijver met wie hij in zijn Italiaanse jaren te Florence eenmaal in aanraking is gekomen, is Giovanni Papini geweest, aan wie hij door Maurits Wagenvoort is voorgesteld. In Rome ontmoette hij de jonge Luigi Siciliani, maar dat was dan ook alles, als wij ons niet vergissen. Willens en wetens bleef Couperus een outsider. 'Orlando' was geen schrijver maar een man van zaken. Artistieke kringen of wat daar voor doorging zocht Couperus kennelijk niet op, het eenvoudige atelier van Pier Pander uitgezonderd. Aan de beeldende kunst van het contemporaine Italië liet hij zich al even weinig gelegen liggen. Wat hem er boeide, waren meer dingen dan mensen, meer de renaissance en de klassieke oudheid dan de kunst van de 19e of 20e eeuw, meer de oude paleizen en de ruïnes van het verleden dan de moderne architectuur. Uit de index nominum komen vrijwel geen belangrijke namen naar voren. Ook zijn relaties tot Nederlandse letterkundigen beperken zich vrijwel tot Buysse, Van Nouhuys en Wagenvoort. Couperus, zo moeten wij dan wel concluderen, was eenzelviger van aard dan zijn soms exuberante proza doet vermoeden. Dit beeld stemt overeen met wat Netscher en Paul Raché ons over de heel jonge Couperus uit de Surinamestraat en uit Villa Minta hebben meegedeeld.

Tussen 1914 en 1920 kwam daar, door de leefwijze waartoe hij na zijn repatriëring gedwongen werd, ogenschijnlijk verandering in. In die jaren heeft hij zich, innemend en voorkomend, gevoelig en begaafd als hij was, vele vrienden en vooral vriendinnen verworven: tot en met de jonge freule, die bloemen kwam leggen 'op zijn leelijk trapje'. Of deze vriendschappen zijnerzijds erg diep gingen, is echter de vraag. Zijn vertrek, in 1920, lijkt veel op een vlucht. Uit sommige brieven blijkt, hoe hij in de Haagse oorlogstijd moest vechten tegen de eisen van het sociale leven ten einde tijd beschikbaar te houden om te kunnen schrijven en studeren. En schrijven moest hij nu eenmaal: zonder dat geen brood op de plank, laat staan véle bróze koekjes in het trommeltje. Dit sociale leven gaf hij graag snel op.

De brieven aan Veen mogen dan al niet uitmunten door geestvervoering of brille van gedachten, zij vormen desondanks een rijke en voorlopig nog niet uitgeputte bron van nieuwe gegevens. Wie ze leest en gebruikt, zal ook, maar met grote

voorzichtigheid - het is hier al vaker gezegd - tussen de regels door moeten kunnen lezen. Het is van harte te hopen, dat zij zullen aansporen tot intensievere studie dan in deze korte begeleidende commentaren mogelijk was. En: mogen zij vooral gelden als een monument voor L.J. Veen, Couperus' genereuze uitgever aan wie wij veel te danken hebben.

Overzicht van reeds gepubliceerde brieven

In Maatstaf, 11, juni/juli, 1963 (*Couperus als briefschrijver*) heeft Dr. H.W. van Tricht reeds een aantal brieven aan Veen geheel of gedeeltelijk gepubliceerd. Het hieronder geplaatste overzicht geeft aan, om welke nummers het daarbij gaat, en in hoeverre het al dan niet slechts fragmenten betreft. (Zie voor de vroegere brieven deel 1).

Nieuwe nummering (*volledige brieven*)	*Nummering Van Tricht*	*Geheel of fragment*
323	55	frgmt
334	56	frgmt
351	57	frgmt
352	58	frgmt
354	59	frgmt
362	60	frgmt
365	61	geheel
385	62	frgmt
389	63	frgmt
390	64	geheel
392	65	frgmt
394	66	frgmt
395	67	frgmt
422	68	frgmt
387	69	frgmt
442	70	geheel
443	71	geheel
455	72	geheel
458	73	frgmt
459	74	frgmt
476	75	frgmt
479	76	frgmt
480	77	frgmt
494	78	frgmt
496	79	frgmt
539	80	geheel

564	81	geheel
593	82	frgmt
599	83	frgmt

Index nominum

N.B. de cijfers verwijzen naar de nummers van de brieven.

Adèle, Photographie - 525
Alinari - 481, 482, 483, 490, 508
Americain - 553
Andersen, Hans Christian - 524
Antink, Margot - 402
Aranjuez - 476
Arbogast, Madame - 363
Artaxerxes Mnemon - 399

Baroja, Pio - 523, 524, 536, 544, 545, 546, 547, 550, 551, 562, 566, 570
Baud-Steenstra Toussaint, Mevrouw R. - 321, 335, 386, 421, 424, 496, 516, 545
Becht, H.J.W. - 355
Bern, Conventie van - 483, 492, 497
Biberle de la Valette, Mevrouw - 430
Braakensiek, Johan - 575, 591, 592
Buysse, Cyriel - 379, 409, 443

Carlone (bank) - 362
Castellani-Stelzer, Pension - 433, 434, 435, 436
Chiusarelli, Pension - 443
Clerici, Madame - 507, 508
Corelli, Marie - 485
Coster, Charles de - 516
Couperus, Mr. J.R. - 386, 424
Coupier, Pension - 469, 470
Crédit Lyonnais (bank) - 362

Doelen, De - 556
Donker Curtius, F. - 355

Escompte (bank) - 380, 385

Felicé, Pension - 383

Gids, De - 334
Glaver, Dr. - 324
Grebenau, Pension - 487, 488, 489, 509, 510, 511, 513, 543, 545
Groot Nederland - 329, 331, 332, 333, 334, 341, 346, 354, 372, 380, 385, 389, 390, 392, 393, 396, 434, 440, 450, 453, 455, 458, 459, 468, 476, 477, 480, 486, 488, 493, 494, 496, 499, 500, 577, 586, 607

Haagsche Post, De - 592, 593, 602

Hall Caine, Sir Th. H. - 536
Hallier, Pension - 473, 474, 475, 476, 477, 478
Hamdorf, Hôtel - 590
Heks van Haarlem, De - 553, 554
Hendriks, Commandant - 365
Hichens, Robert Smythe - 524, 536, 548
Holkema en Warendorf, zie: Warendorf
Hollandsche Revue - 523
Hondt, Mr. de - 520
Hoven, Thérèse - 563
Huguenin Dezot, Mr. Ch. - 430, 432

Italiaansche vriend [Orlando] - 510, 511, 516

Jaar, Het - 404

Kaminsky - 525, 540
Kellerman, Bernhard - 548
Kleykamp, kunstzaal - 578
Kloos, Willem - 391
Koch - 480

Lapidoth, Frits - 519
Leon, Ricardo - 524
Leopold, Dr. H.M.R. - 435
Loveling, Virginie - 469

Maio-Mayer, Pension di - 438
Mann-Bouwmeester, Mevrouw Theo A. L.C. - 542, 547
Médecin, Madame - 323
Meester, Johan de - 391
Mercure de France - 544
Mereskowsky, Dmitry, S. - 385, 390
Mortier, Alfred - 360

Netscher, Frans - 523

Neuhuys, Theo J.J. - 399
Nieuwe Gids, De - 391, 393
Nieuwe Rotterdamsche Courant, De - 391, 393
Nieuws, Veens, zie: *Veens Nieuws*
Nouhuvs, W.G. van - 332, 391, 393, 402, 443, 501, 551
Nijgh en Van Ditmar - 588, 602, 607, 610
Onze Kunst - 322, 353, 364, 409, 424
Otten, Else - 607

Pander, Pier - 323, 363
Panier, Hôtel - 409
Pathé, Charles - 550

Raders, M.elle Bar.nne Mélanie van - 323
Ram, Jhr. J.H. - 321, 335, 386, 424
Ranzini, Pension - 502, 503, 508
Reith, Bernard - 601
Rhemenshuizen, Baronesse van Rhemen van - 558
Ridder, André de - 585
Robbers, H. - 475
Rochat, Pension - 431, 439, 440, 445, 446, 447, 466, 479, 491, 493, 494, 496, 497, 498, 516, 517, 524, 536, 549, 550
Roelvink, Herman - 542
Römer, Dr. L.S.A.M. von - 405, 421
Rooyaards, Willem - 553

Scheurleer en Zn., Bankiers - 323, 325, 328, 333, 334, 370, 371, 372, 376, 379, 396, 398, 414, 446, 451, 458, 459, 460, 481, 483, 500, 501, 511, 513, 518, 558, 559, 564, 565, 566, 572, 573, 577, 582, 583, 584
Siciliani, Luigi - 437
Simons, L. - 402, 466, 471

Teixeira de Mattos, Alexander - 361, 366, 386, 449, 497, 609, 610
Telegraaf, De - 334
Thieme, G.J. - 323, 329, 331, 344, 539, 561, 581
Tintoretto, Iacopo - 484
Toorop, Jan - 355, 361, 399
Tijdspiegel, De - 458

Vaderland, Het - 332, 456, 457, 458, 459, 476, 480, 483, 488, 494, 511, 513, 515, 516, 517, 526, 538, 539, 544, 593, 602
Valette, John de La - 377
Veen-Paehlig, Mevrouw C.W. - 485
Veen, Mieke - 334
Veens Nieuws - 501
Vergely, Pierre - 544

Verkade, Eduard - 575
Vitruvius Pollio - 606
Vlielander Hein, Mr. B.M. - 354, 368, 369, 386, 422
Vlielander Hein, Mevrouw Fayan - 354, 398
Vlielander Hein, F.E. - 321, 335, 421, 422, 583, 588, 602

Wagenvoort, Maurits - 355, 522
Wal, H. van der - 518
Waldorf, I. - 492
Ward, Mrs M.A. Humphry - 503
Warendorf, Holkema en - 467, 479, 480, 483, 494, 565, 567, 602
Watersnoodcomité - 576
Week, De - 340
Wereldbibliotheek, De - 466, 608
Wijnaendts van Resandt, W. - 421

Zijlstra, D. - 607

Index librorum

N.B. de cijfers verwijzen naar de nummers van de brieven. Tussen [ ] staan de alternatieve, later verworpen titels.

Extaze (1892) - 443, 516, 575

Een Illuzie (1892) - 469, 574

Majesteit (1893) - 432, 516, 522, 547, 609, 610

Reisimpressies (1894) - 430

Wereldvrede (1895) - 407, 496, 522, 547

Hooge Troeven (1896) - 361, 445, 574

Metamorfoze (1897) - 361, 574

Psyche (1898) - 324, 333, 361, 379, 385, 430, 469, 522, 562, 570, 601, 607

Fidessa (1899) - 360, 375, 469

Langs Lijnen van Geleidelijkheid (1900) - 539, 542, 547, 575

De Stille Kracht (1900) - 323, 354, 407, 469, 492, 575

De Boeken der Kleine Zielen (1901/3) - 320, 321, 325, 329, 331, 334, 335, 351, 366, 385, 397, 420, 443, 492, 497, 575

Babel (1901) - 336, 337, 562, 574

Over lichtende Drempels (1902) - 361, 392, 574, 575, 591

God en Goden (1903) [*De Zonen der Zon; Jahve*] - 323, 325, 329, 331, 332, 334, 336, 337, 338, 344, 345, 346, 348, 354, 355, 361, 363, 377, 398, 430, 443, 530, 555, 560, 562, 574, 591, 592

Van Oude Menschen, de Dingen die Voorbijgaan (1904/6) - 337, 385, 387, 388, 392, 394, 396, 401, 403, 411, 413, 424, 425, 426, 428, 547

Dionyzos (1904) [*Antieke Sproken*] - 323, 333, 334, 337, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 354, 362, 363, 370, 379, 380, 381, 386, 391, 392, 394, 398, 407, 420, 430, 437, 443, 558, 562

Endymion (onvoltooid) [*Sonnetten*] - 333, 339, 385, 392, 396, 443, 452, 458, 459

Imperia (onvoltooid) - 385, 392, 396, 443, 450, 451, 452, 459

De Berg van Licht (1905/6) [*Heliogabalus*] - 385, 389, 390, 392, 394, 396, 399, 400, 413, 420, 424, 433, 434, 435, 437, 443, 449, 475, 476, 562

Aan den Weg der Vreugde (1908) - 440, 443, 445, 574

Van en Over Mijzelf en Anderen (1910) - 453, 461, 462, 463, 464, 475, 498, 559, 571

Antieke Verhalen (1911) [*Antieke Sproken; Afrodite*] - 323, 453, 466, 467, 468, 470, 471, 473, 474, 476, 570

Korte Arabesken (1911) - 471

De Zwaluwen Neêrgestreken (1911) - 494

Antiek Toerisme (1911) [*De Reis door Egypte*] - 477, 478, 494

Schimmen van Schoonheid (1912) - 494

[*Uit*] *Blanke Steden onder Blauwe Lucht* (1912/13) [*Stedeschetsen*] - 480, 481, 482, 483, 484, 486, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 511, 512, 513, 516, 565, 576

Herakles (1913) [*Antieke Sproken*] - 323, 493, 496, 498, 499, 500, 504, 508, 511, 512, 516, 518, 522, 525, 562, 587, 588

Van en Over Alles en Iedereen (1915) [*Bladen uit mijn Dagboek*] - 483, 493, 496, 511, 513, 518, 520, 522, 523, 528, 529, 530, 532, 533, 538, 540, 551, 567, 568, 571, 583

Van en Over Mijzelf en Anderen (1914/17] [*Van Hier en Daar en Overal*] - 523, 526, 555, 571, 578, 580, 581, 589, 591, 593

De Ongelukkige (1915) - 540, 558, 559, 560, 564, 565, 567

De Komedianten (1917) [*Romeinsch Tooneelleven*] - 577, 586, 588, 602

Legende, Mythe en Fantazie (1918) - 589, 591, 592, 597, 599, 604

Epigrammen [*Idyllen en Epigrammen*] (niet als bundel verschenen; later opgenomen in *Proza*) - 592, 593, 602

De Verliefde Ezel (1918) - 593, 602

Xerxes of de Hoogmoed (1919) - 607

Index van vertalingen

N.B. het betreft hier boeken, die Elisabeth heeft vertaald of heeft willen vertalen. Aangenomen moet worden, dat Couperus haar daarbij soms de helpende hand heeft geboden. De zakelijke correspondentie over deze vertalingen werd nu eens door Elisabeth zelf, dan weer door Couperus gevoerd. - *De Verzoeking van den Heiligen Antonius, Aristodemos* en *De Tweelingbroeders* werden uitsluitend door Couperus zelf vertaald. - De nummers verwijzen naar de brieven.

Andersen, Hans Christian, *Bilderbuch ohne Bilder* - 524
Andersen, Hans Christian, *Märchen für Grosse* - 524
Angelopoulos, Kostantinos, *Aristodemos* - 450, 451
Baroja y Nessi, Pio, *La Dama Errante* - 546, 547, 551
Baroja y Nessi, Pio, *La Ciudad de la Niebla* - 546, 547
Coster, Charles Th. H. de, *La Légende d' Ulenspiegel* - 516
Flaubert, Gustave, *La Tentation de St. Antoine* - 574
Hichens, Robert S., *The Call of the Blood* - 524
Plautus, Titus Maccius, *Menaechmi* - 577
Quiller-Couch, A.T., *De schoone Slaapster en andere Sprookjes* - 483
Vergely, Pierre, *Mon enfant, ma soeur...* - 544
Ward, Mary Augusta Humphry, *Lydia* - 516, 517, 520, 521, 523, 524, 536, 544, 545
* Wilde, Oscar, *The Picture of Dorian Gray* - 8, 21, 24, 25, 33, 34, 36, 38, 42, 44, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 59, 84

* Abusievelijk weggevallen in de Index van *Waarde Heer Veen*.

Illustraties

De originelen van de door Hein de Bouter vervaardigde reproducties en facsimile's in deze uitgave berusten in het Letterkundig Museum te Den Haag.

Marcellus Emants	10
Carel Vosmaer	11
Marmeren medaillonportret van Elisabeth Couperus door Pier Pander	17
Facsimile van brief 327 uit Florence	20
Door Couperus gecorrigeerde drukproef van *De Zonen der Zon*	25
Voor Groot Nederland bestemde gecorrigeerde drukproef, verzonden aan W.G. van Nouhuys	26
Bandontwerp voor *God en Goden* door Jan Toorop	38
Opdracht door Couperus van *God en Goden* aan Henri Borel	39
Caricatuur van Couperus door J. Rotgans	42
Eerste pagina van het door Couperus geschreven prospectus voor *De Berg van Licht*	73
Tekening door R. Gockinga, geïnspireerd door *De Berg van Licht*	81
Caricatuur van Couperus uit 1907, gebaseerd op het portret door H.J. Haverman uit 1897	94
Couperus en zijn vrouw tussen enkele van zijn romanfiguren aan het hof van Claudius, in 1949 getekend door Cornelis Veth	110
Fascimile van brief 510 uit Lyon	139
Facsimile van brief 524 uit Florence	150
Portret van Couperus op een briefkaart aan Jacqueline Reyneke van Stuwe	152
Paspoort van het echtpaar Couperus waarmee zij in 1915 repatrieerden	168
Facsimile van brief 564 uit Amsterdam	176

Portret van Couperus door Annie de Meester	182
Couperus in rok, tekening door J.M. Canneel	183
Geschilderd portret van Couperus door Antoon van Welie	185
Couperus in rok	187
Fotoportret van Couperus te Laren in 1917	194
Illustratie van B. Reith bij *Psyche*	204
Illustratie van B. Reith bij *Psyche*	205
Bespreking met muzieknoten door Jaap Kunst van een door Couperus te Groningen gehouden lezing uit *Psyche*	213
Couperus aan zijn schrijftafel	215
Fotoportret door E.D. Hoppé van Couperus te Londen in 1921	216
Facsimile van de toegangskaart voor Couperus' huldiging in 1923	218
Foto van Couperus' huldiging op 9 juni 1923. Op de voorgrond o.a.v.l.n.r. Louis Couperus, Lodewijk van Deyssel, mevrouw Elisabeth Couperus-Baud, Johan de Meester en Cyriel Buysse	219
Couperus kort voor zijn dood	221